

ORBÁN LÁSZLÓ

Széphalmi valóságok

A földbirtokos Kazinczy és más történetek

ORBÁN LÁSZLÓ

SZÉPHALMI VALÓSÁGOK

A földbirtokos Kazinczy és más történetek

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2026

HUN-REN–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport
MTA BTK Lendület Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana Kutatócsoport
(34080 LP 2019-9/2020)

Lektor
SZILÁGYI MÁRTON

© Orbán László, 2026
© Debreceni Egyetemi Kiadó,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is, 2026

ISBN 978 963 490 769 5

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Tördelés, tipográfia: Juhászné Marosi Edit
A nyomdai munkálatok a Kapitális Nyomdában készültek
Felelős vezető: Kapusi József
Készült Debrecenben, 2026-ban

Tartalom

Előszó.....	11
1. Gazdaságtörténeti bevezető.....	15
1.1. Forint	15
1.2. Pénzromlás	18
1.3. Vásárlóérték	20
1.4. Jövedelmek, vagyonok	27
1.5. Postaköltség.....	37
1.6. Utazás, delizsánsz, forspont.....	41
2. Utak Regmectől Kassáig: oda és vissza	44
2.1. Pályakezdés a vármegyében	44
2.2. Tanügyi hivatal.....	47
2.3. Kassa (1784–1790)	52
2.4. Állásvesztés és útkeresés	53
3. Megérkezés Széphalomra: a kúria és kert.....	63
3.1. Széphalom kijelölése	63
3.2. Kazinczy eredeti tervei.....	68
3.3. Hol terült el pontosan és mekkora volt a kert?	73
3.4. A ház terve és felépítése.....	76
3.5. A gazdasági épületek tervei és valósága.....	86
3.6. Az angolkert terve	90
3.7. A széphalmi kert valósága	95
3.8. Angolkert helyett emlékkert	96
4. Fogsági költségek.....	99
4.1. Fogsági költségek I.....	99
4.2. Költségek listája	101
4.3. „Barátom, adj ennem!”	107
4.4. Fogsági költségek II.....	109
5. Széphalom újra: kényszerpálya és birtokbavétel.....	114
5.1. Famíliai levelesláda.....	114
5.2. Regmectől Érsemjénen át újra Széphalomig: kényszerpálya (1801–1806).....	117
5.3. Az 1803-as utazás	125
5.4. Mese a szolgálólányról.....	130
5.5. Házasság és hozomány (1804)	147
5.6. Az első szabad évek gazdálkodása	152
5.7. Az első vagyonmegosztás (1805–1806).....	155
5.8. Az 1813-as birtokmegosztás	166

6. A Kazinczy család birtokai	169
6.1. A forrásokról	169
6.2. Apai birtokrészek	170
6.3. A sátoraljaújhelyi Kazinczy-ház.....	173
6.4. Alsóregmec	174
6.5. Hericz-féle zálogbirtok	177
6.6. Anyai birtokrészek	180
6.7. Érsemjén.....	183
7. Kazinczy mezei birtokai és jövedelmei	185
7.1. A forrásokról.....	185
7.2. Majorsági szántók, rétek, legelők	186
7.3. Feudális jövedelmek: föld, regálé, árenda, úrbér	188
7.4. Petneházi birtok (1813–1818/1824.)	193
7.5. Magyarjesztrebi részirtok és erdő.....	197
8. Kazinczy szőlőbirtokai és borjövödelmei.....	200
8.1. A szőlőbirtokok jogállása.....	200
8.2. Borkészítés és kereskedés	201
8.3. Kazinczy vevői és borai.....	206
8.4. Kólyi szőlő (Érmellék, 1802–1806.)	210
8.5. Kis-szár-hegyi szőlő (Hegyalja, 1806–1810)	212
8.6. Köves-hegyi szőlő (Kassai-féle, 1810–1813.).....	214
8.7. Mátyásházi és ritka-hegyi szőlők (Abaúj vm., 1809/1813?).....	217
8.8. Kazinczi-szőlő(k) (1813–1824?)	218
8.9. Vilyokai szőlő (1826?–?).....	220
8.10. Bányi-hegyi szőlő (1829.).....	221
9. Jóságok.....	222
9.1. Szárnyasok, juhok, sertések, szarvasmarhák, bivalyok.....	222
9.2. Lovak	225
10. Kisebb vállalkozások, mesterkedések	232
10.1. Insurrectio, avagy Punyi ló hadba menettetik.....	232
10.2. A püspök aranya (Bécs, 1812.)	235
10.3. Széphalmi nevelőház (1815–1819.).....	239
10.4. Az alkimista öröksége	256
11. A Kazinczy házaspár spekulációi és eladósodása	263
11.1. A hitelezésről	263
11.2. 1820 előtti tartozások	268
11.3. Az 1820-as évek terveiről.....	274
11.4. Nedeczky-birtok	277
11.5. Török Sophie örökrésze: a kázméri per.....	281
11.6. Közbeavatkozó perek: ónodi, sávolyi, szendrei birtokrészek.....	284
11.7. A Kazinczy házaspár hitelei.....	285
11.8. Berman-ügy	289
11.9. Jakubovics-ügy.....	291
11.10. Majoros-ügy	293

11.11. Broskó-ügy	293
11.12. Bodzay-ügy	295
11.13. Béhmer-ügy	297
11.14. Kazinczy Dienes nagyváradai hagyatéka (1824.)	300
11.15. Benkő-ügy: ellentörténet	304
12. Epilógus	309
12.1. Kazinczy felölti Kisfaludy Károly köpönyegét	309
12.2. Mi maradt a Kazinczy-birtokból?	311
12.3. Az emlékhely kialakulása a 19. században	312
12.4. Hol nyugszik Török Sophie?	319
12.5. A valóság sivataga	323
Függelék: dokumentumok	325
<i>Alsó Regmetzi Telkeknek Laistroma</i>	325
<i>Záloglevelek: Alsóregmec</i>	341
<i>Az 1813-as osztálylevél</i>	342
<i>Minden földjeim. 1814. Aug. 18d.</i>	352
<i>Benkő Terézia végrendelete</i>	353
<i>Kolumbán János panaszlevele Kazinczy Ferenc ellen</i>	355
<i>Kazinczy az alkímiáról</i>	357
<i>Kazinczy József levelei Toldy Ferencnek</i>	363
<i>Toldy Ferenc: Kazinczy Pesten, 1828.</i>	368
<i>Toldy Ferenc: Valami Kazinczy Ferenc életéhez</i> <i>K[azinczy] Gábor elbeszélése után</i>	370
Mértékegységek	373
Levéltári és kéziratári források rövidítése	375
Felhasznált irodalom	377
Névmutató	391

„Nem használt anynyit literaturánk' felvergődése hazánk-
nak, mint ártott a' papiros pénz – nem javultunk anynyira
a' papirosra irtt jó és szép dolgok' olvasásával, a' menyire
elfajultunk a' pénzzé változott papiros által.”

(KazLev, 16/3787, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek,
Szentmihály, 1819. október 11.)

Előszó

Egy 18–19. századi magyar középbirtokos nemesi család pénzügyi-gazdasági történetét többnyire kölcsönszerződések, perek, betáblázások és egyéb gazdasági és jogi iratok sorozatából lehet megírni, amennyiben fennmaradtak ezek az iratok. A köznemesség hétköznapi gazdálkodása kevesebb forrásszöveget hozott létre, mint a nagy grófi uradalmak, hiszen a nemesek többnyire maguk irányították a mezőgazdasági munkálatokat. Ha egy középbirtokos alkalmazott is tisztartót vagy gazdát, akkor is ritkább az írásbeli utasítás, még ritkább a gazdaságra vonatkozó feljegyzések készítése, és arra sem volt szükség, hogy írásba foglalják a gazdálkodás rendjét.¹

Esetünkben azonban a gazdálkodó házaspár egyik tagja egy rendkívül sokat író személy: Kazinczy Ferenc. Ő nemcsak – közismerten – kiterjedt levelezést és többtucatnyi önéletrajzi szöveget hagyott ránk, de gazdasági jellegű iratainak és ezeket kommentáló feljegyzéseinek egy része is fennmaradt. E kétféle forrástípus összeolvasása nagy lehetőség. A dokumentatív, levéltári jellegű szövegforrások prókatori hangjával egy időben hallható az események egyik szubjektumának véleménye, értelmezése, gyötrelme és a dolgozószobájából kihallatszó gondterhelt sóhajtása² is.

A Kazinczy házaspár gazdasága több lábon állt: a feudális birtok működtetésén túl kölcsönügyletekkel, örökösödési ügyekkel, bor- és könyvkereskedelemmel, magántanoda szervezésével és – nem utolsósorban – könyvkiadással is foglalkoztak.

Ez a történet tehát Kazinczy, majd a Kazinczy házaspár anyagi helyzetéről szól: a jövedelmekről és kiadásokról, a soha be nem fejezett széphalmi kúriáról, az egyre apadó, végül – a papírok valóságában – semmivé foszló birtokról. Arról, hogy Kazinczy utolsó éveiben már egyre kevésbé volt Széphalom ura, és állandó rettegésben élt: mi lesz a gyermekeivel, ha ő elveszti birtokait, és csak adósságot hagy rájuk? Egy egykor sikeres ifjúról, akinek pályáját megtörte a börtön, aki a fogságból visszatérve zavaros magánéleti eseményekbe bonyolódott, majd megházasodott, és gazdálkodni kezdett, de végül – Török Sophie-val karöltve – csődbe vitte családi birtokát. Az utolsó évtizedek kockázatos vállalkozásairól, a jó ötletnek tűnő, de egyre veszteségesebb spekulációkról, az utolsó kétségbeesett évekről.

A jelen munka igyekszik megérteni a korabeli hétköznapi gazdasági környezetet: mit érthetett azon Kazinczy, hogy „forint”, hogy „költség”, hogy „jövedelem”, és

---

¹ BENDA Gy. 1984, 4.

² Kazinczy Eugénia emlékezése: „gyakran megesett, hogy házunknál 2–3 napig nem láttunk kenyeret. Ily nyomasztó helyzetben szegény atyám gondjaitól gyötörve gyakran töltött álmatlan éjjeleket, még most 80 éves koromban is világosan emlékszem, hányszor áthallottam a szomszéd szobából mély sóhajtásait”. (BECSKE 1909, 5.)

egyébként mennyibe kerülhetett egy hordó bor Hegyalján, egy csizma Kassán, egy ebéd Rakamazon vagy egy udvari ágens jóindulata Bécsben – s hogy valóban sokat költött-e Kazinczy levelezésre és könyvekre.

Ahhoz, hogy ezek a kérdések egyáltalán feltehetőek legyenek, szükségessé vált a kötet elejére egy *Gazdaságtörténeti bevezető*, hogy érzékelhető legyen számunkra is az az idegen világ, amelyben az egykor volt szereplőink otthon vannak, amely számunkra az ismerős valóság, amelynek dolgait ők félszavakból is értik.

Kazinczy e kötetben leginkább mint vármegyei és állami hivatalnok, feudális földbirtokos, majd – feleségével együtt – mezőgazdasági vállalkozó és pénzügyi spekuláns jelenik meg. Mint a magyar kulturális élet meghatározó alakja, mint író és értelmiségi alak nem lép színre most: az egy (vagy több) párhuzamosan készülő könyv³ témája lesz. Egyelőre Kazinczy figurája – mint Italo Calvino őrgrófja – ketté van szelve.

E metszés analóg a Balassi-biográfiát kétkötetes formában közreadó Kőszeghy Péter megoldásával, aki a szakirodalmi tradíciókkal szemben szétválasztotta a „fikcióból kirajzolódó és az adatokból formálódó alakot”.⁴ Abban is egyetérthetünk Kőszeghyvel, hogy az életrajzírók helyzetét megnehezíti, „ha hősük író, költő vagy bárki olyan, aki szövegeket hagy maga után”.⁵ Kazinczy autobiografikus szövegei – ideértve a leveleket is – időnként egybevágnak, időnként összeakadnak a levéltári források történeteivel. Kazinczy saját gazdasági és társadalmi valóságának egyes elemeit maga helyezte el önéletrajzaiban. Kiváló karakterteremtő tehetsége folytán irodalomtörténeti közhellyé vált az otromba testvér, a kapzsi sógor, a kegyetlen hitelező vagy éppen a félrevezetett anya alakja. A fikciós szövegekben, önmitologizáló életrajzokban életre kelt karaktereket és történeteket én sem hagyom figyelmen kívül, csak éppen azokat az irodalomtörténeti mitológiáktól⁶ eltávolodva kívánom szemléli. A Kazinczy-szövegek poétikai-retorikai vizsgálatára azonban csak akkor vetemedek, ha az egy-egy életese-mény elbeszéléséhez szükségesnek látszik (pl. [5.4. Mese a szolgálólányról]), de a szépliteratúrai alkotások elemzését következetesen mellőzöm. Nem Kazinczy írói teljesítményének poétikai megközelítése a cél, hanem inkább az adott társadalmi feltételek között a lehetséges karriermodellek megmutatása. E szemlélet azon kontextualista irodalomtörténeti megközelítésekkel rokon, amelyek az írói életpályákat társadalmi jelenségként is szemlélik, és mikrotörténeti kiindulású írói biográfiákat hoznak létre.⁷

Kazinczy a saját írói pályáját alapvetően egyetlen nagy ívű, töretlen karriertörténetként írta meg, de számos naplóban, feljegyzésben, önéletírásban és a hat *Pályám emlékezetében*. Az autobiográfiák repetitív narratívája és ugyanazon élettörténetek alig észrevehető elmozdulásai az emlékezés bizonytalanságait és a narratív valóság pluralitását

---

³ Elsősorban Debreczeni Attila készülő Kazinczy-monográfiájára gondolok, de én is tervezem, hogy e kötetet kiegészítendő Kazinczy értelmiségi identitásához kapcsolódó történetekről (írói, szerkesztői, könyvkiadói, könyvkereskedői tevékenységéről, a képek és könyvek vásárlásáról, utazásairól, az akadémiai szerepéről és így tovább) írok még.

⁴ KŐSZEGHY 2008, 10.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ A mikrotörténeti biográfiákról l. Szilágyi Márton összefoglalásait: SZILÁGYI 2014, 15–60; SZILÁGYI 2021, 7–21.

teszik érzékelhetővé. E szövegkomplexumba egy erőteljes külső aspektust, a pénzügyi-gazdasági valóságokat bevonva bizonyosan más Kazinczy-képet alkothatunk meg. Ez az „interpretatív hozam”⁸ legitimálja reményeim szerint a jelen munkát.

A munkám csak félig-meddig életrajz, fontos életesemények maradtak ki belőle, ha kevésbé tűntek érdekesnek gazdasági-pénzügyi szempontból, vagy a kettészelt hős másik – tollforgató – felére tartoznak inkább. Ezért visszafogottabb az íróilag legtermékenyebb időszak, a fogság előtti életszakasz elbeszélése is. A biztos családi támogatással fényes hivatali pályára álló alak írói tevékenysége helyett most érdekesebb volt a hivatali elszámolásokkal és jövedelmekkel bíbelődni.

A fogság csapdájába eső Kazinczy szenvedései helyett is inkább a családi kasszára figyel ez a munka, noha kétségtelen, hogy a rabság hatalmas törést jelentett Kazinczy életpályáján. Az újabb szakirodalom felhívta a figyelmet a fogság személyiséget átíró gyötrelmeire, „az emberi pszichét megroppantó hatásá[ra]”.⁹ Kazinczy hosszú éveket töltött magánzárkában az alapvető szabadságában korlátozva, társas kapcsolatok nélkül, nő nélkül¹⁰ és a szabadulás céldátuma nélkül. E beszűkült, irracionális élethelyzetben ki volt szolgáltatva nemcsak a bírácoknak, hanem az alacsonyabb társadalmi kasztban lévő öröknek is: korrupcióra, hazugságra és megalkuvásra kényszerítve, a lefogásától kezdve a szabadulása napjáig. Ha Orpheusként merült is alá ezen alvilágba, más emberként lépett újra a fényre hat és fél év múlva.

E könyv alapvetően gazdasági és gazdálkodástörténeti megállapításokat tesz ismert és eddig ismeretlen adatforrásokot kritikusan mérlegelve és szükség szerint újra is közölve. A levéltári dokumentumokkal Kazinczy narratív szövegei versengenek: szándékom szerint részrehajlás nélkül szemlélem e küzdelmet, amelyben Kazinczy önelbeszélései igyekeznek felülírni az (általam) általa megtapasztalt(nak vélt) valóságot. Ez a kijelentés ismeretelméletileg talán biceg – hiszen mi is a valóság, ki is az észlelő? –, de forintosítva (aprópénzre váltva) már használható: pénzügyileg közös nevezőre hozható és végül összemérhető egy-egy dokumentum és önelbeszélés. – Vagy mégsem? – Ez a könyv nem akarja felülteni az objektivitás nem létező lovagi páncélját, hiszen végül is csak történeteket mesél el, mert „[n]arrare necesse est: muszáj, hogy meséljünk”,¹¹ és mert Kazinczyról szól, aki számunkra már csak történetekben létezik – mindenkinek másképp, más valóságokban.

* * *

A jelen munka írásakor abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy két kutatócsoport is nyomon követte próbálkozásaimat: a Hites Sándortól vezetett MTA BTK Lendület Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana Kutatócsoport és munkahelyem, a Debreczeni Attila által irányított debreceni textológiai műhely, a HUN-REN-DE

⁸ SZILASI 2000, 247; vö. SZILÁGYI 2021, 18–19.

⁹ SZILÁGYI 2017, 76.

¹⁰ A „szexuális deprivációról”, azaz a szexualitásnak a büntetés alatti megvonásáról l. SZILÁGYI 2017, 62; DOBSZAY 2015, 363–365.

¹¹ MARQUARD 2001, 389.

Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport. Mindkét közösség komoly alap kutatásokra építve ért el olyan új eredményeket az irodalomtudományban, amelyek nemcsak szemléletformálóak, hanem – számomra legalábbis – működőképesebb modelleket is felkínáltak. A Debreczeni-filológia hálózatos-rendszerszerű szemlélete, illetve az irodalom- és a gazdaságtörténet érintkezéseit felmutató kutatás számos olyan problémát segített meglátni a Kazinczy-életrajzban, amelyek jelentősége leginkább e határterületekről látható be, vagy legalábbis e nézőpontokból egészen más összefüggések látszanak fontosnak. A két műhely tagjai számos megjegyzéssel segítettek, amit ezúton is köszönök. Szintén hálás vagyok Ungváry Krisztiánnak, hogy átolvasta a borrászattal és szőlészettel kapcsolatos részeket. Kiemelten is köszönet illeti a számtalan korrigálásért és tanácsért Halmos Károlyt, Somorjai Szabolcsot és Kenyhercz Róbertet, gondos lektoromat, Szilágyi Mártont, továbbá örökös szerkesztőmet, Debreczeni Attilát, aki a készülő Kazinczy-monográfiája fejezeteit is megosztotta velem.

1. Gazdaságtörténeti bevezető

1.1. FORINT

A történeti forint latinul florenus, németül Gulden, rövidítve ft., fl. vagy f. A 16. század előtt arany, majd ezüst alapú pénzegység. Fizikailag a forint a korszakunkban ezüstérme vagy papírpénz. A forint kifejezés valójában egy gyűjtőfogalom, olyan, mint a persely, több fizetőeszközt rejt. A 18. század végén és a 19. elején a forint kifejezés egyaránt jelenthet rénes, azaz rajnai forintot (Rft), amelynek értéke 60 krajcár (rövidítve: kr, xr), magyar forintot (45 krajcár), kurta forintot (50 krajcár) vagy vonásforintot (Vft, 51 krajcár – nem összetévesztendő a később bevezetett váltóforinttal, habár azt is Vft-nak rövidítik). A legkisebb és legnagyobb értékű forintérmék között sincs nagy különbség, 1 magyar forint 0,75 rénes forinttal egyenértékű.

1795-ben az osztrák németalföldi aranypénz, a souverain d'or: 13 Rft 40 kr-t ért.¹ 1798-ban a francia régi Lajos-arany: 9 Rft 12 kr, az új Lajos-arany (1785-től): 8 Rft 38 kr.²

Az ezüsből készült forintérméket pengő forintnak is nevezték, megkülönböztetésül a papírpénztől. Váltópénzük a garas, a krajcár és a máriás volt. 1 garas = 3 krajcár, azaz 1 rénes forint 20 garast vagy 60 krajcárt ért. Egy máriás vagy márvás érme értéke 17 krajcár volt, azaz 3 márvás éppen 1 vonásforintot ért. Használatos volt még a Német-római Császárság birodalmi ezüstitallérja, amelyért 2 rénes forintot kellett adni, a birodalmi aranydukátért vagy aranyforintért pedig 4 ezüst rénes forintot és 10-40 krajcárt.

A forgalomban lévő pénzérme értékét a pénzláb határozta meg, vagyis az a szabvány, hogy mennyi nemesfém-ből mennyi érme verhető. Mária Terézia 1750-ben vezette be a húszforintos pénzlábat, azaz rögzítette a forint és a tallér ezüstitartalmát: 1 kölni márka (233,856 g) tömegű ezüsből 20 egyforintos vagy 10 egytalléros verhető. 1753-ban a Habsburg Birodalom egyezményt (konvenció) kötött Bajorországgal, hogy azonos pénzlábat használjanak. A Hanza-városok és Poroszország kivételével a többi német állam is csatlakozott az egyezményhez, és ezen konvenciók pénzláb szerint verték az ezüstpénzt. Ezért hívták az értékálló ezüstalapú forintot konvenciók forintnak (németül: *Conventions Münze*, C. M.). E pénz további megnevezései: rajnai forint, rénes forint, ezüstforint, pengő forint, osztrák értékű forint. Ez a pénzláb az 1811–1816 közötti időszakot kivéve 1856-ig volt érvényben a Habsburg Monarchiában.³

A Habsburg Birodalomban először 1762-ben, a hétéves háború idején bocsátottak ki papírpénzt (bankócédula; németül: Bankozettel, Banco Zettel). A bankócédulák 5,

---

¹ KAZINCZY 2011, 292.

² DANYI Pál, *18. századi valuta- és devizaárfolyam-lapok megfajtása*, <https://artortenet.hu/18-szazadi-valuta-es-devizaarfolyam-lapok-megfajtasa/> = DANYI [2023].

³ KÖVÉR 1993, 163.

10, 25, 50, 100, majd 500 és 1000 forintos címletekben kerültek forgalomba.⁴ A bankó-cédulákat kibocsátó állam azt vállalta, hogy a papírpénzt névértékben bármikor beváltja nemesfém érmékre. Mária Terézia 1771-ben rendelte el a papírpénz ezüstpénzre való kötelező állami beváltását, és habár magánforgalomban nem volt kötelező elfogadni 1797-ig,⁵ de könnyebb használatuk miatt időnként ázsiójuk, feláruk is volt az ércpénzhez képest.⁶ A papírforint és ezüstforint 1798-ig gyakorlatilag egyenlő értékű volt.

A napóleoni háborúk idején I. Ferenc a hadi kiadások miatt fedezetlen bankjegykiadásra kényszerült: „a piacra kerülő papírpénz névértéke az 1798. évi 91 millióról 1810-re 1436 millió forintra emelkedett”.⁷ A korábbi ezüst 3 és 6 krajcárosokat rézből verték. Növelte az inflációt, hogy a háborús években a nemesfém pénzek teaurálódtak, vagyis az emberek felhalmozták a fémpénzeket, és papírpénzt használtak a mindennapokban. Az ércpénzek szinte teljesen eltűntek a forgalomból az 1800-as évek elejére.⁸ 1801-ben a „[b]ankóztédulákat kinnal válthatják tsak rézre is” – írta Szentgyörgyi József debreceni orvos.⁹

Annak is inflációs hatása volt, hogy az elvesztett területekről visszaáramlott a bécsi kiadású papírpénz, ahogy azt Kazinczy is tapasztalta:

„Most nincs bor a Hegyalján. Az orosz kézre jutott lengyel tartományból ide hozták lakosai az austriai bancót, s bort vittek ki érte. A speculatio nem volt rossz, mert a bor többet ér, mint a bancó papirosa.”¹⁰

Az is hajtotta az inflációt, hogy a hadban álló francia kormány hamis bankó-cédulákat hozott forgalomba, illetve hogy „a határon túl állomásozó katonák zsoldját papírpénzben nem fizethették”.¹¹ 1809-ben már a birodalom területén folytak a harcok. Horvát István 1809. július 27-én arról írt naplójában, hogy a bécsi titkosrendőrségi jelentések szerint Pesten és Budán az a hír terjedt el, „hogy az Udvár minden aranyt, és ezüstöt magának kintsül öszve szedett, és nekünk ezekért tsak Bankót, és rezet akar itten hagyni, ha ki költözni és szökni kéntelenítettik”.¹² Ezért megjegyzi, hogy „igaza vagyon mindenképen a' Bétsi ujságnak, hogy a' papiros kints semmi kints”.¹³ Az alattvalói ezüstkészletek államosítása – a nem magyar tartományokban – 1809. december 19-én valóban megtörtént, mint Benda Kálmán írja:

⁴ Soós 1993, 83.

⁵ Uo.

⁶ KÖVÉR 1993, 166.

⁷ Soós 1993, 112.

⁸ Uo., 83.

⁹ SZENTGYÖRGYI [1952], 20.

¹⁰ KazLev, 7/1765, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkashoz, Széphalom, 1810. június 3., 494.

¹¹ Soós 1993, 83.

¹² HORVÁT 1967, 446.

¹³ Uo.

„az uralkodó elrendeli a magánszemélyek tulajdonában levő és közvetlen személyes szükségletek kielégítésére nem szolgáló ezüstkészletek kényszerbevéltását. (Országgyűlési hozzájárulás híján a rendelet Magyarországon nem érvényes.)”¹⁴

Az ezüstpénzhez képest folyamatosan vesztett az értékéből a papír bankjegy, de 1809-től különösen meggyorsult a pénzromlás. Az állam csak utólag, 1811-ben ismerte el az inflációt, az ekkor visszamenőlegesen meghatározott januári hivatalos értékek szerint 100 ezüstforint 1799-ben 103 papírforintot ért, 1800-ban 113-at, 1803-ban 130-at, 1805-ben 133-at, 1808-ban 204-et, 1810-ben 469-et.¹⁵ Kazinczy információja szerint ennél kétszer rosszabb volt az árfolyam: 1810 januárjában „Bécsben 1. pengő arany = 50 f!”¹⁶ – azaz a 4 és fél ezüstforint értékű 1 aranyért 50 papírforintot kellett adni.

1811-ig hivatalosan a bankócdula azonos értékű volt az ezüstforinttal, de a valóságban ettől eltérő árfolyammal számoltak a piacon, azaz a papírpénznek diszársziója volt az ezüstpénzhez képest. 1811 tavaszán a Habsburg Birodalom egészében I. Ferenc elrendelte a *devalvációt*, a papírpénz 80%-os leértékelését.¹⁷ Ezzel az állam elismerte a 12 éve tartó inflációt, az egyes évek árfolyamát az ún. *bécsi skála* alapján számolták¹⁸ – erre a már felvett kölcsönök elszámolása miatt is szükség volt.

A forgalomban lévő papírpénzeket tehát a névértékük 1/5-ére szállították le 1811. március 15-i hatállyal, ugyanekkor elrendelték e konvenció bankók kötelező becserélését az új *bécsi értékű valuta* (németül: *Wiener Währung*, W. W.) új kibocsátású bankjegyeire, a *váltócdulákra* vagy *váltóforintokra* (Vft – nem összekeverendő a vonásforinttal; németül e bankjegy: *Einklössungsschein*, azaz beváltójegy):

„[az] életbe lépett 80%-os leértékelés 500-as árfolyamot vett alapnak, tehát úgy tekintették, hogy 100 ezüstforint 500 bankócdulát ér. Ennek alapján 1 új papírpénz (váltócdula vagy váltóforint, németül: *Wiener Währung*) 5 régi bankócdulát ért. A háborúk befejezése (1815) után is még sokáig, 1818 végéig ingadozó maradt a váltóforint árfolyama és végül beállt a 250-es árfolyamra.”¹⁹

A bankjegyek becserélését 1812. január 31-ig kellett befejezni. Vagyis „az állam, mely az 500 forintról szóló bankjegy birtokosának 500 forintot tartozott volna fizetni ezüstben, csak 100 forintot fizetett, és azt sem ezüstben, hanem valamely újabb papírosban”.²⁰

A váltóforintot 1:5 paritáson vezették be a konvenció papírpénzhez képest (1 Vft = 5 papír Rft), illetve 1:1 paritáson a konvenció ezüstforinthez képest (1 Vft = 1 ezüst Rft). De a váltóforint már a bevezetésekor gyengébb volt, mint az ezüstforint, hiszen

¹⁴ BENDA 1982, 626.

¹⁵ BENDA 1982, 617–627; DANYI [2023]; GEDAI István, *pénz = MAMŰL* 2003–2014, IX, 116–120; HORVÁTH D. 1988; KÓHEGYI 1988; FILOLÓGIAI LEXIKON, *pénztörténet* szócikk.

¹⁶ KazLev, 7/1647, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1810. január 22., 223.

¹⁷ Részletesebben: SOÓS 1993, 85–87.

¹⁸ DANYI Pál, *A napóleoni háborúk inflációja 1799–1818*, <https://artortenet.hu/a-napoleoni-haboruk-inflacioja-1799-1818/> = DANYI [2023].

¹⁹ Uo.

²⁰ LEROY-BEAULIEU 1880, 439. (Idézi: HORVÁTH D. 1988, 111.)

„[a] váltóforint nem érme, hanem ezüst forintra szóló követelés (értékpapír), pénzjegy, melynek a valutához képest árfolyama van”.²¹ Az alattvalók nem bíztak az új papír-pénzben, amely pár év alatt az ezüsthöz mért értékének 3/5-ét elvesztette (1 Vft = 0,4 ezüst Rft).

A bécsi valuta bevezetésével kivezették volna a konvenciók pénzt, a gyakorlatban azonban kettős valutarendszer jött létre: Kazinczy 1811. novemberben „[e]gy bikát ado[tt] el 500 fnt. tavalyi bankoban [rénes forintban]”.²² Vagyis a konvenciók (rénes) forintot és a váltóforintot egyaránt használták, és nem voltak egyenértékűek: az említett 500 forintos bika valójában csak 100 váltóforint volt. A kettős valutarendszert hivatalosan 1816-ban ismerték el, a rénes forint és a váltóforint árfolyamát 1819-ben sikerült rögzíteni. 1819-től az árfolyam:²³

– 1 ezüst Rft (pengő, ezüst forintérme) = 12,5 Rft (rénes forintbankjegy) = 2,5 Vft (váltóforintbankjegy);

– 1 Vft (bankjegy) = 5 Rft (bankjegy).

I. Ferenc 1813-ban adóelőlegjegyet vagy előlegzési jegyet (németül: Anticipationschein) bocsátott ki, hogy elkerülje az újabb adókat és az újabb fedezetlen pénzkibocsátást. Az adóelőlegjegyet a később beszedendő adó fedezte volna, ám gyorsan elértéktelenedett. Az 1816-ban létrejött Osztrák Nemzeti Bank az előlegzési jegy beváltásakor a névértékének 2/7 részéért azonos névértékű bankjegyet (váltóforintot) adott, 5/7 részéért pedig 1% kamatozású államkötvényt ajánlottak.²⁴

1.2. PÉNZROMLÁS

1798-ban 100 rénes papírforint még 100 rénes ezüstforintot ért, 1811. márciusban 100 rénes papírforint már csak 20 váltóforintot (szintén papírpénz). 1816-ban a 20 váltóforintért már csak 8 ezüstforintot adtak. A váltóforint és az ezüstforint már a devalvációs rendelet életbelépésekor sem volt egyenértékű. De nemcsak a papírpénz értéke romlott, hanem a rénes forint vásárlóértéke is: 1 köböl²⁵ búza átlagára a pesti piacon 1800-ban 2,22 rénes forint volt, 1803-ban 4,33, 1805-ben 6,25, 1808-ban 7,3, 1810-ben már 18,50.²⁶ József nádor 1811-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy az elmúlt évek ár-emelkedése az agrártermelőket hátrányosabban érintette: „1798 óta a mezőgazdasági termények 3–4-szeresükre emelkedtek, a földművesek ipari szükségleteik beszerzésénél 5–6-szoros árat kénytelenek fizetni.”²⁷

²¹ HALMOS 2024, 50, 32. lj.

²² KAZINCZY, [1811–1814] = KAZINCZY 2009, 325.

²³ DANYI Pál, *A napóleoni háborúk inflációja 1799–1818*, <https://artortenet.hu/a-napoleoni-haboruk-inflacioja-1799-1818/> = DANYI [2023]. – Adatainak forrása: SZÖNYI 1935, 205.

²⁴ SOÓS 1993, 86., KÖVÉR 1993, 166.

²⁵ Köböl: változó nagyságú űrmérték: 62, 94 vagy 125 liter – ez utóbbit használták a pesti piacon.

²⁶ BENDA 1982, 618–627.

²⁷ DOMANOVSKY 1944, 395.

Az 1811-es devalvációval tovább romlott a forint vásárlóereje: „Hatalmas áremelkedés következett be. Pesten 1 pár fiatal libát az eddigi 6–8 forint helyett 100 forintért adtak. 100 font [56 kg] gyapjút, amely 1810-ben 352 Ft-ba került, a pátens kiadása alatt 700-ra, utána 1300-ra emelkedett.”²⁸ A devalvációs rendeletet a köztereken és hírlapokban is kihirdették:

„a Hazai és Külf. Tudósítások 1811. évf. 22-ik (márcz. 16-iki) száma szintén tudósít, hogy márcz. 15-kén a városi polgárság összehívott a városházához s felolvasták előtte a »bankó-czédulákról szóló kegyelmes rendelést«, a melynek rövid velejét aztán az utczákon és a vásártéren is kihirdették: »A' mostan folyamatban lévő Bankó Czédulák tsak a' következő 1812-ik esztendő Januarius végéig légyenek kelendők; addig pedig az ő nevezetőknek ötöd részében vétessenek el, és Beváltó Levelekkel tseréltessenek fel. A' máj naptól, ú. m. 1811-ik Martius 15-ikétől fogva a' most folyó Bankó Czéduláknak kelete a' Beváltó Levelekhez vagy a' Conventiós Pénzhez képpent 500 Procentum lészen, az az, az ő nevezetbéli betseknek ötöd részére szállítatik és változhatatlanul megállítatik. Tehát
1 Forintos Bankó Czédula 12 kr-ra
2 Forintos B -- C -- 24 kr-ra
5 Forintos B -- C -- 1 Frtra.«”²⁹

A váratlan állami pénzrontás kisebb pánikot okozott a lakosság körében, a kolozsvári „megilletődés”-ről Cserey Miklós ezt írta:

„A' devalvatio itt igen nagy megilletődést okozott. A' boltokat és a' Mészárszéket bé zárták, a' piatról mindent haza takarítottak, semmit sem lehetett venni. Az emberek alá 's fel jártak az utszákon, panaszólkodtak, zúgolódtak.”³⁰

Kazinczy így foglalta össze a devalváció lehetséges és tényleges hatásait saját életére:

„A' Banco czedulák eránt érkezett parancsolat bennünket földig vert. Én hamar kiadtam bancóimon, és így semmit nem vesztettem. De veszthetek, mert a' Feleségemnek egy Bécsi successionalis processusban most küld a' Prokátora 4000 ftot, és ezt alig ha nem veres bankóban,³¹ és így a' 4000 f. helyett alig ha nem csak 800 ftot. Így romolhat meg az ember. Minden órán megérkezik a' pénz, ha a' Prókátor valami istentelenséget nem követ-el. De ha prókatori mesterséggel Januar végéig vonná, ugyan megtenne.”³²

Mivel az 1811. március 15-én kihirdetett rendelet szerint ötödére értékelte le az uralkodó a papírpénzt, joggal aggódott Kazinczy, hogy konvenció bankóban küldik az örökséget [→ **11.5. Török Sophie örökrésze: a kázméri per**]. A bankót 1812. január

²⁸ KÓHEGYI 1988, 135. Kóhegyi Mihály forrása: HOFMANN 1923, 214.

²⁹ Váczy János jegyzete: KazLev, 8, 652. [Az utolsó sorban Váczynál „3 Forintos” áll, ezt emendáltam – O. L.] – *A Magyar Kurír* 1811. március 19-i száma szintén közölte az átváltási számokat (356. oldal). Emlékeztetőül: 1 Rft = 60 krajcár.

³⁰ KazLev, 8/1974, Cserey Miklós – Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1811. április 2., 423.

³¹ Azaz leértékelt konvenció papírpénzben; pl. a 100 forintos bankó 1762-es kiadása piros színű volt: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_konvenció_forint_pénzjegyei.

³² KazLev, 8/1966, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1811. március 26., 400–401.

végéig váltották át, ez a másik félelme, hogy ha ezután kapná meg a pénzt, már nem tudná átváltani. Különös, hogy a „Prókátor”-tól „istentelenség” lenne, ha a pénzrontás veszteségét Kazinczyékra hárítaná át, de amikor ő maga „hamar kiadott bancóin”, akkor feltehetően ugyanígy áttolta a veszteséget valakire, aki talán még nem is tudott a rendeletről.

Ugyanebben a levélben a társadalmi károkat is összefoglalta:

„Egyéberánt én érzem ugyan mint lettünk koldusokká ezen végzés által: de még is inkább akarom ezt, mint hogy tovább lettünk volna bancrott [csőd] alatt. [...] De a' szegény adófizető nép! az! – Ötszörözve fizeti *portioját*,³³ ötszörözve a' rem primae necessitatis, a' sőt; ötszörözve a' *Magistratusát*. Ha hivatalban volnék, declarálnám, hogy usque Ultima Jan. *semmi* fizetést nem akarok vonni 's ingyen szolgálnék. Incalculabilis az a' nyomorúság, mellyet reánk ez a' bankó sokasága vont. Hány özvegy, hány Városi lakó, (nem a' Mesterembert értem) hány tanuló Ifjú esik-el a' maga céljaitól. Az Isten könyörűljön rajtunk, közel vagyunk az elsűlyedéshez. A' melly Országban pénz nincs, az a' veszedelemnek párkányán lebeg.”³⁴

Az egyébként is pénzhiánnyal küszködő parasztság a leértékelés következtében ötször nagyobb összegű adót volt kénytelen fizetni.³⁵ E levél szerint Kazinczy lemondana a fizetésről, ha hivatalban lenne, mert a vármegyei tisztviselőket is a jobbágyság adójából (ez a házi adó vagy *cassa domestica*) fizették. A földesúri jövedelmekről nem tett említést, noha az úrbéri illetékek is ötszörösre emelkedtek, és ezért – József nádor feljegyzései szerint – „több megye és földesúr – tekintettel az átmeneti nehézségekre – továbbra is egyelőre névértékén szedi járandóságait”.³⁶

1.3. VÁSÁRLÓÉRTÉK

Az egykori rénes forint (Rft), illetve váltóforint (Vft) hétköznapi vásárlóereje úgy is érzékeltethető, ha megbecsüljük, hány mai forintot (Ft) érhetne. Danyi Pál informatikus-közgazdász pénz- és ártörténeti szakportálja megad egy átváltási táblázatot a 2023-as forintra. Táblázatába beillesztettem a szintén általa készített inflációs adatokat is:

---

³³ *Portio militaris*: a hadiadó terményben lerótt része (KALMÁR János, *jobbágy: 2. újkor* = MAMŰL 2003–2014, IV, 472.)

³⁴ KazLev, 8/1966, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1811. március 26., 401. (Kiemelések az eredetiben.)

³⁵ Soós 1993, 113.

³⁶ DOMANOVSKY 1944, 395.

Év	A történeti forintok átváltása A napóleoni háborúk inflációja 1799–1818. ³⁷	A történeti forint átváltása 2023-as forintra ³⁸
1759–1770	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 9476–12 467 Ft
1771–1780	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8248–9780 Ft
1781	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 9712 Ft
1782	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 9856 Ft
1783	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8817 Ft
1784	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8355 Ft
1785	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8396 Ft
1786	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8551 Ft
1787	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8449 Ft
1788	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8078 Ft
1789	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8022 Ft
1790	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 7780 Ft
1791	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 7710 Ft
1792	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 8045 Ft
1793	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 7320 Ft
1794	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 6947 Ft
1795	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 6754 Ft
1796	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 6348 Ft
1797	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 6324 Ft
1798	1 ezüst Rft = 1 papír Rft	1 Rft = 6209 Ft
1799	1 ezüst Rft = kb. 1,1 papír Rft ³⁹	1 papír Rft = 5612 Ft
1800	1 ezüst Rft = kb. 1,15 papír Rft	1 papír Rft = 4174 Ft
1801	1 ezüst Rft = kb. 1,15 papír Rft	1 papír Rft = 3699 Ft
1802	1 ezüst Rft = kb. 1,25 papír Rft	1 papír Rft = 4408 Ft
1803	1 ezüst Rft = kb. 1,3 papír Rft	1 papír Rft = 4265 Ft
1804	1 ezüst Rft = kb. 1,35 papír Rft	1 papír Rft = 3908 Ft
1805	1 ezüst Rft = kb. 1,3–1,5 papír Rft	1 papír Rft = 3438 Ft
1806	1 ezüst Rft = kb. 1,5–1,8 papír Rft	1 papír Rft = 2887 Ft

³⁷ Danyi PÁL, *A napóleoni háborúk inflációja 1799–1818*, <https://artortenet.hu/a-napoleoni-haboruk-inflacioja-1799-1818/> = DANYI [2023]. – Adatainak forrása: SZÖNYI 1935, 205.

³⁸ Danyi PÁL, *Magyar pénzürtékindex – árak és devizák alapján 1754-től*, <https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol> = DANYI [2023].

³⁹ Az infláció utólag, az ún. bécsi skálával elszámolva; hivatalosan 1811-ig egyenértékű az ezüst- és a papírforint.

1807	1 ezüst Rft = kb. 1,9–2 papír Rft	1 papír Rft = 2336 Ft
1808	1 ezüst Rft = kb. 2,1–2,4 papír Rft	1 papír Rft = 2109 Ft
1809	1 ezüst Rft = kb. 2,2–4 papír Rft	1 papír Rft = 1449 Ft
1810	1 ezüst Rft = kb. 4–9,6 papír Rft	1 papír Rft = 700 Ft
1811	1 ezüst Rft = [kb. 8,1–14,3 papír Rft] ⁴⁰ = 1,6–2,8 váltóforint (Vft)	1 váltóforint (Vft) = 2330 Ft
1812	1 ezüst Rft = [kb. 6,9–12,9 papír Rft] = 1,4–2,6 váltóforint (Vft)	1 váltóforint (Vft) = 2386 Ft
1813	1 ezüst Rft = [kb. 7–9,2 papír Rft] = 1,4–1,84 váltóforint (Vft)	1 váltóforint (Vft) = 3077 Ft
1814	1 ezüst Rft = [kb. 9,25–13,1 papír Rft] = 1,85–2,62 váltóforint (Vft)	1 váltóforint (Vft) = 2077 Ft
1815	1 ezüst Rft = [kb. 14,1–21,5 papír Rft] = 2,82–4,3 váltóforint (Vft)	1 váltóforint (Vft) = 1534 Ft
1816	1 ezüst Rft = [kb. 13,75–18,6 papír Rft] = 2,75–3,72 váltóforint (Vft)	1 váltóforint (Vft) = 1596 Ft
1817	1 ezüst Rft = [kb. 14,45–19,15 papír Rft] = 2,89–3,83 váltóforint (Vft)	1 váltóforint (Vft) = 1413 Ft
1818	1 ezüst Rft = [kb. 11,2–15 papír Rft] = 2,24–3 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 4561 Ft
1819	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 4847 Ft
1820	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 4983 Ft
1821	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5572 Ft
1822	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 6371 Ft
1823	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5983 Ft
1824	1 ezüst Rft = 12,5 papír Rft = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5798 Ft
1825	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 4970 Ft
1826	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 4775 Ft
1827	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5520 Ft

⁴⁰ 1811-ben hivatalosan bevonták a régi bankjegyeket.

1828	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5763 Ft
1829	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5803 Ft
1830	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5754 Ft
1831	1 ezüst Rft = [12,5 papír Rft] = 2,5 váltóforint (Vft)	1 ezüst Rft = 5506 Ft

A történeti forintok átváltási aránya

Danyi Pál felhívta a figyelmet arra, hogy a mai forintra váltáskor részben nehezen meghatározható és változó adatokból volt kénytelen számolni:

„abszolút viszonyiskálák nincsenek. [...] Hiszen mások voltak a bérek, a társadalmi szerkezet és népességtagozódás, az egy főre jutó nemzeti jövedelem, az aranyárak, a valuták rendszere. [...] Számos értékmérőnek (arany, ezüst), valutának, árunak és béreknek az összehasonlításán keresztül olyan paritásmátrixot mutatunk be, amely alkalmas közelítő összemérésekre.”⁴¹

Számításai szerint például az 1798-as 1 rénes forint 6209 2023-as forintot ér. Kulculációja helyességét a korabeli és a mai piaci árak összevetésével tehetjük próbára. 1798-ban a szeptemberi pesti vásáron ilyen áron lehetett vásárolni a *Magyar Hírmondó* cikke szerint:

„egy mázsa [100 font = 56 kg] dohány, 8 's 9 forintonn; [...] egy mázsa viaszsz, 83 forintonn; méz kevés kelt el, hanem a' mi el kelt, 18 forintal fizetődött mázsája; [...] – a' közönséges gyapjúnak t. i. 21 f.tonn ment mázsája; a' fínomé pedig 42 's több forintonn is; egy mázsa fagygyú 16 forintonn, zsákokba bé-csinálva pedig 18-onn; egy pár ökörnek leg-felsőbb árra vólt 120 forint, 's legalsóbb 90; egy pár júhnak 6 forint; egy mázsa Bánátusi szalonnának 15 forint”.⁴²

Az 1798-as piacon tehát:

- 1 kg méz 0,36 Rft; ennek átszámítása 2023-as árszintre: 0,36 szorozva 6209 Ft-tal = 2235 mai Ft (a 2023-as piacon a méz kb. 3000 forinttól kapható);
- 1 ökör 50 Rft = 310 450 mai Ft (a mai piacon kb. 400 000 forinttól);
- 1 juh 3 Rft = 18 627 mai Ft (a mai piacon kb. 30 000 forinttól);
- 1 kg szalonna 0,3 Rft = 1862 mai Ft (a mai piacon kb. 3000 forinttól).

A hétköznapi fogyasztási javakat tekintve az egykori Rft erősebbnek tűnik a számítottnál, de egyrészt a mai árszintet növeli és torzítja a 0–27%-os áfa, másrészt sok dolog, így például a lakóingatlanok ára is viszonylag alacsony volt a 18–19. század fordulóján (hiszen komfort nélküliek voltak). A megalapozott összevetésre leginkább egy

⁴¹ <https://artortenet.hu/bemutakozas/> = DANYI [2023].

⁴² *Magyar Hírmondó*, 1798, 20. sz., 119–120.

történeti és egy mai fogyasztói kosár összeállítása lehetne alkalmas. Ennek híján példákon keresztül igyekszem érzékeltethetővé tenni az egyes javak és szolgáltatások értékét:

- II. József császár „6 forintot és 4 krajcárt költött naponta saját étkezésére”⁴³ (kb. 42700 mai Ft).
- II. József – Kazinczy szerint – napi 4 krajcárt engedélyezett az osztrák alattvalók élelmezésére a börtönökben („s ebből a’ Profósz ellopa egyet mindennap”);⁴⁴ ez 1790-es krajcárral számolva: 520 mai Ft, 1801-essel – Kazinczy munkácsi fogságára – számolva: 247 mai Ft. Más források szerint 8 és 30 krajcár között költhettek a rabokra.⁴⁵ [→ **4.1. Fogsági költségek**]
- 1 font (0,5-0,6 kg) marhahús a pesti piacon 1788–1805 között 8–16 krajcár (konvenciók pénzben), 1808-ban 23 krajcár (konvenciók pénzben), 1811. március 14-én 49 krajcár (konvenciók pénzben), 1811. március 15-én 10 és fél krajcár (váltóforintban).⁴⁶
- 1781-ben a pesti piacon egy bárány: 7–9 kr; egy báránybőr: 5–6 kr; 1 font leveles dohány: 1–2 Rft.⁴⁷
- 1791-ben Bécsben a magyar öltözet kellékei: egy acélkard lánccal 7 arany; egy „nadrágra való bőr” 4 arany; egy tarsoly 5 arany; egy kardszj 15 Rft.⁴⁸
- 1794-ben a pesti piacon egy öl szalma: 15–18 Rft; egy tojás: 7–10 kr.⁴⁹
- 1795-ben a pesti piacon egy pozsonyi mérő tiszta búza: 4 Rft 12 kr; árpa: 2 Rft 40 kr.⁵⁰
- A 18. század végén 1 mérő búza 5–6 Rft.⁵¹
- 1795-ben a pesti piacon 1 akó (58 liter, bizonyára asztali) bor: 2 Rft 30 kr.⁵²
[→ **8. Kazinczy szőlőbirtokai és borjövödelmei**]
- A 18. század végén 1 akó bor 3–10 Rft.⁵³
- 1 liter (feltehetően tokaji, de nem aszú) bor 1800-ban kb. 0,1 Rft.⁵⁴
- A 18. század végén 1 öl fa 18–20 kr.⁵⁵
- A 18. század végén 1 hold föld 80–100 Rft.⁵⁶
- Debrecenben 1801-ben a kenyér 15–17 garas.⁵⁷

⁴³ SZÁNTAY 2017–2018, 136.

⁴⁴ KAZINCZY, *Fogságom’ Naplója* = KAZINCZY 2011, 94; vö. *uo.*, 92, 134–135.

⁴⁵ SZILÁGYI 2017, 129.

⁴⁶ KÖRÖSI 1873, 273.

⁴⁷ *Uo.*, 307.

⁴⁸ KazLev, 23/5666, Kazinczy Ferenc – Bárczay Ferencnek, Bécs, 1791. június 3., 35.

⁴⁹ KÖRÖSI 1873, 307.

⁵⁰ *Uo.*

⁵¹ ZVARA 2016, 70., 271. lj.

⁵² KÖRÖSI 1873, 307.

⁵³ ZVARA 2016, 70., 271. lj.

⁵⁴ *Magyar Hírmondó*, 1800. december 2., 45. szám, 710.

⁵⁵ ZVARA 2016, 70., 271. lj.

⁵⁶ *Uo.*

⁵⁷ SZENTGYÖRGYI [1952], 20.

- Debrecenben 1801-ben 1 kg szalonna 0,5 (rénes vagy vonás?) forint.⁵⁸
- Egy kocsi ára Debrecenben 1804-ben 180 Rft.⁵⁹
- 1826-ban fuvar Pesttől Sátoraljaújhelyig 35 forint.⁶⁰
- 1830-ban Bécsben 1 kg „sima” kenyér ára nagyjából 4 és 1/4 (ezüst)krajcár.⁶¹ Egy 1830-as konvenció ezüstforint 5754 2023-as forintnak feleltethető meg, tehát 1 kg kenyér kb. 400 mai Ft lehetne.

A pesti Medárd-napi (június 8.) vásárban 1814-ben az alábbi árak voltak váltóforintban:⁶²

- 1 mázsa (56 kg) közönséges gyapjú: 33–42 Vft.
- 1 mázsa sárga méz: 40–50 Vft.
- 1 mázsa debreceni dohány: 20–23 Vft.
- 1 mázsa disznósír: 60–70 Vft.
- 1 lóbor: 5–6 Vft.
- 1 akó (58 liter) szilvapálinka: 30–43 Vft.
- 1 akó 1813-as budai vörösbör: 16–18 Vft.
- 1 akó 1813-as fehérbor: 12–15 Vft.

Az árak a piac nagyságától, az eladók és a vevők helyzetétől függtek, akárcsak ma. Kazinczy beszámolója alapján 1819. áprilisban a debreceni Szent György-napi vásárban „2 f. volt egy köből gabona, de heti vásárokon már 25 garason is lehetett venni, mert a’ megszorult ember úgy is oda adja”.⁶³ Vagyis a kisebb vásáron már 1 és 1/4 forintért is meg lehetett kapni ugyanazt.

Kazinczy vásárlásai

- 1793: 1 rőf (kb. 78 cm) posztó a kassai Lorberer József Gottfriednél 6 Rft – Kazinczy mentét és nadrágot csináltatott belőle, amiket a budai fogságában is viselt.⁶⁴
- 1802: 1 tehén és két borjú 51 Rft 30 kr.⁶⁵
- 1803: egy kassai csizma 5 forint: „Kassai Csizmadiának 5 f.”⁶⁶
- 1803: egy használt „francia kék casimir frakk” 10 forint.⁶⁷

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ HÓGYE 1990, 57.

⁶¹ DANYI Pál, *A 18–19. századi régi kenyérárak értelmezése*, <https://artortenet.hu/18-19-szazadi-regi-kenyerarak-ertelmezese/> = DANYI [2023].

⁶² *A Pesti Medárd napi Vásár árszabása 1814*, Budapesti Történeti Múzeum, Kiscell Múzeum – Magyar Nemzeti Digitális Archívum: https://mandadb.hu/tetel/380765/A_Pesti_Medard_napi_Vasar_arszabasa_1814.

⁶³ KazLev, 16/3737, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1819. május 4., 375.

⁶⁴ Kazinczy feljegyzése, MTA KIK, K 613/III, 98b. (Egy posztódarabot ráragasztott Kazinczy a kéziratlapra, de már nincs meg.)

⁶⁵ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 275.

⁶⁶ KazLev, 3/575, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, [Érsemjén], 1803. február 27., 27.

⁶⁷ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 312.

- 1804 k.: 3 tehén, 1 bika süldő, 1 rúgott borjú 200 vonásforint.⁶⁸
- 1804 k.: „Szellő Ferencztől egy 2 eszt. tehenet 22 ½ V[onás]f.”⁶⁹ – Talán áron alul; az eladó rokonát, Szellő Istvánt mint többszörös visszaeső tolvajt agyonverik 1824-ben.⁷⁰
- 1804 k.: 1 tehén 25 (vonás vagy rénes?) forint 30 kr.⁷¹
- „[1811.] 5 9br. egy pár fekete csizma Bán Marisnak a’ Thalie dajkájának HARMINCZ fnt.”⁷² – Ez a devalváció időszaka, feltehetően a leértékelt papír rénes forinttal fizetett Kazinczy a (debreceni?) vásárban.
- 1811. novemberben: „Egy köből gabona a’ [debreceni?] héti vásárban 52 f.”⁷³ – A devalváció után.
- 1812-ben Kazinczy vett „400 fnt. egy vasas szekeret”.⁷⁴
- 1831: egy vékony szövetnadrág 7 forint.⁷⁵
- 1831: egy kék frakk 55 forint.⁷⁶

Ez utóbbi felsorolás már a ténylegesen megkötött ügyletek árait mutatja, míg a fentebbiek többnyire a vásárok kínálati árai voltak.

Kultúra és szórakozás

A 18. század végi olvasókabinet (Lese-Kabinet) napi díja csupán 1 krajcár volt. Az 1794-ben megnyílt pesti szórakoztató színház, a Krajcáros Theátrum belépőjegyei 10–40 krajcárba kerültek.⁷⁷ Kazinczy a Pesten játszott *Lanasszát* 1793. június 14-én saját fordításában láthatta: egy négyszemélyes lózsi (páholy) ára 4 Rft, egy „zárt hely” 50 krajcár, egy „Nemes, vagy első Hely” 40 krajcár, egy „Második Hely” 20 krajcár és az „Utolsó Hely” 10 krajcár volt a kétórás előadásra.⁷⁸ 1802. október 6-án a debreceni Fejér Ló vendégfogadó szekérszínjében felállított színpadon a kolozsváriak előadásában látta a *Klavigót*, szintén saját fordításában, de „véghetetlenül rosszul”.⁷⁹ Itt a „bémenetel ára” 7, 10 és 20 krajcár volt.⁸⁰ 1815. április 28-án Bécsben a *Das befreite Jerusalem* előadását látta Kazinczy: ide 18 krajcártól 3 forintig árultak belépőt, míg a lózsi 16 forint volt.⁸¹ Hasonló áron lehetett belépni 1803-ban gróf Miller-Dehm bécsi magángallériájába is, ám ott volt

⁶⁸ *Uo.*, 246.

⁶⁹ *Uo.*

⁷⁰ Érsemjéni református anyakönyv, II. kötet, 172a.

⁷¹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 246.

⁷² KAZINCZY, [1811–1814] = KAZINCZY 2009, 325.

⁷³ *Uo.*

⁷⁴ *Uo.*, 326.

⁷⁵ KAZINCZY, [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] = KAZINCZY 2015, 91.

⁷⁶ *Uo.*, 90.

⁷⁷ BALÁZS ET AL. 2007, 112, 119.

⁷⁸ Az előadás színlapja: MTA KIK, Magy. Ir. RUI 2r. 2/II, 106.

⁷⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 270.

⁸⁰ Az előadás színlapja: MTA KIK, Magy. Ir. RUI 2r. 2/II, 109.

⁸¹ Az előadás színlapja Kazinczy rájegyzésével: MTA KIK, K 638/II, 4.

„egy cabinet, mellybe két f[orin]tért bocsátatik be a' Néző, holott az egész Galleriet 20 vagy 40 xrért láthatá. Nem tudván mit fogok ott látni, megnyitátám. Egy meztelen leány egy tűkörasztalon áll, hogy a' tűkörben láthassa a' szem a' mit külömben nem láthatna.”⁸²

1794 körül az előkelőbb pesti és budai bálókba 1 Rft-ért lehetett belépni.⁸³

1793-ban a Bécsben kapható újságok, periodikák éves ára jellemzően 10-20 Rft körül volt, a *Magyar Kurír* 11, a *Magyar Hirmondó* 10 Rft-ba került.⁸⁴ 1790 körül az évi 4 füzetből álló *Magyar Museum* egy évre 1 Rft 20 krajcárba került – ami drágának számított.⁸⁵ Az 1805-ben megjelent *Lilla*-kötetet másfél Rft-ért árulta Csokonai anyja.⁸⁶ A *Mondolat* ára 1814-ben 10 Vft.⁸⁷

A kártyázás költségesebb szórakozás volt. 1803-ban írta Kazinczy testvéreiről, Dienesről és Lászlóról, hogy: „[k]áromkodva hörbölé a' kávé t Laczi. Én az éjjel szerencsétlen valék; 200 fto t vesztettem! monda az egyik. Hát én? felele a' másík, én 400t.”⁸⁸ De egész vagyonokat is lehetett nyerni és veszteni: „Gyürky Pali nehány eszt. előtt 25 ezeret nyere Bártfán, de az előtt esztvel 30nál többet vesztett”.⁸⁹

1.4. JÖVEDELMEK, VAGYONOK

1.4.a. Papok, tanárok, nevelők, tudósok

Csokonai csurgói elődje,⁹⁰ Benedek István tanító 1797-ben „azon kesereg, hogy ismét nem tud összevissza 242 forintnyi évi jövedelméből semmit félretenni a továbbtanulásra”.⁹¹ Benedek rektor panasza alapján évi 242 Rft készpénzjövdelem éppen elég volt a megélhetésre az inflációs időszak előtt egy egyedülálló fiatalembernek, ha emellé szállást, étkezést és tűzifát is biztosított a munkáltató. De megtakarítani vagy esetleg házasodni és családot eltartani ennyiből nem lehetett.

Egy felsőfokú végzettségű, külföldi akadémiákat megjáró ifjú 4-500 forint készpénzre és a természetbeni juttatásokra számíthatott tanárként ebben az időszakban. A Georgikonba, Festetics György főiskolai rangú mezőgazdasági tanintézményébe 1800-ban ilyen feltételekkel kerestek professzort:

„Ezen Profeszszori Hívatal viselőnek esztendei fizetése áll 400 forint kész pénzben, és minthogy a' Majorbéli külső Gazdaság' vezérlése, 's kormányozása is arra bízattatik,

⁸² KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 290.

⁸³ BALÁZS ET AL. 2007, 124.

⁸⁴ TOWNSON 1798, 30–31.

⁸⁵ Debreczeni Attila jegyzete: *MAGYAR MUSEUM* II, 41–42.

⁸⁶ SZILÁGYI 2014, 325.

⁸⁷ *KazLev*, 11/2657, Radó Sándor – Kazinczy Ferencnek, h. n., 1814. május 17., 370.

⁸⁸ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 312.

⁸⁹ *Uo.*, 284.

⁹⁰ ORBÁN 2025, 50, 58. Ugyanitt bővebben Csokonai anyagi helyzetéről.

⁹¹ BÓDI 1943, 51.

ezen Tisztségért is különösen jár 200 fl. – és így öszveséggel 600 fl. kész pénzben, és 8 akó [434,4 liter] ó-borból 20 pozsonyi Mérő [1250 liter] Búzából, 20 Mérő [1250 liter] Rozsból, 's 12 öl [rövid öl; 33,6 m³] tűzi-fából álló Deputátumban, szabad szállással egygyütt.⁹²

1800 januárjában 1 köböl búza ára a pesti piacon 2,22 Rft, tehát 44,4 Rft értékű az ajánlott búza.⁹³ A rozs a búza árának kb. 60%-a volt.⁹⁴ 1800 végén 1 liter bor 0,08 és 0,15 Rft körül kelt el a pesti piacon, így az ajánlott bor értéke 35–65 Rft lehetett.⁹⁵ Ehhez járult még a tűzifa és a szállás, vagyis ha a készpénzes fizetés mértékét nem is érte el, mégis jelentős a természetben adott javak értéke.

A Georgikon ajánlata a kor bérszínvonalát tükrözte. 1800-ban egy főiskolai státuszra évi 500 Rft-ért vártak jelentkezőt: „A' Pétsi Kir. Akadémiánál megürült a' Magyar Nyelvnek 's Litteraturának Tanító-széke; mellynek esztendei jutalma 500 forint.”⁹⁶ Ugyanekkor „a' Pesti Királyi Universitásban Mekhánikát és Fizikát tanított Profeszszor”-nak 1000 Rft-ot ajánlottak (ha nem pap): „az ezen tanítói székekkel esztendőnként egybe köttetett fizetés, egy Civilis rendből valónak 1000 forint, egy Világi Papnak, 500 forint, és egy Pesti Papi rendből valónak 300 forint lészen.”⁹⁷

Egy sárospataki professzor fizetése 1800 körül:⁹⁸ 400 magyar forint, 5 hordó bor, 20 köböl gabona, 2 mázsa só, 2 szekér széna, 1 rizsma papiros, 29 magyar forint fára, 12 magyar forint gyertyára, szolgálati lakás.⁹⁹ A lelkészi pálya pedig nemcsak kényelmesebb, de Sárospatak környékén jobb üzlet is. Ugrai János szerint „egy nagyobb egyházközség lelkészének évi bevétele elérhette a tanári jövedelem kétszeresét is, s egy átlagos lelkész megbecsültsége is nagyobb volt, mint az oktatóké”.¹⁰⁰ A sárospataki Homérosz-fordító, Vályi Nagy Ferenc professzorról írta Kazinczy:

„télben egy szobában lakik feleségével, napával, két fijával, leányával, 's galambja, lúdja, malacza, macskája, kutyája sokszor vannak ugyan ott; fizetését gyakran sokáig meg nem kapja, és ő ezen lármában fordítja Homért”.¹⁰¹

A debreceni professzori állás ennél magasabb anyagi és társadalmi megbecsültséget jelentett: „Debrecenben körvonalazható anyagi alapon egy kiváltságos elit csoport, amelynek az országos átlagtól lényegesen jobbák voltak az életkörülményei, s a társa-

⁹² *Magyar Hírmondó*, 1800. október 10., 470–471.

⁹³ BENDA 1982, 618. (1 pozsonyi mérő 62,5 liter, 1 köböl 63 liter.)

⁹⁴ KÖRÖSI 1873, 238.

⁹⁵ „Máskor azért örült sok ember, hogy eladhatta a' borát; most pedig az búsult, a' ki hamar eladta, mert az árra naponként nevededik. Elejintén 13 Rh., három hetek alatt 20 Rh. forinton, még fellyebb is kelt hordója. (Egy úgy nevezett Göntzi, vagy hegyallyai hordó, 180 itzét szokott rend szerint tenni.)” (*Magyar Hírmondó*, 1800. december 2., 710.) A 180 icce kb. 135-150 liter, azaz 1 liter (tokaji) bor 0,08-0,15 Rft.

⁹⁶ *Magyar Hírmondó*, 1800. november 5., 677–678.

⁹⁷ *Magyar Hírmondó*, 1800. október 10., 466.

⁹⁸ ORBÁN 2025, 60–61.

⁹⁹ UGRAI 2007, 96.

¹⁰⁰ *Uo.*, 100–101.

¹⁰¹ KazLev, 12/2839, Kazinczy Ferenc – Pataky Mózesnek, Széphalom, 1815. január 21., 353.

dalmi presztízs azonnali megszerzése mellett komoly vagyonosodásra is lehetőségük nyílt.”¹⁰²

Ez számszerűsítve azt jelenti, hogy a cívisvárosi professzorok fizetése 1789-ben 500 Rft, 1796-ban 600 Rft volt, és az ehhez járuló természetbeni juttatásaik: 6–8 köböl szántó, 8 öl fa, 12 köböl gabona, szolgálati lakás vagy lakáspénz.¹⁰³ Jelentős vagyonosodási lehetőséget jelentett a városi polgárjog megszerzése:

„A papokat és a professzorokat Debrecenben ugyanis megillették a polgári előjogok (bérelt földhöz jutás, kaszálók osztásánál elsőbbség, bizonyos famennyiségben való részesülés, borértékesítési jog), amelyekből jelentős jövedelemhez juthattak.”¹⁰⁴

II. József idején az állami hivatalnokok – így a tanfelügyelő Kazinczy is – igyekeztek tisztességes fizetést kialkudni a falusi közös iskolák tanítói számára a helyi földesúrtól és a közösségtől. Egy 1786-ban megkötött „szerződés szerint a helyi tanító számára a földesuraság évi 140 forint fizetést, Alsó- és Felső-Mislye lakói pedig hét köböl gabonát és 26 szekér fát voltak kötelesek biztosítani”.¹⁰⁵ A szerződés azonban annyit ér, amennyit betartanak belőle. A tanító nem kapta meg az ígért természetbeni juttatásokat, és készpénzből is kevesebbet kapott, csak az

„évi 120 forintot fizették ki, ebből azonban sem feleségét, sem gyermekeit nem tudja eltartani. Úgy vélte, hogy felkészültsége és tehetsége (négy nyelv, a magyar, a latin, a német és a szlovák ismerete) és munkája (3 osztályt tanít) alapján jogosult lenne a magasabb, az ugyanilyen képzettségű, egy vagy két osztályban oktatókéhoz hasonló (160 vagy 180 forintnyi) éves fizetésre.”¹⁰⁶

Az alacsonyabb tanítói állások igen szerény jövedelmet biztosítottak. Egy nagybányai tanító még 1809-ben is csak 118 Rft-ot és 100 Rft értékű kosztot, továbbá néhány véka búzát és némi szénát kapott.¹⁰⁷ A kisebb települések időnként szégyenletesen alacsony fizetést tudtak csak adni: Domokoson (Dámácsuzeni¹⁰⁸) „[a] Rectori fizetés olly tsekélly, hogy nem is érdemli, hogy le irattassék”.¹⁰⁹

A főúri nevelők fizetésük mellé teljes ellátást kaptak. Festetics György az 1790-es években László fia nevelőjének, Péteri Takáts Józsefnek 300 Rft készpénz fizetést adott,¹¹⁰ nagyjából annyit, amennyit a csurgói iskolájában keresett a tanító (a természetbeni juttatásokon túl). Esterházy Miklós herceg 1795-ben 1000 Rft-ot fizetett gyermeke nevelőjének, Görög Demeternek.¹¹¹ Görög egy kiemelkedő karrier végén,

¹⁰² UGRAI 2007, 105.

¹⁰³ *Uo.*, 103–104.

¹⁰⁴ *Uo.*, 104.

¹⁰⁵ Soós István jegyzete = *KazLev*, 25, 524.

¹⁰⁶ Soós István jegyzete = *Uo.*, 525.

¹⁰⁷ SZABADI 2016, 236–237.

¹⁰⁸ A települést Kenyhercz Róbert azonosította.

¹⁰⁹ *Uo.*, 201.

¹¹⁰ ZVARA 2016, 45.

¹¹¹ *Uo.*

1824-ben udvari nevelőként „évi 8000 forintos juttatással nyugdíjba vonult”,¹¹² de ez inkább festi a bécsi udvari szolgálat megbecsültségét, mintsem az értelmiségi pályában rejlő lehetőségeket. Zvara Edina könyvéből ismert, hogy nyugdíjas éveiben Görög évi 600 forintért bérelt lakást Bécsben, és négy alkalmazottat tartott, tehát jómódban élt.

A köznemesek házitanítói rendszerint szűkölködtek. Beregszászi Nagy Pál egykori sárospataki professzort 1813–1814-ben Kazinczy unokaöccse alkalmazta házitanítóként évi 400 forintért.¹¹³ Beregszászi egyszerre volt a 11 éves, nehezen kezelhető diák nevelője és inasa, ami miatt így panaszkodott: „Itt csak egy kotsisnakis két ló mellett [...] ételén kívül esztendei fizetése két száz forint. Az én hivatalom pedig mennyivel nemesebb, és – mennyivel terhesebb volt egy pár igen *szelíd ló* mellett lévő kotsisnak a hivatalánál!”¹¹⁴

Egy nagyobb városban a 19. század elején évi 600 Rft-ből csak nehezen tudott megélni egy értelmiségi. Erről Horvát István egyidejű naplójában, a *Mindennapiban* írt, miután 1805. április 8-án felkereste a betegeskedő Révai Miklóst:

„Szívemre esett érzékeny panaszkodása. Úgy ki fogyott a’ pénzből (mi is ő neki 600.[f]t] fizetés Pesten mint beteges és Író embernek?): hogy kóros állapotában kéntele-nítetik már két nap koplalni.”¹¹⁵

Ezekben az években emelték a pesti egyetemi tanárok fizetését 600-ról 1000 forintra. De a tanári állás így sem vonzó Horvát számára, aki – 1806. február 16-i – naplóbejegyzése szerint attól félt, hogy

„ha ugy nem köllene valaha járnom, mint a’ napokban járt a’ meg halálozott Szenig János Úr a’ Bontzolás Mesterségnek Tanítója. [...] Tsak taval nyert 1000. f[orinto]kat fizetésül. Már az előbbi somma pénzből élni sem lehetett volna, ha mellette az Orvosi Praxist nem gyakorolta volna a’ fáradhatatlan Polgár: az egy esztendei fizetéséből tőke pénzt nem lehetett szerezni. [...] El sem temethették volna önön pénzéből [...]”¹¹⁶

Horvát István 1808-ban egyetemi jegyző lett évi 500 forint fizetéssel.¹¹⁷ 1809. február 13-án ennek vásárlóértékét így összegezte, miután sikertelenül kért fizetésemelést:

„Ki élhetett el azok alatt 500. f. fizetésből egyedül magából a’ mostani drágaság miatt Pest városában. Tsak szálásomért – melyet sok könyveimért a’kor is megköll tartanom, ha a’ Praeseshez hordozóskodom – 150 fkat fizetek; ételemért, ’s viz italomért 300.-ot; fáért közel 50.-et; mosásért 60.-ot; szolgálatért közel 60.-ot. Hon vagyon még az Ötsém? Hon a’ gyertya, melly havanként 4. foréntnál többre megyen, papiros, ténta, Könyv vásárlás, és egyéb sulyos költségeim?”¹¹⁸

¹¹² *Uo.*, 23.

¹¹³ ORBÁN 2012.

¹¹⁴ *KazLev*, 24/6052, Beregszászi Nagy Pál – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1815. július 8., 171–172. (Kiemelés az eredetiben.)

¹¹⁵ HORVÁT 1967, 129.

¹¹⁶ *Uo.*, 312–313.

¹¹⁷ *Uo.*, 398.

¹¹⁸ *Uo.*, 399.

Horvát valóban sokat költhetett könyvekre, 1828-ban a könyvtárát saját maga 65 000 váltóforintra becsülte.¹¹⁹ Figyelemre méltó, hogy e megjegyzés szerint az ivóvízért is fizetett. Néhány nappal később Horvát másodállásként elvállalta az országbíró melletti titkárságot, szintén 500 forintért, hogy meg tudjon élni:

„Ő a múlt Novembernek 14ikén Praesidiális Actuariusnak nevezetett Ő Excellen-tziájátúl, Űrményi Józseftül mint Praesestül, a pesti Fő oskolánál 500 [fрт.] királyi fizet-éssel. A közelebb elfolyt Febr. 17ikén Secretáriusá lett az Ország Birájánál, megtartván második hivatalát is.”¹²⁰

1.4.b. Vármegyei tisztviselők, szegődményesek és szolgák

A vármegyei tisztikar élén a főispánok álltak. Ők az 1777-ben és 1782-ben rögzített adatok szerint a vármegyék többségében 1500 Rft tiszteletdíjat kaptak, néhány megyében azonban csak 1000 Rft-ot vagy ennél is kevesebbet, sőt Varasdón nem járt fizetés a főispánnak.¹²¹ A ranglétrán a következő tisztség az alispánoké volt:

„[1780 körül] a kis és szegény megyékben az egyetlen alispán anyagi megbecsülése rendszerint alacsony volt, mindössze évi 500 forint – míg a nagy megyékben az első alispán 800, a másodalispán 400 forint fizetést kapott minden esztendőben. (A másodalispánok fizetése a megyékben 250–400 forint között mozgott.)”¹²²

Ugyancsak Hajdu Lajos írja, hogy a vármegyék többségében a főjegyző 400–600 Rft évi fizetésre, a két aljegyző pedig 150–250 forintra számíthatott.¹²³

Zemplén vármegye tisztviselőinek, szegődményeseinek és szolgálinak 1782-es fizetését Szirmay Antal főjegyző és Kazinczy történeti munkáiból ismerjük.¹²⁴ Eszerint az évi járandóság:

- főispán: 1500 Rft;
- első alispán: 800 Rft;
- főpénztáros (1782-ben egyikük Kazinczy Péter, Kazinczy nagybátyja), főjegyző: 600 Rft;
- másodalispán, főügyész, szolgabíró, mérnök, orvos: 400 Rft;
- első aljegyző: 300 Rft;
- számvevő (1782-ben Kazinczy András, Kazinczy nagybátyja), másodaljegyző, alügyész, alszolgabíró, pénztáros, lovász, várnagy (börtönőr), seborvos, bába: 200 Rft;

¹¹⁹ BITNICZ 1871, 887.

¹²⁰ KazLev, 6/1436, Vitkovics Mihály – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1809. március 7., 275.

¹²¹ HAJDU 1982, 21., 14–15. lj.

¹²² *Uo.*, 24.

¹²³ *Uo.*, 25.

¹²⁴ Az adatok forrása Szirmay Antal feljegyzése: DONGÓ 1898, 162–164.; Kazinczy [*Zemplén Vármegye Leírása Kazinczy Ferenc által*] c. kéziratban maradt történetírói munkája (1789–1790; Szirmay Antal nyomán): OSZK Kt. Fol. Hung. 880, 15 (idézi: DEBRECZENI 2022, 39).

- hajdúk hadnagya, pandúr (törvényszolga): 150 Rft;
- esküdt, hajdú őrmester, írnök, lovas (posta): 100 Rft;
- hajdúkáplár: 75 Rft;
- közhajdú, lovas: 50 Rft.

A tiszteletbeli vármegyei aljegyző, mint a pályakezdő Kazinczy is, nem kapott fizetést. A vármegyei tisztikar nem a fizetéséből élt meg: mindannyian birtokos nemesek voltak.

A vármegyék fizették a nemesi felkelés résztvevőit is. Abaúj vármegye 1800-ban a gyalogos inszurgensek kapitányának havi 74 Rft-ot és „3. kenyér és 4. Loportió”-t adott, a zászlótartónak 20 Rft és „2. Kenyér és 2 Ló portió”, a közembernek napi 7 krajcár és „1. Kenyér portió” járt. A lovasok ennél kb. 30%-kal többet kaptak.¹²⁵

1.4.c. Városi és falusi alkalmazottak

Egy falusi (de nem vármegyei) jegyzői állás¹²⁶ – Gvadányi József ábrázolása szerint¹²⁷ – félparaszti életmódot biztosított. Kazinczy szerint az anyja már azért is lenézte Csokonait, mert a testvére csupán falusi nótárius volt:

„Én tudván az Asszonyám idegenségét ő eránta [Csokonai Mihály iránt] (melly csak onnan eshetik, mivel ő testvére egyy falusi notáriusnak), őtet ide soha nem hoztam; sőt négy embert kértem levelem által, hogy ide ne jőjjön, félvén, hogy Asszonyám velek éreztetni fogja, hogy nem úgy nézi őket, mint én.”¹²⁸

Megjegyzendő, hogy Kazinczy Józsefné Bossányi Zsuzsanna személyesen is ismerhette ifjabb Csokonai Józsefet, aki éppen Érsemjénben, Kazinczy szülőfalujában, a Bossányi és Kazinczy család egyik birtokközpontjában házasodott meg 22 évesen, 1799. augusztus 27-én.¹²⁹

Az orvosok, seborvosok és bábák fizetése igen eltérő volt megyénként. A seborvosok 50 és 350, a bábák pedig 30 és 200 Rft közötti fizetést kaptak az 1780-as években.¹³⁰ Ám ha a magánpraxisból származó bevételüket is figyelembe vesszük, az orvosoknak vármegyei tisztikar vezetőihez mérhető jövedelmük lehetett.

Egy uradalmi tisztviselő fizetése 250–500 (váltó?)forint között volt az 1810-es évek közepén, így pl. a Bicskei járás egyes birtokain 1816-ban:

¹²⁵ MNL OL X 10872-1952 X 1006, 1800 (mikrofilmtekercs), 256b–257a.

¹²⁶ ORBÁN 2025, 61–62.

¹²⁷ Gvadányi 1790.

¹²⁸ KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 88.

¹²⁹ Érsemjéni református anyakönyv, II. kötet, 1790–1853, 113b. Vö. ORBÁN 2025, 62.

¹³⁰ Hajdu 1982, 36.

- tisztartó: 400–500 forint;
- számtartó: 300 forint;
- ispán: 250 forint;
- seborvos: 250 forint.¹³¹

Az alacsonyabb rangú, polgárjog nélküli városi hivatalnokok keresete igen csekély volt.¹³² A Pozsony történetét kutató Tóth Árpád szerint egy polgárjogot kérelmező személynek 1000 Rft értékű vagyonnal és jól jövedelmező foglalkozással kellett rendelkeznie a 19. század elején: „A felvett és az elutasított ingatlantulajdonosok vagyona közötti határvonal a század elején 1000 forint körül lehetett.”¹³³

Debrecenben a saláriusok, azaz a várostól fizetést kapó vezető tisztségviselők átlagfizetése 1774-ben 161 Rft volt. E tisztségek betöltéséhez szükséges volt a polgárjog. A polgárjogon kívül álló konvenciók, azaz munkabért kapó városi alkalmazottak átlagbére 37 Rft volt ugyanekkor. A salárius tisztségviselők köre a kancellistától az orvoson át a főbíróig, a konvenciók alkalmazottaké a bérestől a kocsison át a nyomdászig terjedt. Összesen kb. 300 főt alkalmazott e munkakörökre Debrecen városa.¹³⁴ Az így elérhető jövedelem önmagában kevés volt a megélhetéshez.

A sátoraljaújhelyi hóhér *fejenként* 3 Rft-ot kapott 1778-ban,¹³⁵ ami jelentős összeg, de a szakmában kevésnek számított. Az állam általában jobban fizetett, mint a helyi közösségek, a helytartótanács egyik 1787-es körirata

„a katonai kivégzések esetén a hóhér díjszabását rögzíti:

egyszerű tortúra	1 frt
lefejezés	12 frt
lefejezés égetéssel	16 frt
lefejezés kerékbe töréssel	14 frt
lefejezés kézlevágással	16 frt
karóba húzás	24 frt
felnyégelés	24 frt” ¹³⁶

És ha már hóhér: Nyéki Német Jánosnak, a Martinovics-per bírójának 1795-ös fizetését is tudjuk Kazinczynak *Szirmay Antal latin nyelvű történeti munkájára* (*Jacobinorum Hungaricorum Historia*) írt jegyzetéből: „Szabadsága volt ugyan ezen konyháról [a nádorétól] annyi vendéget hívni magához a mennyit neki tetszett, s minden napra 1 souverain d’ or – 13 forint 40 krajcár fizetést vont.”¹³⁷

¹³¹ BÖDŐ 2023, 263–264.

¹³² ORBÁN 2025, 62.

¹³³ TÓTH Á. 2009, 97.

¹³⁴ RÁCZ 1989, 343–345.

¹³⁵ DONGÓ 1909c.

¹³⁶ H. BALÁZS 1987, 253.

¹³⁷ Idézi Szilágyi Márton: KAZINCZY 2011, 292.

1.4.d. Mesteremberek, cselédek és napszámosok

Veszprém vármegye 1813-ban közgyűlési határozattal szabályozta és részletesen felsorolta a mesteremberek szolgáltatásainak és termékeinek árait, illetve a cselédek és napszámosok bérét.¹³⁸ Ebből következik néhány adat (a forint bizonyára váltóforintban értendő, mert ekkor csak ez volt hivatalosan elismert):

- „Az Asztalos Legénynek napszámja, ha a' Készítettő deszkájából, és kenyérén dolgozik – 40 xr.”¹³⁹
- A kőműves mester óradíja 3 krajcár, a segédek napszáma 18–21 krajcár, a tetőfedők óradíja 4 krajcár.¹⁴⁰
- Az öreg béres, aki eszközöket tud készíteni, és számadó gazda is, és aki „benn, vagy is az Ura által tartatik” évi fizetése 24 forint és „[e]zen kívül két marha tartása, két pár fehér ruhája, és feleségének szállása”.¹⁴¹
- Annak a béresnek, „a' ki benn nem tartatik”, a fizetése szintén évi 24 forint, valamint „[e]zen kívül 4 p[ozsonyi]. m[érő]. tiszta búza, 16. p. m. kenyérnek való gabona, 30. font marha hús, 25 font só, 1/2 p. m. konyha eleség, 2 marha tartás, vagy ez helyett 6 forint, 2. p. m. őszi vetés maggal és szántásokkal együtt, vagy ez helyett, 8 p. m. Rozs, 1/2 p. m. kender mag alá való föld, vagy ez helyett két pár fehér ruha, 1. p. m. tavaszi alá való föld, 400 fej plántának kert, vagy ez helyett 1/2 p. mérős, kukoritzta avagy krumpli föld; végre mértékletes tüzellő”.¹⁴²
- A szekeres béres, „ha benn tartatik”, éves fizetése 20 forint és „[e]zen kívül egy marha tartás, két pár fehér ruha, és feleségének szállás”.¹⁴³
- „Egy értelmes 4 lovas *Kotsisnak*, a' benn tartáson kívül, és minden ruha nélkül, lesz esztendei fizetése – 40 fl.”¹⁴⁴
- Egy 100 juhot őrző juhász évi 12 forintot, egy 300 birkás nyáját őrző évi 20 forintot keresett, továbbá 4, illetve 6 pozsonyi mérő búzát, 12, illetve 16 pozsonyi mérő kenyérnek való gabonát kapott, valamint megillette 20, illetve 60 birka tartási joga, illetve kender és kukorica alá való föld, káposztáskert és só is tartozott a bevételei közé.¹⁴⁵
- Egy „kitanúllt” szakácsné fizetése évi 50–60 forint, egy „közönséges” szakácsnéé 30–40 forint. Egy jobb szolgálónak egy pár csizma vagy cipellő és évi 20 forint jár, egy konyhai szolgálónak a lábbelin kívül 16 forint és a „benn tartás”.¹⁴⁶

¹³⁸ EŐRI SZABÓ 1813.

¹³⁹ *Uo.*, 23.

¹⁴⁰ *Uo.*, 41.

¹⁴¹ *Uo.*

¹⁴² *Uo.*

¹⁴³ *Uo.*, 42.

¹⁴⁴ *Uo.*, 43.

¹⁴⁵ *Uo.*, 43–44.

¹⁴⁶ *Uo.*, 44.

- A napszamosok napi bére (élelem nélkül):¹⁴⁷
- kaszás: 20 krajcár;
  - arató: 15 krajcár;
  - szántóföldi kapás: 16 krajcár;
  - szőlőmunkás (metsző, kapás): 20 krajcár;
  - szüretelő: 8 krajcár;
  - négy marhával szántó: 1 forint 30 krajcár;
  - favágó (egy öl keményfa felfűrészeléséért): 36 krajcár.

1.4.e. Birtokos nemesség

1809-ben az összeírt zempléni birtokos nemességet így osztották csoportokra a jövedelmük alapján:

- I. csoport: legalább 3000 forint évi tiszta jövedelem (pl. az Andrassy grófok, Bretzenheim herceg, a Csáky grófok, gr. Dessewffy József, gr. Török Lajos, Kazinczy István, Kazinczy Péter, összesen 34 család[fő]).
- II. csoport: 2000–3000 forint évi tiszta jövedelem (pl. a Bernáth család tagjai, összesen 21 család[fő]).
- III. csoport: 1000–2000 forint évi tiszta jövedelem (pl. Kossuth László, Nedeczky Imre, összesen 36 család[fő]).
- IV. csoport: középbirtokosok: 1000 forint évi tiszta jövedelem alatt (összesen 82 család[fő]).¹⁴⁸

Kazinczy Ferenc nem található meg ezen összeírásban, ami arra utal, hogy Zemplénben nem volt 1000 Rft-ot megközelítő jövedelmet biztosító birtoka az 1813-as birtokmegosztás előtt [→ 5.8. Az 1813-as birtokmegosztás] (Széphalom és Alsóregmec Abaújban volt ekkor). Rokonai közül az apósa, az egyik unokatestvére és egyetlen még életben lévő nagybátyja szerepelt a leggazdagabbak között.

1.4.f. Kazinczy emberei

1804 tavaszán Kazinczyék bihari szőlőjében a kapások napszáma 34 krajcár volt.¹⁴⁹ Ugyanekkor Kazinczy kocsisának, Nyiri Istvánnak a fizetése ebből állt: „12 V[onás] f[orint]. 3. pár csizma. 1. köböl vetés. 1. guba. 1. kalap. 1. nyakravaló. 2. öltő fejrő ruha. 1. ujjas rekli [=kabát]. 1. alsó puzli [=mellény]. 1. nadrág.”¹⁵⁰ Kazinczy saját magának 5 forintos csizmát vett Kassán 1803-ban,¹⁵¹ de a kocsis ennél biztosan olcsóbbat kapott:

¹⁴⁷ Uo., 45–46.

¹⁴⁸ DONGÓ 1909a, 165–166.

¹⁴⁹ [KAZINCZY Ferenc „Diáriuma”] = KAZINCZY 2009, 201.

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ KazLev, 3/575, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, [Érsemjén], 1803. február 27., 27.

tíz évvel később a miskolci csizmadiák árainak limitációja egy fekete kordovány férficsizma árát 3-4 Rft-ban, egy nőiét 3 Rft-ban határozta meg.¹⁵²

1811-ben Kazinczy és birtokostársai közösen vállalták, hogy a magyarjesztrebi erdőkerülőnek, Szkaszkó Jánosnak egy „kerülő-házat” építenek, és a bérét együtt fizetik. A járandóság évi „tíz köből gabona, két köből búza, kész pénz húsz Rénes forint új váltóczédulában, és bocskor pénz két Rénes forint” volt.¹⁵³ Kazinczyék meglátása szerint ennyi elegendő volt a „sorsához” illő (értsd: nyomorúságos) megélhetéshez, így ha mellékállást vállalna, megveretik:

„Azért határozottat pedig illy becsületes fizetése a Kerülőnek, hogy ebből háza népével sorsához képest aratási kepe vagy szőlő munka s egyéb efféle kötelességeitől elvonó dolog nélkül élélhet, s nem is léssen szabad ezeket magára vállalni testi büntetés felvétele nélkül.”¹⁵⁴

A Kazinczy házaspár 1815-ben egy Loyan nevű bécsi kisasszonyt alkalmazott nevelőnőként évi 400 forintos fizetés ígéretével. 1816-ban pedig a kistoronyai születésű magyar ifjút, Kecskeméthy (Kecskeméti) Józsefet szerződtették házi tanítónak évi 200 forintos fizetés ígéretével. [→ 10.3. Széphalmi nevelőház]

1824-ben egy juhász évi fizetése – Kazinczy terveiben – 40 váltóforint, továbbá természetben

„9 köből fele rozsz fele tengeri. Köntös helyébe 7 juhna a' gyapja 1 ködmön vagy 3 juhbőr. 2 ing 2 lábra való. 8¹⁵⁵ pár bocskor. 2 pár kapcza fejér posztóból. 1 kucsma. 1 kápa <(bruga)> (gluga) a' mit az esőben von fejére. 12 holnapra 1 juhra 2 iccze só. (barányt ide értvén.)”¹⁵⁶

1.4.g. Életszínvonal

A kor átlagos életszínvonalát a jövedelmi helyzetnél is nehezebb érzékeltetni. Míg az erdőkerülőnek évi 22 Rft-ból (és a kapott természetbeni járandóságokból) kellett családjával együtt „sorsához illően” megélnie, Kazinczy nem sajnált „két kis boglyos” bécsi kutyáért 27 Rft-ot kifizetni¹⁵⁷ (igaz, az anyja pénzéből).

A születéskor várható élettartam a töredéke volt a mainak, egy megfázás éppúgy végzetessé válhatott, mint egy ma banálisnak számító fertőzés. Mária Terézia uralkodása végén már minden járásban alkalmazni kellett volna 1–1 seborvost (felcser, kirurgus) és szülésznőt (bába) a vármegyéknek, de 1780-ban még mindig volt 3 olyan vármegye, ahol egyetlen hatósági seborvost és 17 olyan, amelyben egyetlen szülésznőt

¹⁵² FÜGEDI [1813].

¹⁵³ HÓGYE 1990, 26.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Bizonytalan olvasat.

¹⁵⁶ KAZINCZY, *Erdélyi Juhok*, MTA KIK K 633/V, 66a (a feljegyzést közli a hamarosan megjelenő *Pandekták II.* c. kötet: KAZINCZY, *Pandekták II.*).

¹⁵⁷ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 299.

sem alkalmazott a nemesi közösség.¹⁵⁸ 1809-ben mindössze 11 seborvos és 2 orvos volt egész Zemplén vármegyében (utóbbiak Sátoraljaújhelyen és Tolcsván), miközben a megyében kb. 30 000 fő nemes lakott.¹⁵⁹ Ebből következik, hogy a parasztság nem számíthatott magasabb színvonalú orvosi segítségre.

A kis vagy közepes birtokú nemes hétköznapi élete közelebb állt a paraszti életformához, mint egy nagybirtokos nemeséhez. Kazinczy nagyszüleinek és szüleinek a hétköznapijai a birtok igazgatásával teltek, így a cselédek, napszámosok, zsellérek és jobbágyok közegeiben éltek.

Lakóhelyük sem sokkal volt különb. Kazinczy a Bossányi nagyszülők „náddal-fedett”¹⁶⁰ bihari házában született, és sem ott, sem az alsóregmeci szülői házban nem volt – természetesen – fürdőszoba, WC, mai értelemben vett konyha, és nem volt a gyerekeknek külön szoba. (A házak alaprajzai: [→ 6.4. Alsóregmec → 6.7. Érsemjén]; [→ Alsó Regmetzi Telkeknek Laistroma].) Ez később sem változott. A nyolcszobás széphalmi házban 1817-ben egy szobában aludt Kazinczy és családja: Kazinczy, a várandós Török Sophie, a 10 éves Eugénia, a 6 éves Emil, továbbá egy 17 éves szobalány: „Könyves szobámnak ajtaja mellett jobbra feleségem, balra Emilem fekszenek, én a 3dik szegletben, Zseni és Marcsa a’ földön.”¹⁶¹ A házban ekkor még két gyermek, a 8 éves Thalie és a 4 éves Antonin, illetve egy nevelőnő és egy zongoratanár lakott. [→ 10.3. Széphalmi nevelőház]

1.5. POSTAKÖLTSÉG

1751–1789 között a levéldíjat megosztva kellett fizetnie a feladónak és a címzettnek: ez hívták *félportónak*. A feladóra eső rész megfizetését a levél átlós áthúzásával jelölték.¹⁶² 1789 júniusától a félportó mellett *frankózza* is lehetett levelet feladni, ez esetben a feladó fizette a teljes összeget.¹⁶³

Egy belföldi levél postaköltsége II. József idején a kisebb forgalmú postaállomások között 6, a fővonalakon 8 krajcár volt latonként (1 bécsi lat = 17,5 gramm). A külföldre küldött levélért fél latonként 6 krajcárt kértek.¹⁶⁴ 1789-től a birodalmon belül szomszédos tartományok közötti levelek egységesen 8 krajcárba kerülnek, és aki mai értelemben véve ajánlott levelet akart feladni, vagyis a „nagyobb bátorság” okáért valamely Levelet *recommendl*, az az: a’ *Protocollumba* különösen bé-akar iratni”, az plusz 6 krajcárt fizetett, míg a tértivevényért, a „recepisse”-ért 3 krajcárt kértek.¹⁶⁵

¹⁵⁸ HAJDU 1982, 35.

¹⁵⁹ DONGÓ 1908, 369.

¹⁶⁰ KAZINCZY, *Az én életem* = KAZINCZY 2009, 404.

¹⁶¹ KazLev, 15/3426, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1817. május 6., 176.

¹⁶² KAMODY 1989, 38.

¹⁶³ Az erről beszámoló hírlapi tudósítás: [N. N.], [*Ő Felsége kegyelmesen meg-parancsolta...*] 1789, 679.

¹⁶⁴ KAMODY 1989, 38.

¹⁶⁵ [N. N.], [*Ő Felsége kegyelmesen meg-parancsolta...*] 1789, 679.

1785-ben II. József az egy postaállomásnyi útszakaszt (stáció) legfeljebb 2 osztrák mérföldben, kb. 16 km-ben határozta meg, vagyis ilyen távolságonként lehetett lovat váltani a postakocsiknál, illetve ez lett később a tarifaszámítás egyik alapja.¹⁶⁶

A levelek alapdíja 1789-től 1798-ig 4 krajcár, 1798-tól 1803-ig 6 krajcár, 1803-tól 1806-ig 8 krajcár, 1806-tól 1810-ig 12 krajcár volt.¹⁶⁷ Utóbbi áremelésről írta Cserey Farkas 1806-ban: „a Posta taxája 12 xra tétetet 1 levéltől”.¹⁶⁸ A levél árát meghatározta a súly, vagyis a levélpapír vastagsága. „Ez úttal vékony papirosat kaptam a’ Kereskedőtől; nem ollyat többé, mint az előbbeni rizma volt; és így már most a’ Póstának gazdagítása nélkül beszéllhetek hosszan veled”¹⁶⁹ – írta 1806 végén Kazinczy, de 1807-ben még 15 forinttal tartozott az érsemjéni postamesternek.¹⁷⁰

A viteldíjat a küldemény súlya és a távolság alapján 1810–1817 között így számolták ki:

„4 útbaeső állomásig fél latonként 8, azontúl 16 [krajcár]t kellett fizetni. Az ajánlás díja 1815-ig 6 [krajcár] és 2 [krajcár] vevénydíj a feladásnál; a tértivevény díját 3 [krajcár] ban állapították meg, ezt a címzett fizette, az ajánlott díját a feladó fizette.”¹⁷¹

A szegényebbnek vagy ifjabbnak udvariatlanság lehetett bérmentesítve (frankózva) feladni a levelet. Kazinczy első Kölcseyhez írt levele utóiratában meg is róttá ezért a debreceni diákok:

„A’ jó tónus ellen vétkezett kedves Öcsém Uram, hogy levelét frankózta. Az nincsen szokásban, ’s megbántásnak vétethetnék, mert vagy szegénynek, vagy csúfúl-fösvénynek láttatik vallani azt, a’ kihez így mégyen a’ levél. Örömetst fizetem én a’ Posták’ taxáját, ha még feljebbre rugtatja is az Uralkodás.”¹⁷²

1813-ban Kazinczy és Dessewffy a postai díjat megosztották egymás között, és Kazinczy ezért nem akarta nyomtatványokkal megterhelni a levelét:

„Minap levelemből elmarada a’ Sennowitz nyomtatott két levelkéje, nem mintha elfelejtettem volna, hanem mivel nem akartam érttek Veled és magammal itt és ott együtt 14 xr. posta pénzt fizettetni. Lásd melly gazdálkodóvá teve engem is a’ pénz szűke. De ne hidd, hogy postára kevesebbet ’s kevesebb kedvvel fizessek mint eddig. Semmire nem költök örömebb.”¹⁷³

1817-ben ismét változott a postai díjszabás. A *Hazai ’s Külföldi Tudósítások* 1817. május 31-i száma közölte a másnap érvénybe lépő királyi rendeletet. A súly és távolság

¹⁶⁶ KAMODY 1989, 40, 45, 60.

¹⁶⁷ *Uo.*, 46.

¹⁶⁸ *KazLev*, 4/986, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1806. szeptember 4., 294.

¹⁶⁹ *KazLev*, 4/1049, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. december 21., 431.

¹⁷⁰ *KazLev*, 5/1185, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1807. október 18., 204.

¹⁷¹ KAMODY 1989, 46.

¹⁷² Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1808. június 13. = KÖLCSEY 2005, 12. (A boríték nem maradt fenn, így nem tudható, mennyi volt a postaköltség.)

¹⁷³ *KazLev*, 10/2437, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1813. május 21., 377.

arányában így változott a díjszabás ezüstkrajcárban, azaz konvenciók valutában [Rft] megadva (zárójelben az 1:3-hoz számolt rézkrajcárban, azaz bécsi valutában [Vft]):

1–3 postaállomásig: 1/2 lat = 2 ezüstkrajcár (vagy 6 rézkrajcár), 1 lat = 4 kr (12 kr), 2 lat = 8 kr (24 kr);

3–6 postaállomásig: 1/2 lat = 4 kr (12 kr), 1 lat = 8 kr (24 kr), 2 lat = 16 kr (48 kr);

6–9 postaállomásig: 1/2 lat = 6 kr (18 kr), 1 lat = 12 kr (36 kr), 2 lat = 24 kr (72 kr).

És így tovább.¹⁷⁴

1817-től megszűnt a félportó, a díjat teljes egészében ki kellett fizetnie vagy a feladónak, vagy a címzettnek. Eddig Kazinczy és levelezői a feladott levelek díját megosztva fizették általában. Kazinczy ettől kezdve a jobb módú címzettre (pl. Wesselényi Miklósról) áthárította a postaköltséget:

„Ő Felsége a' postapénzt megint felvitte, még pedig, a' mint látom, úgy hogy a' pénz vagy a' feladó, vagy a' kivevő egészen letegyék. Én, a' kinek rakással jönnek mennek mindég leveleim, bátorkodom ezt és a' mit hozzád ezután fogok írni, pénz nélkül tenni-fel hozzád, úgy remélvén, hogy e' terhelteget nekem balúl nem veszed.”¹⁷⁵

De címzettként ő sem várta el a bérmentesített levelet, legalábbis Pálóczi Horváth Ádámától: „Miért frankírozod leveleidet? Hiszen a' Postai rendelkezések azt nem kívánják; sőt azt kívánják, hogy érettek csak az fizessen, a' ki veszi, nem a' ki feladja.”¹⁷⁶ Az utólagos fizetésnek volt egy különös haszna, így kevésbé kallódott el a küldemény: „leveleidet ne frankózzd. Úgy veszélyben forognak, 's én örömet fizetek postán.”¹⁷⁷

Ajánlott levél esetében a feladót terhelte a 4 (ezüst) krajcár ajánlási díj, amin felül fizetni kellett feladási és kézbesítési díj címén még 2–2 krajcárt. Utóbbi mindig a címzettet terhelte. A térítvény díja 3 krajcár volt.¹⁷⁸

Sátoraljaújhelytől Kassa 5, Debrecen 8, Miskolc 9,¹⁷⁹ Buda 18, Bécs 36 postatávolságra feküdt:

„a levél-postajarat Budáról pénteken este, valamint kedden reggel indult és 18 állomáson áthaladva (288 km) hétfőn, illetve pénteken délután érkezett Sátoraljaújhelybe. Újhelyből szerdán, valamint vasárnap éjjel ment vissza, és hétfőn, valamint csütörtökön délben érkezett Budára. A menetrend szerinti 18 postatávolságot 77 óra alatt tette meg a járat, ami 3,8 kilométer/óra menetsebességnek, vagy inkább lassúságnak felelt meg.”¹⁸⁰

Egy kisebb levél súlya 1/2 lat volt: „vékony, egy garasért kapható félféves papíron készült levél súlya borítékkal, pecsételéssel együtt nem tett ki fél latot”.¹⁸¹ Eszerint ha

¹⁷⁴ [N. N.], *[Bétsben új Fels. Rendelés jött ki...]* 1817.; KAMODY 1989, 48.

¹⁷⁵ KazLev, 15/3457, Kazinczy Ferenc – ifj. Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1817. június 14., 247.

¹⁷⁶ KazLev, 15/3543, Kazinczy Ferenc – Horváth Ádámnak, Széphalom, 1818. január 16., 444–445.

¹⁷⁷ KazLev, 19/4549, Kazinczy Ferenc – Kiss Sámuelnek, Széphalom, 1825. november 12., 459.

¹⁷⁸ KAMODY 1989, 48.

¹⁷⁹ *Uo.*, 49.

¹⁸⁰ *Uo.*, 45.

¹⁸¹ *Uo.*, 61.

Kazinczy bérmentesítve adott fel Sátoraljaújhelyen egy levelet Budára 1817-ben, akkor legalább 12 krajcár alapdíjat kértek tőle, de egy nagyobb, 2 latos levélért már 42 krajcárt.

A Kazinczy-levelezés fél évszázados időtartama alatt időben sokat és sokszor változott a tarifa: a küldemény költsége függött a távolságtól, a súlytól, az útvonaltól, és a félportó, portó és frankó lehetőségei is változtak.

A postán kívül az egyéb „alkalmatosság”-ok is nagyon fontosak voltak a korabeli levelezésben. A leveleket gyakran bízták vármegyei hivatalnokokra, kereskedőkre, szolgálókényekre vagy bárkire, aki útra kelt. Erre nem csak a takarékoság vagy gyorsaság, hanem az állammal szembeni bizalmatlanság is jó okot adott. Takáts Sándor szerint „a titkosrendőrség levéltárában tömérdek levél másolata gyűlt össze. Olyanok is akadtak ezek között, melyek nem másolatban, hanem az eredetiben kerültek oda.”¹⁸² Van olyan Kazinczy-levél,¹⁸³ amelyet kizárólag a bécsi titkosrendőrség „jóvoltából” ismerünk, mivel „a rendőrség lefoglalta s német fordításban a rendőr-minisztériumnak felküldte”.¹⁸⁴

Nehéz megbecsülni, Kazinczy hány alkalommal választott inkább „alkalmatosság”-ot, de ha egy napon több levelet keltezett, ha vásárok idején írt, ha egyéb nyomtatványt vagy kéziratot is küldött, akkor többnyire ezzel élt. A levelekben is számos alkalommal (százas nagyságrendben) utalt az induló legényre vagy kereskedőre, aki miatt sietve kell írnia.

Kazinczy leveleinek pontos száma ismeretlen. A hivatali levelek közül 283-at adott ki Soós István, és nagyjából ugyanennyire teszi a lappangó levelek számát is.¹⁸⁵ E minta szerint a levelezés fele, más számítások szerint¹⁸⁶ a teljes Kazinczy-levelezésnek megközelítőleg a 3/4-e maradt fenn. A KazLev huszonöt kötetében eddig összesen 6523 levél jelent meg, így a tényleges levélszám nagyjából 9 000 és 13 000 közöttre tehető.

Nem tudható minden esetben, hogy ki mennyit fizetett egy levélért (portó, félportó, frankó). Ez Kazinczy levelezésére nézve azt jelenti, hogy 1789-től általában nem megállapítható, hogy a postai küldeményekért ki mennyit fizetett, hiszen többnyire nem maradt fenn a boríték.

Ha Kazinczy teljes (kapott és küldött) levelezéséből levonjuk a hivatali leveleket (kb. 300) és még az alkalmatossággal küldöttket (legyen most csak 1000), akkor is legalább 8000 levéllel számolhatunk. Ha ennek a felét fizette ő maga, és ha a legolcsóbb 1/2 latos levéllel Sátoraljaújhely és Buda viszonylatban számolunk 1817-es árakkal, akkor 800 váltóforintnyi összeget kapunk. Ha ezt az összeget a fogság utáni évekre osztjuk szét, akkor az évi 20–30 forint lenne. Ez Kazinczy egyéb kiadásaihoz mérten egyáltalán nem sok, és még akkor is elviselhető lenne, ha a becslés során egy nagyságrendet tévedtem volna. Mindehhez azonban hozzászámítandó még a levélpapír, a tinta, a pecsétviasz ára is.

¹⁸² TAKÁTS 1980, 64.

¹⁸³ KazLev, 24/6150, Kazinczy Ferenc – Baczka-Madarasi Kis József [?], Pest, 1828. március 19., 299–300, 701.

¹⁸⁴ TAKÁTS 1980, 72.

¹⁸⁵ KazLev, 25, 887–898.

¹⁸⁶ ORBÁN 2018, 403–404.

1804-ben egy rizma, azaz 20 konc, azaz kb. 500 ív papírt 7 Rft 30 krajcárért vett Kazinczy.¹⁸⁷ 1811-ben már 30 Rft körül van egy rizma papír: „nálunk sokkal szebb Papiros van, 30 garas kontza”,¹⁸⁸ azaz 1 konc 90 krajcár, avagy 1,5 forint, vagyis 1 rizma 30 forint. Vályi Nagy Ferenc később megismétli az ajánlatot: „ebből vehetünk Rizmáját 32 Rfton; de talán 30-ért is, hiszem, ide adják: van belőle 2 Rizma: jobb nints Patakon.”¹⁸⁹

1830. március 14-én azt jegyezte fel Kazinczy, hogy december óta a második rizma papírt vette.¹⁹⁰ Ezt a mennyiséget nem csupán levelezésre használta fel, ez az öregkori önéletírások és egyéb átdolgozások rendkívül intenzív munkálatainak időszaka. Ha egész évben ilyen tempóban fogyasztotta volna a papírt, az évi 6 rizmát, 1811-es árakon számolva évi 180 Rft-ot jelentett volna.

Kazinczy 20 forintért készíttetett pecsétnyomót Bécsben, 1815-ben: „méltóztassál kifizetni, ’s a’ pecsétet elhozni. Talán 20 f. lesz az ára.”¹⁹¹

A nagy gazdaságot vivő, hetente 10–20 levelet kapó Pálóczi Horváth Ádám az 1780-as évek végén – számításai szerint – évente 150 Rft-nál is többet költött levélpapírra, pecsétviaszra és postára.¹⁹² Ez az összeg a pénzromlás miatt a tizes évek elején papír rénes forintban már 1500–2000 forint lenne. A fenti számítások szerint Kazinczy ennél jóval kevesebbet költhetett postára.

Kazinczy utolsó éveiben már a levelezésén is kénytelen volt spórolni, ha tehetett egy borítékban több levelet is elküldött: „Szalayhoz ide teszek egy szelet papiroost. Alkalmatlan vagyok ugyan vele, de 25 xt nyerünk meg, ’s az is pénzt. Ez légyen mentességem.”¹⁹³

1.6. UTAZÁS, DELIZSÁNSZ, FORSPONT

Mária Terézia idején indultak meg Magyarországon a postakocsijáratok, a diligence vagy delizsánsz kocsik. A bécsi udvar magánvállalkozásként indította meg a csomagot, pénzt és személyeket szállító kocsikat, melyek naponta közlekedtek Bécs és Pozsony, hetente Bécs és Pest, havonta egyszer Bécs és Nagyszében között.¹⁹⁴ Bécsbe tehát delizsánszal is el lehetett jutni Magyarországról. Mivel nem királyi regáléként, hanem vállalkozásként működött, ezért „a bérfuvarozás nem volt hazánkban korlátozva, így létrejöttek a gyorskocsi-fuvarozási vállalkozások, és a postamesterek személyszállítási tevékenységét is engedélyezték”.¹⁹⁵

¹⁸⁷ KAZINCZY, [1804–1805] = KAZINCZY 2009, 196.

¹⁸⁸ KazLev, 8/1906, Vályi Nagy Ferenc – Kazinczy Ferencnek, Sárospatak, 1811. január, 9., 255.

¹⁸⁹ KazLev, 8/1918, Vályi Nagy Ferenc – Kazinczy Ferencnek, Sárospatak, 1811. január 29., 290.

¹⁹⁰ KAZINCZY, [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] = KAZINCZY 2009, 347.

¹⁹¹ KazLev, 13/2943, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1815. július 13., 36.

¹⁹² KazLev, 1/175, Pálóczi Horváth Ádám – Kazinczy Ferencnek, Szántód, 1789. február 7., 270.

¹⁹³ KazLev, 21/5206, Kazinczy Ferenc – Zádor Györgynek, Sátoraljaújhely, 1830. augusztus 17., 365.

¹⁹⁴ KELÉNYI György–KOVÁCS Gergelyné, *posta* = MAMŰL 2003–2014, IX, 238.

¹⁹⁵ KAMODY 1989, 38.

Kamody Miklós szerint „igazi” delizsánsznak az 1824-ben menetrendszerűen meginduló személyszállítás nevezhető, a korábbi „változata poggyászkocsivá módosult”.¹⁹⁶ 1825-től már hetente háromszor járt postakocsi Bécs és Buda között, ezen útra az olcsóbb első ülés ára 7 és fél forint volt. Volt járat Kassa és Buda között is:

„Kassáról a delizsánsz kedden reggel indult és csütörtökön este érkezett Budára. Kezdetben kéthetenként, majd a 1830-as évek elején már naponta közlekedett. Belső ülésért 9 ft 36x, külsőért 8 ft 24x volt a viteldíj. A postakocsit igénybe venni útlevelel mellett lehetett, melyet a járásbíró, polgármester vagy más hatóság adott névre szólóan esetenként.”¹⁹⁷

Aki tehetett, saját kocsival utazott, mert úgy olcsóbb és kényelmesebb volt. Az utazók kocsiját vagy saját, vagy bérelt lovak húzták. E bérelt lovak forspont- vagy postalovak lehettek. A postalovakat a postaállomásokon bérelhették, általában drágábban, mint a forspontosokat: mérföldenként „a postaló vontatásért [...] huszonkét és fél krajcárt kellett a borralalón kívül fizetni”.¹⁹⁸

Sietős esetekben jóval többre is kerülhetett az út. A fia lehetséges rossz házassága miatt aggódó Bossányi Zsuzsanna 1804-ben „lóhalálába ment [Érsemjénből] Vámos Pércsnek, ott lovat váltott, 's 10 ftot fizetett egyg statióért, hogy nyargalva menjen”.¹⁹⁹ [→ 5.4. Mese a szolgálólányról]

A forspont vagy előfogatadás (németül Vorspann) a jobbágyi szolgáltatás része volt: katonai vagy hatósági személyek (országos és vármegyei tisztviselők, egyéb felhatalmazottak) kocsijához egy vagy két pár felszerszámozott lovat kellett adni – 1751-től – egy csekély ellenérték fejében. A 18. század közepén a fizetendő díj mérföldenként 7 és fél krajcár volt egy kétlovas fogatért, de a tarifa a széna árával együtt idővel emelkedett.²⁰⁰

A 19. század első éveiben ennél már többet kérhetett az előfogatért a jobbágy: négy lóval két mérföld távolságra, azaz egy postaállomásnyira 1 forintot. Ezt az adatot közli Berzeviczy Gergely a magyarországi parasztok állapotáról és természetéről írt könyvében,²⁰¹ és valóban, ezen az áron számolták el Kazinczy hivatali útjain is az utazást: egy négylovas előfogat postaállomásonként 1 forint, egy hatökrös 1,5 forint volt.²⁰² Kazinczy László úti költségvázlata is így számolt 1787-ben: 1 statio = 1 Rft; postalovakkal határon túl (Fiume): 2 ló = 2 Rft.²⁰³ Berzeviczy szerint még így is áron alul kellett szolgáltatnia a parasztnak, és ha mindezt dologidőben parancsolták, akkor még

¹⁹⁶ *Uo.*, 48.

¹⁹⁷ *Uo.*

¹⁹⁸ *Uo.*, 57.

¹⁹⁹ [KAZINCZY Ferenc *Följegyzései*] = KAZINCZY 2009, 125–126.

²⁰⁰ KAMODY 1989, 57.

²⁰¹ BERZEVICZY 1806.

²⁰² *A Királyi Magyar Helytartótanács Főszámvevőségének jelentése a Királyi Magyar Helytartótanácsnak Kazinczy Ferenc 1789., 1790. és 1791. évi hivatalos útjairól benyújtott elszámolások ellenőrzéséről, Buda, 1793. április 24.* = KazLev, 25, 448.

²⁰³ KazLev, 1/88, Kazinczy László – Kazinczy Ferencnek, Ressetare [Resetár], 1787. március 3., 126–127.

nagyobb kára esett.²⁰⁴ A fizetésen túl szinte kötelezően járt a borraival, olyannyira, hogy azt hivatalosan is el lehetett számolni, ezenfelül még a szekérkenésért (zsírozásért) is fizetni kellett. [→ 2.2. **Tanügyi hivatal**]

Egy-egy falu forspontkötelezettségét egy komisszár vagy jegyző vagy bíró felügyelte, az arra jogosult személytől nem tagadhatták meg. A szolgáltatást egy hivatalos nyugtával ismerte el az igénybe vevő. Emellett közfuvarozóként is szolgáltattak a forspontosok, vagyis bárki bérelhetett előfogatot és kocsist a szekéréhez, de ez már egyedi megállapodás tárgya volt. Kazinczy szerint 1803-ban Pest környékén a forspontlovakért „a’ Birák [...] csak nem annyit vévén mint a’ mibe a’ Posta lovak kerültek”,²⁰⁵ így aztán „a’ falusi bírának és részeg Notariusoknak gazságait, kik dupla forspontpénzért sem akartak adni lovakat, megúntam ’s két posta lovakon tettem útamat”.²⁰⁶

Kazinczy állami hivatalnokként – tanfelügyelőként – igénybe vehette a forspontot, de letartóztatásakor is előfogatot rendelt volna a tisztt:

„S hát hogy mégyünk? kérdém. – Forsponton; itt mindjárt lovat kell parancsolni a’ faluban, ’s szekeret ha az Úr a’ maga kocsiján nem akar jönni. – Itt nincs ló a’ faluban; tehát háljunk itt, ’s tisztt Úr rendeljen lovakat a’ szomszédból. – Az nem lehet! ha nincs, az Úr lovait fogják, mert nekünk még ma Ujhelyben kell lennünk.”²⁰⁷

Kazinczynak 1794-ben 9 lova volt, köztük 4 hámba való postalova is: „Czugbeli gyönyörű Postilion, pely, holdas homlokkal, N° 4.”²⁰⁸; e szekeres lovakkal „menettették” Budára a letartóztatásakor. [→ 9.2. **Lovak**]

Szabadulása utáni első bécsi útját – 1803-ban – így járta meg: „Dél után el Pestről fiakkerlovakon, ’s Vasvárig 5 f 30 xrt fizettem. Dorogig Postalovakért 2 f 30. Nyerges-Ujfalug 2 f 30 x. Neszmélyig 2 f 30. –”²⁰⁹ [→ 5.3. **Az 1803-as utazás**]

Az utazás költségeihez általában hozzászámolandó egy inas és egy kocsis is. Az inasok és cselédek szinte láthatatlanok a korabeli beszámolókbán, noha még a fogságban is ott szolgáltak a nemesek mellett.

Egy hétköznapi családi látogatás két vármegye távolságra többnapos utazást jelentett, és ha csecsemővel utaztak, akkor az inas mellett dajkát is vittek: „az inas leugrott, a’ kocsi ajtaját megnyitotta, a’ dajkát leemelte, a’ gyermeket a’ dajkának kezébe adta, Sophie kiszállott, én utánna kiléptem [...]”.²¹⁰ Vagyis Kazinczy 1806 májusában feleségével, kislányával, egy Rózsi nevű dajkával, egy inassal és egy kocsissal utazott anyját meglátogatni. E társaság ellátásáért – beleértve bizonyára a lovakat is – a rakamazi fogadóban 6 forint 42 krajcárt fizetett éjjeli szállásért és vacsoráért.²¹¹

²⁰⁴ HORVÁTH 1911, 25–26.

²⁰⁵ KazLev, 3/599, Kazinczy Ferenc – Spáh Gábornénak, Komárom, 1803. május 30., 64.

²⁰⁶ KazLev, 3/601, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Bécs, 1803. június 2., 67.

²⁰⁷ KAZINCZY Ferencz’ *Naplója* = KAZINCZY 2011, 23.

²⁰⁸ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 275.

²⁰⁹ *Uo.*, 287.

²¹⁰ [KAZINCZY Ferencz’ *Diáriuma*] = KAZINCZY 2009, 223.

²¹¹ *Uo.*, 221–222.

2. Utak Regmectől Kassáig: oda és vissza

2.1. PÁLYAKEZDÉS A VÁRMEGYÉBEN

Kazinczy családi kapcsolatai révén már kisiskolás korában bemutatkozhatott a vármegyei és egyházi vezetők előtt. 1773-ban az apja megszervezte, hogy ő és öccse, Dienes a sárospataki kollégium nevében köszönthesse Beleznay Miklóst, a magyarországi reformátusok főgondnokát. Kazinczy ekkor, 14 évesen találkozott először Bessenyei Györggyel és id. Ráday Gedeonnal. Báró Orczy Lőrinc abaúji főispánt 19 évesen, 1779 júliusában gróf Pálffy Károly zempléni főispán nagyszabású beiktatási ünnepélyén¹ látta először.

Ugyanezen a nyáron letette az utolsó vizsgáját a sárospataki kollégiumban, ezzel befejezte kollégiumi tanulmányait, majd ősszel megkezdte joggyakorlatát Kassán. A vármegyei törvénykezés megismerése a nemes ifjak egyik lehetséges pályájára, a vármegyei szolgálatra való felkészülést jelentette. Kassán 1780. október 18-ig lakott.

1781. január 11-én Kazinczy a Sáros vármegyei Eperjesre ment joggyakorlatra, hogy a vármegyei jogrendszer után a kerületi tábla gyakorlatával ismerkedhessen meg. Nagyszombat, Kőszeg, Debrecen és Zágráb mellett Eperjesen működött kerületi (districtualis) tábla, azaz első fokon ítélkező bíróság. (Ennek a feljebbviteli fóruma a királyi tábla.) Kazinczy 1782. július 2-án hagyta el Eperjest.

1782. augusztus 22-től Pesten folytatta a joggyakorlatot, ahol szeptember 21-én jurátusnak eskették fel. Protestáns ifjak a türelmi rendelet (1781. október 25.) eredményeként ekkor tehetek először esküt a Királyi Ítéltáblán, ezek sorában volt Kazinczy és Dienes öccse is: „Protestans Juratusok ma eskettetnek először a’ Kir. Táblán”.²

1783-ban Kazinczy Pest és az otthon, Alsóregmec között ingázott. Pesten többek között azért járt Beleznay Miklósnénál augusztus 9-én, hogy az segítsen báró Orczy Lőrincnél elnyerni a kívánt abaúji aljegyzői állást.³ Ugyanekkor sikeresen keresett kapcsolatot a szabadkőműves páholyokkal, augusztus 28-án a szabadkőműves gróf Török József fogadta.⁴ 1784. január 12-én Kazinczy Miskolcra ment, ahol 16-án gróf Török Lajos felvette az *Erényes világpolgárok* elnevezésű szabadkőműves páholyba: „Szent láng.”⁵ Márciusban újra Miskolcra utazott, ekkor ismét báró Orczy Lőrincnél próbált vármegyei hivatalt nyerni.

1784. augusztus 9-én Kazinczyt Sáros vármegyében assessornak választották. II. József reformjai előtt (és után) az assessor szó vagy a vármegyei ítélőszék (táblabí-

¹ FALLENBÜCHL 1994, 20, 50.

² KAZINCZY 1827 [?], 45a.

³ KAZINCZY, *Jegyzések elhányt régi Papirosaimból* = KAZINCZY 2009, 172.

⁴ Uo.

⁵ KAZINCZY 1827 [?], 4a.

róság) ülnökét, vagy az országos hatókörű törvényszéki táblák bírait jelenti. Kazinczy esetében ez egy tényleges feladattal nem járó, tiszteletbeli cím volt, amely fizetéssel sem járt, csupán a családja jó vármegyei kapcsolatait jelezte.

1784. augusztus 30-án Zemplén vármegyében megpályázott egy tényleges hivatali állást, egy aljegyzői tisztséget, több más jelentkezővel együtt.⁶ Nagybátyja, Kazinczy András támogatása ellenére nem ő, hanem Szirmay Antal főjegyző jelöltje kapta meg a másodaljegyzői posztot, ő tiszteletbeli aljegyző lett.⁷

Kazinczy jelentkezett Zemplénten levéltári munkára is, de 1784. december 30-án a vármegyei közgyűlés elutasította.⁸

Ugyanebben az évben október 13-án Abaújban Orczy Lőrinc kinevezte tiszteletbeli aljegyzőnek, majd Orczy László október 25-én ülnöknek is.⁹

Kazinczy november 29-én esküdött fel a zempléni tisztújításon tiszteletbeli aljegyzőnek, de olyan „fúlánkos köszönettel” köszönte meg a felemás kinevezését, hogy Szirmay Antal „elfakadt sírva, ’s panaszkodott hogy sugillátatik [gúnyoltatik]”.¹⁰ Ezután Kazinczy – idézett önéletrajzi feljegyzései szerint – jobbnak látta visszavonulni Zemplénből Abaújba.

Kazinczy e nehézkes indulással a nemes ifjak szokásos vármegyei pályafutását kezdte meg. A *honorarius vicanotariusság*, azaz tiszteletbeli aljegyzőség tulajdonképpen próbaidőt jelentett – így fizetéssel sem járt –, hogy az *actualis* (tényleges) *vicanotariusság* választás előtt munkájával bizonyíthassa képességeit a jelölt. Az aljegyző a főjegyző segédjeként előkészítői és előadói feladatokat látott el, így a vármegyei közigazgatás fontos tisztségviselője volt. A *főnotárius* (főjegyző) rangban az alispán alatt állt, vármegyei vezetőként feladata a közgyűlési és bizottsági jegyzőkönyvek vezetése, a határozatok, felterjesztések stb. fogalmazása, okmányok készítése, közgyűlési témák előadása volt. Az első és a második *alispán* a vármegyékbe összpontosuló közigazgatás vezetője volt. E tisztségeket választással töltötték be, de vármegyénként eltérő szokásjog alapján. A *főispán* a vármegye élére az uralkodó nevezte ki. A főispán az uralkodó érdekeit képviselő, ellenőrzési joggal bíró, de egyre szűkülő hatáskörű főtisztségviselő volt. A főispánság több vármegyében örökölhető tisztség volt, vagy katolikus főpapi kinevezéssel együtt járó méltóságot jelentett.¹¹

Zemplén vármegye tiszti karának éves járandósága 1782-ben, II. József reformjai előtt:

- főispán: 1500 Rft;
- első alispán: 800 Rft;
- főpénztáros (1782-ben egyikük Kazinczy Péter, Kazinczy nagybátyja), főjegyző: 600 Rft;
- másodalispán, főügyész, szolgabíró, mérnök, orvos: 400 Rft;

⁶ A pályázat levéltári adatai: HÓGYE 1990, 4.

⁷ Részletesebben: KAZINCZY, [Én Kazinczy Ferencz Vice-Notariusnak ajánlantom] = KAZINCZY 2009, 53–56.

⁸ HÓGYE 1990, 4.

⁹ KAZINCZY, *Engem illetők* = KAZINCZY 2009, 321.

¹⁰ KAZINCZY, *Zemplény Vármegyei V. Notariusságom* = *uo.*, 53.

¹¹ HAJNIK 1888.

- első aljegyző: 300 Rft;
  - számvevő (1782-ben Kazinczy András, Kazinczy nagybátyja), másodaljegyző, alügyész, alszolgabíró: 200 Rft.¹²
- (A vármegye további fizetései: [→ 1.4.b. Vármegyei tisztviselők...].)

1785. március 18-án II. József átszervezte a magyarországi közigazgatást. Megszüntette a vármegyei önkormányzatot, és az országot 10 kerületre (*circulus*) osztotta fel, ezek élére főispánok helyett királyi biztost (*commissarius, administrator, decemvir*) állított. Az eddig választott tisztviselőket (jegyző, alispán) is kinevezettek váltották fel. A királyi biztosok által kijelölt alispánok június 1-én léptek hivatalba. Április 2-án a helytartótanács kihirdette a megyegyűlések felfüggesztését, ezután az alispánok és a jegyzők (elvileg) a rendektől függetlenül intézkedhettek. II. József szeptember 25-én átszervezte a bíróságokat is: az eltörölt vármegyei törvényszék helyett kinevezett bírák ítékeztek az alsóbb fokú bíróságokban (*subalternum iudicium*).

II. József nyelvrendelete (1784. május 11.) szerint a vármegyei és városi hatóságoknak 1785. november 1-től a latin helyett a németet kellett (volna) hivatalos nyelvként használni (a kormányzéseknek már 1784. november 1-től). Az oktatás területén három évet kaptak a német nyelvű tanítás és ügyintézés bevezetésére. A rendelet tehát a közhivatalnokoknak és a tanároknak kötelezővé tette a német nyelv ismeretét.

1785-ben a főispánok helyére lépő királyi biztosok *excellencia* titulust és kiemelkedő, évi 6000 Rft fizetést kaptak.¹³ Az eddig választott alispánok is kinevezett hivatalnokok lettek, szintén viszonylag magas, 1200–1500 Rft fizetéssel. A tőlük függő szolgabírók évi 500 Rft-ot kaptak, a városi bírák pedig 600-at.¹⁴

Kazinczy az abaúji tiszteletbeli aljegyzőségből rendes aljegyzővé lépett elő 1785-ben (a pontos dátumot nem tudni). A ranglétrán azért tudott feljebb lépni, mert az első aljegyző, Kende János elhagyta a vármegyei szolgálatot, a második aljegyző, Tiszta Ferenc a helyére lépett, Kazinczy pedig az ő hivatalát vette át.¹⁵

Kazinczy visszaemlékezései szerint az abaúji aljegyzői állása 1786-ban évi 150 Rft fizetést adott: ez kevesebb, mint ami a fenti 1782-es adatsor szerint járt volna. Kései önéletrajza szerint a bécsi jogtanár, Carlo Antonio Pilati 1786-ban

„[c]sudálkozva hallá hogy fizetésem csak százötven forint; hiszen egy inas is többet von. Úgy accidentiáim [mellékjövodelmeim] mennek sokra. – Azok szépek felelém; esztendője hogy szolgálók, ’s azolta huszonnégy lópatkót kaptam egy hámorostól bizonyos expedítumért, mellyet azért vettem el, hogy a’ nagyatyámnak küldhessem ajándékban, mint első keresetemet.”¹⁶

¹² DONGÓ 1898, 162–164.

¹³ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = KAZINCZY 2009, 592.

¹⁴ H. BALÁZS 1987, 257–258.

¹⁵ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete II.*] = KAZINCZY 2009, 493.

¹⁶ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = uo., 597.

Évi 150 Rft kevés önmagában egy feltörekvő köznemes megélhetésére, főleg, hogy a hivattal költségek is jártak, és főleg, hogy nem a családi birtokon lakott, hanem bérelt lakásban Kassán:

„ötszáz forintot fizetek szállásért, ’s két patvaristát tartok fizetés nélkül ugyan, de szállással, asztallal, fűtéssel, mosással. – »S mint ronthatod így magadat?« – Ez nálunk szokás, ’s mi örömet tesszük.”¹⁷

Vay Józsefet (1752–1821) 1786-ban Szabolcs vármegyei alispánná nevezték ki. Hivatali felettese a Szabolcsot is magában foglaló nagyvárad kerület királyi adminisztrátora, Teleki Sámuel volt. Vay arról írt 1786. február 15-én Kazinczynak,¹⁸ hogy németül tudó emberre lenne szükségük, és ő maga is „fele terh[é]től szabadultnak” érezné magát, ha Kazinczy Szabolcsban lakna, azaz Szabolcsban vállalna vármegyei hivatalt. Az ajánlott hivatal a főjegyzői állás lett volna.

Kazinczy 1829-ben így emlékezett erre: „Consil. Kelcz tőlem, Consil. Vay József, ki most Szabolcsi Vice-Ispánna vala nevezve, Gróf Töröktől tudá, mit forralok [ti. a tanügyi hivatást], ’s mind Kelcz, mind Vay engem óhajta maga mellé Fő-Notáriusnak.”¹⁹ Eszerint Kelcz Antal abaúji alispán is főjegyzői állást ajánlott fel Kazinczynak.

2.2. TANÜGYI HIVATAL

A vármegyei lehetőségekről lemondva Kazinczy 1786. október 16-i levelében arról tájékoztatta a korábbi abaúji főispánt, Orczy Lőrincet, hogy visszalépett az abaúji aljegyzői tisztségéből.²⁰ Egy hónappal később, november 10-én²¹ beiktatták új állásába: gróf Török Lajos alá beosztott tanügyi hivatalnok, inspektor, azaz II. József tanügyi reformját végrehajtó állami tisztviselő lett. Debreczeni Attila az egykorú, 1786-os leveleket elemezve megállapítja, hogy „a vármegyei tiltakozások lesöprését látva”²² a hivatalváltást a nemzet jobb szolgálatának lehetőségével indokolta Kazinczy: „az állami hivatal melletti döntés a helyzetértékelés alapvetően pragmatikus szempontjaiból következett, a haza szolgálatának adott körülmények közötti leghatékonyabb módját keresvén”.²³

Kazinczy későbbi visszaemlékezései azzal is megemelik pályaválasztása etikai tétjét, hogy éppen a biztos vármegyei és törvénykezési karrier helyett választotta az állami hivatalt:

„[Vay József] Fő-Notáriussá maga mellé engemet kívánt. Tudta Gróf Töröktől hogy mellé vágyok, de előmbe terjeszté, hogy ha a’ Tudományi Karhoz megyek által, magam

¹⁷ *Uo.*, 597.

¹⁸ *KazLev*, 24/5935, Vay József – Kazinczy Ferencnek, Miskolc, 1786. február 15., 19.

¹⁹ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = KAZINCZY 2009, 594.

²⁰ *KazLev*, 24/5936, Kazinczy Ferenc – Orczy Lőrincnek, Kassa, 1786. október 16., 19–21.

²¹ Soós István jegyzete = *KazLev*, 25, 460.

²² DEBRECZENI 2022, 453.

²³ *Uo.*, 445.

előtt vágom be az emelkedés' útjait: ha Notárius leszek, nyitva találok az utat mind az Országglási mind a' Törvénykezési pályán. Kelcz is tudta szándékomat, 's kért, maradjak meg mellette. [...] légyek bizonyos hogy még ezidén Abaujnak Fő-Notáriusává fogok kineveztetni."²⁴

Vay egykorú – 1786-os – véleménye szerint azonban „[m]ostani helyeden Tiszta mindegy előtted ál”.²⁵ Vagyis Abauj vármegyében az akkori aljegyző Tiszta Ferenc előbb lenne főjegyző, mint Kazinczy, ahogy az meg is történt: 1793-ben főjegyzőként említette Tisztát Decsy Sámuel *Magyar Almanakja*.²⁶

Nem kizárható tehát, hogy Kazinczy döntésénél figyelembe vette az egyéni karrierlehetőségeket, még ha erről a korabeli szövegeiben nem is vallott. És nem kizárható az sem, hogy a kassai lakóhely, a kassai barátok és barátnék társasága is befolyásolta Kazinczy döntését.

Kazinczy tehát Kassán maradt, és a több vármegye területét magában foglaló kassai tankerület nemzeti iskoláinak felügyelője lett. Az általa felügyelt iskolák a Miskolc–Sátoraljaújhely-vonaltól felfelé a lengyel határig helyezkedtek el. E minőségében négy és fél év alatt, 1791 tavaszáig legkevesebb 78 felekezetiileg közös, félközös vagy felekezeti (katolikus, evangélikus, református, görögkatolikus, görögkeleti és zsidó) alapfokú iskola létrehozásában vagy újjászervezésében vett részt, köztük Sátoraljaújhely iskolája is az ő nevéhez kötődik.²⁷ Az alapfokú iskolarendszert a nemzeti (elemi vagy kisiskola), a normális (a tankerületi tanítóképző gyakorlóiskolája) és a falusi iskolák alkották.

A kinevezés, majd az elbocsátás körülményeit, a feladatokat és általában II. József iskolaügyi politikáját és Kazinczy eredményeit részletesen ismerteti Soós István a hivatali leveleket közlő kritikai kiadásában, a *Kazinczy Ferenc, a királyi tanügyi inspektor* című tanulmányában²⁸ – ezért itt ezekre az alapvető kérdésekre nem térek ki, csupán a társadalmi presztízs és személyes anyagi helyzet néhány összefüggésére.

Ez a hivatal jelentős előrelépés volt Kazinczy jövedelmi helyzetében: „1786. Nov. 11d. léptem hivatalomba 600f. fizetéssel. – az 1789. felemeltetett 1500 fntra ezüstpénzben. József alatt a' papiros pénz még egygyértékű volt az ezüst és arany penzzel.”²⁹ Az előbbi összeg egy főjegyzői vagy professzori, utóbbi egy főispáni fizetést jelentett a korban.

Az uralkodó tanügyi reformjainak egyik célja és eszköze a közös iskolák létrehozása volt. Az ezt lehetővé tévő 1785. október 4-én kihirdetett királyi rendelet – ellentmondva a türelmi rendelet szellemének, ám összhangban a császár központosító törekvéseivel – gyakorlatilag rákényszerítette a protestánsokra a közös iskolákat ott, ahol eddig még nem volt templomuk és iskolájuk. Erre hivatkozva tudatta Kazinczy a gyü-

²⁴ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete VI.*] = KAZINCZY 2009, 761.

²⁵ KazLev, 24/5935, Vay József – Kazinczy Ferencnek, Miskolc, 1786. február 15., 19.

²⁶ DECSY 1793, 231. – Ugyanitt olvasható, hogy Kazinczy 22 éves öccse, József tiszteletbeli aljegyző Abaujban.

²⁷ Soós István jegyzete = KazLev, 25, 509, 839.

²⁸ KazLev, 25, 455–509. (E fejezet Soós István adataira épül.)

²⁹ KAZINCZY, *Engem illetők* = KAZINCZY 2009, 323.

lekezet vezetőivel, hogy külön protestáns népiskolára semmi körülmények között nem kaphatnak engedélyt az állami tanügyi szervektől: „Kazinczy tehát tulajdonképpen *választás elé állította a helyi gyülekezetek vezetőit*: vagy a közös iskolát választják, [vagy] semmi kilátásuk nincs református tanítók alkalmazására, a református lakosok gyermekeinek szervezett és szakszerű iskolai tanítására.”³⁰

Ez a hivatal erős tárgyalási helyzetbe hozta Kazinczyt, nemcsak a protestáns előjárókkal, hanem a katolikusokkal szemben is. Önéletírásaiban is kiemelte Szepes vármegyei látogatását Molnár János kanonoknál 1787 elején, továbbá az egri találkozót Esterházy Károly püspökkel. Mindez jelentős előrelépés volt a társadalmi helyzetében is: 1787 augusztusában Pesten fogadta őt Niczky Kristóf, a magyarországi közoktatásügy főfelügyelője, II. József egyik tanácsadója.

Kazinczy munkáját 1789 nyarától írnok segítette,³¹ és a vármegyei jegyzőségével ellentétben már nem saját maga fizette írnokát. Az állam megtérítette a hivatalos utazásai költségét is: „a kormányzékai hivatal alapos ellenőrzések után visszatérítette az út, a szállás, az étkezés költségeit”. Soós István arra is felhívta a figyelmet, hogy az „elszámolási problémák miatt előfordult, hogy Kazinczy kevesebb pénzt kapott vissza, mint amennyibe az utazás került, s néha azt is csak nagy késéssel”.³² Ám az sem kizárható, hogy Kazinczy költségelszámolásai esetenként túlzóak voltak.

Kazinczy iskolafelügyelőként igen sokat utazott. Kassai lakhelyéről kiinduló hivatalos útjain bejárta az ország legnagyobb tankerületét, amely Abaúj, Bereg, Borsod, Gömör, Heves, Sáros, Szepes, Torna, Ung, Zemplén vármegyéket és a Jász és Kiskun kerületeket foglalta magába. Szintén hivatali kötelessége volt időnként megjelenni Pesten és Bécsben is.

Tankerületi útjairól kimutatásokat és pénzügyi elszámolásokat kellett készítenie, az ezek közül fennmaradtakat Soós István közölte az alábbi csoportosításban.³³

- Kazinczy Ferenc elszámolásai, számlái (1787–1793);
- Kazinczy Ferenc hivatalos útjairól készült kimutatások és pénzügyi elszámolások (1786–1791);
- helytartótanácsi iratok Kazinczy Ferenc 1786–1791. évi úti elszámolásairól (1788–1790, 1792–1793).

Ezen iratokból látható például, hogy 1786-ban 1 postaút (legfeljebb 16 km) távolság útiköltségére 1 Rft 30 krajcárt, szekerkenésre³⁴ és a kocsis borraalójára 20 krajcárt, ebédre átlagosan 1 Rft 30 krajcárt, éjszakai szállásra (és bizonyára vacsorára) 1 Rft 50 krajcárt költött Kazinczy.³⁵ Pontosabban ilyen összegeket kívánt volna kifizettetni.

³⁰ FEHÉR 1989, 63–65 (kiemelés: Fehér Erzsébet); az egyezés jogsérelem esetén lehetőséget adott külön felekezeti iskola létrehozására.

³¹ Soós István jegyzete = KazLev, 25, 461.

³² Soós István jegyzete = *uo.*, 462.

³³ KazLev, 25, 303–451.

³⁴ A szekerek tengelyét kb. kétnaponta zsírozni kellett.

³⁵ *Reise nach Nagy-Mihály und Ujhely im Zempliner Comitate[.] Zur Herstellung der in Verfall gerathenen National-Schul[!] veranlaßt durch die Vorstellungen der Orts-Aufseher* = KazLev, 25,

Az elszámolásnál azonban a helytartótanács nem fizetett napi 3 Rft-nál többet az ellátásra, illetve sokallta a borralaló és a szekérkenés összegét is: 20 krajcár helyett erre csak 12-t adott. Kazinczy 1786. december 20. és 1787. június 20. között összesen 70 és fél napot volt kiküldetésben, és 82 postaállomásnyi utat tett meg. Erre a saját kimutatása szerint 399 Rft 42 krajcárt költött, de az állam csak 358 Rft 39 krajcárt számolt el³⁶ és fizetett ki 1788. október 9-én.³⁷ Az elszámolások alapján Kazinczy ezen az időszakon 41 forintot vesztett ugyan, ellenben két és fél hónapig az állam fizette a kosztját és szállását.

Még két összesített elszámolás készült. Ezekben Kazinczy az egyes tételeknél a maximálisan elszámolható keretet kihasználva 1063 Rft 20 kr, illetve 502 Rft 27 kr költséget mutatott ki. Ezt a helytartótanács gyakorlatilag el is fogadta, csupán 11 és fél forintra csökkentte ki kevesebbet.³⁸

Kazinczy a korabeli nagyvárosi fogadók árainál 3-4-szer többet költött e vidéki útjain. 1790-es évek elején egy pozsonyi fogadóban – amely minőségben és árban is a közeli Bécshez igazodott – nyáron 30, télen 45 krajcár körül volt egy szoba ára, Pesten az Arany Sasban az 1790-es országgyűlés idején 24 krajcár volt az étel, a szállás pedig 18 krajcárba került.³⁹

Azonban Kazinczy feltehetően egy inassal utazott – még ha nem is említette –, és bizonyára a kocsis és a lovak ellátása is az ő költsége volt. 1805-ben a debreceni orvos Szentgyörgyi József a kádarcsi csárdában 8 főre ebédért, a kocsisnak borért, a lovaknak szénáért 5 Rft 40 krajcárt fizetett.⁴⁰ Kazinczy 1806. májusban a rakamazi fogadóban feleségével, kislányával, egy Rózsi nevű szolgálójával és egy inassal szállt meg, és mivel kocsival utaztak, a kocsis és a lovak ellátásáért is fizetnie kellett: „6 f 42 xrt fizettem éjjeli szállásomért és vacsorámért.”⁴¹

Kazinczy elszámolásai tehát reálisnak tűnnek, elszámolásait helyi hivatalnokok is hitelesítették, és az első vitatott tételek után a helytartótanács is elfogadta a kimutatásokat.

Kazinczy összesen 324 napot töltött az elszámolások szerint hivatali úton a tankezületében 4 és fél esztendő alatt.⁴² Nemcsak az utazások tényleges célja, a tárgyalás a helyi vezetőkkel és tanítókkal, hanem magának az utazásnak a megszervezése is összetett feladat volt:

„Utazásairól előzetesen egyeztetett azokkal a vármegyékkel, melyek területén áthaladt, hatóságokkal tárgyalt a kiállítandó, »kész pénzen fizetendő váltott« lovakról, előfo-

357–358.

³⁶ *A Királyi Magyar Helytartótanács Főszámvevőségének jelentése a Királyi Magyar Helytartótanácsnak Kazinczy Ferenc 1786. december 20. és 1787. június 20. között tett hivatalos útjainak elszámolásairól, Buda, 1788. szeptember 13.* = KazLev, 25, 435.

³⁷ *A Királyi Magyar Helytartótanács a Királyi Magyar Helytartótanács Főszámvevőségének Kazinczy Ferenc 1786–1787. évi költségeinek kifizetéséről, [Buda], 1788. október 9.* = KazLev, 25, 436.

³⁸ KazLev, 25, 413–443.

³⁹ BALÁZS ET AL. 2007, 79.

⁴⁰ SZENTGYÖRGYI [1952], 20.

⁴¹ [KAZINCZY Ferenc „Diárium”] = KAZINCZY 2009, 221–222.

⁴² KazLev, 25, 435, 437, 441–443.

gatokról, két- vagy négylovas kocsikról, néha (gondolva a nehéz útviszonyokra, időjárási körülményekre) négy- vagy hatökrös szekérről. 1789. október 22-én »az agyagos sár miatt hat triumphális ökrök« húzta kocsin vonult be Egerbe.⁴³

Az itt említett sáron győzedelmes ökrök 1790-től az utolsó évekig feltűnnek Kazinczy emlékező szövegeiben. Az *Orpheus*ban 1790. júniusban közölt útirajzában egy kedélyes leírás olvasható az egri megérkezésről:

„Ma az agyagos sár miatt hat triumphális ökrökön jöttem-bé a' Városba, keresztül a' piatzon. Paripáim, medve bőrrrel bé-vontt nagy bakom, 's a' kotsi hátuljára fel-kötött három szövétnekem figyelmetességre ragadták az Egrieket [...].⁴⁴

Az 1829-es önéletírás már egy Kazinczy és Esterházy Károly közötti tréfás jelenet részeként beszélt el az eseményt:

„Nem tudná Kemed megmondani, kérdé tőlem enyelgve, ki jöve ma Egerbe hat szarvas paripán? – Az nyilván én valék, felelém; illy sárban inkább járok ökrön, mint lovan; még így is sok helytt volt bajom. Ezek közelítő tréfáji voltak, 's a' Püspök nagy mértékben bírta az élet' bölcsességét.⁴⁵

Az ökörfogat-jelenet az elszámolások dokumentumaival igazolható: „[pro] 8 [stationum] [praeiuncturis] a 6 bobus 12 [floreni]”,⁴⁶ azaz 8 postaállomásra előfogatként 6 ökrök 12 forintba került. A négylovas előfogat postaállomásonként 1 forint, a hatökrös 1,5 forint volt. E nem túl jelentős többletköltségért a helytartótanács megróttá Kazinczyt: szerintük ha jobb időben utazott volna, akkor 4 ló is elég lett volna.⁴⁷ E jofinista pontosság (avagy kicsinyes méltánytalanság) talán hozzájárult ahhoz, hogy Kazinczy emlékeiben és így emlékirataiban is rögzült e jelenet.

⁴³ Soós István jegyzete = KazLev, 25, 461.

⁴⁴ KAZINCZY, *Utazások. Eger. [1789. október 22.]* = KAZINCZY 2015, 17.

⁴⁵ KAZINCZY, *[Pályám emlékezete III.]* = KAZINCZY 2009, 615.

⁴⁶ *A Királyi Magyar Helytartótanács Főszámvevőségének jelentése a Királyi Magyar Helytartótanácsnak Kazinczy Ferenc 1789., 1790. és 1791. évi hivatalos útjairól benyújtott elszámolások ellenőrzéséről, Buda, 1793. április 24.* = KazLev, 25, 448. (A [ ]-be a táblázatszerű elszámolás ismétlődő szavai kerültek.)

⁴⁷ *A Királyi Magyar Helytartótanács Főszámvevőségének jelentése a Királyi Magyar Helytartótanácsnak Kazinczy Ferenc 1787–1789. évi hivatalos útjainak elszámolásairól, Buda, 1789. december 15.* = KazLev, 25, 437.

2.3. KASSA (1784–1790)

Kazinczy aljegyzőként, majd tanfelügyelőként megközelítőleg 6 évet töltött Kassán. 1784 nyarán már Kassán tartózkodott,⁴⁸ de nem tudni pontosan, mikor költözött be,⁴⁹ csak azt, hogy 1790. június 27-én⁵⁰ hagyta el a várost.

Kassai lakásának leírását a tanfelügyelői időszakból ismerjük. Eszerint 1787-ben gróf Török Lajossal egy épületben lakott:

„Februáriusban tértem vissza Kassára. Jelentésemet benyújtám Előljárómnak. Az megolvastá azt, 's jött szobámba (mind ketten egy háznál fogadánk szállást; Gróf Török az első emeletben, én a' másodikban azon háznál, melly ablakaival a' Nagyúczára, éjszak felé a' Molnár-úcza' szögétől harmadik) megölele, megcsókola, 's köszönte hogy reményinek megfeleltem.”⁵¹

Kazinczy tehát a kassai Fő utca (ma Hlavná ulica) és Molnár utca (ma Mlynská ulica) sarkától a harmadik épületben a második emeleten bérelt lakást. Ez ma a Hlavná ulica 45. szám alatti ház: egy kétemeletes ház, a Szent Erzsébet-dóm közelében, nem messze az egykori Fekete Sas fogadótól, amely szintén a Fő utcán volt, a mai 25. szám alatt állt.

Ezt a lakókörnyezetet egy másik szöveghely is leírja:

„Gróf Török egy nap feljöve hozzám, 's ebédjéhez híva-meg, 's azért hogy láthassam azon két Lembergi Professort [...]. [...] Lemenék a' Grófhöz, 's elbeszélém melly gyalázatos emberekkel vagyunk körülvéve.”⁵²

A két professzor Fessler Ignác Aurél és Martinovics Ignác volt, akik „együtt utaztak Magyarországra 1787 júliusában”,⁵³ vagyis ekkor is a fent azonosított házban lakott Kazinczy.

Ugyanekkor szintén a kassai dóm közelében lakott Kazinczy egyik feltételezhető szerelme,⁵⁴ Radvánszky Terézia férjével, Szerencsy Józseffel és gyermekével, az 1784-ben született Karolina Franciskával együtt.⁵⁵

Kazinczy 1786 körül évi 500 Rft-ot költött – a fentebb idézett önéletrajz szerint – szállásra, de ebbe bizonyára beleértette az ellátását „asztallal, fűtéssel, mosással”. Így is arra lehet következtetni, hogy egy viszonylag nagy lakrészt bérelt ki. Debrecenben Szentgyörgyi József 1799-ben egy négyszobás lakást évi 200 Rft-ért tudott kivenni:

⁴⁸ KAZINCZY, *Engem illetők* = KAZINCZY 2009, 320.

⁴⁹ Első ismert Kassáról címzett levele (a patvarista éveket nem számítva) 1785. október 13-án kelt: KazLev, 1/53, Kazinczy Ferenc – Id. Ráday Gedeonnak, Kassa, 1785. október 13., 77.

⁵⁰ KAZINCZY, *Jegyzések elbányt régi Papirosaimból* = KAZINCZY 2009, 175; KAZINCZY 1827 [?], 30b.

⁵¹ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = KAZINCZY 2009, 607.

⁵² KAZINCZY, *Pályám' Emlékezete [I.] = uo.*, 510–511.

⁵³ SZENTESI 2022, 348.

⁵⁴ DEBRECZENI 2023–2024, 222.

⁵⁵ BAROS 1908, 77.

„vásáros Rádl urnál Kis Templommal szemben vettünk fel 4 szobát, éléskamrát, pallást, pintzét esztendeig 200 Rfirtba.”⁵⁶ Viszota Gyula adatai szerint 1830-ban Kisfaludy Károly „Kappelnek váczai utczai házában, az első emeleten levő hétszobás lakást bérelte ki évi 1000 frt bérösszegért.”⁵⁷ Kisfaludy 1000 forintja bizonyára váltóforint, amely 400 ezüst Rft-tal azonos értékű.

Kazinczy 500 Rft-os szállásköltsége az évi 150 Rft-os aljegyzői fizetésének több mint háromszorosa volt, de tanügyi inspektorsága első három évében kapott évi 600 Rft-ból sem telt volna ki, csupán az 1789 decemberétől 1791-ig keresett 1500 Rft⁵⁸ jelenthetett volna kellő fedezetet.

Ez az utolsó, jól jövedelmező időszak és a kassai tartózkodás csak egy fél évig esett egybe, mivel 1790. június 27-én elhagyta a várost, és Alsóregmecről intézte az utolsó hónapok hivatali teendőit. De valójában 1790-ben sem lehetett elegendő a saját keresete, mivel az általa megelőlegezett úti- és szállásköltségek zömét csak az elbocsátása után kapta kézhez.

A tanfelügyelői összjövedelme – ha teljes évekkal számolunk – 4800 Rft lehetett, beleértve az 1791-es év „kegyelemdíját” is. 1790 végéig 3300 Rft-ot kapott kézhez, és ebből fizetett az úti- és szállásköltségekre összesen – kerekítve – 1913 Rft-ot. (Feltéve, hogy Kazinczy valós költségeket számolt el, noha az 1789-es utazások kapcsán található kisebb hibák az elszámolásokban.) A költségtérítések első tételeként 1788-ban visszakapott 358 Rft-ot. Azaz 1790-ig csak 1745 Rft tényleges jövedelme volt. Állásvesztése után kapta meg az 1791-es évre járó 1500 Rft-ot és a maradék költségtérítést, 1554 Rft-ot, azaz 1791 után összesen 3054 Rft-ot kapott kézhez.⁵⁹

Ha azt is figyelembe vesszük, hogy ezen időszakban több, hosszabb ideig tartó, költséges bécsi utazást is tett, akkor úgy tűnik, hogy Kazinczy egyetlen jól jövedelmező állása idején is többet költött, mint keresett. Amiből következik, hogy a kassai években sem lehetett meg számottevő családi támogatás nélkül, vagyis az osztatlan családi birtokok jövedelméből tekintélyes összeggel segíthette az édesanyja.

2.4. ÁLLÁSVESZTÉS ÉS ÚTKERESÉS

2.4.a. Állásvesztés

1791. április 1-én kelt rendeletével a helytartótanács elbocsátotta a közös iskolák protestáns főigazgatóit és felügyelőit, így Kazinczyt is, aki április 10-én vagy 11-én vette kézhez a felmondást. II. József rendeleteinek részleges visszavonása, majd a király 1790. február 20-i halála óta egyre több jel mutatta, hogy a tanügyben is változások lesznek. A tanügyre vonatkozó józsefi reformok visszabontásának lépéseit Soós István így foglalta össze:

⁵⁶ SZENTGYÖRGYI [1952], 10.

⁵⁷ VISZOTA 1904, 136.

⁵⁸ „Hivatalának első három esztendejében Kazinczy évi 600, majd 1789 decemberétől 1500 forint fizetést kapott.” (Soós István jegyzete = KazLev, 25, 461.)

⁵⁹ KazLev, 25, 435–451.

„Döntő jelentőségű volt a közös iskolák 1790. április 1-jén történt felszámolása, majd a Kassai Tanulmányi Kerület (mindössze alig félévig működő) járási iskolálatogatóinak leváltása, tisztségük megszüntetése. Ezt követte az a rendelkezés, mely előírta, hogy a jövőben ne alkalmazzanak nem-katolikus tanítókat és igazgatókat azokban a katolikus gimnáziumokban, melyeket kizárólag a Fundus Studiorum finanszírozott.”⁶⁰

E rendelkezéseket újabb protestánsokat korlátozó intézkedések követték, a változás egyre szélesebb körben érintette az oktatásügyet, és egyre közelebb került Kazinczy státuszához is.

Kazinczy úgy tudta – legalábbis leveleiben és későbbi visszaemlékezéseiben arról írt –, hogy tanfelügyelői állásából csupán vallása (nem római katolikus) miatt bocsátotta el – külső nyomásra – II. Lipót, illetve a helytartótanács, de szolgálatával elégedettek voltak, így az első lehetséges álláshelyre fel fogják venni:

„Báró Prónay Gábor Gömöri Fő Ispán és Consil. Vay István, Tudományok Fő-Direktorai amaz a’ Pozsonyi, ez a’ Pécsi Megyében, és én, szolgálatunkból el vagyunk eresztve, de fizetésünket még esztendeig vonni fogjuk, ’s minthogy hivatalainktól csak az említett oknál fogva mozdítatunk el, bizonyossá tétetünk, hogy első kiüresedéssel illőleg fogunk ismét szolgálatba fogadtatni.”⁶¹

Soós István meglátása szerint azonban

„a Helytartótanács biztatásnak szánta csupán ígéretét; komoly szándék a kormányzék részéről arra, hogy egy esetleges hivatali üresedéskor állást adjon Kazinczynak és a vele egyidejűleg elbocsátottaknak, a későbbiekben nem került fel.”⁶²

1791 tavaszán, a felmondás kézhez kapásakor Kazinczy már egy éve számíthatott az állása megszűnésére. Anyagi helyzete nem lett rosszabb – pontosabban nem közvetlenül emiatt lett rosszabb, és Kassa elhagyását sem e változás motiválta: „1789 augusztusában még azért tervezte, hogy Kassáról Regmecre költözik, mert az új visitori rendszertől nagyobb szabadságot, több időt remélt magának.”⁶³

Kazinczy 1789 őszén Bécsbe utazott, emlékiratai szerint azért, hogy megköszönje fizetésemelését és a segítségül kapott altiszteket. 1789. november 8. és 15. között volt Bécsben, ahol fogadta őt Joseph von Sonnenfels, Pászthory Sándor, Széchényi Ferenc és talán Gottfried van Swieten is. Debreczeni Attila Kazinczy tanfelügyelő-programjáról szólva arra hívja fel a figyelmet, hogy a politikai háttér 1789-es megváltozását Kazinczy is érezkelhette:

„Hogy Kazinczy a *Hivatalba vezető beszéd*ben a tanügyi rendszert érintő bírálattal és új javaslatokkal állt elő, talán nem független e november 8. és 15. közötti bécsi útjától [...]. [...] 1789 őszére érdemben megváltozott a helyzet, egyrészt a tanügyi szervezet

⁶⁰ Soós István jegyzete = KazLev, 25, 506.

⁶¹ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = KAZINCZY 2009, 632.

⁶² Soós István jegyzete = KazLev, 25, 847. (Vö. *uo.*, 508.)

⁶³ DEBRECZENI 2022, 475.

átalakításával Kazinczy jelentősebb szerephez került, másrészt meggyengült II. József rendszere, mert a török háborúk miatt a vármegyéktől megkívánt hadi megajánlások nyílt ellenszegülést szültek. [...] Ez a helyzetértékelés kaphatott informális megerősítést bécsi útja során, ami után azonnal [a tanügyi rendszerrel és a magyar nyelvvel kapcsolatos] terve megvalósításához fogott, párhuzamosan a gondolatilag is párhuzamos *Orpheus* elindításával.⁶⁴

Az informális beszélgetések során Kazinczy bennfentes információkat – igaz vagy hamis pletykákat – is megtudhatott a császárról: „II. József halála tüdőrohadás volt. Egyébüttl is, de kivált Belgrád alatt kész pénzen vásárolta titkos gyönyörűségeket. Brambillának, az Archiaternek, cūrájával élt.”⁶⁵ A császár már az 1780-as évek közepétől betegeskedett, Fejtő Ferenc szerint 1787-re „[k]ihullott a haja, kihunytt a szeme csillogása, penyhüdtté vált a bőre [...]. Poroszország követe azt terjesztette, hogy a császárt nemibaj kínozza, amelyet futó kalandjai során kapott el...”⁶⁶ Kazinczy saját maga is látta a beteg uralkodót:

„Én 1789. Novemb. közepén láttam Józsefet utolszor. Valamelly nevezetes Opera adattván, betegen is bejött a' Proscéniumhoz közel álló Udvari lózsiba. Első mozdulása az volt, hogy a' lózsija előtt égő gyertyákat kalapjával eloltotta. Űlt, 's mindég maga előtt tartotta bizonyos messzeségre kalapját, hogy az Orcheszter mellett égő világok szemének ne alkalmatlankodjanak. Én úgy űltem a' más oldalon hogy csontos szörnyű homlokát 's gyakran egész képét is jól láthattam.”⁶⁷

Kazinczy e bécsi útja során meggyőződhetett arról, hogy a józsefi rendszer a végéhez közeledik. Hazatérve megírta a *megváltozott* hivatali elveit összefoglaló munkáját, a *Hivatalba vezető beszédet*.⁶⁸ Hivatalba lépése idején ugyanis még a német nyelv bevezetését tekintette kiemelt feladatának:

„Kazinczy az iskolaigazgatóknak írott első körlevelében 1786. november 9-én, mikor hírt ad hivatalba lépéséről, a három fő feladat közül a német nyelv bevezetésével foglalkozik részletesen, a királyi utasításnak megfelelően.”⁶⁹

Hatvany Lajos a Prónay Lászlónak ajánlott 1790-es Hamlet-fordítás kapcsán jegyzi meg Kazinczyról *A kompromittált író és a pórul járt mecénás* című írásában, hogy „az ajánlásban – mi tűrés-tagadás – oly kereken tagadja meg Józsefet, a német nyelvet és a németesítő rendszert, mintha azokat sohasem szolgálta volna”.⁷⁰

---

⁶⁴ *Uo.*, 453.

⁶⁵ KAZINCZY, *II. József* = KAZINCZY 2009, 89.

⁶⁶ FEJTŐ 1997, 334.

⁶⁷ KAZINCZY, *II. József* = KAZINCZY 2009, 89.

⁶⁸ KAZINCZY 1790. – Újabb kiadása: *KazLev*, 25, 303–309. Az eredeti magyar és német aprónyomatvány PDF-formátumban elérhető a Kazinczy-portálon: KAZINCZY, *Elektronikus*: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/digitalizalt_elfo_kiadasok.php.

⁶⁹ DEBRECZENI 2022, 14.

⁷⁰ HATVANY 1960, 9.

Kazinczyban már 1789 végén megvolt a szándék a *Hivatalba vezető beszéd* publikálására és a széles körben való megismertetésére. Ahogy Péczeli Józsefnek, az információáramlás szempontjából központi helyet betöltő szerkesztőnek írta:

„Látod édes Hazafi társam, hogy a' Normális Oskolák tzélja nem az, hogy a' Magyar Nyelv eltöröltessék, mert ezt én ex cathedra S. Petri, az az ex offo parantsolom. Igen szeretném, ha azon tudósításokat, a' mellyeket ezen levelemből értessz, Gyűjteményed leveleibe belé iktatnád. Meg küldöttem ezt a' §t Gróff Széchényinek is, sőt az egész Oratiot mind Németül mind Magyarúl le-nyomtatattván, minden-felé el-küldöm [...]”⁷¹

Debreczeni Attila felhívja a figyelmet arra az időbeli összefüggésre, hogy „[m]ire aztán Kazinczy magyar nyelvű beszéde [1790.] január végén megjelent, II. József január 28-án visszavonta rendeleteit.”⁷² Kazinczy sietve elkészítette a kiadványt német nyelven is: „A' Német Oratiómat egy nap alatt írtam.”⁷³

A *Hivatalba vezető beszéd* címlapján a szerző neve így olvasható: „Kazinczy Ferentz, Te[kin]t[e]tes Abaújvár és Sáros Vármegyék Törvény-Táblájok' Bírája, mint a' megnevezett Oskoláknak Királyi Districtualis Inspectorá”. Azaz Kazinczy elsősorban vármegyei táblabíróként nézetteti magát, aki egyébként királyi inspektori állásban is van. Ez előrevetítette a következő időszak párhuzamos törekvéseit: egyaránt törekedett állami hivatalra, vármegyei tisztségre és mindezek mellett – esetleg helyett – egy „ragyogó” házassággal megalapozott birtokosi életformára.

2.4.b. Új állami hivatal felé

Az előzőekben említett költségtérítések zömét a hivatalvesztés időszakában kapta kézhez: ezen a jogcímen 1790. március elején 1063 Rft 15 krajcárt vett fel. Soós István egy Kovachich Márton Györgynek szóló levélből⁷⁴ idézte Kazinczy állítását, miszerint a hivatalos utazásokra és a bécsi útjára felvett adósságai kifizetése után ezen összegből „egyetlen krajcár sem maradt” erszényében.⁷⁵ Kazinczy panasza mögött tehát – részben – a magánjellegű bécsi utazás költségeit kell sejteni, és így talán a „Mimi”-hez fűződő házassági reményeit (erről alább lesz szó).

Kazinczyt „egy évi kegyelemdíjjal” eresztették el, vagyis a nem sokkal korábban megemelt fizetését, az 1500 Rft-ot még megkapta a teljes 1791-es évre, továbbá biztatták egy új állás, a hivatali életpálya folytatásának lehetőségével is. Erről így írt évekkel később Rumynak:

„egy évi kegyelemdíjjal (1500) s azon ígérettel, hogy első alkalommal illetékkel alkalmaztatandom; ezt azonban már többé nem óhajtottam, habár anyám kedveért egy-

⁷¹ KazLev, 1/274, Kazinczy Ferenc – Péczeli Józsefnek, Alsóregmec, 1789. december 29., 523–524.

⁷² DEBRECZENI 2022, 475.

⁷³ KazLev, 2/307, Kazinczy Ferenc – Aranka Györgynek, Kassa, 1790. március 25., 55.

⁷⁴ KazLev, 2/306, Kazinczy Ferenc – Kovachich Márton Györgynek, Kassa, 1790. március 19., 50.

⁷⁵ KazLev, 25, 881.

szer Leopoldnál [1791-ben], másszor pedig 1792 a koronázás alkalmával gróf Teleky József kérelmére Ferencnél alkalmazásért folyamodtam”.⁷⁶

Ebben a helyzetben érthető az anyja és a család – a kései önéletírások szerint az egyik apai nagybáty – sürgetése:

„András nagybátyám úgy kíváná hogy mingyárt menjek Bécsbe, hogy szólljak a’ Fejedelemmel. Swieten és Pászthory annyi jeleit adák kegyeiknek, hogy az ígéret’ teljese-dését biztosan várhatom. Én nem óhajték többé szolgálni, de arról anyám ’s nagybátyám hallani sem akarának. Kénytelen valék engedni, ’s már Májusban Bécsben valék.”⁷⁷

Kazinczy 1791. május 7-én indult el Bécsbe, ahol május 12. (?) és július 15., majd augusztus 7. és 28. között tartózkodott. A királlyal, II. Lipóttal nem tudott találkozni, így a trónörökösnek (a későbbi I. Ferencnek) nyújtotta be állás iránti esedezését az augusztus 15-i audiencián. Hazaútján betért Radványba szeptember 3-án (itt sikertelenül próbálta elnyerni Radvánszky Polyxénia kezét),⁷⁸ és szeptember 10-én érkezett haza. Széphalmon ekkor már épült a háza.

Az 1791-es hivatalkeresés során májustól augusztus végéig volt Bécsben, illetve Pesten és Budán. Ennek a több mint három hónapnak a költségeit nehéz megbecsülni, és az sem kizárható, hogy már ekkor is számolni kell rejtett, korrupciós kiadásokkal, mint majd a fogság idején. Ha a fentebb bemutatott tanfelügyelői elszámolásait vesszük alapul, amelyek szerint a felvidéki Magyarországon 70 napos kiküldetésre és 82 posta-állomásnyi útra majdnem 400 Rft-os költséget jelentett le, akkor egy nagyjából 100 napos, többnyire bécsi tartózkodás után nem sok maradhatott az 1500 Rft-os fizetéséből. Sátoraljaújhelytől Bécs 36 postatávolságra feküdt,⁷⁹ tehát (a kicsit távolabbi) Alsó-regmec és Bécs oda-vissza 74 stáció, de Kazinczy ennél többet tett meg, mert útját többször megszakította kitérőkkel, illetve ingázott Pest és Bécs között.

Az 1791. augusztus 15-i meghallgatáson az Eperjesi Kerületi Tábla egy fizetett esküdti állásáért (assessor honorarius) folyamodott, sikertelenül:

„A magyar kancellária augusztus 18-án hozott határozatában azzal utasította el a beadványt, hogy a királyi táblánál már túl magas az esküdték száma, és még üresedés esetén sem tudnának újabb embert felvenni.”⁸⁰

1792-ben I. Ferencet magyar királlyá koronázták Budán. Kazinczy 1792. május 19-én érkezett Budára, ahol május 24-én összeült az országgyűlés. Az alsótábla ülésén Kazinczy a távollévő báró Vécsey Ferenc helyetteseként vett részt, és tagja lett egy hadiségelyt intéző bizottságnak is. 1792-ben június 17-én a Budai Kamara, majd június

⁷⁶ KazLev, 7/1601, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1809. november 30., 113.

⁷⁷ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = KAZINCZY 2009, 633.

⁷⁸ DEBRECZENI 2023–2024, 232–233.

⁷⁹ KAMODY 1989, 45.

⁸⁰ Soós István jegyzete = KazLev, 25, 509. (Ugyanitt megadva a kancelláriai határozat lelőhelye: MNL OL, A 39 1791. No. 10.784.)

23-án a kassai székhelyű Szepesi Kamara titkári állásáért esedezett a királynál, de ahogy egy évvel korábban, most is eredménytelenül.

2.4.c. Házassági tervek, családi háttér

Kazinczy mindezidáig (pénzügyileg is) jó házasságban reménykedhetett, de az állásának elvesztése „elváltoztatá a’ dolgokat”:

„[...] épen egy igen fényes, sőt igen ragyogó ház leányát forgattam elmémben, melly ha elsült volna, most nem [N. N.]⁸¹ hanem én volnék ...i Fő Ispán, – Commandőr és Excellenz. A’ leány Pápista volt; még pedig rettenetes Pápista Anya’ gyermeke. [...] Én tehát levélben tettem kérdést a’ leány’ bátyjának, [...] ’s azt felelte hogy két kézzel fogad sógorának. Ezen válasz-vételekor már halálosan beteg vala Jósef, ’s az ő halála egészen elváltoztatá a’ dolgokat [...].”⁸²

Katolikus vallása miatt az ismeretlen lány nem lehet a Radvánszky vagy Kácsándy lányok valamelyike, ám ahogy azt Debreczeni Attila megállapította:

„az 1789–1790 fordulóján a levelekben szereplő Mimi viszont igen, mivel az ő személyazonosságát éppúgy nem ismerjük, mint e katolikus lányét. Ha viszont nem azonosak, hanem egy harmadik személyről van szó, akkor pedig időben nem tudjuk elhelyezni a megadott két időponttal való ütközés miatt. A legvalószínűbbnek a második eshetőséget, a Mimivel való azonosítást tartjuk (de mindezzel azért nem vagyunk sokkal előrébb).”⁸³

Az idézett 1814-es levél szerint egy ragyogó családból származó, gazdag katolikus lány kezét kérte volna meg 1789/90 telén, akinek valószínűleg az apja már nem élt (nem említi), és a majdani férje főispán és a Szent István-rend középkeresztese (commandeur) volt 1814-ben. Ezen adatok gróf Almásy Amália Teréziára (1772 k.–1827), Végh István (1763–1834) országbíró feleségére illenek: Végh István 1807-ben lett Baranya vármegye főispánja, 1810-ben lett a Szent István-rend középkeresztese, első gyermekük, Terézia 1791. júliusban született, tehát 1790-ben házasodhattak; az Amália (Amalie) név becézhető Mimiként.

Ezekben az években megpróbálta elnyerni Kácsándy Zsuzsanna kezét is: „több lehetséges kérő és az 1790-ben végül férjül választott gróf Gyulai Ferenc mellett próbálkozott tehát Susie kezét elnyerni Kazinczy”⁸⁴

Kazinczy az 1791-es sikertelen bécsi hivatalkeresésből nyár végén utazott haza, szeptember 3-án útba ejtette Radványt, ahol Radvánszky Polixénia lakott. Kazinczy egy 1792-re vonatkozó, de már a fogság után írt visszaemlékezésében Vay Józseffel

⁸¹ A névnek hely van kihagyva a kéziratban.

⁸² KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 142.

⁸³ DEBRECZENI 2023–2024, 232.

⁸⁴ *Uo.*, 228.

mondhatja ki, hogy házasodni akart: „a’ Kassai Kamarához menjen [ti. Kazinczy], mint Assessor. Az neki kedvesebb, mert házasodni akar, ’s közel lesz az anyjához.”⁸⁵ Kései önéletírásaiban már nem kassai városi, hanem vidéki életről írt: „az én vágyam akkor a’ falusi csendes élet volt egy szerencsés házasságban”.⁸⁶ Az ekkor elvenni kívánt lány Radvánszky Polyxenia volt: „Akkor nékem az a’ gondolatom volt, hogy Consil. Radvánszky Jánosnak és Báró Prónay Évának harmadik szülötte leányokat, Polyxént, most Ujházi Sámuelnét, el fogom nyerhetni.”⁸⁷

1795-ben a budai fogságában meglátogatta Rudnyák András országos levéltárnok lánya, a 17 éves Rudnyák Jozéfa (1778–1847), szabadulása után pedig Kazinczy kereste fel 1803-ban Pesten⁸⁸ az akkor már gróf Batthyány Vincénét. Kapcsolatuk szoroságára a *Fogságom’ Naplójában* megírt jelenet utal:

„A’ Prófosz egy óra mulva jött. [...] Általadtam neki erszényemet, melly tömve volt, órámat, ’s egy karikagyűrűt mutattam ujomon, melyet nekem Budai fogságomban Rudnyák Pepi, (most Gróf Batthyáni Vincze Özvegye) adott, ’s kértem minden Szentjeire az egeknek, hagyná meg nálam. – Nem. – Uram, varrja le az Úr a’ Kutscherpelzem [kocsisbundám] alá, csak hogy nálam maradjon. – Nem. – Egynehány aranyat akarék neki adni, de féltem hogy még felád. Das Geld ist ungezählt [a pénz nincs megszámlolva] mondám, hogy vegye a’ mit akar. – Elment.”⁸⁹

Kazinczy ezekben az években bizonytalan egzisztenciájú személynek tűnhetett a lányos apák szemében.⁹⁰ Hivatala nincs, a józsefi korszakban viselt tisztsége miatt kevés esélye van az újrászerveződő vármegyei közigazgatásban jelentős fizetéssel járó állásra. Az állami közigazgatásban sem kapott helyet, a családi birtokait sem kapta még kézhez.

2.4.d. Vármegyei hivatal felé

Kazinczy 1790-től ingázott Kassa, Pest és Buda, illetve Alsóregmec között. 1790. május 20–31 között Pesten és Budán tartózkodott, május 20-án vagy 22-én az abaúji bandérium tagjaként őrt állt a korona előtt. Június 3-tól ismét Kassán volt, majd június 27-én Alsóregmecre költözött: „véggképen elhagyom Kassát”.⁹¹ Kazinczy szeptember 17-től Pesten, de október 12-én már ismét Kassán volt: „[1790. október 12.] ma látom Tht [Radvánszky Teréziát] először mint özvegyet”.⁹²

⁸⁵ KAZINCZY, A’ *Királynál. Budán, 1792. Június 17d. és 23dban* = KAZINCZY 2009, 102.

⁸⁶ KAZINCZY, *[Pályám emlékezete II.]* = KAZINCZY 2009, 536.

⁸⁷ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 155.

⁸⁸ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 287.

⁸⁹ KAZINCZY, *Fogságom’ Naplója* = KAZINCZY 2011, 94. (Szögletes zárójelben Szilágyi Márton jegyzetei.)

⁹⁰ Kazinczy fogság előtti szerelmi kapcsolatairól és házassági terveiről részletesebben l. Debreczeni Attila többször idézett tanulmányát, illetve hamarosan megjelenő Kazinczy-monográfiáját.

⁹¹ KAZINCZY 1827 [?], 30b.

⁹² *Uo.*, 48b.

Kazinczy 1790. december 15-én hivatalos igazolást kért és kapott arról, hogy az alsóregmeczi birtokos Kazinczyak leszármazottja:

„Bizonyos czéлом elérésére szükségem van azon bizonyítványokra, melyek Péterről, ki családomban e néven ötödik, mint az ezen nemes vármegyébe kebelezzett alsó-regmeczi birtok elnyerőjétől való, egyenes leszármazásomat bizonyítják.”⁹³

Ez a „bizonyos czél” a lehetséges új életpályák egyike, a széphalmi letelepedés, illetve az abaúji vármegyei közeletbe való visszatérés lehetett.

A visszatérés egyben korrekció is. Ennek szövegnyomai egy különös manipulációban filológiaiag is tetten érhetők. Orczy Lőrinc az 1784-es tisztújítás során lemondott abaúji főispáni hivataláról, és a főispáni székbe fiát, Lászlót iktatta be, Kazinczyt pedig tiszteletbeli aljegyzőnek nevezte ki, majd Orczy László nemsokára ülnöknek. Visszavonult pártfogóját 1786-ig Kazinczy levelekben tudósította a kassai közgyűlések eseményeiről, a fia helyébe 1785-ben kinevezett királyi biztos, Szentiványi Ferenc alatti történésekről. A volt főispán 1789-es halála után egy évvel Kazinczy közzétett három levelet, illetve levélrészletet az *Orpheusban* levélváltásukból: *B. Orczynak némelly levelei. I. Orcyhoz Kazinczy [részlet]; II. Válasz. Eörss, 5dik Novemberben 1785.; III. Tarna-Eörss, Novbr. 1jén, 1786.*⁹⁴ Az első levéltöredék teljes kéziratát megtalálták és közölték a KazLev 23. kötetének szerkesztői;⁹⁵ ugyancsak közölték Kazinczy egy hónappal később kelt beszámolóját is.⁹⁶ Kazinczy 1785. október 25-i (az *Orpheusban* elsőként kiadott) levelében így írt a tudósítás okáról: „ez a’ hír-vitelem légyen jele, melly igazán tisztelem őt [ti. Orczy Lőrincet]; ’s mint forr háládatos szívem az eránt, kinek felüllem vetett reményje ültetett az evező-padhoz”.

Kazinczy e levelezéssel fenntartotta a köznemesi-rendi kapcsolati hálóját 1786-ig, tanfelügyelői kinevezéséig.⁹⁷ 1790-ben azonban újra felértékelődött ez a kapcsolat: Orczy László a bandériumok vezéréként visszatért a nyilvános közeletbe, Szentiványit pedig eltávolították. Kazinczy a *Orpheus* 1790. februárban megjelent első számában⁹⁸ közölte az Orczy-leveletet, mintegy bizonyosságát adva, hogy mindvégig a „jó” oldalon állt. Érdeemes azonban összevetni az 1785. november 5-én Orczy Lőrinc által írt levélnek a kéziratát az *Orpheusban* publikált változattal. A kisebb helyesírási, betűírási (cs → ts) eltéréseken és olvasati hibákon túl az figyelhető meg, hogy Kazinczy szöveg-

⁹³ KazLev, 22/5412, Kazinczy Ferenc – Abaúj vármegyének, Kassa, 1790. december 15., 23. – Abaúj vármegye 1790. december 15-i gyűlésének igazolása Kazinczy abaúji birtokosságáról, Kazinczy Ferenc másolatában: MTA KIK, Magy. Ir. RUI 2r. 2./I., 189–192.

⁹⁴ ORPHEUS, 53–55. (Újra megjelent: KazLev, 1/54, Kazinczy Ferenc – Orczy Lőrincnek, Kassa, 1785. október 25., 78.; KazLev, 1/55, Orczy Lőrinc – Kazinczy Ferencnek, Tarnaörs, 1785. november 5., 78–80.; KazLev, 1/80, Orczy Lőrinc – Kazinczy Ferencnek, Tarnaörs, 1786. szeptember 1., 115–116.)

⁹⁵ KazLev, 23/5655, Kazinczy Ferenc – Orczy Lőrincnek, Kassa, 1785. október 25., 13–15.

⁹⁶ KazLev, 23/5656, Kazinczy Ferenc – Orczy Lőrincnek, h. n., 1785. november 24., 15–16.

⁹⁷ Kinevezése után még két levelet írt, egyet a hivatalba lépése után nem sokkal, mintegy búcsúként (KazLev, 24/5937, Kazinczy Ferenc – Orczy Lőrincnek, Kassa, 1786. november 17., 21–22); egyet pedig megjelent műveiről, de a közeletet nem érintve (KazLev, 22/5409, Kazinczy Ferenc – Orczy Lőrincnek, Kassa, 1787. november 12., 20–21).

⁹⁸ Debreczeni Attila jegyzete: ORPHEUS, 391.

közlésében *baráti tegeződő* viszonyra írta át kapcsolatukat, míg a kéziratban ez szerepel:

„Éllyenn [...] bódogúl kedves Kazintzy Uram! és hites[sse el m]agával hogy valamikor írásával engemet meg talál kedves léssen, és ezenn jó szívűségét mellyet tapasztalva ismérek nagyra becsűllvén nemes erkölsű személlyit mindenkor becsűllni fogom, 's ha mibenn szerencséinek elől mozdításában szolgálhatok el-nem mulatom.”

Addig az *Orpheus*ban ez:

„Élj bódogúl, kedves Kazinczym, és hitesd-el magaddal, hogy valamikor írásoddal engemet meg-keresel, kedves léssesz, és ezen jószívűségedet, mellyet tapasztalva ismérek, nagyra betsűllvén, nemes erkölsű személyjedet mindenkor betsűllni fogom, 's ha miben szerentsédnek elő-mozdításában szolgálhatok, el-nem mulatom.”

A levelezéskiadás tiszteletben tartotta Kazinczy szándékát, a szerkesztő Váczy János nem említette meg a magázódás–tegeződés váltást: „nem az eredetit, hanem a Kazinczy közlését adjuk, mely a tartalmat illetőleg hű mása az eredetinek mindenben”.⁹⁹

A másik Orczy-levél (1786. november 1.) közlésekor Kazinczy kihagyta a most szögletes zárójelben közölt részt:

„Adgyunk már valamit a' Muzsáknak is, Péczely Hanriassa magyarul kijött, most kezemenn forog 's gyönyörködöm melly jól fordította Voltair munkáját, [van annyi tűz e Scythiai magyarázatban, mintt francziában. Hát az én Szabó Davidomnak mit súgnak a' kilencz Szűzek, minap küldé egy nyaláb verset, ha ösmerős? kérem köszönnye meg nemvemmel.] Vagyok Jó Barátyta B. Orczy.”

A negligált szövegrészben három dolog zavarhatta Kazinczyt: 1. Péczelit nem gondolta Voltaire-rel egyenrangúnak; 2. magázza és nem tegezi; 3. Orczy nem tudta, hogy Kazinczy ismeri-e Baróti Szabót („ha ösmerős?”), tehát ők maguk sem közeli „ösmerősök”.

Ugyanezen levélben Orczy „kis Barátotskámnak” titulálta Kazinczyt, aki szerkesztői jegyzetben (E/3. személyben) megmagyarázta, hogy „[i]gy nevezte Orczy Kazinczyt kis termete miatt, noha nálánál maga sem vólt nagyobb.”¹⁰⁰ E jegyzet küldetése ugyanaz, mint az egész publikációé: hogy felhívja a figyelmet a két „kis barát” szívélyes kapcsolatára, arra, hogy Kazinczy méltó a vármegyei közélet vezetőinek szeretetére.

Könnyen elképzelhető, hogy a vármegyei és rendi-nemesi közélet felé tett lépései vezették el a Martinovics-szervezkedésig. 1794 júniusában Szentmarjay Ferenc kérésére Szulyovszky Menyhért beavatta Kazinczyt a szervezkedésbe. 1794. július 7-én Nagykárolyban a szatmári főispán beiktatásán részt vett Kazinczy is, aki bevonta a mozgalomba testvérét, Dienest, Szlávy Györgyöt, Gáspár Pál szatmári főjegyzőt és

⁹⁹ KazLev, 1, 551.

¹⁰⁰ ORPHEUS, 55.

Kengyel Lajos aljegyzőt is. Alig két hét múlva, július 24-én a bécsi rendőrség letartóztatta az osztrák jakobinusokat és Martinovics Ignácot, aki hamarosan vallomást tett, és felfedte a magyarországi szervezkedést. Augusztusban Sándor Lipót nádor elrendelte a szervezkedés vezetőinek elfogását és Bécsbe szállítását. Kazinczyt 1794. december 14-én Alsóregmecen tartóztatták le. Kazinczy összes terve semmivé foszlott, életpályáját kettétörte a fogság.

3. Megérkezés Széphalomra: a kúria és kert

3.1. SZÉPHALOM KIJELÖLÉSE

Az állásvesztés utáni években is számíthatott Kazinczy a család anyagi segítségére. Kazinczy – és a rokonság – bízhatott vagy a vármegyei, vagy az állami hivatali pálya folytatásában és egy nagy hozományú házasságban is. A Kazinczyak felemelkedésének érdekében is célszerű volt a legidősebb fiú kialakult presztízsének és életminőségének a fenntartása. Ezért, mint Völgyesi Orsolya írja, „[a]z állásvesztés és a letartóztatás közötti éveket – amennyire ez a fennmaradt forrásokból rekonstruálható – a családi összefogás és kooperáció jellemezte”.¹

A család támogató hozzáállása látható meg abban is, hogy Kazinczy számára kijelölte az anyja a széphalmi birtokot:

„Az Anyám, Tek. Özvegy Kazinczy Józsefné, szül. Bossányi Susánna Assz. 1790-ben azt az anyai ajánlást tette nékem, hogy a' Regmeczhez birt Praediumon számomra lakó-házat épít és mellé egy egész kis gazdaságot szakaszt-ki. Annál nagyobb tisztelettel fogadtam anyai jóságának ezt a' jelenségét, minthogy ezt önnön mozdulatából cselekedte; mert a' felől azelőtt szó sem volt soha közöttünk.”²

A lakóház és a kis gazdaság kimutatásakor Kazinczy még állásban volt, de a ház felépítetések már nem: az épület 1791-ben került fedél alá.³ Erről a fogság utáni viaszályos években így emlékezett meg Bossányi Zsuzsanna: „az én sok és keserves költséggel tulajdon magának a' Serháznál épített” házat.⁴

A ház „mellé egy egész kis gazdaságot” is kapott az anyjától, ami jogilag ugyan még nem került a birtokába, de jövedelmét használhatta. Kazinczy 1805-ös összefoglalása szerint több szántóföldet, egy rétet, továbbá egy malom jövedelmét kapta meg:

„Mind a' ház körül, mind a' töltés végén Regmecz felé, táblák irtattattak számomra; azokat és azokonfelyül számos régi földeket nékem szántottak, arattak; az anyám nékem kimutatott 300 forint ára szénát megtermő rétet, melynek birtokába mindazáltal még 1794-ben nem léphettem, mert Timár Jánosnak, a' ki ezt a' rétet irtotta, a' Contractus még egy esztendő szabad birtokot engedett; s tul mindezekon egy malmot is birtam, az Anyám kegyességéből; azt, a' melyben István molnár lakik; és ez a' malom nékem esztendőnkint mintegy 180 frt Arendát fizetett.”⁵

---

¹ VÖLGYESI 2024, 205.

² [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 121.

³ Uo.

⁴ Uo., 142.

⁵ Uo., 121.

Mindemellett marhákat, lovakat és egyéb jószágokat is birtokolt már ekkor Kazinczy. Az 1812-es naplójának *Marháim* című fejezete szerint a fogság előtt 9 lova, 14 tehene, 2 borjúja és 30-nál jóval több sertése volt, továbbá 3 bivalya (amiket kocsiért cserélt).⁶ Itt is gyanítható a családi támogatás, hiszen sem a kassai éve alatt, sem az 1790-es hazaköltözése után nem gazdálkodott, legalábbis nem ő intézte ténylegesen az ügyeket, inkább úgy tűnik, hogy a közösen tartott nyájban voltak (az) állatai:

„Mennyi disznóm volt, nem lelem a’ jegyzést. De elfogattatásom előtt 200 f. árát adattam-el Jászón. Akkor igen olcsó lévén még minden, hihető hogy az 30 darab is volt a’ mit eladaték, ’s a’ nyájon meg sem látszott hogy hája van.”⁷

Fontos kiemelni, hogy Bossányi Zsuzsanna hivatalosan nem osztotta fel a birtokát a gyerekei között, Kazinczy is csak szóbeli ígéretet bírt az anyjától, hogy övé (lesz) Széphalom, illetve azon földek, melyeket számára „kimutatott”.⁸ Ez Kazinczy letartóztatásakor igen jó döntésnek látszott. Ürményi József királyi személynök 1795. március 17-én elrendelte – az esetleges fő- és jószágvesztés miatt – a letartóztatottak ingó és ingatlan javainak összeírását.⁹ A vagyonfelmérésre a család reakcióját a levelekből ismerjük. Kazinczy András nyugalomra intette az aggódó családot, és azt tanácsolta, hogy

„ha írna Fáy vagy más a Jóság’ Conscriptiója iránt, csak azt kell felelni, hogy parancsoltatik a Ferencz jószága Conscriptiója, neki pedig egynehány könyvénel privatuma semmie nincsen, tehát nincsen mit conscribálni; szóval bővebben”.¹⁰

Fáy Ágoston (1745–1818) Abaúj vármegye alispánja volt ekkor, tehát a nagybáty elsősorban Abaújra érti, hogy nincs semmi Kazinczy nevén. Kraynik Józsefnek, Kazinczy sógorának szintén Kazinczy Józsefhez írt levele szerint azonban nemcsak a könyveit, de a lovait is be kell vallani:

„a lovak nem csak oda haza legyenek, sőt bizvást conscribáltassanak, mert ezeknek ismertetések nagyobb, hogysen azt lehessen mondani, hogy nem az övé volnának ugymint lovait, újabb és nem a régi könyveket, melyeknek lételek a correspondentiáiból is kisúl [...]”.¹¹

Zemplén vármegye 1795. április 20-án válaszolt a személynöknek. Ebből a Kazinczyra vonatkozó rész Dongó Gyárfás Géza fordításában:

⁶ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 275.

⁷ Uo.

⁸ KazLev, 24/5983, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. október 19., 71.

⁹ A zempléni közgyűlésnek küldött felszólítás: Ürményi József – Zemplén vármegyéhez, Pest, 1795. március 17. = KAZINCZY 2011, 160.

¹⁰ Kazinczy András – Kazinczy Józsefnek, Berettő, 1795. április 5. = *uo.*, 161.

¹¹ Kraynik József – Kazinczy Józsefhez, [h. n.], 1795. április 14. = *uo.*, 162.

„Ami pedig *Kazinczy* Ferencet illeti, megtudtuk, hogy őneki ebben a vármegyében javai nincsenek, mert a két szőlő, egyik Ujhely határában a Köveshegy őrzésben, a másik Sáros-Nagypatakon, a Kacsád szőlőhegyen, az ő özvegy annyáé, aki férje javainak haszonélvezője; de azt a két szőlőt is lefoglaltaknak jelentettük ki Ujhely Patak birái és tanácsosai előtt.”¹²

Kazinczynak nem volt törvényesen lefoglalható ingatlanvagyon a 1795-ben: Széphalom jogilag még nem volt a birtokában.

A mai köztudatban Széphalom¹³ – mint helynév – egyaránt jelentheti a települést, Kazinczy kertjét és a kert apró dombját, melyen az Emlékcsarnok áll, továbbá a Kazinczy Ferenc Emlékparkot és a benne lévő múzeumot is. Utóbbiak jelzik, hogy Széphalom egy létező Kazinczy-kultusz helyszíne is, egy nemzeti emlékhely. Mindezeket túl egy kulturális alakzat, egy Pierre Nora-i értelemben vett emlékezethely is. Utóbbi kérdéskört Debreczeni Attila részletesen feldolgozta,¹⁴ és – többek között azt is – hangsúlyozta, hogy „[a] Széphalomhoz kötődő alapvető jelentéseket és toposzokat először Kazinczy formálta meg. Kazinczy kortárs tisztelői és ellenfelei átvették és továbbalakították ezeket.”¹⁵

Kazinczy a poétai jelentéseken túl többnyire a házát és kertjét, illetve a körülötte formálódó települést értette a Széphalom név alatt. Az 1810-ben írt *Széphalom és házi dólgaim* című visszaemlékezésében így foglalta össze Széphalom nevének történetét:

„mivel pusztán állott, sokféleképen hívták. Egyik neve *Eresztvény* volt, másik *a' gaznál* (mint Rómában *ad aquas*), harmadik *a' Malomnál*, 's Isten tudja mi egyéb. Tót neve leginkább *Pri-Mosztu* (*a' hídnál*). Az atyám és anyám *a' Serháztól* adtak neki nevet, 's midőn embereiket ide kiküldötték, úgy adták parancsolataikat hogy *a' Serházhoz* menjenek ki; 's ez *a'* név mostanáig is fenn maradt. Én elébb *Prenesztének* akartam elnevezni; végre 1794-ben szüret után egy ágast állítottam fel ott hol most *a' kút* vagyon közel *a' Szakszon* sövényéhez, mellynek táblájára *e'* szókat írtam: »ABAUI VÁRMEGYE. PRAEDIUM. SZÉPHALOM. 1794.«¹⁶

A „malomnál” és „hídnál” név magyarázatát a II. József korabeli első katonai felmérés (1782–1785) térképe¹⁷ szemlélteti:

¹² DONGÓ 1912A, 85.

¹³ ORBÁN 2017b.

¹⁴ DEBRECZENI 2020.

¹⁵ *Uo.*, 6.

¹⁶ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = KAZINCZY 2009, 155.

¹⁷ Arcanum Térképek (Mapire): <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/?bbox=2404410.1171190604%2C6178888.230547409%2C2410854.714066354%2C6181061.908539268&layers=147>.

Magyarország [1782–1785] – Első Katonai Felmérés

Ez a terület a mai Széphalom település északi, Alsóregmechez, illetve Mikóházához közelebb eső fele. A Kis-Bányácska helynév alatt a piros téglalapokkal jelölt házak között három fahídat mutat a térkép fordított zárójelszerű jellel, egy malmot egy csillagszerű jellel, továbbá látható egy utak (két barna vonal) és egy patak határolta háromszög, közepében egy piros jellel, amely egy kő épületet vagy építményt mutat, talán egy régi majorság gazdasági épületének romjait.¹⁸ E területen épült fel néhány évvel később a széphalmi kúria. A térkép mintegy illusztrálja Kazinczy leírását, amely szerint a 18. század közepén ez a praedium még

„kevés házból állott. Az Atyám benne egy Serházat és a’ Serházzal általlellenben a’ Bozsva bal partján egy házhelyet ’s azt birta a’ hol most Szakszon lakik. Hericznek nem vala egyebe egy nyomorúlt viskójánál, mellyben italt árútatott. A’ Malmot ketten bírták közösen.”¹⁹

Az *Első Katonai Felmérés* térképén látszik, hogy az 1780-as években Kisbányácskának hívták e kis települést, a közeli Rudabányácskára utalva. Az Abaúj vármegyei közgyűlés jegyzőkönyvének 1786. március 3-i bejegyzésében²⁰ Preneszte néven van megemlít-

¹⁸ Az Arcanum Adatbázis Kiadó közli Jankó Annamária jelmagyarázatot is tartalmazó munkáját (JANKÓ 2007), ám itt nem azonosítható e jel. A piros szín arra mutat, hogy kő épületről vagy építményről lehet szó. (<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/4a-az-i-katonai-felmeres-jeleiborbely-nagy-1932-szerint-3AD/#Janko%5ECD4a>).

¹⁹ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 154.

²⁰ MNL BAZLT, IV. 351. a. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1. kötet, 1786., 580.

ve mint az alsóregmeci birtok része. Ekkor Kazinczy anyja kért birtokvédelmet, mert Rudabányácska lakosai irtották az erdejét. A jegyzőkönyvet abaúji aljegyzőként Kazinczy vezette.

A Széphalom helynevet Kazinczy 1793–1794-ben már használta levelezésében, de csak külföldi levelezőknél. Az 1790-es években felépülő kúria délebbre tolt a helység súlypontját. Kazinczy 1808-ban arra kérte Rummy Károly Györgyöt, hogy a készülő geográfiai-statisztikai szótárába vegye fel a helységet Széphalom néven, mivel eddig a térképkészítők még nem tették ezt meg. Tehát nemcsak a lakhelyét, hanem a települést is Széphalomnak nevezi és neveztetné.²¹

E Rummyhoz írt 1808-as levél szerint ekkor már körülbelül 24 zsellérházból állt a település, amely – amint erről 1814-ben szólt – az apja idején, a 18. század közepén egy malomból, egy fogadóból, egy serházból állt, és csak két zsellér lakta.²²

A település ekkor még Abaúj vármegye része volt, majd 1883-ban átkerült Zemplénbe, és hivatalosan 1886-ban kapta meg a Széphalom nevet. 1982-ben Sátoraljajújhely része lett.

A mai széphalmi Kazinczy Ferenc Emlékpark csak egy töredéke az egykori házikörülű kertnek, a belső birtoknak. Kazinczy széphalmi központú birtoka a belső kerten túl még jelentős majorsági, jobbágyi és zsellérföldekből, házhelyekből, közös használatú rétekből, erdőkből, továbbá gazdasági épületek és haszonbérbe adható épületek (kocsma, malom, serfőző, pálinkafőző stb.) együtteséből állt; e birtokrendszer tagjairól részletesebben: [→ **7. Kazinczy mezei birtokai és jövedelmei**].

Arról, hogy mekkora lehetett és milyen tagolású volt a házhoz közvetlenül kapcsolódó kert a kezdetekkor, a már idézett 1810-es önéletrajzi feljegyzés tájékoztat:

„Az 1790-diki szüret után mingyárt hozzá fogtak a' csere kiirtásához, 's télben köveket hordatott az Anyám és fát. Hogy itt gazdaságom is lehessen, maga írtatta ki azt a' táblát, melly a' Regmeczi részen a' rét szomszédjában az utolsó híd mellett áll. Ebben magam mintegy öt aranyat fizettem a' munkásoknak. Azután Meczenzőfőket fogadtam, 's a' kis ligetből elkerítettem egy mintegy huszonegy köböl alá való gazt, körülsánczoltattam velük 's irtatni kezdettem, hogy a' két dombon nekem holdföldjeim, rétem, szőlőm, gyümölcsös, veteményes és méhes kertjeim angol ízlésben lehessenek.”²³

E feljegyzés szerint három területi egységet irtattak ki:

1. a házhely tágabb környékét, hogy legyen hová hordani az építőanyagot, tehát az úttól (a mai 37-es főutat folytató 3719-es számú út, a Sátoraljajújhelyről Alsóregmece vivő út, amely a településen belül Kazinczy utca) a leendő házig;
2. egy Alsóregmecehez és a patakhoz közelebb eső területet északra;
3. a két domb környékét a kis Ligetben (a Ligetről is később lesz részletesebben szó).

²¹ KazLev, 6/1369, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1808. november 4., 100.

²² KazLev, 11/2703, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. július 27., 484.

²³ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 156.

Utóbbi terület „huszonegy köből alá való” nagyságú, ami azt jelenti, hogy 21 köbölnyi búza elvetésére elegendő terület, ez 21 magyar holdnak felel meg, azaz 90 720 m², azaz (kerekkítve) 9 hektár.²⁴

A Magyar Tudományos Akadémia 1872-ben felmérte a Kazinczy-alapjának birtokában lévő széphalmi és regmeci (mikóházi és csörgői) birtokait, hogy a gazdasági területeket eladhassa, annak jövedelméből a belső birtokot, a kertet rendezhesse. A felmérést a földhitelintézet megbízásából Tanárky Gyula – Kossuth Lajos egykori titkára – végezte el; a jelentését az MTA 1873. január 12-i igazgatósági ülésén fogadták el. A becsüs az alábbi területeket sorolta fel és javasolta eladásra: szántóföld (általam kerekítve) 109, rét 36, legelő 35, erdő 126,5 kataszteri hold. E felmérésben „a beltelek azon része, mely az emlék szentélyeül van feltartva, s így nem eladó, – nem foglaltatik”.²⁵ A „beltelek”-re 22 kataszteri holdat,²⁶ azaz 12,66 hektárt javasolt meghagyni a beszámoló készítője (habár jóval kisebbet is elképzelhetőnek tartott). Ez az Emlékcarnok körüli 22 kataszteri hold volt kertnek tekinthető az 1870-es években.

Az 1873-as forrás szerint az összes széphalmi és regmeci Kazinczy-birtok a beltelekkel együtt nagyjából 330 kataszteri hold, vagyis 190 hektár területű lehetett, amelyből a szántó 62,7 hektárt tehetett ki. Az akadémiai felmérésből látható az is, hogy a szántóföldeken túl még jelentős nagyságú rét, legelő és erdő is volt Kazinczy tulajdonában.

A széphalmi Emlékpark mai nagysága 5,4 hektár,²⁷ azaz a Tanárky által meghagyni javasolt belsőkert kevesebb mint fele, az egykor Akadémia tulajdonában volt összes birtoknak nagyjából 3%-a.

3.2. KAZINCZY EREDETI TERVEI

Az MTA kéziratárában a fogságból írt levelek között két tervrajzot tartalmazó fólió található.²⁸ A tervrajzokat Kazinczy készítette és készítette 1795. augusztus 17. és 1799. június 16. között. A rajzok a széphalmi kertet és az épületeket ábrázolják. Más hasonló, Kazinczytól származó, részletesen megrajzolt tervet nem ismerünk. E források 2017-ig publikálatlanok²⁹ és ismeretlenek voltak a kutatók előtt.³⁰ A két lapon összesen két részletes tervrajz található a kertről és az épületekről.

²⁴ A köblös föld 1200 négyszögöl, tehát 1 magyar hold. A kataszteri hold 1600 négyszögöl. A magyar hold 0,75 kataszterit jelent (IFJ. BARTA 2009, 401).

²⁵ TANÁRKY 1873.

²⁶ 1 kataszteri hold = 0,5755 hektár = 5755 m² = 1600 négyszögöl.

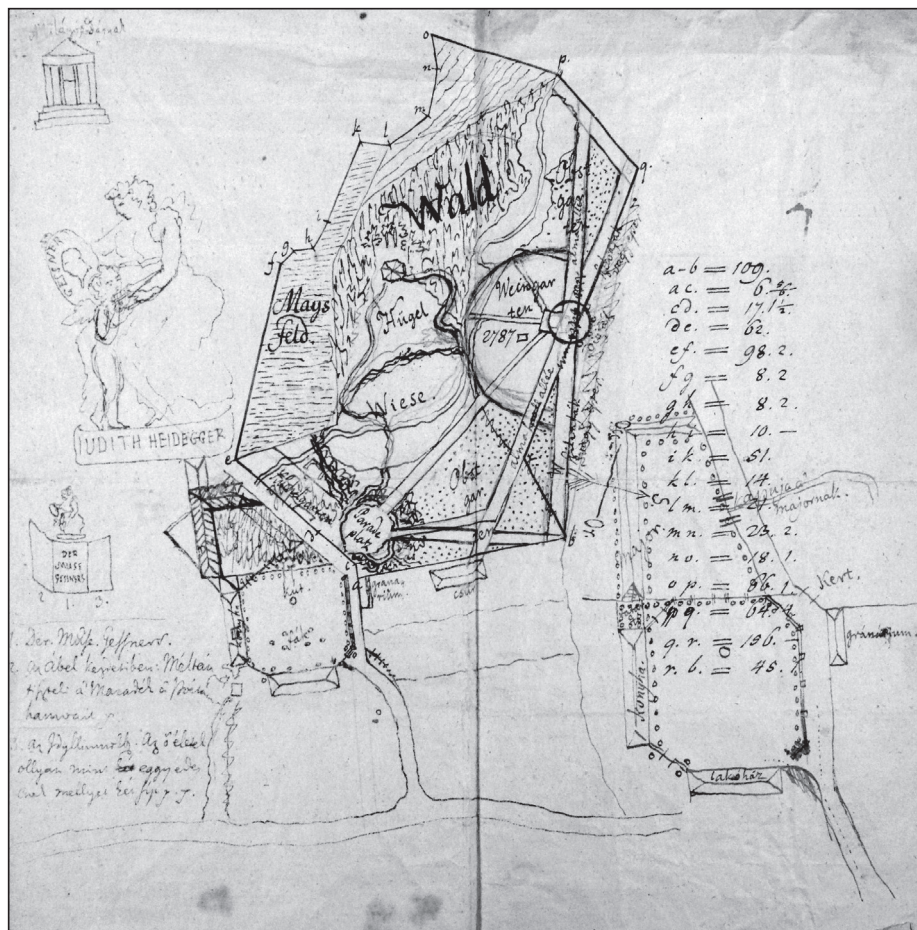
²⁷ Az adat forrása a Magyar Nyelv Múzeumának honlapja: <https://nyelvmuzeum.hu/bemutakozas>. Korábbi források szerint ennél kisebb volt az *Emlékpark*: Hegyessy Gábor adata szerint 4,2 hektár, az 1975-ös erdészeti üzemterv szerint 4,4 hektár volt (utóbbi kézirat források a Magyar Nyelv Múzeumában találhatók).

²⁸ MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 121., 5. és 8. számú lapok.

²⁹ A tervrajzokat a debreceni textológiai kutatócsoport tagjai azonosították és publikálták: CZIFRA–DEBRECZENI–GRANASZTÓI–ORBÁN 2017; ORBÁN 2017, 11–18.

³⁰ A Kazinczy-levelezés 2. kötete a 2. tervrajz lapjának üres oldalára írt 1799. június 16-i levelet közli ugyan (482. sz. levél), ám a tervrajzot és hozzá csatolt szöveges magyarázatot nem. Váczy János

Az 1. tervrajz³¹ méretezve és tájolva is van: jobbra van észak, a lap alján található az országút. A méretezés és tájolás alapján összevethető a mai térképekkel (ezt lásd alább).

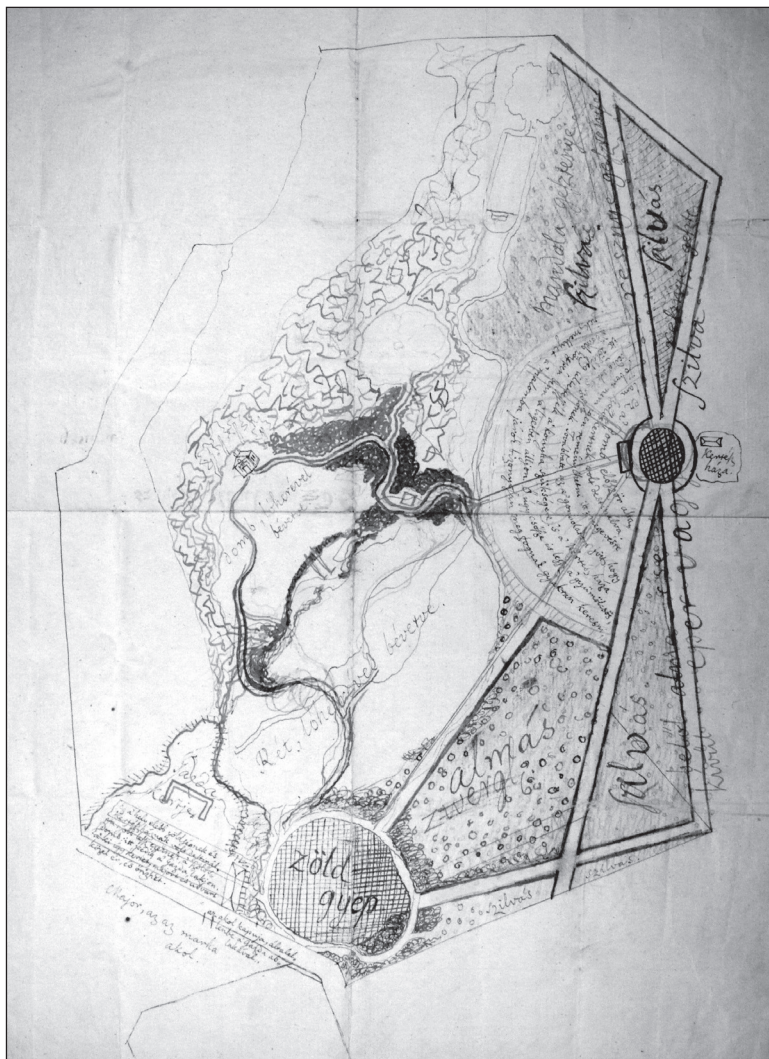
Kazinczy 1. tervrajza, 1795–1799.

ezt a jegyzetet fűzte a levélhez: „Ez a levél egy nagy ív papiros hátsó negyed lapjára van írva félig vérrel, mint Kazinczy mondja, félig plajbászszal; az első negyed lapján az ívnek, öcscséhez, csak plajbászszal. Az ív belső részén egy rajz van, s az építkezéshez utasítás szintén vérrel (?), mely ma már megsárgult [a rajz és az utasítás nem vérrel van írva, hiszen rendes írásképp, egyenletes tintájú, nem túvel karcolt írás – O. L.]. Ugyan itt egy másik papiroson a börtön s tája vannak lerajzolva [ez valója-ban a német feliratú 1. tervrajz Széphalomról – O. L.]. A levél fölülről lefelé egy sorban túvel van át-szurkálva, a melyből ennyit lehet kiolvasni: »Még ennyivel se elégedett meg.« [a dátum is bele van szurkálva, tehát a vérrel írt levelet először tűszurkálással kezdte, majd átváltott vérré és tűre, legvégül – mikor már olvashatatlaná vált a vér – ceruzára – O. L.]” (KazLev, 2, 431, 2. l.). A levél újabb és pontos bemutatása Czifra Marianntól: CZIFRA 2012, 434.

³¹ MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 121, 5.

Az 1. tervrajz a jobb alsó harmadban kinagyítva megismétli a gazdasági udvar, a ház és a gazdasági épületek alaprajzát. E nagy alakú lap másik oldala üres.³²

A 2. tervrajz³³ néhány javítása (a szőlőskert helyett már zöldségeskertet tervez) azt jelzi, hogy időben az 1. tervrajz után keletkezett.

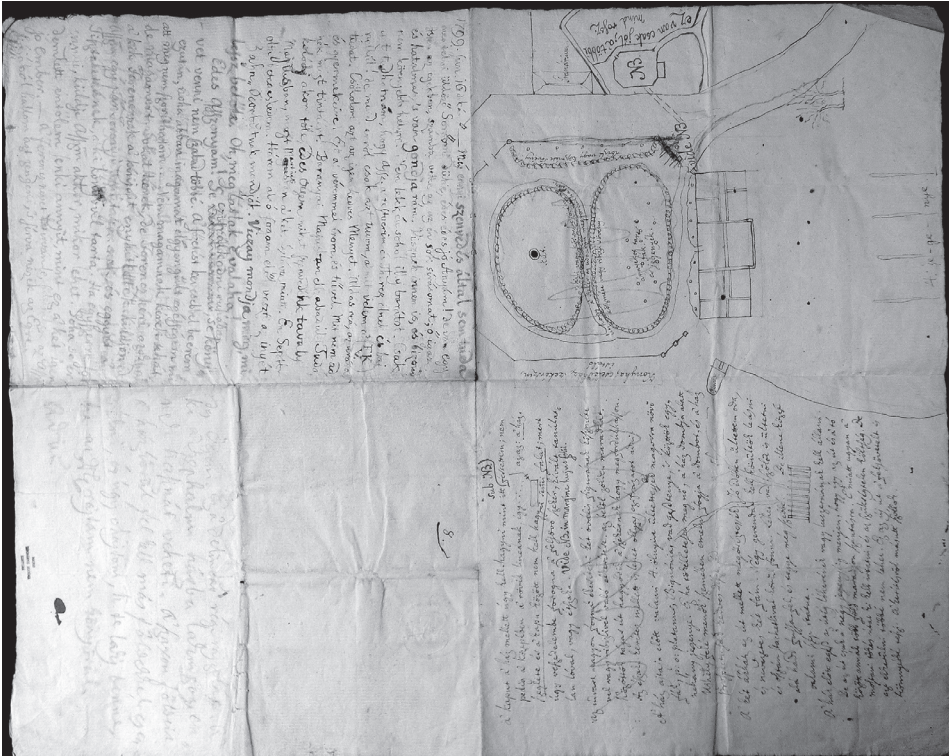

Kazinczy 2. tervrajza, 1795–1799.

³² Czifra Mariann – nem publikált – kéziratleírása szerint: a lap mérete 24,5 × 25–25,5 cm; a papír hátoldalán a felső részen három ponton (a két oldalon és középen) ragasztás nyoma látható, a bal oldali ragasztás helyén megrongálódott a papír; talán emiatt üres a verzó.

³³ MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 121, 8. – Czifra Mariann – nem publikált – kéziratleírása szerint a lap mérete 39,5 × 50 cm.

A 2. tervrajz verzóján több levél, illetve rajz található:

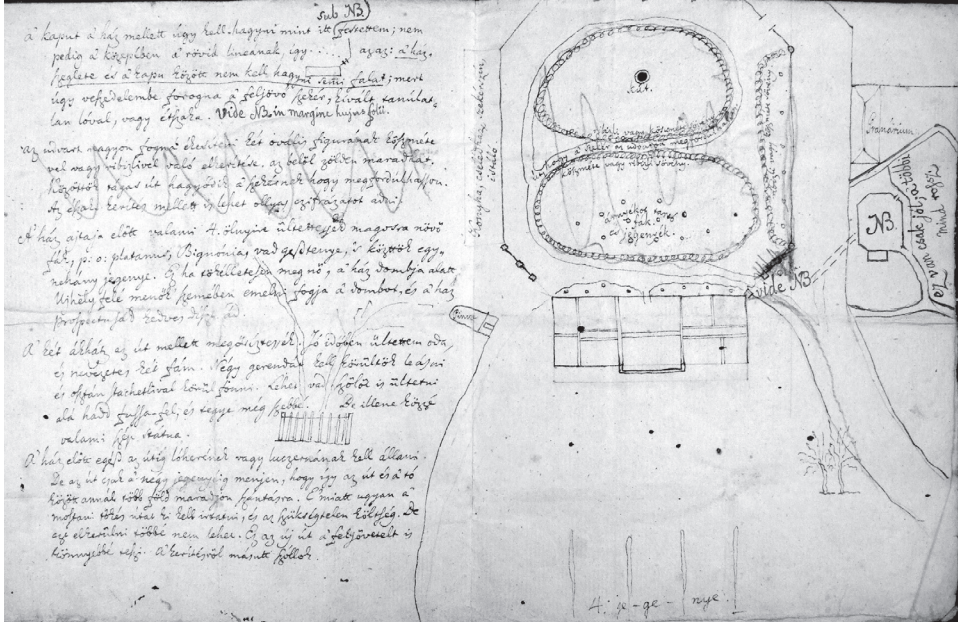
Kazinczy 2. tervrajzának verzója

A 2. tervrajz keletkezési idejéről a verzón olvasható 1799. június 16-án írt fogsági levél tájékoztat:

„Édes Öcsém. Ez a' delineatio régi rajzolás. A' ki a' Széphalmi házba lakni fog, ennek hasznát veheti. A' Szaxon földet a' ház körül fel kell más földekkel cserélni, és úgy ohajtom, hogy te lakj benne, ha az Isten rajtam nem könyörül. – Adieu.”³⁴

A 2. tervrajz hátoldalán az udvar egy kisebb részlete és a ház belső alaprajza is látható:

³⁴ MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 121, 8.

Kazinczy 2. tervrajza, verző, részlet: udvar, 1795–1799.

Létezett egy tervrajz, amit Kazinczy a fogság előtt készített. Ez a ma már ismeretlen tervrajz abban a ládában volt [→ 5.1. **Famíliai levelesláda**], amelyet letartóztatásokor lepecsételtek, majd a per folyamán átnézték:

„Vagy Szerdahelyi vagy Vinkler fog Regmeczre menni elpecsételt leveleimet általvenni. A Geometrica delineatióját a szigetnek, kertem’ delineatióját, képeimet, kristélyemet, szagos párnámat reményilem nem veszik el. Te légy rajta hogy a Laczi levele is, melyben pénzt kér, és még egy a közép fiókban, melly egészen ártatlan dolgokról szól, meghagyattassék.”³⁵

Fáy Ágoston 1795. március 3-án írt levelében szólította fel Kazinczy anyját a lepecsételt ládák és iratsomók átadására, azzal az ígérettel, hogy „a Familiabeli, vagy nem a czélhoz [ti. a perhez] tartozandó Levelek”-et azonnal vissza is adja.³⁶ 1795. március 8-án Kazinczy öccse, József örömmel számolt be az anyjának arról, hogy a levelek átvizsgálása jól halad, nem találtak gyanús szövegeket.³⁷ A láda ártatlan iratait megkapta Kazinczy, de 1795. augusztus 17-én mégis arról számolt be, hogy elveszett a tervrajz, és ezért egy új rajz készítésére kérte meg öccsét:

³⁵ Kazinczy Ferenc – Péchy Sándorné Kazinczy Zsuzsannának, Buda, 1794. december 19. = KAZINCZY 2011, 142 (= KazLev, 2/461, 395–397). – L. még Szilágyi Márton jegyzetét: *uo.*, 354.

³⁶ Fáy Ágoston – Bossányi Zsuzsannának, Kassa 1795. március 3. = *uo.*, 154–155.

³⁷ Kazinczy József – Bossányi Zsuzsannának, Kassa, 1795. március 8. = *uo.*, 155.

„Imhol egy útmutatás, mely szerint kertemet delineáltatnod kell. Kérlek mindenre a' mi előtted kedves, kérd Assz. Anyámat hogy a' Mihályiban lakó Indzsinért egyszer hozassa-el, 's tulajdon jelenlétedben tétessd meg a' mappátziot, 's egy közönséges arkus papirosra, nem pedig regálra delineálva, küld fel utánnam postán; mert a' mi delineatzióm kertem felől volt, az elveszett itt azoknak kezek között, a' kik papirosaimat revideálták. Ugyan ez történt a' ház delineatziójával is: mely miatt némelly kérdéseket kelle itt hozzád tennem.

Magadnak azért kell jelen lenned a' kert delineatziójakor, hogy azt, a' mi a' Lokalitással ismeretlen Indsinör előtt érthetetlen volna, te magyarázhassd-meg neki. Egy nap vége lesz az egész munkának; 's nem szükség hogy festékkel készítse a' munkát. Csak azt rakja-fel, hogy a' lineák hány ölet tesznek.

Erre a' delineatzióra szükségem is volna, 's sok kedves órákat is csinálnék vele magamnak. Újra kérek édes öcsém ne halassz soká tellesítését.³⁸

E kérés szerint a tervrajz színezetlen, és a távolságok meg vannak adva ölben. Ezek a jellemzők illenek az *1. tervrajz*ra, ezért az valószínűsíthető, hogy a rajz sötét (fekete) tintával készített rétegét 1795. augusztus 17-e után Kazinczy kérésére készítette az Alsómihályiban lakó földmérő.³⁹ Erre Kazinczy világosabb tintával írta rá kiegészítéseit, javításait és terveit. A sötétebb és világosabb tintás réteg nemcsak a szerzőség között jelzi a különbséget, hanem az 1795-ös tényleges állapotok és Kazinczy börtönbeli tervei között is. A földmérő ugyanis a látottakat rögzítette: a belterületi kert pontos határait, az utakat s részben a növényzetet. A sötét tintás határvonalak és utak tehát az 1795. augusztusi helyzetet, a kert valós térszerkezetét rögzítik. Ezt bizonyára Kazinczy alakította ki fogsága előtt: nem valószínű, hogy a letartóztatás óta eltelt fél évben a család érdemben foglalkozott volna a birtokkal. A német nyelvű feliratok közül a nyomtatott betűs feliratok származhatnak a földmérőtől is; leginkább az erdő és a kukoricás neve tűnik idegen kéz írásának: így feltehetően ez is a valós helyzetet írta le. A folyóírással írt német és magyar feliratok, továbbá a lakó- és gazdasági épületek tervei bizonyosan Kazinczytól vannak, ahogy a Gessnerhez kötődő rajzok is. Ezek tehát Kazinczy tervezett változtatásai. Jól látható például, hogy a „Parade platz”-tól jobbra kiinduló sötétebb tintával rajzolt – tehát meglévő – utat Kazinczy világosabbal átjavította. Kazinczy ezt az *1. tervrajz*ot másolta át egy nagyobb lapra: ez a *2. tervrajz*.

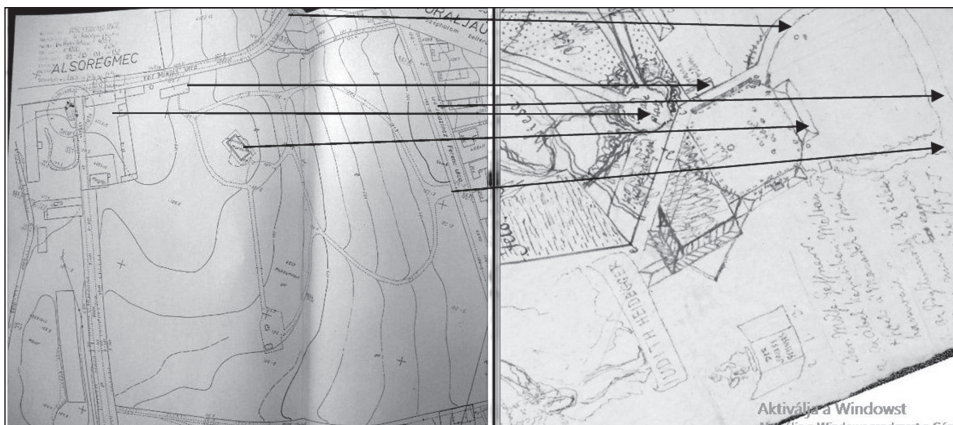
3.3. HOL TERÜLT EL PONTOSAN ÉS MEKKORA VOLT A KERT?

Az *1. tervrajz* ölben adja meg a méreteket, 1 öl kb. 1,9 méter. A tervrajz szerint az angolkertnek tekinthető rész eredeti nagysága kb. $200 \times 100 \text{ öl} = 380 \times 190 \text{ m} = 72\,200 \text{ m}^2 = 7,2 \text{ hektár} = 12,5 \text{ hold}$. Ez maga a kert, nincs benne a házhely, a szántó (a ház vonalától az országútig), az udvar és a majorság. A rajz – e hozzávetőleges becslésből is látható – nagyobb területet ábrázol, mint a mai Kazinczy-emplékpark.

³⁸ KazLev, 22/5421, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Józsefnek, Buda, 1795. augusztus 17., 34–35.

³⁹ Kazinczy azt írta, hogy egy nap alatt meglesz a rajz, így bizonyára a Felsőregmec és Nagykázmér közötti Alsómihályira gondolt, amely Széphalomtól csak 10 km-re van, azaz az oda-vissza út és a munka is befér egy nyári napba.

A mai Kazinczy-emlékpark helyrajzával összevetve az 1. tervrajz egy részletét, találhatunk néhány beazonosítható pontot.

Az 1. tervrajz központjának azonosítása

Fentről az 1. nyíl a mai széphalmi Ybl Miklós utcát vetíti rá az egykori szekérútra, a 2. nyíl pedig a mai emlékpark úton belüli kertészházát a tervrajz úton kívüli melléképületére, a granáriumra (magtárra). A 3. nyíl az Alsóregmecről Sátoraljaújhelybe vivő utcát, a mai Kazinczy utcát mutatja. A 4. nyíl a mai emlékparkon kívüli, napjainkra már lebontott mezőgazdasági épületeket a tervrajz angolkertjének bejáratával, a „Parade Platz”-cal köti össze, az 5. nyíl pedig a mai Emléksarnokot Kazinczy egykor házával (a valóságban kissé elfordítva épült meg). A legelső nyíl pedig az emlékpark mai és a Kazinczy-birtok egykori bejáratát vetíti egybe.

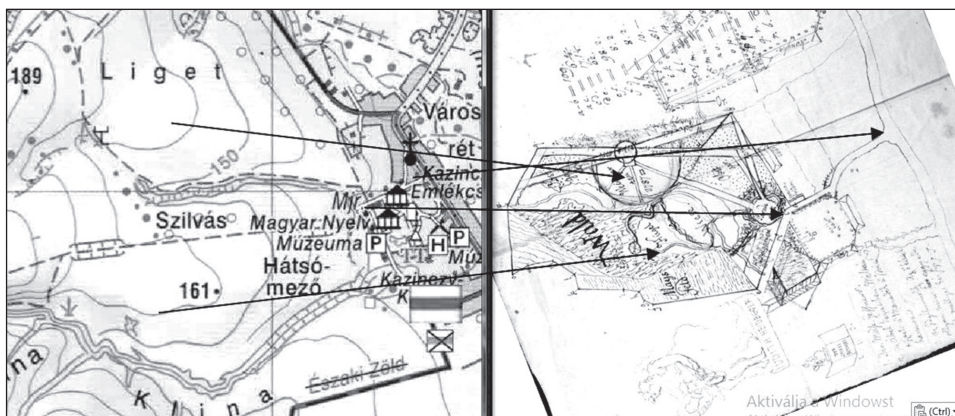
A mai Kazinczy-emlékpark területe felén szántó és mező volt (a ház/emléksarnok vonalától az útig), a másik felén majorsági udvar (a ház/emléksarnok vonalától a nyugati kerítésig/múzeumig).⁴⁰ A Kazinczy tervein szereplő, tájképi elemeket is tartalmazó kert ott kezdődött (volna), ahol a mai kert nyugaton végződik; ez tehát ma nem része a Kazinczy-emlékparknak. A mai emlékpark területén belül nem tervezett Kazinczy angolkertet.

A következő képen egy mai térkép⁴¹ és a teljes 1. tervrajz összevetése látható.

Fentről a 2. nyíl a mai széphalmi Ybl Miklós és a Kazinczy (az Alsóregmecről Sátoraljaújhelyre tartó) utca sarkát mutatja, a 3. pedig a mai emlékpark északnyugati sarkát vetíti a tervrajz angolkertjének bejáratára. Kazinczy két dombot jelölt be tervén. A 'Hügel' azonos lehet a 161 méter magas dombbal (ezt a legelső nyíl mutatja), a szőlőskert pedig a Liget nevű dombra volt tervezve (ezt a legfelső nyíl mutatja). Kazinczy 2. tervrajzának ezen részlete meg is nevezi „liget”-ként a helyet:

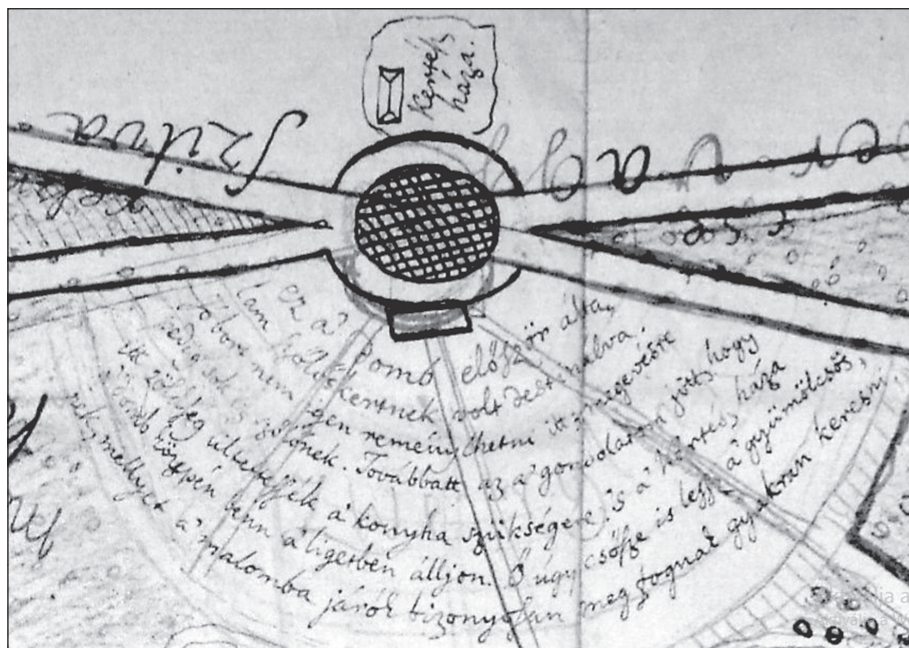
⁴⁰ Úgy tűnik, hogy részben a mai Ybl Miklós utca az, amelyről Kazinczy szükséges új útként írt a 2. tervrajz belső lapján.

⁴¹ <https://maps.hungaricana.hu/hu/HTTITerkeptar/34363/view/?bbox=5865%2C-3495%2C7796%2C-2759>

Egy mai térkép és az 1. tervrajz összevetése

„ez a’ domb először általam szőlőskertnek volt destinálva. Jó bort nem igen reménylhetni itt; megevésre pedig sok ez szőlőnek. Továbbatt az a’ gondolatom jött, hogy, itt zöldség ültetessék a’ konyha szükségére, s a’ Kertész háza a’ domb közepén benn a’ ligetben álljon. Ő úgy csősze is lesz a’ gyümölcsösnek, melyet a’ malomba járók bizonyosan meg fognak gyakran keresni.”⁴²

Kazinczy 2. tervrajza – részlet

⁴² Kazinczy 2. tervrajza, 1795–1799., MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 121. 8. [Kiem. O. L.]

A 'Liget' ma egy szántóföldi művelés alá vett domb, de Kazinczy korában erdős terület volt. Az erdőt egy másik alsóregmeci nemesi családdal közösen használták, de „ezen Praediumban több volt a' Kazinczy jus mint a' Hericzé, megtetszik onnan, mert az erdő-biróság, mint potior jusa mindég a' Kazinczyaké volt”. Ezért irtatnia kellett a terveit megvalósításához. Kazinczy 1790/91 télen már hozzáfogott e munkához: „külömben írtatok (exstirpari curo) és jövő tavasszal építetek Széphalmon, Regmetzhez egy fértálynyira”,⁴³ de a területrendezés éveikig tartott:

„Midőn én 1794. Deczemb. 14d. Regmecen elfogattam, az a' része a' *kis ligetből* tett foglalásnak, mely *Toronya 's Mikóháza felé* fekszik, csaknem egészen ki vala már irtva. Még Dec. 13-dikán, szombat napon is ezt tisztítottam, 's jól emlékszem, mint égett nagy rakásokban az igen vastag sok tölgyfa. – Az erdő mellett egy Alléet ültettem hársfákból; ez irtatlanul maradt volt. Az ezen foglaláson végig menő völgyben ribizlivel ültettem volt körül egy gömbölyeg táblát, 's sok almafa oltványim voltak benne.”⁴⁴

A két fenti térképösszevetésből az látszik, hogy a mai emlékpark az egykori szántó, udvar és majorsági udvar területén fekszik, a tervezett angolkert pedig ott kezdődik, ahol ma befejeződik a park, és szántóföldek vannak. A mai emlékpark északnyugati sarka a tervrajzon a „Parade Platz”, vagyis éppen a kert – a nem létező kert – bejárata volt.

3.4. A HÁZ TERVE ÉS FELÉPÍTÉSE

A széphalmi ház alaprajzát 1790 ősze és 1791 májusa között tervezte Kazinczy. A házat 1791-ben szerkezetkézsre építették és zsindeyes tető alá hozták a testvérei irányításával:

„Az Anyám [...] (a' Pataki szőlő szüretjében 1790.) parancsolta, tétessek delineatiót, tulajdon tetszésem szerint, ő felépíti [...]. A' fundamentum' kipeczelésekor jelen voltam. Arra vigyáztam, hogy a' Pítvar' ajtaja és az ebédlő' középső ablakán keresztül egyenest menjen a' línea a' Kis-Toronyi Templom' tornyára. [...] 1791. Májusnak 16-dikán tették le az első fundamentom követét. Kiszakasztám a' jegyzést, 's hogy el ne hulljon, béragasztottam ide. Ebből az is látszik, hogy a' külső falak ugyan-azon esztendőben Júl. 27 d. készültek el.”⁴⁵

A ház az anyja költségén épült meg: a birtokon található építőanyagokat és munkarőt ő biztosította, ami pénzbe került, azt pedig meghitelezte (talán a majdani osztályrész terhére): „egyedül azt fogja nekem imputálni a' mi készpénzbe kerül. Követ, fát 's

⁴³ KazLev, 2/351, Kazinczy Ferenc – Aranka Györgynek, Alsóregmec, 1791. január 7., 138.

⁴⁴ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 157. – Toronya és Mikóháza északra, a Liget felé fekszik. [Kiem. O. L.]

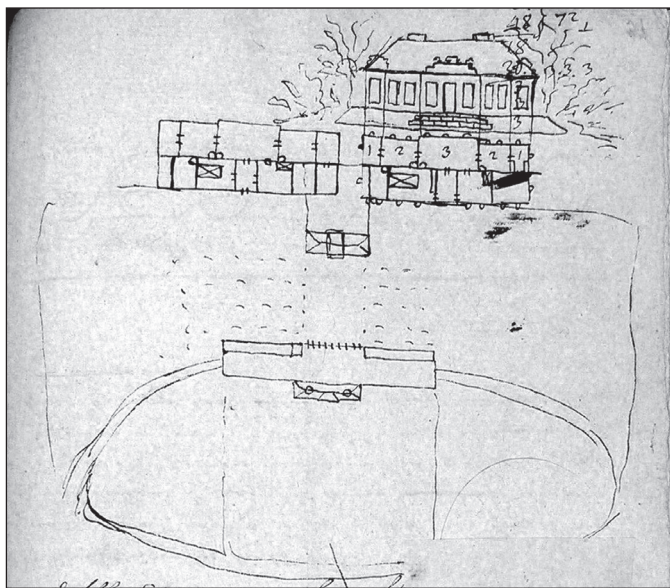
⁴⁵ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 155–156.

napszamosokat ingyen ad hozzá, a' mennyi kívántatik."⁴⁶ Kazinczynak a ház építése – ahogy írja – „az Anyám ígéretéhez képest ingyen esik”.⁴⁷

Viszonylag nagy lakóházat építtetett Kazinczy, mert a tervezéskor jól fizető hivatalban és gazdag házasságban reménykedhetett. Egy középnemesi szinten jelentős gazdaság birtokközpontjának szánta a házat. A széphalmi ház alapjának kijelölésekor jelen volt, az alapkövét 1791. májusban rakták le, az építkezés az olasz „Radi Károly Pataki Építő Mesterre” lett bízva.⁴⁸ Kazinczy május 7-én Bécsbe indult, hogy az időközben megszűnt állása helyett új hivatalt kapjon.⁴⁹ A sikertelen hivatalkeresésből nyár végén utazott haza, szeptember 3-án útba ejtette Radványt, ahol Radvánszky Polixénia lakott, akit ekkor feleségül akart volna venni.⁵⁰ Szeptember 10-én érkezett vissza Széphalomra.⁵¹

A ház mintája a petőszinnyi kastély volt, amelyre özvegy Szerencsy Józsefné Radvánszky Teréz hívta fel Kazinczy figyelmét: „Elég vala nekem azt érteni, 's azonnal elvettem az előbbi rajzolás, 's ezt copiroztam; de úgy hogy a' végső két szobákat szűkebbé tevém.”⁵²

A ház legkorábbi ismert terve Kazinczy autográf rajzán:

Kazinczy korai házterve a Werther-fordításhoz csatolva

⁴⁶ *Uo.*, 155.

⁴⁷ *Uo.*, 156.

⁴⁸ *Uo.*, 155.

⁴⁹ A hivatalos felmondást 1791. április 8-án kapta kézhez Alsóregmecen.

⁵⁰ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = KAZINCZY 2009, 155.

⁵¹ KAZINCZY 2009, 1048, 1054.

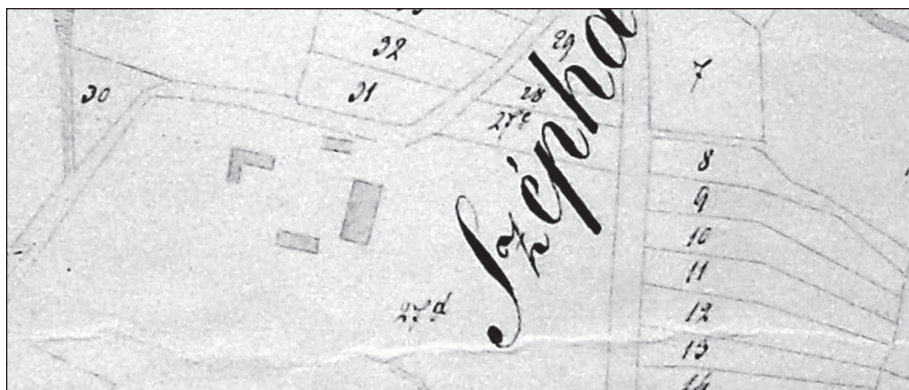
⁵² KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = KAZINCZY 2009, 155. A petőszinnyi udvarház homlokzati rajzát közli: KOVÁTS 2009, 28.

A rajz a félbemaradt Werther-fordítás kézírata közé beragasztva maradt fenn.⁵³ Mintha illusztrálná a tervezett otthon képe az érzékeny levélregény azon részletét, amely közvetlenül a tervrajz felett olvasható: „Tudod milyen örömet fogok mikor módját ejthetem új lakást, mint építem nagy gonddal alacsony hajlékomat, ’s mint vonom-meg magamat biztos tsendes szögemben.” Goethe levélregényét 1790-ben fordította Kazinczy, feltehetően ez a vázlat egyidejű a fordítással, vagyis a legkorábbi tervrajzok egyike lehet. A homlokzati képen a háromablakú ebédlő középső ablaka helyett itt ajtó látható, ahová lépcső vezet fel, és hiányoznak a pitvarból nyíló folyosók is: tehát ez nem a megvalósult épület rajza, hanem egy korai tervrajz.

A háznak egyetlen fala sem maradt fenn napjainkra, már a 19. század közepére tönkrement az épület. A tetőt cserélni kellett volna, de falai – az akkori vélemények szerint – nem bírták volna el az új tetőt; talán azért mert a fogság idején eltűntek a nehez téglalbozatos oldaln nyomását ellensúlyozó vonóvasak: „a’ vaskapcsok, melyek a’ falakat öszvevonták, ki voltak tördelve, ’s el voltak lopdosva”.⁵⁴

1862 végén lebontották az épület nagy részét, csak Kazinczy háló- és dolgozószobája maradt fenn.⁵⁵ Ybl Miklós 1862–1863-ban e két ekkor még álló szoba köré tervezte az emlékcarnokot. Végül nem ez a terv valósult meg, de a rajzok fennmaradtak.⁵⁶ Ezekből kikövetkeztethetők a megmaradt szobák méretei: egy szoba belső mérete kb. 3,5x5,5 méter lehetett. A ház szélessége két szoba hosszúsága volt, kb. 7 öl = 13,3 méter, s a ház kb. 2,5-szer lehetett ennél hosszabb, nagyjából 30 méter (ezek külső méretek, a vastag kőfalak miatt jelentősen kisebb a hasznos alapterület).

A sátoraljaújhelyi levéltárban található úrbéri térképek közül az 1863-as mutatja az épületek rajzait is:⁵⁷

Az 1863-as úrbéri térkép

⁵³ MTA KIK, RUI 2r. 2. 1., 37b.

⁵⁴ KAZINCZY, *Széphalom és házi dolgaim* = KAZINCZY 2009, 157. – Vö. MÁTÉ 2022, 122.

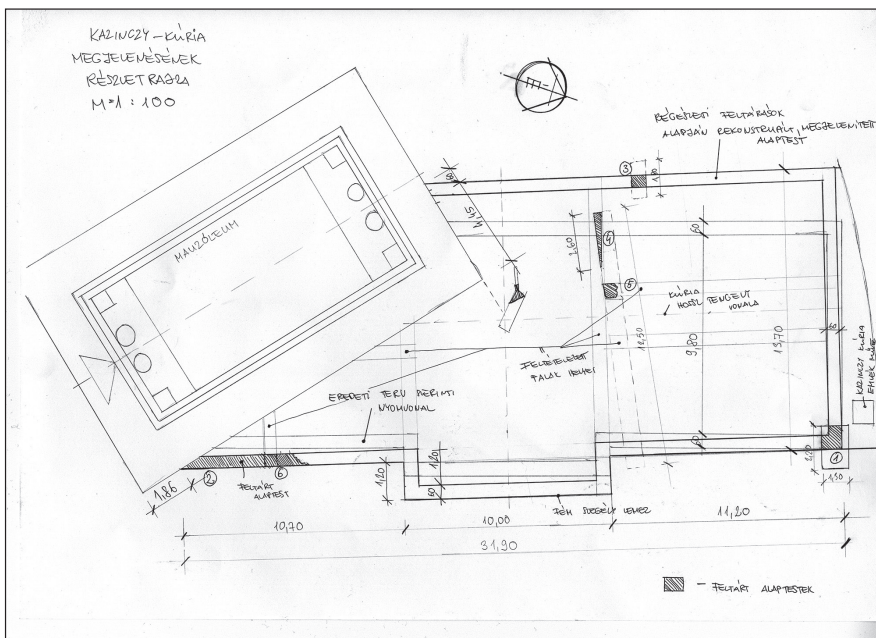
⁵⁵ MATOLAY 1863, 209.

⁵⁶ <http://ybl.bparchiv.hu/temak/kazinczy-ferenc-emlekcsarnok-szephalom>.

⁵⁷ Közli Kováts Dániel: KOVÁTS 2009, 109. – A térkép lelőhelye és jelzete: MNL Sátoraljaújhely, XV. 7/a, U. 3. – A többi 19. századi úrbéri térképen nem szerepelnek épületek (nem csak a birtokon, a többi telken sem); lelőhelyük ugyanott, jelzetük: XV. 7/a, U. 4.; XV. 7/a, U. 5.

A széphalmi birtokon 4 épület rajza látható, az országúthoz legközelebbi, a jelenlegi emlékcarnok helyén lévő épület a lakóház: tájolása, méretei, elhelyezkedése is igazolható. Az épület rajza hozzávetőleges mérésünk szerint $5,5 \times 2,7$ m. A térkép méretezése: 100 bécsi öl = 35 mm. Eszerint a ház méretei: $15,7 \times 7,7$ öl = $29,8 \times 14,6$ m, azaz 435 m².

A fenti számítás még 2017-ben készült el a kutatócsoportunk szakértői tanulmányának részeként.⁵⁸ A tanulmány a *Kazinczy Ferenc Emlékpark* rekonstrukciójára irányuló előkészítő munkálatok része volt. A rekonstrukció során⁵⁹ a következő években földradaros vizsgálattal (Belényesy Károly) és régészeti ásatással (Ringer István) kimutatták a kúria alapfalainak egy részét. Az eredményeket Máté Zsolt publikációja foglalta össze.⁶⁰ Ő közölte Honya István geodéziai felvételét a feltárásról, amelyen az egykori kúria és a jelenlegi Emlékcarnok alaprajza együtt látható:⁶¹

Honya István geodéziai felvétele az ásatásról, 2020. szeptember

Itt a sötéttel sátozott részek a feltárt alapokat jelölik. A munkálatokról drónfelvétel is készült, ezen is láthatók a kiásott falszakaszok:⁶²

⁵⁸ CZIFRA–DEBRECZENI–GRANASZTÓI–ORBÁN 2017; ORBÁN 2017.

⁵⁹ „Connecting Heritages” (SKHU/1601/1.1/063).

⁶⁰ MÁTÉ 2022.

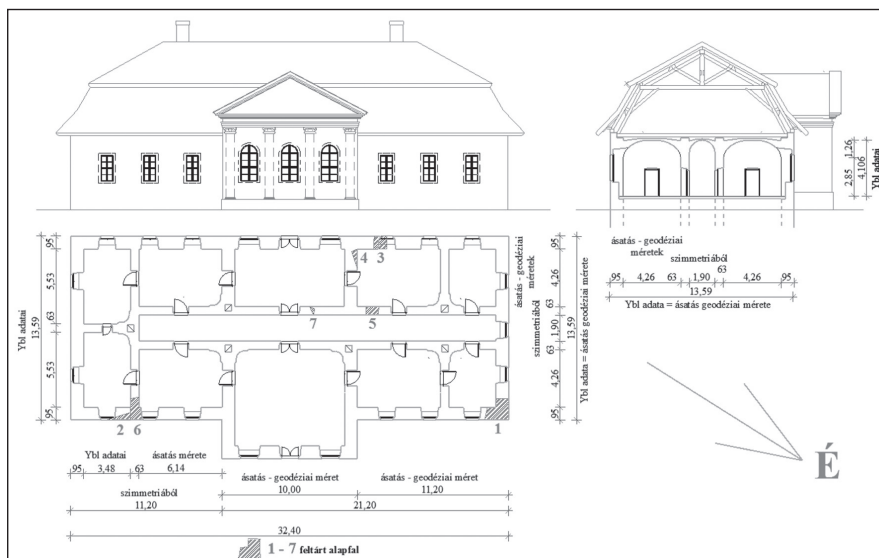
⁶¹ MÁTÉ 2022, 129. – A 2020-as munkák jó minőségű képeit Máté Zsolt műemlékvédelmi szakmérnöknek köszönöm.

⁶² MÁTÉ 2022, 129.

Az ásátási helyek azonosítása és a rekonstrukció az ásátás drón felvételén, Máté Zsolt, 2020.

Majd a ház Kazinczytól ismert alaprajzait, Ybl terveit, az építészeti analógiákat és a régészeti eredményeket felhasználva Máté Zsolt elkészítette az épület rekonstrukciós rajzát.⁶³

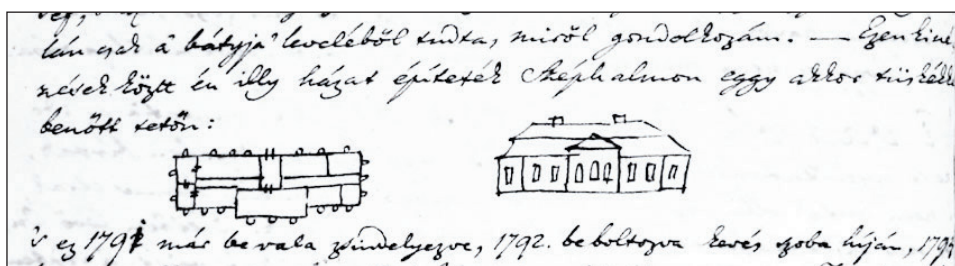
Rekonstrukciós rajz, Máté Zsolt, 2020.

⁶³ MÁTÉ 2022, 128.

Mint Máté Zsolt felhívta rá a figyelmet, a részlegesen feltárt alapfalak az „ajtókról, ablakokról semmi információval nem szolgálhatnak, az átalakításokat pedig nem biztos, hogy minden esetben konzekvens alapozási módosítások követték.”⁶⁴ Egy jelentősebb átalakításról tudunk 1806-ból, ekkor két közfalat rakatott arrébb Kazinczy:

„Azután a' pitvarból Ujhely és Mikóháza felé nyíló szobának boltját lebontattam, hogy ide ne öljön,⁶⁵ mert rajta nagy repedések voltak. [...] Az említett két szoba boltja leveretettvén, szűkebbé tettem a' pitvart, hogy a' mellette álló két szoba annál bővebb legyen.”⁶⁶

Ennek a módosításnak az eredményét láthatjuk az egyik 1814-es Kazinczy-rajzon: „én illy házat építteték Széphalmon egy akkor tüskékkel benőtt tetőn:”⁶⁷

A ház 1814-es rajza

A pitvar tehát nemcsak szűkebb lett, hanem folyosó nélkül csatlakozott az étkezőhöz. Az országuóra néző homlokzat középső helyisége a háromablakos étkező, melyen nincs bejárati ajtó. A pitvarból nyílik az egyetlen ajtó az udvarra, de a két folyosóra nyíló ajtók nincsenek berajzolva, miképpen a folyosók szobákba nyíló ajtajai sem. A rajz bal oldali két szélső szobája volt Kazinczy dolgozó- és a család hálószobája: ez a délkeleti vagy (sátoralj)újhelyi oldal. A Mikóháza felőli északnyugati oldal (a rajzon jobbra) szobái többnyire üresen álltak; a pitvar melletti szobán e rajzon csak két ablak látható.

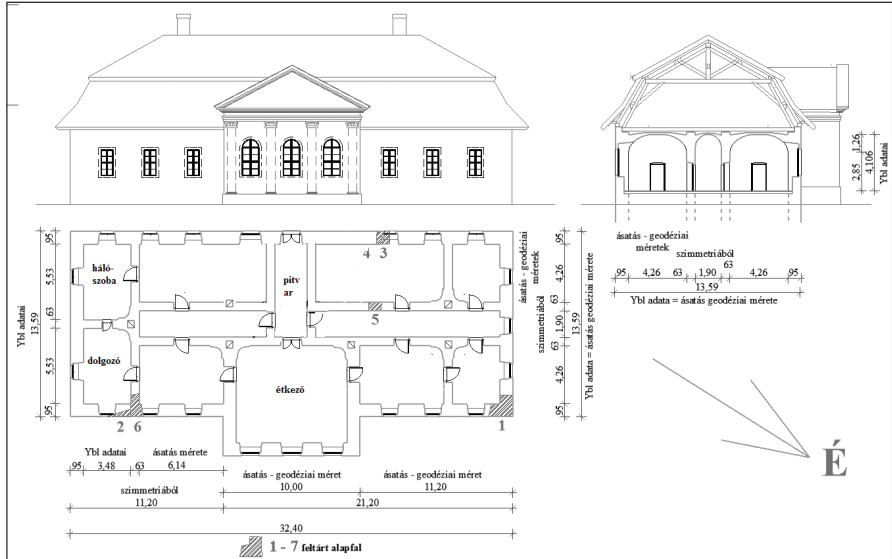
Kazinczy átalakításait is figyelembe véve – habár a szűkebb pitvar pontos méretei nem ismertek – így módosítható a fent közölt rekonstrukciós rajz:

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ Lehetséges, hogy a ma már ismeretlen kéziratban „dőljön” volt.

⁶⁶ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = KAZINCZY 2009, 158.

⁶⁷ KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 140–148. Kézirata: MTA KIK, M. Ir. Lev., 4r. 43, 11. tétel.

Módosított rekonstrukciós rajz

A pitvar így már kettéosztotta az épületet, a két folyosó ajtókkal lezárható volt. Kazinczy 1816-ban a házban nevelt idegen gyereklányok szüleinek írta, hogy „[a] gyermekeknek éppen a küszöbük előtt van a retirada s a tanítónak megtettük a kérést, hogy soha oda ne menjen. Velek egy szobaleány hál s a pitvarajtó be van zárva.”⁶⁸ Vagyis a ház jobb oldali, északnyugati folyosóját és szobáit zárható pitvarajtó választotta el a Kazinczyék által használt bal oldali szobáktól és az étkezőtől. [→ 10.3.a. A Kazinczy házaspár házi tanodája]

Ismert Kazinczytól egy 1806-os rajz a ház frontjáról: ablak felett díszek vagy párkányok látszanak, de oszlopok itt sincsenek (szemben Jakobey 1859-es festményével,⁶⁹ amely az étkező középső ablakának árnyékolásával bejárati ajtót is sejtet).

Kazinczy 1806-os rajza és Jakobey 1859-es festménye

⁶⁸ KazLev, 14/3161, Kazinczy Ferenc – Terhes Sámuelnek, Széphalom, 1816. március 20., 57.

⁶⁹ A kép nagyfelbontásban: http://epa.oszk.hu/00000/00030/00306/pdf/VU-1860_07_02_01_08.pdf.

A rajzhoz egy rövid leírás kapcsolódik: „Széphalom mintegy 20 házból álló praedium. Halmán napkelet felé áll ide rajzolt házam, 150. ölnyire az ország’ útjához; a’ közt semmi fa nem lepi el, hogy a’ kinézés szabadon maradjon.”⁷⁰ A domb és az országút közé tehát – 1806-ig – nem ültetett fát Kazinczy.

A fenti, 2017-es számítás szerint a ház külső mérete 29,8 × 14,6 méter, azaz 435 m². Máté Zsolt rajza alapján ez korrigálandó: 32,4 × 13,59 méterre, azaz 440 m²-re. E számokhoz az étkező kiugró része, kb. 30 m² még hozzáveendő. A hasznos lakótérből azonban sokat elvesznek a vastag kőfalak. A külső falakra, illetve az ebédlő és a pitvar belső falaira 95 cm-t, a többi belső falra 63 cm-t számolt a rekonstrukciós rajz készítője – ezek átlagos értékek, a sárhabarcsba rakott kőfalak nem feltétlenül szabályosak, ráadásul Radi Károly építőmester

„a’ ház fundamentomainak kijegyzésekor nem vette észre, hogy a’ peczeknél nem balra hanem jobbra kellett volna leszúrni a’ fal’ vastagságát jelentő másik peczket, ’s a’ szobák eltévesztett szeglettel épültek.”⁷¹

Mindezek figyelembevételével nagyjából 300 m²-re tehető a hasznos alapterület.

A széphalmi ház így is nagyobb volt a szokásosnál. Az alsóregmeci szülői házban, ahol hét gyermek nőtt fel, öt szoba volt (ezt l. alább), a még nőtlen Kazinczy pedig nyolc szobát, pitvart és egy nagy, kb. 70 négyzetméteres ebédlőt tervezett 1790-ben. Ezért később magyarulkodni kénytelen:

„[Anyám] [r]eám bizta a’ ház kirajzolását. Megtettem azt a’ szerint, a’ hogy státusomhoz – kinek akkor viselt hivatalom esztendőnként ezeröttszáz forintot adott és a’ ki ezáltal is segéltetvén, fényes házasságot remélhettem – illet, ’s az anyám nem nagyollotta a’ Plánomot, nem sokallotta a’ reá teendő költséget.”⁷²

A ház tájolásáról ezt írta Kazinczy: „Arra vigyáztam, hogy a’ Pitvar’ ajtaja és az ebédlő’ középső ablakán keresztül egyenest menjen a’ línea a’ Kis-Toronyi Templom’ tornyára.”⁷³ Az országúttal közelítőleg derékszöveget zár be ez a „línea”, azaz a ház hosszabb oldalai nagyjából párhuzamosak voltak az országúttal. A ház homlokzata az országút felé északkeletre nézett, az egyetlen bejárata az átellenes oldalon az udvarra nyílt.

A 2. tervrajzon látható házalaprajz azonos a megvalósult épülettel, csak két közfal került arrébb 1806-ban – mint fentebb volt róla szó.

A fogság idején a ház állapota leromlott, a család nem fejezte be az építkezést, a meglévő épületet gazdasági célra használták:

„az épület téli óllja volt az öcsém juhainak, ’s a’ ganéj három lábnyi magasságra töltötte be a’ szobákat; a’ vaskapcsok, melyek a’ falakat öszvevonták, ki voltak tördelve, ’s el voltak lopdosva; a’ juhászok a’ béboltozott pitvarból jobbra nyíló szobában tüzeltek

⁷⁰ KazLev, 4/941, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1806. június 16., 199.

⁷¹ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 155–156.

⁷² [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = *uo.*, 121.

⁷³ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = *uo.*, 156.

egész télen, és ez olly kormos volt, hogy ha bévakoltatott volna is, a' koromzsír általütött volna a' meszelésen".⁷⁴

A fogság után viharos családi viszály kezdődött a birtok megosztásáról [→ 5.7. **Az első vagyonmegosztás (1805–1806)**], végül Kazinczy anyja az 1806-os „Álmosdi Tractátus”-ban átengedte Kazinczy számára a házat, és támogatást adott az építkezés újrakezdéséhez:

„1-o. Lakó helye Lészen az Also Regmeczhez bírt Széphalmi Praediumban még egészen fel nem készült Épület; melyet hogy Lakásává Lehessen tenni, 's a gazdasághoz is kezdhessen, resolváltam ehez ezer Rftokat, és 200 Szál Deszkát. a Mesteremberekkel alkudjon maga; a már kész Ajtókat 's ablakrámákat vitesse el, 's csináltassa, hogy minél előbb belésszállhasson.”⁷⁵

Az épületet 1806 tavaszán készületlenül, ajtó és ablak nélkül vette birtokba Kazinczy, „egyedül az a' két szoba volt vakolt, melly az ebédlőből Mikóháza felé nyílik”,⁷⁶ de az anyai támogatásként kapott 1000 Rft-tal, 200 szál deszkával és a nyílászárókkal folytathatta a félbemaradt építkezést:

„[1806.] Martiusban feljöttem Semlyénből, 's a' Széphalmi Molnár kezébe pénzt adtam, hogy ő nekem vegyen istállóhoz való fát; megalkudtam a' meszet a' Lagmocziakkal; Contractusra léptem egy Füzéri kőműves mesterrel (az Ujhelyiek illy későn már a' munkát általvenni nem akarták), 's Czigányokat állítottam vályogvetéshez. Három holnapig, míg a' mész elkészült, Kázmért mulattam, a' feleségemmel 's leánnyommal, az Ipam' házá-nál, lovaimmal 's cselédeimmel.

[...] Júniusnak 10dikén elérkezett a' mész, 's én viradtakor Kázmérből idejöttem inasommal 's egy szakácsnéval. Az épületben nem vala egyetlenegy ajtó 's ablak is.”⁷⁷

A ház kívülről még 1809-ben is vakolatlan volt,⁷⁸ sőt még 1814-ben is. Egy rendkívül durva hangú paszkvillus így gúnyolta a széphalmi kúriát és gazdáját:

„még a' Martinovittsal való öszve esküvése előtt építettett egy Kastélyt az országút mellett Ullyhelyen fellyül, ezt Széphalomnak nevezte, ez még be sints vakolva, hanem már a fedele is hull, és körös körül pusztul, itt egy-nehány dög marhát koplalt az ebédlő szobában, 's annak a' ganéjját maga szokta Herkulesként az Embertse kihányani az ablakonn, és nem szégyenli, mert Herkules sem szégyenlette.”⁷⁹

⁷⁴ *Uo.*, 157.

⁷⁵ Az „Álmosdi Tractátus” teljes szövegét és bemutatását lásd alább az első vagyonmegosztásról szóló fejezetben.

⁷⁶ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = KAZINCZY 2009, 158.

⁷⁷ *Uo.*

⁷⁸ *Uo.*, 160.

⁷⁹ [N. N.], [*Nyomorult Embertse!*...] 1898, 108. – A gúnyirat szerzőségét Balassa József feltehetően tévesen tulajdonította Lácza Szabó Józsefnek (MAGOS 2019).

Kazinczy dunántúli barátjának, Pálóczi Horváth Ádámnak írt levelében részben megerősíti a gúnyirat házról tett állításait:

„Mintegy két hete hogy hallok hogy körültek Patakról eredett Pasquillek forognak. [...] a' másíknak láttam egy fragmentjét, hogy *kastélyom* (ezzel a' névvel él a' pasquillant) vakolatlan, sindelye lyukas, és hogy ebédlőmben állott a' lovam, 's magam hányogattam-ki ganaját. [...] Ha hánytam e én ganajt, tudhatod. Házam vakolatlan, és még úgy marad jó ideig, mert az okosság úgy kívánja, 's új rendbe akarom venni. Levettetem kettős fedelét is, hogy gyékénnyel fedettessem-be, melly legtartósbb és legbátorságosbb fedél a' tűz ellen. Nálunk ismeretlen dolog a' cseréppel fedés, a' zsindely pedig, még ha fenyő is, nem érdemi hogy vele fedjek; íme ez már romlik, pedig csak 1791. olta áll.”⁸⁰

Pálóczi Horváthnak nem írta meg, de Kazinczy valóban a félig kész házban tartotta az állatait az első évben:

„Addig míg az Ujhely felé fekvő két végszoba bévakolatott, 's kideszkáztatott, magam az ebédlőből Mikóháza felé nyíló szobában laktam; télben itt lovaim, a' mellette álló kis szobában pedig tehenem és igás bivalyom tartattak.”⁸¹

1819-ben tűz pusztított Széphalmon:

„Széphalmon nagy tűz Sept. 23d. 1819.

Reggeli háromkor a' Nagyidai Mihály csűrüből jő-ki a' legirtóztatóbb szélben. A' serház mellől végig megyen a' falun, 's nekem konyhám és gyékénnyel fedett új házam oda van. Czigányok gyújták-meg akarva az említett csűrt. Házam zsindelyzete nyolcz helyt gyúla-meg, de elfojtánk a' tüzet.”⁸²

E feljegyzésből tudható, hogy 1819-ben a különálló konyha és melléképület gyékénnyel volt fedve, míg a lakóház zsindellyel, noha 1814-ben arról írt, hogy a rossz zsindelyt gyékényre cserélteti.

A ház végül sohasem lett kívülről bevakolva, és egyes szobái is sokáig (vagy végleg?) befejezetlenül maradtak. 1814-ben azt írta Kazinczy, hogy: „a' vakolatlan, ajtó 's ablak nélkül való épületet lakhatóvá kelle tennem egy részben, mert minden szobájira szükségem nem volt”⁸³ – azaz eddig, 1814-ig nem volt lakhatóvá téve az egész ház, de talán most is csak „egy [újabb] részben” lett kész.

A befejezetlen északi (a rajzokon jobb oldali) szobákat időlegesen vendégek használhatták, így Török Sophie nagybátyja: „Roggendorff [Kajetán] miatt elkészítettük a' Mikóháza felé fekvő két szobát. Ez [1808.] Novembernek [13.] jött hozzánk, 's 1809.

⁸⁰ KazLev, 12/2756, 140–148, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Áadámnak, Széphalom, 1814. október 27., 144. (Kézirata: MTA KIK, M. Ir. Lev. 4r. 43., 11. tétel.)

⁸¹ KAZINCZY, *Széphalom és házi dőlgaím* = KAZINCZY 2009, 158.

⁸² Kazinczy feljegyzése, MTA KIK, K 613/III, 26b.

⁸³ KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Áadámnak, Széphalom, 1814. október 27., 143. (Kézirata: MTA KIK, M. Ir. Lev. 4r. 43., 11. tétel.)

Jan. 7d. megholt.”⁸⁴ Feltehetően ugyanezen szobákat kapták meg a nevelésre odavett kislányok is 1815 körül. [→ 10.3. Széphalmi nevelőház]

Matolay Viktor 1863-as emlékezése szerint:

„A régi épület állott vagy hét szobából, pitvar s konyhából, a szobák egy része azonban oly annyira el nem készült, hogy ablakai is vályoggal voltak berakva, s a padolatlan üreken életneműek tartattak; Kazinczy maga, családjával, csak 3–4 szobában lakott, s ezek közt délnek fekvő, s az épületnek keresztül fekvő déli végét képező két szoba az, melyek egyike a nagy hazafi írószobája, másika pedig hálószobája volt.”⁸⁵

Azt állítja a cikk szerzője, hogy sosem készült el a ház, vagyis nem a beszámolóig eltelt 30 év alatt romlott le ennyire az állapota. Azt is állítja, hogy csak a ház felében, a pitvartól a rajzon balra eső déli részben laktak Kazinczyék, a másik felében gabonarakár volt.⁸⁶ Más forrásból tudjuk, hogy a széphalmi ablakok egy részét 1830. május 13-én üvegezték be: „Az üvegesek csinálják ablakainkat.”⁸⁷

Ugyancsak Matolay írta, hogy a ház oszlopai, párkányzata és díszítései sem készültek el, sőt sohasem volt bevakolva (kívülről):

„[...] a homlokzat alatt oszlop kapitелеk helyei voltak meg-hagyva, s így akár előcsarnokkal, akár anélkül, de kissé görög, vagy talán, az akkori időben nem ritka, vegyes stílusban látszott tervezve lenni; mivel azonban sem az oszlopok, sem a rovátékok (gesims), sem az ablakok körüli ékességek el nem készültek soha, sőt az egész épület soha bevakolva sem volt, úgy hiszem, nem csekély feladat leendett, azt egészen úgy ujítani meg, mint tervezve volt.”⁸⁸

3.5. A GAZDASÁGI ÉPÜLETEK TERVEI ÉS VALÓSÁGA

A fennmaradt rajzok szerint a lakóépületből a pitvaron át lehetett kilépni az udvarra. Bal oldalt a külső konyha és egyéb gazdasági épületek, jobb oldalt a magtár, szemben egy falon túl a majorsági épületek, vagyis az istállók álltak, illetve álltak volna, ha megvalósul Kazinczy terve. A lakóház és a gazdasági épületek egy része közös udvarra nyílt. Ez az elrendezés mutatja, hogy a mindennapok része a gazdálkodás, amely legalább olyan fontos, mint a reprezentáció vagy a kényelem.

Az házhoz kapcsolódó gazdasági épületek, az udvar és a majorsági udvar mintája az alsóregmeci birtok lehetett. Kazinczy a fogság előtti években az alsóregmeci szülői

⁸⁴ KAZINCZY, *Széphalom és házi dologaim* = KAZINCZY 2009, 160.

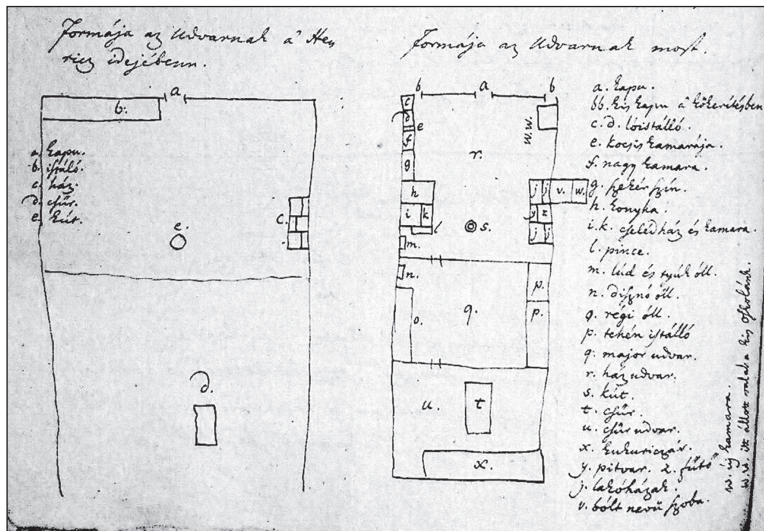
⁸⁵ MATOLAY 1863, 210.

⁸⁶ Matolay csak másoktól hallhatta, hogy milyen volt Kazinczy életében a ház *belülről*. Ő ugyan is 1823-ban született, gyerekként bizonyára csak apjával együtt mehetett volna Kazinczyékhoz, az apja viszont nem lehetett szívesen látott vendég Széphalmon. Matolay Viktor apja, Gábor „titkos Polizeynak tartatik, és [...] a' Zemplényi sokaság nincs bizodalommal azok eránt, a' kik vele szoroson egygyütt tartanak”. (KazLev, 20/4621, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1826. április 16., 11.)

⁸⁷ KAZINCZY, [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] = KAZINCZY 2009, 349.

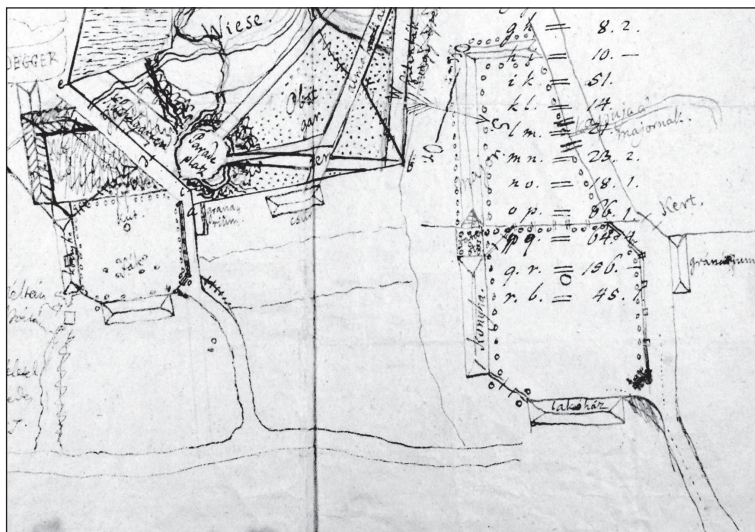
⁸⁸ MATOLAY 1863, 210.

házban lakott. A birtokról Kazinczy 1794-ben részletes leltárt készített [→ Dokumentumok/Alsó Regmeczi Telkeknek Laistroma], ekkor lerajzolta a birtokközpont épületeit is:

Kazinczy autográf rajza az alsóregmeczi épületekről, 1794.

Vessük össze ezt a képet a Kazinczy által készített tervrajzzal.⁸⁹

Kazinczy 1. tervrajza, részlet: ház, gazdaság, 1795–1799.

⁸⁹ MTA KIK, M. Ir. Lev. 4r. 121, 5.

A széphalmi tervrajzon alul látható a Sátoraljaújhely–Alsóregmec közötti országút (balról jobbra, délről északra). A rajz bal oldalán jól látható a javítás, eredetileg a major kissé el lett volna forgatva. Jobb oldalt kinagyítva megismétli az udvar és a majorság javított rajzát. (A jobb oldali rajz alatt sötétebb tintával az alsómihályi földmérő írása látható.)

A lakóépület és az országút között szántó és/vagy rét feküdt. Az országúttól a be-kötőút az udvarra vezetett, tehát a lakóépület bejárata az udvarról nyílt, az országút felől nem volt ajtó. Az udvar közepén mély és kiépített kút volt. A terv szerint a terület fákkal vagy bokrokkal lett volna körbeültetve. Az udvaron a lakóháztól balra található a „konyha”, amely valójában több funkciójú és tagolt gazdasági épület (ez a 2. tervrajz és az alsóregmeci minta alapján feltételezhető), és a faskamra („fatartó”). Jobbra fa-vagy bokorsor és kerítés határolja az udvart, a kerítés túloldalán tovább megy az út, az úton túl a magtár (granarium) és a csűr található, körülötte szántó vagy rét. A tervraj-zon az udvar északnyugati (a rajzon jobb felső) sarkában egy kapu vezet át az angol-kertbe. Az udvar végében a házzal szemközti kerítésen egy kapu nyílik a majorsági udvarba. A majorság két oldalán istállók vannak, a negyedik oldalán bizonyára kerítés van, amelyen egy kapu nyílik az útra. Az út túloldalán konyhakert van.

Az alsóregmeci birtokközpont gazdasági épületeinek elrendezése alapvetően azo-nos a széphalmi tervekkel. A gazdasági szekció egyaránt hármastagolású:

1. Udvar: lakóház, középen kút, szélén külső konyha és a hozzá tartozó kamrák, „fatartó” (1. terv), cselédház, istálló és szekérszín (2. terv belső házrajz).
2. Majorsági udvar, azaz „marha akol” (2. terv).
3. Csűr, magtár.

A széphalmi gazdasági épületek tervei a korabeli középnemesi mintát követik. Kazinczy egyaránt szánta birtokközpontnak és angolkertnek Széphalmot.

A 2. tervrajzon olvasható, fentebb idézett 1799-es levél szerint Kazinczy átengedi Józsefnek Széphalmot, ha nem térne vissza a fogságból. Ez valójában formalitás: nincs ténylegesen birtokában Széphalom, az anyja nem adta ki még az apai örökrészt sem. És mivel 1795-ben jószágvesztés réme is fenyegette Kazinczyt, nincs is oka változtatni Bossányi Zsuzsannának a birtokok tulajdonosi szerkezetén.⁹⁰ Nem tudható, hogy volt-e valódi hatása Kazinczy fogságból tett kéréseinek a birtokra vonatkozóan.

A ház készületlen, a kert rendezetlen: ha Kazinczy öccse, József lakóhelyéül válasz-taná, akkor legalább nem romlana az állaga, és Kazinczy a szabadulása után visszakér-hetné. Hiszen csak akkor adná át, ha nem tér vissza, de mivel határozatlan időre van ítéelve, bármikor hazatérhetett volna. Józsefnek tehát nem volt érdeke befejezni, lakha-tóvá tenni a félig kész épületet. Ezért is használhatta csak gazdasági épületként, juhho-dályként. Az épületek efféle funkcióváltása nem rendkívüli: az egyik alsóregmeci épü-let, mielőtt kertészház lett, „töltőház [magtár, granárium] szolgálatot tett. Sőt Ildik Jósef alatt Templomit is”. [→ **Alsó Regmeczi Telkeknek Laistroma**]

⁹⁰ „Szentandrás Horváth Antal, Zemplén megye másodalispánja már a letartóztatásokat követő-
en utasítást kapott arra, hogy a letartóztatottak vagyonát lefoglalja. Kazinczy tulajdonában nem volt
zempléni vagyon, az alispán mindenesetre lefoglalta édesanyja két szőlőjét (Újhelyen és Sárospata-
kon)” (Ifj. BARTA 2009, 286).

A fogság idején a befejezetlen ház lakatlanul állt, állapota leromlott, a tervezett gazdasági épületek nem épültek meg, a már kiírtott földeket felszántották és nem tagolták utakkal, nem ültették be a tervezett növényekkel. Nincs adatunk arról, hogy a fogság alatt bármit is közölt volna a család Kazinczyval a széphalmi épületről vagy birtokról. Bizonyosnak látszik, hogy Széphalom hasznosítása nem Kazinczy vágyai szerint történt.

A gazdasági épületeket a fogság után lassan, de feltehetően az eredeti tervek szerint építtette meg Kazinczy. A következőket írja: 1806-ban „elkészült az istálló”, „1808-ban a’ tyúktól épült. Ősszel pedig a’ konyha”, „tulajdon embereimmel építettem 1810. azt a’ cselédházat, melly Udvarom mellett túl az úton áll”.⁹¹ Ez a cselédház az 1. tervrajzon ábrázolt granárium (magtár) helyére épülhetett: l. fentebb „Az 1. tervrajz központjának azonosítása” képet. [-> 3.3. **Hol terült el pontosan és mekkora volt a kert?**]

1814-ben azt írta Kazinczy, hogy „ez idén HAT épületet építettem. Konyhát, csúrt, conventionista házat, pályinkaházat, ólakat”.⁹² 1815-ben egy főépülettől külön álló konyhát építtetett, de annak teteje 1816-ban leégett:

„Tavaly Septemberben egy konyhát építettem 6 ölnyi távolságra házamtól azon út mellett melly Bányácska felé visz, és így Kelettől Nyúgot felé. A’ kémény tapasztának meg kelle repedni, a’ tűz oda vevé magát, Martzius 29d. déli 11 óraker a’ kémény kigyúlt, a’ szél a’ lángot lakó házam felé hajtá, de egyszerre az istállók felé kezde fujni, ’ így az áldozat a’ konyha fedeléből állott.”⁹³

Az 1863-as úrbéri térképen látható néhány épület (ezt l. fentebb). A rajzon beazonosítható Kazinczy lakóháza, az országúthoz legközelebbi épület. E térképen a melléképületek a terveknek megfelelően az udvar két oldalán (tervekben: konyha és magtár), illetve szemközt (tervekben: istálló) láthatóak. Utóbbi L-alakú épület szárnya a tervekhez képest a másik oldalon van. Ezen épületek közül ma már csak a kertészház áll: ezt az azóta többször felújított épületet azonban 1863-ban vagy az ez előtti években építették:

„Most a háztól észak-nyugat felé építtetett egy csinos kertészlak, azon kertész számára, ki a házra, a síremlékre, s a kertre felügyelend, és a netaláni látogatóknak a szobákat megnyitja. A háztól nyugat felé az egész terjedelmes belsőségnek egész hosszából elhasítva leend a gazdasági udvar és kert, minden szükséges gazdatiszt lakával, cselédek lakaival, istállókkal, juhakollal és csúrral, melyek kis részben megújítottak s áttétettek, legnagyobb részben azonban újból állítottak, nagy részt a lerombolt falak köveiből.”⁹⁴

Tehát a gazdasági épületek kisebb része maradhatott meg, nagyobb részét 1863 körül építtette az Akadémia: részben a széphalmi ház köveiből, és részben a Kazinczy-kori

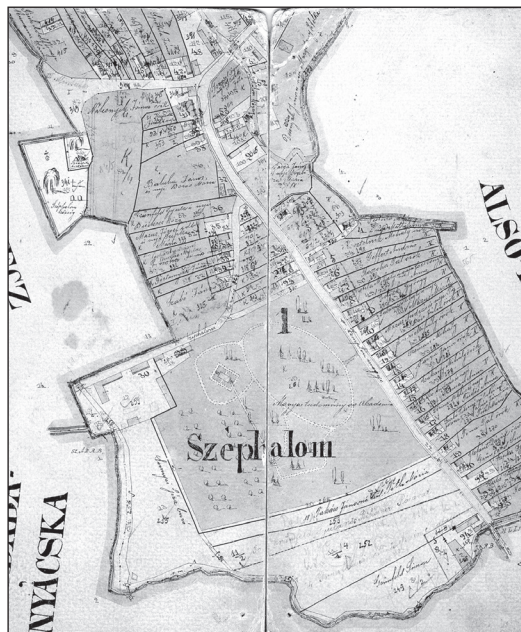
⁹¹ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 158–160.

⁹² KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 140–148, (Kézirata: MTA KIK, M. Ir. Lev. 4r. 43., 11. tétel.)

⁹³ Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1816. április 14[–16.] = KÖLCSEY 2005, 479.

⁹⁴ MATOLAY 1863, 210.

alapokra rakatta újra a falakat. Ennek az átépítésnek az eredménye látható az 1901-es kataszteri térképen:⁹⁵

Széplalom térképe, 1901.

Itt több, részben a mai telekhatáron kívül eső melléképületet láthatunk, amelyek az 1863-as úrbéri térképen még nem szerepelnek. Ezeket az elmúlt években bontották el.

3.6. AZ ANGOLKERT TERVE⁹⁶

1790-ben a széplalmi birtok központja irtatlan bozótos és erdő volt. Az eddig feltöretlen területek művelésbe vonása gazdaságilag is indokolt volt, mivel 1787–1789-ben:

„[a] háború Belgrád körül folyván, a' terméseknek becse lett, 's akkor kezdék az emberek a' haszontalan cserjék' irtogatását. Pénz II. Józsefnek bölcs igazgatása által sok volt az országban, 's így minden gyarapodott, 's a' földművelő hasznot remélhetvén, neki feküdt a' gazdálkodásnak.”⁹⁷

⁹⁵ MNL BAZML SFL, VI. 102/b, 140. doboz: <https://web.archive.org/web/20210123084919/http://www.bazleveltar.hu/news.php?extend.38.2>

⁹⁶ Kazinczy angolkerteszmenyéről és terveiről részletesen írt Granasztói Olga a *Széplalom – Egy angolkert utópiája* című tanulmányában (GRANASZTÓI 2017).

⁹⁷ Kazinczy autográf feljegyzése a zempléni levéltári munkája során a Szirmay–Kazinczy-féle történelmi iratokhoz készített *Mutatóban* (katalógusban). (MNL BAZML SFL, IV–A. 1000/b, bejegyzés a Fasc. 153. No. 350. sz. tételhez. Közli: HÓGYE 1990, 82.)

Kazinczy két tervrajzán (l. fentebb) nem a meglévő, hanem a tervezett növényzet található, hiszen a leírásai szerint a birtok elvadult bozótos, fás terület volt 1790-ben, és 1794-ig csak a növényzet irtása történt meg. A kert területének jelentős részét mezőgazdasági termelésre fogta volna be Kazinczy: kukoricás, konyhakert, gyümölcsös, szőlő, rét és erdő található a rajzon. A kert egy kisebb részén lett volna pázsit, de az erdő előtti dombocskán – az 1. tervrajzon – egy nyolcszögletes pagodaszerű épület alaprajza is látható:

Kazinczy 1. tervrajza – részlet

E kerti lak egy dombon (Hügel) van, előtte egy szabad kilátást biztosító rét (Wiese), és egy kanyargós (Kazinczy szavával: csavargó) út vezet fel hozzá, az erdő és a gyümölcsös között a hegyekre tekintő nyílás van, a háttérben pedig fás terület (Wald). Mindez, továbbá a kert több sugarasan elrendezett útja összességében angolkerti részleteket idéz meg.

A kert tudatos megtervezését jelzi, hogy a lakóépülettől – amely szintén egy dombon áll – egyenes vonal húzható a kerti lakhoz, úgy, hogy a kilátást nem akadályozza semmi. Az udvar sarkán lévő kapun (c'-vel jelölve), a pázsiton és a réten keresztül néz egymásra a két épület.

A kerti ház a 2. tervrajzon már más formát kapott:

A kerti ház Kazinczy 2. tervrajzán – részlet

Ezen kis épületet e rajz alapján Granasztói Olga templomszerű építménynek gondolta el, és felhívta arra is a figyelmet, hogy tervrajz szabadon maradt bal oldali részére Kazinczy

„rajzolt egy kis pantheonszerű, négyoszlopos, görög stílusú épületet, amelyet a nehezen kiolvasható felirat szerint a »Világosodásnak« szentelt. Ezzel Kazinczy maga is csatlakozott ahhoz az erősen szabadkőműves hatás alatt álló kertfelfogáshoz, amelyik eszmék megjelenítésének kifejezésére is alkalmasnak tartotta az ember alkotta természeti környezetet.”⁹⁸

A praktikus és szimbolikus részletek, a csavargó vonalak és mértani formák szerves egységet alkotnak. Ahogy Granasztói Olga megállapította, a kertterv összességében

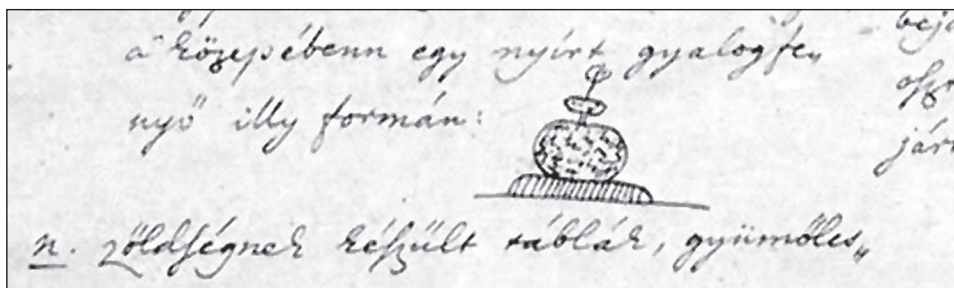
„a magyarországi kerttörténet ún. átmeneti stílusának megtestesítője: egyik fele geometrikus elrendezésű, amennyiben hosszú, egyenes utak/allék egy valószínűleg fűvel bevetett, kerek középpont felé haladva futnak egymásba. A szimmetrikus szerkesztésű kerti utakat azonban gyümölcsfák szegélyezik, és az általuk kijelölt parcellákban nem virágok, hanem különböző gyümölcsfafajták találhatók. A központi kerek térség alatt pedig legyezőszerűen terül el egy szőlőskert – bár a második terven lévő szövegmagyarázatban már az áll, hogy a szőlő helyett inkább zöldségeskertet kellene kialakítani, mert borszőlőnek nem elég jó, csemegének meg túl nagy a terület. A köralakúan kiképzett gyümölcsfasorok kereszteződése elé pedig a kertész házat gondolta elhelyezni, aki nemcsak a veteményest gondozza majd, hanem csőszként vigyáz a gyümölcsösre is.”⁹⁹

⁹⁸ GRANASZTÓI 2017, 85.

⁹⁹ *Uo.*, 86.

Az országútról a mezőn átvezető út nem egyenesen ment a ház frontjához, hanem bekanyarodott az udvarra, ugyanis az udvarról nyílt a bejárat. Ez az elrendezés elsősorban gazdaságilag értelmezhető, de rokonítható azon tájkertekkel is, amelyeknél „a szabadmezők közvetlenül az urasági épületnél végződtek, amelyhez széles, lapos kanyarokat leíró kocsiutak vezettek”.¹⁰⁰

Mint már volt róla szó, Kazinczy kéziratos feljegyzései között megtalálható a család alsóregmeczi birtokközpontjának 1794-es rajza [→ **Alsó Regmeczi Telkeknek Laistroma**]. Az alsóregmeczi kert területe az észszerű gazdálkodás jegyében volt hasznosítva. Egyetlen egy gazdaságilag haszontalan díszítőelemet találunk a rajzon: négy zöldséges ágyás „köztt tőltött hant és a’ közepébenn egy nyírt gyalogfenyő illy formán”.¹⁰¹

Részlet az alsóregmeczi birtokközpont 1794-es leírásából

Kazinczy tervrajzai e szigorú gazdálkozásra kényszerülő középbirtokosi környezetben minőségi különbséget jelentettek. A tanfelügyelői állás elvesztése utáni és fogás előtti időszakból szórványosan fennmaradt adatok jelzik, hogy Kazinczy a tervei-
ben szereplő kertet valóban létre akarta hozni. A cserjés-fás területeket irtatta, és igyekezett növényeket is beszerezni. Kazinczy talán még reménykedett egy jól fizető hivatalban, legalábbis anyját ezzel biztatta. Barátja és alkalmazottja, Aszalay János levele szerint:

„A’ Te[kin]t[e]tes Asszony miolta el ment a’ Te[kin]t[e]tes Úr, mindig kedvetlen, szomorú, ki vevén azt a’ napot, a’ mikor a’ Te[kin]t[e]tes Úr a’ Secretariusság felől írt. Ekkor tőkélletes öröme volt.”¹⁰²

Ugyanitt írta Aszalay, hogy eperfát fog beszerezni. (Ez talán nem is a széphalmi kertbe került, hiszen az 1795. március 11-i levél szerint nincs eperfa Széphalmon.) Ugyancsak Aszalay írta, talán már Széphalomra gondolva:

„A’ Magot még sem vetettem-el, mert a’ föld annyira nedves még, hogy a’ kertész nem dolgozhat. Gálszécsbe egynehány Eperfát ígértek, ’s az innepbe el is küld érettek a’ Te[kin]t[e]tes Asszony. Szívesen adják.”¹⁰³

¹⁰⁰ Uo., 59.

¹⁰¹ MTA KIK RUI, 4r 261, 308a.

¹⁰² KazLev, 2/399, Aszalay János – Kazinczy Ferencnek, Alsóregmec, 1792. április 1., 256.

¹⁰³ Uo.

1794. november 6-án Aszalay már angolkertbe vagy díszkertbe illő növények beszerzéséről számolt be:

„A' jövő héten esendő vásár' alkalmatosságával Fried ur által fog venni egy ferschlágot, mellyben e' következendő kerti dolgok lesznek zárva.

Eleagnus angustifolia. Két gyökeres galy. Tavasz Józsefi vásárkor leszúrni való galyakat is ígér a' botanicus kertész.

Cytisus laburnum; most ebből csak magot küld, de tavasszal galyakat is, a' midőn nem lesz ártalmas lenyese.

Morus fája egyetlen egy van, minden ifjak nélkül. Magvat nem hoz soha. Tavasszal próbára küld akar ötven galyat. Én csak leveleket küldöttem ebből, melly már, reménylem, kezénél van a' Tek. Urnak. Ezeken kívül magától a' kertész még ezeket ígérte:

Licaeum Europaeumból gyökeres galyat küld most.

Sambucus racemosa vagy veres gyümölsöt hozó bodzafa. Nevezetes az Anglus kertekben. Tavasszal küld.

Tamerix Gallica, most 1 gyökerest, tavasszal gallyakat eleget.

Hibiscus Syriacus. Kék és fejér virágot hoz, és azt mindjárt második esztendőben. Edénybe van ültetve, hogy a' téli hidegtől megőriztessék. Ritka fátska. Most magot küld.

Asclepias fruticosa. Mag után nő. Most küld magot. Selymet terem. Mustra lesz belőle a' Ferschlágban. Tavasszal ültetődik Edénybe. Télben olly szobában áll, melly nem fül. A' nagy hideg, a' nagy meleg ellensége.

[...]

A' Báró Orczy László kertjébe kétszer voltam már ki, de ki kell mennem vagy hatszor, ha esmerni akarom azt. A' Plánomot megígérte a' kertész, de minthogy kezénél nincs, most azt nem küldhetem. Azon leszek, hogy a' vásárkor azt is megküldjem.

[...]

A' király rabjai ma, vagy holnap hozatnak Budára, azt hallani. A' kir. Tábla fogja őket meg ítélni.¹⁰⁴

Ez a levél bizonyítja, hogy 1794 őszén Kazinczy valóban angolkertet vagy angolkertre emlékeztető részeket kívánt létrehozni Széphalmon. Pár héttel később Kazinczyt is elfogták. A tavaszra ígért beszerzésekből semmi sem lett, hiszen Aszalayt is letartóztatták 1795 márciusában, és 3 évre ítélték. Ő a gráci börtönben halt meg.

A fogság után ténylegesen birtokba vett Széphalmon már nem próbált nagyobb parcosított kertet létrehozni Kazinczy:

„Nékem nem czélom sem minden botanicus fát begyűjteni kertembe, (azok helyett inkább termő fákat gyűjtök; nem brutális *gazdaságból*, hanem azért mert látom, hogy botanicus kerthez elég ismereteim 's időm nem lévén, az a' mit én állítanék, báboskodás lenne) – sem Portraiteket függeszteni-fel szobáimban, a' mi valaha szándékom volt.”¹⁰⁵

Az angolkertre emlékeztető részeket is hamarosan felszámolta: 1811. novemberben „a' Kígyó spallér gyertyányait kívágotám, 's helyebe szilvákat ültettem”.¹⁰⁶

¹⁰⁴ KazLev, 2/456, Aszalay János – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1794. november 6., 388–389.

¹⁰⁵ KazLev, 5/1199, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. december, 8–11., 238–239.

¹⁰⁶ KAZINCZY, [1811–1814] = KAZINCZY 2009, 325.

3.7. A SZÉPHALMI KERT VALÓSÁGA

1790-ben a széphalmi ház helyén elvadult bozótos, cserjés volt, egy 1814-es levél szerint: „házat építeték Széphalmon egy akkor tüskékkel benőtt tetőn”.¹⁰⁷ Ennek ellenére Kazinczy a kertje tervezésekor joggal reménykedett a sikeres megvalósításban is. Fogsága idején a birtok tervezgetésekor „sok kedves órákat is csinálnék vele magamnak”.¹⁰⁸ A család teljesítette Kazinczy kérését, elkészíttette a birtok felmérését, és eljuttatta Kazinczyhoz a tervrajzot. Azonban Kazinczy Széphalomra vonatkozó terveit, levélbeli kéréseit legfeljebb csak a fogság elején teljesítették, legalábbis a szabadulásakor tapasztaltak szerint.

Néhány fogság idején írt levélből láthatóak Kazinczy kérései, tervei. Kazinczy öcsöcse, József 1795. március 11-én – anyjával közösen – írt levelében beszámolt az eperfa és „holmi különös jövesü magok” Regmecre érkezéséről, továbbá mórabóra (mirabella szilva) oltóágak beszerzéséről is. Nem írt azonban arról, hogy e növényeket hová tervezték ültetni, ahogy arról sem írt, hogy Kazinczy milyen fákat hozatott, és hová:

„Váradról hoztam vagy három latnyi Eperfa magot már most alig hiszem hogy a föld fagya ki mennyen, hogy el vetetthessem. Kassáról is ígért Doctor Vitzay Ur holmi különös jövesü magokat a többi között olyan termésnek a magvát is mint a tyúk tojás, van fejer is osztán olyan Barnás is mintha kék vólna Lasztoérbúl pedig Morabene gallyakért fogok küldeni ott van egy igen szép Morabene szilva fa, hanem azok a fák a melyeket Bátyám Uram hozatott még sem érkeztek meg.”¹⁰⁹

A levélben említett kassai orvos Viczay József, a Kazinczy család kertjeinek egy beszállítója volt, továbbá a kassai szabadkőműves páholy egyik alapítója és helyettes főmestereként Kazinczy páholytársa és barátja is. Kazinczy válaszlevelében részletezi kéréseit:

„Az öcsémet még arra kérem, hogy múltván a' föld' fagya, azokat a' fákat, a' melyeket elfogattatásom előtt a' kert' útjaira temettettem-el, ültettesse egy sorban valami olly helyre, a' hol a' föld már mívelve vólt; *egy sorban* azért hogy kiszabadulván (a' mit bizonyosan reménylhetünk) könnyen lehessen kiásattatnom, és másuvá ültetnem; – *mívelt földbe* pedig azért, mert az újonnan feltört földbe a' fa nehezebben ver gyökeret. Legjobb volna, ha oda ültetné, a' hol a' *sambucus rubra* mellett tavaly a' virágok állottak. – Az ősszel ültetett eper mellett *rhys toxicodendron* is van eltemetve egy helylyt, azokat is el kell ültetni. – Viczaynak azt ízenem, hogy míg a' fák ki nem pattogzanak, *eleagnus angustifoliából* szurdaljon-le annyi jövéseket, hogy belőle nékem is adhasson. András Bátyám uramat pedig, a' leghívebb háladatosság mellett tisztelvén, kérem, méltóztassék számomra *meggyet óltattatni*.

Parancsoljon Asszonyám Tímár János Gazdámnak, (ha megmaradt) hogy a' vetésemre, kertemre jó gondot viseljen; a' mint kijegyztettem, és a' karókat már leveretni elkez-

¹⁰⁷ KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 140–148. (Kézirata: MTA KIK, M. Ir. Lev. 4r. 43., 11. tétel.)

¹⁰⁸ KazLev, 22/5421, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Józsefnek, Buda, 1795. augusztus 17., 34–35.

¹⁰⁹ Bossányi Zsuzsanna és Kazinczy József – Kazinczy Ferencnek, Alsóregmec, 1795. március 11. = ORBÁN 2017a, 661–663.

dették, könnyű sövényt fonattasson (erre a' gazt a' patak szélén lévő 's rétnek készített cserjében vágják; az öcsém kimutatja) 's hogy a' pinczémnek baja ne legyen, vigyázzon."¹¹⁰

Ugyanezen a nyáron így érdeklődött leendő gazdaságáról: „a' fenyőfák között hány él, és a' kajszin barack és zwergli körtvély megfogamzott-é? [...] Az őszi ortásomnak tudom használt a' nagy hideg 's ideji eső."¹¹¹ Az első megjegyzés talán Széphalomra vonatkozik, talán Regmecre, a második bizonyosan Széphalomra, hiszen erdőirtásról¹¹² és saját birtokról írt.

Kazinczy a fogságból Alsóregmecre küldi az oltóágakat és magokat, eszerint Széphalmon még nincs oltásra alkalmas alany. Széphalmon két akácfa van (ez látszik a tervrajzokon is), továbbá mandulafa ültetésére is megkérte korábban öccsét, Józsefet. Az akácfaikat bizonyára Kazinczy ültette/ültettette, erre utal a birtokos személyrag, a fák tehát fiatalok, ezért is aggódhat megmaradásuk miatt:

„Ha melegebb lesz az idő, Viczay postán kap egy skatulyácskát, benne körtvély ágak lesznek *óltani*, 's barack és virág 's csemete magok. Az óltó gallyakat nagy gonddal óltasd el Regmeczen a' kertbe. Szébb gyümölcsöt nem is képzeltetni, 's megérdemli ezt a' gondoskodást. Vigasztalhatatlan volnék, ha hasztalan volna küldésem. [...] A' Széphalmi ház előtt való két akáczomra nagy gondod legyen, 's írd meg ha élnek é? – Mondolát ültetél e?"¹¹³

Szabadulásakor egy megváltozott világba került. Az angolkert szitokszóvá vált Kazinczy családja előtt, egy érv volt a birtokmegosztással szemben: gazdálkodásra alkalmatlan az, aki angolkertet tervez. Egy 1806-ra vonatkozó 1828–1829-es emlékezés szerint „magam ültetém kertemet, magam oltottam fáimat; míg lakásomat oda nem vevém, addig ott egy galagonyánál egyéb nem volt. Vendégem többére ott talált, sáros kezekkel."¹¹⁴

3.8. ANGOLKERT HELYETT EMLÉKKERT

Kazinczy egy 1816-ban kelt levelében így jellemezte *Az én életem...* című autobiográfiáját:

„Ez a' munka egészen Anglus kert. Egy szép az az interessans scénától a' másikig viszem az olvasót téveszgető úton, úgy hogy soha se tudhassa, mi fog következni. [...] A' humor, a' csintalanság, a' víg, a' szomorú, a' didacticus partiák szépen váltják fel benne egymást."¹¹⁵

¹¹⁰ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. március 11. = KAZINCZY 2011, 156–157.

¹¹¹ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. július 29. = *uo.*, 180.

¹¹² ortás (táj.): egy erdő fainak tövestől való kiásása, erdőirtás

¹¹³ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Brünn, 1798. január 10. = KAZINCZY 2011, 185.

¹¹⁴ KAZINCZY, *Pályám emlékezete [II.]* = KAZINCZY 2009, 557.

¹¹⁵ KazLev, 14/3219, Kazinczy Ferenc – Kőlcsey Ferenchez, Széphalom, 1816. május 22., 210.

Az emlékezés és a tér összefonódó metaforái meghatározó elemei Kazinczy önéletírásainak. Az emlékező akkor tudja legsikeresebben felidézni az emlékeit, ha képzeletben újra bejárja az emlékezés tereit. Ha egy helyen nevezetes eseményekhez vagy személyekhez kötődő tárgyak, emlékművek vagy fák helyezkednek el, akkor azok emlékezeti hívószavakként működnek. Segítségükkel felidézhetők az egykor volt történetek, események. Kazinczy emlékezetkértként szemlélt önéletírásai ilyen – filológiailag adathozható – hívószavak köré felépülő történetekből, emléksorokból állnak. Kazinczy ideális kertjében a barackfa egy történet őrzője:

„A’ barack igen szép és jó. Egyiket Jancsival és Úzával ettem meg, ’s akarom hogy azt Fanny szurja-be egy virágcsuporba, ’s úgy vidd Regmeczre, megírván nekem, hogy Fanny szúrta-be. A’ megjegyzetteket pedig az anyja fogja elültetni, és az is Regmeczre megyen. A’ Fanny magvára egy F. az anyjára egy C. lessz téve, ’s kérlek el ne tévedszd. A’ többit kérd Asszonyámat hogy Assz[onyá]m nyomja földbe. – Ha a’ csuprok Regmeczre érnek, a’ magokat a’ földdel markold-ki, ’s úgy ültessd el mindjárt oda, a’ hol nekik örökre szállani kell, az az a’ táblák’ széleibe, mert ha csuporba maradnának az első esztendőbe sem fognának jól nőni.”¹¹⁶

Kazinczy kertjében talán minden részletnek emlékekkel teljes jelentése, története volt. Egy nagy léptékű, nagy költséggel létrehozott kert megvalósítása eltávolodik a tulajdonos személyiségétől, amikor közreműködik egy kivitelező, és a növényeket nagy tételben szerzik be. Cserey Farkas írta:

„Kettőztetet igyekezettel dolgozom Botanicus kertemnek fel állításába, és az idén kül földről néhány száz plantát kapván magul, le irhatatlan öröömre szépen kelnek azok [...]. Remélem, nagy segítségemre leszen czélomnak el érhetésibe Wildenow, kire van most bizva a Berliini királyi Botanicus kertnek directioja, és a kivel ugy is szövetségbe lévén – reménlem, hathatós Segédem leszen.”¹¹⁷

Egybefüggő nagy területen kialakított költséges angolkert helyett „interessans scénák”-ból, azaz személyes emlékek részleteiből rakható össze Kazinczy egykori kertje. Egy-egy növény egy-egy emberre, eseményre emlékeztet:

„Mondjad a’ Mélt. Grófnénak, kérlek alázatosan, hogy a’ két Robinia tele volt rakva veres ákácz fürtökkel. Dísze volt kertemnek, ’s nekem a’ kegyes Adó miatt nagy kevélységem. 26 anyaméhem volt; már 18 rajom van; Zseni azt kívánta, hogy az egyik raj Virginia nevet kapja, ’s a’ szomszédja Eugéniát. Kedvét töltém, ’s a’ kettő mellé Aurélia, Marcella és Emilia jött.”¹¹⁸

„Grófnédtól ajándékba vett fáid élnek, a’ veres ákácz másodsor virít, a’ Platanus, későn bár, kizöldült.”¹¹⁹

¹¹⁶ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Brünn, 1798. január 10. = KAZINCZY 2011, 185.

¹¹⁷ KazLev, 5/1115, Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1816. május 22., 26.

¹¹⁸ KazLev, 18/4088, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1822. június 18., 92.

¹¹⁹ KazLev, 18/4097, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1822. július 22., 112.

„A’ két ákác meg fogamzott, a’ Nagy Urtól 1811ben hozott rózsám él és bimbózik. Sok gyöngvirágom kiveszett.”¹²⁰

Ez azt is jelenti, hogy Kazinczy ültetései véletlenszerűek, hiszen a dísznövényeket nagyrészt ajándékba kapta.

Nincs adatunk arról, hogy Széphalmon lett volna „fabérmálás” – egy név vagy monogram fába vésése – vagy faültetés egy nevezetes vendég tiszteletére, emlékére. A „fabérmálás” a kor bevett szokása volt, ezáltal egyfajta emlékművé szentelték a kert fáit. Lehet, hogy nem volt erre alkalmas nagyságú és minőségű fa, mert különben Kazinczy szívesen gyakorolta e szokást, pl. Pannonhalmán is.¹²¹ A fogság előtti tervrajzokon csak két, még karózásra szoruló akácfa van berajzolva.

Széphalom képi ábrázolásain sem szerepelnek nagyobb fák, és a 19. századi emlékezők sem említenek tekintélyes fákat.¹²² Az 1901-es kataszteri térkép (l. fentebb) részletesebben ábrázolta a területet, az épületeket, és fákat is berajzolta, de itt sem látni ma már nem ismert nagyobb, különálló fát. Egy 1975-ben kelt erdészeti jegyzőkönyv szerint van „néhány 200 évnél idősebb KTT [kocsánytalan tölgy] egyed”. Bizonyára a sírkerttől a déli kijárat felé vezető tölgy sor fájáról van szó. De a fák életkorában talán téved, hiszen említette volna Kazinczy, ha a birtok kijelölése idején lettek volna meghagyandó 20-30 éves tölgyfák a kert mai területén. Ugyancsak itt olvasható, hogy a „szájhagyomány szerint a sirok mellett most is él 160-180 éves kocsányostölgy egyedetek annak-idején maga Kazinczy Ferenc ültette”.¹²³ Erre sincs adatunk: Kazinczy gyertyánokat ültetett a sír köré, de az 1859-es ünnepélyen – az egykorú ábrázolások szerint – már nem volt tekintélyes fa a sírkert környékén.

Kazinczy kertje inkább a virágoké volt, mintsem a fáké. Halála előtt néhány nappal Török Sophie felvetette mindkettejük közeli halálának lehetőségét. Erre Kazinczy, „[a] jószágos ember maga elé révedt, szót sem szolt, virágait nézegette”.¹²⁴ Kazinczy legkisebb gyermeke, Lajos így írt nővérének, második Iphigeniának:

„Kedves Fizsim, igen szépek a kerteink, a Papa ablaka alatt egy szép virágos háromszegletű kertecske van. A falon az ablak felett egy szép szőlőlugas nyúlik fel. Meg nem ösmerné, oly változások történtek; megérdemli a Széphalom nevezetet.”¹²⁵

E levél írásakor a 13 éves Kazinczy Lajos az ekkor már két éve halott apjára emlékezett vissza.

¹²⁰ KazLev, 10/2458, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, [Széphalom], 1813. június 17., 420.

¹²¹ KAZINCZY’ útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra = KAZINCZY 2015, 144.

¹²² L. a Vasárnapi Újság 1860-as, 1863-as beszámolóit: MATOLAY 1860; MATOLAY 1863.

¹²³ A erdészeti felmérés jegyzőkönyve a Magyar Nyelv Múzeumában található.

¹²⁴ Kazinczy Ferencné Török Sophie – Guzmics Izidórnak, [h. é. n. (1831. október?)] = KAZINCZY FERENCNÉ 1986, 32 (ford. Györkösy Alajosné).

¹²⁵ A levél 1833 körül kelt, idézi: PÁSZTOR 1979, 19–20.

4. Fogsági költségek

4.1. FOGSÁGI KÖLTSÉGEK I.

A fogság idején a család Kazinczyt és a szintén letartóztatott Miklós öccsét is minden lehetséges eszközzel támogatta, minden személyes kapcsolatot bevetett a szabadulásuk, illetve az ítélet enyhítése érdekében. A foglyoknak gyakorlatilag az összes költséget vállalniuk kellett: a fogságba fuvarozás, az ügyvédi védelem, az ételmezés, az öltözet mellett meg kellett vásárolni az örök jóindulatát is. A börtönön kívül pedig a család igyekezett megvesztegetni a nádor és a király környezetében a tanácsadókat. Kazinczy a rokonság áldozatvállalásáról már a fogsága idején is tudott, a család teherviselését a szabadulása után is elismerte, és hálás volt érte.

Bossányi Zsuzsanna – levelei alapján – gondos és szigorú gazdasszonyként igazgatta birtokait, de a lehetőségeit behatárolta a készpénz hiánya: „az ortás [egy irtott szántóföld gabonatermése] el költ de hitelbe it pészta nem lehet veni nints az emberek koszt [közt] tугya Isten mit tsináljunk”¹ – írta 1795 nyarán fiának. Kazinczy egy néhány évvel későbbi levelében így köszönte meg a gondoskodást:

„Asszonyom Anyámnak anyai gondoskodásait ’s kegyességét annyival hűbb háládatossággal kell köszönnöm, mennyivel inkább érzem, hogy a’ hadi költség ’s a’ hazánkat ez idén ért csapások miatt ezen pénz öszveszerzése sokkal nehezebb volt mint akármikor egyébkor.”²

Közvetlenül szabadulása után, 1802-ben is elismerte a testvérei támogatását, még a később sokat szidott József testvérének a segítségét is:

„Mit köszönhetek én Jósinak és Klárinak szenvedéseim egész ideje alatt, azt én tudom. [...] Tudom én alkalmasint ki mit tett, ki mit tehetett; ’s egyiknek másiknak és harmadiknak a’ mit tett köszönném, a’ negyediknek és ötödiknek, hogy semmit nem tett mert nem tehetett, vétkül nem veszem; annak pedig a’ ki úgy bánt velem, mint nem testvér [itt László testvérere céloz], a’ maga viseletét szívesen megbocsátom.”³

A szabadulás után elmérgesedő vita egyik központi tárgya lett mégis a fogsági költség elszámolása. Kazinczy többszöri sürgetésére, szabadulása után 6 évvel az anyja összeírta a fogság anyagi terheit. Kazinczy ezt összevetette az 1794-ben birtokolt(nak vélt) javaival és azok feltételezett jövedelmeivel. Bossányi Zsuzsanna levele vagy listája

¹ Bossányi Zsuzsanna – Kazinczy Ferencnek, [Érsemjén, 1795. június (?)] = DÉKÁNI 1903, 202. (= KazLev, 22/5424.)

² Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Brünn, 1798. január 10. = KAZINCZY 2011, 184–185.

³ KazLev, 22/5425, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Lászlónak, Érsemjén, 1802. április 17., 39–40.

sajnos ismeretlen, de Kazinczy a válaszlevele alapján elégedett volt a számítással, mert úgy találta, hogy a költségek a saját jószágai jövedelméből kiteltek volna. Ezért nevezi „Absolutionális”-nak, azaz – jogi értelemben – feloldozólevélnek az anyja kalkulását:

„Hasonló szíves tisztelettel ’s köszönettel vettem fogságom költségei ’s az alatt esett kifizetéseit aprólékos adósságaim felől is az Absolutionálist. [...] Megcsináltam magamban a’ calculust, hogy abból a’ mit nekem Asszonyám még fogságom előtt kimutatott, ha itthon éltem volna, mit vehettem volna be, ’s mintegy mit érhetett az a’ mim ide haza maradt, ’s látván hogy annyira azok a’ költségeim ’s kifizetett adósságaim bizonyosan nem mentek, megnyugtattam magamat.”⁴

Ha ismert lenne mindkét fél kalkulusa, akkor is nehéz lenne vitathatatlan pénzügyi mérleget vonni. A költségek és jövedelmek sokkal összetettebb halmazt alkotnak, mint amivel feltehetően számoltak – és amiről az utókor tudhat. Kazinczy sehol sem foglalkozott – így nyilván a kalkulusában sem – az 1795-től kifizetett készpénz kieső kamataival, illetve az inflációs veszteséggel, miközben az egykori állatállománya szaporulattal igen (az elhullással azonban nem). Bizonyára nem számolta össze a rokonság lobbizásának teljes költségét sem, miközben nagybátyja és testvére hónapokat töltött Pesten, és többször voltak Bécsben is. Nem tudhatott minden egyes kisebb kiadásról, hiszen az évek során ezt maguk a rokonok is elfelejthették. Másrészt a család költségei között sem különíthetők el a tisztán a Kazinczy ügyében tett erőfeszítések az egyéb tevékenységektől, vagy ahogy Kazinczy egy 1805-ös levelében fogalmazott:

„hogy az én rovásomra nem tartozik egy Váradí Dáma miatt tett Pesti út’ három rendbeli Magyar ruha, a’ tót atyafiakért [ti. a Szulyovszkyakért] való Bécsi költség és a’ Sulyovszky Tercsi hordozása”.⁵

A fogság utáni elszámolást alapvetően nehezíti, hogy nem volt felosztva a birtok, tehát minden – Kazinczy által – saját józágnak tekintett szántó, rét vagy szőlő csak „kimutatás”-on alapult, és nem szerződésen. Így a ráköltött napszámot, a ráfordított robotmunkát, a fuvar, a betárolási és egyéb más költséget sem lehetett pontosan elszámolni minden esetben, mert az a közösből ment. Ahogy a közös gulyában, nyájban, ménesben tartott állatok fejenkénti költsége és haszna sem lehetett egyértelmű. [→ 5.6. **Az első szabad évek gazdálkodása**]

Ennek ellenére a *Fogságom naplója* kritikai kiadásában megjelentetett források és szerkesztői jegyzetek mégis olyannyira adatgazdagok, hogy megkísérelhető egy hozzávetőleges számítást készíteni, és a mérleg egyik serpenyőjébe tenni. A másik serpenyőbe pedig a későbbi vagyonmegosztáskor Kazinczynak átadott javakat lehet helyezni mint a közösből ráeső jogos tulajdonrészt. [→ 5.7. **Az első vagyonmegosztás (1805–1806)**]

⁴ KazLev, 24/5983, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. október 19., 71.

⁵ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 92.

4.2. KÖLTSÉGEK LISTÁJA

Az alábbiakban a fogsági költségekről következik egy lista, amely nem lehet teljes, de arra alkalmas, hogy érzékeltesse a kiadások jellegét és nagyságrendjét (**félkövérrrel a kiadások; dőlttel az idegennyelvű szövegek fordításai**).

1794:

Nizsnyánszky György: „*Rájuk bízták, honnan és milyen ételt akarnak reggelire és ebédre. Ezen a címen 4 fogást rendeltek. Ágyneműt, azt mondták, hoztak magukkal. Tekintetes Szulyovszky Úrnál 60 forint, Kazinczy Úrnál körülbelül 110 forint van. [...]* *Febérműik mosásáról a hozzájuk rendelt szolgálk gondoskodnak.*”⁶

„A kocsit Hadnagy Ehrenstein Úr vissza viszi. A **bundámat néki adtam**, mert szüksége lesz reá hazamenőben, azért azt hadja nála Asszonyám.”⁷

– A Kazinczyt letartóztató tiszttel tehát megkapta a bundát, de még a kocsit is megtartotta volna, ám ezt Kazinczy József megakadályozta, csak a javítás címén kért **5 Rft 18 krajcárt fizette ki.**⁸

1795:

Nizsnyánszky György: „*Meleg szobájuk van, és saját költségükön reggelire és ebédre azt kapják, amit szeretnének. Hasonlóképpen [...] ellátom őket tokaji borral és minden mással, a hatóság előzetes tudtával és egyetértésével.*”⁹

Kazinczy Ferenc: „Ágens Nizsnyánszky Úr nekem **egy butellia Tokajit** küldte Január. 3d. [...] *Február. 21d.* Ágens Nizsnyánszky Úr nekem **egy butellia Tokajit** küld.”¹⁰

Nizsnyánszky György: „*tegnap, egy átalag borral – amelyet Tekintetes Uraságodnak és a vele egyező érdekű Uraknak, akiket tiszteltetek, a legalázatosabban köszönök – kaptam Tekintetes Uraságodtól levelet [...]*”¹¹

– Kazinczy családjától 1795. február 3-án kapott egy átalag (kb. 70 literes hordó) tokajit (feltehetően aszút) Nizsnyánszky, amelyből 21-én egy butellia (egy üveg) bort küldött be Kazinczynak (de nyilván küldött Kazinczy Miklósnak és a Kazinczy családtól szintén támogatott Szulyovszky Menyhértnek is).

Kazinczy Dienes: „Holnap én indulok Pestre; **Nagy-Asszonyám adott az utra 300 fo[rin]t**, de minthogy a minapi utamban, magamnak elég pénzem nem levén, mástól **kértem 30 aranyat**, ezt most a **300 fo[rin]t**bol vissza kell adnom, és így nekem nem sok

⁶ Nizsnyánszky György – Dercsényi Jánoshoz, Buda, 1794. december 30. = KAZINCZY 2011, 143, 355. (Ford. Balogh Piroska és Kiss Béla.)

⁷ Kazinczy Ferenc – Péchy Sándorné Kazinczy Zsuzsannának, Buda, 1794. december 19. = *uo.*, 143.

⁸ Leopold Ehrenstein – Kazinczy Józsefnek, Alsóregmec, 1795. január 15. = *uo.*, 147–148.

⁹ Nizsnyánszky György – Dercsényi Jánosnak, Buda, 1795. január 26. = *uo.*, 150, 361. (Ford. Balogh Piroska és Kiss Béla.)

¹⁰ KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = *uo.*, 70, 72.

¹¹ Nizsnyánszky György – Kazinczy Dienesnek, Buda, 1795. február 3. = *uo.*, 151, 361. (Ford. Balogh Piroska és Kiss Béla.)

marad. Azonban v[ice] ispán Péchy urat kértem hogy írjon N[agy] Asszonyámnak, hogy **küldjenek utánam pénzt**, mert ott bizonyosan szükségem lesz reá. Csak a prókátornak, ki szegényeket defendálni fogja, legalább **30 aranyat** kell adni ilyen főbenjáró dologban.¹²

– Kazinczy Dienes mindkét testvére, Ferenc és Miklós érdekében is eljárta („szegényeket”); a Bossányi nagyanya, kőji Comáromy Julianna 300 Rft-ot adott, de még többet kért Dienes, mert már 30 aranyat (kb. 140 Rft) elköltött.

Kazinczy Dienes: „Ferencznek minthogy az a burkus pénze volt, a pedig itt nem kél **10 aranyat** [kb. 45 Rft] adtam aprólékos költségre.”¹³

Kazinczy Dienes: „Ferencznek elfogyván a pénze, **6 aranyat** hagytam a tisztánál számára s megizentem neki, hogy ha többre van szüksége, adja tudtomra; de egyebet nem kívánt, hanem hogy könyveket küldjek neki. **Rakásra veszi most is szegény a sok könyvet.** Nyisnyánszky is hozatott számára **valami könyvet**, s annak az árát is kifizettem.”¹⁴

Kazinczy Dienes: „Tegnap [1795. május 16.] pedig [Kazinczy] András Bátyámmal, Szirmay Péterrel és az öreg Szlávyval Ó Felségénél voltunk [Bécsben] **audientian.**”¹⁵

– Kazinczy Dienes 1795. április 23-tól¹⁶ Pesten, május második felében Bécsben, majd június 4-én (?) újra Pesten¹⁷ volt.

Kazinczy Ferenc: „Orvosom, látván elgyengülésemet, meghagyá hogy bornemisza lévén különben, mindennap igyam meg **egy meszely [0,4 liter] Budai bort.** Ez nekem kedves parancsolat vala, mert ürügyem volt **bort** hordatni, ’s azzal **jól tartám katonáimat**, nekik hogy enniek is adhassak, **bővebben főzetvén.**”¹⁸

Szabó Sáróy Sámuel: „tek[intetes] Kazinczy Ferencz ur **kér tőle száz forintokat**; [...] nem levén ezért benne módom hogy adjak, igazítottam Mélt[óságos] Consil[iarius] Bernáth urhoz; reménylem hogy kicsinálták azt a pénzt.”¹⁹

Kazinczy Ferenc: „Dienes öcsémtől azt érttettem, hogy **a költség már 1600 ftra megyen.** [...] a szükséges költségeket még **nyólcz arannyal** neveltem. [...] Semmire sincs szükségem, s az öcsém [Kazinczy Dienes] **ezüst kését** hosszas tologatás után vettem-el; mert **kanalat** magam csináltattam.”²⁰

– A bírósági szakaszban kifizetett 1600 Rft költség megoszlott Kazinczy Ferenc és Miklós között, ahogy arra Szilágyi Márton is felhívta a jegyzetben a figyelmet.

¹² Kazinczy Dienes – Bossányi Zsuzsannának, Nagyvárad, 1795. február 24. = *uo.*, 152.

¹³ Kazinczy Dienes – Bossányi Zsuzsannának, Pest, 1795. március 14. = *uo.*, 159.

¹⁴ Kazinczy Dienes – Kazinczy Józsefnek, Pest, 1795. május 1. = *uo.*, 164.

¹⁵ Kazinczy Dienes – Bossányi Zsuzsannának, Bécs, 1795. május 17. = *uo.*, 166–167.

¹⁶ Kazinczy Dienes – Bossányi Zsuzsannának, Pest, 1795. április 24. = *uo.*, 163.

¹⁷ Kazinczy András – Bossányi Zsuzsannának, Pest, 1795. június 4. = *uo.*, 170.

¹⁸ KAZINCZY, *Fogságom? Naplója* = *uo.*, 82.

¹⁹ Szabó Sáróy Sámuel – Kazinczy Dienesnek, Pest, 1795. június 16. = *uo.*, 175.

²⁰ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. július 3. = *uo.*, 177. (KazLev, 2/471, 410–412.)

Kazinczy Ferenc: „Ha akkorára, az az Szent István napjára András Bátyám Uram lejőne, úgy tartom, sokat fogna segíteni: de hogy **Bécsbe** menjen ismét, azt kérem, ne cselekedje. Mennyire megyen máris a' **reám tett költség**. Ne engedje Asszonyám hogy még több tevődjék. [...] az **ebéd** kenyeren és boron kívül, mellyet a' Császár ad, **40 xr. mindennap**. [...] Kávét még most sem iszom; de ha mindent öszve veszek, kivált a' **cse-lédeket**, a' kik úgy szívnak a' mint magoknak tetszik, a' **mosást, szakállt, gyümölcsöt**, – **mindennapom 1 forintra** tehetem. [...] Szabó Sáray uramtól, bizonytalan lévén indulásunk iránt, **100 f[ori]ntot** vettem fél. Még mintegy **70 forintom van**, 's nem lévén egyéb költségem a' mondottaknál, ezzel **ugyan annyi napig** magamat be fogom érhet-ni.”²¹

– Tehát napi 1 Rft költséggel számolt.

Kazinczy Ferenc: „Az öcsém Asszonyom Anyamtól **egy általag tokajit** fog kérni. Nem kell több; az elég; megmondhatja ő hová kell küldeni.”²²

1796:

Kazinczy Ferenc: „A' két leány vala jóltevőnk. Minden velek töltött beszélgetésért az ablakok rostélyán által **egy icze [kb. 0,8 liter] bort** kelle adatni Axmann Traiteurünkkel a' bennünket beszélteni hagyó Invalidusnak, 's azt Axmann a' mi **hónapos Contonkra** róvta fel más cím alatt.”²³

Kazinczy Ferenc: „Én egy Szombat nap megkérém Directorunkat, parancsolna nekem szabót, mértéket venni egy **frakkhoz**.”²⁴

– 1803-ban egy használt „francia kék casimir frakk” 10 Rft.²⁵

Kazinczy András: „Maga Keze írása van nállam a melyben **Quietálja a 200 Rf.**”²⁶

Kazinczy András: „Tegnap voltam **Audientián a Felsőges Császárnál**, és Asszonyom Ángyom' nevével **benyújtottam az Instantiat**; igen Kegyesen fogadott; szóval is esedeztem szegény Öcsém iránt [...]”²⁷

1797:

Kazinczy Ferenc: „Hopf Fabrikáns Úr Decembernek 28dikán **150 f[ori]ntot** tett az Asszonyom Anyám nevében számomra a' Director kezénél, 's én azt a' mindenkori szokás szerint quietáltam, noha a' pénz nem jut az én kezembe. [...] – E' szerint **Brünnbe mindöszve ötszáz ötven forintot kaptam készpénzben** [...]. [...] Édes Asszonyám, a' ki innen elszabadúl, az **kantárpénzt** fizet. Pénzt adni mindég bajos – most adni bajosabb mint másszor; akkor adni pedig, mikor majd elbocsátanak legbajosabb, mert akkor a' pénz igen sokra kell. – Tetézza meg Asszonyom Anyám a' reám tett sok költséget **egygy átalaggal**. Az Asszonyámnak nem kerül annyiba mintha pengő pénz adnék; – ennek

²¹ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. július 29. = *uo.*, 180.

²² Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, [Buda], 1795. augusztus 29., = *uo.*, 182.

²³ KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = *uo.*, 99.

²⁴ Uo.

²⁵ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 312.

²⁶ Kazinczy András – Bossányi Zsuzsannának, Pozsony, 1796. november 8. = KAZINCZY 2011, 183.

²⁷ Kazinczy András – Bossányi Zsuzsannának, Pozsony, 1796. november 23. = *uo.*, 183.

pedig itt jobban esik. [...] Az Öcsémet pedig arra kérem; hogy a' bort maga válasszam meg, hogy úgy ne járjak mint mikor János az 1790ben csinált átalagbol mutatót hozván a' pinczéből, elmített az ürmössel. [...] A' 30ad vám és szekeres ki fog itt fizettetni. Egyéberánt tartsatok mindent titokban ott, hogy senki se tudjon felőle semmit [...]"²⁸

– A „kantárpénz” értelme nem teljesen világos, Szilágyi Márton szerint „[t]alán arra utal, hogy a kiszabadulás alkalmával az egykori államfogyolynak fizetnie kell börtönbéli eltartása költségeiért, ahogyan ez Kazinczyval később meg is történt.”²⁹ Ám az is lehet, hogy a börtönparancsnok kezébe kellett lefizetni egy nagyobb – nem hivatalos – összeget, azaz 'borravalót': „a nyereg- vagy kantárpénz, midőn lóvásároknál a vevő a gulyásnak [vagyis az 'őr'-nek és nem a tulajdonosnak] ad valamit”.³⁰ (L. alább, 1801-nél!)

Kazinczy Ferenc: „Azon 5fél Kötetet, mellyet még brünni fogságomban 1798. vettem [...]”.³¹

1799:

Kazinczy Ferenc: „Neumarkton ebédelvén [...] – Van magyar borotok? kérdém. – Van. – Tokajit két butelliával; elhozta. Én az egyiket a' praesideálo Aubertnek nyújtám, ki azt azonnal oldalzsebjebe dugá; a' másikat kiosztám társaimnak [...]”.³²

1800:

Bossányi Zsuzsánna: „Küldök 21. Butela Bort és 2 Butela eczetet. [...] Hat zsebbevalót is visznek.”³³

Kazinczy Ferenc: „Az Anyám [...] [1800. február 27-én] útnak indított pénzt is, s egy Verslag tokajit is, hat-e vagy tizenkét fejer zsebbelivel.”³⁴

Kazinczy Ferenc: „A' Tokaji bor a' Cerberust is megszelídítheti. [...] – Két butelliát magamnak tartottam és társaimnak, a' többit ezek ivák.”³⁵

– Az anyja által küldött 21 üveg tokaji aszúból 19 a börtönöröké lett.

Kazinczy Ferenc: „Soha sem evém meg a' mit főztem, 's felét mindég azoknak küldém, a' kiknek pénzek elfogyott.”³⁶

Kazinczy Ferenc: „Tiszteink [...] megszeretének bennünket, 's az út nekik semmibe nem került. [...] mi négyen Szulyovszky, Szlávy, Laczkovics, én, tartottuk mind Hördét, mind a' pénz nélkül maradt Úzát, Hirgeistot, Szmetanovicsot, 's Commandirteinknek naponként, négy ezüst garast [= 12 krajcárt] egyre, fizettünk.”³⁷

²⁸ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Brünn, 1798. január 10. = *uo.*, 184–186.

²⁹ *Uo.*, 397.

³⁰ BOZÓKY 1891, 412.

³¹ KAZINCZY, *Nachträge zu Sulzers allgem[eine] Theorie der Schönen Künste* = KAZINCZY 2021, 91.

³² KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = KAZINCZY 2011, 109.

³³ Bossányi Zsuzsánna – Kazinczy Ferencnek, Regmec, 1800. február 27. = *uo.*, 188. (Kazinczy megjegyzése: a levelet „vettem Kuffsteinban, Májusnak 22dik 1800.”)

³⁴ [Kazinczy Ferenc feljegyzése az azt követő levélhez] = *uo.*, 187.

³⁵ KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = *uo.*, 112.

³⁶ *Uo.*

³⁷ *Uo.*, 119.

Kazinczy Ferenc: „Az úton Klári Húgom 100. f[orin]tot az Öcsém József ismét 100 F[orin]tot adott; és így költöttem az úton Kufsteintól Gátig 249. [Rft] 12. [krajcár.]”³⁸

– Az 1800. június 30-tól 1800. augusztus 25-éig tartó utazás alatt Kazinczy élelemre, mosásra, az örök megkenésére, könyvekre és tintára,³⁹ egy „10xros kép”-re,⁴⁰ talán egy „Mocskos szép leány”-ra⁴¹ és talán egy 16 esztendő „vékonyka barna lyánká”-ra⁴² is költött. Majd aztán „Orvosság”-ra⁴³ is, melynek okáról utóbb ezt írta: „annak a’ rühöcskének⁴⁴ maradványából, melyet Augustusban 1800. Munkácsi út alatt a’ [...] esztendő <Krainik Málitól> kaptam, nem tudtam úgy kitisztítani”⁴⁵

Kazinczy Ferenc: „Anyám [...] beszállta Consil. és Beregi Vice-Ispán Lónyai László Urnál Vásáros-Naményban; üresen lelé ugyan a’ házat, de parancsola kamarájával harmad napig, mint otthon. Az idegen [a francia fogoly] nem lelte fel magát e’ bánást látván. Idegen házhoz szállani, harmad napig vendégelni ’s más kamarájából ennyi népet, ’s a’ ház’ ura ’s asszonya híre nélkül.”⁴⁶

1795–1801:

Kazinczy Ferenc: „a’ strázsák’ folyosóján égő gyertyákért 330 frt fizettek [ti. a család].”⁴⁷

– Itt bizonyára az örök lefizetéséről szolt.

1801:

Kazinczy Ferenc: „Velem háromszáz darab könyv volt.”⁴⁸

– Munkácson.

Kazinczy Ferenc: „midőn eleresztettek, hetven darab könyvet hagyék társaimnak”⁴⁹

³⁸ KAZINCZY, [Rövid jegyzések]: *Status Cassae = uo.*, 12.

³⁹ KAZINCZY, *Fogságom’ Naplója = uo.*, 120, 123.

⁴⁰ KAZINCZY, [Rövid jegyzések]: *Kufsteinből Munkácsra vivő út folytatása = uo.*, 12–13.

⁴¹ Szilágyi Márton jegyzete: „nem világos, hogy itt fizikai értelmű, vagy inkább erkölcsi tartalmú »mocsok«-ról van-e szó – ez utóbbi esetben ugyanis az utalás egy prostituáltra is vonatkozhat” (*uo.*, 233).

⁴² KAZINCZY, *Fogságom’ Naplója = uo.*, 122.

⁴³ KAZINCZY, [Rövid jegyzések]: *Ut Munkácsra = uo.*, 13.

⁴⁴ A „rühöcskét” nemi betegséggént értelmezi Dobszay Tamás (DOBSZAY 2015, 365; KAZINCZY, *Fogságom’ Naplója = KAZINCZY 2011, 133*). – Ennek azonban ellentmond, hogy Kazinczy valószínűleg az 5 éves unokahúgától, Krainik Amáliától kapta el.

⁴⁵ KAZINCZY, *Az én naplóm = KAZINCZY 2009, 261*. (Az életkornak hely van kihagyva, a név törölve.)

⁴⁶ KAZINCZY, [Pályám emlékezete III.] = *uo.*, 664.

⁴⁷ KazLev, 2/547, Kazinczy Ferenc – Festetics Györgynek, Regmec, 1802. december 3., 516.

⁴⁸ Kazinczy 1823. május 3-i feljegyzése Bossányi Zsuzsanna 1801. május 20-án, Sátoraljújhelyen kelt kegyelmi kérvényére, melyet Zemplén vármegye támogatólag küldött föl a helytartótanáchoz. Közli: HÖGYE 1990, 12–13; KAZINCZY 2011, 342–343; vö. SZILÁGYI 2017, 130.

⁴⁹ KazLev, 14/3329, Kazinczy Ferenc – Deseffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25., 449.

Bujanovics Károly: „*A külön futárral nekem küldött levelét Nagyságos Uraságodnak a szokott tisztelettel vettem az ötszáz forinttal egyetemben, mely a megadott célra egyébként már korábban nagyrészt felhasználott.*”⁵⁰

– Kazinczy Ferenc jegyzete a fenti levélhez: „Német Causar[um] Reg[alium] Director egy kézre játszott ezzel a semmirevaló és az egész haza által útált, gyűlölt Bujanovicscsal; annyit nyúztak rajtunk és egyéb esedezőkön a mennyit azok elbirtak. Már az itt említett ötszáz forinton kívül egyszer kicsikara az anyámtól ötszázat, Tornai főispán Okolicsányi János által, ki Bujanovicsnak és társainak egyik híve vala. Hijába mondá az én hétgyermekű anyám hogy esedezni most haszontalan, minekutána a béke megkötéséhez nincs remény. Bujanovicsnak és társainak 500 f[orin]t kelle, s ki merte ezt megtagadni.”⁵¹

Kazinczy András a szabadulás előtti napokban Kazinczy anyjához: „Asszonyom Ángyomnak kezéit csókolom s alázatosan kérem, hogy az Öcsémnek [Kazinczy Ferencnek] most **2000 vagy ha csak 1500 Ftot is adjon, ő mikor kivánni fogják, lefizeti azt.**”⁵²

– Ez az 1797-nél már említett „kantárpénz” lehet.

Kazinczy Ferenc: „ez a sovány [1801. május 20-i] Esedezés annak a másíknak példája szerint volt nem tudom ki által dolgozva, amelyet ezelőtt már Udv. Agens Bujanovics Úr nyújta-be Ő Felségének és amellyért az Anyámtól ez az Udv. Agens **Ötszáz forintot kívánt pengő pénzben.**”⁵³

– Tehát Bujanovicsnak 500 ezüst Rft-ot fizetett Bossányi Zsuzsanna, és talán a most említett esedezés mellé is kellett fizetni, ahogy talán Kazinczy László esedezése mellé is.⁵⁴

Kazinczy Ferenc: „*Listája azoknak a dolgoknak, amelyeket Kazinczy úrnak otthonról küldtek. Munkács, 1801. június 17.*

1. *Bankjegyben 50 [rénes] forint*

2. *4 zsebkendő*

3. *Korábban, 1801. május 28-án kaptam 30 [rénes] forintot*

4. *Mézeskalács és más finomságok*

Ezt mind megkaptam. 1801. június 17.

*Kazinczy Ferenc*⁵⁵

Kazinczy Ferenc: „**Én mindent főzetheték, a'** mit erszényem elbirt, az pedig mindent elbirt, mert anyám közel volt, 's én vele titkos levelezésbe tevém magam; **ha fogyott a' pénz: egyszerre izentem, 's a' pénz jött.**”⁵⁶

⁵⁰ Bujanovics Károly – Kazinczy Andrásnak, Bécs, 1801. január 26. = KAZINCZY 2011, 188–189, 400. (Ford. Balogh Piroska és Kiss Béla.)

⁵¹ Kazinczy Ferenc jegyzete e levélhez: Bujanovics Károly – Kazinczy Andrásnak, Bécs, 1801. január 26. = *uo.*, 188–189.

⁵² Kazinczy András – Kazinczy Józsefnek, Sátorajújhely, 1801. május 17. = *uo.*, 191.

⁵³ Kazinczy 1823. május 3-i feljegyzése Bossányi Zsuzsanna 1801. május 20-án Sátorajújhelyen kelt kegyelmi kérvényére, melyet Zemplén vármegye támogatólag küldött föl a helytartótanácsához. Közli: HÖGYE 1990, 12–13; KAZINCZY 2011, 342–343; vö. SZILÁGYI 2017, 130.

⁵⁴ Szilágyi Márton jegyzete: KAZINCZY 2011, 342.

⁵⁵ Kazinczy Ferenc – Budai Andrásnak, Munkács, 1801. június 17. = *uo.*, 192, 405. (Ford. Szilágyi Márton.)

⁵⁶ KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = *uo.*, 134.

Kazinczy Ferenc: „én pedig négy holnap alatt mindennap tápláltam négy embert”.⁵⁷

Kazinczy Ferenc: „Riedele és még három fogoly leveheték gombjaikat, ’s nekem az a gyönyörűségem volt, hogy ezeket ezentúl mindennap megétettem. Riedele mindennap kapa egy meszely édes tejet. Ollykor Tokajit is. [...] Kiese Wetternek [a munkácsi főbörtönőrnek] épen ez kelle; mert az ő felesége főzött, ’s így rajtam többet nyere hónaponként, mint minden társaimon.”⁵⁸

A fenti lista nagyobb kiadásai (melyek részben átfedik egymást):

- a budai bírósági időszak kiadásai Kazinczy Dienes szerint: 1600 Rft (mivel Miklós is vádlott volt, ezért ez felezendő);
- a napi kiadások a brünni időszakban (1795. október – 1798. január 10.) kapott készpénz: 550 Rft;
- napi 1 Rft a „hétköznapi” kiadások: 2387 napra tehát 2387 Rft;
- munkácsi út: 250 Rft;
- „gyertyákért”: 330 Rft;
- Bujanovics korrumpálása: 1000 Rft;
- „kantárpénz”: 1500-2000 Rft (nincs rá adat, hogy valóban fizetett-e);
- a tokaji borok (értéke és fuvarozása,⁵⁹ harmincadvámja);
- a kb. 300 db könyv;
- a túlárzott főzetés és mosatás;
- az örök „borravalója” és utaztatása;
- a rokonok pesti és bécsi tartózkodása (hónapokig voltak Pesten és Bécsben, de közben magánügyeket is intéztek);⁶⁰
- az utólag kiszámlázott költségek: 1564 Rft 54 és fél krajcár (erről alább);
- továbbá az itt elő nem számlált vagy rejtett kiadások.

Kazinczy fogságának az összes terhe nagyságrendileg 10 000 Rft körül lehetett.

4.3. „BARÁTOM, ADJ ENNEM!”

A fentebb idézett „négy holnap alatt mindennap tápláltam négy embert” megjegyzésben rejlő történet Kazinczy önéletrajzaiból részleteiben is ismert. Eszerint Kazinczy ki tudott mászni a munkácsi várbörtön cellájából a folyosóra, de a szomszéd cellában raboskodó Andreas Riedel észlelte Kazinczy mozgását:

⁵⁷ KazLev, 14/3329, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25., 449.

⁵⁸ KAZINCZY, *Fogságom’ Naplója* = KAZINCZY 2011, 134–135.

⁵⁹ 1 átalag (kb. 70 liter) tokaji aszú pesti leszállítással 10 arany körül volt 1785-ben (erről később).

⁶⁰ L. a „Váradi Dáma miatt tett Pesti út”-at emlegető fentebb idézett levelet: KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 92.

„Riedele a' hasadékon meglátta hogy ott emberi figura suhan-el. [...] Megvallám neki, hogy a' kis lyukon búvok-ki. O bravo! – kiálta nagy hanggal; meg van, a' mit óhajték. Barátom, adj ennem, majd elveszek éhen. [...] Így nekem az a' szerencse adatott, hogy négy idegen nemzetbeli társamat, tudnillik Riedelét, Ruzsicskait, Angiolinit, és talán Schédelt négy holnapig mindég tápláltam. Riedele mindennap egy butellia tejet, egy darab ciocoladét, tészta süteményt, sódart, pecsenyét kaptak a' többiek.”⁶¹

Mint a Riedel és Kazinczy kapcsolattörténetét megíró Szilágyi Márton megjegyzi:

„Riedel ezen kérése igencsak indokolt volt. Míg a Munkácsra szállított foglyokat általában napi 20 krajcáron tartották, sőt, előfordult 30 krajcáros keret is, Riedelre külön rendelkezés vonatkozott, így öt napi 8 krajcárból táplálták.”⁶²

Arra is felhívja a figyelmet Szilágyi Márton, hogy a *Fogságon naplóját* író öreg Kazinczy úgy emlékezett, hogy a társa 4 krajcárról panaszkodik, de „eldönthetetlen is, hogy ez Riedel tévedése-e vagy Kazinczy memóriájé”.⁶³ Kazinczy 1823-ban is erre az összegre emlékezett, sőt úgy tudta, hogy minden németet ennyiből tartanak: „Német rabok naponként négy xrt kapnak, s nincs semmi ruhájok, semmi ágybeliek, egy szalmazsákon és egy pokróczon kívül, s foghelyeiknek küszöbén soha túl nem lépnek.”⁶⁴ A fejpénzre vonatkozó adatok közötti különbség oka talán nemcsak a személyre szabott büntetésben keresendő, hanem abban is, hogy korrigálhatták az idővel elinflálóó eredeti összeget.

Ugyanitt írta Kazinczy, hogy „[n]ekünk szabad volt úgy élnünk, ahogy erszényünk bírta, saját ruháinkba öltözködnünk, s gyakorta ki valánk hordva, de mindég egyenként, a napra.” Vagyis Kazinczy azért tudott segíteni, mert a magyar nemeseknek joga volt saját költségükön élelmet vásárolni, míg az osztrák és cseh alattvalóknak nem. Szilágyi Márton Kazinczy jótéteményét igazolni tudta a foglyokat felügyelő Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) iratanyagával. Egy Riedel ellen 1805-ben indított vizsgálat során dokumentálták, hogy „Kazinczy [...] Riedelnek közel háromnegyed évig adott át a kályha gombját levéve, a fenti módon gubacsot a tintához és tollat, egyszer még egy üveg tokajit, tejet és egy kiflit, s viszont mindig megkapta a leírt elégiákat.”⁶⁵

Kazinczy emlékezéseiben négy hónapról írt, Riedel vallomása viszont háromnegyed évről szólt. Mindenesetre Kazinczy hónapokon keresztül kockáztatta szabadulását, az édesanyja pedig nemcsak a fia, hanem a négy fogolytárs élelméért is fizetett.

⁶¹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 236–237.

⁶² SZILÁGYI 2017, 129.

⁶³ *Uo.*, 129, 53 lj.

⁶⁴ Kazinczy 1823. május 3-i feljegyzése Bossányi Zsuzsanna 1801. május 20-án Sátoraljaújhelyen kelt kegyelmi kérvényére, melyet Zemplén vármegye támogatólag küldött föl a helytartótanácshoz. Közli: HÖGYE 1990, 12–13; KAZINCZY 2011, 342–343; vö. SZILÁGYI 2017, 130.

⁶⁵ A német nyelvű jegyzőkönyv részletét Szilágyi Márton közölte és fordította magyarra: SZILÁGYI 2017, 131, 57. lj.

4.4. FOGSÁGI KÖLTSÉGEK II.

A fogság költségét – noha amikor lehetőségük volt, önmaguknak vettek élelmet, és az örökkel is bőkezűen bántak – a magyar raboknak kiszámlázta a királyi kamara. Kazinczy két fizetési felszólítást is kapott; először szabadulása után egy évvel, 1802 novemberében gróf Mailáth György királyi jogügyi igazgatótól:

„1802-nek utolsó hónapjaiban Mélt. Causar. Regg. Director Majláth György urnak parancsolatja érkezik Regmeczre, hogy a' fogságom alatt rám tett költség fejében a' kamarának fizessek vissza 1068 f. 50 ½ xrt.”⁶⁶

Kazinczy 1801-es szabadulása óta igen nehéz anyagi helyzetben volt, alig néhány nappal Mailáth fizetési felszólításának kézhez kapása előtt kért kölcsön 100 Rft-ot Nagy Gábortól, hogy azt az anyjának visszaadhassa:

„Péncz kell. Csináljon az Úr valahogy, még pedig úgy, hogy Vasárnap estig bizonyosan vehessem, mert az Anyám hétfőn itt lesz, és én nem tudathatom vele, hogy az a' péncz, a' mit által fogok adni, nem a' magáé, hanem substituált.”⁶⁷

A követelt összeget nem lehetett vitatni, meg kellett fizetni: „a' rám vetett summát a' kamarának kölcsön vett pénzzel lefizettem”⁶⁸ – írta Kazinczy. Ez azonban nem teljesen így történt. Kazinczy anyja még 1797-ben a kassai sóháznál letett 336 Rft 42 és negyed krajcárt, az 1795. október 7. – 1796. december 31. közötti időszak fogvatartási költségeire. Erről az összegről 1797. november 17-én Kassán állítottak ki nyugtát.⁶⁹ Ez a teljes követelés majdnem harmadát fedezte, így a kamarának végül is csak 732 Rft 8 és negyed krajcárt kellett befizetni, ami 1803 tavaszán meg is történt. A tartozás rendezését egy Kassán 1803. március 31-én kelt nyugta igazolja.⁷⁰

Péchy Imre megígérte Kazinczynak, hogy kölcsönt ad a kamarai követelés rendezésére. Ám a tekintélyes rokon segítsége valamiért késlekedett, ezért Kazinczy lépni kényszerült. Március 31-én fizetett a kamarának, mégpedig másoktól felvett kölcsönökből: „jónak láttam eminnen amonnan összeszedett pénzből a letenni parancsolt summát letenni”, és 1803. április 22-én levélben emlékeztetni Péchy-t a szavára.⁷¹

A fenti nyugtából látható, hogy valóban beszámították a sóháznál letett összeget, így Péchy-től is kevesebbet kért:

⁶⁶ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 122. Az említett levél: KazLev, 2/535, Majláth György – Kazinczy Ferencnek, Pozsony, 1802. október 8., 496. Kazinczy válasza a novemberben kézhez vett levélre: *uo.*, Kazinczy Ferenc – Mailáth Györgynek, Regmec, 1802. december 8., 519–520. (Vö. KAZINCZY 2009, 1119–1121.)

⁶⁷ KazLev, 2/536, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, 1802. október 15.

⁶⁸ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 122.

⁶⁹ A nyugta szövege és fordítása: KazLev, 24, 595–596.

⁷⁰ Kazinczy másolata: MTA KIK MS 5057.

⁷¹ KazLev, 3/592, Kazinczy Ferenc – Péchy Imrénének, Érsemjén, 1803. április 22., 52.

„E szerint alázatosan kérem az Urat Uram Bátyámat, méltóztassék ne már 1000, hanem a szerencsés változás után csak 700 rftot nékem kölcsön adni, hogy ebből (le lévén téve a kamara által reám vetett summa) az, e miatt tett adósságom kipótoltathassék.”⁷²

Interim = Quittung

Ueber 1008/50 1/2 + waldes Fritz Joseph u. Kazinczy, als nimen fogsalt des
wäsenden finnen wozgenantem Kavalier in dem Raathesreife ist als
Araris wozgenantem Ueber 1008/50 1/2: waldes d. J. Tag an
als darselbe der Ofen als in finnen darselbe in gesehene, bei
inclusive 31 8br 600 gummel: / zu waldes darselbe an des darselbe
Con. Carl Regg darselbe zu darselbe finnen an darselbe. darselbe finnen
Anka beer u. richtig abgesehene. Capitan d. 31 März 1803.

Ueber 1008/50 1/2 +
i. zwar.
330 / 42 1/2 finnen a Conso obigen Summe (L.S.)
auf die 1797 unter 17 1/2 waldes waldes waldes
darselbe nimen finnen waldes Kavalier Quittung
befandigt waldes waldes adre darselbe finnen anka
Kavalier waldes waldes waldes finnen waldes waldes,
waldes waldes waldes finnen zur Abrechnung obigen
Summe zu 1008/50 1/2 darselbe Anka waldes waldes
fals.

Hr. d. Carl Regg darselbe
Amt allwa.
Alexander darselbe
Finnen.
Alexius Mixich.
Anka Consolow.

Jus 5054₃₃

Az 1803. március 31-i nyugta

A kért 700 Rft-ot 1803. április 28-án⁷³ megkapta Péchytól. Ezt a 700 Rft-ot és kamatainak nagyobb részét⁷⁴ azonban már nem Kazinczy, hanem az anyja adta vissza Péchynek 1810-ben. Kazinczy így köszönte meg az adósság rendezését:

„Asszonyám a' Péchy Imre bátyámnál való 700 ft adósságomat, melyet fogságom költségei név alatt a' Kamara által reám vetett 1000 ft-nál többől álló terhem miatt csináltam, lefizetni méltóztatott interessével együtt; és ezt nem az én kérésemre cselekedte Asszonyám, hanem tulajdonképen anyai kegyességében, a' nélkül hogy azt valaha kérttem volna. A' legszívesebb köszönettel köszönöm Asszonyámnak anyai kegyességét, mind a' magam nevében mind a' gyermekeimében.”⁷⁵

⁷² Uo., 53.

⁷³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 281.

⁷⁴ A kamatokat az első évben még fizette Kazinczy: KazLev, 3/672, Kazinczy Ferenc – Péchy Imrénék, Bagos, 1804. május 1., 191–192.

⁷⁵ KazLev, 24/6011, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, h. n., 1810. június 23–26. között, 119.

Az „1068 f. 50 ½ xr.” rendezése legfeljebb a Péchynek (egy darabig) fizetett kamatokba került Kazinczynak. 1810-re ettől is megszabadult Kazinczy, de önelbeszéléseiben és levelezésében és ennek révén a Kazinczy-életrajzokban sokáig fennmaradt e tartozás legendája. A „fogsági költség” afféle vándormotívummá vált Kazinczy szenvedéstörténetében.

1803 nyarán újabb felszólítást kapott Kazinczy:

„Mint újságot – szomorú újságot – írhatom, hogy minekutánna a’ Fels. Kamarának 1068 fr. 50 ½ krt heted fél esztendeig és két hétig reám tett költségeiért lefizettem, most ismét veszem parancsolatját, hogy hibás lévén az a’ calculus, a’ melly szerint rajtam csak 1068 frt. 50 ½ krt kívánt, fizessek újra 496 f. és 4 krt. Arról kérdés sincs, hogy azt is meg fogom e fizetni? de – nehéz!”⁷⁶

Ezt a kérést, pontosabban követelést igyekezett elfelejteni, és bízott a bürokrácia feledékenységében is. Ám 13 évvel később, 1816 áprilisában a befizetés elmaradása miatt Dömötöri Németh János (?–1829) királyi jogügyi igazgató hivatalos levelében⁷⁷ megrótta Kazinczyt, és figyelmeztette fizetési kötelezettségére. E levél íróját különös véletlen folytán hasonlóan hívták, mint a Martinovics-per királyi jogügyi igazgatóját, Nyéki Németh Jánost (1748?–1807).

Ezt az emlékeztető levelet Kazinczy – kissé megtévesztő módon – „új parancsolat”-ként említette Dessewffy Józsefnek fél évvel később, 1816 novemberében:

„Ennyi szerencsétlenségeken felül jöve a’ Fiscus, ’s a’ reám tett költségek fejébe, noha mindég magamét költöttem ott, ’s minden liquidatio nélkül, azt parancsolja 1801. hogy fizessek 1068 ftot. Költsön vettem pénzt erre, ’s az a’ költsön vett pénz még máig is nyom, s íme ez idén új parancsolat érkezik, hogy hibás volt az elsőbb parancsolat, pótolékül még fizessek 496 f. 4 xrt.”⁷⁸

És az az állítása is megtévesztő, hogy „az a’ költsön vett pénz még máig is nyom”. Ez csak úgy lehet igaz, ha Kazinczy a Péchytől kapott 700 forintot nem arra használta, amire kapta, vagyis nem fizette vissza azt az „eminnen amonnan összeszedett pénz”-t, amelyből ténylegesen kifizette a kamarát. Vagy esetleg más(ok)tól is fogságára hivatkozva kért kölcsön. Harsányi István azt írta a Kazinczy-levelezés alapján, hogy „Teőke Károlynétól (Löcséről) 1802-ből fogsága költségeire 1000 frt”-ot kért.⁷⁹ Teőkénével 1802. augusztus 26-án találkozott Kazinczy, Mailáth György fizetési felszólítását pedig novemberben vette kézhez. [→ 11.2. 1820 előtti tartozások]

Visszatérve a 496 Rft kamarai követelésre: mivel ezzel már 1803-tól tartozott, a levélbeli megfogalmazás – „ez idén új parancsolat érkezik” – inkább az elbeszélendő történet folytatását alapozza meg, mintsem a valóságról számol be. A Dessewffyhez írt levél így folytatódik:

⁷⁶ KazLev, 3/614, Kazinczy – Kozma Gergelynek, Érsemjén, 1803. szeptember 1., 96.

⁷⁷ KazLev, 24/6064, Németh János (Dömötöri) – Kazinczynak, Pest, 1816. április 14., 186–187.

⁷⁸ KazLev, 14/3329, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25., 449.

⁷⁹ KazLev, 22, *Bevezetés*, X.

„Ezt [a 496 forintot követelő levelet] Erdélyi útam előtt vettem. Ott, meg sem álmodván hogy érzékeny fölnek beszélletem, elmondám néhol. Midőn haza érék, nem sokára, 500 f. le vala téve Kassai Kereskedő Fried Sámuel Úrnál, hogy azt nekem egy ismeretlen barátom nevében adja által a' Fiscus kielégítésére. Dilizsánszon jött a' pénz, 's Fried eltiltatott, hogy ne tudassa velem kitől és honnan, 's Fried megállá a' parancsolatot. Én az ismeretlenhez egy megköszönő levelet írtam, mellyben emlékeztetém, hogy a' Krisztus megtiltotta ugyan a' felsegéltnek hogy el ne mondja mit veve és kitől vevé: de, hogy az ötet ismerje, azt megengedte.”⁸⁰

Kazinczy nevezetes erdélyi utazása 1816. június 11. és szeptember 10. közé esett, és szeptember 18-án írta az adományt megköszönő levelét az akkor számára még ismeretlen személynek. A levélre Döbrentei Gábor az alábbiakat jegyezte fel:

„Az itt említett pénzt (500 forintot V. Cz.) adtuk
gr. Gyulai Lotti.....200 f.
gr. Gyulai Lajos.....150
Döbrentei Gábor.....150
500 f.”⁸¹

Döbrentei megígérte, hogy felfedi az adakozók kilétét, egy feltétellel: „Ha fel fogadod, hogy semmi vizsont adást nem tészesz, talán meg fogod tudni, kitől ment Hozzád az 500 forint.”⁸² Kazinczy e feltételnek megfelelt:

„Ne félj hogy visszaadjam: kevélységem nekem ez által nincs megbántva, 's annyi teher nyom, hogy vissza nem adhatnám ha akarnám is, 's rettent a' jövőendő 's gyermekeimnek száma.”⁸³

Véletlen egybeesés, de 1805 tavaszán szintén 500 forintot kapott Erdélyből, idősebb Wesselényi Miklóstól, és ezt az adományt is a kassai kereskedő, Fried Sámuel közvetítette.

1817 januárjában Döbrentei – egy érzékeny levélregény hangján – leleplezi jótévesé történetét:

„Az 500 Rft kiküldése így történt: Mikor Te nekem azt éjjel után beszélled Kolozsvárratt, elérzékenyedve mentem lefekünni a' kis szobába, 's itt könnyezém-ki fájdalommat, hogy nem segíthetek. [...] Andrásfalván azt ismét említeni találád. Láttam én azt ábrázatonon, hogy úgy beszélled, olly ártatlansággal adod elé, mint egyik barát a' másik-

⁸⁰ KazLev, 14/3329, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25., 449–450.

⁸¹ KazLev, 14/3267, Kazinczy Ferenc – Ismeretlennek (Döbrentei Gábornak), Széphalom, 1816. szeptember 18., 290–291.

⁸² KazLev, 14/3326, Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1816. november 17., 444.

⁸³ KazLev, 14/3331, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1816. november 30., 453–454.

nak szokta megmondani tartózkodás nélkül bajait. Te egykor a' Grófnéval a' kertbe menél. [...] Hirtelen menék, hogy Lottival külön szállhassak.”⁸⁴

E levélben Rft-ot írt Döbrentei, ám a fentebb idézett jegyzete szerint váltóforintot adtak: „500 forintot V. Cz.” 1 Vft 1816-ban kb. 5 papír Rft-ot ért, és ha rénes forintban számolt a kamara – mivel 1803-ban még csak rénes forint volt –, akkor Kazinczynak a kapott 500 Vft-ból csak 100 Vft-ot kellett befizetnie – de erről nincs pontos információ. [-> 1.3. Vásárlóérték]

---

⁸⁴ KazLev, 15/3355, Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencnek, Kolozsvár, 1817. január 10., 8.

5. Széphalom újra: kényszerpálya és birtokbavétel

5.1. FAMÍLIAI LEVELESLÁDA

Kazinczy Eugénia 1842-ben Toldy Ferenchez írt leveléből az derül ki, hogy a szülei levéltára Vay Ábrahám berkeszi könyvtárába került, mivel az egyik öccse, Antonin ott lakott:

„Szegény Anyam Februárius 14dikén halt meg. Leveles Kufere Antonín testvéremnél van. Vannake közte Atyám levelei, nem e, vagy másoké? nem tudom. Antonín Berkeszen lakik G Vay Ábrahám Úrnál. A' Posta; *Miskolcz, Tokaj, Nyíregyháza, Berkesz*. Kazinczy Gábornál Írások, azt tudom hogy vagynak, de nem tudom mik, most üzenné nekem G Dessewffy Józsefné, hogy mit tett azokkal Gábor? abbúl szép Pénz jöhetne be mond.

Magamat kegyeibe ajánlván, vagyok kegyednek

tisztelő Szólgálója
K[azinczy] Z[seni]¹

Kazinczy Gábor kezénél is voltak iratok, köztük olyanok is, amelyek a Kazinczy-birtokra vonatkoztak, ám ő is úgy tudta, hogy a Vay-családhoz került a fő levéltár:

„Nagy sürgetés, s gorombáskodás után egy halom írást kaptam András testvéremtől; mint mondá: a K Ferenc kezénél volt levéltárt, de Gravéntól [?] tudom, hogy *purificálva* [tisztogatva] általa.² Ebben ismét *csak* a Ferenc (illetőleg atyja,³ József) ágát⁴ illető birtokviszonyokat tárgyzó okmányok vannak, mint a mi levéltárunkban az András ágáét. E szerént hová lett a fő (vagy K. Dánielen túl menő) levéltár, nem tudom. Valószínű, hogy a gr. Vay Ábrah. maradékainál van, az anyjok, K. Zsófia (K. Péter leánya) útján.

A levéltárban mit kaptam sok érdekes *inutilia* [hiábavaló], be nem jegyzet dolog van [...].⁵

Dékáni Kálmán a 20. század elején a Vay család berkeszi könyvtárának rendezésekor több Kazinczy-szöveget, illetve Kazinczyhoz kapcsolódó levelet és iratot fedezett fel, majd publikált az *Irodalomtörténeti Közleményekben*.⁶ Mivel a kéziratok ma már

¹ Kraynik Imréné Kazinczy Eugénia – Toldy Ferencnek, 1842. február 14. után = MTA KIK Tört. 2. 166. – A levelet közli: CZIFRA 2013, 61.

² [...]ta[...] [Az „általa” szó felülírva egy olvashatatlan szóra.]

³ Ferenc (<...> atyja, [Az „illetőleg” a törlés fölé írva.]

⁴ agát [Emendálva.]

⁵ Kazinczy Gábor – Toldy Ferencnek [?], [h. é. n.] = MTA KIK Tört. 2. 166.

⁶ A szövegekről, illetve az újraközléseikről bővebben: KAZINCZY 2009, 818–819; KazLev, 24, 466–467.

nem hozzáférhető,⁷ csak az első szövegközlő leírására hagyatkozhatunk. Eszerint egy Kazinczy által összeállított,⁸ részben autográf⁹ kéziratgyűjtemésről van szó, amely a famíliai levéltár része lehetett, és – bizonyára – nem kívánta nyilvánosságra hozni Kazinczy. A berkeszi „famíliai levelesláda”¹⁰ ismert tartalma:

1. Bossányi Zsuzsanna – Kazinczy Ferencnek, 1795. jún. [?]¹¹
2. Bossányi Zsuzsanna – Kazinczy Péternek, 1805. júl. 1.¹²
3. [*Kazinczy Ferencz kellemetlenségei László és Dienes öccsével*]
  - a) Kazinczy kommentárja¹³
  - b) Kazinczy László – Bossányi Zsuzsannához, Linz, 1802. ápr. 5.¹⁴
  - c) Kazinczy kommentárja¹⁵
  - d) Kazinczy Ferenc – Kazinczy Lászlóhoz, Érsemjén, 1802. ápr. 17.¹⁶
  - e) Kazinczy Ferenc – Kazinczy Lászlóhoz, Érsemjén, 1802. ápr. 30.¹⁷
  - f) Kazinczy Ferenc – Kazinczy Dieneshez, Érsemjén, 1802. máj. 20.¹⁸
4. Kazinczy László – Kazinczy Ferencnek, [Linz], 1802. júl. 25.¹⁹
5. Kazinczy Ferenc – Kazinczy Lászlóhoz, Érsemjén, 1802. aug. 5.²⁰
6. Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannához, Érsemjén, 1803. aug. 29.²¹

---

⁷ A berkeszi levéltár a második világháború idején részben megsemmisült, és a „megmaradt levéltártörödédek olyan állapotban volt, hogy a Veszélyeztetett Magángyűjtemények Miniszteri Biztossága a szó szoros értelmében csak vasvillával tudta gépkocsira rakatni és beszállítani az Országos Levéltárba” (BORSA 1969, 315). E maradék nagy része is elpusztult Budapesten 1956-ban, amikor a szovjet tűzérési gránátok miatt tűzvész tört ki a levéltárban. Csak két doboznyi irat maradt meg (ezeket 1955-ben kiemelték mikrofilmezés céljából), de ezek között sincs Kazinczy-szöveg (MNL OL, *Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai: Vay család berkeszi levéltárának maradéka (1626–1937)*, MNL OL P 2055). (Vö. még: DEÁK 1875.)

⁸ Kazinczy több helyen is oldalakat vágott ki az összeállított szövegekből, és bizonyos, hogy szándéka ellenére is sérült a gyűjtemény: „(Ad ddo 2ae Febr. iratott általam Dienesnek; és most Linczből jövőn hozzám, ezen csomó elején áll.) [...] (Lásd magát az általam Dienesnek írt levelet ezen csomó elején).” Ehhez Dékány jegyzete: „E levél, mint már jelezteük, hiányzik. Dékány Kálmán közlő.” (KAZINCZY 2009, 854–855.)

⁹ Deák Farkas már 1875-ben beszámolt a berkeszi könyvtár kincseiről, és ő is autográfokként írta le Kazinczy szövegeit: „Újabb időből Kazinczy Ferencznek sok szép levele édes anyjához s másokhoz, naplói 1803–5-ből, be nem végzett irodalmi vázlatok, tervek, mind saját kézírása [...]” (DEÁK 1875, 476.)

¹⁰ Kazinczy kifejezése: „Kérem gyermekeimet, hogy ezt szerencsétlenségem’ emlékezetére tegyék-be Famíliai Leveleink’ ládjába.” (KAZINCZY, [*Budán 1795. Júniusnak 10-dik napjáig...*] = KAZINCZY 2011, 46.)

¹¹ DÉKÁNY 1903; KazLev, 22/5423, 37–38.

¹² DÉKÁNY 1903; KAZINCZY 2009, 1188–1189.

¹³ DÉKÁNY 1903; KAZINCZY 2009, 109–118.

¹⁴ DÉKÁNY 1903; KAZINCZY 2009, 109–118.

¹⁵ DÉKÁNY 1903; KAZINCZY 2009, 109–118.

¹⁶ DÉKÁNY 1903; KazLev, 22/5425, 39–40; KAZINCZY 2009, 109–118.

¹⁷ DÉKÁNY 1903; KazLev, 22/5426, 40–41; KAZINCZY 2009, 109–118.

¹⁸ DÉKÁNY 1903; KazLev, 22/5427, 41–43; KAZINCZY 2009, 109–118.

¹⁹ DÉKÁNY 1903; KazLev, 22/5428, 43.

²⁰ DÉKÁNY 1903; KazLev, 22/5430, 45–46.

²¹ DÉKÁNY 1903; KazLev, 22/5442, 64–65.

7. Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. jún. 3.²²
8. Kazinczy Ferenc – Teleki Sámuelnek, Érsemjén, 1805. júl. 21.²³
9. Péchy Imre – Kazinczy Ferencnek, Álmosd, 1805. aug. 7.²⁴
10. Kazinczy Ferenc – Péchy Imréhez, Nagykázmér, 1805. aug. 18.²⁵
11. [*Kazinczy Ferencz Följegyzései*]²⁶
12. [*Kazinczy Ferencz „Diáriuma”*]²⁷
13. „Az Álmosdon 1806. márcz. 12-én történt birtokrendezési irat.” Péchy Imre kézírása, Bossányi Zsuzsanna aláírásával, két dátummal: 1806. márc. 12., 1807. [hónap nélkül] 28.²⁸
14. Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannához, Széphalom, 1807. okt. 19.²⁹
15. Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannához, Széphalom, 1807. dec. 24.³⁰
16. Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannához, 1807. dec. 24. után.³¹
17. Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannához, Széphalom, 1810. máj. 31.³²
18. Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannához, 1810. jún. 23. és 26. között.³³
19. *Széphalom és házi dólgaim*³⁴

Az látható tehát, hogy ezen archívumban vegyesen szerepeltek levelek, kommentárok és birtokrendezési iratok. A szövegek tematikájában pedig összefonódik a fogság, a szabadulás, a házasság, a családi viszály és a birtokmegosztás. Vagyis a szabadulás utáni élethelyzet rendezése, a Bossányi Zsuzsanna vezette családi gazdaság évtizedes status quójának megbomlása és Kazinczy Ferenc gazdaságának létrejötte: Széphalom háttere.

Míg a levelek és jogi érvényű iratok az eseményekkel egy időben keletkeztek, azok alakítói voltak, addig Kazinczy kommentárjai és önéletrajzi szövegei már visszatekintő elbeszélői helyzetből láttatják ezt az időben jól körülhatárolható életszakaszt:

A [*Kazinczy Ferencz kellemetlenségei László és Dienes öccsével*] című szöveghez fűzött kommentárok 1802-ben [?] keletkeztek, az elbeszélte időtartam: 1802. április–május.

A [*Kazinczy Ferencz Följegyzései*] 1805-ben keletkezett, az elbeszélte időtartam: 1790/1803–1805.

A [*Kazinczy Ferencz „Diáriuma”*] 1805–1806-ben keletkezett, az elbeszélte időtartam: 1804–1806.

A *Széphalom és házi dólgaim* 1810-ben keletkezett, az elbeszélte időtartam: 1791–1810.

²² DÉKÁNI 1903; KazLev, 22/5457, 91–96.

²³ DÉKÁNI 1903; KazLev, 24/5967, 52–53.

²⁴ DÉKÁNI 1903; KazLev, 24/5968, 53–54.

²⁵ DÉKÁNI 1903; KazLev, 24/5970, 56–57; ugyanez 1805. aug. 17-i dátummal: KazLev, 3/804, 411–413.

²⁶ DÉKÁNI 1902; KAZINCZY 2009, 121–154.

²⁷ DÉKÁNI 1905; KAZINCZY 2009, 200–227.

²⁸ DÉKÁNI 1903; KAZINCZY 2009, 1205–1206.

²⁹ DÉKÁNI 1903; KazLev, 24/5983, 70–72.

³⁰ DÉKÁNI 1903; KazLev, 24/5984, 72–74.

³¹ DÉKÁNI 1903 [téves dátummal]; KazLev, 24/5985, 74–75.

³² DÉKÁNI 1903; KazLev, 24/6010, 117–119.

³³ DÉKÁNI 1903; KazLev, 24/6011, 119–120.

³⁴ DÉKÁNI 1904; KAZINCZY 2009, 154–161.

1806-ban Kazinczy az eseményeket és szereplőket is közelebbről ismerő debreceni orvos barátját kérte meg a naplója – feltehetően a [*Kazinczy Ferencz „Diáriumma”*] – őrzésével: „Ezen pakétnek, a’ mellyet a’ kis fiú viszen, pedig adj helyt, míg kezemhez veszem. Ez semmi nem egyéb, mint 1801 olta való diáriumom.”³⁵

Az elbeszélő jelenét meghatározó közelmúlttal foglalkozó szövegek afféle számvevőként, védőiratként is értelmezhetőek. Az emlékező narrátor egyre inkább összefüggő történetté alakítja az eseményeket, és részben naplóformában és időrendben szólal meg. A visszatekintő elbeszélői pozíció és az elbeszélő történet egészének a részleteken is áttűnő tapasztalata a szorosabb értelemben vett autobiográfiák felé mozdítják el a szövegeket, és még inkább az ezeket később magába foglaló és továbbíró *Az én naplóm* (kelt: 1812.; időtartam: 1801–1804.).³⁶

A Kazinczy szabadulása utáni életszakaszára megkerülhetetlen forrás a *Familiai levelesláda*, de mivel ennek szövegei fizikailag már nem is léteznek, csak feltételes állításokat lehet tenni erről az egyes részleteiben is nagyon bonyolult történetkomplexumról.

5.2. REGMECTŐL ÉRSEMJÉNEEN ÁT ÚJRA SZÉPHALOMIG: KÉNYSZERPÁLYA (1801–1806)

Kazinczy 1801. június 28-án szabadult, 1804. november 11-én vette feleségül Török Sophie-t, 1806. március 12-én megkapta Széphalmot, ahová a felesége 1806. május 12-én „lép éltében legelőszőr”.³⁷ Kazinczy 1806. június 10-én költözött Széphalomra, de a ház készületlensége miatt a felesége és első gyermeke, Iphigénia még Nagykázmérban maradt a Török család kúriájában.

Kazinczy elengedése és Széphalomra költözése között öt év telt el, melyből másfél évet már házasemberként töltött el.

Szabadulása után anyjához ment lakni Alsóregmecre. A Hericz család azonban éppen ekkor váltotta vissza a Kazinczyéknak egykor zálogba adott alsóregmeci birtokrészt. A végrehajtás 1801 novemberében kezdődött meg. Kazinczy ekkor Érsemjénbe ment át a bihari birtokrészek felügyeletére (és a kezdődő családi viszály elől félrehúzódni), Bossányi Zsuzsanna viszont az ügyintézés miatt Alsóregmecen tartózkodott. Ennek a helyzetnek köszönhető, hogy Kazinczy anyja részletes gazdasági utasításokat tartalmazó leveleket írt Érsemjénbe. Az üzenetek betekintést engednek a Kazinczy-ház mindennapi életébe, és az is látható, hogy Bossányi Zsuzsanna és fia 1801–1802-ben együtt tudtak működni egy birtokrész igazgatásában és egy per intézésében; mivel ezekben az ügyekben Kazinczy elfogadta az anyja irányítását.³⁸

A végrehajtás, a zálogbirtok elvesztése „[1801. nov.] 7. Véghez méne. Hericz letett 14,523 f[orintot] [és] 44 x.[=krajcárt] [továbbá] 394 f[orint]ot pedig vetésért.”³⁹

³⁵ KazLev, 4/857, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, [Érsemjén], 1806. január 2., 4.

³⁶ KAZINCZY 2009, 233–319. – Vö. *uo.*, 787–788.

³⁷ [*KAZINCZY Ferencz „Diáriumma”*] = KAZINCZY 2009, 221.

³⁸ A leveleket l. ORBÁN 2017a.

³⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 250; vö. még: KAZINCZY, [1801–1804] = *uo.*, 180.

Kazinczyék 1802. június 25–30. között végleg elhagyták a birtokrészt, és kiköltöztek a Hericz-féle alsóregmeci házból.⁴⁰ A zálogbirtok elvesztése alapvetően változtatta meg a családi vagyron szerkezetét, és késleltette Kazinczy helyzetének rendezését is. A Hericz-részerért tekintélyes summát kapott Kazinczy anyja: ennek az összegnek a kamataiból kitelt volna az az évjáradék, amit majd 1805-ben ajánlott fel fiának az osztályrész kiadása helyett.⁴¹ Alsóregmec atyai birtok volt, a Hericztől kapott összeget az özvegy akár szét is oszthatta volna gyerekei között, de „a’ Regmeczi zálogos portió”⁴² árát inkább a gazdaságba és a másik regmeci ház felújításába fektette. [→ 6.5. Hericz-féle zálogbirtok]

Kazinczy hazatérése után alig fél év múlva ténylegesen is átköltözött Alsóregmecről Érsemjénbe: „[1802. január] 19. Semlyénbe indúlok. Ez nap tartathatik utolsó Regmeczi lakásomnak, mert már mindenemet Semlyénbe szállítám.”⁴³

1802-ben Kazinczy Érsemjénben lakott, Bossányi Zsuzsanna pedig Érsemjén és Alsóregmec között ingázott. 1802. április közepén Érsemjénben, de a hónap végén már Regmecen volt az anya, Kazinczy viszont májusban is Biharból keltezte leveleit.⁴⁴

A végrehajtás miatt csökkent a regmeci birtok kiterjedése, ez arra ösztönözhetette Kazinczyt, hogy végső birtokközpontját Érsemjénben képezlje el 1803-ban:

„a’ R[egmecze]t [tkp. Széphalmot] azért nem tarthattam [me]g, mert ott az execu[ti]o á[lt]al a’ birtok [me]gkevesedett. S[emlyén]ben annyi a’ föld és rét, h[ogy] magunk [me]g n[em] gyözzük ’s munkára adjuk-ki. [...] Essék hát, a’ mit most kérek, annak helyébe.”⁴⁵

Máshol részletesebben is kifejtette Kazinczy, hogy a Hericz-féle bevételből a széphalmi házat saját magának is rendbe hozhatta volna az anyja, azaz ő maga nem tartott rá igényt:

„midőn a’ Regmeczi zálogos portió kiment a’ kezünkől ’s Asszonyám kéntelen vala ház felől gondoskodni, nem azt kívánta-e a’ közhaszon, hogy Asszonyám ne új költséggel terhelje az erszényét, hanem ezt [ti. a széphalmot] építse fel ’s szálljon belé? Úgy annak a’ summának is vetődött volna haszna, a’ mi ezen épületbe tétetett, ’s azt a’ Capitálist is lehetett volna használni, a’ mi a’ Regmeczi új házba ’s új konyhába verődött. Én ezt akkor is mondtam volna, mikor a’ Regmeci ház építéséhez nyult az öcsém, ha tudtam volna, hogy ott ház akar épülni; mert Semlyénbe költözéssel megmondtam, hogy én, nem magam hagyván oda Regmeczet, hanem Regmeczről elotlattatván, többé a’ Széphalmi épületre ’s birtokra számot nem tartok.”⁴⁶

⁴⁰ KAZINCZY, [1801–1804] = *uo.*, 181–182; UÓ, *Az én naplóm* = *uo.*, 264–265.

⁴¹ KazLev, 24/5968, Péchy Imre – Kazinczy Ferencnek, Álmosd, 1805. augusztus 7., 53–54. Az 1805 körül elmérgesedő vita során Kazinczy anyjának egyik ajánlata 1000 Rft évjáradékról szólt; a korban a törvényes kamat 6% volt.

⁴² [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 145.

⁴³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = *uo.*, 260.

⁴⁴ [KAZINCZY Ferencz kellemetlenségei László és Dienes öccsével] = *uo.*, 115, 117.

⁴⁵ A KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28. levél szövegváltozata, amit jegyzetben közölt Váczy János: KazLev, 3, 521. (Kéziratból idézve, a kéziratra Debreczeni Attila hívta fel a figyelmemet: MTA KIK, M. Ir. Lev., 4r 27. c.)

⁴⁶ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 145. [Kiem. O. L.]

A Biharba költözésnek volt egy vizsályokkal teli motivációja is, amire Kazinczy úgy emlékezett – és emlékeztetett – vissza 1803 nyarán, hogy az anyja kiebrudalta:

„Édes Asszonyám, én elesvén minden reménységemen kívül Regmecztől, szégyenlemben hogy velem illyes történhetett, és az Asszonyám eránt való tiszteletből, mindennek azt hirdettem, hogy engemet onnan nem rúdaltak-ki, hanem hogy önnként jöttem-el.”⁴⁷

E megfogalmazás arra utal – ahogy Debreczeni Attila felhívja rá a figyelmet⁴⁸ –, hogy az egyidejű levelekben e vizsályt elhallgatta, mintegy védve a család jóhírét: „Talán az a tartalék rett[enti] Assz[onyámat] h[ogy] mit mond a’ világ ha Semlyénben lakom külön.”⁴⁹ Ennek jegyében 1802. december 8-án semleges hangon tudósította arról egyik levelezőtársát, hogy lemondott Széphalomról:

„Ér-Semjénben [...], hol megszabadulásom olta anyai örökségemben lakom, Alsó-Regmeczi atyai birtokomat, Széphalommal együtt, melly Regmeczhez fél óra, testvéreimnek hagyván.”⁵⁰

Az 1803-as anyjához írt hosszú, keserű, többször átfogalmazott leveléből úgy látszik, hogy már az első szabad hónapjaiban is összetűzésbe kerültek, és fontolgatta az elköltözést:

„kémentel[en] v[agyo]k kimondani, hogy kár volt mindjárt akkor n[em] áll[ani] félre, mikor (1801. Sept. 2d.) a’ Regmeczi kapuban [me]gmondám, h[ogy] vagy Posához megyek v[agy] Lasztócra.”⁵¹

Ugyancsak itt utalt egy 1803 eleji veszekedésre is: „Januáriusi Semjéni históriák”.⁵² Ez talán a József öccsével való összetűzésre utal: „Jósi Semlyénben úgy fogad mint ha ő volna minden.”⁵³ Ennek hátterében nemcsak Kazinczy osztályrésze vonatkozó követelése állt, hanem – ezzel szoros összefüggésben – az is, hogy a Hericztől kapott összegből nem részesült:

„A’ Hericz által nekünk lefizetett mintegy 15,000 fttal Jósi úgy bánt a’ hogy’ magának tetszett. Dohányt vett és vétetett speculatióra, marhát, traficált, építette a’ Regmeczi házat. Eggy gyermeke sem bocsátott az Anyámnak a’ titkokhoz.”⁵⁴

⁴⁷ KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 89.

⁴⁸ L. Debreczeni Attila jelenleg még készülő Kazinczy-monográfiáját.

⁴⁹ A KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28. levél szövegváltozata, amit jegyzetben közölt Váczy János: KazLev, 3, 520. (Kéziratból idézve: MTA KIK, M. Ir. Lev., 4r 27. c.)

⁵⁰ KazLev, 2/549, Kazinczy Ferenc – Benkő Ferencnek, Alsóregmec, 1802. december 8., 518.

⁵¹ A KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28. levél szövegváltozata, amit jegyzetben közölt Váczy János: KazLev, 3, 520. (Kéziratból idézve: MTA KIK, M. Ir. Lev., 4r 27. c.)

⁵² KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 84.

⁵³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 273.

⁵⁴ *Uo.*, 274.

1803 első hónapjaiban Kazinczy Érsemjénben és Alsóregmecen tartózkodott, de márciustól inkább már Nagyváradon és Debrecenben ismerősöknél és rokonoknál időzött.⁵⁵ Tavasszal hosszabb utazásra indult. A család Hericz-féle osztozkodással kapcsolatos ügyeinek intézése miatt ment először áprilisban Emődre, majd május 4-én Pestre Fáy Barnabás tanácsoshoz. Innen azonban továbbutazott Bécsbe, és csak június 29-én érkezett haza Érsemjénbe. Kazinczy fogsága előtt néhány évig vármegyei, majd állami tisztviselő volt, ezért a család ösztönözte egy jövedelmet biztosító állás elnyerésére: „Asszonyám [...] azt mondta terhelésképen, hogy én nem vagyok hivatalban”.⁵⁶ Feltehető, hogy Kazinczy 1803-as bécsi útjának elsődleges célja a hivatalkeresés lehetett, tehát királyi audienciára igyekezett – sikertelenül – bejutni.⁵⁷ Kazinczy 1803. május 31. és június 14. között volt Bécsben, előtte és utána hetekig Pesten tartózkodott (ekkor járt Tatán is). Kazinczy jövedelmeiből (az anyja ajándékából) nem telt volna e költséges útra, azt hitelből és/vagy a családi kasszából fizette. Utóbbi esetben feltehető, hogy a család is bízott Kazinczy sikerében – és abban, hogy Kazinczy nem fog felelőtlenül költekezni Bécsben. De az is lehetséges, hogy a család nem tudott előre Kazinczy útjáról. [→ 5.3. Az 1803-as utazás]

1803. június 29-én, majdnem két hónap távollét után érkezett vissza Érsemjénbe. Néhány nap múlva ismét útra kelt. A két hónappal korábban eltörött karját gyógyítandó ment a nagyváradi fürdőkhöz. Nagyvárad mellett két gyógyfürdő volt: a Püspökfürdőként (vagy Szent László-fürdőként) ismert meleg vizű gyógyforrás és tó, amely Hájó községhez tartozott (ma: Bäile 1 Mai, Bäile Episcopesti [R]), illetve az ettől kb. 2 km-re lévő Félixfürdő vagy Félix-bánya (ma: Bäile Felix [R]), mely akkor a jászóvári premontrei rend birtokában volt. Kazinczy ezekben 1803. július 2. és 16. között tartózkodott.⁵⁸

Kazinczy 1803 őszen visszatért Érsemjénbe. November közepén megbetegedett, ekkor – emlékezései szerint – néhány napig élet-halál között lebegett. December elején már jobban volt. Az év végén Bossányi Zsuzsanna József fiához költözött Alsóregmecre, és 1804 tavaszáig ott is maradt a gyermekágyban fekvő menyé mellett:

„Az Anyám 1803-nak Decemberében, mihelytt a' halál veszedelmén túl valék, oda hagyá Semlyént, 's Regmeczre jött, a' menyemnek, Józsefnének, első gyermekágyában segítségére lenni. [...] Tél volt, sár volt, a' menyem sok ideig betegeskedett, 's így az Anyám tavaszig mulatott Regmeczen.”⁵⁹

A lábadozó Kazinczy mellett ezen a télen csak egy inas, egy „éltes parasztasszony” és egy „15 esztendő, teljességgel nem szép, de igen alkalmas 's eleven lelkű leány”, a

⁵⁵ *Uo.*, 272–278.

⁵⁶ A *KazLev*, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28. levél szövegváltozata, amit jegyzetben közölt Váczy János: *KazLev*, 3, 520. (Kéziratból idézve: MTA KIK, M. Ir. Lev., 4r 27. c.)

⁵⁷ Önéletrajzai szerint azért vállalkozott e költséges útra, hogy megköszönje a királynak a szabadságát. (KAZINCZY 2009, 1128.)

⁵⁸ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 301–302.

⁵⁹ [KAZINCZY, *Ferencz Följegyzései*] = *uo.*, 123.

Marisként emlegetett Nagy Mária szolgálólány marad.⁶⁰ Ezen a világtól elzárt télen vette kezdetét Kazinczy magánéletének legviharosabb szakasza: a család azzal vádolta meg, hogy el akarja venni a cselédlányt. A Maris-ügy hozzájárult a családi viszony elmergesedéséhez, így nehezítette a Kazinczy által sürgetett vagyonomegosztást. [→ 5.4. **Mese a szolgálólányról**]

Kazinczy 1804. májusig Érsemjénben volt, akárcsak az anyja.⁶¹ 1804. május 1-jétől Kazinczy mint bihari táblabíró részt vett egy országos összeírásban: „Bihar Vármegye 1804ben engemet és Baranyi József Urat, mint Assessorait kiküldött az 1802diki Dietán parancsolt Populáris Conscriptió’ megtételére Debreczen körül.”⁶² A munka sok utazással járt, és csak 1804 szeptemberében fejezték be.⁶³ 1805 januárjában számoltak el: „[1805.] Január vége felé levelem érkezik Biharból, hogy a’ conscriptiót kevés napok alatt bé kell adni, azért menjek.”⁶⁴ Az összeírómunkáért fizetést is kapott. 1804-ben Bihar vármegye napi 3 Rft-ot fizetett, de ezt teljesítményhez kötötte: „50 családnak »conscribálását vagy rectificatióját veszi egy diurnumba s attól fizet a conscripto-roknak 3 forintot».”⁶⁵

1804 tavaszán-nyarán Kazinczy egy bihari birtokrészt szeretett volna megnyerni az anyjától:

„Édes Asszonyám! [...] eressen külön, adja nékem a’ Keserű felé fekvő pusza Cúriát, a’ mellette levő földekkel, ’s annyi birtokkal, a’ miből élélhessek; én Asszonyámat nem terhelem építéssel; magam fogok építeni. – Megigérte, hogy mihelytt a’ Popularis Conscriptió munkáját elvégzem, külön ereszt, ’s a’ kivánt Cúriát és földeket ide adta, ’s fogadta, hogy kikészít.”⁶⁶

Érsemjén és Érkeserű kb. 8 km-re van egymástól. A kért „Keserű felé fekvő pusza Cúria” azonos lehetett az 1813-as birtokosztályban megnevezett érsemjéni pusza „curialis fundus”-sal, amely 4100 négyszögöl (kb. 3 és fél magyar hold) volt, és majd Dienes és Miklós jussa lett [→ 5.8. **1813-as birtokmegosztás**]. Ez a belső kert lehetett, amelynek mérete nagyjából azonos a későbbi széphalmi kert nagyságával. Itt már állt egy kuriális épület az 1805-ös „Punctumok” egy mondata szerint: „Semlyénben, ha a’ Bossányi János féle Úri formájú udvar nem tetszik, a’ helyett vegye azt a’ Cúriát, a’ mit már körül is sánczoltatott.”⁶⁷ Ezenfelül kért még szántóföldeket Kazinczy. Az érkeserűi majorsági szántóföldek nagyságát – az 1813-as osztály 584 és 2/8 holdra tette. Ennek a kérésnek a teljesítését Kazinczy anyja majd 1805-ben, a „Punctumok” 4. pontjában ajánlotta fel, de Kazinczy ekkor már nem fogadta el: [→ 5.6. **Az első vagyonomegosztás (1805–1806)**].

⁶⁰ *Uo.*, 123. – Részletesebben: ORBÁN 2010.

⁶¹ [KAZINCZY, Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 124–126.

⁶² KAZINCZY, Csokonainak és Herdernek egy gondolatja = *uo.*, 119.

⁶³ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = *uo.*, 135.

⁶⁴ *Uo.*, 139.

⁶⁵ THIRRING 1903, 47.

⁶⁶ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 125–126.

⁶⁷ *Uo.*, 142.

1804. júniusban Bossányi Zsuzsanna Regmecre ment át, és magával hurcolta Nagy Máriát is. Kazinczy ekkor utána ment anyja vélt betegségére hivatkozva, de inkább Maris miatt, és néhány napot ott töltött. E napok is veszekedéssel teltek.⁶⁸

Majd Kazinczy visszatért az összeírást folytatni. Július 25-én egy gutaütést (agyvérzést vagy agyérgörcsöt) kapott, ezért visszament Érsemjénbe az anyjához.⁶⁹ Augusztus első felében folytatták az összeírást. Kazinczy 1804. augusztus 24-én Nagykázmérba érkezett, és megkérte Török Sophie kezét, majd 1804. szeptember 3-án újra visszatért Érsemjénbe az anyjához bejelenteni a házasságot, amelyet 1804. november 11-én kötöttek meg.⁷⁰

A jegyesség időszakában feltehetően az anyai házban, az érsemjéni Bossányi Ferenc-féle házban lakott Kazinczy, de közben igyekezett az érsemjéni Bossányi János-féle „elrongyolott, de még is Úri formájú házat”⁷¹ lakhatóvá tenni, hogy abban kihúzzák majd Török Sophie-val, amíg egy teljesen új házat fel nem építenek szintén Érsemjénben (Érkeserű felé):

„Én emlékeztetem az Anyámat [1804. szeptemberben] a’ májusi ígéretre, hogy a’ Semlyéni pusztateltet ’s mellette lévő földet nekem adja, instruál, és lakóul, míg amott építhetek, a’ Bossányi János-féle házat nekem engedi. [...] Ide engedte a’ házat. Megvettem a’ deszkát, hogy bédeszkáztathassék a’ ház; tudtával, engedelmével vitetett a’ deszka tulajdon béres-szeke­rén az asztaloshoz, tudtával készítettem a’ Bossányi János’ házára, ajtót, ablakot [...]”⁷²

Bossányi Zsuzsanna azonban – Kazinczy szerint – 1804 októberében meggondolta magát. Az embereit eltiltotta a ház felújításától, és a saját lakóhelyére, a Bossányi Ferenc-féle házba hívta vagy az érkeserűbe küldte a leendő házaspárt lakni. A fiának megüzente, hogy:

„Sophiet ne vigyem a’ Bossányi János házához, hanem hozzam hozzá. Úgy mindent csinál érttem. Ha ezt nem akarnám, vigyem Keserűbe. [...] Kéntelen valék a’ két rosz közt a’ kisebbiket választani, *Keserűt* választottam, *igen keserűen*, azt hívén, hogy oda csak zsellérségbe küldenek, ’s tavasszal épülni fog a’ házam [az érsemjéni új ház].”⁷³

Az 1804. november 11-i házasságkötés után Kazinczy anyja „azt parancsolta, hogy’ kérjem a’ Grófot, hogy szenvedjen meg a’ házánál, míg maga feljő, ’s magával le viszen”.⁷⁴ Kazinczy két és fél hónapig maradt Nagykázmérban feleségével és négy szolgálóval: „Novembernek 11-dike olta Januárnak 26-dikáig éltem hatod magammal és lóval Kázmérban.”⁷⁵ Az említett „négy szolgáló” közül a Franczként emlegetett Plezsnýalszky

⁶⁸ *Uo.*, 127–134.

⁶⁹ *Uo.*, 132.

⁷⁰ *Uo.*, 134.

⁷¹ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 93.

⁷² *Uo.*, 135–136.

⁷³ *Uo.*, 136.

⁷⁴ *Uo.*

⁷⁵ *Uo.*, 137.

Ferenc inast és Vincze István kocsist ismerjük név szerint, a másik kettő talán Török Sophie szolgálója lehetett. Kazinczy anyja ekkor többnyire Regmecen volt.

1805. január végére az érkeserői ház lakható lett, habár „paraszt formájú nedves viskó”⁷⁶ volt.

„A’ keserői ház meg vala deszkázva. Holminkat általhordattuk. Azonban meghal-
lom, hogy Dienes neheztel Keserű miatt, ’s mindenfelé az a’ panasz terjedett el, hogy *én*
ötet Keserűnek birtokából kivettem. [...] Pedig Keserű egy nyomorult viskóval a’ temető
szélén, nem érdemli azt.”⁷⁷

Ezért Kazinczy inkább maradna az érsemjéni anyai házban, Török Sophie bútorral
rakott szekerei is oda indultak,⁷⁸ és ott várná meg, míg felépül az új érsemjéni ház:

„A’ mint az Anyám lejött, elébe adtam sérelmemet, ’s azt mondtam propositiójára,
hogy inkább egy ideig a’ háznál maradok. Engedelmével, hírével, a’ pusztá telek már
körül vala sánczolva két oldalról, a’ harmadik felől vesszővel akarám béfonatni. Az
Anyám azt mondta, hogy deszkát kell venni, nem vesszőt; hogy téglát, vályogot kell
vettetni; ’s nem csinála semmit. Munka, foglalatosság, gyarapodás nélkül töltöttük nap-
jainkat.”⁷⁹

1805. januártól április végéig tehát Érsemjénben lakott a házaspár,⁸⁰ de tavasszal
sokat utaztak, és sokat időztek Nagykázmérban.⁸¹ A várandós Török Sophie 1805 má-
jusában visszaköltözött a szülői házba, és hónapokig nem hagyta el Nagykázmért.⁸²
Kazinczy ezután felváltva volt Érsemjénben és Nagykázmérban, ahol augusztus 8-án
megszületett első gyermekük, Iphigenia.⁸³

Közben 1805. júniusban Kazinczy megkapta az első ajánlatot a birtokmegosztásra
(Kazinczy Péter-féle „Punctumok” [→ 5.7. Az első vagyonmegosztás (1805–1806)]).
Bossányi Zsuzsanna ekkor és júliusban is Alsóregmecen volt. Kazinczy július 7-éig
maradt apósa házában, aztán július 31-ig Érsemjénben tartózkodott.⁸⁴ Ekkor tervezte
elhozni a holmiját az anyja érsemjéni házából; július elején ezt írta:

„az Asszonyám lakóházából holmimet, marháji közzül pedig marháimat mikor és
melly uttal vegyem külön; mert ámbár vagy ezen holnap’ utolsó napjaiban vagy Augnak
első hetében ismét feljövök ide [Nagykázmérba], nékem Semlyénben dolgom lesz, és oda
egynehány nap alatt indulok”.⁸⁵

⁷⁶ Uo., 140.

⁷⁷ Uo., 139.

⁷⁸ Uo., 137.

⁷⁹ Uo., 139.

⁸⁰ Uo.

⁸¹ [KAZINCZY Ferenc „Diáriuma”] = KAZINCZY 2009, 207–209.

⁸² [KAZINCZY Ferenc Följegyzései] = uo., 148.

⁸³ [KAZINCZY Ferenc „Diáriuma”] = uo., 209–210.

⁸⁴ [KAZINCZY Ferenc Följegyzései] = uo., 152–153.

⁸⁵ Uo., 147. (Az anyai lakóház az érsemjéni Bossányi Ferenc-féle ház: uo., 149.)

Az aratásra az anyja is Érsemjénbe ment, tehát 1805 júliusában ismét egy házban laktak, de igen rossz hangulatban: „ámbár a’ reggeli ’s ebédkori kézcsókok el nem maradtak, néma voltam”.⁸⁶ Kazinczy július végén összepakolt, de sem Érsemjénben nem tudta hová vinni holmiját (féltek Bossányi Zsuzsannától), sem szekerest nem talált (aratás időszaka volt), hogy Nagykázmérba vigyék, így csomagjait ott hagyta az anyai házban.⁸⁷

Kazinczy anyja még júniusban több választási lehetőséget kínált fel Kazinczynak (Kazinczy Péter-féle „Punctumok”), ő pedig 1805 szeptemberében a széphalmi birtokot választotta. 1805. szeptember 5-én írta debreceni orvos barátjának:

„Én Széphalmot választottam lakóul és birtokul a’ mellette való földeknek egy részét ’s egynehány embert. A’ két utolsót nem óhajtja Józsi és nem tudom mi lesz a’ dologból. Sophie úgy 1 1/2 órányira lesz imádvá szeretett jó szüléjítől, én pedig Ipattól és napamtól, kik úgy szeretnek mint gyermekeket ’s segéllenek. Legnagyobb az, hogy Semlyéntől esem messze, hol nyugodalmat nem várhaték.”⁸⁸

Az anyai leveleket feldolgozó 1805-ben kelt feljegyzése úgy foglalta össze a helyzetét, hogy először kénytelen volt lemondani Széphalomról, majd kénytelen volt lefoglalni mégis:

„Az én fantaziám után épült a’ ház és így enyém! ezt írja Asszonyám a’ harag tónusában, a’ mellyben ez az egész írás feltéve vagyon. – De avagy az én fantaziám szerint tett rajzolást nem javallotta-e Asszonyám? kellett-e kérnem csak egy szóval is, hogy ne nagyolja? nem illet-e az ahhoz a’ státushoz, a’ mellyben én akkor voltam és a’ mellyet akkor reméltem? Miolta a’ fogságból haza jöttem, mondotta-e azt nékem Asszonyám ezen íráson kívül valaha, hogy a’ ház enyém? ’S látván, hogy hetedfél esztendei szenvedésem minden reményeimet felforgatta, ’s abba a’ korba tett, hogy *kisebb épülettel is beérhetem magamat*, akkor, midőn a’ Regmeczi zálogos portió kiment a’ kezünkből ’s Asszonyám kénytelen vala ház felől gondoskodni, nem azt kívánta-e a’ közhaszon, hogy Asszonyám ne új költséggel terhelje az erszényét, hanem *ezt építse fel ’s szálljon belé?* Úgy annak a’ summának is vetődött volna haszna, a’ mi ezen épületbe tétetett, ’s azt a’ Capitálist is lehetett volna használni, a’ mi a’ Regmeczi új házba ’s új konyhába verődött. Én ezt akkor is mondtam volna, mikor a’ Regmeczi ház építéséhez nyult az öcsém, ha tudtam volna, hogy ott ház akar épülni; mert Semlyénbe költözéssel megmondtam, hogy én, nem magam hagyván oda Regmeczet, hanem Regmeczről eltolattatván, *többé a’ Széphalmi épületre ’s birtokra számot nem tartok.*”⁸⁹

1805–1806 telén Kazinczy visszalépett a döntésétől, és majd csak Péchy Imre beavatkozása után fogadta el véglegesen a széphalmi birtokot. A megegyezést rögzítő ún. „Álmosdi Tractátus” 1806. március 12-én kelt. A megegyezésre azonban még 1814-ben is keserű szájjal emlékezett vissza Kazinczy:

⁸⁶ Uo., 153.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ KazLev, 3/812, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Nagykázmér, 1805. szeptember 5., 424.

⁸⁹ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 145. (Kiem. O. L.)

„az Anyám megszépene, 's Péchy Imre által kezembe adata egy Irást, mellyben lakásomat Széphalomra téteti, egy parányi birtokocskával, mely hozzám egy egész téli napi távolságra feküdt. Acceptáltam, hozzá tévén hogy reményilem hogy az Anyám ezen elfogadhatatlan propositio elfogadását gyermeki tiszteletem' jeléül fogja venni, és látván hogy úgy el nem élek, meg fogja javítani.”⁹⁰

Kazinczy szabadulása után nem törekedett mindenáron Széphalomra költözni. A ház túl nagy, készületlen, romos, évekig juhakolnak használta József öccse, a birtok rendezetlen. De a gazdasági kényszer (nincs hivatal, gazdálkodnia kell valahol), a családi veszekedés után a megbékélés vágya, a családalapítás, a Nagykázmérban élő Török család közelsége és talán egykori álmai Széphalomról: mégis ide sodorták.

5.3. AZ 1803-AS UTAZÁS

Kazinczy 1803-ban – szabadulása után első alkalommal – Bécsbe utazott. Önéletrajzi beszámolóí szerint a királynak kívánt köszönetet mondani a szabadon bocsátásáért, de talán állásért is folyamodott volna. I. Ferenczel azonban nem találkozott, az út ebben az értelemben haszontalan volt. Az események legrészletesebb leírása Kazinczy 1812-es naplójában található meg.⁹¹ Itt a következőket írja: 1803. április „1. Emődre küld az Anyám, a' Regmeczi Executionálist Consil. Fáy Barnabás Úrtól kivenni”,⁹² vagyis a Hericz-féle végrehajtás ügyét intézni [→ 6.5. Hericz-féle zálogbirtok]. Kazinczy 10-én tért vissza Érsemjénbe, dolgavégezetlenül, mert az irat nem Emődön, hanem Pesten volt, de talán még el sem készült.⁹³

Ezért néhány hét múlva 1803. május 4-én Kazinczyt ismét elküldte az anyja Fáyhoz: „Az Anyám parancsol, hogy menjek Pestre, 's sürgessem az Executionálist.”⁹⁴ Ez a mondat az 1812-es naplóban van leírva, egy 1803-as levél alapján viszont nem biztos, hogy az anyja tudta, hogy Kazinczy Pestre indult, hiszen úgy tűnik, mintha magyarázkodna az utazás miatt: „Pestre csak azért, mert Báró Vayné bizonyossá tett, hogy Consil. Fáy ott lessz, a' mint hogy ott is volt”.⁹⁵

Mindenesetre Kazinczy másodszor is útnak indult a Hericz-ügyben, és 1803. május 8-án korán reggel Pestre érkezett.⁹⁶ Kazinczy régen látott barátaival, ismerőseivel időzött, kerteket látogatott, könyveket vásárolt és képeket nézett: „Az én napjaim Pesten szép napok.”⁹⁷ Az anyjához írt 1803-as levél szerint:

---

⁹⁰ KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 140–148.

⁹¹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 279–301.

⁹² *Uo.*, 279.

⁹³ *Uo.*, 280.

⁹⁴ *Uo.*, 281.

⁹⁵ KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 86.

⁹⁶ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 282.

⁹⁷ *Uo.*, 285.

„Külömben nem átalom megvallani, hogy én új vidék és új vagy régen nem látott ember kedvéért örömet megyek és költök. Nem átalom azt is megvallani, hogy Bécsset kiszabadulásom olta mindég vágyván látni, örültem, hogy Pestről közelébb értem. – Tata egy óra a' Bécsi úthoz [...]”⁹⁸

Majdnem két hétig, május 20-ig maradt Pesten, ekkor hazaindult: „[d]él után el Pestről fiakkerlovakon, 's Vasvárig 5 f 30 xrt fizettem. Dorogig Postalovakért 2 f 30. Nyerges-Ujfaluig 2 f 30 x. Neszmélyig 2 f 30. –”⁹⁹

Az úti költségét ezen adatokból meg lehet becsülni. A megadott helynevek egy-egy stációt, postaállomásnyi utat jelölnek, kb. 16-20 kilométert, egy stációért pedig „fiakkerlovakon” 5 és fél Rft-ot, postalovakon pedig 2 és fél Rft-ot kértek. Kazinczy mehetett volna az elvileg olcsóbb forspontlovakkal is, de azokat „a' falusi bírák és részeg Notariusok”¹⁰⁰ drágán adták:

„Nehezen boldogúlván Pesten, innen forspont lovakkal, és a' Birák azokért csak nem annyit vévén mint a' mibe a' Posta lovak kerültek, már Dorogon két Posta lovat fogattam szekereembe.”¹⁰¹

Pest és Bécs távolsága Kamody Miklós adata szerint 22 postaállomás.¹⁰² Ha csak postalovakkal számolunk, akkor is 110 Rft volt a Pest–Bécs-út oda-vissza. Ugyanennyi volt – nagyjából – a Pest–Érsemjén-távolság is, ám ha itt kapott forspontot, akkor olcsóbban kijött.

Az utazás költségeit egy baleset is megnövelte. Május 21-én, az odaúton egy kitérőt tett a tatai angolkerthez, és ekkor a kocsija felborult:

„Innen kitértem Tatára megtekinteni azt az elhíresedett kertet. Neszmélytt valamelly szeles Gróf Zichy a' Postamaster. Ez négy kitaníthatatlan fekete csikójit a' Postára adá, hogy törjék-ki a' Passagierok' nyakaikat csak a' Grófi nyaknak ne legyen baja. Nekem virradtak ezek közzül fogának be kettőt.

[...]

Szerencsésen kiértem a' varosból; de magos kocsim kettős hattyúnyak-vas-nyújtón addig libegett, míg egy helytt elveszvé az ellensully balra dőlék. A' lovak a' két első kerekkel 's kocissal ellődúttak. Inasom a' kocsi' elejéről messze el vala lökve 's fel nem tudott állani, én pedig orromat 's bal karomat törve érzettem.”¹⁰³

E baleseti beszámolóbból az is kitészik, hogy nem egyedül utazott, hanem egy inas kísérte, a lovakkal együtt bérelt kocsis mellett.

⁹⁸ A KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28. levél kiadatlan szövegváltozata: MTA KIK, M. Ir. Lev., 4r 27. d. jelzet. (A kéziratra Debreczeni Attila hívta fel a figyelmemet.)

⁹⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 287.

¹⁰⁰ KazLev, 3/601, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Bécs, 1803. június 2., 67.

¹⁰¹ KazLev, 3/599, Kazinczy Ferenc – Spáh Gábornénak, Komárom, 1803. május 30., 64.

¹⁰² KAMODY 1989, 45.

¹⁰³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 287. – Vö. még Kazinczy e levélhez írt jegyzetével: Kazinczy Ferenc – Bujanovics Károlynak, Érsemjén, 1801. július 19. = KAZINCZY 2011, 196.

A balesetben az 1801. november 25-én Kassán 200 Rft-ért vett¹⁰⁴ kocsi összetört. A javításáért és önmaga gyógyításáért 62 Rft fizetett: „Tatán egy egész hétig feküdtem, s 62 ft el repült reám és a’ Kocsimra.”¹⁰⁵ De sem a kocsi, sem ő nem jött rendbe, még Bécsben is fizetnie kellett: „Kocsimért Tatán 60 forintot fizettem, Bécsben nem emlékezem mennyit.”¹⁰⁶ Sándorffy József orvosdoktor pedig 1803. június 12-én Bécsben hűsítő kámforos és mirhás oldatokat írt fel Kazinczy kifícamodott karjára.¹⁰⁷

Kazinczy 1803. május 8. és 20. között Pesten, május 31. és június 14. között Bécsben, június 18. és 23. között újra Pesten tartózkodott, Érsemjénbe majd június 29-én érkezett haza. Két hetet töltött tehát Bécsben, és – nem tudni miből, de – kedvére élt:

„Én Bécsbe azért mentem vala fel, hogy a’ Császárnak kiszabadulásomat megköszönhessem. Minthogy ez kevésből álló munka volt, Bécsi mulatásomnak utolsó napjaira hasztottam, addig a’ becses ürességet kedvem szerént akarván élni.”¹⁰⁸

A szállása Bécsben egy „a’ fogadóban a’ hattyúnál, a’ Carinthiai utczában”¹⁰⁹ volt:

„A »Zum weißen Schwan« [a Fehér Hattyúhoz] címzett fogadó Bécs I. kerületében, a Kärtner Strasse 24-es szám alatt volt található (az épület a Neuer Marktra nézett). Bécs egyik legismertebb vendégfogadója volt, ahol számos ismert személyiség fordult meg. Az épület 1802-ben Josef Schwarzenberg herceg tulajdonába került. 1846–47-ben bontották le.”¹¹⁰

Kazinczy étteremben étkezett:

„Én a’ Mehlgrubenbe menék ebédelni [...]. – A’ nagy ablakok, a’ szép tágasság a’ Kapuczínusok felé, a’ csengő muzsika, a’ sok férjfi ’s asszony alak Vasárnapi öltözetben! Azon asztalkánál melly mellett ülést fogék, egy gyemánt gyűrűs öregedni kezdő Isméretlen ett, ’s beszédbe eredénk. Sokat pillongott a’ konyhaczedulába. Én magamnak spárgát adaték. Kért, számlálnám-meg, hány szál spárgát kaptam. Tizenyolcz szál volt. »Te tehát minden spárgát két xrral fizetsz, monda; valóban drága nyalánkság!« –”¹¹¹

A *Zur Mehlgrube* bál- és koncertteremmel is rendelkező előkelő bécsi szálloda és étterem volt a Neuer Markton a Fehér Hattyú fogadó mellett; 1697-ben épült, 1798-ban felújították. A 36 krajcáros spárga drágának számított: Pesten az Arany Sasban az

¹⁰⁴ KAZINCZY, [1801–1804] = KAZINCZY 2009, 180.

¹⁰⁵ KazLev, 3/601, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Bécs, 1803. június 2., 67.

¹⁰⁶ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 299.

¹⁰⁷ Sándorffy József receptje Kazinczy Ferenc számára = Kazinczy Ferenc autográfgyűjteménye: MTA KIK Tört. 2r. 21.b., 33–34.

¹⁰⁸ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 295.

¹⁰⁹ Kazinczy Ferenc jegyzete e levélhez: Kazinczy Ferenc – Bujanovics Károlynak, Érsemjén, 1801. július 19. = KAZINCZY 2011, 196.

¹¹⁰ Szilágyi Márton jegyzete: KAZINCZY 2011, 409.

¹¹¹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 293.

1790-es országgyűlés idején 24 krajcárért lehetett étkezni.¹¹² Máskor Báróczi Sándorral ebédelt együtt „Jahnnál, Schönbrunnban”.¹¹³

Nem tudni mennyit áldozott saját maga és inasa étkezésére és szállására, de az 1790-es évek elején egy pozsonyi fogadóban – amely minőségben és árakban is a közeli Bécshez igazodott – nyáron 30 krajcár körül volt egy szoba ára.¹¹⁴ A hivatali utazásai során Észak-Magyarországon napi 3 Rft-ot tudott költségként elszámolni [→ 2.2. **Tanügyi hivatal**], feltehetően most sem jött ki olcsóbban.

Kazinczy képek vásárlására legalább 28 Rft-ot költött:

„Artariánál a’ mostani Prussz. Király’ feleségének (a’ Sprévai szép Amazonnak) Tischbein által festett Schiavonetti által metszett képét 10 f – Washingtonnak képét colorírozott rézben (Nutter által Stuart után) az Industrie Comptoirban 18 f vettem meg. [...] Dolgozó szobám ablakában függ általellenben a’ Raphael’ Madonnájával.”¹¹⁵

Az itt említett rézmetszetek drágának számítottak: „A rézmetszetek ára, mint az újságok hirdeteisiből kitűnik, olcsó volt. Pár krajcárért lehetett már rézmetszetet kapni. Egy rézmetszet átlagos ára 1-2 forint között volt.”¹¹⁶ Kazinczy nemcsak vásárolt, hanem másoltatott is képet, Grossschmied Antaltól „Carlo Dolce Madonnájának másolását” rendelte meg.¹¹⁷

Önmaga portréját is elkészíttette az egyik leghíresebb bécsi művésszel: „Kininger en crayon fest, minthogy úgy kértem.”¹¹⁸ Vincenz Georg Kininger a képet június 14-én fejezte be.¹¹⁹ Kazinczy a festményről metszetet is készíttetett Friedrich Johnnal.¹²⁰ A projekt költsége 180 Rft volt, ebben talán már a festés is benne van, nem csak a rézmetszés és a sokszorosítás. De ez nem biztos: a bécsi művészeti akadémia igazgatója, Friedrich Heinrich Füger 1803-ban kb. 400 Rft-ért festett portrét: „Füger egy melly-képet, [...] már 1803ban is 70. aranynál alább nem festett.”¹²¹ A metszeteket saját munkája elé rakattatná Kis Jánossal: „Kininger után John metszett 180 frtért, előtte fog állani, ’s kevésbbé sérti-meg a’ Modestiat, ha te írván a’ Praefatiót, azt gyanítod, hogy a’ képet nem én tétettem elibe.”¹²²

Ugyanekkor pecsétnyomót is csináltatott: „Thomas Langhoz a’ Gravörhöz, ki nekem ekkor és 1808ban is pecsétnyomóimat metszi.”¹²³ 1815-ben Bécsben 20 (váltó?) forint volt a pecsétnyomó ára.¹²⁴

¹¹² BALÁZS ET AL. 2007, 79.

¹¹³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 295.

¹¹⁴ BALÁZS ET AL. 2007, 79.

¹¹⁵ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 291.

¹¹⁶ PATAKY 1951, 39.

¹¹⁷ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 294.

¹¹⁸ *Uo.*, 291.

¹¹⁹ *Uo.*, 298.

¹²⁰ *KazLev*, 3/675, Friedrich John – Kazinczy Ferencnek, Bécs, 1804. május 24., 194.

¹²¹ *KazLev*, 5/1316, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1808. június 23., 509–510.

¹²² *KazLev*, 3/710, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Kázmér, 1805. január 1., 247.

¹²³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 292.

¹²⁴ *KazLev*, 13/2943, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1815. július 13., 36.

Volt háromszor színházban,¹²⁵ ez néhány forintjába kerülhetett [→ 1.3. Vásárló-érték], és több művészeti boltot és galériát végiglátogatott:

„Délután Millernek az az Gróf Dehmnek Kunstgalleriájába. [...] Van egy cabinet, melybe két ftért bocsátatik be a' Néző, holott az egész Galleriet 20 vagy 40 xrért láthatá. Nem tudván mit fogok ott látni, megnyitátám. Eggy meztelen leány egy tűkörasztalon áll, hogy a' tűkörben láthassa a' szem a' mit külömben nem láthatna. Körülte Háremi personnázok, kik a' Nézőt ingereljék. 'S a' Bécsi Polizey ezt elnézi! hiszen a' gondolat 's munka nem is Mívész munka. A' Polizeynak a' Bécsi nép moralitására 's ízletére több gondjának kellene lenni.”¹²⁶

És végül vett három szép kutyát is. Egy „gyönyörű fejr kis agarat, egyedül fülei voltak szürkek”, melyet Lillának nevezett el, 10 Rft vásárolt meg.¹²⁷ A kutya értékét növelte, hogy a nyakába a testőrkapitány Báróczi Sándor egy pántlikát kötött, nehogy agyoncsapja a sintér.¹²⁸ Vett továbbá még „két kis boglyos kutyát” Sárosynének 27 Rft-ért.¹²⁹ Ezt a kutyavásárt bizonyára szemére vetette a család, amikor hazatért, Kazinczy legalábbis magyarázkodott miatta az anyjának:

„Hiszen látni való dolog az, hogy én könyvre azért költök annyit; hogy én azért gyönyörködöm azolta, miolta haza kerültem, kutyákban, hogy légyen nékem is valamiben örömmöm, 's azért kívánkozom-el a' háztól, hogy felejtsem a' bajt, a' nyűgöt és az Öcsém' kéméletlenségeit.”¹³⁰

Kazinczy tényleg szerethette a kutyákat, mert a következő, 1808-as bécsi útjáról szintén három kutyával, „két Anglus-agárral és egy kis Mopszlival” tért haza.¹³¹

Bécsből hajóval ment Pestre: „Most hajóra rakatám azt [ti. a kocsit], 's 15dikben virradtakor [...] ott hagyám Bécset nagyobb örömmel mint megláttam.”¹³²

Az egész utazás során legalább 7-800 Rft-ot (de inkább jóval 1000 Rft felett) elköltött: utazásra (kb. 150-250 Rft), szállásra és étkezésre (50 nappal és napi 3 Rft-tal számolva: 150 Rft), kocsijavításra (60 Rft-nál többet), képekre (Artariánál 28 Rft), portré-készítésre (Kininger és John: 180 Rft), kutyákra (37 Rft), továbbá könyvekre, orvosra, színházra.

Összevetésül: 1814-ben Kőlcsey Ferenc is bécsi utazást tervezett. Hónapokat akart Bécsben tölteni, sőt talán még tovább is maradt volna. A tervezett, de meg nem valósult utazás fedezete az örökségének az a részlete lett volna, amelyet 1814. május 27-én ka-

¹²⁵ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 291, 293, 295.

¹²⁶ *Uo.*, 290.

¹²⁷ *Uo.*, 293.

¹²⁸ KazLev, 4/936, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1806. június 12., 188.

¹²⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 299.

¹³⁰ KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 89.

¹³¹ KazLev, 6/1370, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1808. november 10., 116.

¹³² KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 299.

pott kézhez gyámjától, az alnádor Péchy Imrétől. Ez 1700 Rft volt,¹³³ amely összeg – ha bankóban értendő – jóval kevesebbet ért, mint 1803-ban ért volna. Az utazást Kölcsey azonban elhalasztotta, ahogy Dessewffy József sem akart feleslegesen költekezni: 1814. június 1-én arról írt Kazinczynak, hogy utazhatna Bécsbe, mivel „három Vármegye méltóztatott a’ fel-küldésre, de nekem nints pénzem a’ tzeremoniákra”.¹³⁴

Lehetséges, hogy még néhány száz forinttal megtoldható Kazinczy költsége. Az egyik 1805-ös anyjának írt levelében ugyanis az 1803-as út korrupciós kiadására utalt: „pénzt nem tudom hogy illetem volna azon bizonyos célra rendelt 500 forintnál, mellyből 200 forintot a’ maga céljára fordítottam, és a’ mellynek 300 ftja nálam vagyon”.¹³⁵ – Kazinczy nem nevezte meg a pénz „maga célját” (ezért gondolhatunk titkos célra), lehetséges, hogy a bécsi álláskeresőt szolgálta volna, de lehetséges, hogy a Hericz-ügyben illetékes Fáy Barnabásnak volt szánva.

Az utazás költségeihez még hozzászámolható a hazatérés utáni nagyváradai gyógyfürdőzés: 1803. július 2. és 16. között Kazinczy a nagyváradai fürdőkben gyógyította Tatán – két hónapja – megsérült karját, illetve pihente ki az utazás fáradalmait.

5.4. MESE A SZOLGÁLÓLÁNYRÓL¹³⁶

5.4.a. A kérdés

„S cselekedtem tehát, vagy nem cselekedtem? kit illet a’ kérdés? Alább majd meglátjuk a’ csalhatatlan bizonytságot, hogy nem cselekedtem. De tegyük fel, cselekedtem legyen!”¹³⁷

Tegyük fel, hogy cselekedte. Tegyük fel, hogy Kazinczy minden önéletrajza, naplója, feljegyzése és levele állításával szemben viszonyba bonyolódott Nagy Máriával, a Marisként említett szolgálólánnyal.¹³⁸ A feltevés egyrészt egy valós életeseményre vonatkozó életrajzírói érdeklődést, másrészt egy módszertani kísérletet rejt. Lehet-e egy jól felépített önéletrajzi szöveg hálózata gondosan megírt történetével szemben valami mást elbeszélni a irodalomtörténet-írói szakma keretein belül? E sorok írója természetesen megpróbálja ezt, sőt több alternatív szövegvalóságot igyekszik létrehozni, miközben tudja, hogy a „csalhatatlan bizonytságot” Kazinczy uralja.

Első körben az önéletrajzi elbeszélő szövegeiben mozogva kell összegyűjteni a legfontosabb adatokat.¹³⁹ Ez nem könnyű feladat. Kazinczy ugyan óvakodik hamis kijelentést tenni, de erre nincs is szüksége, hiszen rendkívül furfangos elbeszélő. A kritikái

¹³³ Szabó G. Zoltán jegyzete: KÖLCSEY 2005, 852.

¹³⁴ KazLev, 11/2668, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Alsó-Olysó, 1814. június 1., 395.

¹³⁵ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 146.

¹³⁶ Első megjelenése: ORBÁN 2019.

¹³⁷ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 124.

¹³⁸ E gondolat kísérlet előzménye: ORBÁN 2010.

¹³⁹ Adataink szövegforrásai a KazLev-en túl: [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 125.; KAZINCZY, *Az én naplóm* = *uo.*, 233–319; [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”] = *uo.*, 200–227.

kiadások jegyzetei majd' minden esetben igazolták Kazinczy tényszerűen közölt adatait, még ha pletykába ágyazva mesélte is el. A ritka eltérések részben az emlékezés és felejtés természetes működésével, részben a dévajkodással (az iróniával), de leginkább az írásművek esztétikai-retorikai megalkotottságával magyarázhatók.¹⁴⁰ Utóbbira egy példa:

„De egy *Nagy Marist* elvenni! irgalmas egek, kinek juthat olly bolondság a' fejébe? Azonban látván, hogy az anyámat ez a' gond környékezi, önnként esküdtem meg ismét, hogy azt sem *soha nem akartam, sem soha cselekedni nem fogom*. Ezt nékem, úgy látszék, elhitte az anyám; 's azt a' kérdést tette mellé, ha *illettem-e vétkezés* a' leányt. Letérdepelve, égre emelt kézzel feleltem, hogy *soha sem!* soha! – A' mint fölkeltem a' földről, azt felelte, hogy tudja, hogy az olyanban szabad hazudni. – Elnémultam rá. Így nem tudom, hol vehetett megnyugtatóst.”¹⁴¹

Itt Kazinczy határozottan cáfolja a bolond vádakat (beleértve e sorokat is). Illendő, hogy Kazinczy állítását megismételjük: nem volt viszonya a szolgálólánnyal, és sohasem akarta feleségül venni. Ez a Kazinczy azonban egy jelenet szereplője, aki nem feltétlenül azonosítható a valóélet-beli személlyel. A jelenetben elhangzó állítások egy másik szereplő, az „Asszonyám” meggyőzésére és megnyugtatóására irányultak. Kazinczy nem a feltételezett viszonyról beszélt, hanem a viszony kapcsán előadott jelenetét írta meg. A jelenetben előadottakat azonban éppen az „Asszonyám” válasza hitelteleníti. A legerősebb gesztust – az anyja előtt térdre boruló, az égre esküdő férfi nagyjelenetét – egy odavetett félmondattal semmisíti meg Kazinczy anyja. Mindehhez elegendő annyi, hogy kételkedjen. De kételkedjünk mi is, hiszen mégiscsak a magyar nyelv egyik legdörzsöltebb íróját olvassuk: talán éppen kikacsint a szerző a jelenetből, és egy elsődleges jelentéssel szembeforduló értelmezést javasol.

Nem mellékes, hogy az idézett szöveghely egy olyan szövegegyüttesből való, amelynek kézírata ismeretlen [→ **5.1. Famíliai levelesláda**], így ma már csak találgathatunk a belső szövegforrásokról. A szöveg ugyanis levelekből és kommentárokból összeállított montázsnak látszik, így az idézett szövegrész éppúgy lehetett eredeti elküldött levél vagy annak fogalmazványa, másolata, mint önéletrajzi feljegyzés. A két műfaj más előzetes tudással rendelkező olvasót feltételez. Nem mindegy, hogy az események egyik szereplőjéhez vagy az utókorhoz szól.¹⁴²

A fenti kételyek mellett – ha az ügyünkre vonatkozó dokumentumként olvassuk e jelenetet – a következő tényszerű állításokat tehetjük: 1804. május 22-én Kazinczy és anyja Érsemjénben tartózkodott. Bossányi Zsuzsanna meg volt győződve arról, hogy fiának viszonya volt a szolgálólánnyal. Kazinczy ezt tagadta.

¹⁴⁰ A kérdéskört átfogóan vizsgálja Szilágyi Márton: SZILÁGYI 2017.

¹⁴¹ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 125.

¹⁴² Pl. „Olyan olvasónak juthat ez az írás kezeibe, a' ki engem közletről nem ismér”. (Uo., 146.)

5.4.b. Asszonyám tekintete

Nézzük meg újra az elsőként idézett szövegrészt: Kazinczy nem azt állítja, hogy „nem cselekedte”, hanem azt, hogy az elbeszélés során úgy *láttatja* majd a történetet, hogy azt „csalhatatlan bizonyosság”-ként értse meg az olvasó. Ez az ígéret akkor teljesülhet, ha hiteles önéletrajzi vallomásként olvassuk Kazinczy elbeszéléseit. Ahhoz, hogy elhagyhassuk ezt az elbeszélő által megalkotott helyzetet, és nézőpontot válthassunk, külső forrásokat szükséges keresni. Az érintett rokonoktól és ismerősöktől alig találni a témához kapcsolódó levelet,¹⁴³ és amit ismerünk, az is Kazinczy másolatában és kommentárjaival vagy általa részben átírt változatban maradt fent.

A családi históriát hosszabban érintő rokoni levelek közül mindössze kettőnek ismerjük a szövegét. Mindkettőt 1805. július 3-án, már Kazinczy házassága után írta az anyja, és alapvetően a családi vagyon felosztásáról szólnak, de jócskán kitérnek Kazinczy magánéletére is. Az egyiket sógora, Kazinczy Péter előtt írta meg Kazinczynak, a másikat pedig a sógorának címezte, de a fiának szóló vaskos üzenetekkel terhelte meg. Kazinczy Péter, azaz Kazinczy nagybátyja igyekezett közvetíteni anya és fia között a gazdaság megosztásában. E levelek, Kazinczy ezekre írt válaszai és kommentárjai a [*KAZINCZY Ferencz Följegyzései*]-be szerkesztve maradtak fent.¹⁴⁴ [→ 5.7. **Az első vagyonmegosztás (1805–1806)**]

A két anyai levél és Kazinczy válaszai egyetlen helyen lépnek érdemi párbeszédbe a magánéleti viszályban. Bossányi Zsuzsanna azt nehezteli, hogy tudomása nélkül házasodott meg fia: „tavaly pedig noha hírem nélkül megházasodott, kikészítésére ezer Rf. készpénzt [adtam]”. Kazinczy erre így válaszolt:

„Csak azt az egy czikkelyt fogom fel, hogy én Asszonyámnak híre 's akaratja nélkül házasodtam, a' Gróf Asszonyámnak híre 's akaratja nélkül adta hozzám a' leányát. – Asszonyám igen jól tudja, hogy ez csak félig igaz. A' Gróf, midőn jelentést tettem Sophie eránt, világos szókkal emlékeztetett azon kötelességemre, hogy Asszonyámnak megegyezését kérjem ki és még okaim által is csak arra indítattott, hogy valamíg Semlyénből a' levél fel nem érkezik, a' dolog maradjon titokban, és ha Asszonyám fél szóval ellenzi is, múltjon el. Ezt én Septembris 4d. reggel mingyárt mondottam Asszonyámnak, 's hogy nem hazudok, mutatja az, hogy Kázmér, sőt magok a háznál lévők is, csak akkor tudták-meg, mikor a' levél Semlyénből feljött.”¹⁴⁵

A dolgot azonban egyáltalán nem tartotta titokban Kazinczy. Az eljegyzésről a nagykázmeéri családtagokon és Kazinczy inasán kívül már augusztus 30-án bizonyosan tudott Klári húga és férje, továbbá a Göncruszkán lévő Maris is. Szeptember 1-én pedig megírta a hírt Miklós öccsének (Nagyvárad), Kis Jánosnak és Németh Lászlónak

¹⁴³ A KazLev-en kívüli levelezések hiányait jól mutatja, hogy Kazinczy húga, Péchy Sándorné Kazinczy Zsuzsanna magánlevelezéséből mindössze egy keltezés nélküli boríték ismert: GÁRDONYI 1909, 321.

¹⁴⁴ [*KAZINCZY Ferencz Följegyzései*] = KAZINCZY 2009, 148–152. A levelezésben is megjelent: KazLev, 22/5458, Kazinczy Ferenc – Bossányi Susánnának, Nagykázmér, 1805. július 3., 96–107.

¹⁴⁵ [*KAZINCZY Ferencz Följegyzései*] = KAZINCZY 2009, 141, 147, 148, 150. [A ritkított kiemelés tőlem – O. L.]

(Dunántúl), továbbá Virág Benedeknek (Pest-Buda) is.¹⁴⁶ Szeptember 2-án már debreceni barátainál vendégeskedett. Ekkor találkozott Szentgyörgyi Józseffel, és tudható, hogy Nagy Gábornak bizonyosan elmondta volna, ha otthon találja:

„Kerestem az Urat 2dik 7brben, mihelytt a' szekérről leszállottam, [...] 's nem találtam. [...] Ha hát akkor szóval nem lehetett, hadd ajánljam most barátságába az Úrnak az én Sophiemat.”¹⁴⁷

Nagyon érdekesen „nem hazudik” Kazinczy. A nagykászéri vendégeknek és cselédeknek valóban nem mondta el a hírt, és valóban kikérte – napokkal később – formálisan az anyja beleegyezését, és ezt valóban megírta Nagy-kázmérra.

Ugyanebben a szövegforrásban a jegyesség bejelentése így van megírva:

„Édes Asszonyám, mondám kifakadva, Asszonyám nem engedi magát megnyugtanni, nem engedi, hogy csendesesen szóljak, kéntelen vagyok azt elhadarni. Én megházasodtam – elholt! – elvettem Török Sophiet – új rándulat! imhol a' gyűrűje; ajánlom magamat is, a' mátkámat is Asszonyámnak kegyességeibe.”¹⁴⁸

Ugyanezen levelek szerint Bossányi Zsuzsanna tudta, hogy fia időnként „megretorizál”-ja beszédét: „Megbocsásson fiam uram magának; az *afféle* beszédek csak az apjokának tartsa.” Mert akárhogy csavarta is a szavakat, valójában „úgy váltott jegyet, a' Gróf leányával, hogy én semmit sem tudtam arról, mindaddig, míg 4-dik Septberben lejövén, már mint vőlegény, úgy mondta meg, hogy megházasodott”.¹⁴⁹

Ha a fenti üzenetváltást az igazság kimondásáért folytatott küzdelemnek tekintjük, akkor ezt megnyerte Kazinczy anyja. Megjegyzendő, hogy a jelen szöveg e pillanatban a Kazinczytól tanult fogásokkal él: igyekszik hitelteleníteni a vita egyik szereplőjét és helyzetbe hozni a másikat, mielőtt ismertetné a vita további részleteit, és döntésre kérné az olvasót.

Kazinczy anyja e levelében azt is állította, hogy fia háborgatta, ingerelte, keserítette, bosszantotta és mocskolta családját:

„Magáról kedves Sógor Uram előtt adjon mingyárt holnap Reverzálist írva mellyiket válassza [a felkínált birtokrészek közül], és hogy míg én élek, engem soha nem háborít, sem nem ingerel, sem nem keserít, sem nem bosszant; még pedig sem világosan, sem alatomban, 's a testvéreit is, mocskolni megszűnik”.¹⁵⁰

Továbbá azt is állította, hogy Kazinczynak 1804-ben szeretője volt a szolgálólány: „Hagyjon békét már annak a' tavalyi k... históriájának. Szánja, bánja-meg; ismerje meg

¹⁴⁶ [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”] = *uo.*, 205.

¹⁴⁷ KazLev, 3/691, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Érsemjén, 1804. szeptember 7., 211. – Ugyanebben a levélben írta: „a' Világ onnan, hogy ezt a' lépést TULAJDON MAGAMTÓL teszem, lássa, ha igaz volt e az, hogy én Marist elvenni szándékoztam”.

¹⁴⁸ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 135.

¹⁴⁹ *Uo.*, 148. [Kiem. O. L.]

¹⁵⁰ *Uo.*, 149.

magában; térjen-meg”. És: „Én nem vagyok olyan ember is mint az ő Nagyságos Ipája. Szépen nézheti Lubint. De oda Anettéje. Így nevezte ő magát és k... tavaly.”¹⁵¹

Kazinczy több oldalnyi magyarázatot fűzött e levelekhez, de a most kiemelt vádatkakat érdemben nem cáfolta. Az elsőre ezt írta Kazinczy: „Az bizony rendes volna, ha én József öcsémnek, kinek koránt sem beszéltem el minden *incultus emberhez* illő cselekedeteit, Reverzálist adnék, hogy *mocskolni megszűnök*.”¹⁵² Noha nemcsak Józsefről írt Bossányi Zsuzsanna, hanem magáról és a többi testvéréről is. De Kazinczy valóban nem szűnik meg „mocskolni”:

„[Asszonyámtól Érsemjénben] József öcsém még valami nehezebbet hallott, hogy a' feleségét őrzötte. Dienes öcsémnek pedig meg vala már Vice Ispán korában izenve, hogy őtet nem azért sz[arta] hogy ...”¹⁵³.

Kazinczy a második vádponttal kapcsolatban csak ennyit mond:

„*Lubín és Anette* 's holmi effélék nem arra valók, hogy megnémuljak mentségemre. Még *most is* faggatja Asszonyám a' cselédjeimet 's engem gyanúba 's előttök nevetségbe hoz általa, ha Miskolcz táján voltam e azon Uri háznál a' hol a' leány van? Ime még most is k...!”

Vagyis nem a vádak tagadásására, hanem azok hatására összpontosít. Azt viszont elismeri, 1804 őszéig időnként ő hozta szóba ezt: „Asszonyámra provokálok, hogy a' nem csak nekem, de Asszonyámra is igen kedvetlen textust én soha sem illettem *megházasodásom olta*.”¹⁵⁴

Az Asszonyám egyszerű, áttetsző és néhol igen durva megfogalmazása – a jelen dolgozat gondolatmenetének megfelelően – legyőzi az „afféle” beszédét: Kazinczy „jobb ha hallgat”, és főleg „a' tavalyi fertelmes undok cselekedeteiről hallgasson; engem sem azzal való beszédjével, mentegetéseivel, írásával ne terheljen”.¹⁵⁵

5.4.c. Miért nem hallgat Kazinczy, és miről beszél Szentgyörgyi?

Az anyai tanács nagyon is kézenfekvőnek látszik, ám Kazinczy mégsem követheti. A történet szereplőinek felejtését nem biztosítja az elhallgatás. Bossányi Zsuzsanna ezt így fogalmazta meg: „a' mit ő cselekedett, annak magamban való tudása is engem megemészt”.¹⁵⁶ Ezt a belső meggyőződést, „a magamban való tudást”, azaz az emlékezést kívánta módosítani Kazinczy anyjával folytatott vitáiban. A máskor sikeres taktika, hogy létrehoz egy narratív teret, és abban elhelyezi a saját történeteit, az elbeszélői jelenben, a vitában kudarcot vallott.

¹⁵¹ Uo.

¹⁵² Uo., 150.

¹⁵³ Uo., 151.

¹⁵⁴ Uo. [Kiem. O. L.]

¹⁵⁵ Uo., 148–149.

¹⁵⁶ Uo., 149.

Kazinczy történetét azonban nemcsak a jelen, hanem a jövő is fenyegeti. Kazinczy-nak jövőbeli olvasóira is tekintettel kell lennie, hiszen a szolgálólánynak ha csak a neve is fennmarad – márpedig a rokonok és barátok leveleiben bizonyosan fennmarad –, akkor már létrejön egy uralhatatlan történet. A földesúr és a fiatal szolgálólány esetét el sem kell mesélni, annyira banális. Így Kazinczy a jövődöbéli értelmezések ellen is küzd: „De kicsoda az a’ semmire való, a’ ki látván, hogy egy férjfi és egy fiatal leány közt víg tónus van, mingyárt azt higgye, hogy titkos, vétkes ismeretség is van?”¹⁵⁷ Kazinczy írói feladata az, hogy a banális történet helyett egy különöset alkosson meg, amely a „meg-nem-történt”-et meséli el, egy olyan unalmas mesét, amely nem válik valódi történetté, amelyben „Piroska farkastalanul kereste volna fel nagyanyót”.¹⁵⁸

A máskor igen hasznos széles kapcsolatrendszer és kiterjedt levelezés most hátrány. Leginkább a család közelben lakó barátja és orvosa, a szolgálólányt is kezelő, a családi vizályt közlelő látó Szentgyörgyi József levelei beszédek.

Mielőtt azonban hangot adnánk az orvos leveleinek, szükséges egy filológiai kitérő.

Szentgyörgyi Kazinczyhoz írt fennmaradt leveleit a *KazLev* eredeti kéziratból adta ki. A levelezés másik oldala, a Szentgyörgyihez írt Kazinczy-levelek kézírata azonban ismeretlen, a *KazLev* forrása Toldy Ferenc és Kazinczy Gábor 1844-es kiadása. Az Akadémia az 1890-es években sikertelenül kereste a Szentgyörgyihez írt leveleket.¹⁵⁹

Ismert az 1844-es sajtó alá rendező listája,¹⁶⁰ amelyben a levélváltás sorrendjét igyekszik megállapítani, és röviden megjelöli az adott levél témáját is. Látható, hogy Kazinczy Gábor ismerte Szentgyörgyi leveleit is, habár azokat nem adta ki. Egy érdekes részlet a listából: „[1805. febr.] 19d. Szy. Kfné bajáról. Kf. levele csonka. [1805. febr.] 22d. Szy. Ez is. E 3 levélből kihagyni.” Tehát Kazinczy Gábor kihagyta volna a Kazinczy Ferencné betegségére vonatkozó részeket, illetve a levelek már eleve hiányosak voltak. Ez a feljegyzés nem utal a szövegforrások eredetiségére, nem tudható, hogy a szerkesztők az eredeti elküldött vagy utólag átirrt forrásokból dolgoztak-e.

E listához tartozó szövegegyüttes megtalálható az akadémiai kéziratárban.¹⁶¹ A listán jelzett kihagyás látható a Kazinczy Gábortól lemásolt Szentgyörgyi-levélben: „A mi a görcsöt....” Az ehhez kapcsolódó szerkesztői lábjegyzet: „Orvosi érdektelen

---

¹⁵⁷ *Uo.*, 123–124. Megjegyzendő, hogy elbeszélőnk ismét a bevett retorikai eszközt használja: „semmire való”-nak minősíti (jövődöbéli) értelmezőjét, majd irodalmiaskodva „víg tónus”-ról beszél, hogy a lényegi kérdések ne kaphassanak hangot.

¹⁵⁸ MARQUARD 2001, 390.

¹⁵⁹ Debrecenből a következő választ kapták a főiskola könyvtárosától: „Sajnálattal jelentem [...] hogy Kazinczy-nak Szentgyörgyi Józsefhez intézett leveleinek eredetije sem főiskolánk könyvtárában, sem a Szentgyörgyi utódoknál nincsenek.” (Géresi Kálmán – Zichy Antalhoz, Debrecen, 1891. november 12. – MTA KIK, RUI 4r. 264, 110–112.)

¹⁶⁰ MTA KIK Tört. 2r. 21. 79–81. f. „Kazinczy Ferenc és Szentgyörgyi József levelei kijegyzetelve, Kazinczy Gábor írása.” (CZIFRA 2014, 311.)

¹⁶¹ MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 30.: „Szent-Györgyi [Szentgyörgyi] József levelei Kazinczy Ferenchez Kazinczy Ferenc válaszaival. A kéziratok egy része Kazinczy Gábor kézírása. Kazinczy Ferenc levelei részben nyomtatványon olvashatók, az ívek szét vannak szedve, és a kéziratmásolatok közé vannak illesztve időrendben.” (CZIFRA 2014, 80–83.)

részletek.¹⁶² Úgy látszik, hogy az 1844-es kiadás sajtó alá rendezői tapintatosan kihagyták (volna) a magánjellegű részeket, ám a megjelent kiadásukban törlésre vagy változtatásra utaló szerkesztői lábjegyzet nem található. Az orvos válaszából nyilvánvaló, hogy Kazinczynak részletesen le kellett írnia felesége nőgyógyászati tüneteit. Az 1844-es kiadásban és ennek nyomán a *KazLev*-ben kiadott Kazinczy-levéliben nem található ilyen részletes leírás.¹⁶³ A *KazLev*-ben megjelent levél tehát nem lehet azonos az eredeti elküldött levéllel.

Más adat is van arra, hogy az 1844-es kiadás nem (mindig) az eredeti elküldött levelek szövegállapotát rögzítette. Egy Pandektába másolt levélrészletből¹⁶⁴ látható, hogy kismértékben bár, de eltér a két szövegforrás. A Pandektában ez van: „Azt mondom, hogy a példány (ideal és modell) jó így: *eredeti képzelet*.” Az 1844-es kiadásban és így a *KazLev*-ben pedig ez: „Azt mondom, hogy a *példány* (a’ mit én csak *Ideál*-nak írtam volt, holott egyszersmind *Model* is) jó így: *eredeti képzelet*.”¹⁶⁵ A második idézet lehet a későbbi szövegállapot, Kazinczy általános gyakorlata, hogy átirásai során részletesebb lett a szöveg.

Létezett/létezik még egy forrás: Szentgyörgyi József naplója. A napló eredeti kéziratát – több száz családi levéllel, naplóval, okmánnyal és egyéb irattal együtt – az orvos unokája, Szentgyörgyi Lajos nyugalmazott altábornagy 1937-ben és 1943-ban átadta az Országos Levéltárnak. A levéltárban ez a hagyaték 1945-ben megsemmisült. Az adományról „Ellenjegyzék” készült, ebből tudható, hogy a naplót 1783. december 1-től 1831. december 30-ig vezette Szentgyörgyi József, és összesen 70 füzet (!) terjedelmű volt.¹⁶⁶ A naplóból csak töredékek maradtak fenn idézet formájában Szentgyörgyi Lajos *Nagyapám családi élete. 1765–1832.* című, 46 gépelt oldal terjedelmű munkájában. Ezt az életrajzot és a forrásszövegül szolgáló naplót Halmy Márta, a család leszármazottja ismertette, és a Kazinczyra vonatkozó legfontosabb részleteket közölte is.¹⁶⁷ A *Nagyapám családi életében* fennmaradt részletek alátámasztják Kazinczy szövegeinek állításait:

„[1803.] Novemberben pedig megelőző levélváltás után a Debrecenbe érkező Kazinczynéval 26-án kiment beteg barátjának megvizsgálására. Erről így szól a napló: »T. Kazintziné asszonnyal [Kazinczy anyjával] kimentem terhes nyavajájában lévő kedves Barátom orvoslására Ér-Semjénbe. Másnap haza tértem.« Ugyancsak a napló December

¹⁶² A levelet a *KazLev* kihagyás nélkül közölte, így látható, hogy a kihagyott rész nőgyógyászati bajokra vonatkozó tanácsot ad: *KazLev*, 3/718, Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1805. február 11., 261–263.

¹⁶³ A Szentgyörgyi-levél erre válaszol: *KazLev*, 3/717, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Érsemjén, 1805. február 10. és 11., 259–261.

¹⁶⁴ Kazinczy Gábor (?), másolatában: MTA KIK M. Ir. Lev. 4r 35, IV.

¹⁶⁵ *KazLev*, 3/659, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, [h. n.], 1804. március 1., 177.

¹⁶⁶ Az adományról készült „Ellenjegyzék” és a Magyar Országos Levéltárnak a letét megsemmisülését Halmy Márta kérésére igazoló 1990-ben kelt levele jelenleg is a család birtokában van Debrecenben.

¹⁶⁷ HALMY 1991, 333–357. A *Nagyapám családi élete. 1765–1832.* című szöveget ma is őrzi Debrecenben Szentgyörgyi József ükunokája, Szentgyörgyi Géza, az ő szívességéből használhattam e forrást, továbbá a fent említett „Ellenjegyzéket” és a levéltár 1990-es levélét.

6-ikéről: »Oberstleutenant Kazintzi [László] Ur levelét vévén Semjénből, a gyógyulni kezdő Kedves Barátomnak irtam.« Dec. 11-ikéről: »Kazintzi Barátom tulajdon kezével irt levelét örömmel vettem.« Örült Barátja teljes gyógyulásán.¹⁶⁸

E töredékes forrásból megtudható, hogy 1803. november 26–27-én volt Érsemjénben Szentgyörgyi, majd 27-én Debrecenben erről beszámolt Sárosynénak.¹⁶⁹ Kazinczy december 11-i levele ismeretlen, de az orvos naplója és válaszlevele megerősíti, hogy Kazinczy ekkor már túl volt a betegség nehezebb időszakán.¹⁷⁰

E filológiai kitérő után kérdés, hogy milyen mértékben térnek el Kazinczy eredeti elküldött levelei a nyomtatásban megjelent levelektől. A magánélet legbelsőbb köreit elbeszélő szövegrészek Szentgyörgyi eredeti kéziratban fennmaradt válaszleveleiből sejthetők. Kazinczy 1804 elején Szentgyörgyivel gyógyíttatta a szolgálólányt. Az orvos 1804. február 11-i levele:

„Térek a' szegény beteg Mariskára: sajnálom szenvedését, és ohajtom gyógyulását. E végre (irgalmas bíró is akarván lenni) tsak egygy orvosságot küldök, ezen kívül egy házi eszközt javasolok. [...] Én ezzel mentettem meg nem régiben hideglelésitől egy olyan leány aszszonykát, kihez hasonlókról emlékeztvén egyszer Szatsvai, ezen parenthésist tette nevek mellé (ezek azok, a' kik leányok is, aszszonyok is).¹⁷¹

E levélben két különös utalás is van: az „irgalmas bíró” és a „leány aszszonyka”. A levél, amelyre az orvos most válaszolt, ismeretlen,¹⁷² így csak találgathatunk, mire célzott. Talán a szolgálólány terhességére?

Kazinczy önéletrajzaiból és feljegyzéseiből így tudjuk az 1804 májusi eseményeket:

– 1804. május 20. pünkösdvasárnap, Érsemjén: Maris kificamította a kezét, ennek ellenére Kazinczy anyja tovább dolgoztatta. Ekkor Érsemjénben volt Kazinczy Nagy Gáborral együtt.

– 1804. május 21.: Kazinczy beküldte Marist Debrecenbe Szentgyörgyi József orvoshoz Nagy Gábor szekerén.

– 1804. május 22–23.: Kazinczy anyjának hívására Érsemjénbe érkezett Dienes.

– 1804. május 24.: Kazinczy reggel elindult Érsemjénből Hosszúpályiba az összeírást folytatni. Kazinczy anyja Debrecenbe kocsizott („lóhalálába ment [Érsemjénből] Vámos Pércsnek, ott lovat váltott, 's 10 ftot fizetett egyg statióért, hogy nyargalva men-

¹⁶⁸ SZENTGYÖRGYI [1952], 18. E sorokat részben közli: HALMY, *i. m.*, 338.

¹⁶⁹ KazLev, 22/5443, Sárosy Andrásné – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1803. november 27., 65. Sárosyné tehát nem látogatta meg Kazinczyt, vö. CSOKONAI 1999, 842.

¹⁷⁰ KazLev, 3/633, Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1803. december 11., 130–131. A „teljes gyógyulást” említő mondatról nem eldönthető, hogy Szentgyörgyi József megálpítása vagy a naplót értelmező Szentgyörgyi Lajos véleménye.

¹⁷¹ KazLev, 3/647, Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1804. február 11., 157–158.

¹⁷² Egy 1804. február 5-i és egy február 24-i levél ismert Kazinczytól, az orvos levele viszont február 11-i, és bizonyosan postafordultával válaszolt.

jen”),¹⁷³ délben beállított Szentgyörgyihez, majd embereivel erőszakkal Érsemjénbe vitte a szolgálólányt, és bezárta.

Az orvos 1804. május 24-i levele igazolja az aznapi történéseket. Szentgyörgyi, amint lehetett, rögtön megírta az eseményt, és futárral elküldte a levelet Kazinczynak. Ő ennek olvastán visszaindult Érsemjénbe, de a létai erdőben eltévedt, és ott aludt, így csak másnap reggel érkezett meg az anyai házhoz. Kazinczy még délután visszatért Hosszúpályiba, az anyja pedig ugyanaznap Alsóregmecre indult, feltehető, hogy oda Marist is magával vitte.

Kazinczy nem adott magyarázatot arra, hogy mi volt az anyja mértéktelen dühének valódi oka, és az orvos május 24-i levelében is csak utalásokat találunk:

„Hogy a’ T. Nagy Aszszonyt pontba 12 órakor meg látom, tsak el hülök belé, melly nagy indúlatba és fél betegen látom; be hívom, kérdem baját ’s rövid szóval a’ Chronique scandaleuset el mondván, kérdi tőlem, hogy T. Bíró Uramtól kért ember által hozassa é ide a’ leányt, vagy érette menjen?”¹⁷⁴

Eszerint az orvos meg sem próbálta az anyai düh jogosságát, a botránykrónikaként elmondottakat megkérdőjelezni, csak a nyilvánosság előtt igyekezett menteni a család becsületét: „Amaz elsőnek publicitását, és annak minden felé terjedő hírét, ’s követke-zéseit, a’ mint első stuporomba lehetett, meg fontolván, kértem az Istenre, hogy ne tselekedje [...]”¹⁷⁵

Majd Kazinczyt kéri, hogy érzelmei helyett a becsületre és kötelesség érzéseire hall-gasson:

„Kérlek, indúlatba semmit ne tselekedj; ezen levelet stafétán küldöm, hogy haladék nélkül tudodra légyen a’ dolog. Ismét kérlek, hogy az indúlat a’ betsület érzésit, a’ köte-lességet és az értelmet el ne nyomja.”¹⁷⁶

Kazinczy válaszlevele (ha volt egyáltalán) ismeretlen. A közvetlen előzményekről annyi tudható, hogy 1804. április 14-én Kazinczy Nagyváradon volt Rhédey Lajosné Kácsándy Terézia temetésén. Ekkor Dienes öccsénél szállt meg, akárcsak testvérük, László és barátja, Nagy Gábor. Itt aludt Maris is. A temetés után, április 21-én Kazinczy László visszaindult Linzbe regimentjéhez, de útközben betért Alsóregmecre anyjához: „az Anyámat tűzbe hozta, ’s azt a’ gyanút, hogy szobaleányt akarok venni, készítette [...]”¹⁷⁷

A szolgálólány és Kazinczy feltételezett viszonya az oka az anya dühének, és a levelekből látszik, hogy a viszonyt tényként elfogadta Szentgyörgyi is. Ebből következik, hogy azért vitette el Bossányi Zsuzsanna a szolgálólányt Debrecenből, hogy az ne találkozhasson felügyelet nélkül a fiával.

¹⁷³ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 125–126.

¹⁷⁴ KazLev, 3/676, Szentgyörgyi József – Kazinczy Ferencnek, Debrecen, 1804. május 24., 194–195. (Szacs vay Sándor kifejezése: *Magyar Kurir*, 1789. dec. 16., 1432.)

¹⁷⁵ *Uo.*, 195.

¹⁷⁶ *Uo.*

¹⁷⁷ [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”] = KAZINCZY 2009, 225.

A levélváltás hiányos a kulcsjeleneteknél. A Maris-ügy debreceni történéseiről beszámoló Szentgyörgyi-levelekre nincs válaszlevél (1804. május–augusztus). Kazinczy saját véltenségét és házasságát elbeszélő őszi leveleire pedig Szentgyörgyi válaszai nem ismertek (1804. szeptember–december).¹⁷⁸ Nem tudható, Kazinczy hogyan értelmezte Bossányi Zsuzsanna erőszakos debreceni fellépését, és nem tudható Szentgyörgyi reagálása sem Kazinczy saját ártatlanságát hangoztató leveleire.¹⁷⁹ A válaszlevelek hiánya talán nem véletlen, Szentgyörgyi és Kazinczy levelei ebben az időszakban és témában talán cáfolnák egymás állítását. És mint láttuk, Kazinczy levelei utólag átírt levelek, a valódi címzettjük talán nem is a debreceni orvos, hanem az utókor.

5.4.d. A göncruszkai Nagy Mária

Nagy kísértés átlapozni a környék anyakönyveit. Az anyakönyvek a születési, halálozási, házassági és felekezeti adatokat tartalmazzák, de a helyi szokástól függően időnként utalnak a foglalkozásra, életkorra, vagyoni helyzetre és a lakóhelyre. E források legfőbb értéke ugyanaz, mint legfőbb hátránya: nem narratív történeteket mesélnek el, csupán adatokat közölnek. Adatai megbízhatóbbak az eddig vizsgált forrásoknál, de nehezebben értelmezhetőek: a leghitelesebbnek látszó fikciós történetek előállítására alkalmasak. Nem segíti a kutatást, hogy a *Nagy Mária* név igen gyakori, és egy szegény sorsú lányt keresünk.

Kazinczy több helyen is utalt arra, hogy Göncruszván lakott és így talán ott is született a szolgálólány. A göncruszkai református anyakönyvben található egy Nagy Mária.¹⁸⁰ Őt 1787. december 4-én keresztelték meg:

„4. Decembr. Kereszteltem Helység Notariusának Nagy Jánosnak Benke Mária Feleségétül született Leányát Máriát, K[ereszt] Atty. Tekint. Bártzay Pál Ur. K[ereszt] Any. a' Felesége Tek. Vay Susánna Asszony.”¹⁸¹

¹⁷⁸ A fentebb említett „Ellenjegyzék”-ben számos Szentgyörgyi Józseftől Kazinczynak írt levél adata megtalálható, köztük néhány ismeretlen levél is. 1803–1804-ből: 1803. augusztus 30.; 1803. december 5.; 1803. december 19.; 1804. január 29.; 1804. március 20. Ezenken túl még Kazinczy anyjához írt levél is volt a saját kezű levélmásolatok között: „Tekintetes Kazinczyné Asszonyomnak. Aug. 22. 1804.”

¹⁷⁹ „[...] két vád volt ellenem: 1. hogy M-al vétkes ismeretségben éltem. 2. hogy M-t el akarom venni. Hogy az első nem igaz, megtetszik onnan, hogy midőn hozzá a' Doctort bévítették, hogy megvisáltassék, M. magát örömmel alája vetette. Nékem rugtata az Anyám, hogy nem igaz, hogy azt akarták.” (KazLev, 3/692, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Ujfalu, 1804. szeptember 10., 212.)

¹⁸⁰ A göncruszkai katolikus anyakönyvben nem találtam ebben az időszakban Nagy Mária névre keresztelt gyermeket. Az anyakönyv 1787-től van meg (<https://www.familysearch.org/search/film/004665508?cat=37451>).

¹⁸¹ A göncruszkai református anyakönyv oldalának fotómásolata:

<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY9J-84?i=66&cat=66419>.

E leány születési dátuma egybevág a szolgálólány adataival, aki 1803 telén 15 éves volt.¹⁸² A göncruszkai Nagy Mária szüleinek házasságát is megtalálni az anyakönyvben: „Anno 1787. 31. Jan. Helységünk Notariusus Nagy János Ur copulattatott Vilmányban lakozó Benke György hajadon leányával Máriával.”¹⁸³ Az apa, Nagy János 1803 tavaszán meghalt: „1803. [...] Apr. 1^a [ez a halál napja] – 3 [ez a temetés napja] Contr[ibuens]. Nagy János Notar. 51. [esztendő] Szárazbetegségben.”¹⁸⁴

A göncruszkai Nagy Mária tehát református szülők gyermeke volt, apja a göncruszkai jegyző, Nagy János, anyja a vilmányi¹⁸⁵ lakos Benke Mária, Benke György leánya.¹⁸⁶

Ha a göncruszkai Nagy Mária azonos a szolgálólánnyal, akkor a jegyző apa magyarázatot adhatna arra, hogy miért tudott írni-olvasni, sőt még verseket is faragni. Kazinczy anyja lenézte a falusi jegyzőket [→ 1.4.c. **Városi és falusi alkalmazottak**], de a nótárius mégis magasabb rangon állhatott annál, hogy leánya gyermekként cseléd legyen, hogy eltűrje a Kazinczy család embertelen bánásmódját. Am a göncruszkai Nagy Mária apja 1803-ban meghalt, vagyis a család elvesztette kenyérkeresőjét, és a lány kiszolgáltatott helyzetbe került. Kazinczy a szolgálólány anyját említette csak, apját sohasem. Ha a göncruszkai Nagy Mária azonos a szolgálólánnyal, akkor a 44 éves Kazinczy egy apját gyászoló 15 éves leánnyal került kapcsolatba 1803 telén.

A göncruszkai református matriculában nincs nyoma e Nagy Mária házasságának, az ő és anyja halálának (1900-ig), és nem kereszteltek e Nagy Máriától született gyermekeket (1813-ig).¹⁸⁷ Tehát feltehetően elköltöztek Göncruszkaról, méghozzá Megyaszóra: itt ment 1805-ben újra férjhez az anya, Benke Mária a 45 éves özvegy medgyaszai ispánhoz, Kis Jánoshoz,¹⁸⁸ és itt is halt meg 1811-ben.¹⁸⁹

5.4.e. A debreceni Nagy Mária

Érsemjénből 1803. november 18-tól 1804. február 25-ig csak kétszer mozdult ki Kazinczy:

„Én szüret olta két ízben valék Debreczenben; egyszer vásárkor, másszor midőn farsang farkán Regmeczre szándékoztam. De az impracticabilis út vissza fordított, ’s elma-

¹⁸² [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 123.

¹⁸³ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY9N-5C?i=99&cat=66419>.

¹⁸⁴ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY9N-9K?i=212&cat=66419>.

¹⁸⁵ A vilmányi anyakönyvben nincs adat Nagy Máriáról.

¹⁸⁶ Feltehető, hogy az anyai Benke család nemes volt: „Az 1754/55. évi orsz. nemesi összeíráskor Abaujmegyében György özv. és fia, Bereg megyében pedig János élnek.” (KEMPELEN 1911–1932, 2. kötet, *Benke-családbeliek*.)

¹⁸⁷ A göncruszkai katolikus anyakönyvekben sem található 1802–1806 között férjezetlen Nagy Máriától született gyermek; más felekezettől nem maradt fenn anyakönyv itt.

¹⁸⁸ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-RY9X-GP?lang=hu&i=278&cc=4133831>. (A megyeszói adatokat Kenyhercz Róbert kutatta fel.)

¹⁸⁹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-5BTX-8?lang=hu&i=234&cc=4133831>.

radt a' Regmeczi út. Ezen kétszeri Debreczenben való létemen kívül szüret olta sehol sem valék; 's nem képzelheted, melly jól esik, itthon űlni."¹⁹⁰

Kazinczy tehát november óta Érsemjénben volt a szolgálólánnyal, és habár decemberben már jobban volt, legkorábban a január közepi debreceni vásár miatt hagyta el a falut. Ekkor együtt ment a szolgálólánnyal. Érsemjén Debrecen vonzáskörzetébe tartozott, a faluból Debreczenbe jártak vásárolni, ügyeket intézni és mulatni. Debreceniek a család bizalmasai, az ügyvéd és az orvos is. Sárosyné, akit Kazinczy korábban feleségül akart venni, szintén Debreczenben lakott [→ 5.5. Házasság és hozomány (1804)]. A 22 éves szép özvegy Kazinczy állítása szerint azonban ősszel, a szüreten, kiábrándítóan viselkedett:

„[Sárosyné] Szúnyognét őszve *sánta kurvázza*. Szúnyogné Sárosinét vissza *golyvász-kurvázza*; úgy hogy a' sánta és a' golyvás talán hajba kapott volna, ha bé nem jött volna a' Nagy-Asszony. Én sokszor nyaltam a' szép nyakat, de azon hibát, golyvát nem láttam; talán gyermekkorában volt baja nyakának. [...] A' Kólyi szüret tele vala e' hírrel, 's engem majd elnyeale a' föld."¹⁹¹

Az ezt követő első találkozásukról így írt Kazinczy:

„[1804. Januarius] 15d. Debreczenbe. Sárosiné gondolván hogy szokás szerint megfogok nála jelenni, igen későn jött a' házhoz, 's érezteti velem kegyeinek megfogytát. [...] Végre szelidűlni kezd; tenyeret nyújt csókra, simúl, tapad; de mind ez csak félig értette-tik, 's nem engedem magam' megmarasztatni. [...] Mentem. Bálba. Marist béviszem 's leültetem eggy neki illő helyt. Rhédey Lajos, Szlávy János, Gróf Teleki Jóska ott."¹⁹²

Kazinczy a szolgálólányt és nem az új férjet kereső simulékony özvegyet vitte el a debreceni bálba.

Amikor 1804. január 28-án Maris beteg lett Érsemjénben, és Kazinczy orvost és felcsert hívatott hozzá, akkor Kazinczy húga, Susi szerint a szolgálólány terhes volt.¹⁹³ Szentgyörgyi József 1804. február 11-i levelében a „leány aszszonyka” kifejezéssel talán a szolgálólány terhességére utalt.

A *Nagy Mária* gyakori név, Debreczen pedig nagy város, mégis különös, hogy kilenc hónappal Susi megjegyzése után, Debreczenben 1804. október 31-én Gál András prédikátor Imre névre keresztelt egy kisfiút, akinek az anyja Nagy Mária volt, apja viszont

¹⁹⁰ KazLev, 23/5694, Kazinczy Ferenc – Bárczay Ferencnek, [Érsemjén], 1804. február 25., 72–73. – Az említett „farsang farka” februárban volt.

¹⁹¹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 312–313.

¹⁹² [KAZINCZY Ferencz „Diáriumma”] = *uo.*, 200.

¹⁹³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = *uo.*, 315.

ismeretlen.¹⁹⁴ Nagy Mária az anyakönyv szerint Varga utcai lakos, a gyermek kereszt-
atyja pedig Sáska Miklós.¹⁹⁵

Különös az is, hogy Gál András (1764–1828) gönci kötődésű református lelkész
volt.¹⁹⁶ Göncről néhány kilométer Göncruszka, így bizonyára ismerte őt a szolgálólány
és Kazinczy Klára is. (Debrecenben ekkor heti váltással dolgoztak a lelkészek, négyhe-
tente egy-egy hétig keresztelt egy-egy lelkész.)

Hogy lehetne ebbe az elbeszélésbe beilleszteni a megesett leányról és szeretőjéről
szóló Marmontell-idillt, az *Anett és Lubint*?¹⁹⁷ Az bizonyos, hogy a házasságon kívüli
szerelemről, a teherbe eső leány ártatlanságáról szóló történetet télen felolvastatta
Kazinczy Marissal, tavasztól pedig már bizonyítékot látott a család e szöveg használa-
tában: Anettet Maris, Lubint Kazinczy alteregójaként értelmezték. Kazinczy szöveg-
választása talán ártatlan volt, talán a szolgálólány érzékenyítésére szolgált, de talán már
vigasztalás kellett olvasni. Azaz lehet, hogy a már terhes szolgálólányt vigasztalta Ka-
zinczy e szöveggel.

A debreceni református anyakönyv szerint ugyanis 1804. január 28-án is keresztel-
tek egy Nagy Mária nevű lánytól egy törvénytelen ágyból fogant gyermeket. Ő Mihály
lett. E Nagy Mária szintén Varga utcai lakos, akárcsak a fent említett Nagy Mária, így
szinte bizonyos, hogy a két személy azonos. A két gyermek – a korábban említett Imre
és Mihály – keresztelése között szinte napra pontosan 9 hónap telt el. (Ez nem lehetet-
len, hiszen néhány hét, esetleg hónap „nyerhető”, ha az első gyermeket később keresz-
telték és/vagy a második gyermek koraszülött volt.)

A szolgálólányhoz éppen ezen első debreceni keresztelés napján, 1804. január 28-án
hivatott Kazinczy orvost Érsemjénbe. Ha ez valóban így történt, akkor nem valószínű,
hogy a debreceni Nagy Mária azonos lehetne Kazinczyék szolgálólányával.

5.4.f. A görög vallású Nagy Mária

A szolgálólány talán mégsem a göncruszakai és szinte biztosan nem a debreceni
Nagy Mária. Kazinczy ezt írta egyik legbensőbb barátjának 1804 őszén a lánykérésé
kapcsán:

„Láttam, hogy ha el nem sül, az az, ha nekem Sophiet nem adják, az a’ testvérem, a’ ki
engemet *tökéletlennek* ’s *akasztófára-valónak* szeret nevezni, ezt a’ lépésemet is *tökél-
letlenségnek* nevezi majd, és azt mondja, hogy Sophiet csak azért kértem-meg, hogy a’

¹⁹⁴ A debreceni református egyház anyakönyvei: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:9392-MJVN-F?i=114>.

¹⁹⁵ Ismert Sáska János debreceni színjászó neve. (KazLev, 3/614, Kazinczy Ferenc – Kozma Ger-
gelynek, Érsemjén, 1803. szeptember 1., 94.)

¹⁹⁶ Szinnyei József szerint 1799-től 1811-ig volt lelkész Göncön. (SZINNYEI 1891–1914, *Gál András* szócikk.)

¹⁹⁷ Bővebben: ORBÁN 2010, 458–459.

világot elámithassam, 's annál könnyebben tehessem lépésimet a' Maris Egerbe vitele, pápistává létel és öszveeskettetés eránt.¹⁹⁸

Ez egy elképzelt beszédhelyzet, de a lényeg az, hogy a Nagy Máriával képzelt házasság feltétele az lenne, hogy Egerben pápistává, azaz római katolikussá térjen át. Ez a többszörös fikciótól eltekintve is elég homályos megfogalmazás. Miért kell Egerben áttérni? Talán mert Nagyváradon az ott lakó családtagok meg tudnák ezt akadályozni. De miért kell római katolikussá válni? És kinek? Kazinczynak, a szolgálólánynak vagy mindkettőjüknek? A képzelt házasságnak mindenesetre felekezeti akadálya van.

Eszerint a szolgálólány nem református, mint Kazinczy. És nem is római katolikus, hiszen 1804-ben Magyarországon szabadon összeházasodhatott egy református és egy római katolikus, amire a legjobb példa Kazinczy és Török Sophie házassága. Nem lehet egyéb protestáns vallású sem, mert az sem lehetne akadálya a házasságnak.

A válasz az akkor hatályos törvényben, a türelmi rendeletet szentesítő 1790/91-es XXVI. törvénycikk 15 §-ában rejlik:

„15. Proles e mixtis matrimoniis, quae semper coram parochis catholicis ineunda erunt, quibus tamen impedimenta quaequam quocunque sub praetextu in contrarium ponere cautum esto, susceptae, et suscipiendae, si pater catholicus fuerit, illius religionem sequantur, si vero mater fuerit catholica, tunc nonnisi proles masculae patris religionem sequi possint.”¹⁹⁹

Pontosabban, a törvény értelmezésében rejlik a választ. A kánonjog és a közjog ugyanis eltért egymástól, ahogy arra Hanuy Ferenc felhívta a figyelmet:

„Ezen törvényben tehát a »mixta matrimonia« fogalma azonos még a kánonjog meghatározásával, mégis a szövegben nincs ugyan meg, de megvolt tényleg a gyakorlatban az a különbség, hogy a kánonjog szerint »vegyes házasság« csak akkor volt, ha az egyik fél nemcsak a magyar közjog szerint, hanem a katolikus dogma, cultus és jog szerint valószínűleg katolikus volt [...]»²⁰⁰

Ugyancsak erre mutat rá a törvénycikk Tóth Sámuel által készített 1875-ös fordítása is:

„A vegyes házasságokból – melyek mindig r. katolikus lelkész előtt lesznek kötendők, melyek ellen azonban bárki bármi szin alatt is valami akadályt emelni tiltva van, – származott és származandó gyermekek, ha az atya r. katolikus, az ő vallását kövessék; ha pedig az anya r. katolikus, akkor csak a fiu gyermekek kövessék atyjuk vallását.»²⁰¹

¹⁹⁸ KazLev, 23/5701, Kazinczy Ferenc – Bárczay Ferencnek, Érsemjén, 1804. szeptember 7., 83. (A ritkított kiemelés tőlem – O. L.)

¹⁹⁹ MÁRKUS 1901, 178.

²⁰⁰ HANUY 1904, 22–23.

²⁰¹ TÓTH S. 1875, 16.; idézi: ÖRSI 2015, 351. (Kiem. O. L.)

A gyakorlatban tehát csak a *római* katolikusok köthettek vegyes házasságot, ám a keleti rítusú ortodox keresztények nem.²⁰² A 17. század közepén az északkelet-magyarországi görögkeleti (ortodox keresztény) papok egy része csatlakozott Rómához: ezzel megalakult a görögkatolikus vagy – korabeli kifejezéssel – az egyesült görög egyház. Elvileg a görögkatolikusok jogilag a római katolikusokkal egyenrangúakká váltak, ám a görögkeletiek nem.

A munkácsi görögkatolikus püspökség 1806. évi egyházmegyei összeírása szerint Abaúj- és Torna vármegyében összesen 70 református-görögkatolikus vegyesházasság volt ekkor. Ez egy igen alacsony szám, a vármegyében összesen 4429 olyan házasság volt, amelynek egyik vagy mindkét tagja görögkatolikus volt.²⁰³ Ezen összeírásból nem derül ki, hogy mikor kötötték e vegyes házasságokat.

Ez a joghézag még 1841-ben is hátrányt jelentett a görögkeletiek számára:

„A katolikusok és nem-egyesült görög vallásúak közti v[egyes] házasságokra nézve semmi törvénycikkely nem létezik a magyar törvénykönyvben. [...] Később néhány évvel az 1791-ki országgyűlés után, az illy v[egyes] házasságokra is a protestánsokat illető 1791-ki 26. t.c.z. kezdetű alkalmaztatni. Hiába protestált Stratimirovics István karloviczi nem-egyesült görög érsek, figyelmeztetve, hogy protestánsok számára alkotott törvénycikkely a keleti egyházra nem alkalmazható [...]”²⁰⁴

1804-ben Abaúj vármegye gyűlése több ízben is foglalkozott a protestáns és görög vallású párok gyermekeivel:

„[1804.] Ápr. 9^{dikén} Görög Valláson lévő Kruzsinszki Mátyásnak Helv. Vallástételt követő Sepsi Máriától származott gyermekei tőlők el vétetni 's az egyesült Görög Vallásba leendő neveltetések véget az e' végre rendelt Divecesanusnak [egyházi megbízottnak] által adattatni, a' nevezett Szülék pedig Fiscális Actió alá vettetni rendeltetnek.”²⁰⁵

Itt a görögkeleti apa és evangélikus anya – talán házasságon kívül született – gyermekét görögkatolikus nevelésbe adták. A következő esetben egy görögkeleti – ám evangélikusként nevelt – lány és egy evangélikus férfi összedását kérték számon az evangélikus papon:

„[1804.] Mártz. 13^{dik.} A' Munkátsi egyesült Görög Püspöknek az íránt tett Felírásához képest hogy orosz szüléktől származott Ránkon lakó Vaczko Anna Szüléinek meg egyezésekkel Attyafiai által az Augustai Vallásban neveltetvén a' Ránki Aug. Vallástételt Követőknek Papiok által azon Valláson lévő Dzurisin Istvánnal öszve eskettetett, ennek meg vizsgálása, az említett Pap pedig írásban teendő Feleletének bé adására köteleztetni parantsoltatik.”²⁰⁶

²⁰² Elvileg a házasságon belüli vallásváltás is hozhatott létre vegyesházasságokat.

²⁰³ UDVARI 1990, 90.

²⁰⁴ VIDA 1841, 114–115. (Idézi: ÖRSI 2015, 361.)

²⁰⁵ MNL OL X 10872-1954 X 1006, 1802–1804 (mikrofilmtekercs), 101b.

²⁰⁶ MNL OL X 10872-1954 X 1006, 1802–1804 (mikrofilmtekercs), 101b–102a.

Majd evangélikus és görögkatolikus, illetve görögkeleti vegyesházasságokban született gyermekek katolikus neveléséről intézkedtek:

„A’ mi továbbá Havrila Györgynek Aug. Vallástételt követő Feleségétül, Vozár²⁰⁷ Györgynek és Csizsariczki²⁰⁸ Jánosnak egyesültt Görög Hiten lévő Feleségeiktül, egyesültt Görög Valláson lévő Hornyák Józsefnek és Dertsák Jánosnak Aug. Vallástételt követő Feleségeiktül származott és ezen Parantsolatban rendre elő számláltt gyermekeiket illeti, azok a’ Catholica Vallásban való oktatás véget által adatni rendeltetnek; a’ mennyiben pedig az adatna elő, hogy azokat a’ Ránki Aug. Conf. lévő Pap az Isteni Tiszteletre járúltni meg engedte, meg vi’sgáltatni ’s ez iránt is Feleletre írásban fel küldetni hagyatik.”²⁰⁹

Az bizonyosnak látszik, hogy egy görög vallású (akár egyesült, akár ortodox) személlyel kötött vegyesházasság nehézségeket okozhatott.

Noha a Nagy Mária nem ritka név, de a görög vallás már eléggé leszűkítheti a keresendő személyek körét. 1804. február 22-én éppen Érsemjénben keresztelik meg a görög vallású Nagy Mária gyermekét:

„1804^{dik} Esztendőben Kereszteltettek [...] Februariusban. [...] 22., Görög Vallású Nagy Marianak hazassagon kívül született fija János K[ereszt]. A[tyja]. Albi Mihály. K[ereszt]. A[nyja]. Oláh Ersébeth. – NB. Ezen gyermeknek a’ Birák előtt Attyának valotta Ifjú Csata Jánost, a’ ki Reformatus.”²¹⁰

E gyermek hamarosan meghalt. 1805. szeptember 29-én temették el Érsemjénben, erről az anyakönyvi bejegyzés: „Nagy Mária hazassagon kívül született fija Janos 1 és 1/2 esztendő.”²¹¹

Kérdés, hogy milyen gyakori volt a házasságon kívüli szülés. Göncruszán a református anyakönyv szerint 1801–1805 között összesen 78 gyermek született, köztük csupán ketten „törvénytelen ágyból”. Debrecenben 1804-ben a református egyház 1440 gyermeket keresztelt meg, 38 anyakönyvi bejegyzéséből hiányzik az apa neve. E két igen különböző településen egyaránt a gyerekek 2-3%-a született törvénytelen ágyból. Úgy látszik, hogy összességében eléggé ritka a házasságon kívüli szülés ahhoz, hogy a név, a hely, az idő és a vallás egyezése után kijelenthető legyen: lehetséges, hogy ez az érsemjéni görög vallású Nagy Mária azonos Kazinczy szolgálólányával.

Az érsemjéni anyakönyvi bejegyzés különössége a házasságon kívüli kapcsolatból született gyermek apjának megnevezése. 1804–1805-ben még két ugyanilyen tartalmú bejegyzés található:

²⁰⁷ [Bizonytalan olvasat.]

²⁰⁸ [Bizonytalan olvasat.]

²⁰⁹ MNL OL X 10872-1954 X 1006, 1802–1804 (mikrofilmtekercs), 102a.

²¹⁰ Az érsemjéni református anyakönyv 1804. február 22-i bejegyzése; vö. ORBÁN 2019, 120.

²¹¹ 1801–1806 között nincs más nyom az érsemjéni anyakönyvben. A temetés idején Kazinczy Zsibón volt, egy héttel korábban, szeptember 23–24-én fordult meg Érsemjénben.

1804. augusztus 6.: „Görög vallason lévő Jakab (vulgo Fige) Ilona, hazassagon kívül született fija Andras. [...] NB. Az Anya ennek a' fjunak Attyanak vallotta a' Birák előtt Reformata Vallason levő Peter Andrást.”

1805. július 23.: „Görög vallason levő Gulyás Maria hazassagon kívül született fija Mihály, kinek Attyanak vallotta Szabó Pált, a' ki Reformatus.”

Úgy tűnik, e vallomást csak a református apától fiú gyermekeket szült görög vallású anyáktól várták el, hiszen csak így keresztelheték a gyermekeket reformátusnak. A református leányanyáktól nem kértek ilyen nyilatkozatot: 1804. január 4. „Lakatos Ersébeth hazassagon kívül született fija Farkas”. Nem az apa megnevezése volt tehát a keresztelés feltétele, hanem a református kapcsolat, hiszen a református apa fiúgyermek – a fent idézett törvény alapján – református lett, akkor is, ha katolikus volt az anya. A református leányanya gyermekét az apa vallásának ismerete nélkül is reformátusnak keresztelték. Lehetséges, azonban hogy a görög vallásúak nehezebben léphettek házasságra reformátusokkal, és ez is oka a házasságon kívüli kapcsolatoknak.

Érsemjén és Debrecen környékének görögkatolikus központja a mai Létavértes – az egykori Nagyléta – volt. Ez a település kb. 20 km-re van Érsemjéntől. A nagylétei görögkatolikus anyakönyv első fennmaradt bejegyzése 1788. november 16-áról Nagy Mária, Nagy János és Orosz Sophia gyermekének keresztelését rögzítette. E házaspárnak több gyermeke is született, az utolsó keresztelési bejegyzés 1802. október 28-i, ezután már nincs e házaspárra vagy Mária gyermekükre vonatkozó bejegyzés (1810 végéig néztem át), ami arra utalhat, hogy 1802-ben vagy ezután meghalt a házaspár egyik vagy mindkét tagja, és Mária sem (itt) élt. Mindez egybevág Kazinczyék szolgálólányának életkorával, feltételezhető félárvaságával és vallásával.

5.4.g. Összefoglalva

Amennyiben helyes a fenti gondolatmenet, és elképzelhető a görög vallású Nagy Mária-féle forgatókönyv, akkor:

- Kazinczy 1803–1804 telét egy várandós, férjezetlen szolgálólánnyal töltötte;
- Kazinczy a szó szoros értelmében mentesül a „gyerekcsinálás” gyanújától,²¹² hiszen a szolgálólány már terhes volt mástól (Kazinczy kilenc hónappal korábban, 1803. május–júniusban Pesten és Bécsben volt);
- Susi 1804 januári utalása Maris terhességére és Szentgyörgyi 1804 februári utalása a „leány aszszonyká”-ra már egy szüléshez közelítő terhességre vonatkozhatott;
- Kazinczy önéletrajzai éppen elhallgatnak a szülés (keresztelés: 1804. február 22.) körüli időszakban;
- a szolgálólány körüli botrányok a szülés előtti és utáni hónapokra esnek: 1804. januárban volt a debreceni bál, majd 1804. április–májusban a nagyváradi utazás, a debreceni botrány és az érsemjéni fogság;

²¹² [KAZINCZY Ferenc Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 123, 128.

- érthetővé válik Kazinczy anyjának kettős viselkedése: 1803–1804 telén fiával együtt merete hagyni a szolgálólányt, de tavasszal már nem (az esetleges együtt-létnek télen már nem lehetett következménye, tavasszal már igen);
- a szolgálólány görög (katolikus, esetleg keleti) vallású, ezért kellene a vád szerint pápistává lenni bármelyiküknek;
- *Anett és Lubin* olvasása értelmet nyer, amennyiben Kazinczy egy megesett leány történetével vigasztalta a szolgálólányt télen. Talán így kerültek közel egymáshoz.

Talán a történet egészének megértéséhez is ezzel a tanmesével kerülhetünk közelebb. De vajon e mesében kinek a helyébe képzelhetnénk Kazinczyt? A megesett leányt önzetlenül segítő nagyságos úr szerepébe vagy Lubinéba? Ez továbbra is az önéletrajzi elbeszélő titka, „de hát mindössze ennyi, amit filológiai hitelesen mondhatunk”.²¹³

5.5. HÁZASSÁG ÉS HOZOMÁNY (1804)

Kazinczy 1791-ig – jól fizetett állami alkalmazottként – joggal reménykedhetett egy szép és jó és igazán előnyös házasságban. A fogság után a család már csak egy anyagi előnyös házasságban bízott.

A család – Kazinczy levelei és önéletírásai szerint – elsősorban egy Terka nevű gazdag lány elvételét szerette volna, és ezt rögtön értésére is adták a börtönből kilépő Kazinczynak: „Asszonyám igen akarná, hogy én *Terkát* vegyem-el. – A melly nap Munkácsról megindultam, akkor nap megmondtam én az Öcsémnek mindjárt, hogy azt én cselekedni soha nem fogom.”²¹⁴ E Terézia nevű személyt nem sikerült azonosítani, de talán az az evangélikus kisasszony, akiről így írt Kazinczy:

„Az Öcsém, József [...] azt a' Plánt csinálá, hogy az Anyám vélem vétessen-el egy bizonyos Kisasszonyt, egy fényes Luth. ház' gyermekét, ki gazdag, és sem atyja sem anyja, mert így nem szorúlok atyaimra anyaimra.”²¹⁵

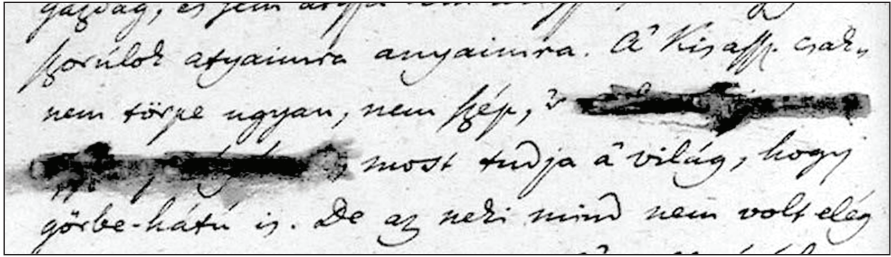
A kiszemelt lány nevét itt nem árulta el Kazinczy, de a házasság elutasításának alapos okait igen:

„A' Kisasszony csaknem törpe ugyan, nem szép, 's [olvashatatlanul törölt szavak] most tudja a' világ, hogy görbe-hátú is. [...] A' melly órában Munkácsot elhagyám, abban adta értésemre, hogy én azt el fogom venni, 's elhült, midőn mondtam, hogy én azt fogom, a' kit jónak látandok.”

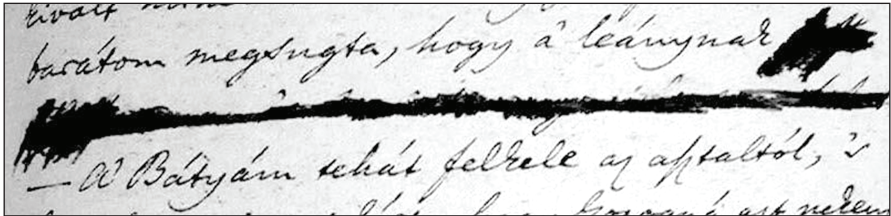
²¹³ Debreczeni Attila szavai a Csokonai-levelezés kiadásában: CSOKONAI 1999, 695.

²¹⁴ KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 88.

²¹⁵ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 241. – Máshol: „[Kazinczy József] arra kényszerítetett, hogy egy gazdag leányt elvegyek, 's így arra szoríttassam, hogy a' feleségemből éljek”. (KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 157.)

„De több eszem is van mint hogy illy oktalan lépést tehettem volna, kivált minekutána Viczay József Kassai Orvos barátom megsugta, hogy a' leánynak [olvashatatlanul törölt szavak].”²¹⁶

Ezzel egy időben egy gazdag szepesi özvegyasszony személye is felmerült:

„Asszonyám vele Terkára czélezott, a' ki pénzes leány, 's eljönne hozzám, és a' ki nekem egyszer kellett volna. Édes Asszonyám, én gondolkoztam egyszer egy Szepesi Asszonyról is, [...] akkor akartam, most nem akarom. Pedig pénze annak is van.”²¹⁷

És mindeközben Török Sophie húgával, Török Marie Susie-val is bizalmas üzeneteket váltott. Az első ismert levelében, 1801 őszén az akkor 18 éves lány ruhájára és keblére tett pajzán megjegyzéseket.²¹⁸ Kazinczy szerint ezek ártatlan levelek voltak, csak a lány félreértette őket:

„A' szegény Marie ezekkel [a barátnőivel] azt hitette-el hogy velem szerelemben van, 's lyányi szokásként mutatta nekik leveleimet. De ezek a' levélben nem látták a' szerelemnek semmi nyomát.”²¹⁹

Mezei Márta szerint azonban akkor, amikor Kazinczy megkérte Török Sophie kezét, annak

²¹⁶ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 241–242.

²¹⁷ KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 84.

²¹⁸ KazLev, 2/496, Kazinczy Ferenc – Török Zsuzsannának, Alsóregmec, 1801. november 21., 443–444.

²¹⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 271–272.

„zavarába húga érzelmei is belejátszhattak. Kazinczy önarcképe megformálásában szívesen emelte ki a következetesség, a megbízhatóság erényét, amelyet – úgy látszik – ha nőkről volt szó, nem mindig sikerült megvalósítania.”²²⁰

1802 májusában a nagyváradai fürdőben Kazinczy megismerkedett a Sárosy házaspárral. A férj, Sárosy András egy nagybeteg katonatiszt volt, a feleség Ilosvay Krisztina. Kazinczy 1803 teléig udvarolt – és elvétele felől gondolkodott²²¹ – az időközben – 1802 novemberében – megözvegyült 20 év körüli „szép növésű, szép képű, gyönyörű kékszemű, tenyeres talpas asszonyká”-nak, akinek ugyan „a’ fogai rosszak ’s lába nagy”, ám „[s]ok talentomot kapott a’ természettől, de gazdag fősvény atya nem ada neki illő educatiót”.²²²

A család e közeledést különösebben nem ellenezte: „Jósi eleget tüzelte az Anyámat hogy Sárosiné nekem kurvám. [...] Az Anyám félig hitt, de látván hogy S[árosy]. halálnak fija, azt hitte hogy házasságról gondolkozom, ’s jónak látta azt.”²²³ A „gazdag fősvény atya” ez esetben előnyös lehetett, hiszen nem herdálta el a leendő örökséget, de máshol mégis arról írt Kazinczy, hogy a család nem fogadta el az özvegyet: „tudni akarták, mi von el engem a’ gazdag és szülétlen leány’ elvételétől, ’s a’ Sárosynéhoz való járás előttök gyanús kezde lenni”.²²⁴

Hasonló mintázata volt Spáh Gáborhoz és feleségéhez, Czika (Czike) Zsuzsannához fűződő kapcsolatának is. Spáh szintén katona volt (és debreceni kereskedő), betegsége miatt volt a fürdőben, összebarátkoztak, ám Spáh csak évek múlva, 1807-ben halt meg.²²⁵

1803. november 19. és december 5. között Kazinczy beteg volt, néhány napig élet-halál között lebegett. 1804 tavaszáig Érsemjénben volt. Kazinczy ezen a télen a család szolgálólányával, Nagy Máriával került közeli kapcsolatba, ahogy arról az előző fejezetben részletesebben is szó volt. A család viszonyt és házassági szándékot feltételezett, és ez a szegényen túl gazdasági okokból is elfogadhatatlan lett volna. Kazinczy mindent tagadott.²²⁶ [→ 5.4. Mese a szolgálólányról]

1804. augusztus 24-én Kazinczy Nagyikázmérra utazott a gróf Török családhoz, ahol 27-én megkérte Török Sophie kezét. November 11-én kötöttek házasságot. Két évig Érsemjénben és Nagyikázmérban laktak, Kazinczy 1806. június 10-én költözött Széphalomra, de felesége és első gyermeke még a Török-kúriában maradt.

Török Sophie grófi családból származott, de a családja vagyoni helyzete ezt már nem tükrözte. Kazinczy szerint az öccse, József koldusnak nevezte a grófnőt:

²²⁰ MEZEI 2006, 38.

²²¹ [KAZINCZY, *Ferencz Följegyzései*] = KAZINCZY 2009, 125.

²²² KAZINCZY, *Az én naplóm* = *uo.*, 262.

²²³ *Uo.*, 271.

²²⁴ *Uo.*, 307.

²²⁵ KazLev, 5/1134, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1807. július 9., 72.

²²⁶ ORBÁN 2019.

„Most Semlyénbe Tiszt. Csóka Uramnak panaszlottam-el, hogy Vendégfogadósoktól kelle hallanom, hogy nekik azt mondta [Kazinczy József], hogy gazdagot vehettem volna ’s koldust vettem.”²²⁷

A Török-vagyont Kazinczy házasságakor nem osztották fel, így Sophie birtokot vagy birtokot kiváltó összeget nem, csupán az örökség ígéretét, 2000 Rft-ot és évjáradékot kapott az apjától:

„Assecurált [biztosított] leánya successiója felől, mely hála Istennek nem kevés; mondta hogy neki 2000 f. ad kikészítésül, ’s minden esztendőben bizonyos summát gombostű pénz gyanánt; ’s meglett.”²²⁸

És a saját holmijait, ruháit természetesen, „a’ mit házhoz hozott”.²²⁹ A későbbi örökségi perről és a Török-vagyonról: [→ 10.5. **Török Sophie örökrésze: a kázméri per**].

Amikor Bossányi Zsuzsanna 1805. július 1-én megírta fiának az első ajánlatait a választható birtokrészekről [→ 5.7. **Az első vagyonmegosztás (1805–1806)**], akkor Kazinczy Péternek is levelet írt. Ebben sógorával megüzente Török Lajosnak, hogy „le ülyön” [nyughasson], és egyúttal felsorolta, hogy kitől mit kapott Török Sophie hozományul:

„agya Tuttára hogy az Apjoka le ülyön Semi véle való dólgomba ne avassa magát mint Levelebe valami meg szentelt Pani Fernumrul [*parafernum*, hozomány] szemtelenül ír hogy a Leányát ara sem Meltotattam igaz én olyat nem adhatam mint a Milyet az Ő Grófnéja Öszvekelések után mingyárt kapot egy kosárba mint ajándékot Ugy küldvén Néki ki takarván láttya hogy egy eleven Kezes Lábas Panifernum eszt a Leányátul tudom. Azirt irom hogy szemtelenül mert én atam egy 50 hatbúl aló Aufsatsot [asztali ezüst kínáló és/vagy étkészlet] egy keszkenöt és 300 Rf. kisz Péiszt a Leányanak még is mind ezeknek ígaságos voltátt fere teszi s Nékem Pirongatást teszen ok nélkül Pretenziokat teszen az Ő Leánya mar anyi ideje hogy együt él a Fiamal, még sints fekvő jószága ere tsak aszt mondom a Fiát meg Hazasitatta mak szemem curiat ata Néki vagy mit egyebet [...]”²³⁰

Eszerint Török Sophie a szülei részéről „mák szemem kúriát”, vagyis – ha jól értem – semennyi birtokot sem kapott *parafernum*ként, azaz hozományként, ahogy a fiúknak, ifj. Török Józsefnek sem adtak ki semmit. A Török Lajos feleségére, Rogendorff Aloysiára tett célzás, miszerint ő kelengyeként „eleven Kezes Lábas Panifernum”-ot kapott, talán egy házasságuk előtt született gyermekre értendő.

Bossányi Zsuzsanna többször is felemlgette fiának, hogy mit adott a házasság alkalmával:

²²⁷ KazLev, 4/899, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, [Kalinál], 1806. április 2., 105.

²²⁸ KazLev, 23/5701, Kazinczy Ferenc – Bárczay Ferencnek, Érsemjén, 1804. szeptember 7., 83.

²²⁹ KazLev, 5/1185, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1807. október 18., 203.

²³⁰ Bossányi Zsuzsanna – Kazinczy Péternek, [Alsóregmec, 1805. július 1.] = DÉKÁNI 1903, 202–203. (Vö. KAZINCZY 2009, 1188–1189.)

„kikészítésére ezer Rf. készpénzt; ezen felyül a' kocsijához kész bőrtket 's vásznat adtam, 's minden gazdaságbeli 's gazdasszonyságbeli eszközökkel kikészítettem az ezüst aufsatzomat – és a' feleségének egyszerre 300 Rftot kész pénzt több egykori, máskori adásomon felyül kiszabadulása olta adtam [...]”²³¹

Kazinczy is elismerte ezen ajándékokat:

„Az anyám nekem két ízben 500 f., mindössze 1000 ftot ada kikészítésül. [...] Szerencsénkre Sophienak a' még Regmeczen adott 37 latból álló ezüst aufsatzon kívül 300 forintot ada, hogy azon vegyen gyémánt, főköttöbe való, rózsát, 's azt tette mellé, hogy az én kezembe ne adja, külömben mind postára megyen.”²³²

Ezek szerint Bossányi Zsuzsanna összesen 1300 Rft készpénzt, egy 56 darabos 37 lat (kb. 55,5 dkg) súlyú „Aufsatzot”, vagyis ezüst étkészletet, egy keszkenőt, kocsihoz való bőrt (ami talán az utazókat védő bőrfedelet²³³ jelentheti), továbbá gazdaságbeli eszközöket adott. Pár hónappal később, 1805. január 26-án adott még 100 Rft-ot: „Az Anyám száz forintot adott útra 's költségre”,²³⁴ majd az 1805–1806-os osztzkodáskor is felajánlott 500 Rft-ot: „hogy szekere ekéje lehessen, az olly nehezen várt gazdálkodáshoz láthasson, ötszáz Rftot kész pénzt is adok Lőrinczi napi szabadságkor”.²³⁵

A Török család az első években lakóhely biztosításával – és bizonyára eltartással – segítette a házaspárt. Továbbá Sophie évjáradékot kapott, melynek pontos összege nem ismert, csak az, hogy legalább 200 forint volt, és 1808-ban még bizonyosan megkapta.²³⁶ Kazinczy szerint – 1805-ben – ez az összeg elegendő volt arra, „hogy a' mi jól kikészült ruházatjaihoz kívántatik, megszerezhesse”.²³⁷

Török Sophie hozományában ezeken túl volt egy értékes tárgy is, melynek története mintegy tükrözi Kazinczyék sorsát. A tárgyat és a tárgy történetét Becske Bálint adományozta a köznek:

„Kazinczy Ferencznének gróf Török Antoinette Zsófiának tüköre, a melyet szüleitől kelengyébe kapott. A tükör eredetileg ezüst rámában volt, azonban bekövetkeztek a családra a sanyarú napok, az ezüst keretet eladták s helyette a mostani egyszerű fekete fakertbe foglaltatták.”²³⁸

Ez a tükör feltehetően azonos azzal, amely a Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményében szerepel a Kazinczy-relikviák között.²³⁹ E tárgy méretei alapján az egykori

²³¹ Anyja sorait idézi Kazinczy: [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 141.

²³² *Uo.*, 135, 139.

²³³ K. KOVÁCS László, *bőrös kocsi* = MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON.

²³⁴ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 139.

²³⁵ *Uo.*, 143.

²³⁶ Egy segélykérő személy levele kapcsán mondta ezt Török Sophie (Kazinczy szerint): „mihelytt az Atyám az én esztendei pénzemet megküldi, azonnal küldök neki 200 fr.” (KazLev, 10/2441, Kazinczy Ferenc – Tatay Jánosnak, Széphalom, 1813. május 24., 384.)

²³⁷ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 152.

²³⁸ BECSKE 1909, 6.

²³⁹ <https://opac.pim.hu/record/-/record/PIM796062>. A tükör mai lelőhelyére a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumának muzeológusa, Stumpfne Braun Zsuzsanna hívta fel a figyelmemet.

ezüstkereket tekintélyes értékkel bírt: a fakeret jelenlegi magassága 95 cm, szélessége 63 cm.

5.6. AZ ELSŐ SZABAD ÉVEK GAZDÁLKODÁSA

Kazinczynak a szabadulásakor jogilag nem volt sem ingó, sem ingatlan tulajdona a személyes használati tárgyain, könyvein és egyetlen megmaradt lován, Muftin²⁴⁰ kívül. A fogság előtt átadott félig kész széphalmi házat és a kapcsolódó birtokrészeket visszavonta az anyja Kazinczytól a Hericz-féle végrehajtásra [→ **6.5. Hericz-féle zálogbirtok**] hivatkozva:

„Asszonyám most azt mondta, h. a’ mit Regmeczen [ti. Széphalmon] magaménak néztem volt, nem adta nekem. Annál jobb! noha annak néztem. – Egyéberánt Asszonyám v. az Öcsém másszor azt mondták, h. a’ Regmeczi földet azért nem tarthattam meg, mert ott az executio által a’ birtok megkevesedett.”²⁴¹

Kazinczy a szabadulást követező években anyagilag teljesen az anyai szívésségtől függött. Az első szabad ősön az anyja egy szőlő jövedelmét (pontosabban a bevételét) engedte át számára a szüret után: „1801. October. [...] 22. A’ Pataki szőlő 60 hordó bort, az Ujhelyi 29t adott. A’ Toronyié 485. fn költ-el; azt Asszonyám nekem.”²⁴²

Az 1813-as osztozkodáskor a végleges és teljes örökségként Kazinczy birtokába kerülő jószágok várható jövedelmét 1656 Rft-ra becsülték papírpénzben. Ez a hivatalos számított érték szerint²⁴³ 236 és fél Rft ezüstre átváltva. Az 1801-es papír 485 rénes forintot átszámítva ezüstre 345 Rft-ot kapunk. (Az infláció miatt tér el az átváltási szám.)

A fenti számítás – ha helyes – azt mutatja, hogy méltányos volt az anya felajánlása. De ez valójában csak a szőlő bevétele, amely a költségeket (a munkások fizetését, a hordókat, a fuvar) nem tartalmazta. Tehát ha a szőlőt átengedik művelésre Kazinczynak, akkor az a következő években már nem jövedelmezett volna ennyit. Ezért lehetett elégedetlen Kazinczy e megoldással. A zempléni nagytoronyai szőlő helyett Kazinczy (az érsemjéni lakást fontolgatva) a bihari kólyi szőlőt kérte, amelynek azonban csak 300-400 Rft volt a haszna. [→ **8.4. Kólyi szőlő**]

A 300 Rft körüli szőlőjövödelmen túl Bossányi Zsuzsanna évi 200 Rft culágot, költőpénzt adott fiának, aki ezt keveselte: „Be érem e magamat? 300 fttal, fél esztendőre Száz forint czulágnál többet nem kapván?”²⁴⁴

²⁴⁰ Bossányi Zsuzsanna – Kazinczy Ferencnek [Alsóregmec vagy környéke], 1802. február 23. = ORBÁN 2017a, 665. (https://deba.unideb.hu/deba/levelezes/text.php?id=kazinczy_lev_7019_k)

²⁴¹ KazLev, 3/611, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 27–28., 521.

²⁴² KAZINCZY, [1801–1804] = KAZINCZY 2009, 180.; KAZINCZY, *Az én naplóm* = *Uo.*, 249.

²⁴³ DANYI Pál, *A napóleoni háborúk inflációja 1799–1818*

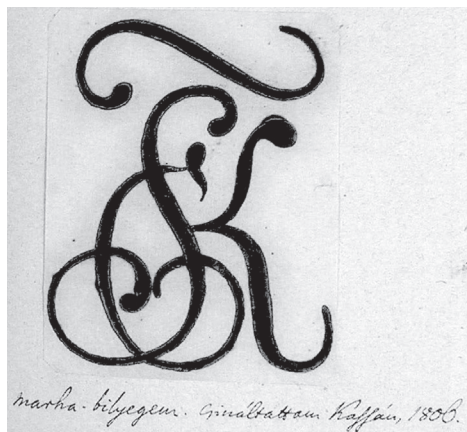
<https://artortenet.hu/a-napoleoni-haboruk-inflacioja-1799-1818/> = DANYI [2023]. (A tényleges értéke az ezüstforintnak még nagyobb lehetett.)

²⁴⁴ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 92.

Önálló házat azonban évekig nem adott át az anyja Kazinczynak, de erre lehetősége sem volt, mivel a Hericz-féle birtokrésszel együtt egy regmeci lakóházat is elvesztett a család. Kazinczy 1803–1804-ben az egyik érsemjéni épületet (a Bossányi János-féle házat) igyekezett rendbe hozatni magának. Megoldás itt is az lehetett volna, ha Kazinczy elvesz egy gazdag birtokos lányt vagy özvegyet, és a hozományul kapott birtokra költözik. A család kívárt, és abban reménykedett, hogy Kazinczy „helyesen” nőül. Ez esetben elegendő lett volna egy szőlőbirtokot, évjáradékot és valamennyi lábasjószágot átengedni a közös állományból, így a családi birtokrendszer status quója sem sérült volna. Ez volt az egyik választható lehetőség 1805-ben [→ 5.7. **Az első vagyongegosztás (1805–1806)**].²⁴⁵ A szőlő ugyanis kisebb és szabadabban kezelhető birtokrész, mint egy szántóföld.

1803-ban azt írta Kazinczy, hogy a kólyi szőlőn kívül „van az anyám ajándékából is s vásárolttból is 16 ellős tehenem, 300 juhom, sertésem, s három darab nem hámos lovam; csak egy kis várakozást s bizonyosan kibúvok e terhem alól is”.²⁴⁶ Kazinczy feljegyzései szerint 1802–1805-ben az állatai száma: 2 bika, 17 tehén, 12 tinó, 4 borjú, 84 juh és sertésből 6 koca, 13 süldő, 1 kan és 20 malac.²⁴⁷ Ezek természetesen közelítő számok, hiszen Kazinczy e jóságokat folyamatosan kapta vagy vette, az állatok pedig elhulltak, szaporodtak, illetve levágták őket.

Mindez nem jelentett önálló gazdálkodást, hiszen ezen állatok zömét közös nyájban vagy csordában tartották: „[1804. november] 30d. én Regmeczre a’ juhaimhoz. Józsi hírem nélkül belőlök 9 darabot levágtatt. Nyúzva lettem a’ kamarában. Eggyet elvittem Kázmérba. *Deczember 1.* Öletem a’ juhokat ’s beszózatom.”²⁴⁸ Kazinczy 1806-ban csináltatott saját marhabillogot:²⁴⁹

„marha-bilyegem. Csináltattam Kassán, 1806.”

²⁴⁵ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 142.

²⁴⁶ KazLev, 3/592, Kazinczy Ferenc – Péchy Imrének, Érsemjén, 1803. április 22., 54.

²⁴⁷ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 141–143.

²⁴⁸ [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”] = *uo.*, 207.

²⁴⁹ MTA KIK, K 633/I, 147a.

1805 nyarán – már a családi viszály közepette – egy neki átengedett érsemjéni szántó-föld aratását csak részben felügyelte és intézte Kazinczy, hiszen sem bérese, sem szeke-re, sem pénze nem volt:

„[Asszonyám] 30 Rftot csakugyan ada munkára, és azon a 60 kereszt 7 kévés 's a' 30 kereszt ismét 7 kévés tábla 's egy darab a' harmadikban felmunkáltatott, de egyszerűsmind a' pénz mind fel is ment.

Vinczét ismét azzal a' parancsolattal küldém vissza, hogy aratásomhoz lásson, 's magának sem szeke-rem, sem béresem nem lévén, a' Gazdát emlékeztesse, hogy tegye a' mit kell. Az egyik tábla úgy is felében vala szántva, 's annak behordásával is tartozott vetője.”²⁵⁰

A napszámosokat Bossányi Zsuzsanna fizette ki; a bérlőkkel (akik terménnyel fizettek a földhasználatért) bizonyára szintén az anya állapodott meg az év elején vagy már évekkorábban. Az említett Vincze Istvánt szintén az anyja adta át az emberei közül Kazinczynak, de Bossányi Zsuzsanna továbbra is parancsolt neki: az aratás idején sokáig Kólyon tartóztatta, és „oda írott parancsolatot küldte, hogy 50t vágat reá, ha haza [Érsemjénbe] mer jönni”.²⁵¹

Kazinczy József a gazdálkodás már évek óta beállt rendjét akarhatta megőrizni, amikor azt javasolta Kazinczynak, hogy csak a gazdaság jogi részével foglalkozzon: „Ne avatkozzam semmi gazdaságba (ez még gyönyörűbb!) elviszi ő az Oeconomicumot, vigyem én a' juridicumot.”²⁵² Kazinczy részt vett a jogi ügyek intézésében az alsóregmeci Hericz-féle birtok visszaváltáskor. Habár e tevékenysége közben elutazott Pestre, majd Bécsbe – ahol két-három évi jövedelmének megfelelő összeget elköltött. [→ 5.3. Az 1803-as utazás]

A testvér tanácsa ellenére részt vett a gazdálkodásban is, amikor az anyja a Hericz-ügy miatt Alsóregmecre ment, és rábízta az érsemjéni birtokot. Anyjához írt levelei szerint a hétköznapi teendőket is ellátta:

„Azt várván, hogy a' nyomtatás olcsóbbá teszi az árpát, Ádám ma egy hete nem vett árpát a' héti vásárban, mert vékáját 11 garason adták volna. Nyíri azt mondja, hogy elhaladhat.

A' sokáig kötetlen állott rozs szalmája igen fekete, de a' szeme ki nem hullott.

A' köles le van vágva, de még fel nincs gyűjtve. A' paszuly lábán van.

Hat disznó, az a' két disznó és két malacz tökkel él az ólban. A' szénát még felezni nem lehet.”²⁵³

A kólyi szőlőt 1804-ben már sajátjaként kezelte: 1804. április „*Sd.* Irtóztató szélben indulunk Kólyra. Újra ültettem a' tavaly ősszel ültetett 3 jegenyét a' szőlőben. A' szil-

²⁵⁰ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 153.

²⁵¹ *Uo.*

²⁵² KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 245.

²⁵³ KazLev, 22/5442, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 29., 64–65.

vásban violákat eczetnek. – 8 nyitó per 34 x.”²⁵⁴ E bejegyzés szerint Kazinczy kiment a szőlőbe, de talán egy családtag kíséretében („indulunk”), és a tavaszi szőlőmunkát végző, a földdel fedett tőkét kitarakó nyitókák bérét, összesen kb. 4 és fél Rft-ot ő fizette ki. A szüretet – habár ő is ott volt –²⁵⁵ mégis az anyja felügyelte:

„Az Anyám [1804.] octóbernek utolsó napjaiban Kólyra megy szüretelni, ’s onnan küldi hozzám a’ mézárszék zsidáját azzal az izenettel, hogy Sophiet ne vigyem a’ Bossányi János házához, hanem hozzam hozzá.”²⁵⁶

Ezen időszakban Kazinczy több helyről is vett fel kölcsönt, részben a gazdálkodásra hivatkozva, de ezekről ellentmondóan nyilatkozott – erről később bővebben [→ 11.2. 1820 előtti tartozások]. Az egyik levele szerint, melyben a családi osztozkodásban segítő Kazinczy Péternek panaszkodik, 1805-re már 3000 Rft tartozást halmozott fel: „négy esztendő alatt háromezer f. vettem költsön”.²⁵⁷ Vagyis évi 500 Rft bevétel mellett négy év alatt már 6 évnyi jövedelmével adósodott el.

5.7. AZ ELSŐ VAGYONMEGOSZTÁS (1805–1806)

Kazinczy a szabadulása utáni zaklatott években hosszasan egyezkedett anyjával és testvéreivel egy önálló lakóház és egy megélhetést nyújtó birtokrész átengedéséről, a családi vagyon részleges megosztásáról. Kazinczy követelése végül durva veszekedéseket eredményezett közte és az anyja, illetve testvérei között. 1805-ben a felek eljutottak odáig, hogy Kazinczy nagybátyjának, Kazinczy Péternek a közvetítésére volt szükség, de végül 1806-ban Péchy Imre segítségével állapodtak meg. Kazinczy már negyvenhat éves volt, amikor önálló gazdálkodásba kezdhett – érdemi gazdálkodói tapasztalat nélkül.

Bossányi Zsuzsanna egy 1805-ös megjegyzése arról árulkodik, hogy előre – és jogosan – félt attól, hogy Kazinczy el fogja adósítani a kapott birtokrészt, noha az az anya halála után majd újra vagyonfelosztás tárgya lesz:

„A’ mit adok pedig, arra adósságot ne csináljon, mert ez csak élelmére van általam adva, míg élek; holtom után ő is úgy mint a’ többi a’ kinek szinte úgy fekvő jószágot adtam, a’ javítás, a’ mit tesznek rajta, a’ magoké.”²⁵⁸

Kazinczy, miután megtudta, hogy Kazinczy Pétert kérte fel az anyja az osztozkodás intézőjének, bírójának, 1805. június 3-án hosszú levelet írt a nagybátyjának.²⁵⁹ E levél néhány állítását érdemes elhelyezni a történetben – kommentárokkal:

²⁵⁴ [KAZINCZY Ferencz „Diárium”] = KAZINCZY 2009, 201.

²⁵⁵ *Uo.*, 206.

²⁵⁶ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 136.

²⁵⁷ *KazLev*, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 92.

²⁵⁸ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 149.

²⁵⁹ *KazLev*, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 91–96.

„Minden jövedelemem az évés punctumán kívül (mellyet személyemre, inasomra, s kocsisomra 's marháimra értek) az egy Kólyi szőlőm jövedelme volt; az pedig 300 ftot ad. [...] Be érem e magamat? 300 fttal, fél esztendőre Száz forint czúlágnál többet nem kapván?”

– A teljes ellátáson felül Kazinczy már 1801-ben megkapta a toronyi szőlő 480 Rft bevételeit, majd a kólyi szőlőt (mivel azt kérte), melynek bevétele 1802-ben 301 Rft, 1803-ban 451 Rft, 1804-ben 382 Rft volt [→ 8.4. Kólyi szőlő]. Ezenfelül kapta még az évi 200 Rft culágot, azaz költőpénzt.

„Reám jött a' Kamara parancsolatja, hogy fizessek először 1068, azután 496 ftot [...] 's csuda e osztán, ha Kamarát 's interest, 's apró régi adósságocskákat fizetvén [...]”

– Kazinczy itt elhallgatta az anyja segítségét a kamarai követelések megfizetésében: a követelt 1068 Rft-ba beszámították azt a 336 Rft-ot, amit az anyja tett le a sőháznál, a 496 Rft-ot pedig még nem fizette be, és saját zsebből soha nem is rendezte a követelést: mindkét összeget végül mások fizették ki helyette. ([→ 4.4. Fogsági költségek II.]

– Az „apró régi adósságocskákat” Kazinczy anyja a fogság idején rendezte: „én [Bossányi Zsuzsanna] neki a' fogsága alatt tett költségeken és az ő adósságainak fizetésén kívül, [...] fekvő jószágot is adtam”.²⁶⁰ Ezt Kazinczy is elismerte, és megköszönte később: „Hasonló szíves tisztelettel 's köszönettel vettem fogságom költségei 's az azalatt esett kifizetéseit aprólékos adósságaim felől is az Absolutionálist.”²⁶¹

„csuda e osztán, ha Kamarát 's interest, 's apró régi adósságocskákat fizetvén háromszáz f. jövedelem mellett, magamat bé nem értem, és négy esztendő alatt háromezer f. vettem költsön?”

– Péchy Imrétől valóban a fogsági költségre vett fel 700 Rft-ot (ezt az anyja fizette majd vissza). 1805-ig ezentúl felvett még Teőke (Tőke) Károlyné Bosnyák Erzsébet lőcsei lakostól 1000 Rft-ot (ezt még 1824-ben sem rendezte), szintén 1000 Rft-ot a kassai kereskedő Fried Sámueltól, 150 Rft-ot Nagy Gábor debreceni ügyvédől, valamint 100 Rft-ot távoli rokonától, Kövér Imrétől. Ez valóban kitette a 3000 Rft tartozást, de ebből csak 700 ment a kamarának. 1808-ban már 9000 Rft tartozása volt. [→ 11.2. 1820 előtti tartozások]

„Hogy a' néki készített ezüst ibriket és lábást Miklósnak adta Asszonyám, azt Sophie nem nehezteli, sőt tettetés nélkül örvend rajta; [...] mert az én kívánságom és a Sophié nem ezüst, hanem hogy kezdhezzünk valamihez.”

– a levél azt sugallja, hogy semmit sem kapott a Kazinczy házaspár hozományként, noha Bossányi Zsuzsanna 56 darabos 37 lat (kb. 55,5 dkg) súlyú ezüst étkészletet, továbbá 1300 Rft készpénzt és több gazdaságbeli holmit is adott. [→ 5.5. Házasság és hozomány (1804)]

„Kértem Asszonyámat a Jófő Öcsémnek írt levelem által, hogy tétessen fel, mibe került rabságom? mit vettem volna ide haza azalatt? 's subducálván az egyiket a' másiktól, hadd tudjam, mint állok. – Rosszúl vétetett a' kérdés. Asszám azt mondta reá e' napokban, hogy nékem nem számadóm. De bár magának számolna róla, mert ámbár gon-

²⁶⁰ [KAZINCZY Ferencz Főljegyzései] = KAZINCZY 2009, 141.

²⁶¹ KazLev, 24/5983, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. október 19., 71.

dozhatom, hogy sok ment fel reám 6 1/2 esztendő alatt, annyi csakugyan nem hiszem, hogy felment volna, a' mi béjöhettett.”

– Kazinczy egy feljegyzése szerint József öccse „[e]gynehány esztendei számadását hozta-bé az Anyámnak; az Anyám felugrott, 's ezen igen nevezetes szókkal széljel tépvéen a' papirokat utánna lökte: *Nem voltál nekem, gaz disznó soha számadó szolgálóm; ne!*”²⁶²

– a fogsági költségek – számításaim szerint – túllépték az évi 1500 Rft-ot [→ 4.2. **Költségek listája**], ennyit nem jövedelmezett a fogság előtt kimutatott széphalmi birtokrész, még akkor sem, ha az állatok hasznát is belevesszük.

Kazinczy a nagybátyjához írt levelében az igen költséges 1803-as bécsi útról nem tett említést. Taktikai okokból József öccsét vádolta minden rosszal – részben jogosan –, így az anyát nem kellett becsmérelnie. József volt az – e levél szerint –, aki „kítől abból a' mit rabságom előtt már birtam”, ő volt az, aki ellenezte Kazinczy gazdálkodását, de „Kész vala [...] egy házassággal is, mellynek az volt a' célja, hogy tartassam-el magamat a' feleségemmel”.

Kazinczy 1805. június 3-i levele után egy hónappal Bossányi Zsuzsanna több választási lehetőséget biztosított fiának. Ez a Kazinczy Péter segítségével elkészített „négy propisitió”, amit előbb szóban, majd 1805. július 1-én írásban is közöltek Kazinczyval. Az anya összegezte eddig adományait, majd négy lehetőséget ajánlott fel a birtokmegosztásra fiának. Az ajánlat Kazinczy másolatában „A' választásomra bízott *Punctumok*” alcímen maradt fenn a [*Kazinczy Ferencz Följegyzései*] című szövegben,²⁶³ ám a családi levelesládába került eredeti kézirat megsemmisült, akárcsak az alább tárgyalandó Péchy Imre-féle „Álmosdi Tractátus”. [→ 5.1. **Famíliai levelesláda**]

Bossányi Zsuzsanna ajánlatát erős indulatok körítik, fiát mindenképpen elküldené házából, miközben jó erkölcsöt, ésszt és jó szívet óhajt számára:

„deklarálom, hogy idő halasztás nélkül menjen; mind nekem, mind a' testvéreinek békét hagyjon örökre; most pedig magáról Reversálist adjon, hogy engem többé míg élek sem nem bosszant, sem nem háborít, sem nem keserít; mellyet ha meg fog állani, kérem az Istent, hogy felejtse el azokat a' sok számtalan tiszteletlenségeket, és méltatlanságokat, mellyeket rajtam Anyán rég olta követ, 's áldja-meg jó erkölccsel, ésszel 's jó szível”.²⁶⁴

E megjegyzésektől Kazinczy sem tudott eltekinteni, és *Jegyzések a' Punctumokra* alcím alatt fűzte hozzájuk kommentárjait, amelyeket talán válaszlevélként el is küldött.²⁶⁵ Ez az érzelmi háttér nem segítette a megegyezést, Kazinczy egyik lehetőséget sem fogadta el.

A következőkben az 1805. július 1-i anyai ajánlat gazdaságilag-pénzügyileg értelmezhető részeit foglalom össze.

Az anya először is felidézte, hogy a fia fogsági költségeit ő viselte, korábbi tartozásait is rendezte, a szabaduláskor fekvő jószágként átadta a toronyi szőlőt, melyből

²⁶² [*KAZINCZY Ferencz Följegyzései*] = KAZINCZY 2009, 138.

²⁶³ *Uo.*, 141–143.

²⁶⁴ *Uo.*, 141–142.

²⁶⁵ *Uo.*, 143–146.

Kazinczy „mingyárt 480 Rftot bé is vett”, majd helyette a kólyi szőlőt, továbbá adott „11 tehenet, 1 bikát, 12 harmadfű [kétéves] tinót, [...] 20 disznót, Józsi is 20 süldőt; [...] 142 darab juhot, [...] 4 lovat, kocsit”. Elősorolta még a házasságra adott 1300 Rft-ot és egyéb javakat. (Kazinczy a kapott lábas jószágok számát kétségbe vonta, és a saját fogság előtti állományához mérve keveselte.)

Bossányi Zsuzsanna ezek után előadta a választható lehetőségeket:

I. propositió: költözzön el „időhalasztás nélkül”, ahová akar, és akkor minden évben kap 700 Rft-t készpénzt, mely a kólyi szőlő 300 forintjával együtt 1000 Rft-ot tesz ki.

II. propositió: a széphalmi ház, mely anyai költségen épült, konyhakert, zsellérek és zsellérföldek, a jesztrebi birtokrész és árendák, a mátyásházi szőlő (de a kólyit visszavenné).

III. propositió: az érsemjéni Bossányi János-féle ház egy kisebb pinceággal együtt, 50 köblös szántóföld (10 búzára, 40 egyéb gabonára), rét, búzavetőmag (egyéb vetőmagot már adott), 4 marha, 2 jobbágy és 2 zsellér, 4 telek „erdőbeli és korcsmabeli jövedelme”, a kólyi szőlő.

IV. propositió: az érsemjéni „Curiát, a’ mit már körül is sánczoltatott”; 2 jobbágy és 2 zsellér; a 4 telek „mind az erdő, mind a’ korcsmabeli hasznával”; 50 köblös szántóföld; rét; kólyi szőlő.

Ezek mellé még adott volna béresökörnek négy tinót, továbbá szekérre és ekére 500 Rft-ot. A Kazinczy Péternek 1805. június 3-án írt levél után található egy beragasztott lap Bossányi Zsuzsanna kézírásával, dátum nélkül, amelyben Kazinczy anyja az egyik emberét, Nyíri Istvánt utasította, hogy a Kazinczynak adandó földeket megmutassa:

„Nyíri a Fiammal ki Menyén a Mezőre őszit Tavaszit vetésemet Mutogasa Meg Menyí és milyen jósaquak. Ugy osztán Mutasa meg azt a Három darab őszit melyet a Fiam számára ki jegyeztettem Ugy a zabot és Tengerit is Melyet Mint tulajdon Magamét minden különböztetés nélkül fel és Meg dolgoztason Nyíri Buzát nem adok mert kevés van vetve ha őszel vetésre adok úgy a Lencsébül is készen.”²⁶⁶

Kazinczy elfogadhatatlannak tartotta az ajánlatot, mert a – számára – legkedvezőbb II. propositió is széttagolt, nehezen irányítható birtokot eredményezett volna: „mert az minden meggondolás nélkül való kívánság, hogy én Széphalmon lakjam és ott emberem ne legyen, építsek, ’s Molnár nélkül legyek etc. el nem fogadható etc. etc.”²⁶⁷ De elsősorban azért utasította vissza – állítása szerint –, „mert eggy olly Reversálist is kíván, a’ mellyet magáról csak hunczfut ad”.²⁶⁸

Kazinczy anyja még 1804/1805 telén egy bérleti szerződést kötött, mellyel az alsóregmeczi birtokrészeket Kazinczy József használatába adta:

„Azalatt míg én Kázmérba szaladtam, Miklós azt proponálja az Anyámnak, hogy Regmeczet adja Arendába Józsinak. Megkészült. Péter Bátyám csinálta ki a’ summát a’ szerint a’ hogy Józsi minden bedictált.”²⁶⁹

²⁶⁶ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 96.

²⁶⁷ [KAZINCZY Ferenc „Diáriuma”] = KAZINCZY 2009, 217.

²⁶⁸ Uo.

²⁶⁹ [KAZINCZY Ferenc Főljegyzései] = KAZINCZY 2009, 139.

Mivel ez Kazinczy tudta nélkül történt és – legalábbis részben – családi egyetértéssel, feltehetően ez is az osztozkodási történet részeként értelmezhető. Kazinczy 1805. decemberben egy tiltakozást adott be a szerződés ellen Abauj vármegye közgyűléséhez:

„az Abaujvárm. Gyűlésen 1805. Decemberben egy Protestatiót adtam-be az Öcsém ellen, ki Regmeczet Arendába vette-ki az Anyámtól, hogy testvéreit mindenből kirekesztesse”.²⁷⁰

Lehetséges, hogy Bossányi Zsuzsanna az ilyen „Protestatio”-któl félt, amikor az ajánlat végén ismét felszólította fiát, hogy adjon kötelezvényt arról, hogy sem az osztozkodást, sem annak feleit nem támadja meg:

„éntőlem mindenével időhalasztás nélkül, a’ mit régen óhajtok, külön menjen ’s valamint ezt, úgy azt is anyai hatalommal megkívánom, hogy énnékem írva adjon magáról Reversalist, hogy míg én élek, soha engem sem nem háborít, sem nem bosszant, sem nem ingerel, sem nem keserít; még pedig sem világosan, sem alattomban ’s a’ testvérei mocskolásától is megszűnik”.²⁷¹

De Kazinczy nemcsak az anyai ajánlat hangvételt kifogásolta, hanem annak tartalmát is keveselte, így kézhezvétele után néhány nappal az ügyben elérhető legmagasabb rangú tisztviselőhöz, a bihari főispánhoz fordult panaszával. A Teleki Sámuelhez 1805. július 21-én írt levelében felvetette az apai osztályrész törvényes kiperlését, amely az anyja által félt nyilvános botrányal fenyegette a családot:

„A’ törvény [...] arra is mutatott pedig utat, hogy a’ nem-szelíd anya’ kezéből atyáimnak keresetekhez eljuthassak: de a’ természet felriad az ellen, hogy a’ fiú anyját törvény elébe idézze, és eltakarni való gyarlóságait idegen szemekkel láttassa”.²⁷²

E megfogalmazás egyszerre fenyegető és visszakozó, de az egész levél hangneme alapvetően vádló az anyával szemben. Bossányi Zsuzsanna joggal félt tehát ilyen akcióktól, amikor azt kérte, hogy „most pedig magáról Reversalist adjon, hogy engem többé míg élek sem nem bosszant, sem nem háborít, sem nem keserít”. Kazinczy pedig tudatosan magyarázta félre az anyja – rosszul megfogalmazott – szándékát, amikor erkölcsi és nem jogi kötelezvényként értelmezte a „Reversális” kifejezést.

A főispánhoz írt levél archivált másolatát megőrizte Kazinczy, de a válaszlevél nem ismert – ha lett volna, bizonyára bekerült volna a családi levelesládába. Ellenben a vármegye alispánja, a szintén rokon Péchy Imre a következő napokban megkereste Kazinczyt, majd 1805. augusztus 6-án Érsemjénben Bossányi Zsuzsannát is, másnap

---

²⁷⁰ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = *uo.*, 158. (A protestatio iratanyaga nem ismert jelenleg.)

²⁷¹ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = *uo.*, 143.

²⁷² KazLev, 24/5967, Kazinczy Ferenc – Teleki Sámuelnek, Érsemjén, 1805. július 21., 53.

pedig levelet írt Álmosdról Kazinczynak.²⁷³ Először is csodálkozásának adott hangot, hogy Kazinczy nem mondott igazat neki:

„el csudálkoztam mikor hallám, hogy Eöcsém Uramnak választás engedődött, a Jeszterbi portió, Mátyásházi szőlő és az Eöcsém Uram által el kezdett ház; vagy Semienyben lakó ház, két Urbarialis telek, és két gyalog szeres, minden fordulóra 50 köblös, kaszálló 's minden nemű egyéb beneficiumok között. Akár esztendőnként 1000 f.”

Majd megállapította, hogy e javaslatok közül „akár melyik annyi, hogy Eöcsém Uram köszönettel tartozik acceptálni és akár mely uton kívánná Eöcsém Uram az Annyát szorítani többet nem kap”.

Kazinczy válaszlevelében azzal magyarázta a „négy propisitio” elhallgatását, hogy „az Asszonyám *irva adott tilalm[a]t*, hogy erről senki semmit ne tudjon”,²⁷⁴ illetve hogy egy zavaró személy is jelen volt. A hallgatás és a megtévesztés közötti különbséget ezzel még nem magyarázta meg, vagyis hogy miért mondta azt Péchynek, hogy az anyja „csak vetést szándékozik ki szakasztani”, de „fekvő Jóságot” nem.²⁷⁵

Megjegyzendő, hogy mind Kazinczy Péter, mind Péchy Imre igazságosnak és méltányosnak látta Bossányi Zsuzsanna ajánlatát, és bosszantónak Kazinczy fellépését, noha mindketten a Kazinczyakkal és nem a Bossányiakkal álltak vér szerinti rokonságban.

1806 első napjaiban újabb lendületet kapott az ügy a testvére ellen beadott „protestatio” hatására:

„1806. Januárius. 1. Estve jó a' levél Kassáról, 's azt a' hírt hozza, hogy Józsi ellen beadott Protestatióm a' Decemb ... tartott Insurrectionális Gyűlésen felolvastatott. – [...] 4dikben. Julis hűgömnak és Miklós Öcsémnek megküldöm a' Protestatió mását Postán (sem egyike nem felelt reá, sem másika) Susi hűgömnak pedig személyesen általadom, hogy közölje Dienessel is, kinek szint úgy meg fogtam volna küldeni mint Julisnak és Miklósnak, hanem ha sok leveleimre nem felelvén, azt nem látnám, hogy velem nexusban lenni nem akar. –”²⁷⁶

Kazinczy e tiltakozásnak és Péchy Imre közbenjárásának tudta be, hogy az osztózkodás számára kedvezőbben alakult:

„Ez [a protestatio] hasznosabb volt mint gondoltam. Az Anyám 1806. talán Februáriusban Ér-Semlyéből Álmosdra ment által Péchy Imre bátyámhoz, 's vele nekem bizonyos írott ajánlást adatott-meg, mellyet én minden szó nélkül elfogadtam, nem mintha jónak láttam volna, hanem mivel az jobb volt semminél, 's Anyámmal vala dolgom. Ezen plán szerint nékem ide kelle lakni jőnöm, 's ezer forintot ada, hogy a' házat lakhatóvá csináljam.”²⁷⁷

²⁷³ KazLev, 24/5968, Péchy Imre – Kazinczy Ferencnek, Álmosd, 1805. augusztus 7., 53–54.

²⁷⁴ KazLev, 24/5970, [804], Kazinczy Ferenc – Péchy Imrénének, Nagyvázmér, 1805. augusztus 18., 56.

²⁷⁵ KazLev, 24/5968, Péchy Imre – Kazinczy Ferencnek, Álmosd, 1805. augusztus 7., 53.

²⁷⁶ [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”] = KAZINCZY 2009, 214.

²⁷⁷ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím = uo.*, 158.

1806 februárjában barátainak is megegyezésről számolt be:

„Regmecz felől jobb szelek fujnak. Házat, egynehány darab földet ’s kaszálót ’s esztendőnként ezer ftot akarnak adni, ’s már nincs szó Jesztreb felől. Acceptáltam, ’s írtam Asszonyámnak, hogy köszönöm.”²⁷⁸

Ez a februári megegyezés azonban nem a végleges megállapodás volt. Itt még évi 1000 Rft-ról, a széphalmi házról és kisebb birtokrészekről volt szó: „a’ házamhoz valami kevés földet és 1 kaszálót adnak; embert éppen nem; ’s ezer Rftot esztendőnként”.²⁷⁹

A tényleges megállapodást Péchy Imre álmosdi házában 1806. március 12-én írta meg Kazinczy. E megállapodás alapja Bossányi Zsuzsanna ajánlata, az ún. „Álmosdi Tractátus”.²⁸⁰ Ebben egyetlen ajánlat van megfogalmazva, de részletesebben és tárgyilagósbabban, mint a tavalyi Kazinczy Péter-féle javaslatban vagy a februári ajánlatban, és az átengedett földek és haszonélvezeti javak is lényegesen kedvezőbbek Kazinczy számára, ám az évi 1000 Rft 200-ra csökkent.

Az „Álmosdi Tractátus”-t Bossányi Zsuzsanna diktálhatta, ám Péchy Imre előtt, aki érezhetően moderálta is a megfogalmazást. Az eredeti kézirat ez esetben is megsemmisült, de Dékányi Kálmán még látta és kiadta a szöveget ezen a címen: „Az Álmosdon 1806. márcz. 12-én történt birtokrendezési irat.” Dékányi szerint Péchy Imre kézírása,²⁸¹ Bossányi Zsuzsanna aláírásával, két dátummal: 1806. március 12., 1807. [hónap nélkül] 28. [a második évszám talán nyomdahiba].

Az „Álmosdi Tractátus” szövege:

„Ferenz Fiam Istennek végezése Szerént meg házasodván, hogy addig is míg Isten engemet éltett, Gazdasághoz kezdhessen, ’s igyekezetéhez ’s szorgalmatosságához képest Légyen miből tartani háza Népét: ahoz képest amint az Isten tehetséggel meg áldott, tekéntvén Élő Gyermekeimnek Számos voltatt, a következő Punctumokban kinevezett jóságott, és haszon vételt kívántam neki által adni.

1-o. Lakó helye Lészen az Also Regmeczhez bírt Széphalmi Praediumban még egészen fel nem készült Épület; mellyet hogy Lakásává Lehessen tenni, ’s a gazdasághoz is kezdhessen, resolváltam ehez ezer Rftokat, és 200 Szál Deszkát. a Mesteremberekkel alkudjon maga; a már kész Ajtókat ’s ablakrámákat vitesse el, ’s csináltassa, hogy minél előbb belészálhasson.

2-o. Ehez a Házhoz Szakasztodnak mind azok a Szántóföldek, mellyek 1-o) a temetőtől kezdvén, véggel Ujhel felé feküsznek fel a Bányácskára fekvő Utig a téglavető mellett 2.) a mit az Ujheli uton alól a Pitlés Malom felé 1794 előtt használt – 3) a Liget felé tett el Árkolasban mind azt, a mi 1805-ben nem Oztatott, úgy hogy a Liget felől való Ortás a Patakig, melly ezt a Kertelést két felé Osztja, neki essék. ezeket a Földeket én most bévetttem, és így minél előbb mennyen fel, ’s Szakaszsa ki azt, a mit Udvarnak, Kertnek, Marha akolnak, és Szűrűs Kertnek akar fogni hogy az fel ne szántodjék.

²⁷⁸ KazLev, 4/877, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, 1806. február 15., 55.

²⁷⁹ KazLev, 4/878, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Érsemjén, 1806. február 16., 57.

²⁸⁰ DÉKÁNYI 1903, 361–362; KAZINCZY 2009, 1205–1206.

²⁸¹ Ez nem biztos, mert Péchynek nehezebb esett az írás, és inkább diktált, mint a következő idézetből látszik.

3-o. Szénának adodnak néki a Regmeczi Rétek Delineatioja Szerént a 37. 38. és 40. Numerus alatt Lévv Kaszálók ide értetik azonban hogy mivel a Kenderbülyübe menők ezen Réteken keresztül veszik Utjokat, azoknak szabad által Meneteleket kel hagyattatni.

4-o. Fűves Kertnek Lovai Nyári Legeltetésekre az Alsómalom alatt a hol a Kender bülyü vagyon a Hoszszú Láz²⁸² felé fekvő rétt a Malom Árkáig a Mint a Mappába Delinealva van.

5-o. hozzá adok Széphalmon két 'Seléreket Belyt, és Huszovszki Nevezetűeket.

6-o. A Regmeczi Majorság Szőlőmet, Mellyet Szaporíthat ha még fel nem Fogott alkalmatos helyet talál.

7-o. a Liget Erdő tilalomban Lévén, abban külömben is Fát vágni nem Szabad: ha nem Mikor Abrontsot vágnak Neki is hir fog adattatni maga Szükségének valót Vágathat.

8-o. mind a három Malomban Maga és Udvara Számára Szabad Örlést engedek: ha nem ha mikor a Vizek vagy kitsynysége, vagy Nagysága 's a Malomnak valamelly baja miat egyszerre nem Őrhetnének az a Molnárok makatsságainak ne tulajdonittassék 's Várakozással Legyen.

9-o. Mint hogy elkerülhetetlen, hogy egyszer-másszor valamelly igazítása vagy Szükséges Munkát tenni ne kelessék, meg engedem Sött meg Lesz Parantsolva a Molnaroknak hogy tartozzanak a Fiamnak is Dolgozni, ha tsak nékem olly Mulhatatlan munkám nem Lesz, mellyet félbe nem Szakaszthatok.

10-o. Marháinak Szabad Legelése Leszen ott, a hol az én Marháimnak, hanem a Cselédjeit tartozik jo Fenyíték alatt tartani, hogy kárt ne tegyenek.

11-o. ezek mellé adom a Jesztrebi birtokomat a hozá tartozó Csebei, Imregi, Szürnyegi haszonvételekkel együtt, Korcsma és Mészárszékbeli jussomat 's mind Őszi 's tavaszi vetésemmet ugy mind az által hogy mivel a most Arendaban vagyon az Arenda ezen esztendő Junius 24 telik el, addig ne tsak Oda ne mennyen, Sőt hallgasson felőle, félő Lévén külömben, hogy az Arendás restesebb Lenne a tengeri Kapálásban, Ugar szántásban, tavaszi vetésben, hogy pedig Légyen háza a hova Szálhasson mikor oda megy, most építék egy tíz Őles épületett.

12-o. Továbbá adok esztendőnként 200 Rt.

13-o. hogy pedig több modja Lehessen magán Segíteni nem elenzem, hogy a Semjiényi Gulyámon mint más Gyermekeim is marhát tarthasson, sem hogy azon Földeknek, mellyeket neki Széphalmon kiszakasztattam, egyikén vagy másikán Palyinka házat Epithessen, hogy mikor mak nints, Sertéseit inkább ki teleltethesse.

14-o. Egyébb aránt azt meg kívánom tőle 's háza népétől hogy mind a Cselédjeit jó Fenyítékbe tartsa, mind a Regmecziekkel, mind a Szomszédokkal jó egyességben álljen, ha vagy a Molnárok, vagy akár melly más Regmeczi embereim elen panasza Lenne, maga hatalmával Semmit ne kezdjen, ha nem Nekem jelentse be, én teszek rola. Az Isten adjon Neki elő Menetelt, a mint látni 's tapasztalni fogom Igyekezését 's hozzám való Fiui tiszteletét, mások előtt való Kedvesség Keresését nem tsak a Felyebb valókkal, ha nem egyebekkel is Segíteni fogom.

Almosd 12. Martii 1806.

En előttem Péchy Imre előtt

Árva Bossányi Susánna.
L. S.

²⁸² [Emendálva ebből: „Hoszszú Ház”.]

Fiu²⁸³ ehhez tartsd magad a mi ebe az írásban meg határozottat mert jelentem hogy ha te ütesz vagy veretel én is ütettek verettek vagy ütök és verek Signatum
Alsó Regmecz 28-ta 1807²⁸⁴

Árva Bossányi Susánna”

Ez az „Álmosdi Tractátus” azonban még nem maga a „birtokrendezési irat”, hanem csak az anyai ajánlat, habár tartalmában bizonyára megegyezik azzal. Hiszen amikor ezt Kazinczy elolvasta, akkor el is fogadta Péchy Imre előtt szóban, mire az alispán felszólította őt:

„»Irja meg tehát Öcsém Uram a’ tractatus Conceptusát [a megállapodás vázlatát]« – Nem én! felelek. No tehát dictálom én, mert nekem nehezen esik az írás és sok időbe telik. Dictálta. Lepurisztáltam [letisztáztam] kétszer; az egyiket Assz[onyám].-nak, a’ másikat magamnak. A’ Conceptust és a’ Calculust, hogy mi terem ’s mennyit tesz a’ jövedelem, megtartotta, az Anyám a’ tractatust subscribálta. Péchy coramísálta [hitelesítette].”²⁸⁵

Az alispán közvetítésével létrejött megállapodás jogi értelemben nem tekinthető végleges vagyongosztsátnak – az majd csak 1813-ban, az anyja halála után jön létre –, hiszen Kazinczy testvérei nem vettek részt benne.

Az „Álmosdi Tractátus” hamarosan életbe léphetett, hiszen Kazinczy birtokba vette a széphalmi házat, és hozzálátott az építkezés folytatásához, amire az 1. pontban kapott felhatalmazást, 1000 Rft-ot, 200 szál deszkát és nyílászárókat.²⁸⁶ [→ 3.4. A ház terve és felépítése]

Ezzel lezárultak a családi osztozkodás gyötrelmes évei.

* * *

Ám Kazinczy alig egy év elteltével néhány kiigazítást szeretett volna elérni. 1807 őszén levelet írt anyjának, melyben megköszönte, hogy kifizette a fogsági költségeit, és a fogság idején rendezte korábbi adósságait, illetve az egyik aktuális, 115 Rft tartozását [→ 11.2. 1820 előtti tartozások]. Majd miután felhánytorgatta az anyjának, hogy testvérei közül Dienes egy hordó tokajit, József és Miklós pedig egy-egy paripát kapott, a birtokviszonyok újragondolását kérte Kazinczy:

„Birtuk volna Jesztrebet ketten, ’s a’ Jesztreb feléért poltolékül valamit még ahhoz a’ mit most bírok, úgy vége volt volna minden panasznak. De az én fekvésem olly elhibázva van elrendelve, hogy elakadásom mindennap érezteti magát ’s azon kevésből mit bírok, nem kellett volna magamat szükségtelenül megterhelnem cseléddel vagy Zselléreimnek adni egy részét, holott csak szalmám sincs annyi, hogy magamat beérhessem. [...] Asszonyámon áll véget vetni tulajdon bajainak, ’s gyermekei halálos idegenségeknak [...]”²⁸⁷

²⁸³ Dékányi Kálmán jegyzete az utolsó sorokhoz: „Az irat hátlapján B. S. keze írása. *Dékányi K. közlő.*” (DÉKÁNYI 1903, 361–362.)

²⁸⁴ A második évszám feltehetően nyomdahiba.

²⁸⁵ [KAZINCZY Ferencz „*Diáriuma*”] = KAZINCZY 2009, 217.

²⁸⁶ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim = uo.*, 158.

²⁸⁷ KazLev, 24/5983, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. október 19., 71.

Ez a panasz az „Álmosdi Tractátus” 11. pontját érinti („ezek mellé adom a Jesztrebi birtokomat...”). Majd Kazinczy megemlítette, hogy az érsemjéni sertéseket kitiltatta a területéről:

„Sertéseimet a’ Ligetbe nem jártatom, sőt midőn a’ Semlyénből felhajtott sertések voltak ott, nem lévén ide haza az Öcsém, én izentem Laczkó Jánoshoz, hogy azt tiltsa el. Azonban ha majd a’ Prédahegyben nem lesz több makk, akkor élni fogok jussommal, ’s nem fogok reá az Asszonyám színe alatt az Öcsémtől engedelmet kérni.”²⁸⁸

Ez az „Álmosdi Tractátus” 13. pontját érinti, melyben az anyja megengedte számára, hogy „a Semjiényi Gulyámon mint más Gyermekeim is marhát tarthasson”, így bizonyára kölcsönösséget várt el. A sertések feltehetően az anyja jószágai voltak, amelyeket Kazinczy József embere, Laczkó János hajtattott a közösen használt erdőbe. Továbbá a 13. pont azon részét érinti, hogy „Palyinka házat Epithessen, hogy mikor mak nints, Sertéseit inkább ki teletthesse.” A kifőzött cefrét moslékként használták, így az a téli takarmányozást segítette.

Kazinczy azt is megüzente, hogy „[u]gyan ezt cselekszem a’ favágás dolgában is. Eggy just bírunk, velem is köz az erdőbírótság, eggy atya, eggy anya gyermekei vagyunk.” Ezzel a megállapodás 7. pontját sértette meg („a Liget Erdő tilalomban Lévén, abban külömben is Fát vágni nem Szabad”), amely mindenkit egyformán eltilt a favágástól. Kazinczy József gazdája decemberben a közös erdőben Kazinczy embereit favágáson kapta, erre Kazinczy karácsonykor megírta anyjának:

„de Laczkó Jánosnak nem javaslom, hogy magát megkapattassa. Bizonyosan meg lesz vágva, hogy érezze, hogy rajtam és emberimen semmi jurisdictiója. Bízvást tehetnek jelentést, hogy az erdőt pusztítom, ha pusztítom [...]. Szakszón uj sövényt font, ’s az én földemet hozta ki, azt a’ nélkül hogy nekem szöllana. Jókör ért. A’ sövény ki van vágva.”²⁸⁹

Mindezek az események a nehezen összehozott megegyezés, a sokszereplős családi gazdálkodói hálózat egyensúlyának megbomlását mutatják. De mindazonáltal Kazinczy nem szeretne újabb vizályt:

„Én ujra azon kérem Asszonyámat, hogy ha leveletem felborzadva olvassa ismét méltóztassék tekintetbe venni, hogy mit tehetek egyebet mint teszek. Adja Isten hogy Asszonyámnak nyugodalma soha se háboríttassék meg általam.”²⁹⁰

Bossányi Zsuzsanna eddig is, és ezután is támogatta anyagilag Kazinczyt. 1807-ben a fent említett 115 Rft mellett még átengedett 300 Rft-ot, továbbá vetőmagot és egyéb holmikát is küldött fiának:

²⁸⁸ *Uo.*, 72.

²⁸⁹ *KazLev*, 24/5984, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, Széphalom, 1807. december 24., 73.

²⁹⁰ *KazLev*, 24/5983, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. október 19., 72.

„Hogy Asszonyám nekem a’ kezemben lévő Dobsáknak destinált 300 Rftot ide ajándékozni méltóztatott, aláz. kösz. [...] Köszönöm alázattal a’ búzát is és egyebeket, a’ miket a szeker hozott. Azt a’ mit itt kaptam (4 köből búzát) ma vetik.”²⁹¹

Kazinczy 1807-es karácsonyi levelére, melyben Laczkó Jánost megveretással fenyegette, továbbá felelevenítette a régi sérelmeket is, Bossányi Zsuzsanna válaszként 120 Rft-ot küldött: „Azert a szep Karatsont köszöntő Levelirt küldetek 120 Rf. egy szép nagy Mentére.”²⁹²

A következő években kisebb területeket még átengedett számára az anyja:

„Az anyám a’ felső réteken egy rétet ajándékozott 1809. tavasszal. A’ szenáját elvitte a’ víz tavaly, ez idén pedig 1810 embereimnek osztottam-ki. – 1810 adott egy másat a’ liget alatt túl Mikóháza felé az úton. Az úgy el volt lepve kövel mikor adta, hogy annak egynehány esztendeig nem veszem semmi hasznát.”²⁹³

Kazinczy 1810-ben megköszönte az anyjának, hogy kifizette a 700 Rft tartozását Péchy Imrénél [→ **4.4. Fogsági költségek II.**], és hogy 200-ról 500-ra emelte az évdíját:

„Hogy Asszonyám az én esztendei 200 ftomat 500-ra emelni méltóztatott, alázattal köszönöm. Ezekre nézve azt kérném alázattal, mindég szüret tájban juttatni kezemhez, mert nem csak a’ szüreti költség van akkor rajtam, hanem 3000 f capitálisnak interesét is akkor kell letennem. A’ rétet hasonlóképpen alázattal köszönöm. Azt olly sok iszap és olly magosan bélepte ’s annyi kő, hogy rettenetesség nézni.”²⁹⁴

Kazinczy ekkor, 1810-ben ismét változtatni szeretne a feltételeken. Jesztreb helyett közelebb kért legelőt a marháinak: „Én Jesztrebre lakni nem mehetek, sem ott marhát magam nélkül nem tarthatok, azt megmutatta két esztendei próba, sem onnan szalmát ’s szenát ide nem hozhatok.”²⁹⁵ Ez nem újdonság, ám ha kérését, ahogy évek óta, most sem teljesítené az anyja, akkor Alsóregmec árendába adását kéri, noha évekkel korábban éppen Kazinczy akadályozta meg, hogy Józsefnek bérbe adják a birtokot. Jó gazdálkodást és pontos fizetést ígért:

„méltóztassék Regmeczet már most nekem adni Árendába. Ez engem is felsegáll ’s én megmutatom mint egynehány más punctumban már, hogy igaz e az ellenem tett vád, hogy nekem azért nincs, mert nem igyekszem. Én az Árendát szorososan fogom mindég fizetni; abban fogyatkozás nem lesz.”²⁹⁶

²⁹¹ Uo., 71–72.

²⁹² Csak a levél egy töredéke ismert, ez a kivágat Kazinczy viszontválaszára volt ráragasztva: KazLev, 24/5985, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. december 24. után, 74.

²⁹³ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = KAZINCZY 2009, 161.

²⁹⁴ KazLev, 24/6011, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, h. n., 1810. június 23–26. között, 120.

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ Uo.

Kazinczy anyja ezen ígéreteket valószínűleg nem hitte el, Regmecet nem engedte át fiának.

5.8. AZ 1813-AS BIRTOKMEGOSZTÁS

1812. november 14-én 74 éves korában meghalt Bossányi Zsuzsanna „hirtelen halálal hideg lelesbe”,²⁹⁷ és „harmadnapra” rá eltemették Érsemjénben református szertartás szerint.²⁹⁸ A temetésen a gyermekei közül csak Dienes és Zsuzsanna vett részt. Kazinczy november 5-én érkezett haza bécsi utazásából, leveleit már Széphalomról keltezte november 8.²⁹⁹ és 16.³⁰⁰ között, de még a 16-ai levelében sincs nyoma, hogy értesült volna a halálesetről. Egy utalásból az vélhető, hogy csak november 18-án vagy 19-én tudta meg a hírt Nagy Gábortól, és 20-án érkezett meg Érsemjénbe, ahol december 22-éig tartózkodott.³⁰¹

Az örökösök, a Kazinczy testvérek a kisebb ingó javak felosztásáról valószínűleg szóban már ekkor meg tudtak állapodni. Kazinczy 1813 februárjában egy szekeret és egy szánt küldött Érsemjénbe, és megkérte a falu lelkészét, hogy az alábbiakat pakoltassa fel:

„Ezen szekerem hozza fel 1. az Anyánk által nekem csinált Rácz ürmöst. 2. a' Dr. Szent Györgyi Urnál letett 's Banatusból hozott kendert e vagy lent. [...]; 3. Selymi adjon két köből szemes de jó tengerit [...]; 4. Kendermagomat és borsómat 's lencsémét a' kis házból. 5. az énnékem jutott pulykákat és a' Klári hugomét, melyre itt megyen a' ketcercz.”³⁰²

A levélben egy törölt szövegrész található a 4. pont után, amely szerint nemcsak a terményeket, szárnyas jószágokat (16 pulyka³⁰³ jutott Kazinczynak és Klárinak) osztották fel egymás közt a testvérek, hanem még a bádog éjjeliedényről is rendelkeztek:

„<5. az oldalházban egy fenyő fa almáriomban áll holmi osztályban nekem jutott aprólék; kérje az Ur a' hógomat 's ha ott volna, öcsémet, hogy azt adassák ki. Csak a' bádog serbli maradjon ott, minthogy arra Febr. 27dike táján, mikor oda gyűlünk, ismét szükség leszen. ->”³⁰⁴

²⁹⁷ Érsemjéni református anyakönyv, II. kötet, 163a.

²⁹⁸ KAZINCZY, *Özvegy Kazinczy Józsefné' született Bossányi Susána' Emlékezete* = KAZINCZY 2009, 166.

²⁹⁹ KazLev, 10/2337, Kazinczy Ferenc – Helmeczy Mihálynak, Széphalom, 1812. november 8., 161–164.

³⁰⁰ KazLev, 10/2343, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1812. november 16., 179–181.

³⁰¹ KazLev, 10/2344, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Érsemjén, 1812. november 21., 182.; KazLev, 10/2359, Kazinczy Ferenc – Dobsa Lászlónak, Érsemjén, 1812. december 22., 203.

³⁰² KazLev, 10/2386, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1813. február 8., 255.

³⁰³ KazLev, 10/2393, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Kláranak, Széphalom, 1813. február 21., 268.

³⁰⁴ KazLev, 10/2386, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1813. február 8., 255.

A nagyobb értéket képviselő gulya azonban ekkor még egyben volt: „Mint viseli magát Boda, marháink mint vannak, méltóztassék az Ur tudósítani; nevezetesen nem betegek e, nem döglenek e, hány ellett meg az enyéimből, hány az Öcséméikből.”³⁰⁵

A fenti levél említi, hogy február 27-ére terveztek egy újabb találkozót a testvérek, de az időjárás okozta utazási nehézségekre és betegségére (aranyér) hivatkozva Kazinczy (és Klári) nem jelent meg a találkozón.³⁰⁶ Azonban március 18-ától két hétig Érsemjénben tartózkodott,³⁰⁷ de ez már a választott bírák, az arbiterek által irányított tárgyalások időszaka volt.

Az ingatlanjavak felosztása volt a legnehezebb feladat. Bossányi Zsuzsanna végrendekezett ugyan, de gyermekei nem fogadták el a testamentumot. A végrendelet elvetése után önmaguk nem tudtak megegyezni, és – hogy a hosszú pereskedést elkerüljék – 1812. december 18-án választott bírák segítségét kérték a széttagolt, Abaúj, Zemplén, Bihar, Szabolcs, Nógrád és Heves vármegyékben fekvő birtokrészek, illetve a kuriális épületek értékének meghatározásához és felosztásához. Péchy Imre és Domokos Lőrinc lettek az arbiterek, akik tekintélyes közéleti szereplők és a családot közelebbről ismerő rokonok voltak.

1813. március 20-án már gyülekeztek az örökösök Érsemjénben, Kazinczy 21-én érkezett meg,³⁰⁸ majd néhány napra ismét elutazott, és csak március 30-án ért vissza. Ekkor jött meg Domokos is, de Péchy csak később csatlakozott hozzájuk.³⁰⁹ Az alapvető dolgokat, azaz hogy ki melyik birtokrészt kapja, Kazinczy távollétében döntötték el a testvérek.

A hét Kazinczy testvér a megállapodást Érsemjénben 1813. április 10-én írta alá, két lánytestvért a férje képviselt, a nyolcadik testvér, László ekkor már halott volt. Az osztozkodás gyakorlati része is megtörtént a tavasz folyamán: „Mi épen ma [1813. május 10-én] végezzük a’ Regmecz és Széphalom határin lévő extravillanumok [a jobbágytelkek külső része] felosztását magunk között. Együtt lévén két hét olta [...]”³¹⁰

Az osztálylevél legalább hét példányban készült el. Kazinczy okirata elveszett vagy lappang, habár Váczy János még ismerte: „Eredeti példányát Dobos Kálmán alezredes úrnál láttam, kinek az osztálylevél a múlt század végéig birtokában volt.”³¹¹ A péchyújfalusi Péchy család levéltárában azonban az egyik testvér, Péchy Sándorné Kazinczy Zsuzsanna révén fennmaradt egy olyan példány, amelyet az osztozkodók és bírák aláírással és pecséttel hitelesítettek, és amelyet elsőként Centgraf Károly publikált 1978-ban, majd Pozbai Dezsőné újra felfedezte, és Hőgye István ismét kiadta 2005-ben.³¹²

³⁰⁵ *Uo.*

³⁰⁶ KazLev, 10/2393, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Kláranak, Széphalom, 1813. február 21., 268. – KazLev, 10/2406, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Kláranak, Széphalom, 1813. március 14., 291.

³⁰⁷ KazLev, 10/2408, Kazinczy Ferenc – Helmeczy Mihálynak, [Széphalom], 1813. március 18., 293.

³⁰⁸ KazLev, 10/2410, Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Érsemjén, 1813. március 22., 297.

³⁰⁹ KazLev, 10/2412, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, h. é. n. [Érsemjén, 1813. április 10.], 300.

³¹⁰ KazLev, 10/2432, Kazinczy Ferenc – Zsiday Sándornak, Széphalom, 1813. május 10., 365.

³¹¹ VÁCZY 2012, 558, 326. lj.

³¹² CENTGRAF 1978; HÖGYE 2005; az irat lelőhelye: MNL OL, P 536.

A Péchy család levéltárában található egy másik, szintén azonosítatlan kézzel írt, eredeti pecsétekkel és aláírásokkal hitelesített példány.³¹³ A korábban már kiadott és ez utóbbi szöveg egyaránt hiteles dokumentum, ám mégis számtalan helyen eltér, és nemcsak a helyesírási sajátosságok miatt, hanem személynevekben és számokban is. Megállapítható, hogy az utóbbi szöveg a pontosabb, ezért ezt a kiemelt forrásértékű iratot a jelen kötet a *Függelék*ben közli: [→ **Az 1813-as osztálylevél**].

Az osztálylevél a legrészletesebb ismert leírása a Kazinczy család 1813-as vagyoni helyzetének. Az osztály érintette a teljes ingatlanvagyonot és részben a kisebb ingóságokat is. Az örökösök ekkor újra átgondolták a korábbi vagyonmegosztást, figyelembe vették a már kialakult helyzetet, az egyes testvérek lakóhelyeit, birtokait is. A szerződés minden olyan ingatlant érintett, amely akár az apai, akár az anyai részről rájuk maradt, illetve amelyet csere útján ezen jószágok helyett szereztek. Rendelkezett továbbá a vagyonértékű jogokról és a jobbágyok és zsellérek helyzetéről is.

A következőkben e dokumentumot is felhasználva a család, majd Kazinczy birtokait igyekszem bemutatni.

---

³¹³ *Kazinczy Ferenc, 1759–1831, író perében hozott határozat a hét K. testvér birtokosztálya* [kézirattári cím], MNL OL, P 2257-290.-2.-a-2, (raktári egység száma: P 2257_54).

6. A Kazinczy család birtokai

6.1. A FORRÁSOKRÓL

A 19. század közepe előtti birtokok nagyságát, elhelyezkedését, határait általában csak közelítő pontossággal lehet megadni. Az ingatlanjavak országos regisztrálására, azaz telekkönyvezésére csak az 1830-as évek legvégén – 1840-es évek elején irányult rá a törvényalkotók figyelme. Az országgyűlés az 1840-ben megalkotott csődtörvénnyel (22. törvénycikk) egy időben szabályozta az adóssághövelések betáblázását, amely lajstromozta az adós ingatlanjait. A korábbi időszakok összeírásai, zálogbirtokhoz és betáblázáshoz kapcsolódó nyilvántartásai nem teljes körűek, nem rögzítettek földmérésen alapuló pontos adatokat.¹ A városi polgárok ingatlanjait érintő változásokat a városi telekkönyvek rögzítették, de itt sem az ingatlan pontos leírása volt a cél, hanem a tulajdonos vagy a jelzálog-hitelező jogainak a rögzítése.

A 18. század végén – 19. század elején a nemesség ingatlanvagyonát két országos forrás örökítette meg: a kataszteri felmérés, amely töredékesen maradt fenn, és a jövedelemösszeírás. Ezek Zemplén vármegyéből ismertek, ám Abaújból nem. A zempléni adatokat Ifj. Barta János összegezte, és külön kitért a Kazinczy családra is. Az abaúji részokról pedig megállapította, hogy

„Kazinczy József abaúji sajátkezelésű majorságának kiterjedését és jövedelmét nem ismerjük. Létére Ferenc fia (1759–1831) visszaemlékezése utal, amely Alsó Regmecen egy praediumról (puszta) szól.”²

Ez a praedium a későbbi Széphalom, amely ekkor még Abaúj vármegyéhez tartozott, az abaúji birtok nagyságára pedig az 1813-as birtokosztályból is következtethetünk. [→ 5.8. Az 1813-as birtokmegosztás]

A jobbágyok és zsellérek a földjeiket nem birtokolták, csak bérelték, amiért változatos módon és mértékben adószerűen fizettek és szolgáltak a földesuraknak. Ezen kötelezettségeket összesítő urbáriumokat Mária Terézia 1767-es úrbéri pátense egységesítette és teljes körűvé tette, és ez alapján a királynő a terheket is szabályozta.³ A törvényben és az urbáriumban meghatározott szolgáltatásokon felül a földesúr nem követelhetett semmit a jobbágytól. Ez az irattípus a jobbágybirtokokat településenként és telkenként írta össze, esetenként feltüntetve a családfő és robotra fogható családtagok nevét, az igavonó állatok fajtát és számát, a jobbágyi szolgáltatások mértékét és milyenségét is. Alapvetően a parasztság összeírását végezték el, de a földesurak nevét és

¹ SOMORJAI 2014b, 153–154.

² IFJ. BARTA 2009, 285.

³ TRINGLI István, *urbárium* = MAMŰL 2003–2014, XII, 225–226.

a hozzájuk befolyó pénz- és természetbeni jövedelmeket is tartalmazta. E forrástípus több korszakból és gyakorlatilag minden vármegyéből fennmaradt, és jelenleg online is elérhető adatbázisok segítik a kutatásukat.⁴

Az urbárium a levéltári meghatározás szerint olyan összeírás, amelyben „a földesúr birtokát, mindenekelőtt az ott lakó és az úrral »úrbéres« kapcsolatban álló népeket, valamint a birtokból és a népektől befolyó jövedelmeket, hasznokat vették számba”.⁵

Az urbáriumok tehát nem szolgáltatnak adatot a nemesség saját kezelésű majorsági földjeiről, amelyek jellemzően a nemesi birtokok nagyobb részét tették ki. Ezekről különböző peres és örökösödési iratokból, illetve egyedi feljegyzésekből lehetnek még ismereteink, amelyeket szerencsés esetben a vármegyei és városi levéltárak, továbbá a család irattára őrizhetett meg.

A Kazinczy-iratanyagból szerencsére sok fennmaradt. Az országos adatok mellett több családi irat is megtalálható a levéltárakban és Kazinczy kézírathagyatékában, így e két forrástípusból összeállítható Kazinczy (és a család) ingatlanjainak közelítően pontos adatsora. A családi levelesláda tartalmát azonban eredetiben már nem ismerjük [→ 5.1. **Famíliai levelesláda**]. A családi és levéltári iratok közül több megtalálható a jelen kötet *Függelékében* a *Dokumentumok* között, a leveleket és önéletrajzi szövegeket pedig kritikai kiadásaink is közlik.

6.2. APAI BIRTOKRÉSZEK

Kazinczy Ferenc apja, idősebb Kazinczy József és Kandó Gábor Abaúj vármegyei táblabírák 1772–1773-ban vették fel az Abaúj vármegyei falvak úrbéri tabelláit.⁶ Az Abaúj vármegyéből Zemplénbe átkerült Alsóregmec úrbéri tabelláját jelenleg a sátorlajújhelyi levéltárban őrzik, de – mint ifj. Barta János megállapította – „Alsó Regmec, és a szintén Abaúj megyében található Biste község tabellái felcserélődtek”.⁷ Az „Alsó-Redmetz” című kötetben tehát az alsóregmeci 9 kérdőpontos összeírás után Biste település urbáriumuma van bekötve, a „Biste” kötetben pedig a bistei kérdőív után Alsóregmec urbáriumuma található.⁸ Az abaúji adatok tehát e kiigazítással hozzáférhetőek, a Kazinczy családra vonatkozó zempléni adatokat pedig ifj. Barta János összegezte.

Az abaúji és zempléni úrbéri összeírás szerint Kazinczy apja és két nagybátyja Alsóregmecen kívül még az alábbi 12 helyen bírtak úrbéres földeket:

⁴ MNL OL: *Urbáriumok és összeírások* [2025]; MNL OL: *Mária Terézia úrbéri tabellái* [2025] – az adatbázis alapja: FÓNAGY 2013.

⁵ MNL OL: *Urbáriumok és összeírások* [2025].

⁶ MNL OL: *Mária Terézia úrbéri tabellái* [2025].

⁷ IFJ. BARTA 2009, 284. – Az alsóregmeci urbárium nem érhető el a <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/> oldalon, ahol csak a felsőregmeci kötet található meg: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/abauj-regmecz/>.

⁸ MNL BAZML SFL IV-A-2001/b. Acta Politica 1214–1786 (–1870) Loc. 75., szám nélkül, eredetileg Abaúj vármegyei falvak 9 kérdőpontos összeírásai és urbáriumai. – Az online adatbázisban Biste tabellái és urbáriumai is „jó” helyen van: <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/abauj-biste/>.

1. Horbókradvány (Laborcradvány, Zemplén vm.): Kazinczy András;
2. Mátyásháza (Abaúj vm.; 1942-től Felsőregmec része): id. Kazinczy József;
3. Izbugyahosszúmező (Laborcmező, Zemplén vm.): Kazinczy András;
4. Izbugyahrabók (Izbugyarabóc, Zemplén vm.): Kazinczy Péter;
5. Szürnyeg (Zemplén vm.): Kazinczy Péter;
6. Nagykázmér (Zemplén vm.): Kazinczy Péter;
7. Kistárkány (Zemplén vm.): id. Kazinczy József;
8. Lasztóc (Zemplén vm.): Kazinczy Péter (4,5 telek, avagy 121 magyar hold);
9. Imreg (Zemplén vm.): Kazinczy Péter;
10. Legenye (Zemplén vm.): Kazinczy András;
11. Radvány (Zemplén vm.): Kazinczy András;
12. Kolbása (Zemplén vm.): Kazinczy Péter.

Ifj. Barta János a Kazinczy család tabelláit elemezve megállapította:

„az osztozkodás során Kazinczy József nem járt rosszul. Míg Andrásnak Zemplén megye 4 településén 6 3/4 telek jutott 20 jobbággal (158 hold szántóval), Péternek 6 településen 12 1/4 telek 22 jobbággal (258 hold szántóval), addig Józsefnek 3 településen (ebből csak egy zempléni, Kis Tárkány) 17 3/4 telken 18 jobbágya volt 342 hold szántóval, 150 kaszás réttel”.⁹

Ebben az összesítésben nincs benne Kazinczy József saját kezelésű alsóregmeci majorsága és az a nyolc pusztá, amelyek egyikéből majd a széphalmi birtok majorsági része lett: „Helységünkben öszveséggel nyólcz pusztá helylek vannak, mellyeknek appertinentiait az Földes Urasság bírja.”¹⁰

II. József által 1786-ban elrendelt kataszteri összeírásokat utóbb többnyire megsemmisítették, de szerencsére a Zemplénre vonatkozó iratok fennmaradtak. Ifj. Barta János adattárban összegezte e forrásokat, amelyből látható, hogy özv. Kazinczy Józsefné (Kazinczy anyja) birtokosként szerepelt Nagytoronján és Csörgő pusztán 31 kataszteri hold és 25 négyszögöl saját kezelésű szántóval.¹¹

Ugyanezen összeírás alapján Kazinczy nagybátyjainak a zempléni nemesi szántói a következők:

Kazinczy András – Falkus: 42 kataszteri hold és 180 négyszögöl; Szalók: 137 k. h. 610 n. öl; Berettő 122 k. h. 208 n. öl; Izbugya Hosszúmező: 20 k. h. 191 n. öl.¹²

Kazinczy Péter – Nagytoronya és Csörgő pusztá: 71 k. h. 550 n. öl; Lasztóc: 227 k. h. 1461 n. öl; Legenye: 26 k. h. 150 n. öl.¹³

⁹ Ifj. BARTA 2009, 284–285.

¹⁰ MNL BAZML SFL IV-A-2001/b. Acta Politica 1214–1786 (–1870) Loc. 75., szám nélküli, eredetileg Abaúj vármegyei falvak 9 kérdőpontos összeírásai és urbáriumai, Alsóregmec, 3a. (A kötetben az alsóregmeci 9 kérdőpontos összeírás után Biste urbárium van bekötve, míg a bistei kötetben a bistei összeírás után Alsóregmec urbárium található.)

¹¹ Ifj. BARTA 2015, 257, 315.

¹² *Uo.*, 309, 315, 335, 348.

¹³ *Uo.*, 426, 321, 322.

Abaúj vármegye II. József-féle kataszteri felmérése és a jövedelem-összeírása ismeretlen, ezért az abaúji nemesi majorságokról nincs állami összeírás szerinti adat.¹⁴ Az alsóregmeci birtokközpont épületeiről és telkeiről ismerünk egy 1794-ben keletkezett részletes Kazinczy-feljegyzést, ám itt sincs adat a majorságról. [→ **Alsó Regmetzi Telkeknek Laistroma**]¹⁵

Idősebb Kazinczy József és testvérei, Péter és András egyaránt háztulajdonosok voltak Sátoraljaújhelyen. [→ **6.3. A sátoraljaújhelyi Kazinczy-ház**]

Bossányi Zsuzsanna halála után a Kazinczy testvérek 1813-ban felosztották egymás között az örökséget [→ **5.8. Az 1813-as birtokmegosztás; → Az 1813-as osztálylevél**]. Ez az osztálylevél részletezte leginkább a család ingatlanvagyonát, amelynek a 3/7-ed részét a Kazinczy-ágon, a 4/7-ét pedig a Bossányi-ágon örökölt birtokrészek, illetve a birtokok részének tekintett jobbágyok és zsellérek tették ki.

A Kazinczy-ágon örökölt javakat előzetesen így vette számba az osztálylevél: „A[lsó]. Regmetzi főbb Jóságához kell tsatoltatni a’ Mátyásházi, Pányoki, Magyar Jesztrebi, Kis Tárkányi és Petneházi Rész Jóságoknak az Ujjhellyi Köves hegyi szabad szőlővel edjütt”. Eszerint a következő fő- és részirtokokkal, illetve szőlővel számoltak az apai vonalon:

- Alsóregmec;
- Mátyásháza (Felsőregmec);
- Pányok;
- Magyarjesztreb;
- Kistárkány;
- Petneháza;
- Köves-hegyi szőlő (Sátoraljaújhely).

Az apai ág „főbb jósága” Alsóregmec volt [→ **6.4. Alsóregmec**]. Az 1813-as osztálylevélben az alsóregmeci és a kapcsolódó birtokok összesített éves jövedelmét 4962 forint 56 és 7/8 krajcárra tették. E jövedelem azonos 82 717 forint tőke 6%-os kamatával, így az 1813-ban felosztott alsóregmeci birtokok értéke nagyságrendileg ennyire becsülhető. A becslés bizonytalanságát az adja, hogy a gyakorlatban sokkal nagyobb kamatra lehetett készpénzhez jutni, másfelől viszont a birtokokat az ósiség miatt nehezen vagy egyáltalán nem lehetett pénzzé tenni.

Az 1813-as állapot a Kazinczy Ferenc és testvéreinek a generációjára vonatkozik. 1802 előtt a Kazinczy család alsóregmeci birtoka jóval nagyobb volt. [→ **6.5. Hericz-féle zálogbirtok**]

Az apa generációja három testvérből állt: idősebb Kazinczy József (az apa), Kazinczy Péter és András (a nagybácsik). Ő előttük a szépapáig visszamenően (eddig ismerjük a felmenőket) egyetlen ágon történt az öröklés, vagyis generációnként egyetlen fiúörökös volt.¹⁶

¹⁴ Ifj. BARTA 2009, 285.

¹⁵ MTA KIK, RUI 4r. 261, 305–316.

¹⁶ A családfát lásd: KAZINCZY 2009, 872–885. (A megjelenés óta több adat pontosítva lett, ezért összevetendő a kiadás online változatának fejlesztés alatt lévő adatbázisával: FILOLÓGIAI LEXIKON.)

6.3. A SÁTORALJAÚJHELYI KAZINCZY-HÁZ

Kazinczy Péter (I.), Kazinczy Ferenc szépapja a család első ismert tagja a Lorántffyak jobbágyként szerzett birtokot és Miskolcon házakat, majd 1630-ban nemességet. Fia, Kazinczy Péter (II.) (1638 k.–1689 előtt), Kazinczy úkapja II. Rákóczi György, Báthory Zsófia, I. és II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona bizalmas embere (tanácsadó, jogász, jószágigazgató) volt. Részt vett a Wesselényi-összeesküvésben, amelynek bukása után 1671-ben a pozsonyi vészbíróság távollétében halálra ítélte, de életét és birtokait Báthory Zsófia pártfogása, katolizálása és 3000 forint pénzbírság kifizetése megmentette. 1678-ban egy véres rajtaütés során kuruc portyázók fogságába esett, ekkor szintén váltságdíj ellenében szabadult meg (6000 forint).¹⁷

A úkszülők, Kazinczy Péter (II.) és Makay Kata javait 1679-ben kelt végrendeletükből,¹⁸ illetve Zrínyi Ilona 1680-as adományleveléből¹⁹ ismerhetjük. Künstlerné Virág Éva összefoglalása szerint Kazinczy Péter (II.)

„háztulajdonos volt Bártfán, Sárospatakon és Sátoraljaújhelyen. Nemcsak ez utóbbi két városban, hanem a tokaji, tarcali és tolcsvai szőlőhegyen is voltak szőlői és pincéi. Alsóredmecz, Karos, Kistárkány, Komaróc és Pányok településen nemesi udvarházzal és kisebb birtokrészekkel rendelkezett.”²⁰

Tringli István kutatásából ismert, hogy hol állt és milyen volt Kazinczy Ferenc úk-apjának a sátoraljaújhelyi háza:

„1670-ben a Hartai kúria területén, a későbbi Óhíd u.-ban állt Kazinczy Péter háza, amit kő kerítés ölelt körül, és egy kőkapun lehetett a telekre belépni. A ház a város kevés 17. sz.-i emeletes házainak egyike volt, ezen kívül csak a kastélyról tudjuk, hogy két szintje volt. A ház minden helyiségébe egy bolthajtásos helyiségen (pitvar) keresztül lehetett belépni. Ez a pitvar osztotta két részre a házat: jobbra és balra egy-egy szoba, ún. ház volt. A pitvarból lehetett lépcsőn megközelíteni az emeletet és a pincét. A jobb oldali rész mindkét szinten fadesszék mennyezettel készült, ezek a helyiségek fűtöttek voltak, a szobákat belülről fűtötték. A ház bal oldali része a földszinten és az emeleten egyformán bolthajtásos volt, mindkét helyiség ablaktalan és fűthetetlen szoba volt. A földszinti fűtött szobában cselédek laktak, az emeletiben pedig a ház úrnője. Az ő szobájából három üvegezett ablakon keresztül lehetett kinézni. A ház belsejében két árnyékszék volt: egy a pitvarban, egy pedig az emeleti boltozott szoba mellett. A felső szobák előtt egy deszkázott folyosó futott, a leírásból azonban nem derül ki, hogy a ház frontjába volt-e beépítve, vagy kiugrott abból. A kőépülethez egy kisebb ház csatlakozott, majd egy kisebb istálló következett. A háznak volt egy kisebb veteményes kertje és egy lyuk-pincéje, ami az utcára nyílt.”²¹

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ KAZINCZY BÉLA 1913, 67–74.

¹⁹ KARSA 1902, 314–315.

²⁰ KÜNSTLERNÉ VIRÁG 2014, 51.

²¹ TRINGLI 2011, 30.

Fennmaradt egy 1791-es német nyelvű leírás is az Óhíd utcai Kazinczy Péter-házról, amely több ponton megegyezik az 1670-es leírással. Az 1791-es leírás szerint itt nyílt meg 1790-ben a sátoraljaújhelyi zsinagóga: „Das obere Peter Kazintzische Haus, wo jetzt die Juden ihre Synagoge und National Schulen haben [...]”.²² A két leírás egyezése alapján feltételezhető, hogy a kamara által megvásárolt Kazinczy-házat különösebb átalakítás nélkül használták zsinagóganak és alapfokú zsidó iskolának. Az épületet 1887-ben elbontották, és a telken 1888-ban felépítették a status quo izraelita hitközség zsinagógáját.²³

Az 1791-es leírásban szereplő „National Schulen” arra mutat, hogy a kétosztatú házban a zsinagóganak használt helyiségek mellett működhetett egy alapfokú, ún. nemzeti iskola. Ugyanezt erősíti meg egy másik adat: „Das doppelte Andreas Kazintzische Haus, welches jetzt zu National-Schulen verwendet worden”.²⁴ Itt az ekkor élő Kazinczy Andrásra, Kazinczy nagybátyjára utalnak. Sátoraljaújhely a kassai tankerülethez tartozott, amelynek felügyelője Kazinczy volt, így lehetséges, hogy közreműködött a Kazinczy-házban működő zsidó iskola létrejöttében, de az alapítás éve nem ismert. [→ 2.2. **Tanügyi hivatal**]

Egy 1790-ben keletkezett összeírásban szintén szerepel Kazinczy András és Péter többszobás háza, de egy pusztá állapotban lévő Kazinczy József-féle házat is feljegyeztek – ezt már bizonyára az özvegye birtokolta.²⁵ Egy másik, Bossányi Zsuzsanna által bírt házról is van adat a sátoraljaújhelyi „Örökvallások, Birótételek jegyzőkönyvé”-ből (161. oldal). Dongó Gy. Géza közleménye szerint 1781. január 5-én adta el Bossányi Zsuzsanna a Szrog Sámuel-től (bizonyára adósság fejében) „el foglalt Kű Házát” 350 Rft-ért Nyáray Ferencnek és feleségének, Bosnyák Máriának.²⁶

6.4. ALSÓREGMEC

Alsóregmec Abaúj (majd 1881-től Zemplén) vármegyei katolikus szlovák többségű település volt, melyet időnként csak „Regmec”-ként vagy „Redmec”-ként emlegettek. A szomszédos Felsőregmec református magyar többségű falu volt, melynek református temploma a család temetkezési helye: 1774. márciusában Kazinczy apját itt temették el (Kazinczy anyja a szüleivel együtt Érsemjénben nyugszik).

Alsóregmecen a Kazinczy család már a 17. századtól birtokos volt. Kazinczy ükszülei 1664-ben zálogjogon Dessewffy Gábortól és 1663–1669-ben csere és vásárlás útján Rákóczi Lászlótól szereztek Alsóregmecen birtokrészeket:

²² *Uo.*, 62.

²³ *Uo.*, 62–63.

²⁴ *Uo.*, 66.

²⁵ MNL OLE 156a, Fasc. 191, No. 11a.

https://archives.hungaricana.hu/hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc191_no011_a/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTWk89KGthemluKikifQ.

²⁶ DONGÓ 1909b, 342.

„Kazinczy Péter a somogyi (ma Szlovákia, Samudovce) és krásznóci (1904-től Karaszna, ma Szlovákia, Krásnovce) birtokaiért és 1000 forint ráfizetés fejében kapta cserébe Rákóczy Lászlótól és feleségétől, nagymihályi Bánffy Erzsébettől 1663. május 19-én. A csereszerződésben foglaltakat I. Lipót 1669. január 27-ei oklevelében erősítette meg. MNL OL A 57 (Libri Regii) 14. köt. 281–285. Ettől kezdve a család a kazinczi mellett az alsóredmeczi előnevet is használta.”²⁷

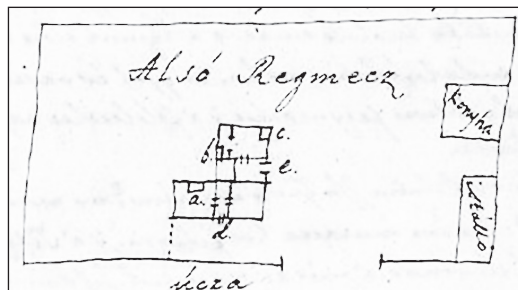
1739-ben Perényi Antalné Petheő Polixéna zálogosította el alsóregmeci részbirtokát Kazinczy Dánielnek (nagyapa).²⁸ Ezzel Alsóregmec fele a Kazinczyakhoz került: ez a rész a család kezén volt még 1813-ban is.

Alsóregmec másik felét 1728-tól királyi adományként a Hericz család birtokolta. Hericz Imre és felesége, Erdélyi Ilona a részüket 1758-ban adták zálogba idősebb Kazinczy Józsefnek. Ezzel egész (vagy majdnem az egész) Alsóregmec a Kazinczy család kezére jutott.²⁹

Alsóregmec lett Kazinczy szüleinek az otthona, abaúji és zempléni birtokaiknak központja. Kazinczy azonban az anyai nagyszülei bihari házában, Érsemjénben jött világra 1759-ben, innen vitték haza szülei Alsóregmecre. 1761-ben megszületett első testvére, Dienes, így a másfél éves Kazinczy visszakerült a bihari nagyszülőkhöz, és majd csak 1766 végén lett újra az otthona Alsóregmec. Kazinczy iskolásévei alatt már Alsóregmecre járt haza Késmárkról és Sárospatakról a szünetek idején, és első felnőtt éveit is – a tanfelügyelői állás elnyerése előtt – itt töltötte, majd hivatala elvesztésekor, illetve a fogságból szabadulva is ide tért haza.

Alsóregmecen két lakóhelyet is birtokoltak Kazinczy szülei 1758 és 1802 között: a Kazinczy- és a Hericz-házat. Mindkét ház alaprajzát ismerjük Kazinczytól, igaz, az egyiket csak másolatból, mivel a *Fogságom' Naplója* csak másolatban maradt fenn. 1794. december 14-én az anyja alsóregmeci házában tartóztatták le:

„Az anyám az *a.* betű alatt feküdt, én *a' b.* alatt, az öcsém *c.* Midőn az anyám már csaknem elszunnyada, két szobaleánya elijede hallván hogy ablaka' rostélyát, *a' d.* betű alatt, valaki megcsapta.”³⁰

Az alsóregmeci ház

²⁷ KÜNSTLERNÉ VIRÁG 2014, 51, 27. lj.

²⁸ BECSKE 1905, 257–258. (Becske Bálint nem adta adatforrását.)

²⁹ *Uo.*

³⁰ KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = KAZINCZY 2011, 63.

A rajz az 1794-es állapotot mutatja. Az „e.” bejáraton belépve a pitvarba (előszobába) jutunk, szemben a „fűtő” és/vagy belsőkonyha (a legkisebb jelöletlen helyiség), két oldalt pedig az 5 szoba található. Ez a Kazinczy-ház.

Kazinczy néhány nappal korábban, 1794. december 2-án a családi iratok közül ki-másolta az alsóregmeci birtokrészekre vonatkozó feljegyzéseket, és saját maga is meg-jegyzéseket fűzött ezekhez. Talán a széphalmi letelepedését készítette elő, de az is le-het, hogy már számított a letartóztatására és a családi levelesláda elvitelére, ahogy az meg is történt, és ezért készítette a másolatokat. Az *Alsó Regmetzi Telkeknek Laistroma* című kéziratot³¹ elsőként Kováts Dániel adta ki „betűhív közlésben”, mivel „[e] doku-mentum érdekes adalékokkal szolgál a kor települési viszonyaira, Kazinczyék birtoka-ira, életmódjára vonatkozóan”,³² ám ez a szövegközlés hat kéziratoldalt indoklás és jegyzet nélkül mégis teljesen kihagyott. A jelen kötet ezért a *Függelékben* közli a teljes szöveget: [→ **Alsó Regmeczi Telkeknek Laistroma**].

A Hericz-házról *Alsó Regmetzi Telkeknek Laistromában* két rajz is található. Az első az 1756-os állapot szerinti:

„Mert midőn Hericz lakott benne, a’ ház formája ez vala:

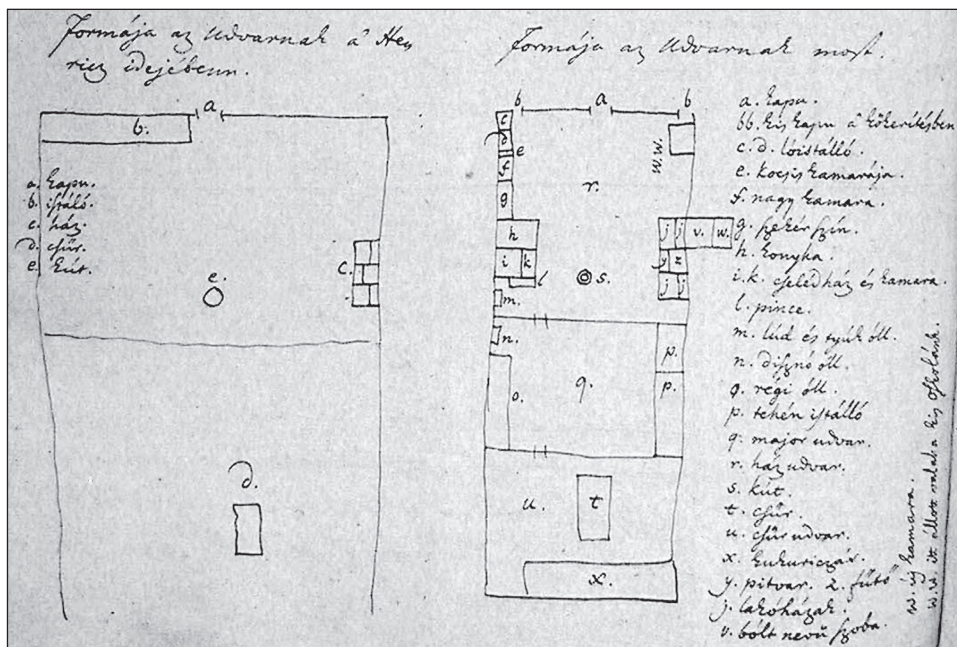
a. pitvar.
b., c., d., e. lakóházak.
f. konyha”

A második rajzon bal oldalt a „c.”-vel jelölt Hericz-ház (megismételve a fenti rajzot) és az udvar látható 1756-ban, jobb oldalt pedig ugyanez az ingatlan, de az 1794-es állap-otban.

Megállapítható, hogy a két ház közül a Hericz-féle volt a nagyobb, és ezt bővítették és fejlesztették Kazinczy szülei, de – Kazinczynak a rajzhoz fűzött kommentárja sze-rint – a megszerzés idején még rossz állapotban volt. Emiatt és mert a letartóztatás idején is a másik házban tartózkodott a Kazinczy család, nem eldönthető, hogy melyik házat mikor használták lakhelyül.

³¹ MTA KIK, RUI 4r 261, 306–319.

³² KOVÁTS 2008, 148.

Hericz-ház

6.5. HERICZ-FÉLE ZÁLOGBIRTOK

A zálogolás gyakorlatilag a hitelezés és az ideiglenes eladás vegyes formája volt. Az ősiség (*aviticitas*) törvénye akadályozta az örökölt ősi nemesi birtokok eladását, de zálogbirtokként át lehetett engedni. Így az eladó és vevő helyett kölcsönfelvevő és -adó volt a két szerződő fél. A hitelezőnek tényleges használatába került a fekvőjóság, és a kamatfizetés helyett használhatta, sőt ha úgy szerződtek, tovább is adhatta azt. Ha lejárt a szerződésben kikötött idő (vagy határozatlan időtartamnál a 32 év), és az eredeti tulajdonos vagy leszármazottja képes volt visszafizetni a kapott összeget, akkor megbecsülték az esetleges hasznos beruházásokat és károkat. Ez alapján, de gyakran pereskedés után, fizette vissza a pénzt a hitelfelvevő (a zálogba adó), amit a hitelezőnek (az ideiglenes birtokosnak) el kellett fogadnia, és vissza kellett adnia a birtokot. A zálogbirtoknál az ősiség miatt nem volt elévülési idő, akár több generációval később is bejelentette igényét a nemesi birtok eredeti tulajdonosának utódja. A nem ősi birtoktestek szabadon és örökáron eladhatóak voltak.³³

Az 1758-ban zálogbirtokként Kazinczyakhoz került alsóregmeci Hericz-részt³⁴ a század végén a zálogba adó örököse, Hericz József vissza kívánta foglalni Bossányi Zsuzsannától. A birtok-visszarendezés körül vita alakult ki (legkésőbb 1796-ban),

³³ BÁN Péter, *Ősiség; zálogbirtok* = MAGYAR TÖRTÉNELMI FOGALOMTÁR, II, 84–85, 260.

³⁴ BECSKE 1905, 257–258.

amelynek rendezésére Boronkay Imre táblabírót küldte ki Zemplén vármegye.³⁵ Végül 1801–1802-ben Hericz József visszaszerezte Kazinczyéktól az elzálogolt birtokot.³⁶

Az egyezkedés a két érintett család között elszámolási vitákkal és perekkel járt. Kazinczy anyja e birtokrendezéskor többnyire Alsóregmecen, József fiánál tartózkodott, hogy a kapcsolódó jogi ügyeket és az átadást intézze, Kazinczy pedig Érsemjénben (1802. január 19-től), hogy a bihari birtokközpontot felügyelje. Bossányi Zsuzsanna a bihari gazdaságot Kazinczyhoz intézett leveleivel igyekezett irányítani.³⁷ (A különlakást Kazinczy és az anyja egyre romló kapcsolata is indokolta: [→ 5.2. Regmectől Érsemjéne át újra Széphalomig: kényszerpálya (1801–1806)].)

Kazinczy részt vett a jogi ügyekben is: 1801. október 15-én a debreceni ügyvéd „Nagy Gábor Úrral már dolgozunk a’ Regmeczi, nem sokára tartandó Executiohoz készülvén.”³⁸ Majd 1801. november 3–7-ére vonatkozó feljegyzései szerint meg is történt a végrehajtás:

„[1801. nov.] 3. Executio Regmeczen. András Bátyám jelen van. Az Exequens Consil. Fáy Barnabás. Nincs Consignatio Sessionum et Appertinentiarum Hericznél, és így sem mire se mehetének vala. Jósi kezekbe adja, pedig el vala végezve, hogy semmi levelet ki ne adjunk. Ezen öszve vész velem, az Anyánk sír, engem vádolnak hogy nem tudok hozzá, én Nagy Gábort provocálom hogy szólljon, ez azt mondja hogy nekem van igazam. Ezen tette után ismét egy más jegyzést communicál. [1801. nov.] 7. Véghez méne. Hericz le-tett 14,523 f 44 x. 394 fto pedig vetésért. Nagy Gáb. és én Kázmba.”³⁹

A Hericz-rész visszaadásakor a bérbe továbbadott réteket is vissza kellett váltani. Erről három záloglevél tanúskodik: [→ **Záloglevelek: Alsóregmec**]. Mindhárom szerződés Alsóregmecen kelt. Az első 1790. május 25-én, a második 1790. április 24-én, a harmadik 1800. június 24-én. Utóbbi szerződés megkötésekor feltehetően még nem jelentette be a Hericz család a visszaváltás szándékát, vagy a Kazinczy család bízott a birtokrész megtartásában. Mindhárom haszonbérbe adott rét kiváltásának (a letett pénz visszafizetésének) ideje hátoldali feljegyzések szerint 1801. november 6-a, tehát a Hericz-féle megegyezés előtti nap. A három rét közül az egyikről tudható, hogy Alsóregmec határában volt, a többiről is feltételezhető ez a szerződő felek lakhelyéről: Legenye kb. 3 km-re van Alsóregmectől, a harmadik irat pedig szomszédságot említ.

Úgy tűnik, hogy Bossányi Zsuzsanna jogi úton megtámadta a Hericzcel kötött kényszerű egyezséget vagy annak egy részét. Az [1801–1804] és *Az én naplóm* bejegyzései szerint Kazinczy 1802. május 29-én elindult Érsemjénből Alsóregmecre, útközben betért Debrecenbe, hogy Nagy Gábor ügyvédet magával vihesse: május 31-e körül érkeztek meg, június 2-án Kazinczy már Kassán volt, majd bejárta a környéket. Június 13-án visszatért Alsóregmecre, és csak július 9-én ért haza Érsemjénbe. Ezen idő alatt szintén Alsóregmecen volt Nagy Gábor és Kazinczy anyja is: az ügyvéd május 31. és

³⁵ HÓGYE 1990, 8.

³⁶ ORBÁN 2017a.

³⁷ E leveleket lásd: ORBÁN 2017a; és itt: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/.

³⁸ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 249.

³⁹ *Uo.*, 250; vö. még: KAZINCZY, [1801–1804] = KAZINCZY 2009, 180.

június 22. között (talán megszakításokkal), Bossányi Zsuzsanna június 4. előtt és 13–30-a között biztosan ott volt.

Kazinczyéknak 1802. június 25–30-án kellett végleg elhagyniuk a kiváltott részt, és kiköltözniük a Hericz-féle házból: „[1802. június] 30. – Elhurczolkodunk a’ Hericz’ házából; holmit a’ töltő-házba [magtár, granárium] raktunk; az Anyám a’ Bodnár házába.”⁴⁰ Az alsóregmeczi birtokuk felét ezzel elvesztették.

A jogi vita 1803 nyaráig tartott, ekkor végül bele kellett nyugodniuk a birtokrész elvesztésébe:

„Tegnap vettem a’ Nagy Gábor levelét is: azt Regmeczre útasítom a’ mai postával. [...] A’ Regmeczi executionálisról azt itéli a’ mit Tóth Pápai, Ragályi József barátunk, és Ūza. Adja Isten, hogy az ezen dologban megcsalt remény Asszonyámnak elviselhetetlennek ne tessen. Én ugyan, úgy áldjon-meg az Isten, hogy benne egész hűséggel eljárta. Ha a’ Vice Ispán kérdést tesz nála, minden helyrehozattatik. Csak hogy az is új haladék.”⁴¹

Ez az időszak Kazinczy szabadulása utáni visszatérésének és az osztályrész kikérésének időszaka is egyben, habár a következő évek elmérgesedett családi vitáinak e levelekben még nincs előjele.

A Hericz-birtokért tekintélyes summát kapott Kazinczy anyja. A csaknem 15 000 Rft egy főiskolai vagy egyetemi tanár 15-20, egy kocsis 50-100 éves fizetése. A néhány évvel későbbi családi osztozkodáskor az egyik lehetőségként az anyja 1000 forint évjáradékot ajánlott Kazinczynak [-> 5.7. **Az első vagyonmegosztás (1801–1806)**]. A korban a törvényes kamat 6% volt, tehát a Hericz által fizetett összeg utáni kamat majdnem kitette volna az 1805-ös ajánlatot.

Az atyai birtokrészeket Kazinczy anyja akár meg is oszthatta volna gyerekei között, de miként a többi atyai részt sem adta ki, úgy ezt az összeget is közös családi vagyonként saját maga kezelte, illetve József fiával kezeltette: József „a’ [...] pénzből dohányt vesz, épít, marhát vesz etc.”⁴² A marhavásárlás részleteit is kifejtette Kazinczy:

„Ide vetem, hogy Jósi az Anyámat arra vevé, hogy a’ Hericztől kapott pénzen vegyen az Anyám is ezer ft. ára, ő is ugyan annyi marhát a’ Debr. vásáron. 2000 forintot tehát belé tettek; nem tettek az én számomra is. A’ marha mételyes volt, ’s mind eldöglött azon esztben. Az Anyám megszánta, ’s oda engedé Jósinak a’ tőkepénzt.”⁴³

Az építés alatt a régi Kazinczy-ház felújítását és bővítését lehet érteni, hiszen más kúria nem volt Alsóregmecen az 1813-as osztálylevelé szerint [-> **1813-as osztálylevelé**]. Ez 1813-ban József lakhelye volt, de egy ideig talán az anyával együtt lakta – legalábbis így érthető Kazinczy azon megjegyzése, hogy a széphalmi házat saját magának is felújíthatta volna az anya, és akkor nem kellett volna az alsóregmecire annyit költeni:

⁴⁰ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 265; KAZINCZY, [1801–1804] = *uo.*, 181–182.

⁴¹ KazLev, 22/5440, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Bécs, 1803. június 2., 62–63. – Talán e levélben említett „haladék”-kal kapcsolatos Nagy Gábor két hónappal későbbi újabb megbízása: KazLev, 22/5442, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Érsemjén, 1803. augusztus 29., 64.

⁴² [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 144.

⁴³ KAZINCZY, *Az én naplóm* = *uo.*, 276.

„midőn a' Regmeczi zálogos portió kiment a' kezünkbe 's Asszonyám kéntelen vala ház felől gondoskodni, nem azt kívánta-e a' közhaszon, hogy Asszonyám ne új költséggel terhelje az erszényét, hanem ezt [ti. a széphalmi] építse fel 's szálljon belé? Úgy annak a' summának is vetődött volna haszna, a' mi ezen épületbe tétetett, 's azt a' Capitálist is lehetett volna használni, a' mi a' Regmeczi új házba [szoba vagy épületrész] 's új konyhába verődött.”⁴⁴

Az 1805. június 3-án a nagybátyjának írt levelében azt állította Kazinczy, hogy ez az alsóregmeci Kazinczy-ház 8000 Rft-ot ér, és az anyja átengedte a frissen házasodott József öccsének: „Jósef pedig Regmeczen nyolcz ezer ftos épületű Uri Udvarban.”⁴⁵

A Hericz-féle részbirtokot Kazinczy szülei éppen a házasságuk évében vették zálogba, ezért lehetséges, hogy ezt részben vagy teljesen olyan pénzből tették, amely a menyasszony hozománya volt.⁴⁶

Kazinczy anyja már 1774-ben megözvegyült, apja, Bossányi Ferenc 1786-ban, anyja, Comáromy Julianna 1798-ban meghalt, így ő (pontosan nem ismert időpontban, talán fokozatosan) visszaköltözött szülei érsemjéni házába. Az alsóregmeci házak egyike ifjabb Kazinczy József lakhelye lett. Szintén nem eldönthető, hogy a kettő közül eredetileg melyik és mikortól, csak az bizonyos, hogy az ősi Kazinczy-ház az 1813-as osztály után jogilag is a tulajdona lett.

Kazinczy unokája, Becske Bálint szerint a Hericz-féle birtokrész továbbra is a Kazinczyak használatában maradt, majd tulajdonukba is került. Szerinte Hericz József már 1802-ben elzálogosította azt Péchy Sándornak,⁴⁷ aki Kazinczy Zsuzsanna férje és így Kazinczy sógora volt. A fentebbi idézet szerint „a' Hericztől kapott pénzen” vásárolt Kazinczy József, míg máshol azt írta Kazinczy, hogy „a' Pechy által letett pénzből dohányt vesz, épít, marhát vesz etc.”⁴⁸ Ez úgy érthető, hogy a pénzt végső soron a sógor tette le a Hericz-birtokért. Péchy 1813-ban, a birtokmegosztás évében továbbadta azt sógorainak, Kazinczy Józsefnek és Kraynik Józsefnek, Kazinczy Klára férjének. A birtokrész – szintén Becske szerint – 1852-ben a Kazinczy és a Hericz család közös ágához került: ifj. Hericz Józsefhez és feleségéhez, Kraynik Klárához, Kazinczy unokahúgához. Ők 1855-ben – már az ősiség eltörlése után – örökösen eladták Sennyey Pál bárónak 110 000 forintért.⁴⁹

6.6. ANYAI BIRTOKRÉSZEK

Kazinczy családjának a Bossányiak révén jelentős birtoka volt Biharban, de kisebb részek Nógrád és Szabolcs vármegyékben is voltak. Az anyai nagyapának, Bossányi

⁴⁴ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = *uo.*, 145.

⁴⁵ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 93.

⁴⁶ Kazinczy József és Bossányi Zsuzsanna 1758. szeptember 29-én házasodtak össze, és Alsóregmeci-re költöztek. (KAZINCZY, *Özvegy Kazinczy Józsefné' született Bossányi Susána' Emlékezete* = KAZINCZY, 2009, 164.)

⁴⁷ BECSKE 1905, 257–258.

⁴⁸ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 144.

⁴⁹ BECSKE 1905, 257–258. Vö. KOVÁTS 2008, 139.

Ferencnek és testvérének, Bossányi Jánosnak egyaránt a bihari Érsemjénben volt a birtokközpontja és a lakóháza. Itt és több más településen a Bossányiak megközelítőleg 2000 holdnyi földesúri saját, illetve közös használatú szántót, rétet, legelőt, erdőt és szőlőt birtokoltak. Ezen adat az 1813-as osztálylevélből van kikövetkeztetve [→ **Az 1813-as osztálylevél**], amely azonban nem részletezi az úrbéres földek nagyságát, csak a jobbágyságok és zsellérek megnevezésével azonosítja a területet.

Bossányi Ferenc testvére, Bossányi János egykor porosz huszárcapitány volt, aki 1760-ban halt meg, örökösei nem ismertek, így az ő vagyona is a Kazinczy családra szállt végül. Bossányi Jánosné az 1772-es úrbéri felméréskor még birtokos volt Szunyogdon, ő bizonyára az özvegye lehetett. A ház állapotáról 1805-ben ezt írta Kazinczy:

„a’ Bossányi János háza is nyomorult állapotban van; két szoba, egy pitvaros konyha, ’s egy kamara mindössze is: de legalább nem olly nyilvánosságos jelensége a’ nyomorúságnak, mint a’ Keserői viskó!”⁵⁰

Bossányi Ferenc 1786-ban, felesége, kőji Comáromy Julianna 1798-ban hunyt el. A Bossányi-jószág tehát Kazinczy fogsága idején, az anyja özvegyiségének 24. évében került a Kazinczy családhoz: Bossányi Zsuzsanna „csak ekkor juta birtokába atyai ’s anyai jószágainak, ’s azon állapotba, hogy gyermekeinek sorsokon könnyíthessen”.⁵¹

A Bossányi-ágon örökölt javakat az 1813-as osztálylevél részletezte, ez a legfőbb adatforrásunk. Eszerint a hét élő testvér hét „rátájából” négyet az anyai ági örökség tett ki, melynek a jövedelmét 6630 Rft-ra és néhány krajcárra becsülték az osztozkodáskor. Az osztálylevél az „Ér Semlyéni főbb Jószághoz” hozzászámította „a’ Mihájfalvi, Keserői, Selindi, Ottományi, Álmosdi, Kőji, Szunyogdi, Ér Tartsai, Pásztói Rész Jószágok[at], a’ Toronyi és Margitai Szabad Szőlőkkel együtt”. Néhány kisebb birtokrész, így a kőlyi szőlő bizonyosan, későbbi szerzemény volt. Részletesebben: [→ **5.8. Az 1813-as birtokmegosztás**].

Az 1813-ban az osztálylevél számba vette az anyai ági fő- és részbirtokokat, rögzítette a majorsági földek, az osztatlan közös használatú erdők területi nagyságát is. Az osztálylevélben azonban nincs megadva a jobbágy- és zsellérföldek nagysága, így ezeket a Mária Terézia-korabeli úrbéri tabellák adataival pótoltam.⁵²

A Mária Terézia-korabeli úrbéri tabellák alapján Bossányi Ferenc volt Érsemjénben a legnagyobb földbirtokos. A Magyar Nemzeti Levéltár összesítésében 396 magyar hold⁵³ kiterjedésű 8,625 jobbágytelken 13 jobbágya, továbbá 1 zsellér és 4 házatlan zsellér szerepel.⁵⁴ Bossányi Ferencnek a másik két bihari birtokán, Szunyogdon és Ottományban, 6 magyar hold (0,125 telek, 1 jobbágy), illetve 80 magyar hold (1,75 telek, 5 jobbágy) tulajdona volt. Szunyogdon az összeírás szerint Bossányi Jánosné nevében 0,5 telek, 25 hold, 2 jobbágy és 2 zsellér volt.⁵⁵ Feltehetően e birtokot is a Ka-

⁵⁰ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 146.

⁵¹ KAZINCZY, *Özvegy Kazinczy Józsefné’ született Bossányi Susána’ Emlékezete* = uo., 165.

⁵² MNL OL: *Mária Terézia úrbéri tabellái* [2025].

⁵³ Az úrbéri tabella magyar holdban számol: 1 magyar hold = 1200 négyszögöl = 4315,5 m².

⁵⁴ MNL OL: *Mária Terézia úrbéri tabellái* [2025].

⁵⁵ Uo.

zinczy család örökölte majd meg – a szunyogdi részjóság szerepel az 1813-as osztálylevélben –, így összességében a Bossányi-ágon az úrbéres állomány 507 hold kiterjedésű 11 jobbágytelekből, 21 jobbágyból és 7 zsellérből állt az összeírás idején.

Az 1813-as osztálykor a Bossányi-ágon ennél már többel, 15 és fél jobbágytelekkel számoltak: „Az most Árendaba lévő és 15 1/2 Telek után pro tempore 155. forintban meg határozottat regale beneficiumokból adodik 1/4 részre 38. for. 45. xr.” Az eltérés oka újabb szerzemény is lehet, de az is, hogy az úrbéri felmérésben az 1/8-ad vagy kisebb telkeket nem vették számításba.

Az 1813-as osztozkodásban azonosítható anyai ági birtokrészek a következők (az 1813-as tulajdonosok: D. = Dienes, M. = Miklós, K. = Klára, Zs. = Zsuzsanna):

- Érsemjéni Bossányi János-féle kúria és majorság: 4577 négyszögöles majorsági kert és ezen 3 zsellérház; 3000 négyszögöl pusztá telek; 2 jobbágytelek (D.);
- Érsemjéni Bossányi Ferenc-féle kúria és majorság (1813-ig Bossányi Zsuzsanna lakhelye, 1813-tól Kazinczy Miklósé); a majorság 1813-ban 6833 négyszögöl (korábban nagyobb volt), 3 jobbágytelek 2 jobbággal, 2 zsellér (M.);
- Érsemjéni pusztá „curialis fundus”: 1100 négyszögöl (M.) és 3000 négyszögöl (D.);
- Érsemjéni „belső fundus” [6300 négyszögöl] fele, 2 jobbágytelek, 3 zsellér(ház) (K.);
- Érsemjéni „belső fundus” [6300 négyszögöl] fele, 3 jobbágytelek, 1 zsellér(ház), 1 üres zsellértelek (Zs.);
- Érsemjéni első osztályú majorsági kaszáló: 195 4/8 hold (M., D., K., Zs.);
- Érsemjéni harmadosztályú kaszáló („Erdőn lévő” és „Mokabeli”): 115 hold (M., D., K., Zs.);
- Érsemjéni „Paptava” kaszáló: 6 hold (D.);
- Érsemjéni erdő: 850 hold (M., D., K., Zs.);
- Az érsemjéni összesen 15 és fél jobbágytelek 155 Rft regálé jövedelmet ad (M., D., K., Zs.);
- Érmihályfalva: részbirtok (D.);
- Érkeserű: 584 és 2/8 hold majorsági szántó föld (M., D., K., Zs.);
- Érkeserű: birtokrész és 1 telek (D.);
- Érszelind: birtokrész (K.);
- Ottomány: birtokrész (Zs.);
- Álmosd: birtokrész (M.);
- Kóly (Kágya): Bossányi Zsuzsanna Darvas Imrétől zálogjogon szerezte meg (korábban Józsefé, 1813-tól Miklósé);⁵⁶
- Kóly (Kágya): részbirtok és szőlő (házzal és pincével), amit Bossányi Zsuzsanna szerzett Bornemissza Ferenc után (Zs.);
- Szunyogd: birtokrész (D., Zs., M.);
- Értarcsa: birtokrész (K.);
- Pásztó (Nógrád vm.): Kazinczy Miklós lakhelye 1813-ig és birtoka ezután is;

⁵⁶ KazLev, 10/2412, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, h. é. n. [Érsemjén, 1813. április 10.], 300.

- Toronyai szabad szőlő: a zempléni Nagytoronya (ma Velká Trňa; SK) a tokaji borvidék közvetlen szomszédjában (D.);
- Margitai majorsági szabad szőlő az Ákor-hegyen (K.).

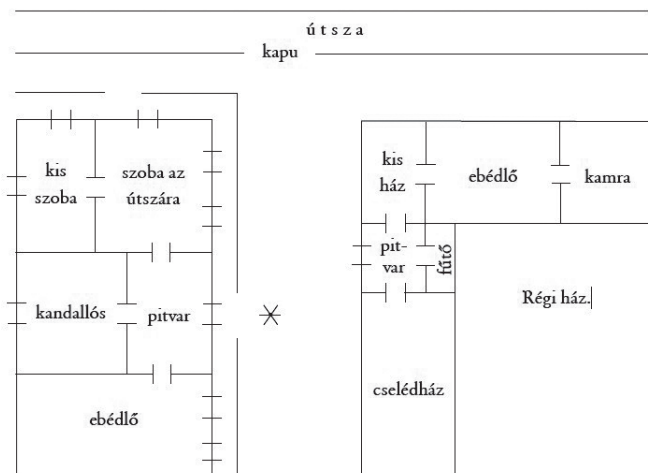
6.7. ÉRSEMJÉN

Kazinczy a bihari Érsemjénben (Érsemlyén, Semlyén; ma: Șimian, RO), az anyai nagyszülei otthonában, a Bossányi Ferenc-kúriának nevezett házban jött világra, innen vitték haza szülei Alsóregmecre. Az érsemjéni református anyakönyvbe október 30-án jegyezték be a keresztelést: „30. 8bris T. Kazintzi József Ur fiatskája N. Ferentz. K. Attya T. Nzts Idősb Pétsi Mihaly Ur. K. Annya T. Bossányi Klára Kis Aszszony.”⁵⁷

1761. február 22-én megszületett első testvére, Dienes, így a kisgyermek Kazinczy visszakerült a bihari nagyszülőkhöz. Hétéves koráig, 1766 végéig itt, a református magyar többségű *Érsemjén*ben neveltették a szülei. Ez idő alatt még három testvére született: 1762. május 13-án Julianna, 1763. június 19-én László, 1766. december 12-én Klára.

Érsemjénben két kuriális ház volt a Bossányiak tulajdonában. Az egyik a Kazinczy nagyszüleié, melyből Bossányi Ferenc 1786-ban, Comáromy Julianna 1798-ban halt ki. Bossányi Zsuzsanna, Kazinczy anyja itt élt élete utolsó éveiben, itt halt meg, így szüleivel együtt ő is Érsemjénben nyugszik. A másik itteni ház a nagyapa testvéréé, Bossányi Jánosé volt. A nagyapai házat az anyja halála után, 1813-ban Kazinczy Miklós, a legifjabb testvér kapta meg, aki addig Pásztón lakott a saját maga építette házban. Bossányi János kúriája Kazinczy Dienesé lett a vagyonmegosztáskor.

Bossányi Ferenc-féle ház 1806-os alaprajzát Kazinczy lerajzolta,⁵⁸ de a kézirat megsemmisült, csak Dékány Kálmán közléséből ismert:

Bossányi Ferenc-féle ház, 1806.

⁵⁷ Érsemjéni református anyakönyv, I. kötet, 10a.

⁵⁸ [KAZINCZY Ferenc „Diárium”] = KAZINCZY 2009, 222.

A rajzon két épület látható, de nincs adatunk arra, hogy melyik mikor épült, így az sem tudható, hogy a bal oldali újabb ház állt-e már a Bossányi nagyszülők idején, és így nem tudható, melyik is lehetett Kazinczy szülőháza.

Ifj. Barta János úgy látta, hogy Kazinczy

„vagyonra nem marad el a gyermekkor idealizált képével ábrázolt Bossányi nagyapánál. Az úrbéri tabellák alapján készített *Adattár* Bossányi Ferencnek Biharban 3 településen összesen 10 1/2 telket tulajdonít 19 jobbággal, nagyjából 350 [kataszteri] holdon.”⁵⁹

Ezért felvetette, „hogyanagi gondjaiban szerepet játszott az igényesebb életforma, a megrendelt könyvek, a levelezés költségei”.⁶⁰ Kazinczy visszaemlékezéseiben egy külsőségeiben szerény, de erős, önfenntartó gazdaságként élt a Bossányi-birtok, a nagyapát pedig érezhető nosztalgiával jelenítette meg:

„Náddal-fedett, vályogból-rakott, de mindennel bővülkedő házában patriarchai felsőséggel éle [...]. [...] Vagyonával keveset gondola; ménese, gulyája, nyájai örömeül voltak, nem hasznára; pásztorai a' szerint számolának, a' mint magoknak tetszett [...]. Szérüje rakva igen sok asztaggal, igen sok kazallal, pinczéje borral, vermei étellel, 's ezeket a' szükség' idején inkább nyitá-meg a' szűkölkedőnek hitelbe 's kamat nélkül, mint a' nyerekedőnek fizetésért.”⁶¹

Kazinczynak az 1813-as birtokosztályban 3 egésztelkes jobbágy és 11 zsellér jutott, a zsellérek legfeljebb nyolcadtelkesek voltak, tehát legfeljebb 4 és 3/8-ad jobbágytelkes lehetett. A Bossányi nagyszülők 10 1/2 jobbágytelekkel rendelkeztek, tehát egy több mint kétszer nagyobb gazdaság szolgált ki a szerény életvitelű és kevés gyermekű háztartásukat egy sokkal kedvezőbb gazdasági környezetben.

---

⁵⁹ IFJ. BARTA 2009, 287.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ KAZINCZY, *Pályám' Emlékezete [I.]* = KAZINCZY 2009, 472.

7. Kazinczy mezei birtokai és jövedelmei

7.1. A FORRÁSOKRÓL

Kazinczy birtokrendszere a széphalmi kúriából, az azt övező belső kertből, a ház körüli majorsági kertből és épületeiből (gazdasági épületek, ólak, magtárak, zsellérházak stb.), majorsági szántóföldekből, jobbágytelkekből, zsellérföldekből, közös használatú erdőkből, legelőkből és rétekből, továbbá szőlőbirtokokból állt. A házhoz közvetlenül kapcsolódó belső kert nagyságáról és tagolásáról fentebb volt szó: [→ 3.1. **Széphalom kijelölése**].

Kazinczy egy többlépcsős folyamat során kapta meg a birtokait:

– 1790–1794 során az anyja kijelölt számára birtokrészeket, amelyeket elsősorban Kazinczy feljegyzéseiből és leveleiből lehet utólag megközelítően azonosítani: [→ 3.1. **Széphalom kijelölése**].

– 1806-ban Bossányi Zsuzsanna újra kijelölt fia számára földeket, ennek elsődleges adatforrása az „Álmosdi Tractátus”: [→ 5.7. **Az első vagyongegosztás (1805–1806)**].

– 1813-ban az anyja halála után a testvérek jogilag is megosztották a vagyont, erről hivatalos okirat készült: [→ **Az 1813-as osztálylevél**].

A következő fejezetek adataiból majd látható lesz, hogy a fogság előtt átadott birtokrészeket 1806-ban újra átadta Bossányi Zsuzsanna az „Álmosdi Tractátus”-ban (és ezeken felül még más javakat is), majd az 1813-as osztály rögzítette Kazinczy tulajdonjogát (további javakkal megtoldva). E folytonosság miatt érvényesek a későbbi felmérések adatai a korábbi állapotokra vonatkozóan is.

1814-ben Kazinczy Steiner Ádám földmérővel¹ felmérte a széphalmi földeket, számításait Kazinczynak a *Minden földjeim. 1814. Aug. 18d.* című feljegyzése őrizte meg: [→ **Minden földjeim. 1814. Aug. 18d.**].

1824-ben meghalt Kazinczy öccse, Dienes, tőle néhány újabb birtokrészt örökölt Bihar vármegyében: [→ 11.14. **Kazinczy Dienes nagyváradi hagyatéka, 1824.**].

1872-ben a Magyar Tudományos Akadémia felmérte a Kazinczy-alapjának birtokában lévő széphalmi és alsóregmeci (mikóházi és csörgői) birtokait, hogy a gazdasági területeket eladhassa, annak jövedelméből a belső birtokot, a kertet rendezhesse. A felmérést a földhitelintézet megbízásából Tanárky Gyula – Kossuth Lajos egykori titkára – végezte el, a jelentését az MTA 1873. január 12-i igazgatósági ülésén fogadták el.² E felmérésben foglalt földek Kazinczy egykori majorsági birtokát írták le.

¹ Zemplén vármegye hites földmérője Steiner Ádám volt, 1815-ös működéséről van adat (DONGÓ 1914b, 311).

² TANÁRKY 1873.

7.2. MAJORSÁGI SZÁNTÓK, RÉTEK, LEGELŐK

A széphalmi birtokközpont eredetileg az alsóregmeci Kazinczy-birtokok része, tehát apai ági örökség volt [→ **6.2. Apai birtokrészek**], a korabeli fogalmak szerint *praedium* vagy puszta. Tehát egy olyan földesúri kezelésben tartott birtokrész, amely nincs jobbágyteleknek kiosztva, és amely távolabb feküdt a településtől és a nemesi birtokközponttól (Alsóregmectől), és amelyen majorsági gazdálkodás van (vagy volt, de elnéptelenedett).

A majorság (*allodium*) az a föld, melyet a földesúr nem osztott ki jobbágyteleknek, hanem saját kezelésében megtartott, és a jobbágyok és zsellérek robotmunkájával és/vagy állandó alkalmazottal műveltetett. A majorság részei lehetnek: kert, szántóföld, rét, legelő, tilalmas erdő, szőlő.³

Kazinczy anyja a fogság előtti időszakban a széphalmi kúria felépítésével, a belső kert kijelölésével és „egy egész kis gazdaság” kimutatásával a pusztából majorsági birtokközpontot hozott létre. Bossányi Zsuzsanna ezeket a majorsági szántókat a fogság előtt átengedte fiának, majd 1806-ban újra átadta az „Álmosdi Tractátus”-ban, de Kazinczy tulajdonjogát csak az 1813-as osztálylevél rögzítette. Az 1814-es felmérésben („Minden földjeim”) széphalmi (I.), mikóházi (II.) és csörgei/csörgői (III.) főbb birtoktestek, továbbá még néhány kisebb szántóföld nagyságát adta meg a földmérő nyomán Kazinczy. Ezek tekinthetők a Kazinczy birtokában volt majorsági szántóknak, ám nem mindegyik került azonos időben a tulajdonába.

A széphalmi birtoktest (I.) 41 magyar hold és 982 négyszögöl, nagyjából 18 hektár volt. Ebből – az 1813-as birtokosztály szerint – a széphalmi kúria belső kertjének 6000 négyszögölt, kb. 2 hektárt tekintettek. Ez lehetett az a szántó, melyet Bossányi Zsuzsanna már az első fázisban, 1790 és 1794 között átadott, mint „a ház körül, mind a töltés végén Regmecz felé” lévő táblákat.⁴ [→ **3.1. Széphalom kijelölése**]

A fogság előtt kijelölt majorsági (széphalmi [I.]) szántóföldek azonosítása az 1806-os és 1814-es leírásokból lehetséges.

I/1. A Liget: eredetileg erdő volt, ennek egy részét már a fogság előtt irtani kezdték Kazinczy számára. Kazinczy részben szőlőt, majd zöldségeskertet tervezett a helyén, de végül szántóföld lett [→ **3.3. Hol terült el...**]. A Ligetet az 1806-os „Álmosdi Tractátus” is átadta Kazinczynak: „3) a Liget felé tett el Árkolasban mind azt, a mi 1805-ben nem Oztatott, úgy hogy a Liget felől való Ortás a Patakig, melly ezt a Kertelést két felé Osztja, neki essék.” Ezt a birtokrészt Kazinczy 1810-ben „huszonegy köből alá való”⁵ nagyságúra becsülte, amely 21 köbölnyi búza elvetésére elegendő területet jelentett, azaz a nagysága 21 magyar hold vagy 90 720 m² vagy (kerekítve) 9 hektár.⁶ 1814-ben Steiner Ádám földmérő a „Liget alatt” 25 magyar hold és 476 négyszögöl területet mért fel.

³ BÁN Péter, *allodium* = MAGYAR TÖRTÉNELMI FOGALOMTÁR, I, 28–29.

⁴ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 121.

⁵ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaim* = KAZINCZY 2009, 156.

⁶ A köblös föld 1200 négyszögöl, tehát 1 magyar hold. A kataszteri hold 1600 négyszögöl. A magyar hold 0,75 kataszterit jelent. (IFJ. BARTA, 401.)

I/2. A „Kert és patak között”: 1814-ben Steiner Ádám mérése alapján ez a szántóföld 8 magyar hold és 910 négyszögöl volt. Ez bizonyára azonos az „Álmosdi Tractátus” így leírt földjével: „2.) a mit az Ujheli uton alól a Pitlés Malom felé 1794 előtt használt”.

I/3. A „Kert előtt és ház előtt (Belé számlálván csűrhelyet, pástot, kertelést a’ temetőnél)”: ez az 1814-es földmérés meghatározása, amely szerint ez a szántó 7 magyar hold és 796 négyszögöl volt. Ezt a területet az 1806-os „Álmosdi Tractátus” e leírással adta át Kazinczynak: „1-o) a temetőtől kezdvén, véggel Ujhel felé fekszenek fel a Bányácskára fekvő Utig a téglá vető mellett.”

A széphalmi (I.) birtoktesteket a fogság előtt, majd az 1806-os egyezségben is átengedte Bossányi Zsuzsanna, de ennél több szántóföldet – a források szerint – egyik alkalommal sem adott át.

Az 1813-as osztálykor kerültek Kazinczy birtokába a mikóházi (II.) és a csörgei/csőrgői (III.) majorsági szántóföldek. Mikóházán az 1814-es felmérés szerint 38,5, Csörgön pedig 41,5 magyar hold nagyságú szántója volt, amelyek több kisebb-nagyobb földből – részben zsellérföldekből – álltak, és ezeken túl még 6 és 3/4 hold egyéb földdel számolt 1814-ben.

Az 1813-as osztállyal tehát Kazinczy majorsági szántóföldi területe kb. 42 magyar holdról nagyjából a háromszorosára nőtt.

Az 1814-es *Minden földjeim* kimutatása szerint Kazinczy szántóföldjeinek nagysága összesen 128 magyar hold és 801 négyszögöl (55,6 hektár) volt: ebben benne vannak a ház körüli széphalmi (I.), illetve a további, Alsóregmec határában elterülő, mikóházi (II.) és csörgői (III.) földek is. Ez összhangban áll az 1813-as osztálylevéllel, amely szerint Kazinczy majorsági szántóföldjeinek nagysága 130 és 1/3-ad magyar hold.

1794 előtt Kazinczy a szántóföldek mellé kapott még a leendő majorsága számára egy „300 forint ára szénát megtermő rétet”, továbbá egy évi 180 Rft-ot jövedelmező, haszonbérbe adott malmot is.⁷ [→ 7.3. **Feudális jövedelmek: föld, regálé, árenda, úrbér**]

1806-os „Álmosdi Tractátus”-ban több rétet, legelőt is kapott Kazinczy: „Regmeczi Rétek Delineatioja Szerént a 37. 38. és 40. Numerus alatt Lévo Kaszálók”; „az Alsómalom alatt a hol a Kender bülyü vagyon a Hoszszú Láz felé fekvő rétt a Malom Árkáig”. Ezenfelül egy alsóregmeci majorsági szőlőt és a Liget nevű tilalmas erdő részleges használati jogát is megkapták, illetve két széphalmi zsellér (Bely és Huszovszki) is neki dolgozott (és fizetett, ha volt 1/8-ad vagy 1/16-od jobbágytelkük). A széphalmi (I.) szántón túl ezek lehettek Kazinczy majorsági birtokának részei 1806–1813 között. Emellett még a malmokban szabad őrleést, a molnárok alkalmi munkáját, marháit szabad legeltetését, gulyahasználatot, évjáradékot, pálinkaház-építésijogot, továbbá külső birtokként a Jesztrebi birtokot „a hozá tartozó Csébei, Imregi, Szürnyegi haszonvételekkel együtt, Korcsma és Mészárszékbeli juss”-t kapta meg az anyjától [→ 7.5. **Magyarjesztrebi részirtok és erdő**]. Bossányi Zsuzsanna 1806-ban úgy rendelkezett a fentebb idézett „Álmosdi Tractátus”-ban, hogy a szántóföldekből hozzon létre Kazinczy belső kertet: „Szakaszsza ki azt, a mit Udvarnak, Kertnek, Marha akolnak, és Szűrűs Kertnek akar fogni”.

⁷ [KAZINCZY Ferencz Fölgjegyzései] = KAZINCZY 2009, 121.

Az 1813-as osztálylevél majorsági birtokként a szántóföldeken (I., II., III.) felül még 116 magyar hold rétet és 3,1 magyar hold krumpliföldet is Kazinczy tulajdonába juttatott; ezek bizonyára részben vagy teljesen azonosak lehetnek az 1806-os szerzeményekkel. Meghagyta a testvérekkel közös Liget nevű erdő használati jogát, és átadta (meghagyta) két, szintén osztatlan majorsági szőlő, az Alsóregmec határában lévő ritka-hegyi és a Felsőregmec határában lévő mátyásházi dézsmás szőlőket. [→ 8.7. Mátyásházi és ritka-hegyi szőlők]

A Magyar Tudományos Akadémia 1872-es felmérése szerint a széphalmi birtok (kerekítve) 109 kataszteri hold (k. h.)⁸ szántóföldből, 36 k. h. rétből, 35 k. h. legelőből és 126,5 k. h. erdőből, továbbá 22 k. h. „beltelek”-ből állt. E forrás szerint – 1813-tól – az összes széphalmi és alsóregmeci Kazinczy-birtok a beltelekkel együtt nagyjából 330 kataszteri hold, vagyis 190 hektár területű lehetett, amelyből a szántó 62,7 hektárt tehetett ki. Összességében az akadémiai kimutatás több mint 10%-nyi eltérést mutat a Kazinczy-korabeli adatokhoz képest. Az Akadémia 109 kataszteri hold szántót, illetve 71 kataszteri hold rétet és legelőt, Kazinczy pedig pedig 128,7 magyar hold, azaz 96,5 kataszteri hold szántót, illetve 116 magyar hold, azaz 87 kataszteri hold rétet tartott számon. Ennyi eltérést a mérések pontatlansága vagy a telekhatárok elmozdulása (el-szántás, a határoló vízfolyás elmozdulása stb.) is okozhatott, de akár a földterületek átsorolása is, például erdővé. Az egykor osztatlan közös tulajdonban volt erdőből jelentősen többet mért fel az Akadémia.

7.3. FEUDÁLIS JÖVEDELMEK: FÖLD, REGÁLÉ, ÁRENDA, ÚRBÉR

Az 1813-as osztálylevél nagy segítséget ad a korlátozott tudású utókornak azzal, hogy az egyes vagyonelemeket összemérhetővé teszi, a mezőgazdasági területeket érték és méret alapján arányosítja, de főleg azzal, hogy az összes vagyon értékét számított jövedelem alapján is megadja:

„az A. Regmeczi rész: mellynek jövedelmét 4962. Rforint 56 2/8 krajczárra defigáltuk: fog tenni 3. Ratat: az ÉrSemjéni pedig, mellynek jövedelmét 6630. Rforint 4 1/8 krajczárba defigáltuk, 4 Ratat, és így; hogy ezen osztály alá vett egész Jozzágnak a Jövedelme öszveséggel tészén 11593 Rf. 1 xczart, mellyből fog esni egy hetedrészre 1656 [Rft.] 8 4/8 krajczár.”⁹

Vagyis az 1813-ban tehermentesen Kazinczy birtokába kerülő jószágok várható jövedelmét 1656 Rft-ra becsülték. Ez az összeg papír rénes forintban értendő. Ebben az évben a rendkívül magas infláció miatt a hivatalos számított érték szerint 7 papír Rft 1 ezüst Rft-ot ért januárban.¹⁰ E skála szerint átszámítva 236 és fél ezüst Rft jövedelmű

⁸ 1 kataszteri hold = 0,5755 hektár = 5755 m² = 1600 négyszögöl.

⁹ [→ Az 1813-as osztálylevél]

¹⁰ DANYI Pál, *A napóleoni háborúk inflációja 1799–1818*

<https://artortenet.hu/a-napoleoni-haboruk-inflacioja-1799-1818/> = DANYI [2023]. (A tényleges értéke az ezüstforintnak még nagyobb lehetett.)

az örökség, ami az ifjúkor hivatali fizetéshez, az évi 600, majd 1500 Rft-hoz képest szerénynek tetszik, hiszen „József alatt a’ papiros pénz még egyértékű volt az ezüst és arany penzzel.”¹¹ Ám a jövedelem nagy részét terményben kapta meg a földesúr a job-bágyától, illetve fémpénzben igyekezett beszedni a pénzbeli járandóságot.

Kazinczy egy hold bevetett föld után 3-8 forint (Vft?) haszonnal számolt 1830-ban.¹² Eszerint Kazinczy 130 hold majorsági szántója átlagosan évi 650 forint jövedel-met hozhatott.

1794 előtt Kazinczy a kb. 42 hold szántóföld mellé kapott még az anyjától „300 fo-rint [Rft] ára szénát megtermő rétet”, továbbá egy évi 180 Rft-ot jövedelmező malmot is.¹³ Ezek összevétele (de nem a tiszta jövedelme) nagyjából 1000 Rft-t lehetett, ami megfelel az 1805-ös Kazinczy Péter-féle vagyonomegosztási terv 1000 Rft-os évjára-dék-ajánlatával – csak az utóbbi az infláció miatt már kevesebbet ért.

A haszonbérbe adott malom évi 180 Rft-os jövedelme a Kazinczy család regálé jo-gon alapuló árendás bevételei közé tartozott.

A regálé (*regalia*) királyi felségjogon szerzett, királyt illető jövedelmet, monopóliu-mot jelent.¹⁴ Korszakunkra a kisebb regáléjövadalmak közül a kocsmá, a malom és a mészárszék alapításának és fenntartásának joga földesúri (illetve városi) előjog lett. A földesúr saját földjén építhetett sör- és pálinkafőzőt, italmérést, malmot és mészárszék-et, ezeket saját embereivel üzemeltethette, vagy továbbadhatta bérbe, árendába. A monopoláris helyzet jelentős haszonnal járt.

Kazinczy írta le azt az 1801. december 2-án kelt iratot, amely a Széphalom környéki haszonbérbe adható földesúri regálék ügyével foglalkozik, és amelyből kiderül, hogy a Goldgráber József rudabányácskai zsidónak bérbe adott „széphalmi állásos, pincés nagykocsmá, ser- és pálinkaház, a Hosszúláz melletti malom, kendertörő, fűrészmalom, a Bózsva-patakon lévő pálinkaház és két darab rét” évi 900 Rft-ot jövedelmezett a családnak.¹⁵ A Kazinczy anyja által megkötött szerződés 1799. január 1-től 1804. december 31-ig élt, azelőtt a jószágokat „ugyan csak árendában Burger Jónás Zsidó” bírta. A bérleti díjat és kamatait Bossányi Zsuzsannának vagy Kazinczy Józsefnek kellett átadni.¹⁶ Széphalom árendái már csak ezért sem kerülhettek Kazinczyhoz 1805 előtt.

Az érsemjéni birtokrészeiről még jelentősebb regálé jövedelmet vont a család: 1804 „*Aprilis 2d.* A’ Semlyéni Csapszékét Salamon és Ábrahám Áron árendálja 1525 Rft – a’ Mészárszékét Fráter Antal 21 Rf. – a’ boltot Jákob 15 f.”¹⁷

A nem majorsági földek közül ismert a magyarjesztrebi részbirtok és erdő jövedel-me (bevétele), amelyet Kazinczy kapott meg 1806–1813 között:

¹¹ KAZINCZY, *Engem illetők* = KAZINCZY 2009, 323.

¹² KazLev, 21/5183, Kazinczy Ferenc – Desselwffy Józsefnek, Sátoraljaújhely, 1830. június 29., 326.

¹³ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 121.

¹⁴ BÁN Péter, *regálék* = MAGYAR TÖRTÉNELMI FOGALOMTÁR, II, 132–133.

¹⁵ HÖGYE 2005, 40. – Az irat másolata Kazinczy kézírásában: MNL.BAZML.SFL, IV. 2008/f Loc. Jur. 118. No. 483.

¹⁶ A szerződés szövegét közli Hőgye István: HÖGYE 1990, 9–11.

¹⁷ [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”] = KAZINCZY 2009, 201.

„Semlyénből	200.
Jesztrebről először	160.
<u>másodsor</u>	<u>130.</u>
	490 ¹⁸

Az Érsemjénből bejövő 200 Rft bizonyára az az évi járadék, amit szintén az anyjától kapott az 1806-os megállapodásnak megfelelően.

A petneházi részbirtokról a rosszabb években alig volt jövedelme, a jobbokban néhány száz forint lehetett [→ 7.4. **Petneházi birtok**]. Szőlőiből néhány száz, jobb években egy-két ezer forintot vehetett ki [→ 8. **Kazinczy szőlőbirtokai és borjövödelmei**]. Utóbbi bevételekből levonandó a munkabér költsége, a nem majorsági földeket és szőlőket ugyanis vagy bérbe adta, vagy bérmunkával műveltette Kazinczy, mivel nem volt elegendő úrbéres embere.

Az úrbéres jövedelmek a földesúr zsellérjeinek és jobbágyainak szolgáltatásaiból származtak, e gazdálkodás alapja a jobbágytelek volt.

A jobbágytelek (*sessio*) a jobbágy használatába átadott birtokrész, amelyet az 1767-es úrbéri rendelet óta nem vehetett vissza a földesúr a majorsági gazdálkodásba, nem becsülte ki a jobbágyát, tehát jogilag korlátozott tulajdona volt.¹⁹ A jogkorlátozás az adásvételre is kiterjedt: a jobbágytelek 1816-ig nem volt eladható.²⁰ Ennek ellenére van példa adásvételre: 1785-ben egy negyedtelket egy zsámbéki jobbágy 620 Rft-ért vett meg a sógorától Husz Ildikó adatai alapján.²¹

A Mária Terézia-korabeli urbárium ([→ 6.2. **Apai birtokrészek**]) rögzítette a parasztoktól a földesúrnak fizetendő adószerű járandóságokat és robotot. Ebből tudható Kazinczy apjának, Józsefnek az úrbéri jövedelme, amit ifj. Barta János így foglalt össze:

„Józsefnek 3 településen (ebből csak egy zempléni, Kis Tárkány) 17 3/4 telken 18 jobbágya volt 342 hold szántóval, 150 kaszás réttel. Jövedelmei javarésze egyik Abaúj megyei birtokáról, Alsó Regmecről származott: évenként 936 nap igás-, vagy ezt helyettesítő kétszer annyi gyalogrobot, 18 Ft árenda, 18 öl fa, 108 öl fonal, 36–36 kappan és csirke, 216 tojás. Másik abaúji birtokán, Mátyásházán, csak egyetlen zsellére volt. Nem tudható, hogy ez a zsellér mennyi földdel rendelkezett, mivel az úrbérrendezéskor az 1/8 teleknél kisebb paraszti földet nem vették fel a táblázatokba. Kis Tárkányban élő ugyancsak egyetlen jobbágyának, név szerint Némety Józsefnek 3/4 telken 6 hold szántója és 7 kaszás rétje volt, ami alapján (megint választható módon megadva) 21 3/4 nap marhás (igás) vagy 43 1/2 nap gyalogrobottal, 1 rénes forint árendával, 3/8 öl tűzre való fával, 2 1/4 font fonallal, 3/8 icce vajjal, 3/4 kappannal, 3/4 csirkével valamint 4 és fél tojással [sic!] tartozott földesurának.²²

¹⁸ KazLev, 5/1256, Kazinczy Miklós – Kazinczy Ferencnek, Érsemjén, 1808. március 15., 360–361. – Váczy János magyarázó megjegyzései [ ]-ben.

¹⁹ OROSZ 2010, 32.

²⁰ Husz 2000, 7., 9. lj.

²¹ *Uo.*, 17.

²² Ifj. BARTA 2009, 284–285.

Vagyis idősebb Kazinczy Józsefnek 1773 körül 17 és 3/4 telken 18 jobbágya és 1 zsellérje volt. A fenti adatok szerint a Kazinczy család egy egésztelkes jobbágyának éves kötelezettsége:

- robot: 52 nap igásrobot vagy 104 nap gyalogrobot;
- árenda: 1 Rft;
- tűzifa: 1 öl;
- fonal: kb. 6 öl;
- baromfi: 2 kappan és 2 csirke;
- tojás: 12 db.

Ez megfelel az 1767-es úrbéri pátens által előírt számoknak, habár a rendelet szerint még 1/2 icce vaját és 1/3 borjút kellett adnia egy egésztelkes jobbágyának, fonalat viszont nem. Ezekon felül még „4 egész telek együttesen tartozott évi egy alkalommal hosszúfuvarat teljesíteni, legfeljebb kétnapi járóföldre.”²³ Továbbá még vadászási kötelezettségük is volt ártalmas vadakra: egésztelkenként évi 3 nap.

Az „árenda” valójában a földbér (*census*) volt, melyet a telki állomány használatának fejében fizetett a jobbágy a földesúrnak; ennek mértékét az 1767-es úrbéri rendelet rögzítette évi 1 Rft-ban. A 2-2 kappan és csirke és a 12 tojás az „ajándék” volt, ennek mértékét szintén ez a rendelet szabta meg. A pátens szerint járó 1/2 icce vaját és 1/3 borjút talán a fonallal váltották ki a regmeci jobbágyok, vagy az az elv érvényesült, hogy az úrbéri rendelet nem írhat elő nagyobb terhet (csak alacsonyabbat), mint a helyben élő szokás.

Kazinczy korából nem ismert úrbéri összeírás Alsóregmecen és Széphalmon, de mivel a régebbi urbariumok mintául szolgáltak az újabbaknak,²⁴ illetve Mária Terézia rendelete is hatályos maradt, ugyanilyen szolgáltatásokkal számolhatunk Kazinczy esetében is. Az 1813-as birtokosztálykor Kazinczy földjein 3 egésztelkes jobbágy és 11 zsellér szolgált. Név szerint: Bapkó János, Velejti János, Timkó János jobbágyok, illetve Szakszon György, Gocsik György, Krácskó Palkó, Kis Rusznák, Hornyák György, Ragyák Mihály, Onder Mihály, Keselly János, Dobai Mihály, Béres György és Ilkó zsellérek. [→ **Az 1813-as osztálylevél**]

A három egésztelkes jobbágy szolgáltatásaként az alábbiakat kaphatta meg Kazinczy:

- robot: évi 156 nap igásrobot vagy évi 312 nap gyalog robot;
- árenda: évi 3 Rft;
- tűzifa: évi 3 öl (összesen kb. 10 m³, házhoz szállítva);
- fonal: kb. 18 öl (összesen kb. 34 m);
- baromfi: évi 6 kappan és 6 csirke;
- tojás: évi 36 db.

A zsellérek használhatták a közös legelőt és erdőt, ám legfeljebb 1/8-ad telekkel rendelkeztek, ha volt egyáltalán telkük, és sem szántójuk, sem kaszálójuk nem volt.²⁵

²³ KALMÁR János, *jobbágy: 2. újkor* = MAMŰL 2003–2014, IV, 472.

²⁴ TRINGLI István, *urbárium* = MAMŰL 2003–2014, XII, 225.

²⁵ KALMÁR János, *jobbágy: 2. újkor* = MAMŰL 2003–2014, IV, 472.

Kazinczyék zsellérjei feltehetően földesúri szívésségből kaptak lakóépületet a majorságban, és használhattak szántót és kaszálót. A házas zsellér évi 1 Rft cenzussal, 18 nap gyalogrobottal tartozott földesurának, míg a házatlan csak 12 nap gyalogrobottal.²⁶ A 11 zsellér eszerint legalább 132, legfeljebb 198 napon végzett úrdolgát.

Ha gyalogrobotban számolunk, akkor Kazinczy 444-510 napnyi robotmunkával műveltethette 1813-tól a 130 hold nagyságú majorsági szántóföldjeit, kaszálathatta rétjeit, termeltethette zöldségeit, valamint egyéb munkákat is elrendelhetett.

Az úrbéres népek kilenceddel, vagyis a jobbágytelekről betakarított termények egytizedével is adóztak Kazinczynak. Az úrbéri rendelet a jobbágytelek szántóföldi részét 26–32 magyar holdban határozta meg. Idősebb Kazinczy József jobbágyainak – a fent idézettek szerint – átlagosan csak 19,3 hold jutott. Kazinczy 3 jobbágyának eszerint kb. 60 hold szántója lehetett. A zsellérek földjeinek nagysága nem ismert, de legfeljebb 1/8-ad jobbágytelket bírhattak, összesen a 11 személy talán egy jobbágytelknyit, de lehet, hogy semennyit. Vagyis Kazinczy 60-80 hold szántó után szedhette be a kilencedet.

E jövedelmet szintén csak megbecsülni lehet. Egy magyar hold egy köből búza elvetésére elegendő terület volt. Egy átlagos évben 4-5-szörös termésre számíthattak. T. Mérey Klára szerint „[a] XIX. század első felében ugyanis a gabona termésátlaga az országban 6-7-szeres volt, a 4-5-szörös termés már közepes, a 4-nél kevesebb pedig gyenge.”²⁷ 1 pozsonyi mérő (kb. 1 köből) búza átlagára az 1810-es években 18 és fél, az 1820-as években 3 és fél Rft volt.²⁸ Egy holdról fél köbőlnyi kilencedre számíthatott Kazinczy, aminek a piaci ára az 1820-as években 1,75 Rft volt, ami 60-80 holdra vetítve 105–140 Rft-ot ad.

A jobbágy pénzjárdékkal is tartozott földesurának. Az 1813-as osztálykor a Bosnyai-ágon 15 és fél jobbágytelekkel számoltak a Kazinczy testvérek: „Az most Árendaba lévő és 15 1/2 Telek után pro tempore 155. forintban meg határozottatott regale beneficiumokból adodik 1/4 részre 38. for. 45. xr.” Vagyis a 15 és fél jobbágytelek 155 Rft jövedelmet adott, azaz 10 Rft-ot telkenként. A „bérleti díj” az úrbéri rendelet szerint csak 1 forint, de ha ezt ezüstforintértékben szedték be a földesurak, az papírban lehetett 10 Rft, habár a hivatalos számított érték szerint 1813. januárban 1 ezüst Rft csak 7 papír Rft.²⁹ Kazinczy jobbágyai és zsellérjei így 30-40 Rft-ot adózhattak készpénzben.

Összegezve: Kazinczy úrbéres haszonvételei talán elegendő tűzifát szolgáltathattak, a majorság megművelésére is elegendő lehetett a robotmunka, és készpénzben is érzékelhető jövedelmet jelentett: közepes termésű évben a cenzussal együtt 150 Rft körül lehetett a bevétel.

²⁶ BÁN Péter, *zsellér* = MAGYAR TÖRTÉNELMI FOGALOMTÁR II, 264.

²⁷ T. MÉREY 1970, 443.

²⁸ KÖRÖSI 1873, 236.

²⁹ DANYI Pál, *A napóleoni háborúk inflációja 1799–1818*

<https://artortenet.hu/a-napoleoni-haboruk-inflacioja-1799-1818/> = DANYI [2023].

7.4. PETNEHÁZI BIRTOK (1813–1818/1824.)

Kazinczy az anyai rész megosztásakor József öccsével közösen jutott a szabolcsi Petneházán és a közeli nyíriklódi pusztán (ma: Kántorjánosi) fekvő földek birtokába. A birtok belső telekből, szántó- és kaszálóföldekből állt. Bossányi Zsuzsanna korábban egy zsidó bérlő kezelésébe adta e földeket, ezt a szerződést 1813. január 1-én mondták fel a testvérek. A felmondás után hosszas elszámolási vita alakult ki: „Petneházán mind az volt Arendással baj van, mind az Aratással.”³⁰ A testvérpár nem osztotta fel a birtokot, ám műveltetésével és a regáléjüvedelmek kezelésével tunyogi Szűcs Dánielt (1780 k.–1833) bízta meg, aki helyben lakó birtokos nemes, ügyvéd, Szabolcs vármegyei táblabíró volt.³¹ A petneházi ügyvéd napszámosokkal műveltette, illetve helybeli gazdálkodóknak bérbe adta a szántókat, kaszálókat, erdőket. A Kazinczy testvérek és az ügyvéd levelezéséből látszik, hogy a gazdálkodás sok gonddal és csekély haszonnal járt, a levelek jó részét elsőként kiadó Badics Ferenc összegzése szerint

„a földek egy része több éven át víz alá került, 1816-ban országosan rossz termés volt, ezekhez járult a kétszeri devalvatio, úgy hogy Sz[űcs] D[ániel] jelentése szerint 1817-ben már senki sem tudott fizetni s oly nagy volt az inség, hogy a vármegyének kellett a nép élelméről, vetőmagjáról gondoskodni.”³²

Az 1816-os rossz termésnek és országos inségnek részben globális oka volt: a történelmi idők legnagyobb vulkánkitörése az indonéziai Tambora kitörése volt 1815-ben, amely annyi hamut és törmelékelt lövelt ki, hogy 1816-ot „nyár nélküli év”-ként emlegették.³³

Egy termőföld haszonbérbe adása általában kényszerű megoldás volt, mivel így kevésbé volt jövedelmező, még kedvező időjárás esetén is. Szemere Pál 1814-ben négy ökröt kapott az anyjától, aminek azért örvendett, mert így maga műveltethette az eddig haszonbérbe adott földjét: „Eddig harmadában adám ki földeimet ’s felében kaszálóimat. Így kétségkívül nem lehet boldogúlnom.”³⁴

A birtok felosztását már 1813 nyarán sürgette Kazinczy József: „Az Ősszel pedig ha tsak lehet osztozkodjunk meg, mert így nem tsak az hogy kárunk lehet sőt van is de a mellett bajunk is lehet.”³⁵ Kazinczy 1814 őszétől többször is megpróbálta bérbe adni a részét, de sikertelenül, mert – mint Szűcs írta – túl sokat kért a részben belvizes földekért:

³⁰ KazLev, 23/5789, Kazinczy József – Kazinczy Ferencnek, Alsóregmec, 1813. július 16., 226.

³¹ Az életrajzi adatok forrása: BADICS 1912, KUJBUSNÉ 1993.

³² BADICS 1912, 320–321.

³³ VADAS 2023.

³⁴ KazLev, 11/2646, Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, Pécel, 1814. április 15., 344.

³⁵ KazLev, 23/5789, Kazinczy József – Kazinczy Ferencnek, Alsóregmec, 1813. július 16., 227.

„A’ Tekintetes Úr kívánságát a’ Józsig arendába való adása iránt mind Urakkal és Nemesekkel, mind Zsidókkal, mind ide való, mind Beregh Vármegyei szegény emberekkel közlöttem, de olly móddal senki sem veszi ki.”³⁶

Szűcs nem teljeskörűen vitte a birtok ügyeit, a fontosabb munkák idején a testvéreknek személyesen vagy egy kiküldött gazda által kellett (volna) ellenőrizni a munkákat, beszedetni a termésből bérleti díjként járó részt. Szűcs szerint e jövedelem begyűjtésére sem fordítottak elég figyelmet: „Sok utánna való járással szedte be [a gazda] a’ mit be szedett, minthogy az Őszszel sok készület után sem küldtek a’ Tekintetes Urak az életért.”³⁷

A testvérek talán egymásra vártak, a közös birtoknak nem volt igazi gazdája. Egyik levelében József hivatali teendőire hivatkozva küldené inkább Ferencet Petneházára:

„Én nem mehetek az Isten és Világ a bizonyságom, mert holnap viratakor is officiose kell el mennem, [...]. [...] tsekély ítéletem szerént leg jobb lenne ha Bátyám Uram maga által menne Petneházára, és a Rendeléseket meg tenné az Aratás iránt, ha Fözelék kell, részemről a Feleségem tsak izennyen Neki Bátyám Uram mindjárt küld Lentsét, Darát Paszulyt, és Kását, söt ahhoz zsirozóra is.”³⁸

Kazinczy Ferenc (és József), illetve Szűcs Dániel levélváltásából 24 tételt ismerünk, e levelekből a mezei gazdálkodás több részlete is felsejlik.

1813. május 22-én kelt az ügyvéd-intéző első ismert levele Kazinczyhoz. Beszámolója szerint a tavaszi vetés földjei 57 vagy 60 köből nagyságúak, de vannak még ugarföldek is; az erdőben a korábbi árendás által tett kárt 110 forintra becsülték fel.³⁹

Három héttel később arról írt, hogy az erdőben tett kárért egy újabb becslés szerint csak 60 forintig felelős a korábbi árendás; a búza 3 forint volt korábban; 10 köbölt aratnak majd a Kazinczy testvéreknek; az ugar 8 köblös „szél hordta homok”, melyet egy-egy köből szemért lehet kiosztani (egyébként 2-2 lenne); a kaszálók is kiosztattak.⁴⁰

Következő levelében már az aratók felfogadásáról tudósított (tehát nem a teljes birtok volt árendába adva, egy részét napszámosokkal műveltették); 30 keresztet arattak Kazinczyéknak; az aratók bére a termésből minden 7. vagy 8. vagy 9. kereszt lesz és még az élelem (eddig 3 forint 32 krajcár és még némi liszt, paszuly, só: 10 forintból kijön); a korábbi árendás a maga vetését 240 forintért eladta, ebből 112 forintot lefoglalt Szűcs Kazinczyéknak, továbbá a vermes búzát is lefoglalta; az árendás alkudni akart, és bérlő maradna, de Szűcs „tsavargó Zsidó”-nak nevezte.⁴¹

³⁶ KazLev, 14/3189, Szűcs Dániel – Kazinczy Ferencnek, Petneháza, 1816. április 19., 141.

³⁷ KazLev, 14/3223, Szűcs Dániel – Kazinczy Ferencnek, Petneháza, 1816. június 1., 217.

³⁸ KazLev, 23/5789, Kazinczy József – Kazinczy Ferencnek, Alsóregmec, 1813. július 16., 226–227.

³⁹ KazLev, 10/2440, Szűcs Dániel Kazinczy Ferencnek, Nagyikálló, 1813. május 22, 381–382.

⁴⁰ KazLev, 24/6029, Szűcs Dániel – Kazinczy Józsefnek és Kazinczy Ferencnek, Sárospatak, 1813. július 16., 146–147.

⁴¹ KazLev, 24/6030, Szűcs Dániel – Kazinczy Józsefnek és Kazinczy Ferencnek, Petneháza, 1813. július 21., 148–149.

Ősszel, 1813. szeptember 16-án írt leveléből pedig az derül ki, hogy egy hónapig nem válaszolt, és nem találkoztak, vagyis Kazinczy nem volt ott a betakarításkor: volt Szemere Pál esküvőjén, Berzsényivel és Kölcseyvel levelezett, de többnyire otthon volt. A beszámoló alapján a termés 88 kereszt (az aratók részén felül), a nyomtatók bére a 9. kereszt, 38 köből szem lett, ebből 2 köből az aratók és nyomtatók élélmére elfogyott, a regálék árendájából „egynehány Forint” jött be, a széna 16 szekérnyi. A levél végén kimutatás található, „[a]z Aratókra és Nyomtatókra tett költség”: a kb. 25%-nyi kereszten felül 8 véka liszt (kb. 5%) és 6 forint 48 krajcár értékű egyéb élelem a költség, vagyis a termés 30%-a a betakarító munkásoké; a behordás Szűcs és két taksás szekéren történt, ez további kiadás volt.⁴²

1814-ben, egy rosszabb termésű évben, ha nem lett volna a petneházi birtokról beszédett termés, akkor a piacról kellett volna Kazinczynak búzát vennie: „Aratásom itt olly csekély, hogy ha Szabolcsban nem bírnék valamit, pénzen kellene élnem.”⁴³

Egy keltezetlen gazdasági feljegyzés szerint 33 köből gabona (búza?) jött be a birtokról: „Petneházáról jön tavalyi adósság: 33 köből.”⁴⁴

Máskor, 1816 tavaszán csak szénából (267 és fél forint) és regálékból (ismeretlen összeg) jutott bevételhez e birtokrészből Kazinczy, mivel az előző évben aratott búza elázott a veremben, a földben lévő őszi vetés pedig víz alatt állt: ezért a bérlői fizetni nem tudtak – a földművesek ellen végrehajtást kért Szűcs.⁴⁵

Kazinczy és öccse végül 1818 elején megosztotta egymás közt a birtokot, majd Kazinczy a saját részét 1818. március 23-án bérbe adta Szűcsnek 20 évi 400 váltóforintért.⁴⁶ Ez a szerződés azonban nem egyszerű bérleti megállapodás volt, hanem egyúttal egy kölcsönszerződés is, amely értelmében Kazinczy 5000 váltóforintot kapott kölcsön Szűcstől:

„7.) Minthogy pedig mai napon Tek. Szűcs Dániel Úrtól felvettem kölcsön ÖTEZER számszerént 5000 ftozt váltó czedulában. Tehát ezen Capitális Summának esztendőnként való interese az Arendába tudódván, ez által az Arendális summából 300 az az HÁROMSZÁZ ft. lefaragódik minden esztendőben, 's mivel ezen Capitális Summát én is csak HÚSZ eszt. mulva teszem-le, tehát a' Tit. Úr esztendőnként nem többet, hanem csak SZÁZ az az 100 ftkat fog fizetni.”⁴⁷

E tranzakció a bérbeadási szerződés részeként, annak 7. pontjaként lett megfogalmazva, és fedezete maga a birtok volt. A kölcsön 6%-os kamata évi 300 Vft lett volna, de ezt levonták a 400 Vft-os bérleti díjból, így végül Szűcsnek évi 100 Vft-ot kellett fizetnie. Ezen megállapodással Kazinczy a gyors és nagyobb bevétel érdekében lemon-

⁴² KazLev, 11/2517, Szűcs Dániel – Kazinczy Ferencnek, Petneháza, 1813. szeptember 16., 60–61.

⁴³ KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27, 147–148.

⁴⁴ Kazinczy Ferenc autográf feljegyzése, MTA KIK, RUI 4r. 261, 95.

⁴⁵ KazLev, 14/3189, Szűcs Dániel – Kazinczy Ferencnek, Petneháza, 1816. április 19., 140–141.

⁴⁶ *Bérleti szerződés Kazinczy Ferencz és Szűcs Dániel között* [kézirattári cím], 1818. március 23., Széphalom = MTA KIK, Tört. 2r 252 [oldalszám nélkül]. – Kazinczy kézirása, Kazinczy és Szűcs Dániel aláírásával és pecsétjével.

⁴⁷ Uo.

dott egy hosszú távú jövedelméről – és eladósodott. Érdekessége a szerződésnek, hogy az 1838-ban esedékes 5000 Vft és kamatok visszafizetéséről így rendelkezik:

„A' pénz bizonytalan becse tekintetéből azonban most abban megállapodtunk, hogy én a' most általam felvett ÖTEZER ft. tőke pénz helyett 1748 ft.okat az az EZER HÉTSZÁZ NEGYVEN NYOLCZAT jó értékű arany és ezüst pénzben Tek. Szűcs Dániel Urnak fizetni kötelezem magamat, 's a' Tek. Úr is azt felvenni és vele megelégedni köteleztetik.”⁴⁸

Tehát 1 ezüst Rft-ot 2,86 Vft értékben számoltak, ami megegyezik a hivatalos árfolyammal. [→ 1.3. Vásárlóérték]

Hat és fél évvel később, 1824. október 1-én újabb, immár zálogszerződést írtak alá, amivel Kazinczy 1825. január 1-től 25 évre adta át a birtokot Szűcsnek újabb 2000 Vft kölcsön és a korábbi 5000 Vft és kamatai fejében.⁴⁹ Ezzel a szerződéssel Kazinczy gyakorlatilag elvesztette a birtokot, hiszen a zálogszerződés szerint 1850-ben, 91 éves korában vehette volna csak vissza.

Ráadásul Kazinczy az 1824-es tranzakcióval nem is kapott készpénzt, hanem két adósságát ruházta át Szűcsre. Az egymás közti 5000 Vft-on túl egy másik, 2000 forintnyi adósságot:

„ez előtt ötezer számszerént 5000 Forintokat vettem fel a' folyó Váltó Czédulában; mai napon pedig ismét kétezer F. adósságomat vállalta magára; tehát ezen hétezer számszerént 7000 F. W. léssen a' Zálogos és a' Jóság kiváltásakor az Épületek és javítások árával együtt visszafizetendő summa.”⁵⁰

Összességében a petneházi birtok Kazinczy gazdálkodása alatti 5 évben nem termelt jelentős jövedelmet, de a birtok bérbe- és zálogba adásával (valójában eladásával) kb. 7700 forint bevételhez jutott. Kazinczy 12 év alatt elvesztette a tehermentesen kapott petneházi birtokot.

* * *

Kujbusné Mecsei Éva közölte tunyogi Szűcs Dániel és felesége, csicseri Ormós Borbála hátrahagyott javairól Petneházán 1834. március 1–4-én felvett hagyatéki leltárt.⁵¹ Ebből az látható, hogy a Szűcs házaspár egy kismemesi szintű gazdaságot működtetett, rendelkezett az ehhez szükséges ingó és ingatlan javakkal és tekintélyes, tehermentes⁵² földvagyonnal. Vagyis a petneházi ügyvéd sikeresen gazdálkodott, részben ugyanazon a területen, mint ahol Kazinczy sikertelenül. A Kazinczy által zálogba

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ *Kazinczy Ferenc zálogos szerződése Szűcs Dániellel* [kézirattári cím], 1824. október 1., Széplalom = MTA KIK, Tört. 2r 252 [oldalszám nélkül]. – Szűcs Dániel kézírása, Kazinczy aláírásával és pecsétjével.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ KUJBUSNÉ 1993, 62–82.

⁵² Uo., 82.

adott birtokrészek nevei azonosíthatók Kazinczy 1816. október 16-i leveléből,⁵³ az itt felsorolt helynevek egy része (mert nem mind Kazinczyé, a fele Józsefnél maradt) pedig a Szűcs-hagyatékban is leltárba került, a madai járás „forgó föld”-jei között.⁵⁴

Szűcs Dániel nemcsak jó gazda lehetett, hanem művelt, olvasott ember is. A hagyatéki leltár alapján Gyáni Gábor ismerteti „218 művet felölelő gazdag könyvtár”-át. Eszerint az állomány

„közel a negyede állt latin nyelvű művekből (közte néhány görög auktorral) és csupán 5,5%-a volt német nyelvű munka. Az immár kétharmadában (sőt annál is nagyobb hányadában) magyar nyelvű könyvekből álló gyűjtemény a könyvtartulajdonos tagadhatatlan deákos műveltségét tanúsítja [...]”⁵⁵

A leltár a könyvek címét is megadja, így azonosíthatók a művek is. Különös, hogy csak egyetlen Kazinczy-mű található a szabolcsi nemes könyvtárában, ez pedig a „Szent történetek az Ó- és Újtestamentum szerint”.⁵⁶

7.5. MAGYARJESZTREBI RÉSZBIRTOK ÉS ERDŐ

Magyarjesztreb (1899-től Magyarsas, szlovákul: Zemplínske Jastrabie) Széphalomtól nagyjából 23 kilométerre északkeletre fekvő zempléni falu, ma Szlovákiában található. A Kazinczy család örökség révén jutott Magyarjesztreben birtokhoz. E részbirtokot szabadulása után egy ideig Kazinczy használhatta, illetve kénytelen volt használni (egy 1805. júniusi levele szerint), mert Kazinczy József „kitől abból a’ mit rabságom előtt már birtam ’s Jesztrebre hajt, mellé tévén, hogy építsek 200 f. egy házikót, ’s Semlyénből szarvas marháimat ’s disznaimat hajtassam oda”.⁵⁷ Bossányi Zsuzsanna azonban egy hónappal később már választási lehetőséget biztosított fiának, ez a Kazinczy Péter segítségével elkészített „négy propisitió”, amelyből csak az egyik lehetőség tartalmazta a jesztrebi birtokrészt. Kazinczy ezeket nem fogadta el, és csak 1806. március 12-én sikerült egyezsége jutni Péchy Imre segítségével („Álmosdi Tractátus”). Ennek részeként az anyja átengedte számára a jesztrebi birtokot „a hozá tartozó Csébei, Imregi, Szürnyegi haszonvételekkel együtt, Korcsma és Mészárszékbeli” jussát, továbbá építetett szálláshelyként „egy tíz Óles epületet”. [→ 5.7. Az első vagyonnegosztás (1805–1806)]

Kazinczy azonban már egy év múlva jelezte, hogy nem megfelelő számára a jesztrebi birtok:

⁵³ KazLev, 24, 196. – A táblázat adatai tördelési hiba miatt elcsúsztak, ennél pontosabb közlés: KazLev, 15, 583.

⁵⁴ KUJBUSNÉ 1993, 64.

⁵⁵ GYÁNI 1999, 391.

⁵⁶ KUJBUSNÉ 1993, 81.

⁵⁷ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 91.

„Birtuk volna Jesztrebet ketten, 's a' Jesztreb feléért poltolékül valamit még ahhoz a' mit most bírok, úgy vége volt volna minden panasznak. De az én fekvésem olly elhibázva van elrendelve, hogy elakadásom mindennap érezteti magát 's azon kevésből mit bírok, nem kellett volna magamat szükségtelenül megterhelnem cseléddel vagy Zselléreimnek adni egy részét, holott csak szalmám sincs annyi, hogy magamat beérhessem.”⁵⁸

A magyarjesztrebi részirtok és erdő jövedelme (bevétele) 1808-ban 290 Rft volt:

„Semlyénből	200.
Jesztrebről először	160.
<u>másodsor</u>	<u>130.</u>
	490” ⁵⁹

A „Semlyénből 200.” bizonyára az évi járadék, amit az anyjától kapott az 1806-os megállapodásnak megfelelően.

1810-ben újfent kérte az anyját, hogy a jesztrebi birtok fele helyett Széphalom közeleiben adjon földet:

„De adjon nekem Asszonyám itt annyit, mint Jesztrebnek fele, hogy marhát tarthassak, melly nélkül nem megy a' gazdaság. Én Jesztrebre lakni nem mehetek, sem ott marhát magam nélkül nem tarthatok, azt megmutatta két esztendei próba, sem onnan szalmát 's szénát ide nem hozhatok.”⁶⁰

Bossányi Zsuzsanna 1812-ben meghalt, és az 1813-as vagyonmegosztással Julianna testvéréhez került a birtokrész: „A MagyarJesztrebbi egész Portio; melly a Rhédey Attyafiakkal lett Osztályból ide jútott.” [→ 5.8. Az 1813-as birtokmegosztás]

Ugyancsak Jesztreben, Szirmay-örökségként (talán ez is „a Rhédey Attyafiakkal lett Osztályból jútott”) egy osztatlan erdőbirtok résztulajdona is a Kazinczy családnak került. Egy ideig ez is Kazinczy Ferenc használatában volt. A birtokostársak között azonban „visszavonások és egyenetlenségek” voltak a közös tulajdon használatára miatt, 1804-től évekig perben álltak egymással. A vitát lezárni hivatott 1811. december 28-án kelt megegyezést Kazinczy kézírásában őrzi a zempléni levéltár, a szövegét Hőgye István közölte.⁶¹ Az erdőkerülő a Kazinczy házában lakó Szkaszkó János lett, de az erdőtulajdonosok közösen vállalták, hogy egy kerülőházat építenek neki. A bérét is közösen fizették, amely évi „tíz köből gabona, két köből búza, kész pénz húsz Rénes forint új váltóczédulában, és bocskor pénz két Rénes forint”.⁶² Kazinczyék meglátása szerint ennyi elegendő volt a „sorsához” illő megélhetéshez:

⁵⁸ KazLev, 24/5983, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. október 19., 71.

⁵⁹ KazLev, 5/1256, Kazinczy Miklós – Kazinczy Ferencnek, Érsemjén, 1808. március 15., 360–361. – Váczy János magyarázó megjegyzései [ ]-ben.

⁶⁰ KazLev, 24/6011, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, h. n., 1810. június 23–26. között, 119–120.

⁶¹ HŐGYE 1990, 25–29. – A levéltári lelőhely: MNL BAZML SFL, IV. 2011/a. Loc. 183. Fasc. 42. (L. még: HŐGYE 2005, 40.)

⁶² HŐGYE 1990, 26.

„Azért határozatott pedig illy becsületes fizetése a Kerülőnek, hogy ebből háza népevel sorsához képest aratási kepe vagy szőlő munka s egyéb efféle kötelességeitől elvonó dolog nélkül élélhet, s nem is leszen szabad ezeket magára vállalni testi büntetés felvétele nélkül.”⁶³

Megállapodtak abban is, hogy a zár alá vont erdőrészbbe fejszével senki sem mehet be, de ha mégis, akkor nemes ember esetében a fejsze elkobzásán és a kár megtérítésén felül 24 Rft a büntetés, nemtelen ember esetében pedig 24 botütés.⁶⁴

---

⁶³ Uo.

⁶⁴ Uo.

8. Kazinczy szőlőbirtokai és borjövedelmei

8.1. A SZŐLŐBIRTOKOK JOGÁLLÁSA

A szőlőbirtok jogállás alapján lehetett *allodiális*, *dézmás*, *szabad* vagy *kerti*. Az allodiális vagy majorsági jellegű szőlő adómentes nemesi birtok volt, melyet a földesúr saját használatban tartott, és jellemzően bér-, ritkábban robotmunkával műveltetett. Ha jobbágyi használatba adta, akkor dézmás szőlő lett belőle, tehát kilencedet (nona) vagy tizedet (decima) kellett fizetni, és e kötelezettség akkor is megmaradt, ha egy nemes birtokába került át szőlő. A szabad szőlő eredetileg olyan földesúri birtok, amelyet nem terhelt dézsmával.¹ A kis területű kerti szőlő a jobbágy beltelki illetőségének része, házának tartozéka, ezért volt dézsmamentes.² A szőlőbirtok szabadabban adható és vehető volt, mint a szántó.

A szőlő szabad vagy dézmás volta a birtok jogállására és nem a tulajdonosa nemességére utalt, ez időnként vitára adott alkalmat. Papp Klára a Csáky grófok bihari szőlőföldjei kapcsán írta, hogy amikor Csáky Zsigmond a 18. század közepén Kazinczy nagyapjának szőlőjétől is dézsmát akart szedtetni, Bossányi Ferenc megüzente: „nem-hogy egy kanállal, de csak egy csöppöt is nonában [kilencedbe] nem ad az Fogas hegyen lévő szőlőjéből, mivel nem tartozik neki.”³

A szőlő területmértéke a *kapás*, amely azt a területet jelenti, melyet egy nap alatt egy ember meg tudott kapálni. Ez időben és tájanként is változott. Rácz István adatai szerint kerti szőlőnél (1825-től) 225 négyszögöl, vagyis 810 m², hegyi szőlőnél 150 négyszögöl, vagyis 540 m² volt.⁴ Egy kapás szőlő ára a 18. század végén Debrecen környékén 50–60 Rft.⁵ Bogdán István szerint Tokaj-Hegyalján egy kapás nagysága átlagban 200 négyszögöl volt.⁶ A szőlőterület nagyságát időnként *hordóban* is megadták, olyan értelemben, hogy egy átlagos évben mekkora területen termett egy hordó bort adó szőlő. Az eltérő hozam „természetes következménye annak, hogy a termés, az egyéb alakító tényezőkhöz kívül, az adott szőlőtelepítés mivoltának, milyenségének a függvénye, így egy településen belül azonos évjárat esetében szőlőnként változó lehet”.⁷ Megadhatták *nyilasban* is a terület nagyságát: egy nyilas szántóföld Debrecen környékén 1819-ig 3200–8000, majd 9000 négyszögöl, a szőlőföldnél pedig 500 négyszögöl.⁸

¹ BENCSIK 2006, 251; IFJ. BARTA 2011, 333.

² OROSZ 2010, 101.

³ PAPP 2008, 58.

⁴ RÁ CZ 1989, 399.

⁵ *Uo.*, 346.

⁶ BOGDÁN 1990, 322.

⁷ *Uo.*, 323.

⁸ RÁ CZ 1989, 399.

8.2. BORKÉSZÍTÉS ÉS KERESKEDÉS

Kazinczy dédapja, Kazinczy András 1683-as naplójában beszámolt arról, hogy tarcali, tokaji és tolcsvai szőlőt örökölt, és ezek a fő jövedelemforrások: hordónként 19 tallérért (kb. 8 és fél aranyért) adta el borait a lengyel vevőknek.⁹ A lengyel piacra a 19. század elejéig görög és örmény kereskedők segítségével jutott el a tokaj-hegyaljai bor, ám mivel Lengyelország felosztása után Galícia Habsburg uralom alá került, felgyorsult a zsidóság bevándorlása Magyarországra, és a zsidó kereskedők meghatározó szerephez jutottak Hegyalján.¹⁰ Mint Ungváry Krisztián írja:

„A zsidó borkereskedők tevékenységét segítette, hogy családi kapcsolatrendszerükre is támaszkodhattak, amikor a volt lengyel területekre szállítottak bort. Lengyelország a 17. századtól egészen a 18. század végéig a borexport elsődleges felvevőjének számított: a magyar borok mennyiségének 93%-a ide, illetve az örökös tartományokba (azaz Ausztria és Csehország területére) került. Ez mutatja a korabeli export igencsak csökevényes voltát. Érték szempontjából az export 20%-át tette ki az aszú, a maradékon az összes többi hegyaljai és nem hegyaljai bor osztozott. Ebből is látható, hogy a tokaji borexport jelentőségét nehéz volna túlbecsülni.”¹¹

A lengyel piacra Kazinczy is számított, a lengyel zsidó kereskedők időnkénti elmaradása nehézséget okozott:

„De ez idén [1808-ban] lengyelnek még csak hírét sem láttuk 's boraim a' nyakamon vannak. Három hordó bort külső országra küldöttem-ki, kettőt látatlan és még neveikről is ismeretlen könyvekért 's képekért.”¹²

A kereskedők 1808-as távolmaradása feltehetően nem független az előző évek eseményeitől. Nemcsak királyi rendeletek, hanem zempléni közgyűlési határozatok is igyekeztek tiltani a zsidóság szőlőművelését, illetve -birtoklását, továbbá próbálták megtiltani nekik az aszúbor és esszencia készítését, valamint az ezekkel való kereskedelmet is. Ezért „1808-ban a hegyaljai zsidóság esedező levélben kérte, hogy a borkereskedés kapcsán hozott szigorítások alól oldják fel. [...] A beadvány azzal érvelt, hogy a borkereskedelem halódik és a zsidóság az eltiltás miatt adót sem tud fizetni.”¹³

Kazinczy számos helyen beszámolt a kereskedők tevékenységéről, azonban ő maga nem termelt nagy mennyiségben szőlőt, így elsősorban nem felvásárlóknak, hanem barátainak, ismerőseinek, illetve ismerősei ismerőseinek igyekezett eladni borait.

A borok árát és minőségét nehéz meghatározni, de időnként még az eladási mennyiség, a hordó és a palack űrmérete sem egyértelmű a metrikus rendszer előtti időben.

⁹ KÜNSTLERNÉ VIRÁG 2014, 52.

¹⁰ UNGVÁRY 2016.

¹¹ *Uo.*, 42.

¹² *KazLev*, 6/1342, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1808. augusztus 24., 56.

¹³ UNGVÁRY 2016, 41.

Kazinczy egyik állandó vevője Cserey Farkas volt. A hozzá írt levelekből több adat leszűrhető Kazinczy szőlőgazdálkodásáról, a szőlő és bor minőségéről, mennyiségéről és áráról – habár e levelekkel elsősorban piaci érdekeit óhajtotta érvényesíteni. Különös szerencse, hogy Cserey nem nagyon érthetett a tokaji borokhoz, ezért Kazinczy leírta a legfontosabb ismereteket:

„A' Tokaji borok eránt adott parancsolatod, édes barátom, úgy van írva, hogy nem érthetem igaz szándékodat. Előbb azt mondod, hogy szerezzek *két antalkó ugyan jó essentziát*. Három sorral alább már nem essentiát parancsolsz, hanem *2 antalkó első kvalitású bort*. – A bor tudnillik az *Ausbruch* vagy *Tokayer*, nem *Essenz*. Az essentzia valóságos syrup, és nem itathatik gyönyörűséggel, mert az csaknem *lépes méz sűrűségű*, és nem borízű. Essentziát csak a' bornemisza ember és az Asszonyok szeretnek inni: a' férjfi rajta nem kap, és Ausbruchot (magyarúl Asszúszőlő) szeret.”¹⁴

Az *aszúbor* az aszúsodott szőlőszemekre felöntött és állni hagyott must/murci/újbor kipréselésével nyert bor. Az *essencia* pedig az aszúszemek saját súlyától kiszajtolódó alacsony alkoholtartalmú különösen édes bor. A Cserey által említett *antalkó*, amit Kazinczy többnyire általagnak mondott, egy kisebb hordó volt, amely a gönci hordó űrtartalmának a fele, kb. 75 literes, és jellemzően aszúbor tárolására használták.

1806-os szüretéről így számolt be Csereynek:

„Én tegnap fogtam a' szürethez. Temérdek csorba esett számolásomban. Meg van szedve fele a' szőlőmnek, 's csak 7 hordó borom van. Így járt itt minden más szőlőbirtokos is. A' Hegyalján elverte a' szőlőket a' jég, sok helytt éppen nincs szüret. 50–60 Rf. egy hordó bor még pedig előre fizetésért. Mi lesz majd továbbad! Holott régi bor sehol sincs. Gyermekkoromban 8. 9. 's 10 f. volt az, a' mi most 50. 's 60. Én mind megcsinálom a' boraimat; egynehány általagot is csinálók ugyan, de a' többbit két putton aszúval másálnak. A' szőlő igen ép és érett, jó időben szedek, és így kapva kap majd rajta a' Lengyel.”¹⁵

Ez a levélrészlet azért jelentős, mert Kazinczy borkészítéséről árulkodik. Az „egynehány általagot is csinálók” kifejezéssel az *aszú* készítéséről beszélt. Kazinczy az aszúborot leginkább „tokaji”-nak nevezte, és mai értelemben vett aszúbor, vagyis 5-6 puttonyos aszút készített, vagyis „egy hordó színbor egy hordó asszúra van töltve”.¹⁶ Ezt Csereynek írta, de a saját részre készített kalkulációjában is így számolt: „A' putton aszúra kell egy hordó szín bor”.¹⁷ Ez volt a korabeli szokás és elvárás az aszúborral szemben, habár voltak gyengébb minőségű aszúk is, amint arról egy hírlapi tudósítás beszámolt:

„Egy szomszédunkban lakó Uraság a' maga három puttonos asszúszőlő (Tokaji) bo-rait hetven aranyon adta el, holott az igazi Tokaji az, ha hordóra hordót, az az egy hordó szín borra hat putton, asszút töltenek.”¹⁸

¹⁴ KazLev, 4/964, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. [július 31.], 250.

¹⁵ KazLev, 4/1020, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Sátoraljaújhely [Ujhelyi borházamban], 1806. október 21., 373.

¹⁶ KazLev, 4/1064, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. január 24., 472.

¹⁷ KazLev, 9/2076, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1811. október 5., 103.

¹⁸ *Hazai Tudósítások*, 1808, 1. félév, 16. szám, 1808. február 24., 123.

A fentebbi levélben említett *máslás* ma úgy készül, hogy az aszú vagy szamorodni seprőjét (a törkölyt) újra felöntik jó minőségű musttal vagy azonos évjáratú borral. Kazinczy megfogalmazása, hogy „a’ többít két putton aszúval máslásnak” csinálja meg, azt jelentheti, hogy gönci hordónként 2 puttony aszúseprőre töltött fel bort. Egy gönci hordó 5-6 puttonnyal azonos nagyságú. Kazinczy rendszeresen készíthetett máslást, 1821-ben egy üzlet keretében szintén ilyen bort ajánlott fel: „egy 500 ftos intabulált activus Contractusomat adnám, és máslás boromat, vagy ha a’ Grófnak ’s Grófnénak úgy tetszenék inkább, Contractust is magamról”.¹⁹

Kazinczy miközben arról írt barátjának, hogy a bor vagy azért drága, mert rossz szüret volt (kevés a bor), vagy azért, mert jó szüret volt (jó a bor), megadta az általa használt hordó űrtartalmát is:

„Bort régít nem kapsz: de új lesz. A’ bor ez idén [1806-ban] felette drága fog lenni. Hét és nyolcz aranyat adnak előre a’ Zsidók a’ szín bornak Gönczi hordajára előre, mely 180 icce seprőstül. Én tegnap is megjártam a’ vett szőlőmet. A’ másikat holnap után szedem meg. Sok az asszú ’s ez idén kevés eső lévén, a’ bor igen jó lesz.”²⁰

1 gönci hordó tehát 180 icce. Az icce változó űrmérték volt, a korban általánosabban használt pozsonyi icce 0,84 liter.²¹ Tehát Kazinczy 180 iccés gönci hordója 151 liter lehetett, míg ma a gönci hordó 136 liter.

A „*szín bor*” alatt jó minőségű tokaji bort, de nem aszúbort kell érteni, ahogy ez egyértelműen kiderül egy szintén Cserey Farkasnak írt levélből:

„[1810. október 21-én] épen indúlok szüretelni. – Az egész Hegyalján nem csinálnak egy icce Tokajit is, mert Auguszt. olta nem lévén eső, nincs aszu-szőlő. A’ színbor sem lesz sem sok, sem jó, mert meg nem érhetett a’ mi van.”²²

Kazinczynak 1802-ig nem volt saját szőlőbirtoka. Bossányi Zsuzsanna azonban már a szabadulás évében, 1801 őszén átengedte számára a toronyi szabad szőlő bevételeit, 485 Rft-ot: „A’ Toronyié 485. fn költ-el; azt Asszonyám nekem.”²³ A zempléni Nagytoronya a tokaji borvidék közvetlen közelében fekszik, és habár nem része annak, Kazinczy anyja mégis jó minőségű aszúbort készített ott:

„Az átalag eránt az a’ kérésem volna 1) hogy te [Kazinczy egyik öccse, bizonyára József] válaszd meg magad, hogy az *ürmös ne legyen* asszú helyett, sőt hogy vagy Újhelyi vagy Toronyi legyen, hogy midőn kedvezést keresek, haragot ne vonjak magamra, ’s legalább 1796dik eszt[en]d[ő]beli legyen, mert az éppen újjal baj lehet vagy itt vagy az úton.”²⁴

¹⁹ KazLev, 17/4014, Kazinczy Ferenc – Desseffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19., 540–541.

²⁰ KazLev, 4/1014, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. október 9., 363.

²¹ BOGDÁN 1991, 32.

²² KazLev, 8/1858, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1810. október 21., 139–140.

²³ KAZINCZY, [1801–1804] = KAZINCZY 2009, 180.; KAZINCZY, *Az én naplóm* = *uo.*, 249.

²⁴ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Brünn, 1798. január 10. = KAZINCZY 2011, 186.

E fogságból írt levél arra is utal, hogy az aszúbor néhány hónapos korában még nem szállítható, ezért kért Kazinczy legalább egyéves bort, továbbá az is kiderül, hogy ürmösbort is csináltak. Az ürmös általában úgy készül, hogy az erjedő musthoz adnak gyógy- és fűszernövényeket, Hegyalján azonban ismert az ún. „meleg eljárás”, amikor „a mustot harmadára-felére lefőzik és illatosítják”,²⁵ ezáltal egy igen édes italt kapnak. Kazinczy anyja rácürmöst (is) készített az érmelléki borokból: 1813-ban azt kérte Kazinczy, hogy „[az Érsemjénbe küldött] szekerem hozza fel [...] az Anyánk által nekem csinált Rác ürmöst”.²⁶ Ennél az eljárásnál egy hordót félig raktak szőlővel – ez az ürmöságy –, és ezt öntötték fel édes musttal, amely néhány hét alatt kiforrt. A hordóból kivett bort vissza kellett pótolni, nehogy megromoljon: „Az Érmelléken mindig borral töltötték fel a hordót, így az egyszer jól elkészített és gondosan kezelt ürmöságy akár nyolc-tíz évig is eltarthatott, és kitűnő itallal szolgált.”²⁷

A legolcsóbb bort közönségesnek, *ordinarium*nak nevezték. Kazinczy barátjának, Rummy Károly Györgynek 1808 őszén felajánlott két hordó 1807-es közönséges tokaji bort a sátoraljaújhelyi pincéjéből:

„Lassen Sie mich Ihnen aber über dies noch etwas geben: Ihre Gegend hat keinen Wein. Zwey Faß Ujhelyer ordinärer Wein vom Jahre 1807. steht für Sie in meinem Keller. Machen Sie Anstalten, daß irgend ein Metzensaifer, der den 1. Novbr. auf den Ujhelyer Markt erscheinen wird, sie mitnehme.” [De engedje meg, hogy ezen túlmenően még valamit adjak: az Ön vidékének nincs bora. Két hordó 1807-es újhelyi közönséges bor vár Önre a pincémbe. Intézkedjék, hogy valamelyik meczenéfi magával vigye, aki november 1-jén az újhelyi vásáron megjelenik majd.]²⁸

E boroknak alig volt ára, a két hordó csupán 3 Rft-ot ért, a szállítás költségét sem érte meg: „[1808-ban] Ordinarium borunk sok lesz. Egy hordó 4. Rfton megyen, holt tavalý [1807-ben] egy pár volt 3. Rfton.”²⁹ Az 1807-es rossz évszám volt Hegyalján, erről egy hírlapi tudósítás is beszámolt:

„Tokaj, [1808.] Febr. 5-diken. [...] Méltó lesz a' maradék kedvéért feljegyezni, hogy makkunk és borunk igen bőven termett, de mind ez, mind az rossz ízű és sikeretlen. [...] Az idei bor penyészes.”³⁰

Váczy János szerint Kazinczy „Rummy Károly Györgynek, hogy Sopronba költözhessék, szintén 100 frtot ad, s máskor is nemcsak maga segít rajta, hanem Cserey Farkassal is segíteti”.³¹ Adatának forrását ezúttal nem adta meg Váczy, de Kazinczy

²⁵ KECSKÉS Péter, *bor* = MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON.

²⁶ KazLev, 10/2386, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1813. február 8., 255.

²⁷ MAGYAR NÉPRAJZ 2001, II, 583.

²⁸ KazLev, 6/1348, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1808. szeptember 5., 70. – Doncsesz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1348_f.

²⁹ KazLev, 5/1187, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. október 21., 208.

³⁰ Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1808. február 24., 123.

³¹ VÁCZY 2012, 410–411.

1810. április 7-én gratulált Rumynak a soproni professzorsághoz,³² így bizonyára arról az esetről van szó, amelyet Dessewffynek is megírt:

„Ruminak, hogy Sopronyba mehessen 's a' Predikátori tóga helyett a' Philosophiai Cathedra palástját vehesse fel, a' nélkül hogy kért volna, 100 f. segedelmet adtam. Virág Benedek úgy elégett Budán Septbr., hogy semmiye nem maradt egyebe, mint az a' mi rajta volt az égéskor, ennek is 100 f. megyen. – 50 f. egygy harmadiknak.”³³

Kazinczy 1810-ben eszerint többeknek is adakozott, és bécsi „ágens”-ének, Rumynak ezúttal a szokásos könyvek, kiadványok és borok helyett pénzt küldött. Kazinczy tehát 1810-ben 100 forintot adományozott Rumynak, majd másfél évvel később ugyanekkora összeget küldött neki. Ez utóbbi küldemény azonban talán csak egy ígéret volt. Ennek története egy Rummyhoz írt 1812. február 21-i levélben bontakozik ki:

„Három hónappal ezelőtt megkérdeztem az Ön édesapját, nem lenne-e hajlandó a 100 forint helyett, amelyet kölcsönadott nekem, egy hordó hegyaljai bort elfogadni, amelynek jó minőségéért jótállok. Édesapja a kötelezvényt eltépve küldte vissza, és belement a javaslatba. A bor mostanáig már eljuthatott hozzá. Mivel ezt a fajta bort, és ezt az 1810-es évjáratot 200 forintnál is drágábban adják, arra kérem őt, hogy a fennmaradó összeget ajándékozza Önnek, nem az én, hanem a saját nevében.”³⁴

Kazinczy tehát pénz helyett bort ajánlott egyik hitelezőjének, aki történetesen Rummy apja. Ez az időszak épp a devalváció végrehajtásának ideje. 1811. március 15-én rendelte el a császár a bankjegyek (rénes forintok) kötelező becserélését az új kibocsátású bankjegyekre (váltóforintokra), és a becserélést 1812. január 31-ig kellett befejezni. Ugyanebben a levelében arról is írt Kazinczy, hogy nincs ezüstpénze, csak néhány hordó tokaji bora, amiből a kisebb adósságait rendezné. Feltehető, hogy a 100 forintot (Rft) a devalváció előtt vette fel Rummy apjától, az 1812-ben felajánlott bor értékét viszont már a jóval gyengébb, ötödére leértékelt forintban (Rft) mondhatta 200 forintnak. Ha Rummy kapott is 100 forintot, az nem a Kazinczy, hanem a saját apja zsebéből került a zsebébe. De a bor bizonyára jó minőségű volt, habár nem aszú: „Idén [1810-ben], úgyszólván, nem készült Tokaji [ti. aszú]. [...] De a rendes borok jók lesznek.”³⁵

³² KazLev, 7/1703, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. április 7., 353–356.

³³ KazLev, 8/1870, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, [Széphalom], 1810. november 16. vagy 17., 164.

³⁴ KazLev, 9/2154, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1812. február 21., 295. – Doncsecz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_2154_f.

³⁵ KazLev, 8/1865, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. november 7., 153. – Doncsecz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1865_f.

1800-ban egy hordó rendes (nem aszú) tokaji bort 20 Rft körüli áron adtak,³⁶ 1809 őszén az újbort Sátoraljaújhelyen 40 forintért árulták.³⁷ 1812-re jelentősen romlott a papírpénz értéke, a devalváció után a bankó 200 rénes forint 40 váltóforintot ért.

8.3. KAZINCZY VEVŐI ÉS BORAI

Kazinczy Cserey Farkasnak, illetve az ő erdélyi körének rendszeresen adott el bort. Üzleti kapcsolatuk akkor kezdődhetett, amikor Cserey egy baráti kérést továbbított Kazinczynak:

„Egy igen jó Barátom meg kért, hogy számára szerezzek a leg jobb féle Tokai aszszu szőlőből egy antalkóval – Te oda leg közelebb, és ott ismeretesebb lévén, kérlek, szerezz egy antalkóval ugyan jót és régít – az árával ne gondolj, csak hogy ugyan jó legyen.”³⁸

1806 tavaszán Kazinczynak még nincs hegyaljai bort termő szőlője, ezért Csereynek nem tudja saját borát ajánlani. Tudomása szerint egy átalag kiváló esszencia éppúgy 100 arany, mint egy átalag kiváló aszúbor. Noha Cserey barátja nem gondolt az árral, Kazinczy szerint ez drága:

„Negyven ötven aranyon is lehet találni, az Tokaji lesz, nem lesz rossz: de ha talán kedveskedni akar valakinek vele a' Vevő, tudhatja, hogy éppen isteni ital nem lesz, hanem csak igen jó ivó-tokaji lesz. – De hadd ezt a' gondot barátodra [azaz Kazinczyra]; el fog benne járni örömmel és híven, 's késedelem nélkül tudósítani fog.”³⁹

Júliusban megismétli kérését Cserey, sőt újabb vevőt jelent be Kazinczynak, aki szintén hajlandó jó árat fizetni:

„egy más igen jó Barátom is meg kért: hogy szerezzek számára is: tehát kérlek, hogy két antalkó ugyan jó essentiat szerezz. Mind két Barátim magok számokra kívánnák, gyengélkedő egészségeknek erősítésire, [...] képzelheted, melj örömet meg adgyák jó árát is.”⁴⁰

Talán a bőkezű erdélyi vevők felbukkanása ösztönözte Kazinczyt, amikor az 1806-os szüret előtt megvásárolta – hitelből – a hegyaljai kis-szár-hegyi dézsmás szőlőt 2500 Rft-ért, és még 500 Rft-ot adott a terméséért, „mert a' szüret előre jónak látszott”.⁴¹ [→ 8.5. Kis-szár-hegyi szőlő]

³⁶ *Magyar Hírmondó*, 1800. december 2., 45. szám, 710.

³⁷ MTA KIK M. Irod. Lev. 4r. 115, 64, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1809. november 6. (E megjegyzés hiányzik a kiadásból, vö. *KazLev*, 7/1578, 43–46.)

³⁸ *KazLev*, 4/918, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1806. május 11., 147–148.

³⁹ *KazLev*, 4/927, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Nagykázmér, 1806. május 27., 161–162.

⁴⁰ *KazLev*, 4/945, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1806. július 5., 209.

⁴¹ KAZINCZY, *Széphalom és házi dőlgaím* = KAZINCZY 2009, 158–159.

A hegyaljai birtok megvétele már másnap megírta Csereynek, sőt egy átalag aszú-bort is ígért a terméséből:

„Én tegnap fizettem 3000 ftot egy szőlőért, melyet az Ujhelyi hegyen vettem. Estve hírt vittem a' feleségemnek, 's beszéllvén, hogy az idő tovább is így jár, ez idén sok asszú lesz, ő egy jó gondolatot ada, mellyért megcsókoltam a' kezét örömben. A' szőlő terméséből úgy mond, egy áldozatot a' barátságának; csinálj Csereinek egy átalagot belőle.”⁴²

Közvetlenül a szüret előtt, 1806. október 9-én úgy látta Kazinczy, hogy az új szerzeményén „[s]ok az asszú 's ez idén kevés eső lévén, a' bor igen jó lesz”, továbbá azt is közölte barátjával és rajta keresztül a reménybeli vevőivel, hogy a piacon hiány alakult ki és drágaság van:

„Bort régít nem kapsz: de új lesz. A' bor ez idén felette drága fog lenni. Hét és nyolcz aranyat adnak előre a' Zsidók a' szín bornak Gönczi hordajára előre, mely 180 icze seprőstül.”⁴³

Ekkor egy gönci hordó (kb. 151 liter) „szín bor” felvásárlási árát 7-8 aranyra mondta Kazinczy. Az arany kb. 4 és fél ezüstforint értékű, az ezüstforint pedig 1,5-1,8 papírforint ebben az évben: tehát kb. 60 papír Rft egy gönci hordó tokaji bor (ami nem asszú). Vagyis literje 0,4 Rft, ami a Danyi Pál-féle táblázat 2023-as forintjára vetítve kb. 1150 Ft lenne [→ **1.3. Vásárlóérték**]. 1806. novemberben azonban már majdnem kétszeres árról írt:

„Kis asszút kér. Vissza írtam neki, hogy egy hordót úgy töltöttem-meg, hogy azt hármunk közt osztom-fel. A' bor szűk volt ez idén itt is. Tarczalón 110 Rftot ígértek a' szín borért minden asszú nélkül Gróf Klobusiczky Vinczének 's nem adta.”⁴⁴

A „hármunk közt” felosztandó közös aszúbor szép jele a barátságának, de az is jelenti, hogy a felesége javaslatára előző évben ajándékba ígért egy átalag aszúbor helyett csak 0,66 átalagot fog majd kapni Cserey (1 gönci hordó = 2 átalag).

1806-os szüret után elkészült az első saját, 6 puttonyos minőségű („egy hordó színbor egy hordó asszúra van töltve”) aszúborra. Az értékét 80 aranyra tette, és Cserey segítségével egy erdélyi csődörre szerette volna elcserélni:

„nékem egy hordó Tokajiért, melyet ez idén nyolczvan aranyra becsülhetni, néznélki egy szép csődör csikót, mintegy négy vagy öt esztendőst. [...] A bor nem lesz rossz, egy hordó színbor egy hordó asszúra van töltve. Csakhogy a' ki a' bort kóstolja, annak azt kell tudni, hogy a' szekeren jött hordónak egy két hétig pihenni kell a' pinczébe míg

⁴² KazLev, 4/1000, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. szeptember 25., 329.

⁴³ KazLev, 4/1014, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. október 9., 363.

⁴⁴ KazLev, 4/1031, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. november 11., 395.

az színére tisztul, és hogy a' bor annál gyengébb minél újabb, 's annál tüzesbb minél ré-
gibb. – Ezt csak úgy, ha véletlen beszéd közt akadnál illy Vevőre Adóra.”⁴⁵

A következő években egyre több nehézségről számolt be Kazinczy. Az 1807-es szü-
ret előtt arról írt, hogy:

„egy szem asszú sincs az egész Hegyalján. Rossz a' szüret. Szerencsémre még 8.
hordó asszúm van tavalyi. Septberben adtam-el egytet 70. aranyon. Igy drágábban kél-el.
Ordinarium borunk sok lesz. Egy hordó 4. Rfton megyen, holott tavaly egy pár volt 3.
Rfton. –”⁴⁶

Fentebb már idéztem azt a hírlapi tudósítást, mely szerint az 1807-es évjárat rossz
volt Hegyalján, a bor „rossz ízű és sikertelen [...] penyészes”, de talán Kazinczy szőlő-
birtoka sem a legjobb fekvésű volt, hiszen másoknak lett aszú szőlőjük, még ha nem is
jó minőségű: „a' Hegyalján a' későn szüretelők sok asszút csináltak. – Hogy rossz lesz,
magok is vallják. De rég olta nem lévén asszú, a' rossz is el fog kelni.”⁴⁷

Ez a megjegyzés azért is érdekes, mert az előző évben is volt aszú, sőt Kazinczynak
is volt ekkor még 8 hordó előző évi aszúbora. Ezek közül három átalaggal Cserey se-
gítségével adott el. A borokat Kazinczy leszállította Hegyaljáról a család bihari birto-
kára, Érsemjénbe, innen kellett Krasznára vitetnie Csereynek, vagyis az eladó és vevő
megosztozott a szállítás terhén. Csereynek csak a távolság egyharmadán kellett megol-
dania a szállítást: „Miheljt haza megyek, el hozatom Semljénbül a borokat, és árokat
meg küldöm, tettem ugyan elhozatalok iránt rendelést, de nem tudom, hogy telje-
sítették.”⁴⁸ A borok már tavasszal Érsemjénben voltak, de Cserey még júniusban sem
szállította el, és emiatt Kazinczy már aggódott: „Még sem vitetted e el Semlyénből a'
borokat? félek, hogy kár ne legyen belőle.”⁴⁹ Végül a vevők júliusban fizették ki a borok
árát, 1012 és fél Rft-ot:

„A három átalag Tokait nem csak el hozattam, hanem a kiknek el szánva volt, kezek-
be is vagyon, a pénzt pedig érettek tegnap mind kezembe kaptam in summa 1012 Rf. 30
xr.; parancsolj, hová külgyem ezen pénzedet.”⁵⁰

Danyi Pál táblázata alapján 2023-as forintra átszámolva kb. 10 000 mai forint lenne
Kazinczy 1 liter aszúbora. Cserey összesen 2,1 millió mai forintnak megfelelő árat fi-
zetett a 3 átalag (kb. 210 liter) aszúborért (4,8 Rft/1 liter; az 1808-as 1 Rft = 2109 Ft).
Cserey – aki (ekkor még) gazdag és adakozó kedvű erdélyi birtokos volt – ezzel a vá-
sárlással, illetve a többi vevő felhajtásával jelentősen támogatta Kazinczyt. Cserey –
éppen azokban a napokban – egyik barátját úgy segítette, hogy áron alul adta el neki a

⁴⁵ KazLev, 4/1064, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. január 24., 472.

⁴⁶ KazLev, 5/1187, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. október 21., 208.

⁴⁷ KazLev, 5/1199, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. december, 8–11., 240.

⁴⁸ KazLev, 5/1266, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Ugra, 1808. április 4., 376.

⁴⁹ KazLev, 5/1316, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, június 23., 511.

⁵⁰ KazLev, 6/1323, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1808. július 13., 6.

lovát: „egy Granateros kapitánynak, régi Barátomnak, egy 600 ftos paripámot 200 frt. adtam”.⁵¹

Nyár végén Kazinczy bora eljutott az egykori munkácsi rabtársához, a bécsi jakobinus perben 60 év börtönre ítélt Andreas Riedelhez is. Riedelt 1806-tól a brünni minorita kolostorban őrizték államfogolyként, „de az eddigieknél kedvezőbb körülmények között élt (pl. látogatókat fogadhatott, levelezhetett, így többek között Kazinczyhoz szóló levelei is innen íródtak stb.)”.⁵² Cserey Farkas leveléből tudható, hogy 24 üveg Kazinczy-féle tokaji bort kapott:

„Utolsó postával vettem Gr. Heister⁵³ levelébe Julianusnak [Riedelnek]⁵⁴ egy igen érdekeny, szép levelét, ki írom abbul a mi Tégedet illet, sőt Néked szóll [...]. Der Notus [Kazinczy] hat die grosse gnade für mich gehabt 24 Bouteillen Tokayer zu schicken.”⁵⁵

E szöveghely szerint Kazinczy ajándékozta meg Riedelt – ahogy azt munkácsi fogsága alatt is tette [→ 4.3. „Barátom, adj ennem!”] –, de az is lehet, hogy a borokat Cserey továbbította Brünnbe, és így végül ő viselte a költségeket (és a politikai kockázatot). Cserey később is támogatta Kazinczyt, aki episztolát⁵⁶ írt tiszteletére „köszönetül egy rakás Autographonért”⁵⁷ – de talán a borok megvásárlásáért is.

A fogság idején az örök jóindulatát számos alkalommal tokaji aszúval nyerték meg: [→ 4.2. **Költségek listája**]. Kazinczy reprezentatív ajándékként is küldött aszúbort és esszenciát, leginkább palackban és az anyja terméséből. Így Angelo Solimannak is többször küldött „bort és Tokaji essentiát”⁵⁸ is:

„Másszor két palack tokaji essentiát küldöttem neki. – Aszalai tette-fel a’ Pozsonyi diligencre. A’ mint a’ Harminczadon præsentálta, felkiálta az egyik Tiszt: Hah, mint fog ennek a’ jó Öreg örülni! Ez az emberséges ember is ismerte Solimannt. – Francia nyelven írt sok levelei közzül Solimannak hozzám csak azt az egy németül írt levelét bírom már, a’ melyben ezt az essentiát köszöni.”⁵⁹

A szabadulás után 1803-ban pedig „Gessner Salamon’ özvegyének, viszont ajándékkül férje’ Munkájának negyedrétt pompás Kiadásáért és férje’ portréjáért, égetett földben, Tokaji essentiát és bort akart [Kazinczy] Bécsből elindítani.”⁶⁰ Egész pontosan egy

⁵¹ KazLev, 5/1306, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1808. június 10., 492.

⁵² Szilágyi Márton jegyzete = KAZINCZY 2011, 345. – Andreas Riedel életrajza és további szakirodalom szintén Szilágyi Mártontól: *uo.*, 448.

⁵³ Philipp Heister gróf (1745–1826), Brünnben élő nyugalmazott császári tiszt, Andreas Riedel barátja. (Szilágyi Márton adata = KAZINCZY 2011, 345.)

⁵⁴ „álneveken emlegetik egymást (Kazinczy: Notus, Riedele: Julianus)” (MEZEI 2000, 428.)

⁵⁵ KazLev, 6/1325, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1808. július 18., 10. – Vö. még: KazLev, 6/1346, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1808. szeptember 2., 65.

⁵⁶ KAZINCZY 2018, II, 433.

⁵⁷ KazLev, 20/4865, Kazinczy Ferenc – Toldy Ferencnek, [h. n.], 1827. december 6., 412.

⁵⁸ KAZINCZY, *Angelo Soliman. született 1721. megholt 1796. Nov. 21d.* = KAZINCZY 2009, 72.

⁵⁹ KAZINCZY, *Angelo Soliman* = *uo.*, 67.

⁶⁰ KAZINCZY, *[Pályám emlékezete III.]* = *uo.*, 671.

ládában „12 butell. essentiát 's Tokaji és Ménesi bort” vitt fel szekérrel Bécsbe, de az úton összetörték az üvegek.⁶¹ [→ 5.3. Az 1803-as utazás]

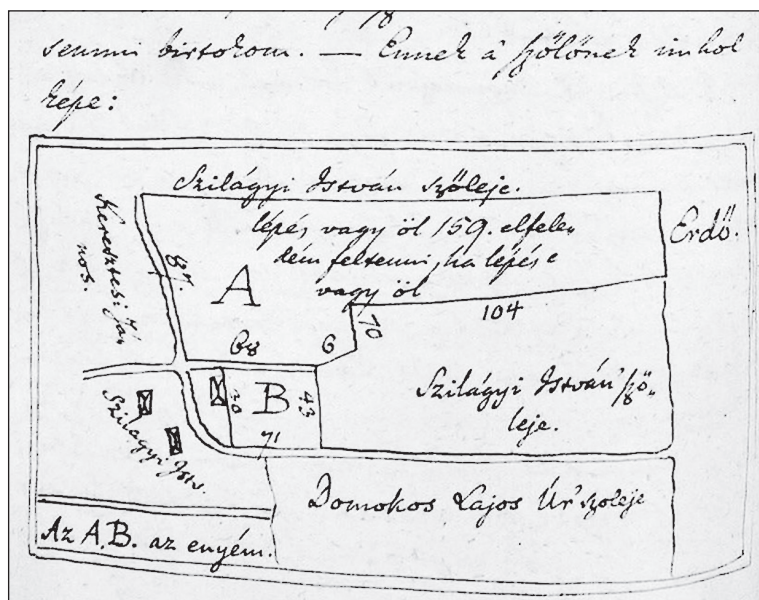
8.4. KÓLYI SZŐLŐ (ÉRMELLÉK, 1802–1806.)

Kóly: Bihar vármegyei egykor önálló kistelepülés az érmelléki borvidéken, Bihar-diószeg közelében, ma a romániai Kágya (Cadea) része.

Kazinczy 1802-től 1806-ig birtokolt szőlőt a kólyi hegyen: „[1802. szeptember] 15. Kój. Az Anyám nekem adja a' Balázs féle szőlőt.”⁶² Az anyja a szüret előtt adta át a szőlőt [→ 5.7. Az első vagyonmegosztás (1805–1806)], de ekkor (1802. szeptember 9–11. között) azt valószínűleg elveszte a jég: „Az öthétig tartott szárazság után rettentetes, fergeteg. Jég veri el a' szőlőket.”⁶³

Görög Demeter szerint az érmelléki borvidék a kiváló asztali bort adó bakator nevű szőlőjéről volt nevezetes a 19. század elején. A bakator „fejér, egy kevésbé barnás, 's mind erejére, mind kellemetes ízére, áromájára nézve a' legnemesebb borok közzé tartozik”⁶⁴

Kazinczy rajza a kólyi szőlő elhelyezkedéséről.⁶⁵

Kazinczy rajza a kólyi szőlőről

⁶¹ KAZINCZY, *Az én naplóm = uo.*, 287–288.

⁶² KAZINCZY, [1801–1804] = uo., 183.

⁶³ Uo.

⁶⁴ GÖRÖG 1829, 83.

⁶⁵ KAZINCZY, *Az én naplóm = KAZINCZY 2009*, 274.

E rajz alapján nem lehet azonosítani a pontos helyszínt, sőt még a terület nagyságát sem, hiszen Kazinczy sem volt abban biztos, hogy lépésben (kb. 0,6-0,8 méter) vagy ölben (kb. 1,9 méter) számolt-e. A lépték és a rajz bizonytalanságai miatt 5000 vagy 20 000 m², azaz 0,5 vagy 2 hektár is lehetett e birtok. Ez szőlőnél jelentős különbség, különös (és nem vall jó gazdára), hogy Kazinczy nem tudta eldönteni, hogy ölben vagy lépésben adta-e meg a birtok nagyságát. A vázlatról megállapítható, hogy egyik közvetlen birtokos szomszédja Domokos Lőrinc (1761–1825), a debreceni főbíró Domokos Lajos fia volt. Ő pedig Görög Demeter által is nagyra becsült szőlész volt:

„A' Kólyi szőlőhegy háládatos emlékezetében fogja néhai Domokos Lőrintz Tek. Bihar Vármegye Fő Notáriussának nevét a' késő maradéknak fenntartani, ki a' szőlőkkel, és a' borokkal való dajkálódást, a' lehetőségig előmozdította. Sok ezer hitvány fajtaikat kiirtatott a' szőlőjéből, 's azok helyett válogatott jó, fajokat, több mint száz ötven ezer fiatal tőkét ültetett belé illendő meszszeségre egymástól.”⁶⁶

1802–1804-ben Kazinczy feljegyzései szerint minden jövedelme a kólyi szőlőből (és marhákból) származott. A kólyi szőlő 1802-től Kazinczyé, ekkor értékét 525 Rft 59 krajcár-ra becsülték fel, ennyiért váltotta azt vissza Kazinczy anyja: „Végre 1802-ben a' szüret közelgetvén, a' Kólyi hegyen egy 525 Rf. 59 xrbán kibecsült szőlővel ajándékoza meg, 's én azt a' legszívesebb örömmel fogadtam el.”⁶⁷ A szőlő bevétele (nem a tiszta jövedelem):

„Adott ez a' szőlő
 1802. – 83 kis cseber [kb. 3520 liter = 23,5 gönci hordó]⁶⁸ bort = 301. Rf. [0,085 Rft/liter]
 1803. – 163. ----- [kb. 6911 liter = 46 gönci hordó] = 451. 33 xr. [0,065 Rft/liter]
 1804. – 99. ----- [kb. 4198 liter = 28 gönci hordó] = 382. 30. [0,09 Rft/liter]
 1805. ----- [a feljegyzés írásakor még nem tudta Kazinczy
 a' szőlő pástor fizetése 4. márvás, 1. kenyér 1. font szalonna.”⁶⁹

A szőlő éves hasznát Kazinczy nyomán az anyja is 300 Rft-ra becsülte: „a' Kólyi szőlőnek, mint maga több leveleiben írja, 300 Rf. lévén a' haszna”.⁷⁰
 1805-ben kevés szőlő termett, így a bor drága lett:

„Lett 29 cseber 1 kanta. Szüretkor is 13 Rftal ment öreg csebre a' bornak; melynek alkalmatosságával feljegyzem, hogy ez' idén [1806?] Augustusban Tokajban nem kaptam bort a' Fogadóban' és hogy itczéjét a' cselédeim osztán valamely háznál 21 xrral fizették; mostan pedig (Xbris 1805) a' Hegyalján széltében 14, 16, 18 x az újbor, a' lőre pedig 5 xr. – Soha ezelőtt lőret nem árultak. –”⁷¹

⁶⁶ GÖRÖG 1829, 83–84.

⁶⁷ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 122.

⁶⁸ Cseber = kis cseber = 42,4 liter (RÁCZ 1983, 69); „Kelet-Magyarországon a csöbör általában 50 budai iccés, illetve 42,42 l[iter]” (BOGDÁN 1991, 158). A gönci hordót 151 literrel számolom.

⁶⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 275.

⁷⁰ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = *uo.*, 142.

⁷¹ [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”] = *uo.*, 213.

1 öreg cseber = 100 magyar icce; a magyar icce kb. 0,85 liter, tehát 1 öreg cseber = 85 liter, azaz 0,15 Rft volt egy liter érmelléki bor.

1806 őszén Kazinczy két szőlőtulajdont említett,⁷² az egyik a kis-szár-hegyi szőlő volt, a másik még az a kőlyi lehetett, amit a tavaszi „Álmosdi Tractátus” alapján ugyan vissza kellett adnia az anyjának, de talán a szüret még őt illette.

8.5. KIS-SZÁR-HEGYI SZŐLŐ (HEGYALJA, 1806–1810)

Dézmás szőlő Sátoraljaújhely Kis-Szár-hegyén, a Tokaj-hegyaljai borvidék része.

1806. szeptemberben, az első családi vagyonomegosztás évében vette meg ezt a szőlőt Kazinczy: „Én tegnap fizettem 3000 ftot egy szőlőért, melyet az Újhelyi hegyen vettem.”⁷³ Mint fentebb volt róla szó, a vétel egyik lehetséges oka Cserey Farkas és ismerősi körének érdeklődése lehetett.

Erre a vásárlásra nem volt saját forrásból 3000 Rft-ja, hiszen már addig is voltak tartozásai, és a széphalmi ház lakhatóvá tétele is meghaladta anyagi erejét. Ezért hitelt vett fel Bosnyák Pálnétól:

[1806.] „Augusztusban Csernel Dániel Úrnak Újhelyi Kis-Szárhegyi dézmás elpusztult szőlőjét 2500 frnton, természettel együtt pedig 3000-en megalkudtam, száz arany vinculum alatt, ha a' pénzt szüretig le nem tenném. Ezt azért vettem meg, mert a' szüret előre jónak látszott, és akkor más eladó nem volt. Bosnyák Pálné Asszony Lőcsén, megígérte a' pénzt, 's én ennek felvétele véget Szeptberben Lőcsére útaztam.”⁷⁴

Kazinczy úgy számolt, hogy a termés vissza fogja hozni majd a befektetést: „Én egy szőlőt vettem 3000 frnton 's annyi bort csináltam a' terméséből 's vett asszúból, hogy a' szőlő ára kiteljék.”⁷⁵ Ám a felvett 3000 Rft-ot Kazinczy sohasem fizette vissza, és a kamatokkal is tartozott (legalább részben): ezt Török Sophie 1832-es adósságlistája bizonyítja. [→ 11.7. A Kazinczy házaspár hitelei]

Az 1807-es évben nem volt aszútermése Kazinczynak:

„Újhelyi szüretemnek az volt legnevezetesebb öröme (mert ez idén egy szem asszút nem szedék) hogy azt a' két legmagosbb hegyet, melly alatt a' szőlőm is, Újhely is fekszik, a' Magos-hegyet és a' Sátort, meghágtam és Pályáírásonkat megolvastam.”⁷⁶

Kazinczy jegyzete és rajza a szőlőről az 1807-es szüret idején:⁷⁷

⁷² KazLev, 4/1014, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. október 9., 363.

⁷³ KazLev, 4/1000, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. szeptember 25., 329.

⁷⁴ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 158–159.

⁷⁵ KazLev, 4/1030, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1806. november 11., 393.

⁷⁶ KazLev, 5/1190, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1807. november 4., 212–213.

⁷⁷ Kazinczy Ferenc autográf rajza és jegyzése: MTA KIK, K 633/II, 248a; megjelenése: KAZINCZY 2021, 196; l. még Granasztói Olga jegyzetét, *uo.*, 602–603.

goztatásával; hát szüretig mint lett volna még! Ellenben a' Kassaitól vett Köveshegyim igen kedves birtokom.”⁸⁰

2400 Rft-ért adta el – bizonyára a leendő terméssel együtt – 1810. június 2-án.⁸¹ Vagyis a birtokon bukott 600 Rft-ot, és ehhez hozzá kell még adni az infláció miatti veszteséget is (hacsak nem ezüstpénzben számoltak).

A vételárból újabb szőlőt vásárolt Kazinczy:

„1810. Jún. 2dikán a' Szárhegyi szőlőmet eladtam Újhelyi Kávés Dobai Imrének 2400 forinton: de helyébe a' Köveshegyi szőlőmet vettem Kassai Sámuel Ujhelyi Nemes lakóstól 2000 f.”⁸²

Dongó Gyárfás Géza megtalálta és közölte Sátoraljaújhely városának „Örökvallások jegyzőkönyvé”-ben az 1810. június 8-án és 11-én iktatott két bejegyzését a szár-hegyi szőlő eladásáról és a köves-hegyi vételéről (utóbbit l. alább a köves-hegyi szőlőnél):

„Eladta Tettes Nemes Abaúj Vármegyében Széphalmon lakos Tettes Kazinczy Ferenc Ur a' Kis Szár-hegyen lévő Szőlőjét, mellynek szomszédi: napkeletről alól szekérut, a' közepén közönséges forduló, felyül Rajner János szőlője, Délről szekérut, Nyúgotról Ns. Újváry Mária Asszony, Ns. Kováts András Ur Hitves Társa Szőlője, Északról Kapatollások, Városunkban lakos Dobai Imre Urnak Két Ezer négyszáz Nro 2400 Rforintokon szokott vinculum alatt.”⁸³

8.6. KÖVES-HEGYI SZŐLŐ (KASSAI-FÉLE, 1810–1813.)

Köves-hegyi [szabad]szőlő: Köves-hegy sátoraljaújhely egyik szőlőhegye a Sátorhegyektől nyugatra; van Kis- és Nagy-Köves-hegy.

A szőlőbirtok vásárlásának városi jegyzőkönyvi bejegyzése (a vételről l. még fentebb a kis-szár-hegyi szőlőnél):

„Eladta városunkban lakos Ns. Kassay Sámuel Ur, és Felesége Szilágyi Mária Asszony a' Nagy Köves hegyen lévő Szőlőjüket, mellynek szomszédi: napkeletről szekérut és forduló, Délről országút, nyúgotról szekérut, Északról Nzs. [Nemzetes] Inczedy István Ur Szőlője T. N. Abaúj Vármegyében Széphalmon lakos Tettes [Tekintetes] Kazinczi Kazinczy Ferenc Úrnak és Élete párjának Mlgos Gróff Török 'Sófia Asszonynak örök áron Kétezer, Nro 2000 Rforintokon, szokott vinculum alatt.”⁸⁴

A szőlőbirtok Kazinczy szerint kisebb, de jobb, mint az előző birtoka: „az, amelyet ez idén 2000 fn vettem, sokkal, de hasonlíthatatlanul sokkal jobb bort ad [mint a kis-

⁸⁰ KazLev, 7/1776, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Miklósnak, Széphalom, 1810. június 9., 517.

⁸¹ KazLev, 7/1765, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1810. jún. 3., 493–494.

⁸² KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 161.

⁸³ DONGÓ 1904b, 288. – A szár-hegyi és köves-hegyi szőlőkről l. még: KOVÁTS 2009, 55–59.

⁸⁴ DONGÓ 1904b, 288.

szár-hegyi szőlő]. Igaz, hogy kevesebbet is.”⁸⁵ Talán a felénél is kisebb lehetett, mert a kis-szár-hegyi szőlőről azt állította Kazinczy, hogy a termése *akár* „100 hordó is lehetne”, míg erről azt, hogy *akár* „45 hordó”⁸⁶ is lehetne. De a vásárlással elégedett volt: „a’ Kassaitól vett Köveshegyim igen kedves birtokom. Ahhoz jó az út, jó bort terem, ’s földje kövér”.⁸⁷ Habár a tőkétet ifjítani és pótolni kellett: „De most látom hogy sok homlításra van szüksége.”⁸⁸ A „homlítás” a szőlőtőke föld alá döntését vagy a szőlővesszők föld alá bujtását jelentette szaporítás céljából.⁸⁹

Az első szüret 1810-ben volt; a termés kevés lett, csak 8 és fél hordó, nincs aszú szőlője, de a „szín bor”⁹⁰ jó minőségű:

„Jún. 3dikára virradván olly dér volt, hogy itt a’ paszuly mind elfagyott. Ugy elfagyott a’ szőlőm is, hogy benne ez idén nem leve több mint 7 ½ hordó taposott és 1 hordó sajtolt borom. Kevés bor vala az egész Hegyalján; asszút pedig csak iccze számra áruáltak, nem mint másszor putton számra.”⁹¹

Ennek ellenére nem tudta eladni az 1810-es (részben köves-hegyi, részben regmeci) borait: „A’ boraim mind megvannak. Senki sem kéri. Ez idén [1811-ben] ismét rossz szüretem lesz. Most kapáltatom a’ Köveshegyit. Elrontotta a’ nagy hideg.”⁹²

A köves-hegyi szőlő 1811-es hozamát, minőségét és árát Kazinczy lejegyezte egy Cserey Farkastól kapott levélre:

„Termett 1811. a’ Köveshegyen	5 1/2 hordó szín borom
	6 putton aszúm.
A’ 6 putton aszúra kell egy hordó szín bor,	
1 putton aszú 150 f.	
1 hordó bor 300 f.	
Tehát	
6 putton aszú	900 f.
1 hordó szín bor	300 f.
	1200.

Ezt így osztom fel:

    1 általag Vevőnek,
    1/2 általag magamnak,
    1/2 általag Csereynek, ha 1.) nem sokall 45 icceért 300 ftot. – 2) ha a’ bor authentisch talál lenni; mert a’ bor jobb nem lehet, mint a’ millyet a’ must remélni hágy; de az aszú nem volt fris, hanem nyálkás, pöffedt.”⁹³

⁸⁵ KazLev, 7/1765, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkashoz, Széphalom, 1810. június 3., 494.

⁸⁶ KazLev, 8/1865, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. november 7., 153. – Doncsicz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1865_f.

⁸⁷ KazLev, 7/1776, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Miklósnak, Széphalom, 1810. június 9., 517.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ KECSKÉS Péter, *homlítás* = MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON.

⁹⁰ KazLev, 8/1857, Kazinczy Ferenc – Virág Benedeknek, Széphalom, 1810. október 21., 139.

⁹¹ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgaím* = KAZINCZY 2009, 161.

⁹² KazLev, 22/5520, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1811. május 21., 281.

⁹³ KazLev, 9/2076, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1811. október 5., 103.

Tehát két átalag (egy gönci hordó) aszúbor 1200 Rft, azaz 1 átalag, kb. 70 liter aszú = 600 Rft.

Kazinczy elkészítette az 1810–1812-es évek összefoglaló táblázatát a szőlő terméséről és a borok eladásáról:⁹⁴

itt
Köveshegyi szőlőm termései
(Nézem Kármel tábláitól 1810.)

50

Termett.		Hozson.	
		bor hordó	afjú putton
1810	lett 1 gönci hordó tartású 1. hordó vajfőlése.	9.	verm...
			Megvettem egy szőlőzetet Károlyi István nevére azaz 5 hordóval 1812 Jan. 20-án per 1500/6
1811	lett ..... Az 5 puttonra felkötöttem 1 hordó fin bor, 1 lett 2 átalag. Ámáltam egy átalag sűrűsítet. 4 hordót megvettem Károlyi István nevére azaz 360 Még van 2 átalag sűrűsítet.	5 1/2	malty képpen
1812	lett 10 hordó ordin. sűrűsítet. Főlése után ..... Egy félél ..... A más, hiszt 14 hordón tartottam lett afféle fin bor, azaz 14 hordóval sűrűsítet. Egy átalag ebből megvettem Károlyi István nevére azaz 1000/6	14	10.

Kazinczy táblázata a köves-hegyi szőlőről

⁹⁴ MTA KIK, K 760, 50a.

Ez a birtok sem maradt sokáig Kazinczy tulajdonában, már 1813-ban eladta: „Kassainétól vett szőlőmet eladtam Kapitány Ocskay Károlynak 300 forinttal drágábban, mint vettem, ’s Kelemen Urannak tartozott 1000 ft adósságottól meg szabadulék de nem ezen pénzből.”⁹⁵ Ahogy itt írta, a Kelemen-féle tartozást nem e bevételből, hanem az 1811-es borok árából róttá le:

„[1811] 24 Octób. [...]

Lett a’ Kassainétól vett szőlőmben 4 hordó színbor = 1000 forintot. lerovtam

Kelemen Urnak.

ismét színbor – – 1 ½ (375 f.)

és 1 hordó asszú.”⁹⁶

Az eladás bejegyzését szintén Dongó Gyárfás Géza találta meg a sátorlajújhelyi „Örökvallások-Könyvé”-ben (az 59. sorszám alatt):

„8-a. Novembris. 1813. Ell adta *Szép-Halmon* lakos Tekintetes *Kazinczy Ferenc* Ur a’ Köveshegyen lévő Szőlőjét. – Mellynek szomszédi Napkeletről Forduló, Délről Szekér Utt, Nyugotrul Nemes Dusicska József Ur szelleje és szekér útt. – Éjszokról Nzs. [Nemzetes] Inczédy István Ur szölleje, *Pólyi* Hellységben lakos Tekintetes Ótskay Károly Urnak, és élete párjának Parnai Molnár Therezia Asszonynek örök áron Hétszáz i. e. Nro: 700. Rftkon, Béváltó Czédulában 20. V. forint Vinculum alatt.”⁹⁷

A szerződésben az eladási összeg: „700. Rftkon, Béváltó Czédulában”. Kazinczy azt írta, hogy „300 forinttal drágábban”⁹⁸ adta el, mint ahogy vette, és „2000 Rforintokon”⁹⁹ vette. Vagyis a 700 forint bizonyára váltóforint volt – és nem 700 rénes forint értékű váltóforint –, a váltóforint pedig ezen év végére ötszörösét érte a papír rénes forintnak [→ 1.3. **Vásárlóérték**]; Kazinczy tehát valóban nyerhetett az adásvételén.

8.7. MÁTYÁSHÁZI ÉS RITKA-HEGYI SZŐLŐK (ABAÚJ VM., 1809/1813?)

Az 1813-as osztálylevél majorsági birtokként átadott Kazinczynak (vagy birtokában hagyott) két osztatlan majorsági szőlőt, az Alsóregmec határában lévő ritka-hegyi és a Felsőregmec határában lévő mátyásházi dézsmás szőlőket.

---

⁹⁵ KazLev, 23/5831, Kazinczy Ferenc – Vay Józsefnek, h. n., 1813. november 12., 272. – A levél a KazLev kiadásában tévesen 1819-re van keltezve, mivel az első szövegközlő (Rexa Dezső, ItK, 1930, 82) a 10-es számot 16-osnak olvasta a „házasságom 10-dik esztendejének” kifejezésben; az 1813-as kelteztést a levél több utalása is igazolja, pl.: a „[f]él esztendeje hogy Gazda vagyok” az 1813-as osztályra utal, továbbá Dercsényi Ferenc és Szemere Klári jegyváltása is 1813-ban volt. (Időközben a Hereditas Antikvárium árverésre bocsátotta az eddig lappangó levélkéziratot: <https://www.hereditas-antikvarium.hu/product-page/261-kazinczy-ferenc-1759-1831-író-költő>.)

⁹⁶ KAZINCZY, [1811–1814] = KAZINCZY 2009, 325.

⁹⁷ DONGÓ 1912b, 328–329.

⁹⁸ KazLev, 23/5831, Kazinczy Ferenc – Vay Józsefnek, h. n., 1813. november 12., 272.

⁹⁹ DONGÓ 1904b, 288.

Ezek közül legalább az egyik már 1809-ben birtokában volt: „in dem Regmeczer auch nicht ganz ANDERTHALB Fass, erhalten” [a regmeci szőlőben szintén nem egészen MÁSFÉL hordó lett.]¹⁰⁰

Talán e szőlőkről van szó abban az 1802-es beadványban, melyben Kazinczy anyja kért védelmet Abaúj vármegyétől Péchy Sándor ellen. Péchy dézsmát szedett a szőlőből, Bossányi Zsuzsanna szerint jogtalanul:

„Kazintzy Jóseffne Bossányi Susánna Asszony azon panaszolkodot be adott Instancijában, hogy ötet Péchy Sándor Úr régi üdöktől fogvást békességes birásában lévő Regmetzi szőlők Dezmajától meg fosztani nem átalotta.

Az Esedező Asszony panaszának az ellenkező félnek ki halgatásával téendő ki nyomozására Tábla Biró Nemzetes Comáromy György, s Al SzBíró Fáj Károly Urak deputáltak, akik addig is, míglen e részben tudósításokat béadnák, ki sülvén az panaszolkodó Asszonymnak sérelmes károsodása, Péchy Sándor Urat további erőszakos hordásoktól tiltsák el.”¹⁰¹

Eszerint a regmeci szőlők „régü üdöktől fogvást” a Kazinczyak birtokában vannak és szabad jogállásúak.

8.8. KAZINCZI-SZŐLŐ(K) (1813–1824?)

Kis-Kazinczi: allodiális (dézsmás) szőlő a sátoraljaújhelyi Sátor-hegyen (vagy mellett) és/vagy

Kazinczi: szabad szőlő a sátoraljaújhelyi Köves-hegyen, a Sátor-hegyektől nyugatra; van Kis- és Nagy-Köves-hegy.

Ellentmondó adatok miatt nem lehet eldönteni, hogy egy vagy két szőlőről van-e szó, vagy esetleg meg lett osztva a birtok.

Az 1813-as birtokmegosztáskor Kazinczy tulajdonában került „[a]z Ujhelyi Kövesshegyi Szabad Szőlő; az Ujhelyi Ungvari pinczével” (ez az osztálylevelé leírása). Kazinczy ezt több helyen is a Kazinczi-szőlővel azonosította:

„Az osztály [...] az Ujhelyi szabad legjobb hegyen fekvő szőlőt adta birtokomba. Ez a’ szőlő előttem igen kedves, mert 1670 óta mindég Kazinczi birtok volt, ’s olly bort terem mint Mád, Tályá és Tarczal. A’ leggonoszabb állapotban tartotta az öcsém, de 3 esztendő alatt megmutatom mi lesz.”¹⁰²

„Igen kedves előttem az Ujhelyi szabad szőlő is azon Kazinczy Péter negyedik nagyatyám emlékezetéért, a’ ki azt 1670 táján szerzette.”¹⁰³

¹⁰⁰ MTA KIK M. Irod. Lev. 4r. 115, 64, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1809. november 6. (E megjegyzés hiányzik a kiadásból, vö. KazLev, 7/1578, 43–46.)

¹⁰¹ MNL OL X 10872-1954 X 1006, 1802–1804 (mikrofilmtekercs), 236a.

¹⁰² KazLev, 10/2421, Kazinczy Ferenc – Vida Lászlónak, Széphalom, 1813. április 25., 339–340.

¹⁰³ KazLev, 10/2420, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1813. április 21., 335.

1813-ban Kazinczynak nagy tervei voltak a szőlővel:

„A' Kassai [azaz köves-hegyi] szőlőm árát a' Kazinczy nevű szőlő tökéletes helyreállítására fordítom 's marhát veszek rajta, és holmit a' mi nyereséget ad. Fél esztendeje hogy Gazda vagyok, 's megmutathatom máris hogy tettem valamit boldogulhatásom eránt, 's hogy nem rajtam mult hogy eddig semmire nem mentem.”¹⁰⁴

A szüretéről és a pincéről is vannak információink 1814-ből:

„Szőlőm alatt, mellyet osztályban tavaly kaptam, még nincs házam, 's egy kunyhóban nyomorgám Eugéniével, ki gazdasszonykám vala. Kedvesebb őszi napot nem képzelhetni. A' tűz nagy lángokban ége előttünk, 's Eugéniének gondja volt hogy az el ne aludjon. Munkásaim majd közelebb majd távolabb tőlem szedték az ez idén igen szűken termett gerezdeket, lármával, énekekkel, tréfálásokkal.”¹⁰⁵

„Ujhelyi pinczemet feltörték, 1811diki igen zsirosan csinált Tokaji boraimat elpredálták, némelly hordóimat bevágták. Rettenetes csapás rajtam! rettenetes. – Tegnapelőtt szüretelék Ujhelyben. Szőlőm száz hordó bort teremhet nagyságára nézve 's négy hordót ada a' Májusi fagy miatt. Egy más valakinek 150 hordó helyett három hordója leve ez idén.”¹⁰⁶

Az ellentmondás ott van, hogy Kazinczy *szabad* szőlőnek mondta a Kazinczi-féle *köves-hegyi* szőlőt, és *1826-ban (vagy még előtte)* elcserélte *Balásházy Jánossal* a vilyókai szőlőre (a csereszerződés: [→ **8.9. Vilyókai szőlő**]).

Ezzel szemben Kováts Dániel a Sátoraljaújhelyi Városi Levéltárból (SVL II. 28) idézte a szőlő eladásának dokumentumát, amely szerint *Barthos András és felesége 1824. október 24-én* megvette a Kazinczy házaspártól a *sátor-hegyi* Kis-Kazinczi dézsmás szőlőbirtokot:

„[1824. okt. 24] Eladták Tts Ns Abauj Vármegyébe helyheztetett *Szép Halmon* Lakó Tettes Kazinczy Kazinczy Ferencz Úr és Élete Párja Méltóságos született Gróf Török Sofia Asszony az *Sátor Hegy*nek *Kis Kazinczi* nevű Őrzésében lévő Dézsmás Szőlőjüket, mellynek szomszédi napkeletről és Nyugotról vastag kő hányások és rakások, Délről Mélt. [Gróf] Sztáray Alberth eő Nsága Szőlője, északról Hegy tető és kösziklás hely... örök áron 500 azaz Ötszáz Rforintonkon.”¹⁰⁷

Lehet, hogy két Kazinczy-szőlő volt a sátoraljaújhelyi hegyekben ekkor, és lehet, hogy mindkettőt egyaránt Kazinczi-szőlőnek nevezték. „A Kazinczy-nevet Sátoralja-Ujhely szőlőhegyein két »tőtvény« nevezete viselte, t. i. a Kis-Kazinczi és a Nagy-Kazinczi” – írta Dongó Gyárfás Géza, majd a forrását is megadta jegyzetben:

¹⁰⁴ KazLev, 23/5831, Kazinczy Ferenc – Vay Józsefnek, h. n., 1813. november 12., 272.

¹⁰⁵ KazLev, 12/2768, Kazinczy Ferenc – Gyulai Karolinának, Széphalom, 1814. november 11., 173.

¹⁰⁶ KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 147–148.

¹⁰⁷ KOVÁTS 2007, 418.

„Ujhely város könyvében, az 1767-iki kötetnek a 3-ik lapján találtam följegyezve. Onnan tudom, hogy az a két Kazinczi nevű »tőtvény« vagyis »őrzés« az *Oremus* meg a Némahegy között feküdt éspedig ilyen helyrajzi sorrendben: Oremus, Baksi, Kis-Kazinczi, Nagy-Köves hegy, Nagy-Kazinczi, Alsó-Köves hegy »cum Némahegy« stb.»¹⁰⁸

Nagy Kornél adata alapján a Rákóczi család majorsági szőlője volt hajdan a Kazinczi-szőlő (ezért dézsmás), és kiváló termőterület:

„Rákóczi-tulajdonban lévő allodiális szőlők közül a források a tarcali Szarvast és Baráthot, a mezőzombori Lajost (mai nevén Lajosokat), a tállyai Tatayt (a Sas vagy mai nevén a Sasalja promontóriumon), az erdőbényei Perest/Pereseket és Báthoryt, a tokaji Hétszőlőt és Némethet, a sárospataki [?] Kazinczyt és Somlyódot nevezik meg kiváló termőhelyként.»¹⁰⁹

8.9. VILYOKAI SZŐLŐ (1826?–?)

Vilyoka (Vilyóka, Vijovka): Sátoraljujhely egyik szőlőhegye a Sátor-hegyektől nyugatra.

1826-ban (vagy még előtte) Kazinczy elcserélte az 1813-ban megörökölt köves-hegyi szőlőjét Balásházy Jánossal a vilyokai szőlőre. A csereszereződést Pólya Ferenc sátoraljujhelyi jegyző írta meg. Kazinczy később, 1826. március 21-én arra kérte a jegyzőt, hogy egy „Becs Levelet” is készítsen, azaz becsültesse meg a szőlők állapotát és értékét, ha esetleg a leszármazottai:

„a’ magok Köves hegyi Szöllejeket visszavenni kívánják, megbetsültetvén akkor is mind a’ Köves-hegyi, mind a’ Vilyokai Szőlő állapotja, egyik és másik fél tudhassa, melly állapotba vala a’ két Szőlő most, ’s így felvethessék, mellyik fél mennyit fizessen a’ másikkának.”¹¹⁰

A becslevéllel Kazinczy a szőlőtőkék, karók és kőgátak (támfalak) számát és állapotát kívánta felmérni, illetve a vilyokai szőlőben lévő borházat is. A nem változtatható körülmények, a szőlő fekvése és szabad vagy dézsmás volta e szempontból mellékes volt. A cseré tehát nem örökös érvényű volt: „Balásházy János Urral elcserélem a’ Köveshegy szőlőmet, de nem örökösen.”¹¹¹ Kazinczy vilyokai szőlőispánja Latyák Pál volt.¹¹²

1826-ban a szüretelő Török Sophie innen írt levelet kisfiának, Lajosnak.¹¹³

¹⁰⁸ DONGÓ 1904a, 40.

¹⁰⁹ NAGY 2014, 103, 58. lj.

¹¹⁰ KazLev, 19/4607, Kazinczy Ferenc – Pólya Ferencnek, Sátoraljujhely, 1826. március 21., 569–570.

¹¹¹ Kazinczy autográf feljegyzése: MTA KIK K 633/V, 24a.

¹¹² *Uo.*, 24b.

¹¹³ KAZINCZY Lajos 1990, 27.

8.10. BÁNYI-HEGYI SZŐLŐ (1829.)

Bányi-hegy: Sátoraljaújhely egyik szőlőhegye a Sátor-hegyektől nyugatra; van Kis- és Nagy-Bányi-hegy; „Szőlőterület K[ároly]falva és R[uda]bányácska között.”¹¹⁴

E szőlőről csak egy említést találtunk eddig: 1829. október „22. Antonin [Kazinczy fia] szüretel a' Bányi hegyen. Lett mindössze négy hordóval. Sehol sincs bor. A' sok beteg miatt a' Hegyaljaiak nem kaptak munkást.”¹¹⁵

---

¹¹⁴ KOVÁTS 2007, 411.

¹¹⁵ KAZINCZY, [*Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.*] = KAZINCZY 2009, 57.

9. Jóságok

9.1. SZÁRNYASOK, JUHOK, SERTÉSEK, SZARVASMARHÁK, BIVALYOK

Az állatállomány a birtokos gazdálkodó lényeges vagyoneleme volt. A ház körüli szárnyasok kisebb értéket képviseltek, de a nyájban tartott juhok és sertések már jelentősebbet, a szarvasmarhák és bivalyok pedig igavonóállatként is nélkülözhetetlenek voltak. A lovak értéke igen eltérő lehetett. A mindennapi gazdálkodásban az eke vagy szekér elé befogott lovak csekélyebb értékűek voltak, mint az utazókocsikat húzók. A háts- és tenyészlovakért akár komoly vagyont is elkérhettek.

A széphalmi gazdasági épületek a lakóépülettel párhuzamosan készültek el a birtokba kerülés után: 1806-ban az istálló,¹ 1808-ban a tyúkól, 1814-ben pedig a disznóól² épült meg.

A baromfiak a háztartás szükségleteire voltak tartva, tehát a széphalmi letelepedés előtt Kazinczynak nem voltak szárnyasai. A szárnyasokat a ház körül, szabadon legeltetve tartották: 1807-ben „[p]ulykáinkat egy nap el hagyta veszni az őrzőjök. Az erdőbe tévedtek, ’s más nap kettőnél többet elő nem lehetett keríteni. A’ vad eltépte a’ többit.”³ 1813-ban 8 pulykát⁴ kapott Kazinczy az anyai hagyaték részeként, és mivel az örökséget hétfelé osztották, Bossányi Zsuzsannának – aki lényegesen nagyobb gazdagságot vitt, mint fia – 56 pulykája lehetett. Széphalmon a szárnyasok felügyelete Török Sophie dolga volt: „Sophie pedig a’ sok gyermeket és a’ pulykáját nem hagyhatja”⁵ – írta Kazinczy, ám ez természetesen csak a cselédek felügyeletét, és nem a kétkezi munkát jelenthette.

A fogság előtt Kazinczynak nem voltak juhai.⁶ Ám sertései, szarvasmarhái és lovai jelentősebb számban voltak, olyannyira, hogy a fogság előtti állatállományát elegendőnek látta a fogsági költségek fedezésre: „Került e az én fogságom annyiba a’ mennyit lovaim, teheneim ’s sertéseim béhozhattak volna, ha az öcsém mind azokat magáéivá nem tudta volna tenni.”⁷ – E számításában bizonyosan téved: [→ **Fogsági költségek**].

Kazinczynak 1805 körül még részben megvoltak a feljegyzései a fogság előtt bírt jóságokról:

¹ KAZINCZY, *Széphalom és házi dólgain* = *uo.*, 158–160.

² KazLev, 12/2756, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. október 27., 140–148, (Kézirata: MTA KIK, M. Ir. Lev. 4r. 43., 11. tétel.)

³ KazLev, 5/1130, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. június 29., 63.

⁴ KazLev, 10/2393, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, Széphalom, 1813. február 21., 268.

⁵ KazLev, 18/4209, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, Sátoraljaújhely, 1823. június 2., 353.

⁶ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 275–276.

⁷ *Uo.*, 275.

„Mennyi tehenem volt az Asszonyám’ anyai ajándékából, 1793-ban Januáriusban, még meg van a’ jegyzés. Mennyi lovat hagytam itthon, elő tudom adni. A’ megfogattatásomkor itt maradt sertéseim számát nem lelem sehoh feljegyezve, de nem hiszem, hogy 40-nél kevesebb lett volna.”⁸

Az 1812-es naplójának *Marháim* című fejezete e feljegyzésekre támaszkodva sorolta fel, hogy a fogság előtt 9 lova, 14 tehene, 2 borjúja és 30-nál több sertése volt, továbbá 3 bivalya (amiket egy kocsiért cserélt).⁹ E szövegben Kazinczy még a teheneit is név szerint fel tudta sorolni:

„TEHENEK, 1794. 1., Bojta 4 esztdős. – 2., Vendula, 4 eszt. – 3. Vidlás 4 eszt. – 4., Kicsiny, 4 eszt. – 5., Polcse 4 eszt. – 6., Muma, 5 eszt. – 7., Zsidovcsa 5 eszt. – 8., Szőke 3 eszt. – 9., Rongyos 3 eszt. – 10., Szarvaska, 3 eszt. – 11., Malucska, 3 eszt. – 12., Bogár 3 eszt. – 13., Hegyes, 14., Szarvas, bicsok az az tinó, és két darab 1792beli borjú.

[...]

BIVALYOM vala elfogattatásomkor három tehen: egy 3 eszt. 2 pedig 2 esztdős. Fáy Mihály Urtól cseréltem egy kocsiért.”¹⁰

E jószágállományt a család nem tartotta egyben a letartóztatás után és nem őrizte meg számára, hiszen Kazinczy nem egy önállóan működő birtokközpontot hagyott hátra, az állatok a közös nyájokban voltak tartva. A szabadulása után az anyja újra feltöltötte a gazdaságát jószágokkal. Bossányi Zsuzsanna számításai szerint 1801-től 1805-ig átadott Kazinczynak „11 tehenet, 1 bikát, 12 harmadfű [kétéves] tinót, [...] 20 disznót, Józsi is 20 süldőt; [...] 142 darab juhot, [...] 4 lovat, kocsi”.¹¹ Továbbá azt is megjegyezte a fiának tett 1805-ös vagyonmegosztási ajánlatában, hogy „[a]’ marhája és sertése ki van adva. Hogy béres ökre is legyen, lemenetelemmel mingyárt kiszakasztatok a’ gulyámból négy tinót, ’s azt azonnal által adom”.¹² [→ 5.7. **Az első vagyonmegosztás (1801–1806)**]

Kazinczy a kapott juhok és sertések számát vitatta:

„A’ juh nem 142 darab volt, hanem 84, párja nyolczadfél vonás forintjával. – Die 30^a Obr. 1801. [...] Asszonyám nekem visszajövelemlor, Aug. 4 d. 1801. adott 6 öreg koczát, 13 süldő 2 esztendős koczát, 1 két esztendős kant és 20 idei malacot.”¹³

Megjegyzendő, hogy Kazinczy 1801-es adatokat közölt, míg Bossányi Zsuzsanna 1801 és 1805 közötti időszakról írt, tehát mindkét állítás igaz lehet, de az állomány közös tartása is zavart okozhatott. Kazinczy a fogság előtti állomány után joggal járó kárpótlásként értelmezte az anyja adományait:

⁸ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 143.

⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm = uo.*, 275.

¹⁰ *Uo.*, 275.

¹¹ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 141.

¹² *Uo.*, 142.

¹³ *Uo.*, 143.

„Ezek [a fogság előtti állomány] helyébe nékem az Anyám 1801. Aug. 4dikén 1. bikát, 11. üszőt és 12 harmadfű tinót ada. Az üszők esztendő múlva ellettek legelőszőr.

[...]

1804ben az Anyám Septemb. nékem egy tavalyi üsző borjút ada. Az anyját két borjával Álmosdon vevém az Anyám pénzén az Anyámnak, parancsolatja nélkül 51 Rt. 30 x. Febr. 18d. 1802.

Mennyi disznóm volt, nem lelem a' jegyzést. De elfogattatásom előtt 200 f. árát adattam-el Jászón. Akkor igen olcsó lévén még minden, hihető hogy az 30 darab is volt a' mit eladaték, 's a' nyájon meg sem látszott hogy híja van. Kaptam 1801. az Anyámtól ezek helyett 6 ellő koczát, 13. 2 eszt. süldőt, 1 esztdős kant, 20 idei malacot.

Juhom fogságom előtt nem vala. Az Anyám azt is vétete most, 84 fiatal darabot, 's azt a' nékem szánt, 's általam el nem fogadott Jesztrebre parancsolá József Úr, nékem és minden testvéreimnek Urunk.¹⁴

Kazinczy a juhait 1822-ig egyik testvérével (Józseffel?) közös nyájban tartotta a *Jubaim*¹⁵ című autográf feljegyzése szerint. 1821 tavaszán 5 kos, 145 „öreg jérke” (anya-juh), 88 tavalyi és 127 idei bárány volt a közös nyájban. 1822-ben 5 kos, 145 jérke, 88 tavalyelőtti, 127 tavalyi és 233 idei bárány, azaz összesen 598 állat. Ezt felezték meg 1822-ben: „Ekkor a' nyáj megosztatik, 's nekem jó 299 darab.” Kazinczy juhnyájának összetétele:

„Öreg anya – 72
1820diki — 44
1821diki — 63
1822diki — 116
Kos ————— 4
299”

Kazinczy a lista további részében a feltételezett szaporulatot modellezte 1830-ig. Kazinczy számításai szerint 1830-ra már 13 789 birkája lenne – de nem lett. Éppígy nem tudunk jelentősebb marhaállományról sem, habár az 1820-as évek elején többször is kifejtette, hogy „gazdaságomat mindennemű marhák által akarom jó karba hozni”,¹⁶ sőt volt, amikor tényként jelentette ki, hogy „[s]zarvas marhákat vettem, még pedig csoportosan”.¹⁷ E tervek azonban már az eladósodás történetével fonódnak össze: [→ 11.3. Az 1820-as évek terveiről].

¹⁴ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 275–276.

¹⁵ KAZINCZY, *Jubaim* = MTA KIK 760, 42a.

¹⁶ KazLev, 17/4014, Kazinczy Ferenc – Desseffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19., 540–541.

¹⁷ KazLev, 18/4092, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1822. június 20., 100.

9.2. LOVAK

A lovak értékére jellemző, hogy lefoglalható vagyonelemként szerepeltek az 1795-ös letartóztatásokkor az ingó és ingatlan javak összeírásában: [→ 3.1. Széphalom kijelölése].

Kazinczy 1792-ben birtokolt lovairól Aszalay János leveléből van adatunk:

„A' szürkének még sem kereszteltünk. De már csak ugyan nem messze viszi. Le be-
tegszik Husyétre. [...] Az Effendi tegnap kinn járt ugyan vezetéken [...]. [...] A' Deres
szürke, Combab, a' Mufti és a' Pro-Director bé vitettek a' vásárra. A' Muftit sokan meg-
nézték, csak az a' kár, hogy ki nincs herélve; mondották sokan. Kérték 45 vonáson a' P.
Directort.”¹⁸

Tehát 1792-ben volt:

- egy vemhes szürke kanca (talán azonos a Deressel);
- Deres, szürke;
- Effendi;
- Mufti, mén;
- Combab;
- Pro-Director, a 45 vonásforint értékű.

Kazinczy 1812-es visszaemlékezése szerint elfogásakor kilenc lova volt:

„Czugbelyi gyönyörű Postilion, pely, holdas homlokkal, N° 4. – A' Belgrádi zsákmány
csődör, melyet egy megszorult Tisztól 27 aranyan vettem-meg. Leküldöttem a' Nagy
Anyám Semlyéni ménésébe. Ez a' jó Asszony meghala fogságom alatt, 's mihelyt
meghala, a' ménes eladattott, Jósinak igen bölcs tanácsából. – Szürke Belgrádi kancza.
– Ennek fija. – A' Kályon vett ló. – A' Mufti Belgrádi herélt. – Mindössze 9 lovam. Vissza
jövén fogságomból ezek közül csak a' Muftit kaptam-meg.”¹⁹

Tehát 1794-ben kilenc lóról tudunk:

- 4 darab hámba való postaló; [→ 1.6. Utazás, delizsánsz, forspont]
- belgrádi csődör, 27 arany értékű (1798-ban eladta Kazinczy családja; e belgrádi
török harcokat megjárt ló azonos lehet a törökös nevű Effendivel);
- belgrádi kanca (Dodó [?] és Mufti anyja);
- belgrádi csődöröcsikő: talán Dodó;²⁰
- Kályon vett ló;
- Mufti (eszerint 1792 után kiherélték).

Kazinczy letartóztatása után, 1794/95 telén a lovait a család átvitte Érsemjénbe a Bossányi nagyanya (fentebb is említett) ménésébe, erről a nagybátyja tudósította:

¹⁸ KazLev, 2/399, Aszalay János – Kazinczy Ferencnek, Regmec, 1792. április 1., 256.

¹⁹ KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 275. Vö. KAZINCZY, *Fogságom' Naplója* = KAZINCZY 2011, 129.

²⁰ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. június 5. = KAZINCZY 2011, 172.

„Én az Anyádnál voltam a ki most érkezett Semjemből. A nagy Asszony egészséges, az Anyád is, mostani környül állásihoz képest, türehető állapotban van. [...] a tél igen erős, a takarmány kevés, azért a lovaidd is Semjénben telelnek.”²¹

A lovait Kazinczy 1795 tavaszán – budai fogságából – megpróbálta eladatni:

„[Kazinczy Dienes] azt tudakozta, hogy lovaimmal mit hagyok csinálni? – Minthogy a’ tél nagy volt, ’s a’ széna ’s abrak drága, azt lehet reményleni hogy jól elkelnek. [...] de minekelőtte ólcson adódjanak-el, inkább megtartom. – Cselekedje Asszonyám velek a’ mit jobbnak lát.”²²

Nyáron ismét megkérte az anyját, hogy ha lehet, adja el a lovait: „Ha jönnek látja Asszonyám, és a lovak árja felette le nem szállott, nem bánám ha az enyémekek eladódának: hiszen ha az Isten ki szabadít, szerezhetek mást; és nem többé cziprát.”²³

Néhány évvel később már csak Mufti volt a család tulajdonában. Kazinczy a munkácsi várbörtönbe menettetéskor látta is a lovat Kótajban, 1800. augusztus 4-én: „Middőn indulni akaránk, egy lovat láték [...] ’s azt az én Muftimnak ismerém. Csikó korában vettem meg anyjostúl egy Belgrádból jövő Tisztól. A’ ló valóban az én Muftim vala.”²⁴

Kazinczy 1802-ben írt, majd 1805-ben kiegészített feljegyzése szerint a szabadulása utáni évben öt ló volt:

„LOVAIM:

KESELY, szegsárga kancza, 1797ben lett. vadon vette Asszonyám a’ Szikrával, mely néki testvére, a’ Debreczeni Lőrincz napi vásárkor, Erdélyi ménesből, a’ Szikrával 110 Rft. –

SZIKRA, hasonló szőrű kancza, mint a’ KESELY. – lett 1798.²⁵

FAKÓ, herélt, nyereg alatt jár; 46 Rft. a’ F. Regmeczi Zsidótól. – a’ nyereg ezen felül 6 Rft.– 1796ban lett. megdöglött Kázmértt, 1805. 17. Octobr.²⁶

CZICZA fakó kancza. Vettem az Ujhelyi Sarlós vásárban [július 2.] 1802. az Upori Tisztartótól 90 Rf.²⁷ – lett 1797.

CZENCZI, a’ Kesely fia, lett Regmeczen 1802. Mart. 31d. egészen szegsárga. A’ legszebb csikó, a’ mit ez idén láttam.”²⁸

²¹ Kazinczy András – Kazinczy Ferencnek, Berettő, 1795. január 19. = *uo.*, 150.

²² Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. március 11. = *uo.*, 157.

²³ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. július 2. = *uo.*, 176.

²⁴ KAZINCZY, [*Pályám emlékezete III.*] = KAZINCZY 2009, 664. – Vö.: KAZINCZY, *Fogságom* Naplója = KAZINCZY 2011, 129.

²⁵ Az „1798.” javítva ebből: „1797.”

²⁶ Ez utóbbi mondat utólagos beírás.

²⁷ Valójában 20 aranyért vette, csak átszámolta Rft-ra. (KAZINCZY, [*1801–1804*] = KAZINCZY 2009, 182.)

²⁸ KAZINCZY, *Lovaim* = RGy, Szemere-tár, 1. kötet, 1786–1808, [*Irodalmi levelezés, versek, egyéb jegyzetek és feljegyzések*], 22. sorszám, 141b.

1802-ben vett még egy lovat: „[1802. augusztus] 7. Spah Gábortól megveszem a Ráró lovát 112 f. 30.”²⁹ Mivel ez a ló a listán nem szerepel, a feljegyzés 1802. július 2. és augusztus 7. között készülhetett.

Az 1812-es napló szerint a postalovak helyett kapta a „két vad Moldvai kanczát”, melyeket „110 fn vett az Anyám, a’ két másik lovat (két fakót) a’ Felső Regmeczi Zsidótól és az Ujhelyi vásárban vevém.”³⁰ Vagyis Keselyt és Szikrát az anyjától kapta a régi lovai helyett, míg Fakót és Cziczát Kazinczy vette – bizonyára az anyja pénzén.

Muftit 1802-ben Érsemjénben tartották, itt lakott Kazinczy is. Az alsóregmeci ügyeket intéző Bossányi Zsuzsanna levélben utasította fiát, hogy etessék és gondozzák rendesen a lovat: „A Muftit Gyurka hizlalná meg agyon egy egy kis abrakot néki vakarnák mert senki nem lát hozá.”³¹ Mufti egy év alatt felhízott, és Kazinczy eladta:

„Susi Húgomnak a’ Mufti és a’ tavaly sántító kanczám eránt írtam Pestről, hogy a’ Váradi Urnapi vásárkor Dienes által adassa-el mind a’ kettőt minél drágábban vehetik. A’ Csikó meg maradjon. Eddig reménylem meghízta.”³²

1804-ben három újabb lovat vett Kazinczy: „[1804. október] 20d. Halászon 93 Rf. egy fekete herélt lovat. – 23d. pedig Szabó Mihály Debr. lókupecztól 220 Rf. két kanczát, melyeket 1805nek elején eladtam vesztességgel.”³³

Kazinczyt szabadulása óta támogatta idősebb báró Wesselényi Miklós. Kazinczy 1805-ben Zsibóra utazott, ahol a báró október 28-a és november 2-a között látta vendégül. Már az utazás előtt kapott Kazinczy a bárótól 500 Rft-ot – a Marmontel-fordítás kiadására³⁴ –, a pénzt a kassai kereskedő Fried Sámuel közvetítette: „[1805. máj.] 30 W[esselényi]. 500 f. Fried levele által.” A báró jóindulata nemcsak készpénzben mutatkozott meg, hanem egy vagyoni értékű előjogot is biztosított:

„A’ Piskolti Kocsis itt volt [1805. március 15-én]. Tőle tudom, hogy az én fakó Cziczámat tavaly egy Cicero nevű Erdélyi almás szürke csödör hágtam-meg. A’ Luczit pedig a’ Vesselenyitől vett Fox nevű fakó.”³⁵

1805. április 3-án meg is született a Czicza csikója: „A’ fakó kanczám egy fakó csödört ellett. Alonzó a’ neve. Az apja Piskolti, szürke, Cicero nevű csödör volt.”³⁶ A csikó nemsokára elpusztult: „[1805. október] 17. A’ fakó lovam az éjjel megdöglött.”³⁷ A „fakó kanca” 1806-ban még élt, habár vén volt és kehes: „[1806. február] 19d. A’ fakó

²⁹ KAZINCZY, [1801–1804] = KAZINCZY 2009, 182.

³⁰ KAZINCZY, *Az én naplóm* = *uo.*, 275.

³¹ Bossányi Zsuzsanna – Kazinczy Ferencnek [Alsóregmec vagy környéke], 1802. február 23. = ORBÁN 2017a, 665. (https://deba.unideb.hu/deba/levelezes/text.php?id=kazinczy_lev_7019_k)

³² KazLev, 22/5439, Kazinczy Ferenc – Csóka Jánosnak, Tata, 1803. május 25., 61.

³³ [KAZINCZY Ferencz „Diáriumá”] = KAZINCZY 2009, 206.

³⁴ Bodrogi Ferenc Máté jegyzete: KAZINCZY 2009b, 842. – Vö. még: KazLev, 3/709, Kazinczy Ferenc – Id. Wesselényi Miklósnak, Nagykázmér, 1804. december 15., 239–241.

³⁵ KAZINCZY, [1804–1805] = KAZINCZY 2009, 190.

³⁶ *Uo.*, 191.

³⁷ *Uo.*, 198.

kanczámat eladom a' Postamesternek 22 Rfnton. Vén volt és kehes, 's nem akartam magamat tartásával terhelni.³⁸

1805. április 27-én a Luczi is megellett: „Meglett a' *Kóra*, a' Luczi kancza leánya. 28dikban reggel megmértem. Magassága a' Marjának volt 3 such 1 ½ zoll. 's 2. ujnival magasbb mint a' 3d. Apr. ellett fakó Alonzó.³⁹

A zsidói ménes „tíz ezeres⁴⁰ forint értékű csődöreivel többször is hágathatta a kancsáit Kazinczy: „[1805. május] 30d. Ma hágja meg Cicero a' szürke Spanyol csődör, Zsidón a' Luczit.⁴¹ 1806-ban Luczi így újabb zsidói apától származó csikót hozott világra:

„[1806. április] 25d. késő estve meglett a' Luczi kanczám csikaja; egy pelly kanczácska. *Flóra* nevet adtam neki. Zsidón hágta meg az anyját a' Wesselényi híres szürke Cicerója [1805.] Májusnak 31-dikén. Véknyán és néhol a' nyakán is fejér szálak látszanak. Feje és egész növése igen szép.⁴²

A Luczi valamelyik kiscsikója hamarosan elpusztult, és Kazinczy – a fogságra hivatkozva – ismét segítséget kért idősebb Wesselényi Miklóstól:

„Az én Luczim árván marada; a' leánya tegnap előtt döglött meg. Szép lovat vártam pedig belőle. Engedje-meg Nagyságod, hogy ez' idén ismét élhessek kegyességével, és hogy most ne csak a' Luczit, hanem még egy más kanczámat is beküldhessem hágatni. Így elébb pótolódik-ki a' szenvedett kár; pedig a' kit hetedfél esztendeig, 's azolta pedig csak nem annyi érzéketlenséggel szívtak, annak van mit pótlani.⁴³

A Kazinczy házaspár 1806. májusban a lovak mellé embert is fogadott, talán a sok elhullás miatt: „Sophie megfogadja a' Lovászt.⁴⁴ A *Kóra* és *Flóra* nevű lovak egyike megmaradhatott, valamelyikükön lovagolt öt évvel később Kazinczy:

„Én lovagolni szeretek, és nem ritkán lovaglok is; még pedig azon a' kanczán mellyet egy szép kanczám, a' Wesselényi tíz ezeres csődörétől kapott. Hogy ez ennek a' czifra csődörnek leánya, mutatja igen szép feje, és szürke szőre, mert az anyja fekete 's felette csúnya fejű, külömben szép ló. W.re emlékeztetvén, még örömebb ülök reá.⁴⁵

1807-ben nincs csődöre, csak kancsái, ezért az első saját aszúborából egy hordóval adna egy 80 arany (360 ezüst Rft, azaz 720 papír Rft) értékű erdélyi csődörért:

³⁸ [KAZINCZY Ferencz „Diáriumá”] = KAZINCZY 2009, 216.

³⁹ KAZINCZY, [1804–1805] = *uo.*, 192.

⁴⁰ KazLev, 9/2040, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1811. július 16., 16.

⁴¹ KAZINCZY, [1804–1805] = KAZINCZY 2009, 193; és [KAZINCZY Ferencz „Diáriumá”] = *uo.*, 209.

⁴² [KAZINCZY Ferencz „Diáriumá”] = *uo.*, 220.

⁴³ KazLev, 4/896, Kazinczy Ferenc – id. Wesselényi Miklósnak, h. é. n., [a levélen szerepel egy dátum: 1806. március 20.], 95.

⁴⁴ [KAZINCZY Ferencz „Diáriumá”] = KAZINCZY 2009, 221.

⁴⁵ KazLev, 9/2040, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1811. július 16., 16.

„ha kedvét lelnéd propositiommal valakinek az Erdélyi sok ménes tartó Urak között, azt bíznam barátságodra, hogy nékem egy hordó Tokajiért, melyet ez idén nyolczvan aranyra becsülhetni, néznél-ki egy szép csödör csikót, mintegy négy vagy öt eszten-dőst. Csak azt mondanám választás regulájául, hogy feje 's nyaka szembetűnő legyen, egyéb része pedig ne *elrutítója a' fejnek 's nyakenak*. [...] Ez idén kanczáimat egy barátom fogja itt hágatni, de illő, hogy csödörről magam gondolkozzam.”⁴⁶ [→ 8.3. Kazinczy ve-vői és borai]

Kazinczynak valóban értékes lovai lehetnek. 1810 novemberében Kazinczy azt a „sajnos hír”-t kapta Kazinczy Sophie és Vay Ábrahám lakodalmán, hogy „egy nagy becsű csikóm, melyet magam neveltem, és a' melyet 2000 fton eladni készültem, ka-róba ugrott”.⁴⁷ A Czenczi hároméves csikóját 1812-ben 1542 forintért adta el, amely akkor négy szekér ára volt: „[1812.] 16. Maji Borvakay László ad a' Cenci 3 esztűdős fijáért 1540 ft. ellenben én tőle 400 fnt. egy vasas szekeret.”⁴⁸

1816 tavaszán 11 ló állt a széphalmi istállóban.⁴⁹ Ugyanebben az évben az erdélyi útján további három lóval gazdagodott Kazinczy. Vett egy másfél éves méncsikót 200 forintért, és kapott egy-egy lovat ifj. Wesselényi Miklóstól és Cserey Farkastól. A Wes-selényitől kapott „ángoly” mén a Brüz (Bruce) nevet kapta: „Eclipsznek egy szép fiját, *Bruce*, én vettem ajándékban, 1816.”⁵⁰ Kazinczy büszkén lovagolt rajta hazatérte után: „Tegnap előtt a Wesselényi Brüzén, szép lévén a nap, egy frakkocsában lovag-lottam ki Mikóházára egy szép asszonyhoz, Comáromy Nánihoz [...]”⁵¹ És e lóval „az egész haza előtt paradíroz”-ott⁵² a Buczy Emilhez írt episztolájában:

„És mikoron hátára veszen Brüzöm, egykor az Erdély'
Első ifjáié, 's az enyém már; angol atyának
'S Stambuli kanczának szép gyermeke; 's rázza rövidre-
Metszett kis farkát, 's hattyúnyaka gyenge serényét,
'S játszva, szökellve, nyerítve viszen Kázmérba napamhoz,
'S egy pár [!] szemhez közelébb Házára-Mikónak,
'S ifjúvá teszi a' kit az évek' sullya hanyatlat [...]”⁵³

Cserey Farkas ajándéka „egy másfél esztendős” ló volt, melynek

„Atyja az ő istálójában áll, Zsibón, a' Ciceró fajából; anyja Csereinek arabsz kanczája vala, mellyről egy Basát löttek-le Belgrádnál. Minthogy még ennek sem volt neve, 's

⁴⁶ KazLev, 4/1064, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. január 24., 472.

⁴⁷ KazLev, 10/2373, Kazinczy Ferenc – Vay Miklósnak, Széphalom, 1813. január 20., 229.

⁴⁸ KAZINCZY, [1811–1814] = KAZINCZY 2009, 326.

⁴⁹ KazLev, 14/3173, Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1816. március 30., 91.

⁵⁰ KAZINCZY, [Kazinczynak Erdélyi Levelei Gróf Dessewffy Józsefhez. MDCCCXVI.] = KAZINCZY 2013, 324.

⁵¹ KazLev, 15/3360, Kazinczy Ferenc – Gyulay Lajosnak, 1817. január 13., 22.

⁵² KazLev, 15/3372, Kazinczy Ferenc – ifj. Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1817. január 28., 44.

⁵³ KAZINCZY, *Buczy Emilhez. Széphalom, Novemb. 18d. 181[6.]* = KAZINCZY 2018, I., 376.

Cserei tudni akarja, mely nevet adok neki, én azt Bolbolnak neveztem. Az arabsz nyelven és a' Hafíz' verseiben fülemilét tesz.⁵⁴

Erdélybe négy saját lovával és szekerével utazott el.⁵⁵ A nehéz hegyi utak nem tettek jót a lovaknak: „Erdélynek istentelen útjai miatt, miolta haza jöttem, két lovaimat kellett megnyúzatnom.”⁵⁶

A Wesselényitől kapott ló alig másfél évig maradt Széphalmon. 1818 tavaszán egy fertőző betegségben, a takonykórban megbetegedett, és Kazinczy eladta: „Minden lovaim taknyot kaptak, Brüzöt 72 forintot eladtam ezen hibája miatt.”⁵⁷ Az erdélyi barátjának, Döbrentei Gábornak nem írta meg, de a zsidói lovat majdnem agyonlövötte:

„Szüntelen verdes a' Sors. Ez idén mind a' két Hegyaljai szüretemet elveré a' jég, 's minden hámos lovam, két czúg, 's ezzel együtt a' Wesselényi Ánglus szép paripája 's egy csődöröm taknyot kaptak. Őszve akarám lövöldöztetni, 's némelly emberek kértek, adjam-el nekik. A' Brüzömet 72 frton vevék-meg; négy más lovaomat 170 forintot.”⁵⁸

Brüz eladása után nem maradt háttal, ezért pár hónappal később – szintén Döbrenteinek – már arról írt, hogy báró Meskó Antal özvegyétől „egy Erdélyi szép csődört” vett. A ló neve Traján lett.

Cserey ajándéklova, Bolbol egy pej mén volt, amely azért került el a takonykórt, mert még 1818. június közepén is Csereynél volt, és – mint az erdélyi barát leveléből kiderül – ott „absolval”-t egy kancát.⁵⁹ Cserey egy hét múlva átadta Bolbolt Kazinczy emberének, és jó tanácsokkal látta el Kazinczyt: „olj veszedelmes nyavalyába esvén Lovaid, vigyáztas, hogy ez oda ne köttessen, a hol azok állottak; olj edénybül, mely azok előtt állott, ez se ne egyék, se ne igyék”.⁶⁰ Valószínűleg ez volt az a ló, melyet Vay Ábrahám 600 forintra becsült.⁶¹

1818. júliusban Kazinczy már csikókat is szeretett volna nevelni, de míg korábban csődőrei nem voltak, most kancái nincsenek:

„Már most kanczákról kell gondoskodnom. Én eddig lovaiban igen szerencsés voltam 's talán megint az leszek. A' Csereitől kapott Bolbol a' feleségem favoritája, barna pelly és húsos ló, Wagenschlag: a' Traján (eddig Caesar) valóságos Knitschlag. Ez ma csaknem elharapá két legkisebb ujaimat a' jobb kezemen.”⁶²

1819-ben a debreceni vásárban két kancát vett Kazinczy, állítása szerint olcsón: „én 365 fnton vettem két nagy szépségű negyedfű kanczát, hogy Trajánommal meghágtat-

⁵⁴ KAZINCZY, [*Kazinczynak Erdélyi Levelei*] = KAZINCZY 2013, 203.

⁵⁵ KazLev, 14/3237, Kazinczy Ferenc – Deseffy Józsefnek, Andrásfalva, 1816. július 16., 244.

⁵⁶ KazLev, 15/3419, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1817. április 19., 165.

⁵⁷ KazLev, 16/3599, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1818. május 21., 42.

⁵⁸ KazLev, 16/3604, Kazinczy Ferenc – Horváth Ádámnak, Széphalom 1818. május 31., 51.

⁵⁹ KazLev, 16/3610, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1818. június 14., 74.

⁶⁰ KazLev, 16/3614, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Kraszna, 1818. június 22., 85.

⁶¹ KazLev, 16/3659, Kazinczy Ferenc – Édes Gergelynek, h. n., 1818. november 1., 218–219.

⁶² KazLev, 16/3622, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1818. július 2., 103.

hassam, mellyen szerencsésen által is esénk”.⁶³ Traján volt Kazinczy hátslova, melynek értékét 1000 forintra becsülte 1818-ban Vay Ábrahám:

„Trajánomat Fő Notar. Szirmay csudálta minap itt lévén, egy más vendégem ezer forintra becsülte. Már vagy négyszer úgy meghányt, hogy egyszer süveg nélkül jöttem haza, ’s az Ujhelyi héti vásárra menők megállottak, de hozzá nem mertek jönni, de le csak nem vetett még is, mint a’ körülte szolgáló ’s jó lovagló legényt.”⁶⁴

Kazinczy dicsekedve említette saját lovaglótudását, de nemsokára hátsló nélkül marad, 1821-ben Trajánt is agyon kellett lövetnie:

„Én régen nem lovagoltam; kedves ménemet ez idén agyon kelle lövetnem, ’s nincs háti lovam, ’s Isten tudja mikor engedi erszényem hogy egy tüzest kaphassak. Mert a’ tüzetlenre nem örömet üölök. A’ paripa is úgy kedves mint a vers.”⁶⁵

Szekérbe fogható lovai voltak az utolsó éveiben is. 1828-ban saját szekerén és lovain utazott Pestre, de a kocsisa a 17 éves fia, Emil volt – talán mert kocsisra már nem volt pénze.⁶⁶

---

⁶³ KazLev, 16/3737, Kazinczy Ferenc – Pálóczi Horváth Ádámnak, Széphalom, 1819. május 4., 375.

⁶⁴ KazLev, 22/5562, Kazinczy Ferenc – Kraynik Józsefné Kazinczy Klárának, Széphalom, 1818. október 27., 345.

⁶⁵ KazLev, 17/3962, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Sátoraljaújhely, 1821. március 12., 415.

⁶⁶ KazLev, 20/4929, Kazinczy Ferenc – Toldy Ferencnek, Széphalom, 1828. július 16., 520.

10. Kisebb vállalkozások, mesterkedések

10.1. INSURRECTIO, AVAGY PUNYI LÓ HADBA MENETTETIK

I. Ferenc 1809. április 11-én elrendelte a magyar nemesi felkelést, a napóleoni háborúk során immár negyedszer (és utoljára). Az első insurgents ezredek májusban álltak fel, addigra már Napóleon állt nyerésre, sőt május 13-án elfoglalta Bécset is. I. Ferenc a királyi udvarral Tatára menekült. Május 15-én a francia seregek Pozsonynál átlépték a magyar határt, és Napóleon kiáltványt intézett a magyarokhoz, amelyben nemzeti király választására szólított fel. Június elején a francia csapatok Pápáig vonultak. Június 14-én János főherceg serege és a parancsnoksága alá rendelt magyar nemesi felkelők (kb. 21 ezer fő) Győrnél megütköztek a franciákkal, és vereséget szenvedtek.

A nemesi felkelés még nem volt meghirdetve, amikor Zemplén vármegye – elsőként az ország vármegyéi közül – már az 1809. március 13-án tartott közgyűlésén jelentős felajánlásokat tett: „arra az esetre, ha a körülmények úgy kívánnák, a felséges király, az édes haza és a féltve őrzött ősi alkotmány védelmére”.¹ Dongó Gyárfás Géza 100 évvel későbbi tanulmánya, *A zempléni nemes hadak 1809-ben* részleteiben is bemutatja a felajánlásokat: a főispán 6000 rénes forintot adott, Lónyay Gábor alispán, gróf Sztáray Albert és gróf Csáky Imre 50-50 gyalogos kiállítását, Jekelfalusy József kamarás pedig egy 1000 forintos zászló elkészítését vállalta.² A gyűlésen elhatározták azt is, hogy összeszámlálják a hadra fogható nemeseket, behajtják a insurrectionalis tartozásokat és önként felajánlanak még 280 000 Rft-ot.

A vármegye összeírta az 1000 Rft-nál nagyobb évi jövedelemmel rendelkező nemeseket, három kategóriába sorolva őket: 1000 és 2000 Rft közötti, 2000 és 3000 Rft közötti és 3000 Rft-nál nagyobb jövedelműeket megkülönböztetve. A két utóbbi kategóriába összesen 55 birtokos család esett.³ Az 55 birtokos után az 1808. évi II. törvény-cikk 4–6 §-a szerint 55 lovas katonát kellett kiállítani, ám a vármegye 1130 lovast vállalt.⁴ Ezenfelül – Ung vármegyével együtt – 6 gyalogos „kompania alakítottatott”.⁵

Az összeírás alapján Kazinczy közelebbi barátai és rokonai közül 3000 Rft vagy több évi jövedelmű zempléni birtokkal rendelkező gróf Török Lajos (Nagykázmér), Kazinczy István (Berettő), Kazinczy Péter (Szőlőske) és gróf Desseffy József (Alsó-

¹ DONGÓ 1909a, 163.

² *Uo.*, 163.

³ *Uo.*, 164.

⁴ *Uo.*, 164–165.

⁵ REISZIG Ede: *Zemplén vármegye története: Az 1809-iki nemesi fölkelés = VÁRMEGYÉK XXV*, 418. – Kazinczy kapcsolódó cikkei a zempléni vármegyei gyűlésről: [KAZINCZY, S. A. *Újbelyből!*] 1809; Lónyay Gábor beiktatásáról az Ung vármegyei hivatalába: KAZINCZY, *Lónyay* 1809; emlékműterv az elesett nemesi fölkelők tiszteletére: KAZINCZY–DESSEFFY 1811 (két kiadás), KAZINCZY–DESSEFFY 1817 (harmadik publikálás).

olsva).⁶ Kazinczy Ferenc neve nem szerepel az összeírtak között. Ez egyrészt azt jelenti, hogy Zemplén vármegyében lévő birtokainak nem volt évi 1000 Rft jövedelme, másrészt azt, hogy nem volt törvényi kötelessége *lovas* katonaként bevonulni vagy egy *lovas* katonát kiállítani.

Kazinczy jövedelme azért sem érthette el ezt a mértéket, mert az anyja nem osztotta fel jogilag a birtokot gyermekei között. Emiatt viszont Bossányi Zsuzsannának ki kellett állítania egy lovas katonát, ahogy ezt Abaúj vármegye bizonyoságlevéle igazolja is:

„Néhai Nemzetes Kazintzy Kazintzi József Ur Özvegye Bossányi Bossányi Zsuzsanna Asszony Bizonyosság Levelet kérvén a' felől hogy a' múlt 1808^k Esztendőben tett Országos ajánlásához képest Felkelésbeli kötelességét egy Lovas Katonának ki állítása által ezen Nemes Vgyében tellyesítette, ezen kívánsághoz képest a' felől a' Bizonyosság Levél ki fog adattatni.”⁷

Kazinczy így sem mentesült a nemesi felkelés személyes kötelezettségei alól:

„A törvény (1808. II. t.-c. 2 §-a) úgy rendelkezett, hogy egy-egy családból apa és fia (ha a 19–50. életévek viszonylatába tartoztak és nem egy kenyeren éltek) kötelesek voltak fegyvert fogni a nádorispán hívó szavára.”⁸

Kazinczy 1809 tavaszán még éppen nem töltötte be az 50. életévét, azonban Napóleon ellen hadba szállni mégis túl öregnek és betegnek gondolta magát. Szerencsére a személyes részvételt egy helyettesítő személy kiállításával vagy egy ló beszolgáltatásával meg lehetett váltani.

1809. május 3-án érkezett meg a hír Zemplén vármegyébe, hogy a császári hadsereg elvesztette a regensburgi csatát (április 19–23.): „Staféta hogy elveszténk a' Csatát”.⁹ Majd Kazinczy – naplójegyzete szerint 1809. május 6-án – felajánlott egy lovat: „én lovat adok”.¹⁰ Ez az információ az *Extractusok Diáriumomból* című szövegből származik, ami azonban – ahogy a címe is mutatja – utólagos kijegyzés egy ma már nem ismert diáriumból, és csak az ügy végeredményét tükrözi.

Kazinczy először ugyanis egy 50–60 Rft körüli összeget fizetett be a vármegye pénztárába,¹¹ mivelhogy a vármegye szükség esetén tudott „kölcsönözni” inszurgens legényt, és ennek volt az ára az említett összeg. A főispán azonban ezt „contramandálta”,¹² vagyis inkább lovat kért a pénz helyett, és így Kazinczy beadott egy Punyi nevű lovat, és visszakérte a pénzt.

Ez a visszavonás évekkel később zavart okozott a számadásban, mivel Kazinczy anyja elvesztette a nyugtát: „Quintantiát kellene producálnom, de az az Anyám' kezé-

⁶ DONGÓ 1909a, 165–166.

⁷ MNL OL X 10872-1958 X 1006, 1809-1810 (mikrofilmtekercs), 103b.

⁸ *Uo.*, 168.

⁹ KAZINCZY, *Extractusok Diáriumomból* = KAZINCZY 2009, 231.

¹⁰ *Uo.*

¹¹ DONGÓ 1914a.

¹² *Uo.*, 94.

ben, kinek az ollyat be kellett mutatnom, elveszett.”¹³ Kazinczy több tanút is megnevezett a vármegyéhez írt levelében, akik emlékezhetnek a kötelezettség rendezésére, többek között az aktuális másodalispánt, Horváth Tamást, aki 1809-ben még főjegyző volt, s csak 1813-ban lett zempléni alispán. Tehát a korábban említett, Dongó Gyárfás Géza által közölt irat 1813-as vagy ez utáni (Kazinczy anyja 1812-ben halt meg).

Összefoglalva: Kazinczy először saját zsebből befizette az 50 vagy 60 Rft „váltságdíjat”, majd később bevitette a lovat, amit az anyjától kapott (hiszen mi másért kellett volna az anyjának odaadni a nyugtát a lóról), és visszakérte a pénzét. Kazinczy lovainak nevét többnyire ismerjük, a Punyi név azonban ismeretlen: a KazLev-ben és Kazinczy feljegyzései közt sem található. Így végül is nem saját zsebből, hanem az anyja lóva árán vásárolta ki magát a győri csatából, és az sem kizárható, hogy a Punyi ló részt vett az ütközetben.

Kazinczy táblabíróként is részt vállalt a zempléni nemesség hadi kötelezettségeiben. Dongó Gyárfás Géza ismertette azt az iratot is, amely szerint Kazinczy éppen egy lovakat felvásárló bizottság tagja lett 1809. április 26-án:

„Legelső [bizottság] dolga volt a lovak vásárlása. A ló legalább is 14 markos legyen »az esztendeire nem szükség nagyon vigyázni, csak négy esztendő felől haladjon és szerfelett erkölcsös [makacs] ne legyen.«¹⁴

Kazinczy a diáriuma szerint május 6-án ajánlotta fel a Punyi lovat, és éppen e napon mérték fel a lovak állapotát. Mint Dongó írja, a vármegyei nemesek nem éppen a legjobb lovaikat szolgáltatták be, illetve adták el a bizottságnak:

„Május 6-án a nemes lovassereg vezére, Kandó Gábor, elszomorító jelentést tett a permanens deputatiókhöz. A jelentés csupa panasz és a körül forog, hogy: a vásárolt lovak igen nyomorult állapotban vannak [...]»¹⁵

Egy hónap múlva, 1809. június 11-én Lónyay Gábor alispán zsidó kereskedőkkel kötött szerződést 177 ló megvásárlásáról. A lovak árát 250 és 300 Rft-ban határozták meg, és 13 nap alatt kellett leszállítani őket.¹⁶ Ugyanekkor Dunántúlon is hasonlóan jó ára lett a lovaknak: 1809-ben Kisfaludy Sándor is eladta „két szürke lovát május 9-én” és „[t]etemes summát kapott értük, 500 [Rft]-ot”.¹⁷ A hadi beszállítások gyakran túlárazottak voltak:

„A hadsereg ellátása nem egy egyszerű piaci kapcsolatrendszeren alapul. Komoly szerepe van benne az üzletet finanszírozó közhatalomnak, tényleges hadi helyzetben a hirtelen változó körülményeknek, a pillanatnyi, az ismétlődés »veszélyével« nem fenyegető

---

¹³ DONGÓ 1914a.

¹⁴ DONGÓ 1909a, 173.

¹⁵ *Uo.*, 174.

¹⁶ GOLDBERGER 1914.

¹⁷ ÁCS 2002, 155.

döntési helyzeteknek. Ezen és más okok miatt a hadseregellátás valósága nagyon messze eshet a köznapi élet erkölcsi szabályaitól.”¹⁸

A „felkelő” lovak tehát a valós értéküknél drágábban keltek el, de bizonyára szegény Punyi sem lehetett egy paripa, ha Kazinczy inkább róla mondott le – még ha az anyja lovaként ingyen is volt –, mintsem az 50-60 forintjáról.

10.2. A PÜSPÖK ARANYA (BÉCS, 1812.)

Kazinczy 1812 őszén Bécsbe utazott: 1812. október 10–11-én Pesten,¹⁹ 14–27-én Bécsben, október 30-tól november 2-ig²⁰ újra Pesten tartózkodott. 1812. november 5-én érkezett haza.²¹

Az utazásra egy tehetős ifjú rokon, a 23 éves Vay Ábrahám nyitott kedvező lehetőséget, ő vitte el ugyanis kocsiján Kazinczyt:

„Édes barátom, úgy készül plánunk, hogy én öt nap múlva [1812. október 7-én] Vay Ábrissal (a’ Septemvir fíjával ’s Kazinczy Péter onkelem Vejével) egy szekeren megyek Bécsbe, de szüretünkre, melly ezen holnap vége felé lesz, itthon leszek.”²²

Útitársa, vendéglátója Vay Ábrahám, Kazinczy unokatestvérének, Kazinczy Sophie-nak a férje.²³ Kazinczy előzetes tervei egy mai értelemben vett turisztikai kirándulást sejtettek:

„Hogy Bécsben a’ Festés és Faragás helyei (tudniillik Belveder, Academia, Eszterházy Galleriája ’s Miller Gyűjteménye, ’s a’ Mívészek szobáji), a’ theátrum és a’ kertek lesznek azok a’ helyek, a’ mellyekben élni fogok, tudhatod, de megnézem még is a’ legrégibb magyar Mss Bibliát a’ Csász. Bibliothecában.”²⁴

A hazatérése utáni napokban valóban művészettörténeti jellegű és útirajzértékű beszámolókat írt Kis Jánosnak,²⁵ Rummy Károly Györgynek²⁶ és Szentgyörgyi Józsefnek.²⁷

¹⁸ HALMOS 2024, 18.

¹⁹ KazLev, 10/2341, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1812. november 15., 168.

²⁰ KazLev, 10/2335, Kazinczy Ferenc – Vida Lászlónak, Pest, 1812. november 2., 157.

²¹ KazLev, 10/2344, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Érsemjén, 1812. november 21., 182.

²² KazLev, 10/2327, Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. október 2., 142.

²³ Vay Ábrahám (1789–1855) a Magyar Tudós Társaság (MTT) majdani egyik alapítója és igazgatósági tagja (1830), közéleti pályája csúcspontján országgyűlési követ (1825–1827) és főispán (1830–1832), 1830-tól gróf. Vay József (1752–1821) szeptemvir fia.

²⁴ KazLev, 10/2327, Kazinczy Ferenc – Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. október 2., 142.

²⁵ KazLev, 10/2341, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1812. november 15., 168–172. (Ez talán utólag átdolgozott szöveg.)

²⁶ KazLev, 10/2342, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1812. november 15., 172–178.

²⁷ KazLev, 10/2343, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1812. november 16., 179–181.

Önmagára mindig műértőként tekintett, nem sokkal az utazás előtt, 1812 áprilisában jelent meg a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* három egymást követő számában a *Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk* című cikksorozata.²⁸ Az út napirendjéről – a leveleken túl – két szűkszavú rövid feljegyzést is ismerünk.²⁹ A *Bécsbe 1812. Vay Abrahámmal* címűből tudható, hogy Bécsbe érkezése napján Kazinczy felkereste Adam Braun (1748–1827) bécsi festőt, udvari értékbecslőt, és átadta neki Fáy János „pénzét”. Két nap múlva, október 16-án Braunnál ebédelt, 25-én nála reggelizett.

A bécsi napokat többnyire galériák és festők felkeresésével töltötte, és több festményt vásárolt Fáy megbízásával élve, így Ferrari Gaudenzio olasz reneszánsz festő „egy igen szép Nativitás[át], mellyet Fáynak 1200 forinton én alkudtam-meg 1812.”³⁰

Fáy János debreceni műgyűjtő, későbbi debreceni polgármester, anyja révén Klimó György pécsi püspök unokaöccse volt. Kazinczyt nagy értékű érmegyűjteménye bécsi értékesítésével és festmények vásárlásával, illetve cseréjével bízta meg. Kazinczy erről kissé részletesebben Kászonyi Dániel kassai műgyűjtőnek írt:

„Fáy János nekem 1812. Octób. negyven ezer bankó forintra becsült Numismatica Gyűjteményét kezembe adá azzal a' teljes hatalommal, hogy neki azon vásárlanék képeket. A' becsület 's a' belém vetett bizodalom úgy kívánta, hogy minekutána a' pénznek Bécsbe fel kelle menni, felvigyem ugyan, de a' nekem adott hatalommal ne éljek. Általadtam azt egy német-embernek, hogy tekintse meg, betsúltsse-meg, 's érettek adjon képeket az én választásom szerint. (Ez Braun Festő volt, udvari Schätzmeister, az az képbecsülő, a' Vám miatt, mellyen sem ki sem be nem eresztettek képet az ő becsülése nélkül.); 's vissza vévén ismét tőle, Mélt. Referend. Vajna Urnál hagytam, mert Mélt. Fáy Ur akkor Bécsben nem volt. Általam és az én hibám által egy réz fillér sem vesze-el a' Gyűjteményből, sem más által nem, a' mennyire tudom.”³¹

Kazinczy ebben a levelében megadta a rábízott érmegyűjtemény Bécsben megbecsült értékét. Egy 1824-es emlékezésében megerősítette, hogy 40 000 forintra (Vít?) becsülték a kollekción, továbbá azt is állította, hogy azt Fáy a nagybátyjától ajándékba kapta: „Fáy, a' Püspök Klimó' testvérének gyermeke, nevezetes Pénz-gyűjteményt kapott nagybátyjától ajándékba, melly egykor negyvenezerre becsültetett”.³²

Kazinczy utóbbi megfogalmazása nem egyértelmű, nem tudni, hogy ekkor látta-e, vagyis Debrecenben volt-e a gyűjtemény 1824-ben. Ugyanígy nem tájékoztat egyértelműen a jelenlegi tulajdonlásról az a hírlapi tudósítás, mely 1822 októberében jelent meg: „Tek. Fáj Fay János Úr pedig (kinek tudományos ízlését válogatott Könyv- Kép és Pénz-Gyűjteménye eléggé megdicséri) Polgár-Mesterré választattak.”³³

²⁸ KAZINCZY 1812.

²⁹ KAZINCZY, *Bécsbe 1812. Vay Abrahámmal* = KAZINCZY 2009, 324.; KAZINCZY, [1811–1814] = *uo.*, 326–327.

³⁰ KAZINCZY, [A *Kedveskedőben* megjelent *útirajz: Töredék egy Útazó' Leveléből*] = KAZINCZY 2015, 39.

³¹ KazLev, 14/3203, Kazinczy Ferenc – Kászonyi Dánielnek, Széphalom, 1816. május 3., 177–178.

³² KAZINCZY, [A *Kedveskedőben* megjelent *útirajz: Töredék egy Útazó' Leveléből*] = KAZINCZY 2015, 39.

³³ [N. N.], *Magyarország [vegyes tudósítások]*, Magyar Kurir, 1822/33, 260.

Ráyman János 2014-es tanulmányában elfogadja Kazinczy állítását, hogy a debreceni szenátor nagybátyjától, Klimó György pécsi püspöktől ajándékba kapta az érme-gyűjteményt, még gyermekként: „talán induló tőkét kívánt számára biztosítani, ha már nagykorúvá válik. Ezért került sor 1812-ben a Fáy gyűjtemény eladására.”³⁴

Ez az okfejtés azonban kérdéseket vett fel. Klimó 1777-ben halt meg, Fáy pedig 1773-ban született (természetesen a gyermek helyett az édesanyja, Klimó Anna is átvehette az ajándékot), de Fáy nem pályakezdő éveiben, hanem 39 évesen küldte Bécsbe a gyűjteményt. És Fáy nem eladni szándékozta, hanem festményekre cserélni, noha képei már nem fértek el a házában: „olajfestései házánál, 's' a' Piaristáknál, egy Kersekedőnél, és a' miket Egerben hagyott, mivel el nem férnek szobájiban”. Ez a Kazinczy által leírt 1824-es állapot, és mivel e képek ekkor „húszezeret érnek”, így biztosan nem részei e kollekciónak az érmeikért esetlegesen kapott festmények, hiszen azok negyvenezret érnének önmagukban is.³⁵

Ráyman azért is valószínűsíti az ajándékozást, mert az öröklésnek nincs nyoma: „a végrendelet alapján semmiképpen nem juthatott rokonainak a kezébe”.³⁶ Az ajándékozásról Entz Géza is csak Kazinczynál talált információt: „Kazinczy tudósításán kívül nincs más adatunk.”³⁷ Ráyman sem talált újabb adatot: szerinte, habár az „éremgyűjtemény ajándékozásáról mást nem tudunk, Kazinczy állításában [...] aligha van okunk kételkedni”.³⁸

Pécsett 1803-tól néhány évig sem püspök, sem könyvtáros nem volt, így a gyűjtemény felügyelet nélkül maradt. A püspöki érmetárat ekkor kirabolták:

„Amint a periratokból kiderült, a lopás 1804. augusztusa és 1805. januárja között történt. Abban az időben Koller József [pécsi nagyprépost] környezetében sok menekült francia fordult meg. Valószínű hogy a rablást ezek közül valaki hajtotta végre. Különösen felkeltette a gyanút egy francia inas, aki éppen akkor tűnt el nyomtalanul a városból.”³⁹

Encz leírását azzal egészítette ki Ráyman, hogy: „Egyes adatok szerint a betörő a szükséges kulcsokkal is rendelkezett, sem ajtót, sem szekrényt nem nyitott ki erőszakosan.”⁴⁰ Pohánka Éva is arról írt, hogy a nyomozás során megállapították, hogy „a zárat csak saját, vagy azokkal teljesen azonos kulcsokkal nyithatták ki”.⁴¹ Nem derült fény soha a tolvaj kilétére, és az ellopott érmék sem kerültek elő soha, habár a püspökség a nyilvánosságához fordult:

---

³⁴ RÁYMAN 2014, 20.

³⁵ KAZINCZY, [A Kedveskedőben megjelent útirajz: Töredék egy Útazó' Leveléből] = KAZINCZY 2015, 39.

³⁶ RÁYMAN 2014, 20.

³⁷ ENTZ 1940, 208.

³⁸ RÁYMAN 2014, 19.

³⁹ ENTZ 1940, 207.

⁴⁰ RÁYMAN 2014, 20.

⁴¹ POHÁNKA 2009, 60.

„de úgy látszik, mire a tudósítás szétment, az érmeiket már felvásárolták. Simon Máté, az 1808-ban kinevezett új könyvtáros csak a rézpénzeket találta meg. Az arany és ezüst érmek eltűntek. Simon a veszteséget 30.000 forintra becsülte.”⁴²

A Kazinczy által említett ajándékozás kapcsán azt írta Entz, hogy „[b]izonyos, hogy Fáy Jánoshoz nem kerülhetett Klimó egész éremtára, [...] hanem annak csak egy tekintélyes, de valószínűleg kevésbé értékes része.”⁴³ Ennek ellentmond Kazinczy másik információja, miszerint 40 000 forintot ért Fáy János gyűjteménye, vagyis kiemelkedően értékes volt a debreceni kollekció.

A lopás kárát 30 000 forintra becsülte a pécsi könyvtáros. Kazinczy kérésére Braun 40 000 forintra értékelte Fáy gyűjteményét. Az 1808-as becslés még rénes forintban készült, bizonyára bankóban, amelynek a középárfolyama megközelítőleg: 2,2 papír Rft = 1 ezüst Rft. 1812-ben viszont már (és még) csak a váltóforint volt a hivatalos pénz, amelynek középárfolyama megközelítőleg: 2 váltóforint = 1 ezüst Rft. Tehát az 1808-as 30 000 papír Rft = kb. 13 700 ezüst Rft, az 1812-es 40 000 váltóforint = kb. 20 000 ezüst Rft [→ 1.3. VÁSÁRLÓÉRTÉK]. 1808 és 1812 között egy inflációval és devalvációval sújtott négy év telt el, amely alatt felértékelődhetnek a nemesfém kincsek, továbbá az értékbecslések eltérő körülményei is lehetővé teszik a feltevést: azok azonos értékről készültek.

A pécsi érmékről készült katalógus,⁴⁴ de Fáy kincseiről nem, így nem vehető össze a két gyűjtemény. Fáy gyűjteményeiről sem életében, sem a hagyaték felvételekor nem készült leltár. A hagyaték átadását végző Simonffy Dániel debreceni szenátor 1834-ben írt „jelentése éppen csak rámutat »a hálózobában lévő pénzgyűjtemény thékájára«, az ebédlő szobában talált másik thékára, melyben a [»]Herculanumban, Pompejiben és másutt talált ritkaságok voltak letéve«”.⁴⁵ A debreceni festménygyűjtemény sem maradt egyben, „szétszóródott Fáy halála után, nem tudni, mi volt benne eredeti, mi másolat”.⁴⁶

Megjegyzendő – Pohánka Éva nyomán –, hogy 1804. augusztus 2-án több pécsinek vélt érmét vásároltak egy bécsi aranyművesnél. A nyomozás arra jutott, hogy a „bécsi kereskedő és aranyműves az érmék egy részét egy Gabriel (Gábor) nevű zsidótól vásárolta meg”. 1805-ben „egy Löw nevű zsidó kereskedő” neve merült fel orgazdaként, „ezért két hasonló nevű kereskedőt is pellengérré állítottak”: egy Perl Levi és egy Leb Grünhut nevezetűt.⁴⁷ Az ügy azonban – úgy tűnik – ezeken a szálakon elakadt. A bűncselekménnyel az utókortól leginkább megvádolt⁴⁸ francia inasról szintén Pohánka Éva tanulmányában olvashatjuk, hogy a kulcsok őrzésével megbízott nagyrépost, Koller József kezességét vállalt érte, hogy „ha a nyomozás ideje alatt az inasa megszökne, a

⁴² ENTZ 1940, 207.

⁴³ *Uo.*, 208.

⁴⁴ *Uo.*, 209.

⁴⁵ ZOLTAI 1935, 130.

⁴⁶ SZ. KÜRTI 1990, 23.

⁴⁷ POHÁNKA 2009, 61–62.

⁴⁸ *Uo.*, 63–64.

kárt a saját kollekciójából és a jövedelméből évi ezer forint összeggel pótolja”.⁴⁹ Tehát az inas nem tűnt el, mint Entz írta. Végül is nem sikerült meggyanúsítani senkit a lopással.

Entz szerint „[a]z elrablott és a Fáyhoz került érmek azonosságát az eddig rendelkezésünkre álló és fentebb közölt adatok teljesen valószínűtlenné teszik.”⁵⁰ A „fentebb közölt adatok” valójában két állítás: egy feltételezés a francia inas érintettségéről és Kazinczy állítása az ajándékozásról. Az első állítást Koller József kezessége cáfolja, a másodikon pedig a Fáy János ügyletében érdekelt Kazinczy a forrás.

Az értékek közelítő azonossága, a tolvaj azonosíthatatlansága, a lopás és a debreceni gyűjtemény felbukkanásának időrendje, egy Klimó-rokon feltehető helyismerete, esetleg kulcsa, továbbá az, hogy a Fáy-gyűjteményről sem leltár nem készült, sem semmilyen adat nincs 1812 előtt: nem teszik kizárhatóvá, hogy az eltűnt püspöki érmék és a Kazinczyval Bécsbe utaztatott érmék azonosak voltak. Ugyanakkor ha az éremgyűjtemény lopott is volt, nem kizárható, hogy minderről Kazinczy semmit sem tudott.

10.3. SZÉPHALMI NEVELŐHÁZ (1815–1819.)

10.3.a. A Kazinczy házaspár házi tanodája

Kazinczy utolsó bécsi utazására 1815. április 10-én indult el Széphalomról feleségével és Eugénia lányával. Állítása szerint azért, hogy lányának franciául beszélő nevelőnőt találjon:

„Nevekedni kezdvén leányom, egy francia nyelvű nevelőről gondoskodám, s másoknak tanácsára a Hernalsi leánynevelő-ház asszony-directorának írtam, hogy számomra válasszon egyet. – A Feleségemnek azon örömet akarám adni, hogy lássa meg még egyszer a Bécsi Salesiánák’ klastromát, hol 16 esztendő koráig s 9 esztendeig neveltetett, s anyjának felöltözött apácza két testvéreit; s így vele és Zseni leánnyal hazulról april. 10d. megindultam s 25d. Bécsben megérkeztem.”⁵¹

Kazinczyék április 25. és május 7. között tartózkodtak Bécsben. Az út során Kazinczyt a titkosrendőrség figyeltette, erről részletesebben írt a most idézett *A Bécsi Polizey velem, 1815.* című másolatban fennmaradt művében.⁵²

A házaspár végül egy Loyan nevű kisasszonyt alkalmazott évi 400 forintos fizetési ajánlattal a hernalsi tisztii lánynevelő intézetből. A 19 esztendő lány Kazinczy szerint „mind a Francia, mind a Német nyelvet sok kecscesl szöllja, erkölcsiben ártatlan, módjában és tónjában igen kellemes”.⁵³ A hernalsi (ma Bécs egyik kerülete) tisztii le-

⁴⁹ *Uo.*, 60.

⁵⁰ ENTZ 1940, 209.

⁵¹ KAZINCZY, *A Bécsi Polizey velem, 1815.* = KAZINCZY 2011, 197–198.

⁵² *Uo.*, 197–199.

⁵³ KazLev, 12/2931, Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1815. június 2., 558.

ánynevelő intézet a katonatisztek elárvult lányait képezte nevelőnőkké vagy tanító-nőkké, akik legfeljebb 20 éves korukig tartózkodhattak az intézményben.⁵⁴

A kisasszonyról csak a Kazinczy-levelezésből van adatunk. Eszerint 1816. március 1-ig volt Széphalmon: „az én Loyanom Martz. első napján, visszahíva atyja által, a' ki haza jött az Olasz Országi táborból, 's 60 esztendő ember lévén, gyermekét maga körül akarja látni, bennünket elhagya”.⁵⁵ Úgy tűnik azonban, hogy a lányt félreismerte Kazinczy:

„Loyan rettenetesen megcsalta Donátékat, 's több kárt tett nekik 150 forintnál. Sajnálhatni hogy így visszaélt emberségökkel. Ő aggott 's korhadtt ember 's ecsettel keres mindent 's ha így csalatik 's tépetik, mit tesz félre tehetetlen napjaira? Szívrehatólag panaszlák el nekem sérvöket.”⁵⁶

Donát Jánosné részletes – szívre ható – beszámolója⁵⁷ szerint befogadták az éhező és csupán néhány krajcárral a zsebében Pestre érkező lányt. Loyan azt mondta, hogy nemsokára megérkezik az apja, és majd ő kifizeti a szállást és az ellátást, később – apja újabb levelére hivatkozva – kölcsön is kért, amit szintén nem adott meg. Öt hétig tartották el Donáték, és hiába szereztek neki társalkodónői munkát, a lány nem vállalta el. Loyan Kazinczy ajánlásával kerülhetett Donátékhoz:

„Sie sagten, Lieber Freund, sie sei ein unverdorbenes Geschöpf, aber sie ist das verdorbenste, was ich kenne, den sie ist listig, unverschämt und verlogen” [Őn azt mondta, kedves barátom, hogy ő egy romlatlan teremtes, de ő a legromlottabb személy, akit ismerek, mert ravasz, szemtelen és álnok.]⁵⁸

Ha Loyan valóban pénz nélkül érkezett meg Pestre, akkor az azt jelenti, hogy Széphalmon nem kapott fizetést, habár Kazinczy azt írta Dessewffynek, hogy „Loyánnak 400-t adtam”.⁵⁹ Pontosabban azt írta a barátjának, hogy ezt írta a következő nevelőjelöltnek.

Kazinczyék valójában már a bécsi utat sem engedhették volna meg maguknak. Az út költségéről Kölcseynek írt: „úgy hiszem hogy útam, melly kevés hiján harmadfél ezerbe került, csak ezen leány által is meg van bőven fizetve”.⁶⁰ Eszerint majdnem 2500 forintba került az utazás, és ennyit bizonyosan nem ért meg a lány alkalmazása, hiszen egy évig sem maradt náluk. Ez az összeg egy grófi család nevelőjének kétévi fizetése

⁵⁴ NÉMETH 2016, 1149, 1152.

⁵⁵ KazLev, 14/3157, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1816. március 17., 47.

⁵⁶ KazLev, 14/3239, Helmezy Mihály – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1816. július 18., 247.

⁵⁷ KazLev, 14/3232, Donát Jánosné [Marie Donat] – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1816. június 11., 232–234. (Donát Jánosnérol: „Nem hallgathatom-el, hogy Dónátnak Mulatten színű 26 esztendő felesége a' duellumban elesett Herczeg Lichtenstein Károlynak szerelem-leánya [...]” – KazLev, 10/2355, Kazinczy Ferenc – Vay Miklósnak, Érsemjén, 1812. december 16., 197.)

⁵⁸ KazLev, 14/3232, Donát Jánosné [Marie Donat] – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1816. június 11., 233. (Ford. O. L.)

⁵⁹ KazLev, 14/3186, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. április 15., 136.

⁶⁰ KazLev, 12/2931, Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1815. június 2., 558.

(erről alább), tehát még akkor sem érte meg a bécsi út, ha egy krajcárt sem fizettek Loyannak.

Kazinczy állítása szerint a nevelőnőt Eugénia lányuk mellé hozták, hogy franciául tanítsa, noha Török Sophie jól beszélt a nyelvet:

„8 esztendeig neveltetvén az anyja testvérjeinek kezei alatt a' Bécsi főszületésű Klastromban, francziául beszéll legjobban; németül a' szerint beszéll, a' mint közöttünk beszélleni szokás; Magyarúl és tótul is jól tud, noha néha botol.”⁶¹

Máshol azt állítja, hogy a feleségét született franciának nézték: „Eh Madame, vous êtes née française? kérdé az Öreg.”⁶²

Loyan 1815 nyarán érkezett meg Széphalomra. Ha arra számított, hogy egy gazdag birtokközpontban, egy szép kúriában, egy művelt nemes úr egy vagy két lányával kell foglalkoznia, akkor csalódás érte. Kazinczyék anyagi gondokkal küszködtek, a vonatlan házban a szobák egy része befejezetlenül, üresen állt, és a tetőt zsindegy borította. [→ 3.4. A ház terve és felépítése]

Ősztől Loyannak már nem csak a nyolcéves Eugéniával (és a hatéves Thalie-val) kellett foglalkoznia. A Kazinczy házaspár ugyanis Széphalmon egy „nevelőházat”,⁶³ egy kis vállalkozást hozott létre: 1815. szeptemberben odahoztak két idegen kislányt, majd novemberben még kettőt (a tanítványokról alább részletesebben lesz szó).

Loyan már januárban el akarta hagyni Széphalmot. Kazinczy Gyulay Karolinának írt levele szerint azért, mert nem szereti Magyarországot, és a munkát is csak azért vállalta el, mert életkora miatt el kellett hagynia a bécsi iskoláját:

„Ez nem most, hanem még Bécsben, útálta Magyar-országot, 's ide csak azért jött, mert tovább a' Stiftben nem maradhatott, 's megvallja ugyan, hogy ő soha jobb embereket mint mi nem képzelhete, de kimondja hogy Magyar-országon nem maradhat. Mi tehát a' legnagyobb barátsággal válunk-el.”⁶⁴

Kazinczy ekkor sikeresnek látja az iskoláját, és reméli, nem sokára még több leánytanítvány lesz Széphalmon, így Loyan helyére Gyulay Karolina nevelőnőjét szeretné meghívni:

„már négy idegen leány van itt, 's úgy látszik hogy nem sokára több lesz. [...] Ha számosak volnának az idegen gyermekek, úgy én még egy más leányszemélyt is vétet-

⁶¹ KazLev, 3/714, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, h. é. n. [1805. január vége], 254.

⁶² KazLev, 14/3166, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1816. március 26., 69.

⁶³ „Házam Nevelő házzá vált.” (Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1816. április 14[–16.] = KÖLCSEY 2005, 478.)

⁶⁴ KazLev, 12/2832, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1816. január 18., 338. – Kazinczy e levelet 1815-re keltezte (a kéziratban [MTA KIK, M. Ir. Lev. 4r. 5, 55–56] és a KazLevben is „1815” szerepel), de tévedett (ez tehát nem az eredeti elküldött levél), hiszen a Gyulay Karolinának 1816. január 28-án írt levele első mondata így utalt vissza a jelen levélre: „Kezében lesz Nagyságodnak azon levellem, mellyet a' Gouvernante felől válaszképen írtam.” (KazLev, 13/3114, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1816. január 28., 447.)

nék mellé. Én a' mostaninak 400 forintot fizetek, 's szeretném ha ezt is meg lehetne így kapni. Ha sok tanítványai lennének, úgy ígérném hogy fizetését megjavítanám.”⁶⁵

Amint elmúlt a tél, 1816. március 1-én Loyan elhagyta Széphalmot. Kazinczy szükségét érezte hangsúlyozni Rummy Károly Györgynek is,⁶⁶ hogy barátságban váltak el, de egyébként nem sajnálja, mert nem volt annyira tehetséges a lány. Ekkor azonban már mással magyarázza a nevelőnő távozását Kazinczy, mint januárban: „Atyja haza jött az Olasz Armadától, letette szolgálatját, 's gyermekét magánál akarja látni.”⁶⁷

Miután Loyan elhagyta a házat, Török Sophie volt kénytelen átvenni a lányok nevelését, főleg a Bónis lányoknak adott franciaórákat, de Kazinczy is részt vállalt az oktatásból, még táncleckéket is adott. 1816 márciusában Kazinczy eldicsekedett Rumynak, hogy otthonában a közoktatás és a házi nevelés előnyeit sikerrel ötvözi, illetve hogy Török Sophie sikeresen oktatja a francia nyelvet. Ez arra mutat rá, hogy csupán a saját lányai nyelvoktatására valóban nem volt szükséges külső tanítót hozni Bécsből: Loyan már eleve a széphalmi nevelőház szolgálatára szerződötték, akár tudott róla, akár nem. A Loyannak tett ígéreteket nem ismerjük, de a szintén tanítónak kinézett Holéczy Mihálynak írt levelében meg sem említette Kazinczy a vendéglányokat, csak a sajátjait, no és azt, hogy a „házam pedig nyugodalom' helye. [...] A' vidék gyönyörű, körül vágok ölelve erdők és szőlőhegyek által”⁶⁸

Kazinczy 1814-től 1818-ig a sátoraljaújhelyi református gyülekezet főgondnoka volt, e minőségében írt neki György József szatmárnémeti (korábban sátoraljaújhelyi) lelkész 1815. szeptember 8-án. Ő „intézménynek” véli a széphalmi vállalkozást, bizonnyára Kazinczy szavait visszhangozva levelében:

„Két igen szép gyermekkel fogott a' Tek. Ur institutumja a' Tek. Bónis Sámuel Úr kis Asszonykáival szaporodni; nem hiszem, hogy valaki a' testben [gyülekezetben] szívesebben óhajtaná ennek az Intézetnek előterjedését nálamnál.”⁶⁹

Kazinczy egyházfelügyelői helyzete és a lelkészekkel való kapcsolata megerősíthette a családok bizalmát a széphalmi vállalkozásban.

A négy lány szüleinek elszámolással tartozott Kazinczy, ezért Loyan távozásával veszélybe került a nevelőház. Külföldi tanító nélkül maradt a vállalkozás, és zenetanárt ősz óta nem sikerült még szereznie. Loyan helyettesítésére – Török Sophie mellé – egy magyar ifjút, a kistoronyai születésű 22 éves Kecskeméthy (Kecskeméti) Józsefet⁷⁰

⁶⁵ KazLev, 2832/12, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1816. január 18., 337.

⁶⁶ KazLev, 14/3168, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1816. március 26., 74.

⁶⁷ KazLev, 14/3166, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1816. március 26., 70.

⁶⁸ KazLev, 14/3158, Kazinczy Ferenc – Holéczy Mihálynak, Széphalom, 1816. március 17., 50–51.

⁶⁹ KazLev, 13/2988, György József – Kazinczy Ferencnek, Szatmárnémeti, 1815. szeptember 8., 150.

⁷⁰ Életkora a kistoronyai református anyakönyv születési bejegyzése alapján: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GR73-P5B?lang=hu&i=29>.

szerződtette március elején,⁷¹ évi 200 forintos fizetés ígéretével; de feltett szándéka volt, hogy házánál „egy francia születésű Nevelő lesz” hamarosan.⁷²

Ezt Holéczy Mihálynak is megírta, akit elsősorban zenetanárnak szeretett volna megnyerni, mert „fortepiánót is ver, ’s németül igen jól beszél és ír”.⁷³ Holéczynek úgy fogalmazott, mintha egy kidolgozott program szerint működő, valódi intézményt hozott volna létre:

„Ismerem a’ házi nevelés’ veszedelmeit ’s a’ köz nevelés’ hasznait: de amannak szerencséjít ’s ennek veszedelmeit is ismerem, ’s a’ kettőt az által egyesítem, hogy házamnál állítottam egy kis iskolát.”⁷⁴

Egy hónappal később, 1816. április 21-én megismételte ajánlatát Kazinczy, ekkor már konkrét fizetési ajánlattal: „[m]egfontoltam mit adhatok az Úrnak, ’s négyszázat ajánlok.”⁷⁵ Holéczy néhány hónap gondolkodás után inkább a jobban (és biztosabban) fizető csákvári tanítói, majd lelkészi pályát választotta.⁷⁶ Holéczy 1816 őszén írta meg Kazinczynek, hogy nem mehet Széphalomra, sőt úgy tűnik, hogy Kecskeméthyt is elvesztette Kazinczy „kis iskolá”-ja:

„Kecskeméthynek, ki Bátyjánál Kis Kálnán, pedig a’ mint írja, betegen tartózkodott, legott hogy letettem a’ Tekintetes Urnak levelét, üzenetét is hírül adtam, és sürgettem elindulását. Hogy vele minden rajta dolgozások mellett is, mellyet Kecskeméthy tud, nem mehettem, valóban érzékenyen veszem.”⁷⁷

Két olyan levél maradt fenn, amelyet Kazinczy Terhes Sámuel lelkésznek írt: az egyiket 1816. március 20-án, a másikat 1816. április 15-én. A tiszanyagfalui lányok széphalmi tartózkodásáról több beszámolót nem ismerünk, egy 1816 november 4-i levélben előkerült még a Bónis lányok neve,⁷⁸ de valószínűleg hamarosan hazavitték őket. A Bónis szülőket főleg a zenei oktatás hiánya zavarhatta, leginkább emiatt mentetözött Kazinczy Terhes Sámuel előtt:

„muzsikus bizonyosan lesz, s minél hamarabb lehet lesz. Isten a bizonyágom, hogy mindent elkövettem, de rútl meg vagyok játszva. E felől tegye bizonyossá Tisztelendő Ur t. Bónis urat és aszszonyt. Ha itt lesz a muzsikus, akkor rajta leszek, hogy a mit eddig elmúltak, kipótoltathassék, s ki lesz pótolva.”⁷⁹

⁷¹ KazLev, 14/3161, Kazinczy Ferenc – Terhes Sámuelnek, Széphalom, 1816. március 20., 57.

⁷² KazLev, 14/3158, Kazinczy Ferenc – Holéczy Mihálynak, Széphalom, 1816. március 17., 51.

⁷³ *Uo.*, 50–51.

⁷⁴ *Uo.*, 51.

⁷⁵ KazLev, 14/3193, Kazinczy Ferenc – Holéczy Mihálynak, Széphalom, 1816. április 21., 145.

⁷⁶ SZINNYEY 1891–1914, *Holéczy Mihály* szócikk.

⁷⁷ KazLev, 14/3284, Holéczy Mihály – Kazinczy Ferencnek, Komárom, 1816. október 5., 320–321.

⁷⁸ KazLev, 14/3316, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1816. november 4., 420.

⁷⁹ KazLev, 14/3187, Kazinczy Ferenc – Terhes Sámuelnek, Széphalom, 1816. április 15., 138.

De a nevelőnő távozásával és egy 22 éves férfi nevelő házhoz kerülésével más miatt is aggódhattak a 10-14 éves lányok szülei. A problémát Kazinczy is érzékelte, ám igyekezett megnyugtatni őket a lelkészen keresztül:

„Mínhogy leánygyermekeket még a gyenge esztendőkbén is nem tanácsos férfi nevelő által úgy neveltetni, hogy egy felvigyázó ne legyen, soha velek külömben nincs, hanem feleségemnek jelenlétében s olykor a magaméban, s ha ez nem lehet is, én mindég a szomszéd szobában vagyok; mindent látunk, mindent hallunk. Méltóztassék az ur elhíttelve lenni az eránt, hogy a gyermekek tulajdon *szüléjüknék* házoknál több gond és hivebb kezek alatt nem lehetnének. A gyermekeknek épen a küszöbük előtt van a retirada s a tanítónak megtettük a kérést, hogy soha oda ne menjen. Velek egy szobaleány hál s a pitvarajtó be van zárva.”⁸⁰

Eszerint a lányok a ház északnyugati szobáiban laktak, e házrész folyosóját zárható ajtó választotta el Kazinczyék lakószobáitól és a közösen használt pitvartól, illetve az étkezőtől (l. a módosított rekonstrukciós tervrajzot: [→ 3.4. A ház terve és felépítése]).

A házba még 1816. márciusban beköltözött egy újabb nevelőnő (Loyan helyére), aki 1817. augusztusig maradt. Róla csak annyit tudunk, hogy egy „49 esztendőűs Gouvernante”,⁸¹ és már régebb óta ismerte Kazinczy: „Én azt az Asszonyiságot ezelőtt 14 esztendővel láttam”.⁸² Tehát nem a Bécsben 1815-ben megismert Genotte nevű úr „34 esztendőűs leánya”,⁸³ akit még áprilisban alkalmazni akart.⁸⁴ És nem is Gyulay Karolina egykori nevelője, akit nem tudott volna megfizetni Kazinczy: „A’ Wesselényi Jósefnél lévő asszony 1250 frtot von esztendőnként. Ezt sem vettem volna tehát.”⁸⁵

Végül 1816. november 19-én⁸⁶ megjelent egy zongoratanár is Széphalmon. A Friedrich Knaut nevű 40-50 év körüli százsz férfi nincstelenül és betegen érkezett a házhoz Pestről gyalogolva. Széphalmon saját szobát kapott, Kazinczyék asztalánál evett – akárcsak a Marcsi nevű szobalány –, és december végével megkezdte a lányok tanítását.⁸⁷ Kazinczy a zongorát Bécsben vette,⁸⁸ és 1815 augusztusában szállították le Széphalomra: „Az én fortepiánóm megérkezett, és felette kevés kárral”.⁸⁹ A klavírmester 1818 januárjában elvette a szobalányt, és idővel⁹⁰ beköltözött Széphalomról Sátor-

⁸⁰ KazLev, 14/3161, Kazinczy Ferenc – Terhes Sámuelnek, Széphalom, 1816. március 20., 57.

⁸¹ KazLev, 15/3511, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1817. november 24., 360.

⁸² KazLev, 14/3166, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1816. március 26., 69.

⁸³ KazLev, 14/3186, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. április 15., 136.

⁸⁴ Kazinczy Ferenc – Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1816. április 14[–16.] = KÖLCSEY 2005, 479.

⁸⁵ KazLev, 14/3186, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. április 15., 136.

⁸⁶ KazLev, 15/3552, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, [Széphalom, 1818. január 15. után], 466. (A levélben Kazinczy 1817-es évszámot írt, de Váczy János – helyesen – emendálta: *uo.*, 645.)

⁸⁷ KazLev, 15/3419, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1817. április 19., 165.

⁸⁸ KazLev, 13/2972, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Széphalom, 1815. augusztus 23., 98.

⁸⁹ KazLev, 13/2962, Kazinczy Ferenc – Szabó Jánosnak, Széphalom, 1815. augusztus 12., 68.

⁹⁰ Az egyik levél szerint már 1817-ben (KazLev, 17/3968, Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1821. április 8., 424), de talán csak a házassága után, hiszen az esküvő előtt még azt kérte Kazinczyéktól „hogy ne étsessük ötöt és feleségét magunkkal, hanem az ő szobájában.” (KazLev, 15/3552, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, [Széphalom, 1818. január 15. után], 468).

aljaújhelyre, de onnan is visszajárt heti 2-3 alkalommal Eugéniát és Thalie-t tanítani. 1819 januárjától a kassai apácák alkalmazták évi 1800 forint fizetéssel, ezért Kassára költözött. Kazinczy novemberben⁹¹ utánaküldte legnagyobb lányát, Eugéniát, aki egy ideig ott is lakott,⁹² majd a tanárt és tanítványt is beajánlotta Dessewffy Józsefhez. Knaut és felesége, az egykori szolgálólány Eugénia házigazdái lettek, amiért Kazinczy fizetéssel tartozott nekik. 1823-ban készpénz helyett Klopstock-kötetekkel fizette volna ki őket, ehhez kérte Dessewffy titkárának segítségét:

„Ha Klopstock el kél, adja az Ur a' pénzt Knaut Urnak. Isten látja, hogy pénzem épen nincs. Itt hozzá a' levél. [...] Tartsa meg az Ur nekem Emíliát. De Klopstockot vagy az árát adja Knautnak.”⁹³

Dúlházy Mihály nem tudta pénzzé tenni a könyveket, így valószínűleg a kötetekkel kellett beérnie a tanítónak, mivel Kazinczynak ekkor nem volt pénze: „sem pénzem, sem gabonám, sem semmim nincs, sokszor koplalok”.⁹⁴ Knaut további sorsáról csak annyit tudunk, hogy 1828/1829-ben már nem élt.⁹⁵

A zongoratanárral egy időben, 1817 novemberében egy Baldovszki Mihály nevű 61 éves egykori evangélikus pap is Széphalomra került. Ő Emil nevelője és „hofmester” volt,⁹⁶ a magával hozott 14 éves fiú pedig cseléd lett a háznál.⁹⁷ Baldovszki egy félévig maradt, majd elhagyta a házat – Kazinczy szerint leginkább szeszélyből és egészségügyi okokból:

„Baldovszki hat mich verlassen, ohne Groll, mit Liebe und Freundschaft, aus Capriz, und weil er seine nicht Goldmacherey, sondern makrobiotische Medizinen nicht kochen konnte.” [Baldovszki nehezteles nélkül hagyott el engem, szeretettel és barátsággal, szeszélyből, és mert sem aranycsinálását nem tudta folytatni, sem makrobiotikus orvosságit nem tudta főzni.]⁹⁸

---

⁹¹ KazLev, 16/3803, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1819. december 26., 547–548.

⁹² KazLev, 17/3968, Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1821. április 8., 424–425.

⁹³ KazLev, 18/4176, Kazinczy Ferenc – Dúlházy Mihálynak, [Széphalom, 1823. március 7.], 290.

⁹⁴ KazLev, 18/4196, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Sátoraljaújhely, 1823. május 8., 322–323.

⁹⁵ „Knaut Klaviermesterünk' mostani özvegye, akkor még fiatal leány” (KAZINCZY, [*Pályám emlékezete*] *Hetedik könyv. 1816.* = KAZINCZY 2013, 407).

⁹⁶ KazLev, 15/3511, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1817. november 24., 360.; KazLev, 15/3552, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, [Széphalom, 1818. január 15. után], 467.

⁹⁷ KazLev, 15/3520, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1817. december 10., 386.

⁹⁸ KazLev, 16/3616, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. június 23., 87. – Doncsicz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_3616_f.

Baldovszki Mihály 1818 nyarán elhagyta Széphalmot – 1823-ban már nem élt⁹⁹ –, helyére 1818. október 13-án lépett be egy kassai fiatalember, Veres vagy Vörös (keresztneve nem ismert), aki elmondása szerint Olaszországban, Svájcban és Franciaországban táborigorvos volt korábban.¹⁰⁰ Ő még 1819 őszén is a háznál szolgált. Ekkor úgy tervezte Kazinczy, hogy még egy évig alkalmazza: „Vörös bleibt noch ein Jahr zum Unterricht meiner Kinder da”.¹⁰¹

Kazinczy közben francia tanítót is próbált szerezni. 1818 nyarán bécsi ismerősétől, Márton Józseftől kért segítséget. A szerkesztő válasza szerint Kazinczy ezúttal egy „leánykát”-t keresett, és sokallta volna a 100 Rft (250 váltóforint) évi fizetést:

„Frantzia leányka eránt sok helyeken megkértem jó esmerősimet, a’ minthogy hoztak is hozzám már kettőt, de az egyikből semmi jó nem néze ki, rongyos motskos, valami fáabrikába dolgozott eddig, és nem merném meg köz emberek gyermekeihez is társalkodás véget ajánlani. A’ másik, egy Frantzia Nyelvmester leánya 12 esztendő: de e’ meg olly véghetetlen praetensiókat tett, hogy kinevetésnél egyéb feleletet alig adhattam. Száz forint Conventios pénzt kért esztendőnként, és mindenféle ruhát & cet.”¹⁰²

Bizonyára nem tudott Bécsből tanítót hozni, mert 1819 őszén arról írt, hogy már egy fél éve egy francia katona van náluk, bizonyára nyelvtanárként: „wir haben einen franz. Hauptmann seit einem halben Jahr bey uns.”¹⁰³

10.3.b. Tanítványok

A széphalmi „nevelőház”-ban összesen hat növendéket sikerült azonosítani. Az első négy lány 1815 őszén érkezett meg: szeptemberben Bónis Sámuel két lánya, majd novemberben Bekény János szintén két lánya költözött be a házba. A Bónis lányok 11 és 13, a Bekény lányok 10 és 12 évesek voltak. Rummy Károly György 1816 őszén vitte Széphalomra legnagyobb gyermekét, az akkor 7 éves Amáliát (Amelie, Malie), a szintén 7 éves leveleki Molnár Anna (Nína) pedig 1817-ben került Széphalomra.

A széphalmi „nevelőház” növendékei és ott tartózkodásuk ideje:

– Bónis Teréz (1802–1836; később Lónyai Lászlóné), 1815. szeptember – 1816. november után.

⁹⁹ KazLev, 18/4251, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1823. november 6., 441.

¹⁰⁰ KazLev, 16/3650, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1818. október 21., 197; KazLev, 16/3656, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. október 27., 211.

¹⁰¹ KazLev, 16/3796, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. november 16., 536.

¹⁰² KazLev, 24/6089, Márton József – Kazinczy Ferencnek, Bécs, 1818. június 8. [?], 227.

¹⁰³ KazLev, 16/3796, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. november 16., 536.

– Bónis Mária (1804–1889; 1822-től Máriássy István Kálmánné),¹⁰⁴ 1815. szeptember – 1816. november után.

– Bekény Mária (1803–?; később Kenessey Ferencné), 1815. november–?.

– Bekény Borbála (1805–1865; 1827-től Boronkay Zsigmondné),¹⁰⁵ 1815. november–?.

– Rummy Amália (1809–1881; később Vattay Mihályné), 1816. november 4. előtt – 1819. április.

– Molnár Anna (1810–1888; Nína; később Ujfalussy Istvánné, Leszkay Ferencné), 1817. március előtt – 1818. június (?).

A Bónis és Bekény lányok előmeneteléről Terhes Sámuel tiszanagyfalui (később kassai) lelkésznek számolt be részletesebben Kazinczy,¹⁰⁶ mivel a két testvérpár apja egyaránt tiszanagyfalui birtokos volt.

Kazinczy bizonyára pénzért vállalta a tiszanagyfalui és leveleki gazdag birtokos szülők gyermekeinek oktatását és ellátását, noha erről nem találtunk adatot. Feltételezhető, hogy Kazinczy részben vagy teljesen áthárította a lányok szüleire a nevelők fizetését – 200 és 400 forintos alkalmazotti bérekről tudunk.

Az ellátás árát Csokonai édesanyjának vállalkozásából becsülhetjük meg. Diószegi Sáráról ismert, hogy kosztos diákokat tartott házában, és Szentgyörgyi József¹⁰⁷ orvos is így egészítette ki jövedelmét pályája elején. Csokonai barátja, Gaál László arról számolt be, hogy 1804-ben Diószegi Sárának „számos kosztosai voltak. Nevezetesen: Márkus Pál, Szeles Zsiga, Balog József, Toth Mihály, Győri Dániel, Porubszky István, és György és én magam is – hónaponkénti 8 forint bér fizetésért.”¹⁰⁸ Tíz évvel később – az infláció miatt – ez jelentősen nagyobb összeg lehetett, és Kazinczyék nemcsak étkezést, hanem szállást és oktatást is adtak.

Évtizedekkel később, 1862-ben a megözvegyült és elszegényedett Kazinczy Thalie is kosztos diákok tartásán gondolkodott Sátoraljaújhelyen. Maradék birtokát tervezte eladni, és még 16 éves lányát is befogta volna felszolgálónak – amiről Kazinczy Gábor kétségbeesve próbálta lebeszélni.¹⁰⁹

A kisgyerekek magánoktatása drágább lehetett, mint az intézményes közoktatás. A debreceni kollégium nem kért tandíjat, a sárospataki kollégium pedig csak minimálisan,¹¹⁰ de ezenfelül a kosztért, különböző adminisztrációkért (beiratkozás) és – ha volt – a magántanítóért (privatus praeceptor) is fizetni kellett. A jobb minőségű, kollégiumi oktatás azonban csak fiúk számára volt elérhető.

¹⁰⁴ Bónis Teréz születési adata: *Sajószentpéteri református anyakönyv, születési bejegyzések*, 82. <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939K-R9S1-24?lang=hu&i=48&cc=1858355>; Bónis Mária életrajzi adatai: PIM Névtér: <https://resolver.pim.hu/auth/PIM519010>.

¹⁰⁵ ILLÉSSY 1902, 147.

¹⁰⁶ KazLev, 14/3161, Kazinczy Ferenc – Terhes Sámuelnek, Széphalom, 1816. március 20., 57–59.; KazLev, 14/3187, Kazinczy Ferenc – Terhes Sámuelnek, Széphalom, 1816. április 15., 137–139.

¹⁰⁷ SZENTGYÖRGYI [1952].

¹⁰⁸ GAÁL 1960, 409.

¹⁰⁹ Kazinczy Gábor – Kazinczy Thalie-nak, Bánfalva, 1862. január 10. = PIM V 4665, 1, 1.

¹¹⁰ SZILÁGYI 2014, 148.

A gazdagabb barát vagy rokon házánál a gyerekek gondviseléséért nem kértek pénzt. Kazinczy gyerekeit is így támogatták a rokonok és a Dessewffy, Wesselényi, Teleki, Vay családok – Kazinczy életében és halála után is.

Kazinczy feltehetően hasonlóképpen baráti segítséget nyújtott Rumynak, amikor Amáliát magához vette. Legalábbis így érthető egy levélbeli utalás, amely arra vonatkozik, hogy a szemére vetették, hogy pénzbe kerül neki (Kazinczynak) a lány eltartása: „aber was kostet mir denn Malie, da ich eigene Kinder zu erziehen habe?”¹¹¹

Már 1814-ben, amikor másodjára is megözvegyült Rummy, felajánlotta a Kazinczy házaspár, hogy magukhoz veszik, és gondját viselik a kislánynak:

„Prof. Ruminak Keszthelyen Jún. 11dike táján megholt a’ felesége, ’s egy öt esztendő’s leánya ’s két fija maradt. Feleségem a’ leánygyermeket gyermekének fogadta-el, ’s megírtam Ruminak hogy Ameliát adja által Péczelen Palinak, ki azt nekünk első alkalommal felhozza. Ennyit sok gazdag nem tenne: én igen örömet tettem; pedig bár az enyémet fogadná-fel más, de csak azon feltétel alatt, hogy kezeimben hagyja.”¹¹²

E jószándékáról Kazinczy beszámolt többek között már júniusban Kis Jánosnak („de ha gyermekein segíthetnék, azt igen nagy örömmel tenném, és alig ha nem fogom”)¹¹³ és júliusban Pápay Sámuelnek is („[l]eányát én veszem által; neveltessék az én leányaim között, ’s nézzék egymást testvéreknek.”)¹¹⁴.

Rummy 1816 őszén vitte Széphalomra legnagyobb gyermekét, Amáliát.¹¹⁵ Rummy apja, Amália nagyapja, az Iglón lakó Rummy János György időnként küldött Széphalomra csomagot,¹¹⁶ de arról nincs adatunk, hogy pénzben fizettek-e a lány neveléséért Rummyék Kazinczyéknek.

1816 végén még a két Bónis lány is Széphalmon volt (a Bekény lányokról nincs adat), ez onnan tudható, hogy Rummy kislánya meglökte az egyik Bónis lányt, és megharapta a kezét: „Einst stieß sie eine der zwey Bónis, und als diese sich wehrte, so biss sie sie in die Hand.”¹¹⁷

1817 tavaszán több „idegen” gyermek volt Széphalmon:

„Geographiában és Historiában én adok leczkét. Be tesszük az Atlaszt, ’s a’ gyermeknek (mint az idegeneknek) úgy kell mondani mi hol fekszik, ’s ha Livornot kijegyzem egy ponttal, elmondják, hol kell lenni Spanyol országnak, ’s végig osztán az egész Európa.”¹¹⁸

¹¹¹ KazLev, 16/3637, Kazinczy – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. szeptember 11., 133.

¹¹² KazLev, 11/2691, Kazinczy Ferenc – Helmezy Mihálynak, Széphalom, 1814. július 6., 454–455.

¹¹³ KazLev, 11/2685, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1814. június 20., 441.

¹¹⁴ KazLev, 11/2695, Kazinczy Ferenc – Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1814. július 8., 463.

¹¹⁵ KazLev, 14/3316, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1816. november 4., 420.

¹¹⁶ KazLev, 16/3657, Rummy János György – Kazinczy Ferencnek, Igló, 1818. október 28., 214–215.

¹¹⁷ KazLev, 14/3316, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1816. november 4., 420.

¹¹⁸ KazLev, 15/3419, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1817. április 19., 166.

Ekkor már nincs adat arra, hogy a házban lennének a tiszanyagyalui lányok. A „idegen” lányok Rummy Amália és Molnár Anna voltak, akiket 1817 őszén név szerint is megemlégett Kazinczy:

„alle sind sie völlig gleich, und die Reihe bey Tische an meiner Seite zu sitzen, wechselt zwischen Malie, dem kleinen Molnár und meiner Thalie nach der Reihe; denn Eugénie sitzt ewig neben dem Claviermeister”. [Mindannyian teljesen egyenrangúak, és a sorban mellettem ülnek az asztalnál, felváltva Malie, a kis Molnár és az én Thalie-m; mert Eugénie mindig a zongoramester mellett ül.]¹¹⁹

A tehetőszabolcsi vármegyei birtokos nemes Molnár György és gróf Lázár Kata (1783–1856) lánya, Molnár Anna (Nína) 1817-ben nevelkedett Széphalmon. Molnár György birtokközpontja Leveleken volt, ahol a család kastélya ma is látható.

Kazinczy ezt írta, hogy „[a]z én nagyobbik leányom két esztendővel nagyobb Nínánál”,¹²⁰ tehát Molnár Anna 1810-ben született, és így 7 éves volt ekkor. Molnár György figyelemmel kísérte lánya nevelését. Tavasszal hetekre hazahívta a lányát, kikérte Kazinczy tudósítását a gyerek előmeneteléről,¹²¹ és nyáron elküldte tisztartóját Széphalomra ellenőrizni a tanulmányi haladást.¹²²

Rummy Amália 1818 nyarán¹²³ és őszén is Széphalmon volt. Rajta és a Kazinczy gyerekeken kívül ekkor csak egy idegen gyerek van a háznál: „aber diese Unformen haben weder unsere Kinder, noch die Fremden, die da waren; denn jetzt ist bloss eine Fremde da”.¹²⁴ Ez az idegen gyerek bizonyára Molnár Anna volt, akinek a nevét később már nem találjuk, így feltehető, hogy hamarosan elhagyta Széphalmot.

Rummy Amália 1819 áprilisáig maradt Kazinczyéknál. Ekkor bőrbetegsége miatt Kassára küldték gyógykezeltetni. Kazinczy április végén elküldte érte Baldovszki Mihályt, de a rokonok nem adták át a lányt sem ekkor,¹²⁵ sem májusban.¹²⁶ Júniusban Kazinczy újra elküldte Kassára Baldovszkit a kislányért. Ekkor tudta meg, hogy Rummy Iglóra, a nagyszülőkhöz vitette.¹²⁷ 1819 őszén Kazinczy úgy tudta, hogy Rummy tanította tovább Amelie-t, ezért érdeklődött a tanulmányai felől, és üdvözlétét küldte a lánynak.¹²⁸ Kazinczy 1820-ban úgy értesült, hogy Rummy Amália Lőcsére, Sennovitz

¹¹⁹ KazLev, 15/3484, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1817. szeptember 4., 297.

¹²⁰ KazLev, 24/6078, Kazinczy Ferenc – Molnár Györgynek, Széphalom, 1817. július 4., 203.

¹²¹ KazLev, 15/3406, Molnár György – Kazinczy Ferencnek, Levelek, 1817. március 25., 138.

¹²² KazLev, 24/6078, Kazinczy Ferenc – Molnár Györgynek, Széphalom, 1817. július 4., 202.

¹²³ KazLev, 16/3616, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. június 23., 87.

¹²⁴ KazLev, 16/3637, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. szeptember 11., 134.

¹²⁵ KazLev, 16/3732, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. május 1., 364.

¹²⁶ KazLev, 16/3743, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. május 21., 391–393.

¹²⁷ KazLev, 16/3753, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. június 21., 427–428.

¹²⁸ KazLev, 16/3796, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. november 16., 536.

Mátyáshoz került.¹²⁹ Sennovitz az eperjesi evangélikus leányiskola igazgatója volt, de emellett magán-nőnevelőintézetet is alapított.

10.3.c. Rumy Amália pénze

Kazinczy és Rumy egyaránt korának legnagyobb levelezői közé tartoztak, és egyaránt lelkiismeretesen archiválták dokumentumaikat.¹³⁰ Ezért feltűnő, hogy milyen kevés Rumy által Kazinczynak írt levél maradt fenn: összesen 3 darabot ismerünk. Kazinczytól Rumynak írt levelek közül ma több mint 250 található meg, vagyis Rumy tudatosan archiválta a hozzá írtakat. Rumy nagyon információgazdag, értékes leveleket írhatott, és Kazinczy általában gondosan megőrzött minden dokumentumot, halála után pedig hamar közgyűjteménybe került a hagyatéka, ezért ez a hiány elgondolkodtató. Rumy a három fennmaradt levél egyikében arról írt 1828-ban, hogy a kezében lévő iratokkal könnyen bosszút állhatna pozsonyi protestáns ellenségein.¹³¹ Azaz Rumy a veszedelmes dokumentumokat is megőrizte, míg Kazinczy inkább elégette az efféle iratokat. Kazinczy gyakran panaszkodott, hogy azért szenvedett 6 és fél év börtönt, mert lemásolt egy jakobinus iratot. De a többszáz Rumy-levélnek talán nem is a politikai témák miatt kellett megsemmisülnie, hiszen nem Kazinczy a szerzőjük, ő nem felelős értük, és Rumy is bizonyára vigyázott arra, mit írt.

1819-ben, amikor Amáliát nem engedték többé vissza Széphalomra, Rumy unokatestvére a lányt neveletlennek és tanulatlannak, a Kazinczy házaspárt pedig lelkiismeretlennek mondta: „Ihr Herr Vetter müßte uns für gewissenlose Menschen ansehen.”¹³² Mivel e véleményt csak Kazinczy átfogalmazásában ismerjük a levelezés csonkasága miatt, nem tudható, hogy mire kell érteni e dehonesztáló megjegyzést. Kazinczy megszövegezésében úgy érthető, hogy a neheztelés oka, hogy nem oktatták megfelelően a lányt. Arra sincs magyarázat e féloldalas levelezésben, hogy Kazinczy miért igyekezett Széphalomra visszavinni a lányt, amikor eddigi levelei szerint csak a baj volt vele: nevelhetetlen, feledékeny, mohó és összeférhetetlen volt. Nincs nyoma annak sem, hogy a Rumy család megköszönte volna, hogy Kazinczyék – a Kazinczy-levelek szerint – évekig önzetlenül eltartották a lányt.

Évek múltán, 1827 áprilisában újra felbukkant Amália alakja a levelezésben. Rumy azt kérte Kazinczytól, hogy ajánlja be a lányt valahová – feltehetően – nevelőnek. Kazinczy nem teljesítette a kérést, mert szerinte a korábban evangélikus Rumy katolizálása miatt félreérthető lenne a helyzet, ha egy evangélikus házhoz (özvegy Szerencsy Józsefné Radvánszky Teréziához?) beajánlaná.¹³³

¹²⁹ KazLev, 17/3877, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1820. augusztus 2., 209.

¹³⁰ ORBÁN 2022b.

¹³¹ KazLev, 20/4910, Rumy Károly György – Kazinczy Ferencnek, Wien, 1828. április 15., 488.

¹³² KazLev, 16/3732, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. május 1., 364.

¹³³ KazLev, 20/4771, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, [Sátoraljaújhely], 1827. április 23., 257.

Rumy Amália 1827 nyarán, 18 évesen visszatért Széphalomra. Erről szintén csak Kazinczy leveléből értesülünk. Azt írta Rumynak, hogy a lány pénz nélkül menekült el nagynénje kegyetlen bánásmódja miatt Kassáról, és Török Sophie gyermekeként és nem cselédként fogadta.¹³⁴ Ez utóbbi megjegyzés utalhat arra, hogy a lányt korábban alárendelt, félcselédi helyzetben tarthatták, és ez volt az oka, hogy a családja kimene-kítette Széphalomról.

Kazinczy arról is biztosította Rumyt, hogy a lány velük evett, és a felesége szobájá-ban aludt: „Sie ass mit uns, sie schlief im Zimmer meiner Frau.”¹³⁵ Ám Kazinczyné és Amália között mégis feszültség alakult ki. Kazinczy szerint Amália egyik unoka-testvéhez írt levelében – amit Török Sophie felbontott – „felháborító dolgokat” írt Sophie-ról: „sagte Malie ihrem Vetter empörende Sachen von Sophie”.¹³⁶

A lány – Kazinczy állítása szerint – Kazinczy unokatestvérénél, Kazinczy Istvánnál lett volna szolgáló évi 60 forintért: „Sie sagte mir, sie habe gestern meinen Bruder Joseph in der Mühle gesprochen, er wollte sie nach Ránk morgen früh nehmen, und sie wird bey meinem Cousin jährlich 60 Fl. Gehalt ziehn.”¹³⁷ Kazinczy ezt ellenezte, mert szerinte a lány erkölcsi veszélyben lennének a vendégekkel teli házban, és inkább még-is özvegy Szerencsynéhez ajánlja be Kassára, de végül Szirmay Catonhoz került Pazdicsra.¹³⁸

Arról is beszámolt Kazinczy, hogy Amália Horn Ferenc patikuson keresztül kapott – nem tudja honnan – 100 forintot, ami egy szolgálónak majdnem kétévi fizetése. Kazinczy rábeszélte a lányt, hogy adja át neki a pénzt. Azt ígérte, hogy marhákat vesz belőle, melyeket ő majd ingyen takarmányoz, és így a 100 forintból kis vagyon kerekedik majd:

„Mein Rath ist, dass Malie dafür sich Vieh anschafft, und ich will sammt ihr darüber die Rechnung gewissenhaft führen. Sommer und Winterfütterung soll sie frey haben, und wir wollen sorgen, dass Malie ihr Schicksal segne, welches sie zu uns geführt hat. Diese 100 Fl. werden zu einem kleinem Capital wachsen.”¹³⁹

Két héttel később arról biztosította Rumyt, hogy a 100 forint jó helyen van, és más-fél év múlva, 1828 novemberében 50 forint kamatot kap majd rá Amália: „Auch Ihren Vetter habe ich von diesen 100 Fl., deren ich erwähnte, versichert, und zwar mit dem Zusatz von 50 Fl. die Malie 1828 in Novemb. gewiss erhalten soll.”¹⁴⁰

---

¹³⁴ KazLev, 20/4794, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1827. június 22., 290–293.

¹³⁵ KazLev, 20/4805, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1827. július 6., 307.

¹³⁶ *Uo.*, 309.

¹³⁷ *Uo.*, 308.

¹³⁸ KazLev, 20/4814, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1827. augusz-tus 7., 328.

¹³⁹ KazLev, 20/4794, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1827. június 22., 291.

¹⁴⁰ KazLev, 20/4805, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1827. július 6., 309.

Kazinczy egyetlen ismert Amáliához írt levelében atyai jó tanácsokkal látta el, hogy türelemmel viselje sorsát, és türelemmel várja a 100 forintot is, amit szüret után (hete-ken belül, 1827 őszén) meg fog adni.¹⁴¹ Két évvel később, 1829 őszén Rumyval üzenté meg Amáliának, hogy még nem tudja megadni a pénzt, mert a kázméri perben a gonosz ellenfelei húzzák az időt, és senki sem ad neki kölcsön. De biztosította Rumyt, hogy 1830 januárjában biztosan veszi majd a pénzt Bártfay László kezéből.¹⁴²

A pénzre a Pyrker-fordítás bevételeiből számított Kazinczy, vagyis azt ismét külső tényezőktől tette függővé. Ám decemberben – a karácsonyi jókívánások mellett – megírta Rumynak, hogy nem januárban, hanem csak a március 19-i József-napi vásár után lesz pénz *A' Szent Hajdan' Gyöngyeiből*:

„Herr von Bártfay, Pesth, im Gr. Károlyischen Haus, Üllöer Gasse, wird sie auszahlen, aber nicht im Jänner schon, wie ich geglaubt habe – denn die Übersetzung der Perlen der heil Vorzeit wird erst Anfangs März erscheinen, und wahrlich ich habe dazu keinen anderen Fond.”¹⁴³

Ugyancsak e példányok fedezték volna az ugyanekkor Horvát Istvántól kölcsön-kért 200 Vft-ot,¹⁴⁴ a Bártafayval megvetetett¹⁴⁵ könyvek árát, illetve egy órásmester munkadíját is. Kazinczy 1830. április 12-én megírta Bártfay Lászlónak, hogy a Pyrker-fordításból

„fizessd ki majd

1. A' szekereseket.

2. A' kötőt.

3. Szallusztot (Gerlach, Mollevaut) és az Anthológiát.

4. Fellnert az órát.

5. Rumyt 150 frtig.

6. Horvát Istvánt 200 frtig.”¹⁴⁶

Ez a sorrend a remélt kifizetések sorrendjét is jelentette. Kazinczy a 150 forintot eredetileg 1828 őszére ígérte Amáliának, de a két év elmaradt kamatairól nem rendelkezett Bártfaynál.

De még 1830 júniusában sem rendezte a tartozását, viszont megígérte Rumynak, hogy egy hónapon belül megküldi neki Bártfay: „Mein Freund in Pesth wird nun auch

---

¹⁴¹ KazLev, 20/4834, Kazinczy Ferenc – Rumy Amáliának, Sátoraljaújhely, 1827. szeptember 8., 352–353.

¹⁴² KazLev, 21/5043, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, [h. n.], 1829. szeptember 9., 120–121.

¹⁴³ KazLev, 21/5081, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1829. december 26., 177.

¹⁴⁴ KazLev, 21, 5082, Kazinczy Ferenc – Horvát Istvánnak, Széphalom, 1829. december 28., 180–181.

¹⁴⁵ KazLev, 21/5061, Kazinczy Ferenc – Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1829. november 6., 141–142.

¹⁴⁶ KazLev, 21/5141, Kazinczy Ferenc – Bártfay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1830. április 12., 273.

das Geld an Malie überschicken; er ist dazu längst ersucht und er wird das binnen einem Monath gewiss thun.¹⁴⁷

1830. július végén ismét megígérte Rumynak, hogy hamarosan megkapja a pénzt, viszont A' *Szent Hajdan'* Gyöngyeinek egy példányát elküldette Bártfayval.¹⁴⁸

A Pyrker-fordításból az első nagyobb bevétel Nagyváradról érkezett Bártfayhoz. Lajcsák Ferenc nagyváradi püspök 1830. augusztus 9-én írta meg Kazinczynak, hogy a neki szánt 20 kötetért leteszi Bártfaynál a 120 forintot.¹⁴⁹ Azon a napon, amin megkapta a püspök levelét Kazinczy, írt Pestre, hogy ha bárhonnán érkezne is pénz a könyvekért, azt küldjék el neki:

„De ha valahonnan már pénz jöve bé, kérem méltóztassék kérni Tek. Bártfayné aszszonyságot, hogy azt nékem Engel nevű Ujhelyi zsidó által, ki ma indúlt Pestre, 's a' Bártfay barátunk házához is viszen nyalábokat, méltóztassék felküldeni.”¹⁵⁰

A könyvek nehezebben fogytak, mint ahogy Kazinczy remélte. Nem tudni, képes volt-e visszafizetni Kazinczy a hátralévő egy évében a tartozást, vagy azt esetleg Török Sophie rendezte-e valamikor.

* * *

Rumy 1824-ben Bécsben evangélikusról katolikusra változtatta vallását, de nyugdíjat vagy hivatalt továbbra sem kapott. 1827-ben felmerült benne a kivándorlás gondolata.¹⁵¹ 1828-ban családja nyomoráról és éhezéséről panaszkodott Kazinczynak (hiába, a 150 forintját nem kapta meg), és hogy csak évi 400 Rft-ot kap, amiből nem tud megélni Bécsben.¹⁵² Ekkor engedélyt kért és kapott a császártól, hogy elhagyja a Habsburg Birodalom területét, ám végül Esztergomba ment Rudnay Sándor prímás hívására.

Esztergomban 1829. augusztus 15-én Rumy két lánya, Amália és Emília is követte apjuk vallásváltását:

„Tekintetes Tudós Rumy Károly György Úrnak, Philos. Doctorának, több Tekintetes Nemes Vármegyék Tábla-Bírájának, az Esztergami Fő Megyebéli Érseki Papházban lévő Nevendékek' Hazai Törvényben való oktatójának kedvelt idősb Magzatjai Emília 18, és Amália 19 esztendő, édes és buzgó Attyok példáját követvén, az Augustána vallást elhagyván, a' Katholika Hitre tértek.”¹⁵³

¹⁴⁷ KazLev, 21/5164, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1830. június 3., 302.

¹⁴⁸ KazLev, 21/5195, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1830. július 23., 348.

¹⁴⁹ KazLev, 21/5201, Lajcsák Ferenc – Kazinczy Ferencnek, Nagyvárad, 1830. augusztus 9., 830., 357.

¹⁵⁰ KazLev, 21/5206, Kazinczy Ferenc – Zádor Györgynek, Sátoraljaújhely, 1830. augusztus 17., 364.

¹⁵¹ KazLev, 20/4771, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, [Sátoraljaújhely], 1827. április 23., 257.

¹⁵² KazLev, 20/4910, Rumy Károly György – Kazinczy Ferencnek, Bécs, 1828. április 15., 484–496.

¹⁵³ [N. N.], [*Esztergam. Aug. 15-dikén...*] 1829, 130.

A katolizálás után három évvel Rumy levélben kereste meg Brunsvík Terézt, hogy legidősebb lányának állást szerezzen. Az óvoda- és cselédiskola-alapító grófnő válaszeleveléből kiderül, hogy Amália valahol alkalmazásban áll vagy állt, és habár nincs üres tanítónői álláshely az intézeteiben, mégis szívesen látja: „Kedves leányát azonban elküldheti hozzám, ha ott már felmondott: én majd megvizsgálom és a lehetőség szerint olyan helyet szerzek neki, ahol boldog s egyúttal hasznos lehet.”¹⁵⁴

Újabb három év múlva Rumy Amália tanítónői álláshoz jutott. A *Hazai 's Külföldi Tudósítások* 1835. január 21-i cikke arról számolt be, hogy Rumy Amália állást kapott Újbánya (ma: Nová Baňa) leányiskolájában:

„Uj Bánya (Bars vármegyében) városának tanácsa a' helybeli normalis oskolákba, melyeket különös leányoskolával szaporított, közelébb a' magyar nyelv tanítását is bevittte. E' czélból a' második oskola tanítójául Lévai születés Uhlárik János urat, ki a' magyar, német és tót nyelveket egyformán érti és beszéli; a' leányoskola vezetésére pedig (mellyben asszonyi munkák is fognak tanítatni) Esztergomi professor tek. Rumy Károly úr idősb leányát, Amáliát hívta-meg, – ki még gyermek-korában b. e. Kazinczy Ferencz házánál Széphalmon tanulta a' szép magyar nyelvet, és már az Érsekújvári leányintézetben tanítói ügyességét kimutató. Az Újbányai oskolákban a' magyar nyelv mellett a' német is tanítatik, a' tót pedig, mivel e' város lakosai többnyire tótok, magyarázó nyelvül szolgál.”¹⁵⁵

A tudósítás szerint korábban már tanított Érsekújváron, de lehet, hogy csak összekeverték a testvérével: „A' német nyelven való tanítást Rumy Henriette, a' köz oktatásban magának olly jeles érdemeket szerzett esztergomi professor Rumy úrnak leánya viszi.”¹⁵⁶

Figyelemre méltó, hogy külön kiemelte a *Hazai 's Külföldi Tudósítások* szerzője, hogy Rumy Amália „gyermek-korában b[oldog]. e[mlékezetű]. Kazinczy Ferencz házánál Széphalmon tanulta a' szép magyar nyelvet”. Az iskolában „asszonyi munkákat” is fog tanítani, amivel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a lány kötni is Széphalmon tanult meg Török Sophie-tól, habár nehezen, mert a kezének valamilyen betegsége miatt ügyetlen volt.¹⁵⁷ A folyóirat 1835. október 10-én arról számolt be, hogy Amália magyar, német, szlovák mellett franciát is tanított: „Dr. Rumy úrnak legidősb leánya, Amalia, az Újbányai leányoskolában tanit magyar, német és tót nyelven; privat-órákat ad pedig a' magyar és franczia nyelvből.”¹⁵⁸

Rumy Amália Vattay Mihályhoz ment férjhez Mezőtelegdre, és ott is halt meg 1881. február 8-án.¹⁵⁹ A gyászjelentésében két gyermekéről van adat, és mivel az egyikük

¹⁵⁴ Brunsvík Teréz – Rumy Károly Györgynek, Pest, 1832. szeptember 14. = KEMÉNY 1928, 237. (Kemény Ferenc fordítása; Kemény az eredeti német levél fotómásolatát is közölte.)

¹⁵⁵ [N. N.], [*Uj Bánya (Bars vármegyében)...*] 1835.

¹⁵⁶ [N. N.], [*Az Érsekújvári leánynevelő intézetben...*] 1835.

¹⁵⁷ Rumy Amália – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. március 29.: a levelet Kazinczy mellékelte saját leveléhez: KazLev, 15/3579, Kazinczy Ferenc – Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. március 29., 550.

¹⁵⁸ [N. N.], [*Az Érsekújvári leánynevelő intézetben...*] 1835.

¹⁵⁹ Gyászjelentése: PANDea [2025]: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/597469>.

körjegyző volt, így feltehető, hogy végül tisztos polgári élet jutott Romy Amáliának és családjának.¹⁶⁰

10.3.d. A Kazinczy gyerekek oktatása

Kazinczy 1819-ben végleg feladta nagyszabású oktatási terveit. Széphalomról eltávozott a zongoratanár és az utolsó tanítványt, Romy Amáliát sem engedte többé vissza a családjá.

1816-ban még úgy tervezte – arról írt –, hogy gyermekeit nem adja közoktatásba, hanem otthon saját maga tanítja őket: „Én sem leányaimat, sem fiaimat nem adom iskolába; magam nevelem őket szem előtt.”¹⁶¹ Sem más házához nem szándékozott kiadni őket: „Gyermekeimet szemem előtt nevelem; két leányaim 9 és 7 esztendő alatt még, csak a’ férjhez menéskor mennek-ki kezeimből, a’ két fiú, 5 és 3 eszt. alatt, csak midőn felserdülnek.”¹⁶² A lányok otthoni nevelése – vagy más otthonában való neveltetése – a korabeli normákkal összhangban volt,¹⁶³ ám a fiúk számára a kollégiumi nevelés volt a járt út.

Kazinczy legnagyobb lányát, Eugeniát 1819. novemberben Kassára küldte a zongoratanár után, és még 1821-ben is ott lakott, illetve Dessewffy Józsefhez járt ki hetente kétszer, majd mikor 1822-ben „Zseni elhagyta Kassát, a gróf arra kérte Kazinczyt, hogy egy-egy egész évszakra küldje el hozzájuk lányát”.¹⁶⁴ Thalie 1820–1821-ben nagynénjénél, Török Susie-nál volt Krassó vármegyében.¹⁶⁵ Iphigenie pedig Väichterné (Knichterné) Gödry Teréz erdélyi grófnénál volt elhelyezve.¹⁶⁶

Emil és Antonin 1821 tavaszán kezdték meg tanulmányaikat a sárospataki kollégiumban. A fiúk addig otthon nem sokat tanulhattak: „Emil már 9 esztendő, s még nem olvas folyvást; sem hamar nem fogtam-be, sem azt nem engedtem hogy Mestere elkínnozza.”¹⁶⁷ 1829-re annyira elszegényedett, hogy decemberben haza kellett hoznia gyerekeit Sárospatakról, mert nem tudta fizetni az ottlakást: „gyermekeim sem élhetnek Patakon, mert nem tudom fizetni”.¹⁶⁸

Kazinczy élete utolsó éveiben igyekezett lányait máshol neveltetni: „Zseni és Thalie hol itthon vannak, hol Regmeczen, néha Olasziban is a’ couzínéknél Lónyai Gábornénál.”¹⁶⁹ És kénytelen volt szerénységre inteni Iphigeniát, hiszen kegyelemkenyéren élt:

¹⁶⁰ Gyászjelentése: PANDea [2025]: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/597460>.

¹⁶¹ KazLev, 2832/12, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1816. január 18., 337.

¹⁶² KazLev, 14/3158, Kazinczy Ferenc – Holéczy Mihálynak, Széphalom, 1816. március 17., 51.

¹⁶³ CZIFRA 2013, 65–66.

¹⁶⁴ *Uo.*, 69.

¹⁶⁵ KazLev, 17/3968, Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1821. április 8., 425.

¹⁶⁶ CZIFRA 2013, 68. (Az erdélyi grófnéről nem találtam máshol adatot.)

¹⁶⁷ KazLev, 17/3968, Kazinczy Ferenc – Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1821. április 8., 425.

¹⁶⁸ KazLev, 21, 5082, Kazinczy Ferenc – Horvát Istvánnak, Széphalom, 1829. december 28., 180.

¹⁶⁹ KazLev, 21/5178, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Iphigeniának, Széphalom, 1830. június 24., 319.

„Nincs bolondabb ember senki mint a’ kevély, még ha arra oka van is, noha az senki-nek nincs: de mikor a’ szegény a’ kevély, az osztán az igazi bolondság. Ne felejtse hogy te a’ Grófné házában idegen vagy, és csak kegyelemben élsz ott; ’s ha azt nem felejtet, minden fog szeretni.”¹⁷⁰

Nehezen érthető, hogy Kazinczy, aki számtalanszor hivatkozott a német nyelvtudás előnyeire, gyermekei nyelvoktatására miért nem fordított nagyobb gondot. Emil katonai pályakezdekésekor, 1831-ben nem tudott (jól) németül írni, ezért az apja azt tanácsolta neki, hogy „ha mehetnél e Cancellariába, hogy az exercírozás mellett németül írni is tanulj”.¹⁷¹ És a legkisebb fiú sem tudott németül, ahogy arról – már Kazinczy halála után – a nagybátyja, József beszámolt Toldy Ferencnek: „Lajost Mélt. Gróf Teleky József Ur Ó Nagysága a Pionnier oskolába beesköztölte, fel is küldöttem, de nem tudom el fogadják é mert németül nem tud a fiú.”¹⁷²

Kazinczy gyermekei még mindig jobban jártak, mint az anyjuk: Török Sophie-t kolostorban neveltették szülei. Kazinczy így vigasztalta 1830-ban Iphigenia lányát, amikor idegen családdhoz adta: „[m]ikor az anyád Klastromban volt, az atyját csak háromszor látta, az anyját csak a’ kilenczedik esztendő végével, és mégsem holt meg”.¹⁷³

10.4. AZ ALKIMISTA ÖRÖKSÉGE

Kazinczy többször küldött barátainak ajándékot. Általában bort és könyvet, időnként tokaji aszút is. A Rumynak küldött ajándékok – ellenszolgáltatások – sorában egy különös figyelmesség is található 1808-ban:

„a termékenységi gyógycseppek [die Zeugungstropfen] is már Kassán vannak, baráti ajándékként Önnek. [...] Nem vagyok apologétája apósom találmányainak, különösen ebben az esetben, amelyből egy csepp sem érintette ajkaimat, de biztosítom Önt, hogy a környéken van néhány család, akik ABBAN A HITTEN élnek, hogy ez a szer segítette őket apai örömhöz.”¹⁷⁴

E szer hatásosságában maga Kazinczy is kételkedett, így Rumynak – kiegészítő kezelésként – szentekhez való fohászzkodást és természetes szereket is ajánlott: „Nos, segítse Önt Szent Cajetan, Török gróf, és Nikolai természetes szereit. Védőszentemnek

¹⁷⁰ KazLev, 21/5048, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Iphigeniának, [Széphalom], 1829. szeptember 17., 125.

¹⁷¹ KazLev, 21/5367, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Emilnek, Széphalom, 1831. július 25., 604.

¹⁷² Kazinczy József – Toldy Ferencnek, Alsóregmec, 1835. november 4. [→ **Kazinczy József levelei Toldy Ferencnek**]

¹⁷³ KazLev, 21/5105, Kazinczy Bálint és Kazinczy Ferenc – Kazinczy Ifigeniának, Széphalom, 1830. február 10., 209.

¹⁷⁴ KazLev, 5/1302, Kazinczy Ferenc – Romy Károly Györgynek, Széphalom, 1808. május 31., 467. – Doncsesz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1302_f.

a háromból én a szentet, a Nikolai nevűt választanám.”¹⁷⁵ Bárhogy is, de félévvel később már az apasághoz gratulálhatott Kazinczy: „Ezer jókívánság az első apai örömhöz.”¹⁷⁶

A „gyógycseppek” készítője gróf Török Lajos volt, aki, miközben megszállottan alkímizált, mintegy mellékesen piacra dobta e „termékenységi cseppek”-et is. 1804-ben Fiumében egy könyvtárusnál is kapható volt Kazinczy apósának tinktúrája:

„Buchhandlungen: 1) Georg Christoph Creutz, führt sowohl deutsches, als italienisches und französ. Sortiment. Er hat auch eine Niederslage von der Törökschen Tinktur (Tintura antimoniale del Conte Török), welche Blutreinigende Wirkung thut; die Unze davon kostet 45 Kzr.*) – Von demselben führt er auch dessen Russ Tinktur (F. di Fuligine) wovon ein Glässchen, welches etwa 6 Loth hält, 5 1/2 Gulden kostet. Sie dient gegen Krankheiten, deren Stoff alkalischer Natur ist. – Ein Specifico antivenereo esterno, wovon das Fläschgen ebenfalls 5 1/2 Gulden kostet; endlich stärkende Zeugungs Tropfen, das Gläschen zu 8 Gulden, sämmtlich ein Erzeugnis des obengenannten Graf Török.

*) S[iehe]. auch: Storia dell’ Origine e del Proseguimento della Tintura antimoniale di Török ec[cetera.] 1799. 8.”¹⁷⁷

[Könyvkereskedések: 1) Georg Christoph Creutz, német, olasz és francia könyveket is árul. Van nála egy Török-féle tinktúra (Tintura antimoniale del Conte Török) is, amely vértisztító hatású; egy uncia [30-35 gramm] 45 krajcár*). – Árulja továbbá koromtinktúráját (F. di Fuligine), amelyből egy üveg, amely kb. 6 lat [kb. 105 gramm], 5 és fél forintba kerül. Ez alkáli [lúgos] természetű betegségek ellen használ. – Egy Specifico antivenereo esterno, amelynek egy üvegcséje szintén 5 és fél forintba kerül; végül termékenységet erősítő cseppek, egy kis üveg 8 forintért, szintén a fent említett Török gróf termékei.

*) Lásd még: A Török-féle antimonialis tinktúra keletkezésének és elterjedésének története stb., 1799. nyolcadrét.]

E híradás szerint a gróf három szert, köztük a kiváló „termékenységi cseppek”-et forgalmazta, 8 forintért. Bizonyára volt olyan hatásos, mint Ráday Pál tanácsa, amelyet Kazinczynak adott a biztos fiúnemzésre mint „régí practicus és Empyricus, és [...] próbált ember”:

„Ha történetből, ismét Leánykád születne, változtasd meg fekvő agyadatt, ’s ha eddig balra fekdüdtél fekdj jobbra ha jobbfelől fekdüdtél, fekdj ezutan balra, így változik a fel ülés is. *Probatum est.* – Hid el nem tréfa, de én ezen tsekély változtatással tedtem szert, két szép fiura, melyek közül az idősb László, a’ kissebb Gedeon, Nagy Atyok neveikre, ’s kikett kegyességébe ajánlok.”¹⁷⁸

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ KazLev, 6/1363, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1808. december 13., 99. – Doncsesz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1363_f.

¹⁷⁷ [N. N.], *Beschreibung der Handlung...*, 1804, 28. (Ford. O. L.)

¹⁷⁸ KazLev, 6/1526, Ráday III. Pál – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1809. július 29., 471–472.

Nincs adatunk arra, hogy Kazinczy alkalmazta-e a Ráday-módszert, de bárhog is volt, 1809-ig három leánya született, majd e levél kézhez kapása után két fia. (Az időbeliség természetesen nem jelent ok-okozati összefüggést, és összesen négy leány-, és négy fiúgyermek született a Kazinczy házaspárnak.)

A „Törökschen Tinktur (Tintura antimoniale del Conte Török)” fő összetevője az alkimisták egyik kedvelt anyaga, egy kémiai elem, az antimon (Sb), amelynek gyógyszerészetben használt neve az antimonium. Többféle molekula- vagy kristályszerkezetű változata ismert: félfém jellegű ezüstfehér, sárga és fekete formája is van. Elemi állapotban ritka, ásványai, ércei közül az antimonit vagy antimon-triszulfid (Sb_2S_3) a legismertebb, a korban por alakban gyógyszerként használták, és ismerték az antimon-trikloridot ($SbCl_3$) is, de sokszor más ásványokkal cserélték fel.¹⁷⁹

Az antimon – akárcsak vegyületeinek többsége – mérgező, arzénmérgezéshez hasonló tüneteket okoz. Az antimoniumot a korban egyszerre tekintették gyógyszernek és méregnek – ahogy a könyveket is: „én nem szeretem az olly Patikát, a’ mellyben méreg nincs ’s még Catalogusába sem teszik ki hogy ott Antimonium ’s Mercurius sublimátus is találtatik” – írta Kazinczy Jankovich Miklósnak arról, hogy a Széchényi Könyvtárban „a’ Nemzetnek gyalázatjára és kárára BIZONYOS könyvek zárva tartatnak és még csak Catalogusába sem vétetnek-fel neveik”.¹⁸⁰

Szathmáry László úgy vélte, hogy az antimonium sóját, az antimonitot fogyasztotta az alkimista költő és nyugalmazott gárdakapitány, Báróczi Sándor is.¹⁸¹ Ez egybecseng Kazinczy leírásával (talán éppen ő volt a forrás):

„Ez a’ jó Öreg [ti. Báróczi] olly erőben van, hogy ámbár a’ 70t meghaladta, gyalog ment bé velem a’ Gárda Traiteurjéttől Szent Istvánig sőt még tovább. Antimoniummal él minden nap, s chymizál, az az chymiai könyvekben dolgozik, hátra lévő kevés napjait használni akarván.”¹⁸²

Szathmáry László szerint „[a] magyarországi antimonit minőség tekintetében igen híres volt.”¹⁸³ Ennek ellenére a hirdetésekben szereplő ígéretek és a valóságok nem csak korunkban válnak el, bizonyára Kazinczy is tudatában volt a nyomtatott szövegek¹⁸⁴ és a ’valóság’ széttartásának. Ugyancsak Szathmáry írta, hogy „Gróf Török Lajos kolera-elleni tinktúrája is főleg ebből állott”,¹⁸⁵ vagyis az antimonitból. A fent idézett híradás szerint Fiumében három „varázsszer”-t¹⁸⁶ forgalmaztak, de Kazinczy négyről tudott.¹⁸⁷ A negyedik az a „rusz tinctura” lehetett, amelyet az Oroszország felől érkező

¹⁷⁹ SZATHMÁRY 1986, 512.

¹⁸⁰ KazLev, 23/5757, Kazinczy Ferenc – Jankovich Miklósnak, Sátoraljaújhely mellett, 1809. október 25., 175.

¹⁸¹ SZATHMÁRY 1986, 512.

¹⁸² KazLev, 6/1427, Kazinczy Ferenc – Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1809. február 27., 258.

¹⁸³ SZATHMÁRY 1986, 512.

¹⁸⁴ Török Lajos 1803-ban Kassán kiadott egy könyvet *A kozmológiai-fiziológiai-kémiai elvek alapján a tapasztalatok által bizonyított új orvoslás elméletéről*: TÖRÖK 1803.

¹⁸⁵ SZATHMÁRY 1986, 512.

¹⁸⁶ Eckhardt Sándor kifejezése és minősítése: ECKHARDT 1922, 218.

¹⁸⁷ KazLev, 3/710, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Nagykázmér, 1805. január 1., 243.

betegség, a kolera ellen árult Török gróf, és egyes adatok szerint „ezen üldözött gyógyszer” „fényes siker”-t ért el.¹⁸⁸

Azt nem tudni, hogy az 1831-e kolerajárvány idején Török gróf lánya, Sophie alkalmazta-e ezt a szert. Kazinczy utolsó feljegyzéseiben és leveleiben nincs szó tinktúráról, habár Török Sophie valamiféle „egyéb szerekekkel” gyógyította a legkisebb fiát: „Lajos elkapta a’ cholérát, hányt és ment a’ hasa, ’s görcsöt kapott a’ lábában. De Sophie a’ dörzsölésekkel és egyéb szerekekkel segített.”¹⁸⁹ A 72 éves Kazinczy pár nappal később meghalt. (Sophie gyógyításairól többször is megemlékszik Kazinczy: „Az öreg Sachner miszerében akara meghalni. Sophie szerencsés cúrát tett rajta.”)¹⁹⁰

Török gróf ténykedését a német nyelvű sajtóban éles kritika érte: „fellép egy medikus az Annalenben és a német Merkurban, és NEVETSÉGESSÉ teszi őt, csak mert amit ő mond, az nem iskolaszagú”¹⁹¹ – panaszkolta 1808-ban Kazinczy Rumynak (és az általa biztosított német nyilvánosságnak), miközben védelmébe vette apósát. Érvelésében a tinktúrák hatékonyságát két tényező bizonyítja. Egyrészt az, hogy Szombathy József orvosdoktor Pesten tanácsokkal segítette az „antimoniális tinktúra” „feltalálását”: „Jelen voltam, halottam mindezt, szavamra tanúsíthatom, hogy Szombathy tetszését nyilvánította irányába, sok mindent elragadtatással hallgatott.”¹⁹² Vagyis a tudomány embere¹⁹³ szaknácscsal segítette és így kiemelte a dilettánsok köréből a grófit. Másrészt azt állította Kazinczy, hogy „[n]aponta látom a tinktúra és két másik alkotása csalthatatlan sikerét.” A sok más okból tisztelt apósa megvédése mellett sem hallgatta el Kazinczy, hogy „gondolkodásmódja nagyon sok és nagyon fontos dolgokban nem egyezik”¹⁹⁴ az övével.

A nyilvánosságnak szánt szövegeiben mindig tisztelettel említette az apósa nevét, ám a nem nyomtatásra szánt írásokban már nem hibátlan a gróf portréja. A *GRÓF TÖRÖK JÓZSEF, Referendárius...* című feljegyzésében [→ **Kazinczy az alkímiáról**] a legidősebb Török Józsefet és fiát, Lajost egy csalás naiv áldozataiként jelenítette meg Kazinczy.¹⁹⁵ Szathmáry László szintén egy közös fejezetben fogalkozott az apával és fiával: „Az ipám és az atyja [Szendrői gróf Török József és Lajos].”¹⁹⁶

¹⁸⁸ GARZÓ 1873.

¹⁸⁹ KazLev, 21/5389, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Thalie-nak és Kazinczy Emilnek, [Széphalom, 1831. augusztus], 641.

¹⁹⁰ KazLev, 10/2406, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, Széphalom, 1813. március 14., 292.

¹⁹¹ KazLev, 5/1285, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1808. május 6. – Doncsicz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1285_f.

¹⁹² Uo.

¹⁹³ Szombathy József (Cseh-Szombathi; 1748–1815) országos főorvos végrendeletében a debreceni kollégiumra 25 000 forintot hagyott egy természetrajzi tanszék felállítására, ahol magyarul tanítottak kémiát, ásványtant, „technológiát” és „botanicát”. (GAÁL 1988, 611.)

¹⁹⁴ KazLev, 5/1285, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1808. május 6. – Doncsicz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1285_f.

¹⁹⁵ *GRÓF TÖRÖK JÓZSEF, Referendárius a’ Magyar Cancellariánál Mária Therésia alatt, ’s atyja Józsefnek, a’ Debreczeni District. Tábla Biránjának, és Lajosnak, a’ Kassai Kerületbeli Oskolák Kír. Directoroknak* című szöveg első megjelenése, textológiai leírása és kommentárja: ORBÁN 2011. (Kötetünkben a Dokumentumokban közöljük: [→ **Dokumentumok/Kazinczy az alkímiáról**].)

¹⁹⁶ SZATHMÁRY 1986, 229–242. – L. még: KISS L. 2009 (itt további szakirodalom található).

Az arcképet az alkimizálás torzította el. Kazinczy egész egyszerűen csalásnak tartotta az aranycsinálást, szellemidézést, léleklátást – ahogy ez az említett feljegyzéséből is nyilvánvaló. Török Lajos ennek ellenére igyekezett megnyerni sajátos tudományának Kazinczyt:

„1801-ben, kevés holnapokkal azután, hogy a' kalitkából kieresztének, a' szegény Ipam engemet térítgetett 's a' maga Cosmogoniai tudományára akara vonni. Ada holmi könyveket is 's írásokat, de a' mellyektől (mint a' Puky Ferenczétől) én iszonyodást és nem csak csömört kaptam. Akkor írtam hozzá egy Epistolát, de nem mertem néki mutatni, előre látván, hogy ez néki fájni fog, noha ötet nem bántotta.”¹⁹⁷

E levélrészletnél és az említett *Gróf Török Lajoshoz* című episztolánál¹⁹⁸ még egyértelműbben fejezi ki elutasítását egy Rummyhoz írt 1813-as levelében: „De mikor azt mondta nekem, ilyesmi csak bizonyos constellatiók alatt és bizonyos imák elmondása mellett történhetik, akkor már tudtam, hogy meghibbant.”¹⁹⁹

Ellentmondásnak tűnik, de Török és Kazinczy e témában összeegyeztethetetlen gondolkodása mégis azonos szellemi eredetre vezethető vissza – ez pedig a szabadkőművesség.

A jelen tudományos közmegegyezése felől nézve az alkímia éppoly irracionális tévút vagy csalás a tudomány történetében, mint a (fekete)mágia. Ha azonban a tudomány történetiségét tudatosítva vizsgáljuk e tévutakat, akkor megértőbben szemlélhetjük a felvilágosodás *jóhiszemű* alkimistáit. „Szegény Bárótzí”, „szegény Ipam” és társai nem tudhatták, hogy helytelen úton járnak. Tudományuk éppoly koherens és szilárd logikájú rendszert alkotott, mint a korabeli orvoslás (mely jó esetben csak beöntéssel és érmetszéssel tette próbára pácienseit), és éppoly téves alapokra épült.

A becsületes alkimisták²⁰⁰ munkájuk során valójában a felvilágosodás alapeszméire építkeztek. Azt a feltételezést, hogy az emberi szellem megneemesíthető, vitték át az anyagi világba. A nemtelen anyag – vagyis ami nem arany – éppúgy átváltoztatható, mint ahogy jobbá nevelhető az ember.

Az alkimisták tudománya a hasonlósági kapcsolat törvényszerűségein – másként fogalmazva: a szimpatetikus mágián²⁰¹ – alapult, és a metaforák és metonímiák, vagyis a szóképek közös nyelvére fordította le a világot. Az ezüst azonos lényegű a Holddal, az ólom a Szaturnusszal, az arany a Nappal, amely három anyag a test, lélek és szellem egységét szimbolizálja. Az alkimisták a tapasztalati világot leíró fogalmi nyelvet átvál-

¹⁹⁷ KazLev, 22/5526, Kazinczy Ferenc – Ragályi Tamásnak, Széphalom, 1811. november 25., 290.

¹⁹⁸ KAZINCZY 2018, I., 244–245.

¹⁹⁹ „Aber da er mir sagte, so was könne nur unter gewissen Constellationen, nur unter Hersagung gewisser Gebete geschehen, so wusste ich, dass [es] bey ihm pflückct [!]” (KazLev, 10/2491, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1813. július 28., 507. – A német eredetit ford.: Eckhardt Sándor: ECKHARDT 1922, 221.) (L. még: KazLev, 12/2739, Kazinczy Ferenc – Horváth Ádámnak, Széphalom, 1814. szeptember 21., 96–97.)

²⁰⁰ Szathmáry László *A legbecsületesebb és legműveltebb magyar alkémista* fejezetcím alatt írt Báróczi Sándorról (SZATHMÁRY 1986, 184–208).

²⁰¹ FRAZER 2002, 21–52. (Vö. a Török-episztolában szereplő „sympathética” fogalmával.)

tották a trópusok nyelvére, és ezen új nyelviség kódrendszerébe (e poétai szépségű Mengyelejev-táblázatba) helyezett világgal már kedvükre kísérletezhettek.

Az alkímia titkát áruló csalók hatalmas pénzekkel léptek le a jámbor aranycsinálók-tól. Az eladósodás miatt többek pályája végleg megtört, nevezetes a gárdista Székely László óbester esete, aki „hózzá nyúlt a' Gárda' pénzéhez is, feltévén, hogy, ha laborálása vissza adja a' kölcsönt, a' pénzt minden szó nélkül leteszi a' Cassába”. A „szegény Öreg” végül feladta magát a császárnál, a bíróság pedig „irgalom nélkül pellengére állította a' feddhetetlen életű embert három ízben egymás után, 's osztán, a' legselejtesebb undokabb gonosztevőkkel, hajóhúzásra küldötte”.²⁰²

Kazinczy joggal érezhette úgy, hogy a leendő apósa, illetve apósa apja tévelygéseik során a leendő felesége örökségét tékozták el. Mária Terézia uralkodása idején Török Lajos és az apja Bécsben fényes lakást tartottak és nagy „roll”-t játszottak. A pazarló életvitelhez „hózzá járúlván az Alchymisták által való sokszori megcsalattatás, olly bontakozásba hozták a' házat, hogy midőn az öreg Gróf megholt, az Ónadi és Sávolyi két Dominium hason fele a' szerint tűnt-el, mint az Adeptek [beavatott alkímista] fialájában az arany”.²⁰³ [→ 11.6. Közbeavatkozó perek: ónodi, sávolyi, szendrei birtokrészek]

Kazinczy azonban arról is tudott, hogy apósa „négy rendbeli Tincturája által jövedelmét tetemesen megszaportotta”.²⁰⁴ És bizonyára arról is értesült a *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*ban 1805-ben megjelent névtelen recenzióból, hogy birodalom-szerte árulták a szereket:

„Der Buchhändler Creutz führt auch die Törökischen Universalarzneyen, z. B. das *Specificum antivenereum externum*, die stärkenden Zeugungstropfen, u. f. w. unit welchen in den österreichischen Provinzen leider viel Unsug getrieben wird, ohne dass ihm die medicinische Polizey steuert. Der Verfertiger, Graf Török, ist ein Anhänger des berühmigten Charlatans *Philippus Aureolus Theophrastus Paracelsus Bombastus a Hohenheim*. Auch in Ungern befassen sich meist Buchhändler mit dem Verkauf der Törökischen Arzneyen.”²⁰⁵

[A Creutz könyvkereskedő Török univerzális gyógyszereit, pl. a *Specificum antivenereum externum*ot, a nemzést erősítő cseppeket stb. is készleten tartja, amelyekkel sajnos sok csínytevés történik az osztrák tartományokban anélkül, hogy az orvosi rendőrség intézkedne. A készítő, Török gróf, a hírhedt sarlatán *Philippus Aureolus Theophrastus Paracelsus Bombastus von Hohenheim* követője. Magyarországon többnyire a könyvkereskedők forgalmazzák Török orvosságait.]

Kazinczy minden fenntartása ellenére egyre súlyosbodó anyagi helyzetében, 1823-ban a már halott apósa találmányait megpróbálta hasznosítani. 1823 elején a Bécsben élő Cserey Farkasnál puhatolódzott, hogy a Török-tinktúrákkal nem lehetne-e belépni

²⁰² Kazinczy autográf feljegyzése: MTAK KIK K 641, 195b–196a.

²⁰³ KazLev, 3/710, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Nagyakzmér, 1805. január 1., 243.

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ [N. N.], [Recenzió a Beschreibung der Handlung und des Industriefleisses...-ról] = *Jenaische Allgemeine Literaturzeitung*, 1805. július 15., 103. (Ford. O. L.)

a bécsi kapcsolatokon keresztül az orosz piacra. Kazinczynak ez a levele ismeretlen, de tartalmáról Bajkor József²⁰⁶ és Cserey Farkas²⁰⁷ válaszleveleiből is tájékozódhatunk.

Kazinczy három témában kérte bécsi kapcsolatai segítségét: a felesége örökrészét érintő perekkel [→ 11.6. **Közbeavatkozó perek...**], a Forgács-féle kötelezvényvel [→ 11.12. **A Béhmer-ügy**] és a Török-tinktúrákkal kapcsolatosan. Mindhárom ügyben kiábrándító válaszokat kapott. Cserey válaszából kiderül, hogy az „ismeretes hasznos Tinctura” lehetőségével Kazinczy magát „a Muszka Czárri” kínálta volna meg – bizonyára a „rusz tinctura” nevére alapozva.²⁰⁸ Bajkor és Cserey egyaránt lebeszélte Kazinczyt tervéről. Cserey – levele szerint – megkérdezte orosz és osztrák ismerőseit, majd arra jutott, hogy:

– idejét múlt az ötlet, mert az emberek a „mai világba az Universale Medicamentumokru nem tartanak semmit is”;

– „a XIXdik századba nem is illő”, hogy valaki azzal nyereszkedjen, amit „a fentebbi Mív és Isteni providentia” jóvoltából az „emberiség javára” feltalált;

– a bécsi rendőrség szerint az uralkodás „jó szivel soha és semmi esetben nem vévén” a külföldi uralkodásokkal való kapcsolatokat, jónak látják a bécsi ismerősök („Magadra és Gyerekeidre nézve”), ha Kazinczy nem tesz további lépéseket.

Kazinczy nem is tett további lépéseket ez ügyben.

---

²⁰⁶ „Olvastam, ’s édes örömmel el telve olvastam a’ Tettes Urnak Mélt. Cs[erey] Kamarás és Fő Str. Mester Úrhoz írott utolsó betses Levelét is [...]” (KazLev, 18/4171, Bajkor József – Kazinczy Ferencnek, Bécs, 1823. február 24., 274.)

²⁰⁷ KazLev, 18/4184, Cserey Farkas – Kazinczy Ferencnek, Bécs, 1823. március 25., 300–302.

²⁰⁸ *Uo.*, 301.

11. A Kazinczy házaspár spekulációi és eladósodása

11.1. A HITELEZÉSRŐL

Amikor 1821-ben Kazinczy hitelhez akart jutni, titkos utakon indult el, sőt ezt az utat ajánlotta barátjának, Dessewffynek is:

„Egy valakit megszóllítottam, csinálna nekem pénzt, mert valami jószágot akarok venni. Azt felelte, hogy két helyet tud a' hol van, de borsosan akarják adni. Ma írtam vissza, hogy illendő feltételek alatt mind felvehetném, mert tudom, hogy szükséged neked is van, 's kértem, hogy vagy adják tudomra kit szóllítsak-meg, vagy mutassanak útát annak, hogy velem végezhesen.”¹

Dessewffy nem élt a felkínált lehetőséggel, sőt Kazinczyt is igyekezett lebeszélni az uzsorakölcsönről:

„Örvendek szerencsés ki nézéseiden, köszönöm törekedéseidet, de én nem adhatom magam Ceciliusaink' és Alphiusaink' kezeikbe. – Belé nem bocsátkozhatom ha haton felül kérnek százért; azért megyek e' napokban Pestre, hogy tiltatlan kamatokon szerezhessek, mert tehetős atyámfiairól azt mondhatom, a' mit Ninon az ifú Marquis Sevigné-rül: âme de bou[j]lli[e], fricassé dans la neige.

Javaslom, őrizkedjél az Uzsorások horgaitúl; tudom, mennyibe került azokbul ki vergődnem.”²

Vagyis Dessewffy nem volt hajlandó uzsorásokkal szerződni és 6% kamatnál többet fizetni, és a kedvező hitelt Pesten kereste, mivel rokonai lelketlen és szívtelen alakok voltak (azaz nem adtak kölcsön). Dessewffy itt lényegében egy korábbi intelmét és panaszát ismételte meg, tehát igen határozott, állandó véleménye lehetett:

„A' mostani idő sulylya nagyon kezd engemet nyomni. Semmit sem lehet eladni, és még is mindent majd meg oly drágán kell venni a' boltokban mint tavaly. A' költsönözés napról napra nehezül. Tzetziulus, a' kirül Tzitzeró beszél leveleiben, és Alfius, a' kit Horász említ, ajándékozó jóltevők valának a' mostani uzsorásokhoz képpes, a' keresztények elzsidósodtak, a' nélkül hogy a' zsidók elkeresztényesedtek volna.”³

1821. szeptember végén arról írt Kazinczy, hogy a kázméri perben [→ **11.5. Török Sophie örökrésze: a kázméri per**] nyeresre áll, és uzsorakölcsönök nyomasztják a sógora miatt:

¹ KazLev, 17, 4004, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. augusztus 20., 514.

² KazLev, 17/4008, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Bűdszentmihály [Tiszavasvári], 1821. szeptember 1., 524.

³ KazLev, 16/3609, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Bártfa, 1818. június 10., 72–73.

„Prókátoromnak egy olly Documentumot vittem, a’ mellynek meglátására mind ő, mind mások, sőt maga a’ Sógorom Prókátora is, ezt kiálták: A’ per meg van nyerve. A’ Sógorom Prókátora nem látta még az írást, de elmentem hozzá, ’s elmondottam neki mi van az írásba’ ’s imhol szavai: Wenn in der Schrift wirklich das steht, so hat Ihr Schwager den Prozess verloren. [’Ha valóban ez van az írásban, akkor a sógora elvesztette az ügyet.’] Nem képzelheted, édes barátom, melly veszedelmekbe taszíta engem a’ Sógoromnak ez a’ fejeskedése. Ez vete az Uzsorások’ markába, ’s Isten tudja mint mekedhetem-meg.”⁴

A pénzromlás kora a Habsburg Birodalomban 1820-ra lezárult, a napóleoni háborúk után a béke tartósnak ígérkezett, kiszámíthatóvá váltak a politikai-, jogi- és gazdasági tényezők. A gazdasági értelemben vett makrokörnyezet tehát kedvezőnek látszott de a hitelezés jogi szabályozása az országban még nem történt meg. Az első teljes magyarországi váltótörvény 1840-ben jelent meg.⁵ A hitelezés intézményi része sem volt adott, vagyis nem volt Magyarországon bank az 1840-es évekig, noha a „rendelkezésre álló hitelek mennyiségének elégtelen volta és az ezzel kapcsolatos gazdasági-pénzügyi elmaradottság és visszaélések felszámolásának szükségessége”⁶ ezt indokolta volna. Somorjai Szabolcs a korszakra a személyes hitelezést tartja jellemzőnek:

„Azaz nem hitelintézmények gyűjtik például betéteken keresztül össze az összegeket, amiket kölcsön formában később folyósítanak, hanem magánemberek megtakarításait fektetik kölcsönüzletekbe. Ugyan a személyes hitelezés időszakában is léteztek pénzforgalmazó intézmények, mint pl. megyei pénztárak, árvaszékek, egyházi alapítványok, illetve külföldi magánbankházak, ezek az intézmények azonban csak a kihelyezett összegek kisebb részarányát biztosították.”⁷

A hitelezés nagyrészt patriarchális volt, ahogy a kor gazdasági élete is, az ügyletben részt vevők ismerték egymást, vagy személyes közvetítőkön keresztül léptek kapcsolatba, és gyakran rokonságban is álltak egymással. A mai értelemben vett banki hitelezés nem létezett, de több egyházi és alapítványi intézmény is foglalkozott pénzkölcsönzéssel:

„A hitelforrások másik jelentős csoportját az egyházi, vagy világi kezelésben lévő alapítványi pénzek, maga az egész egyházi vagyon, a vármegyei árvapénzek, a megyei vagy városi pénztárak képezték, melyeket összefoglalólag talán legcélszerűbb kötött jellegű vagyonnak nevezni, mivel ezek kezelői különböző szabályok betartására voltak kötelezve és nem diszponálhattak szabadon az összegről.”⁸

A magyarországi intézmények közül az állami bevételeket kezelő vám- és sóhivatalok is foglalkoztak időnként hitelezéssel. Az abaúji vármegyei közgyűlésen 1798-ban hirdették ki, hogy

⁴ KazLev, 17/4011, Kazinczy Ferenc – Dessesffy Józsefnek, Széphalom, 1821. szeptember 29., 531.

⁵ SOMORJAI 2014, 20.; SOMORJAI 2022.

⁶ SOMORJAI 2014, 12.

⁷ *Uo.*, 12–13.

⁸ GRÜNWARD 1927, 57.

„azok a' kik a' Bétsi Bankobul költsönözni akarnak pénzt, azok magokat [...] a' Zag-rabi Harminczadnak, hasonloan Neo Plantai [újvidéki] és Selymecz banyai só Hivatalnál is jelenthetik.”⁹

Eddig nem került elő arra vonatkozó adat, hogy ezen intézményi forrásokat megke-reste volna Kazinczy, de az bizonyosnak látszik, hogy e helyekről nem jutott kölcsön-höz. Az intézmények a tőkájüket csakis a törvényes, 6%-os kamatért adhatták ki, eny-nyiért viszont nem érte meg egy bizonytalan megtérülésű, fedezetlen vállalkozást fi-nanszírozni.

Kazinczynak számos gazdagabb rokona is volt, így akár családi segítséget is kapha-tott volna. Kölcsönt azonban családi kapcsolatok révén csak szabadulása után, Péchy Imrétől kapott. Ekkor egy különösen méltánylandó célra, a fogsági költséget kirovó kamara kifizetésére kért Kazinczy 700 forintot.¹⁰ A pénzt megkapta, kamatait is ren-dezte egy ideig,¹¹ de a kölcsönt végül az anyja, Bossányi Zsuzsanna fizette vissza 1810-ben.¹² [→ 4.4. Fogsági költségek II.]

Kazinczy irodalmi tevékenysége sem jelentett előnyt:

„Hijába kértem kölcsön a' gazdag bátyámtól Kazinczy Pétertől 2000 ftot szüretre 1809 és 1810, hogy asszuszóltót csináljak, 's kivévén a' mit belé tettem 's rajta nyertem, tőke pénzét 's kamatját visszaadtam volna. Azt hiszik az emberek, hogy a' ki könyvet csinál, annál el van veszve a' pénz, 's költsön nem kapok hogy speculáljak.”¹³

Jellemző az is, hogy Kazinczy testvére, József 1828-ban 4300 forint fejében nem váltót kért bátyjától, hanem földzálogot.¹⁴

Feltételezhető, hogy Kazinczyt még közeli rokonai is kockázatos adósnak látták,¹⁵ ahogy rossz adós volt minden olyan kis- és közepes birtokú nemes, aki hivatali jövede-lemmel nem rendelkezett, ellenben töredezett birtokrendszere, alig látható ingó va-gyona, sok gyereke és szövevényes örökösödési perei voltak.

A nagyobb kockázatot – a tőke esetleges elvesztését – sem a rokonok, sem a hitelt nyújtó intézmények nem tudták vagy akarták a kölcsönszerződések és a váltók törvé-nyes kamatáért, 6%-ért vállalni. A kockázat beépítését a kölcsönbe, azaz a kamat fel-emelését viszont törvény tiltotta. E kamatszintet időről időre törvénnyel erősítették meg, ami azt jelzi, hogy a magánhitelezők a tiltás ellenére mégis beárazták a magasabb

⁹ MNL OL X 10872-1952 X 1006, 1800 (mikrofilmtkeres), 139b.

¹⁰ KazLev, 3/592, Kazinczy Ferenc – Péchy Imrének, Érsemjén, 1803. április 22., 52–54.

¹¹ KazLev, 3/672, Kazinczy Ferenc – Péchy Imrének, Bagos, 1804. május 1., 191–192.

¹² KazLev, 24/6011, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1810. június 23–26. között, 119.

¹³ KazLev, 14/3329, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25., 449.

¹⁴ A zálogszerződés leléhelye: MTA KIK RUI 4r 261, 204.

¹⁵ De bizonyára nem olyan rossznak, mint Berzeviczy Gáspárt, kiről Abaúj vármegye így rendel-kezett: „paransolatban hagyatik közre tétetni; hogy Berzevitzy Gáspárnak, kiis tékozlónak lenni találatott, senki költsön pénzt adni, annak el vesztése alatt ne mérészellyen”. (MNL OL X 10872-1955 X 1006, 1805 (mikrofilmtkeres), 231b.)

kockázatot: nagyobb kamatot kértek. Ez az ő szempontjukból (valós) tranzakciós költség, az adós szempontjából viszont uzsora volt.¹⁶

A személyes hitelezés körül minden korszakban megjelent az uzsora, vagyis az olyan követelés, amely tönkreteszi az adóst.¹⁷ A tőkehiány és az uzsora összefüggése a kortársak számára is nyilvánvaló volt. 1821. november 4-én Dessewffy így fogalmazott:

„merő fáradságos haszontalanság olyan országban gazdálkodni, [...] a’ hol nincs szorgalmat elevenítő forgandó Kapitális; a’ hol tetőtől allyig és tövig organisálva van az Uzsora, és az antisztialismus”.¹⁸

Széchenyi István¹⁹ 1828-ban a hitelezés legfőbb akadályának azt látta, hogy nem volt meg a kölcsön visszafizetésének valós garanciája, a jelzőlog:

„Aki törvényes kamatnál többet kíván, az előttem uzsorás, akárhogy hímezzük a dolgot. De nálunk sok ember jó szívvel adná pénzét 5- s 6-tal 100-túl, ha tőkepenze feneken s nem levegőn, *hypothekán* s nem *hypothesisen*²⁰ állhatna, és sokkal szívesebben, mint 10- s 20-szal 100-túl bizonyosság s hitel nélkül [...]”.²¹

Szemere Pál 1814-ben 20%-os kamatra tudott volna kölcsönt felvenni Pesten: „Kultsár tud itt egy embert, a’ ki 20 pro centumra kölcsönöz. Ha egyéb mód nem lesz, ezt próbálom meg.”²² A 20% azért is figyelemre méltó, mert Szemere jobb adósnak tűnik, mint Kazinczy, aki nagy összegű kölcsönei zömét ennél sokkal nagyobb költséggel vette fel. Szemerének azonban volt egy maglódi birtoka, amelyet évi 500 ezüstforintért bérbe vennének, és a leendő anyósa 1200 forintot adott a házasságára.²³ Dessewffy – alább idézett levelében – a 24%-os kamatot is elviselhetetlennek mondta.

A hitelező több megoldásból választhatott, ha kompenzálni akarta a nagyobb kockázatot, avagy csalni akart. A legegyszerűbb, ha a váltót nagyobb összegről állította ki, mint amennyit ténylegesen átadott, így magasabb kamatot követelhetett. Arra is látnunk példát Kazinczynál, hogy a hitelező a soha át nem adott nagyobb tőkeösszeget is visszakövetelte, hiszen erről aláírt lepecsételt szerződése volt [→ 11.13. **Béhmér-ügy**]. Bevett gyakorlat volt, hogy az ígért összeg egy részét piacképtelen áruban szállították le, és ebből a kölcsönkérőnek kellett volna készpénzt csinálni – habár a szerződésben erről természetesen szó sem volt [→ 11.12. **Bodzay-ügy**]. Ahogy az is gyakori volt, hogy a tőkepenzes gyenge papírpénzt adott, de ezüstöt követelt vissza.

¹⁶ SOMORJAI 2014, 43–66.

¹⁷ Uo., 50.

¹⁸ KazLev, 17/4019, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Búdszentmihály [Tiszavasvári], 1821. november 4., 558.

¹⁹ Széchenyi és Dessewffy nyilvánosság előtt zajló *Hitel*-vitájáról: VADERNA 2013, 253–294.

²⁰ E fogalmakról: HITES 2014.

²¹ SZÉCHENYI 2002. – A *Hitel* megvolt Kazinczy könyvtárában, a kötet 1834-ben Kazinczy Gábor tulajdonába került (KISS 2006, 157 – itt a címloldal fotója Kazinczy Gábor possessori bejegyzésével). Vö. még: GRÜNWARD 1927.

²² KazLev, 11/2646, Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1814. április 19., 346.

²³ Uo.

Dessewffy József egy sikertelen kölcsönkérés után így foglalta össze Kazinczynak a hitelezés problémáit:

„Most ideje nyúzogatni a’ természetöket, [...] és így többféleképpen kell őket nyúzni, vagy el nem adathatandó természetményeket dupla vagy háromszori áron kell nyakokra tölteni; – vagy törvény felett való kamatokat töllek mind e’ mellett kívánni; – végtére ki kell kötni a’ tőke pénz jó késő vissza fizetését, hogy azt aranyban vagy ezüstben kapják vissza, a’ mit papirosban adni fognának [...]. [...] Dessewffit pedig, a’ szeretett híres deputátust, [...] nem zsidók, ha Keresztények és Urak, birtokosok, Nemesek, Magyarok, 24 pcentomra [percentomra, százalékra] pénzel kínálják!”²⁴

A váltókat mint dokumentumokat tehát kellő forráskritikával kell kezelni, ahogy Somorjai is felhívta rá a figyelmet:

„hiába találunk meg egy váltót vagy kötelezőt, egyáltalán nem biztos, hogy az arra ráírt összegek cseréltek gazdát. [...] a kételyeinkről valójában nem tudunk meggyőződni, mert a rendelkezésünkre álló forrásokból lehetetlen eldönteni, hogy valóban csak a nagyobb kockázatot akarták-e kompenzálni a hitelezők a nagyobb kamattal, vagy pedig ténylegesen csalásról volt-e szó.”²⁵

Mivel a személyes hitelezők gyakran nem ismerték adósaikat, szükségük volt közvetítőkre, Kazinczy szavával *faktorokra* vagy későbbi szóhasználattal *hajhászokra, alkuszokra*.²⁶ Ezen faktorok az 1820-as években Tokaj-Hegyalján többnyire dörzsölt borkereskedők voltak. Az ő feladatuk és felelősségük sem volt ekkor még jogilag szabályozva, így szereplésük teljesen összezavarta a történéseket. Nem lehet eldönteni, hogy a hitelező valós akarásával egyezően kötötték-e a szerződéseket, vagyis hogy a megbízó tudtával csapták-e be alkalomadtán az adóst. A szerepük volt abban is, hogy az uzsorás hitelező magyar nemesi nevének tisztaságát megóvják, személyét távol tartásák az ügylettől.

Vay Ábrahám Dessewffy József szerint „léhás eszű gőgös fiatal ember” volt, aki az uzsoráskodás vétkébe esett: „pedig maga már az az uzsora, a’ melylyet Gróf Forgács Ferenczen elkövette, elegendő lett volna arra Rómában, hogy akármely Censor Kátón kívül is: »equum illi ademisset.«”²⁷ Vay és egy zsidó hitelező együttműködésére az abaúji közgyűlés 1814-es jegyzőkönyve utal:

„Szabó György Felső Vadászi Bíró panaszkodik Vaji Ábrahám Ur ellen, hogy maga Kastélyában el hivatván Ötett tselégeivel erőszakosan le huzatta és 35 pátzákat reaveretett csak azért hogy az Uraság Kerölőjét, a’ ki a’ Zsidó számára adóságokat exequálván a’ Hellységbe maga fejszét hozzá vágni akarta kétszer Birói pátzájával meg ütögette,

²⁴ KazLev, 16/3596, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1818. május 18., 34–36.

²⁵ SOMORJAI 2014, 53–54.

²⁶ *Uo.*, több helyen.

²⁷ KazLev, 15/3404, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1817. március 22., 127.

hozzá járulván, hogy más Uraságnak Jobbágya légyen az esedező kéri, az meg sértett becsületéért, és el szenvedet fájdalommert magának elégtételt kiszolgáltattni.”²⁸

A faktorok igyekeztek rávenni a kölcsönkérőket, hogy előre kiállított váltót adjanak kezükbe, illetve teljes felhatalmazást adjanak az ügyintézéshez. Az ügyletről szabályos iratok és szerződések készültek, ám tartalmuk valós volta ellenőrizhetetlen, ezért a kölcsönfelvétel valódi költségeit is csak megbecsülni lehet: „az uzsorások mindenképpen ügyeltek a törvényes látszatra, pont ez az oka annak, amiért olyan nehéz az uzsoráskodást ténylegesen megragadni”.²⁹

11.2. 1820 ELŐTTI TARTOZÁSOK

Kazinczy már az állásvesztés évében, 1791-ben hitelt vett fel: 142 Rft tartozásról van tudomásunk.³⁰ 1795-ben tartozásai, de követelési is voltak: „Az Öcsém [József] activa adósságaimat szedegesse-be a’ hol lehet, és a’ passivákat, a’ hol leginkább szükség, fizetgesse. A’ Generális Gróf Wartensleben pénze is sokat forog eszemben.”³¹

A fogság előtt Kazinczy csak kisebb adósságokat halmozott fel, és habár 1805-ben egy helyen³² azt írta, hogy ezeket az „apró régi adósságocskákat” még a szabadulása utáni években is ő maga fizette, az anyja feltehetően már a fogság idején rendezte e követeléseket. Ezt Bossányi Zsuzsanna is kijelentette: „én neki a’ fogsága alatt tett költségeken és az ő adósságainak fizetésén kívül, mingyárt kiszabadulásával fekvő jószágot is adtam és resignáltam”.³³ És néhány évvel később, 1807-ben maga Kazinczy is elismerte és megköszönte az anyjának: „Hasonló szíves tisztelettel ’s köszönettel vettem fogságom költségei ’s az azalatt esett kifizetéseit aprólékos adósságaim felől is az Absolutionálist.”³⁴

Ebből az 1807-es leveléből az is kiderül, hogy korábban megkérte az anyját, hogy a (közös) gulyából eladhasson annyi szarvasmarhát, „a’ mennyiből 115 Rf Debreczeni

²⁸ MNL OL X 10872-1961 X 1006, Pótlások az 1951-1961 tekercekhez, 1816-1818 (mikrofilmtekeres), 423a.

²⁹ *Uo.*, 53.

³⁰ KazLev, 22/5414, Latzik Mihály – Kazinczy Ferencnek, Szikszó, 1793. június 13., 26. – „E le-
vélhez csatolt contractusoknak és Kazinczy 1793. júl. 9-én kelt nyilatkozatának másolatait” még látta Berettón Harsányi István (KazLev, 22, 474.).

³¹ Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Buda, 1795. március 11. = KAZINCZY 2011, 158. – Az utolsó mondat értelmezéséhez: Wilhelm Ludwig Gustav von Wartensleben gróf (1734–1798) a Bródi és a Gradiskai horvát–illir határőrezredek tábornokaként Kazinczy öccsének, Lászlónak a fellettese volt. Kazinczy azon aggódott, hogy László pénzt kérő levele – melyet a letartóztatásakor lefoglaltak – eljut a generálishoz: „nem akarnám, hogy a Generalis Wartensleben fülebe menne, hogy mint sürgette az ő részére a pénz’ felküldését”. (Kazinczy Ferenc – Péchy Sándorné Kazinczy Zsuzsannának, Kerepes, 1794. december 19. = KAZINCZY 2011, 142.)

³² KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 91–96. [→ 5.7. Az első vagyonmegosztás (1805–1806)]

³³ [KAZINCZY Ferencz Följegyzései] = KAZINCZY 2009, 141.

³⁴ KazLev, 24/5983, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1807. október 19., 71.

adosság[a] kitelik”. Bossányi Zsuzsanna azonban inkább kifizette a fia adosságát, habár – Kazinczy szerint – ő nem kérte erre:

„bizonyosan nem céloztam oda, hogy azt Asszm fizesse. Azonban, hogy azt célzásom nélkül is Asszonyám cselekedni méltóztatott, anyai kegyesség jeléül veszem ’s alázatosan köszönöm.”³⁵

1810-ben 3000 Rft tartozásról írt az anyjának, miközben megköszönte az évjáradék megemelését:

„Hogy Asszonyám az én esztendei 200 fomat 500-ra emelni méltóztatott, alázattal köszönöm. Ezekre nézve azt kérném alázattal, mindég szüret tájban juttatni kezemhez, mert nem csak a’ szüreti költség van akkor rajtam, hanem 3000 f capitalisnak interesét is akkor kell letennem. A’ rétet hasonlóképpen alázattal köszönöm. Azt olly sok iszap és olly magosan bélepte ’s anyyi kő, hogy rettenetesség nézni.”³⁶

Ez a 3000 Rft bizonyára azzal a tartozással azonos, amelyet a kis-szár-hegyi szőlő megvételére vett fel 1806 szeptemberében Lőcsén Bosnyák Pálnétól. Kazinczy e tartozását sem fizette soha vissza, és a kamatok egy részével is adós maradt: ezt Török Sophie 1832-es adósságlistája bizonyítja [→ 11.7. A Kazinczy házaspár hitelei]. A szőlőbirtokot a Kazinczy házaspár 1810-ben eladta, de a vételárból nem a tartozást rendezték, hanem inkább egy másik szőlőt vettek. [→ 8.5. Kis-szár-hegyi szőlő]

Kazinczy 1802-ben Teőke (Tőke) Károlyné Bosnyák Erzsébet lőcsei lakostól 1000 Rft-ot kért kölcsön. A hitelező és Kazinczy többször is találkozott, de csak egyetlen levelet ismerünk kapcsolatukból.³⁷ Ebből tudható, hogy 1792 körül, majd a fogság után, 1802. augusztus 26-án bizonyosan találkoztak. Kazinczy ez utóbbi alkalommal kérhette a kölcsönt. Harsányi István még látta – 1927 előtt – a kölcsönre vonatkozó iratokat:

„[Kazinczy] 1802-ben kölcsönvett 1000 Rftot. Erre vonatkozó, bámulatos gondoságról tanúskodó följegyzései fönmaradtak. (Jelenleg Kazinczy Arthurné berettői levéltárában.)”³⁸

E feljegyzéseket nem közölte Harsányi, azóta ismeretlenek a kutatás előtt, ami azért is sajnálatos, mert Berettón egyéb kölcsönökről szóló iratok is voltak:

³⁵ *Uo.*

³⁶ KazLev, 24/6011, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, h. n., 1810. június 23–26. között, 120.

³⁷ KazLev, 24/5956, Kazinczy Ferenc – Tőke Károlyné Bosnyák Erzsébetnek, Érsemjén, 1802. ősz [?].

³⁸ Harsányi István jegyzete = KazLev, 22, 485.

„Kazinczy e levélben tárgyalt s egyéb kölcsönének rendezéséről szóló sajátkezű följegyzései s megőrzött bizonyosságai közül több ránk maradt eredetiben, Berettőn, Kazinczy Arthurné levéltárában.”³⁹

A levelezés mellékleteként azonban fennmaradt egy irat, mellyel az 1805-ös és 1806-os év esedékes kamatainak kifizetését ismerte el Tőke Károlyné lánya, Tőke Eliza (Elise Teőke):

„*Quittung*
über Rf. 120 sage hundert zwanzig, welche ich als zwei Jährige Interesse von Capital Tausend von Her v. Kazintzy unter heutige dato barr und richtig empfangen habe. Leutschau d. 2t. Juny 1806.

Elise Teőke.

[Kazinczy jegyzetei a levélpapiros hátlapján:]

No. 2. Quietantia super 120 f. pro annis 1805 et 1806. simul solutis; cum 60 f 1805 Er Semlyénó Leutschoviam missae laxatis literis in posta nescio qua ereptae iisdem fuerint. für 1804 und 1805.
ddo 2do Jun. 1806.”⁴⁰

1807-ben szintén fizetett Kazinczy: „Kérem Önt, hogy a csatolt levelet a major Tőkénének vagy saját kezűleg, ha Ön a városba megy, vagy egy megbízható ember által adassa át. Pénzt tartalmaz.”⁴¹

A tartozás további története csak részlegesen rekonstruálható Tőke Elizának (Elise Teőke) Kazinczyhoz írt leveleiből.⁴² Eszerint 1819-ben Kazinczy még a teljes tőkével és a kamatok egy részével is tartozott az anyának:

„Auch meine Mutter hatt mir den Auftrag geben Ihr bey Ihnen habendes Capital auf den Termin nehmlich im Sept zu belegen. Und da solches durch die Scala biss auf 1764 f. xr 42. reducirt worden ist, so kann es Ihnen nicht schwer fallen diese Summe zu belegen.”⁴³
[Édesanyám is azt parancsolta, hogy az önnél lévő tőkét a szeptemberi időpontra kérjem be. És mivel ezt a Scala alapján 1764 forint 42 krajcár-ra csökkentették, nem lehet nehéz önnek, hogy ezt az összeget kifizesse.]

Az említett „Scala” az az árfolyam, amellyel a sokáig letagadott pénzromlást utólag beismerte az állam, és amelyet az adósságokra visszamenőleg is alkalmazni kellett; a

³⁹ Harsányi István jegyzete az 5566. sz. levélhez = KazLev, 22, 503; vö. *uo.* 474.

⁴⁰ KazLev, 22/5471, Elise Teőke – Kazinczy Ferencnek, Lőcse, 1806. június 2., 136.

⁴¹ KazLev, 5/1203, Kazinczy Ferenc – Rummy Károly Györgynek, Széphalom, 1807. december 19., 248. – Doncsesz Etelka fordítása: https://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/text.php?id=kazinczy_lev_1203_k.

⁴² KazLev, 22/5471, 1806. június 2.; KazLev, 22/5476, 1807. december 28.; KazLev, 22/5519, 1811. április 27.; KazLev, 22/5527, 1813. április 31.; KazLev, 22/5533, 1814. február 14.; KazLev, 22/5538, 1815. febr. 14.; KazLev, 22/5566, 1819. március 9.; KazLev, 22/5567, 1819. április 20.

⁴³ KazLev, 22/5566, Elise Teőke – Kazinczy Ferencnek, Lőcse, 1819. március 9., 353. (Ford. O. L.)

tényleges gyakorlattól ez az árfolyam is eltért, az adósok javára. Ezt a hitelezőkre sokat panaszkodó Dessewffy is elismerte 1818-ban: „Tudni kell azt is, hogy a’ papírosban költsönöző birtokos Kapitálisták ki mondhatatlanul sokat vesztek légyen a’ devalváció által [...]”.⁴⁴ [→ 1.2. Pénzromlás]

A fentebbi levélből az is kiderül, hogy Kazinczy a lánynak is tartozott. Tőle ugyan csak 1000 Rft-ot vett fel, amit a „Scala” miatt szintén át kellett számolni: tehát a tartozás 1811 előtt keletkezett. Tőke Eliza így számolt: „Meine 1000 f. sind auf 847 f. 17 xr. reducirt nebst 2 jährigen Intresse.”⁴⁵ [Az én 1000 forintom 847 forint 17 krajcárra csökkent a 2 évi kamatot is beleértve.]

Kazinczy – ugyannerre a levélre írt feljegyzése szerint – ez utóbbi tartozást rendezte, a felvett 1000 forintra és kétévi kamataira 900 forintot küldött:

„12. apr. 1819. küldöttem Rummy József Urhoz 900 ft. Az én számlálásom szerint a’ Scala az Obligatorialist 781 f. 15. xrra reducálta. 2 eszt. interes nem teszen 100 f. és így kértem, hogy tekintesse meg valamelly értelmes Prokátorral; ha a’pénz kevesebb, hozzá fogok fizetni, ha több adja által a’ mi több az anyjának. Az Obligt. vissza kérem. Az anyja ne remélje hogy e’ pénz szűkében fizethessek.”⁴⁶

Az 1802-es tartozást még 1824-ben sem rendezte, csak egy új kötelezvénnel váltotta ki a régít (konverzió), és – legalább – hat éve kamatokat sem fizetett:

„Beÿ liegendes ist die Copie Ihrer Obligation. Belieben Sie solche ehestens entweder an mich, oder Ihre Freund Kotzok zu senden, und zu bestimmen ob die alte Obligation an Sie wider zurück geschickt werden soll. Meine Muther versprach mit den Capital so lange zu warten, biß Sie es im Stande seÿn werden zurück zu geben, nur ließ Sie Ihnen ersuchen Ihr jährlich die Interessen abzutragen weil die Interessen ietzt nur allein Ihre Einkünfte sind, besonders die verfloßenen 6 jährigen. [...] freÿe mich sehr darüber, über Ihre ansehnliche Erbschaft damit können Sie sich ja helfen, wenn Sie daß Hauß verkaufen, so zahlten Sie damit alle Schulden.”⁴⁷

[„Mellékelve találja kötelezvényének másolatát. Szíveskedjék az ilyeneket legközelebb vagy nekem, vagy barátjának, Kotzoknak elküldeni, és meghatározni, hogy a régi kötelezvény visszaküldendő-e újra Önnek. Anyám megígérte, hogy addig vár a tőkével, amíg Ön olyan helyzetbe nem kerül, hogy visszaadja, csak kéreti Öntől, hogy évente fizesse ki neki a kamatokat, különösen az elmúlt 6 évit, mivel ezek az egyetlen bevételei. [...] nagyon örülök tekintélyes örökségének, hiszen segíthet ezzel magán, ha eladja a házat, úgy ezzel minden adósságát rendezhetné.”]⁴⁸

Az idézet utolsó részéből kiderül az is, hogy Kazinczy a nagyváradi hagyatékra hivatkozva a Dienes testvérétől örökölt ház eladásában reménykedve kért további bizalmat és haladékot. Noha ekkor már két hónapja lezajlott a hagyatékok felértékelése, és látható volt, hogy a ház ára szükséges a Dienestől örökölt adósságok rendezésére, így

⁴⁴ KazLev, 16/3596, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1818. május 18., 34–36.

⁴⁵ KazLev, 22/5566, Elise Teőke – Kazinczy Ferencnek, Lőcse, 1819. március 9., 353.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ KazLev, 24/6131, Elise Teőke – Kazinczy Ferencnek, Lőcse, 1824. augusztus 9., 281–282.

⁴⁸ Doncsecz Etelka fordítása = *uo.*, 683.

ebből nem kaphat Kazinczy pénzt. [→ 11.14. **Kazinczy Dienes nagyváradai hagyatéka, 1824.**]

A debreceni Nagy Gábortól több alkalommal kért kisebb kölcsönöket Kazinczy. 1802-ben a tartozása megküldése után így kérte vissza a kölcsönről szóló iratot a barátjától:

„Spáh Úr nekem még ante 31-am Octobr. azt írta, hogy a' vett 100 frtot által adta az Úrnak. E' szerint a' *Tisztám* (Alba) azt várja, hogy nékem vissza adódjék; méltóztassék azt az Úr *megszakasztva* egy Copertába pecsételni, és a' Copertára az én nevemet írni, 's úgy osztán magánál tartani, hogy az az Úr hirtelen meghalna is, melly ámbár nem várható, de nem lehetetlen, nékem kezembe jusson.”⁴⁹

1803 márciusában 1000 Rft-ot kért kölcsön a kassai kereskedő Fried Sámueltól, illetve áthidaló kölcsönként 150 Rft-ot Nagy Gábortól, szőlőművelésre:

„Az ide zárt levél (Fried Sámuel Úr írja Kassáról) mutatja, hogy én a' Debreczeni Vásárkor ezer ftot kapok tőle, és hogy ez az én pénzem néki már kezében van, 's csak azért nem küldi elébb, mert nem tudja, hogy kellessék leküldeni Spáh Úrhoz. Azonban nekem még ebben a' holnapban 150 ftra van szükségem, mert Miklós Öcsém jó, és szőlőt műveltet. [...] Kérem ismét az Urat erántunk való barátságára, csinálja az Úr, hogy 150 ftot kapjak Sz. György napig; akkor a' pénz bizonyosan letevődik.”⁵⁰

Kazinczy 1803. április 22-én Péchy Imrétől kért 700 Rft-ot a fogsági költségre; ezt később az anyja fizette vissza: [→ 4.4. **Fogsági költségek II.**].

1804. március 5-én „Bátyám Kövér Imre Úrtól kölcsön veszek 100 ftot”.⁵¹

Kazinczy nemcsak kölcsönvett, hanem kölcsönt is adott: 1804. április „3d. Ábrahámnak [ti. az érsemjéni csapszéket bérlő Ábrahám Áronnak] 300 ftot adok költsön.”⁵²

1805-ben a családi osztozkodásban segítő nagybátyának, Kazinczy Péternek panaszolta el helyzetét: „s csuda e osztán, ha [...] négy esztendő alatt háromezer f. vettem költsön? [...] Be érem e magamat? 300 fttal, fél esztendőre Száz forint czulágnál többet nem kapván?”⁵³ Eszerint Kazinczy 1801–1805 között 3000 Rft-ot kért kölcsön, miközben a jövedelme a kőlyi szőlő 300 forintja és az anyjától kapott 200 forint évjáradék (czulág), illetve az élelmezés volt. E levél azt sugallja, hogy a kamarai követeléseket is ő maga fizette, és elhallgatta az anyja segítségét. [→ 4.4. **Fogsági költségek II.**]

1806 körül 2000 Rft-ot vett fel gróf Vondernothonétól (Van der Nathné), azaz báró Splényi Petronellától, aki később Kazinczy második lányának, Eugéniának lett a kezesanyja. E tartozást 1811-ben egy váratlan örökségből kapott bevételből rendezte a Kazinczy házaspár:

⁴⁹ KazLev, 2/555, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Regmec, 1802. december 18., 529.

⁵⁰ KazLev, 3/582, Kazinczy Ferenc – Nagy Gábornak, Érsemjén, 1803. március 12., 40.

⁵¹ [KAZINCZY Ferencz „*Diáriuma*”] = KAZINCZY 2009, 201.

⁵² *Uo.*

⁵³ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 92.

„Az elmúlt holnapban a' feleségem Bécsből, hol az atyjának egy vén kisasszony atyjafija megholt, 's szerencsénkre testvérei nem voltak, valami Báró Pfeffershoven leány volt ez, három ezer kilencz száz forint successiót kapott, és még ugyanezen Kisasszony után annyit fog kapni: de a' pénz a' Császári Hadi Tanácsnál van Capitálisképen kiadva, 's ott várakozni kell kifizetése eránt. Ha a' vak Török meg nem házasodott volna, most felényivel több jött volna reá. Ebből két ezer forintot mingyárt lefizeték Gróf Vondernóthnének, ki velem azt a' jót tette, hogy öt esztendővel ezelőtt felvett kétezerért még a' Banco eránt jött rendelés után is meg elégedett két ezerrel. Ez nagy megkönnyebbedést hozott rám, 's már most apró adósságimtól is megszabadultam.”⁵⁴

1807. októberben – mintegy ajándék gyanánt – az anyja is segített megszabadulni egyik adósságától:

„Nekem Debreczenben Balog Péter és Spáh Uraknál 115. Rf. adósságom volt. [...] Augban azt a' rendelést tettem, hogy adjanak-el annyi marhámat, hogy ez a' 115. Rf. belőle kiteljék. Asszonyám azt ellenzette, 's az eránt adott, hogy a' gulyabeli marhát szaporítani kell, nem elvesztegetni. [...] Kifizette maga; az köszönetet érdemel, mert kegyesség; de egy úttal azt is declarálja, hogy adósságot ne csináljak többet, mert többet fizetni nem fogja. Ezt az intést nem érdemlettem, mert én soha adósságot olly remény alatt, hogy azt rajtam, kívül más fizesse valaki, nem csináltam, nem is fogok. – Azonban azt veti mellé, hogy ez azért is esik, mert Jósi és Miklós egy egy lovat, Dienes pedig egy hordó Tokajit kapának, és így én ezt a' 115. ftot ezeknek kipótolásául.”⁵⁵

1808-ban Kazinczy adóssága – egy Cserey Farkasnak írt levél szerint – 9000 Rft, amire évi 540 Rft kamatot kellett fizetnie, és állítása szerint azt fizette is. Ekkor tartózásait is rendezni szeretne volna:

„Kilencz ezerre megyen adósságom, annak pedig az interesse 540 f. esztendőnként. [...] Most az minden igyekezetem, hogy adósságimtól szabadúljak. A' Kis Imre által küldött pénz ezret még e' holnapban leróv. [ti. Cserey Farkas küldte a Kazinczytól vett borok árát, 1012 Rft-ot Kis Imrén keresztül] Ha borainkkal való kereskedésünk meg nem csökkent volna, ez idén még leróvtam volna kettőt. [...] Égetvén, mint a' hogy az eleven szén éget, az adósság, noha Creditoraim nem sürgetnek, mert intereseket fizetem rendszeren, most minden könyveimet, a' mik nélkül ellehetek, eladom, 's ezeknek számokba való a' kép collectióm is, melly utolsó árral megér nyolczszáz ftot.”⁵⁶

1816-ra már 6-7000 forint adóssággal számolt Kazinczy, és ezt részben írói vállalkozásából akarta rendezni (nem sikerült):

„Azt hittem, édes barátom, hogy IX Kötet írásaim egy két ezer fntot hoznak-be, hogy hat vagy hét ezer [fnt.] adósságomból valamit lefizethessek. 31 exemplárt ingyen oszték-ki, 's kérdd, kérlek, hány forintot vettem be? Ötvent.”⁵⁷

⁵⁴ KazLev, 22/5520, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1811. május 21., 280.

⁵⁵ KazLev, 5/1185, Kazinczy Ferenc – Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1807. október 18., 203.

⁵⁶ KazLev, 6/1342, Kazinczy Ferenc – Cserey Farkasnak, Széphalom, 1808. augusztus 24., 56.

⁵⁷ KazLev, 14/3329, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1816. november 25., 450. (Kiemelés az eredetiben.)

11.3. AZ 1820-AS ÉVEK TERVEIRŐL

„A' pénz' szeretete meglepett, bár későn. De a' megtérésre még halálunk órájában is van idő, azt mondják Papjaink”⁵⁸ – írta Kazinczy 62. születésnapja előtt néhány nappal, 1821 őszén barátjának, gróf Dessewffy Józsefnek.⁵⁹ E szavak egy tervezett gazdasági vállalkozást bemutató levelet zártak. Kazinczyt szabadulása óta egyaránt foglalkoztatta a gazdálkodás gondolata és a pénzhiány gondja. Azonban e tervek és gondok 1820 körül megsokasodtak, mintha Kazinczyt valóban meglepte volna ekkor a „pénz szeretete”. Az idézett sorokban némi szabadkozás és talán önirónia is érzékelhető: mintha sejtette volna, hogy ezúttal talán messzebbre merészkedik a számára idegen és veszedelemes tájakon.

Levelezése és önéletrajzi írásai szerint Kazinczy az 1820-as években több mezőgazdasági vállalkozást is eltervezett. Többnyire földbirtokot, szőlőt, állatokat akart vásárolni, de borral is kereskedett volna.

1821-től Kazinczy gazdasági kilátásai egyre borúsabbak lettek. A felesége örökrészt nem kapták meg, a sógora elleni kázméri per egyre inkább húzódtott [→ 11.5. **Török Sophie örökrésze**], miközben tartozásai drámaian megnőttek. Hivatali jövedelme ekkor nem volt, és az irodalmi tevékenységéből sem volt látható bevétele. Új birtok szerzéséről ekkor már végképp le kellett mondania, sőt a széphalmi birtokért is aggódhatott. Hitelezői egyre többször fenyegették betáblázással, végrehajtással.

Az 1821-es év második felétől már kármentési kísérletnek értékelhető vállalkozásokat kezdeményezett. Pénze ugyan továbbra sincs, de váltót vagy bort adott volna birkanyjáért cserébe:

„gazdaságomat mindennemű marhák által akarom jó karba hozni. [...] Én, ha a' Gróffal vagy a' Grófnéval alkuba ereszkedném, egygy 500 ftos intabulált activus Contractusomat adnám, és mászás boromat, vagy ha a' Grófnak 's Grófnének úgy tetszenék inkább, Contractust is magamról.”⁶⁰

1822 tavaszán a kázméri per ügyeit intézte az eperjesi törvényszéken, majd hazatérve másfél hónapig semmit sem írt és olvasott, csak gazdaságával foglalkozott. Legalábbis ezt írta távolban lakó ifjú hölgyismerősének:

„Én Eperjesről haza érvén azt tevé a' mi rajtam még soha meg nem történt: hat hétig nem írtam semmit, hat hétig nem olvastam semmit; gazdaságom és kertem foglalja-el. Szarvas marhákat vettem, még pedig csoportosan, 's méheket, ezt is számosan.”⁶¹

A gazdasági hanyatlás elbeszélése egyre többször fonódott össze a kázméri per elhúzódsával, a sógora igazságtalanságával. 1822-ben bort vett – hitelre, noha több hor-

⁵⁸ KazLev, 17/4014, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19., 541.

⁵⁹ E fejezet első változata: ORBÁN 2021.

⁶⁰ KazLev, 17/4014, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19., 540–541.

⁶¹ KazLev, 18/4092, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1822. június 20., 100.

dó eladatlan bora lehetett még egy korábbi balsikerű ügyletből [→ **11.12. Bodzay-ügy**]. Kazinczy e mennyiséggel kereskedni akart, az árát azonban nem tudta kifizetni, így az eladó bíróság elé idéztette [→ **11.10. Majoros-ügy**]. Ezért is a sógorát hibáztatta:

„A’ Sógorom hajthatatlansága engemet nem csak szükségbe ejte, hanem gyalázatokba, megaláztatásokba is. Illyen az, hogy egy Kassán lakó Majoros Márton nevű Urtól borokat vevék, ’s ez most citáltata.”⁶²

Kazinczy szerteágazó terveiben talán csak az volt a közös, hogy egyiket sem tudta saját forrásból finanszírozni, kölcsönökre volt szüksége.

Kazinczy gazdálkodással és pénzügyekkel kapcsolatos iratanyaga nagyrészt még kiadásra vár. A levelezésében számos e témát tárgyaló szövegrészlet található,⁶³ de rendszerezve csak két irategyüttes, a Bodzay Sámuel és a Béhmer József [→ **11.13. Béhmer-ügy**] nevéhez köthető ügylet anyaga jelent meg.⁶⁴ Mindkét tranzakció az 1820-as évek elején jött létre, eléggé zavaros körülmények között. Kazinczy célja az volt, hogy kölcsönhöz, készpénzhez jusson. A két ügylet nagyságrendileg a felhalmozott adósságok harmadát-negyedét teszi ki (erről később még lesz szó).

A Bodzay- és Béhmer-ügy szövegeit Kazinczy gyűjtötte össze, mintegy dossziéba helyezte azokat, feltehetően pereskedésre számítva, annak háttéranyagának szánta. A két iratcsomóba vegyesen kerültek levelek, kötelezvények, jogi szövegek és nem utolsósorban Kazinczy kommentárjai, „előadásai”. Ezen „előadásokban” éppen csak utalt azokra a tervekre, amelyek szükségessé tették a kölcsönt. A Bodzay-dosszié egyik – 1821 őszén írt – szövegében csak ennyit árult el céljaiból: „Alkuban lévén bizonyos jószág eránt, ’s a’ marhával speculatiót nagyban akarván kezdeni, pénzre vala szükségem.”⁶⁵

A rokonoknak és barátoknak írt egykorú levelekből két nagyobb terv olvasható ki. Egyrészt egy nagyobb szomszédos birtokot akart megvásárolni [→ **11.4. Nedeczky-birtok**], másrészt a Török-örökségből akart részt szerezni: [→ **11.6. Közbeavatkozó perek**].

A már idézett, Dessewffynek szóló levelében is arról írt Kazinczy, hogy „gazdaságot mindennemű marhák által akarom jó karba hozni”.⁶⁶ Ténylegesen juhokkal – és nem szarvasmarhákkal – spekulált, olyannyira, hogy másnap egy kalkulust is elküldött a „birkékbe” fektetett pénz biztos megtérüléséről:

---

⁶² KazLev, 18/4169, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, [Széphalom], 1823. február 23., 271–272. (Vö. KazLev, 18/4170, Kazinczy Ferenc – Dúlházy Mihálynak, [Széphalom], 1823. február 23.)

⁶³ Az 1820-as évekre vonatkozó nyomok a levelezésben: VÁCZY 2012, 584.

⁶⁴ [A Bodzay-dosszié] = KazLev, 24/6199–6205, 356–377; [A Béhmer-dosszié] = KazLev, 24/6206–6209, 378–383. – E szövegek hozzáférhetők elektronikus kiadásban is: KAZINCZY, *Elektronikus*, http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/keziratok.php?tipus=szerzoi_kezirat&m=szk.

⁶⁵ [A Bodzay-dosszié] = KazLev, 24, 361.

⁶⁶ KazLev, 17/4014, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. október 19., 540.

„Ímhol a' calculus:

1822 tavasszal lesz	öreg	100
	<u>bárány</u>	<u>100</u>
		200
1823 tavasszal lesz	öreg	100
	tavalyi	100
	<u>bárány</u>	<u>100</u>
		300
1824 tavasszal	öreg	200
	tavalyi	100
	<u>bárány</u>	<u>200</u>
		500
1825 tavasszal	öreg	300
	tavalyi	200
	<u>idei</u>	<u>300</u>
		800
1826 tavasszal	öreg	500
	tavalyi	300
	bárány	500
		<u>1300</u>
1827 tavasszal	öreg	800
	tavalyi	500
	bárány	800
		<u>2100</u>

Íme 6 eszt. alatt 2100. De nem minden jerke ellik, nem mindenik ellik jerkét, nem minden bárány nevedkedetik-fel; sokat elhord a dög is. Tehát felét vessük-ki fatalításokra, 's tegyük a' calculust:

került a nyáj ... .. 1000 ftba

a 2100 fele legyen csak 1000 ... .. 10,000.

A' gyapju, a' ganaj megér ugyanannyit, sőt többet; úgy hogy conventio, só, takarmány, capitális, 6 esztendei interes bőven meg van fizetve.

De az oeconomiaiban leginkább kell a' hív Villicus [majoros], és az a' mi saginat equos – tudnillik oculus domini [a gazda szeme hizlalja a jószágot].⁶⁷

Kazinczy listáját és irodalmi hasonlatait – amelyek papíron, szöveggént hibátlanok voltak – Dessewffy valóságra hivatkozó tapasztalattal és irodalmi citátummal hűtötte le:

„A' Magyar Juhokkal nem volt haszon ez idén, a' ki tavaly 17, 18 ftyával vette párját, az idén szerencsésnek tarthatta magát, ha a' közelebb múltt Debreczeni vásáron hat-hét forinton el-adhatta; – kinek pénze van, most vegyen akár szarvas marhát, akár juhokat, mert a' pusztuló Moldvából és havas alföldről csoportossan hajtanak ki majd minden nemű marhát vagy Józszágot [...].

⁶⁷ KazLev, 17/4015, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, h. n., 1821. október 20., 545–546.

A' Te felszámolásod igen jó, igen szép, ha a' határban nincs métely, nincs sárviz, ha a' Pásztor jó, és értelmes, ha a' Villicus [majoros] emberséges ember, ha szó-fogadó, ha tudja a' Tehén himlőt a' juhokba beoltani, ha minden pásztori költőknek ellennére soha se ereszi ki a' juhokat a' harmatos mezőre, sem pedig a' zab tarlóra, sem a' béka nyállal be-pókhálózott ugarokra; ha végtére a' pénz gyűjtést megszüntetik, mert csak akkor lehet nyerni mikor ócsóbban veszünk mint adunk, nem pedig mikor ellenkezőképpen folynak a' dolgok; – Ezeknél fogva én éppen ellenkezőt tartok Voltairrel, ki nem költői, hanem gazdasági íhletés közben így kiálta fel:

J'aime les brebis, mais quand elles sont à moi. [Szeretem a birkákat, de csak akkor, ha az enyémeek – Voltaire.]⁶⁸

Grünwald Béla szerint „az agg költő csodálatos szellemi frissességéről, a *vállalkozási szellem ébredéséről*, új próbálkozásokról számol be” a fenti Kazinczy-levél.⁶⁹ Kazinczy – aki ekkor még nem „agg”, csak 62 éves – számítása azonban gyenge lábakon állt. A barátja kénytelen volt ismételten felhívni a figyelmét arra, hogy időnként a birka halandó, a pásztor ügyetlen, a kormány pedig pénzrontó, majd kérve kérte „Ne gazdálkodjunk vénségünkre, Kedves Barátom!”⁷⁰ Ez a befektetés végül nem jött létre, talán e jótanácsnak is köszönhetően.

Egy feljegyzése szerint még 1824-ben is foglalkoztatta a juhok tartásának lehetősége. Egy kézirataldalmi feljegyzésében összevetette az erdélyi „czigárj” vagy zigara birkafajta gyapjúhozamát és tartási körülményeit két másik fajtáéval. E „czigárj”-nak párja 1824-ben 12 forint volt, az állat évi 6 font gyapjút adott, mely fontonként 1 papírforintot ért. A juhász évi fizetése 40 váltóforint és természetben

„9 köből fele rozs fele tengeri. Köntös helyébe 7 juhnak a' gyapja 1 ködmön vagy 3 juhbőr. 2 ing 2 lábra való. 8⁷¹ pár bocskor. 2 pár kapcza fejr posztóból. 1 kucsma. 1 kápa <(bruga)> (gluga) a' mit az esőben von fejére. 12 holnapra 1 juhra 2 iccze só. (barányt ide értvén.)”⁷²

De juhok tartásába végül is nem fektetett be.

11.4. NEDECZKY-BIRTOK

Kazinczynak azonban több terve is volt, és sajnos némelyikébe bele is vágott. 1820. december 21-én e lelkendező sorokat írta Döbrentei Gábornak:

⁶⁸ KazLev, 17/4019, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Búdszentmihály [Tiszavasvári], 1821. november 4., 555–556.

⁶⁹ GRÜNWARD 1927, 115.

⁷⁰ KazLev, 17/4019, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Búdszentmihály [Tiszavasvári], 1821. november 21., 555–557.

⁷¹ [Bizonytalan olvasat.]

⁷² KAZINCZY, *Erdélyi Juhok*, MTA KIK K 633/V, 66a (a feljegyzést közli a hamarosan megjelenő *Pandekták II.* c. kötet: KAZINCZY, *Pandekták II.*).

„Melly napom vala ez a’ tegnapi! – [...] én egy ötvenezer forintos aquisitiót [szerzeményt] tevék. Mondjad, édes barátom, a’ mi kedves Szemerénknek, hogy Nedeczky Imre Urnak Mihalyi birtoka 300 köbölnyi szántófölddel, nyolcz egész telkes gazdával [jobbággal], két erdővel, tizenhat zsellérrrel, ’s egy kőépülettel teljesen megrakott udvarházzal az enyém.”⁷³

Ez volt tehát az a „bizonyos jószág”, amelyre alkudozott, és ami miatt pénzre volt szüksége. Az alsómihályi Nedeczky-birtok középnemesi szinten tekintélyes nagyságú, több mint kétszer nagyobb Kazinczy széphalmi majorsági szántójánál [→ 7.2. **Majorági szántók, rétek, legelők**]. Egy köblös föld 1 magyar holdnak, azaz 1200 négyzetöglnek felel meg, vagyis a kinézett birtok szántóföldi része nagyjából 130 hektár volt.

Ugyanezen a napon a hűgának, Klárának is tényként jelentette be az alsómihályi birtok megszerzését: „tegnap megvettem a’ Nedeczky Imre Ur Mihalyi egész birtokát”.⁷⁴ A szerzeményt hasonló adatokkal írta le, de egy nagyon fontos részlettel kiegészítve: „A’ Nedeczkyvel kötött Tractatus első czikkelye az hogy 1821nek első heteiben tíz ezer forintot tegyek-le.”⁷⁵

Eszerint Kazinczy már egy szerződéssel is elkötelezte magát 10 000 forint kifizetésére. Nem tudni, hogy kifizette-e valaha is ezt az összeget. Azt viszont tudjuk, hogy a „tractatus” megkötése pillanatában még a vételár első részletére sem volt pénze. Azt tervezte ugyanis, hogy bérbe adja a birtokot, és a bérleti díjból fizet majd, ahogy ezt szintén megírta hűgának: „Én a’ jószágot arendába adom Mihalyiba, ’s oda által nem költözködöm; ’s azon leszek hogy Arendásom tegye le azt a’ pénzt.”⁷⁶

Váczy János úgy látta, hogy Kazinczyt ez ügyben „ábrándok csalogatják”, hiszen „ekkora összeget ekkora földből semmiféle bérlő ki nem fizet előre”.⁷⁷ De Kazinczy talán mégsem volt ennyire naiv, hiszen e bevezetés után kölcsönért vagy legalábbis közvetítésért fordult testvéréhez, Klárához:

„De kétséges lévén, kapok e olly Arendást, a’ ki 10,000t adjon előre, ’s mindgyárt most; illő pénzt keresnem mindenfelé. Kérlek tehát, útasíts valahova. Lehetne e reményleni hogy Ibrányi Antal Ur kikap bajomból? Az Intabulatiótól [betáblázástól] a’ Mihalyi birtokra nem írtódom, sőt azt offerálok.”⁷⁸

---

⁷³ KazLev, 17/3926, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1820. december 21., 314. – Egy héttel később Gyulay Karolinának is megírta ugyanezt, csak nem 16, hanem 14 zsellért említett: KazLev, 17/3927, Kazinczy Ferenc – Gyulay Karolinának, Széphalom, 1820. december 28., 319.

⁷⁴ KazLev, 17/3930, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1820. december 21.], 326. (E levél szerint megállapodtak a felek, hogy „az árát senkivel nem tudatjuk”, ennek ellenére Kazinczy Döbrenteiné és Gyulay grófnőnek is megírta, hogy 50 000 forintos üzletet kötött.)

⁷⁵ *Uo.*, 327. (Kiemelés az eredetiben.)

⁷⁶ *Uo.*

⁷⁷ VÁCZY 2012, 584.

⁷⁸ KazLev, 17/3930, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, [Széphalom, 1820. december 21.], 327.

Özvegy Kraynik Józsefné Kazinczy Klárának lett volna elegendő tőkéje, Kazinczy talán ezért is írt neki. Hogy Kazinczy húga „birtokos Kapitálista”⁷⁹ volt, az Dessewffy József leveléből egyértelmű. A gróf egy kassai ház vásárlására szeretett volna gyorsan kölcsönhöz jutni, ezért Kazinczyhoz fordult, hogy vagy ő, vagy József öccse segítsen Klárától pénzhez jutni:

„Barátságosan vagy é József bátyáddal vagy ötséddel, vagy jó barátja é ő Jóska sógorodnak? Ha vagy te, vagy ő akarnátok, ki mondhatatlan barátságot mutathatnátok erántam, ha Józsefet megkérnétek, vetné magát közbe érettem hűgánál vagy nényenyénél Krajnyik-nénál.”⁸⁰

Dessewffy mellékelte a Krayniknéhoz írt levél másolatát is:

„a’ mostani idők pedig olyanok, hogy a’ folyó áron is nem lehet nagyba semmi productomot eladni, papíros pénzt pedig tetemes uzsorák nélkül nem lehet költsön kapni: merészlek konventziós pénzt költsön kérni T. Aszszony néném-től. A’ pengő pénz azon nemébe akarom visszafizetni ezen adósságot, a’ melybe fel fognám venni. Én eddig fizettem adósságokat, nem pedig tsináltam.”⁸¹

Kazinczy Klára azonban nem adott Dessewffynek kölcsönt, pontosabban nem tett Dessewffy feltételeinek megfelelő ajánlatot. Dessewffy ugyanis törvényes kamatra kért volna készpénzt, amit ugyanazon nemben (ha papírpénz, papírban, ha ezüstpénz, ezüstben) fizette volna vissza. Kazinczy Klára azonban csak bort ajánlott fel, legalább is erre lehet közvetkeztetni Dessewffy másfél hónappal később írt leveléből:

„Ezer a’ gondom, száz ezer a’ bajom. Majd mindenünnen úgy felelek, mint Kazinczy Klára, a’ kinek tsak teste, nem pedig lelke testvér veled. Pénzre van szükségem, nem borra [...]”⁸²

Kraynikné nem adott legidősebb testvérének sem kölcsön – hiszen Kazinczy sosem tartozott hűgának. Igaz, sem az egyértelmű kérésre, sem az esetleges elutasításra nincs adatunk.

A levél most nem idézett részéből kiderül, hogy Kazinczy éppen folyó pereiből [→11.5. **Török Sophie örökrésze**; → 11.6. **Közbeavatkozó perek**] remélt bevételt. Ez a halovány remény, illetve maga a megvásárolt alsómihályi birtok lett volna a fedezet. Összességében az látszik, hogy Kazinczy pénz és hitelképesség nélkül vágott volna bele az üzletbe. Nem meglepő, hogy az alsómihályi birtok sohasem került a tulajdonába.

Kazinczy sógornőjéhez, Török Marie-hoz írt levele szerint nem pénzhiány miatt hiúsult meg az adásvétel, hanem azért, mert az eladó a megállapodás után felemelte az árat. Kazinczy ugyanis nem magával a birtokossal, Nedeczky Imrével tárgyalt és álla-

⁷⁹ KazLev, 16/3596, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1818. május 18., 35.

⁸⁰ KazLev, 15/3580, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1818. március 30., 551.

⁸¹ *Uo.*, 552.

⁸² KazLev, 16/3596, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1818. május 18., 34.

podott meg 1820 decemberében, hanem egy meghatalmazott fiskálissal. A karácsonykor hazatérő Nedeczky azonban 17 000 forinttal többet kért volna, így az üzlet 1821. január 5-re bizonytalanná vált.⁸³ Január végén már hűgának is lemondóan írt: „Az én örvendezve jelentett vételem aligha el nem múlik. Nem úgy mentek velem mint óhajtottam.”⁸⁴

De a nehézségek ellenére Kazinczy mégsem adta fel tervét. Februárban már a sógora, a sikeres bányavállalkozó, Dercsényi János is aggódott, és Dessewffy segítségével próbálta meggyőzni Kazinczyt:

„Nálam vala tegnap Dertsényi, kért: beszéljelek le acquiriziódról – céljait nem tudatom: de mint okos és tapasztalt embert barátodnak tartván, nem gondolhatom: hogy egy oly’ jó fejű ember alacsony lélekből származott tanácsot adhasson.”⁸⁵

A család és a közeli barátok óvták volna Kazinczyt, a távolabb lakó ismerősei előtt azonban továbbra is sikeres gazdálkodónak tűnhetett. Szemere Pál 1821. február végén, majd Döbrentei március elején gratulált a „szép aquisitió”-hoz.⁸⁶ Kazinczy március 16-i válaszlevelében megírta ugyan, hogy nem az övé a birtok, de úgy tűnik, még ekkor sem mondott le a megszerzéséről: „A’ szerzett jószág még nem enyém. Csalni akarnak. Azt pedig én nem tűröm, mert én soha senkit meg nem csaltam.”⁸⁷

Amikor Kazinczy csalásra panaszkodott, bizonyára a vételár felemelésére gondolt. Ez esetben észszerű lett volna elállni az adásvételtől. Kivéve, ha a „Nedeczkyvel kötött Tractatus” lehetővé tette az ár megváltoztatását – például a földben lévő őszi vetés vagy az épületek hozzászámolását⁸⁸ –, és ha visszalépés esetén kötbérről, *vinculum*ról is rendelkezett.

A lehetséges *vinculum* lehetséges mértékéről: 1806-ban Kazinczy 2500 Rft-ért (terméssel együtt 3000 Rft-ért) vásárolt szőlőbirtokot, természetesen kölcsönből. Az alkut augusztusban kötötte meg, azzal a feltétellel, hogy szüretig kifizeti a vételárat, különben 100 arany *vinculum* terheli. A 100 arany akkor nagyjából 450 Rft-ot ért, tehát a kötbér 15% körül volt. [→ 8.5. Kis-szár-hegyi szőlő]

Eddig még nem került elő ez a „Nedeczkyvel kötött Tractatus”, de ha valóban létezett, és ha az eddig elbeszélte történetünk főbb pontjaiban egybeesik a valós esemé-

⁸³ KazLev, 17/3931, Kazinczy Ferenc – D’Ellevauxné Török Máriaának, Széphalom, 1821. január 5., 328–329.

⁸⁴ KazLev, 17/3942, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. n., [1821.] január 21., 375.

⁸⁵ KazLev, 17/3954, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1821. február 6., 400.

⁸⁶ KazLev, 17/3958, Szemere Pál – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1821. február 24., 410; KazLev, 17/3960, Döbrentei Gábor – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1821. március 5., 412.

⁸⁷ KazLev, 17/3964, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Sátoraljaújhely, 1821. március 16., 418. (Kiem. O. L.)

⁸⁸ A földben lévő vetés beszámítása önmagában nem indokolná az ár ilyen mértékű megemelését, mert egy bevetett köblös föld után csak 3-8 forint haszonnal számolhattak 1830 körül (vö. KazLev, 21/5183, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Sátoraljaújhely, 1830. június 29., 326.). A Hericz-birtok visszaadásánál is lényegesen kisebb a beszámolt vetés ára: „Hericz letett 14,523 f 44 x. 394 fto pedig vetésért.” [→ 6.5. Hericz-féle zálogbirtok] – ezért inkább a beszámolt építmények, épületek árára lehet gondolni.

nyekkel, akkor Kazinczy kényszerpályára került. Vagy a birtok első részletére (10 000 forint), vagy a hasonló nagyságrendű kötbér kifizetésére készpénzhez kellett jutnia, bármi áron és sürgősen. Ez lehetett az az első dominó, amely elindította a Kazinczy-birtok teljes csődje felé vezető eseményeket.

A Nedeczky-birtok megvételére 1820 decemberétől 1821 tavaszáig tett kísérletet Kazinczy. Miért volt olyan fontos ez a birtok, és miért éppen ekkor?

A kézenfekvő válasz, hogy Nedeczky ekkor ajánlotta megvételre birtokát, a vétel egyedi lehetőségnek tűnt. Ezentúl azonban Kazinczy különböző életeseményei is abba az irányba mutattak, hogy vállalható volt számára egy gazdasági befektetés.

Talán a legsürgetőbb személyes tényező az volt, hogy ekkorra már 60 éves elmúlt. Legkisebb gyermeke, Lajos 1820-ban született, de Fizsi is még csak hároméves, Bálint pedig kettő. Az öregedő Kazinczy egyre többet aggódott hét gyermeke jövője miatt, és habár jó erőben érezte magát,⁸⁹ nem lehetett biztos abban, hogy fel tudja nevelni őket. Ezért legalább anyagi biztonságot akart szerezni számukra:

„Gyermekeim el fogják mondhatni, hogy atyjok, kit egy rossz testvér és egy rossz sógor ’s az idő nyomorgatott, nekik még is szerze valamit. ’S hogy ezt mondassák, inkább áhítom mint azt, hogy némellyek pengessék nevemet.”⁹⁰

Ha e sorok írásakor, 1820 végén visszatekintett írói pályájára, „némellyek pengették” ugyan nevét, de pénzügyi szempontból sikertelennek ítéltette irodalmi tevékenységét.

Ugyanebben az időben, 1820 körül a Kazinczy házaspár nagyobb bevételre számított: Török Sophie örökségére, a kázméri birtok egyharmadára, illetve az ennek megfelelő összegre [→ **11.5. Török Sophie örökrésze**]. Az alsómihályi Nedeczky-birtok pedig éppen a széphalmi és a nagykázméri között helyezkedett el, gazdálkodás szempontjából igen jó helyen: „hozzám másfél, Kázmérhoz is, Lasztóczhoz is fél, Újhelyhez az igazi ország-útján két órányira”.⁹¹

11.5. TÖRÖK SOPHIE ÖRÖKRÉSZE: A KÁZMÉRI PER

1810. június 23-án meghalt gróf Török Lajos, Kazinczy apósa. Ez reményt adott a Kazinczy házaspár számára, hogy a Török Sophie-ra eső örökség kiadásával jobb anyagi helyzetbe kerülnek. Kazinczy állítása szerint az elhunyt gróf úgy végrendekezett, hogy a három gyermeke, a két lánya és a fia egyenlő arányban örököljön, ám a fiú eltüntette a testamentumot. A vagyon az özvegy, Rogendorff Aloysia kezelésében maradt, ám – Kazinczy szerint – valójában a fiúörökös, ifj. Török József lett a családfő, mintegy

⁸⁹ Ahogy Váczy János írta: „Még 60 éves korában majdnem teljes ifjú erejével dicsekszik. [...] Mily ifjú erővel üli meg 60 éves korában is gesztenyesárga, hattyúnyakú, szarvas lábú Traján nevű csődörét, ezt az »irtóztatót tűzű« lovat, amely nagyon gyakorlott lovását is levetette.” (VÁCZY 2012, 588.)

⁹⁰ KazLev, 17/3926, Kazinczy Ferenc – Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1820. december 21., 314.

⁹¹ *Uo.*

előrevetítve, hogy a fiú ki fogja szorítani az örökségből a lánytestvéreket, Török Sophie-t és Marie-t. Ifj. Török József az első hónapokban pénzzel akarta megváltani testvérei örökrészét, ám ezt Kazinczyék elutasították:

„Az *Ipam* azt a' rendelést tette halálakor, hogy Özevgye 's a' három gyermek az ő halála után mingyárt egyenlő részben osztozzanak, 's a' Sógorom a' leány testvéreit pénzzel akarja kifizetni, mellyről én hallani nem akarok. Azt vártam, hogy magába száll, és titkoltam mind eddig hogy köztünk ízetlenség kezd lenni.”⁹²

Így mindkét fél ügyvédi segítséghez fordult. A fiúörökös Kossuth László sátoraljaújhelyi ügyvédhez, Kossuth Lajos apjához, a lányörökösöket képviselő Kazinczy pedig a szintén zempléni Dókus Lászlóhoz.⁹³ Kazinczyék ügyvédje 1811 februárjában igyekezett létrehozni egy megegyezést a testvérek között:

„Elkészíttem a' Gróffnék [Török Sophie és Marie] részéről a' Compromissum pontjait, 's úgy a' mint leírtam ide ./ [= a melléklet jele] rekesztem. Méltóztasson a' Te-kintetes Úr ezeket megoldvasni, észrevételeit közben tenni, 's egyszersmind azt senkivel sem tudatni, hogy azok Prókátortól, nevezetesen pedig tőlem eredtek. Ha Kosuth Fiskális Úr el készíti a' maga munkáját, könnyű lesz a' kettő össze vetni, formában ütni, 's a' kettőből egy Jót készíteni.”⁹⁴

A vita sarkalatos pontja az volt, hogy a fiúörökös nem ismerte el a lánytestvérei örökösödési jogát a nagykázmeéri birtokhoz, mert azt Török Lajos – szerinte – a csak fiúágon örökölhető ónodi birtok ellenértékéből vette.⁹⁵ Dókus László levelében számba vette azokat a kérdéseket, amelyek az akkor meginduló és évtizedekig tartó ügy- és persorozat főbb vitapontjai lettek, és leírta „a' mit e' részben a' Törvény és Főbb Törvény székek Ítéletei rendelnek”.⁹⁶ Dókus a következő állításokat fogalmazta meg:

1. A Török család jelenlegi birtokközpontja, Nagykázmér pénzen vett birtok, és, mint ilyen, a leányágot is illeti.

2. Ha Kázmér a csak fiúágon örökölhető Ónod kiváltója, helyettese is, akkor Ónod pedig a család korábbi, mindkét ágon örökölhető pásztói és sávolyi birtokainak kiváltója, örököse: azaz Kázmért valójában a pásztói és sávolyi birtokok árából vették.

3. Ónod nem volt kifizetve, tehát nem is volt a család birtokában.

⁹² KazLev, 22/5520, Kazinczy Ferenc – Bossányi Zsuzsannának, Széphalom, 1811. május 21., 280.

⁹³ Dókus László (1786–1858) Zemplén vármegye főügyésze (1825-től), első alispánja (1830–1835). Pályafutásának rövid összefoglalása Völgyesi Orsolyától: KÖLCSEY 2000, 273.; kezdeti pályaszakasának részletesebb összefoglalása Bodnár Krisztiántól: BODNÁR 2022.

⁹⁴ KazLev, 23/5768, Dókus László – Kazinczy Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1811. február 25., 190–191.

⁹⁵ Vö. KazLev, 23/5919 jegyzete és e jegyzetben megadott további levelek; KAZINCZY 2009, 1239; KazLev, 24/6104, 6118, 6127, 6135, 6144.; az adósságokról: KazLev, 24, 6199–6209. sz. levelek és a jegyzetekből főképp: 763–764.

⁹⁶ KazLev, 23/5768, Dókus László – Kazinczy Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1811. február 25., 190–193.

4. Török Lajos szándéka szerint mindhárom gyerekeknek egyenlően kell örökölnie, akár megvan a végrendelet, akár nincs – mert elegendő a tanúvallomás az elhunyt szándékára.

5. Ónod visszavehető birtok, mert nem királyi, hanem magánadományként (sub privatis sigillis) lett eladva (vagy zálogba adva), vagyis ha ifj. Török József Ónodot visszaveheti és Kázmért is megtarthatja, akkor kétszeresen élhetne a jogával.

6. Pásztót és Sávolyt a Török család eladta, majd Ónodot megvette, majd Pásztót és Sávolyt visszavette, majd e birtokokat ismét eladta, majd Ónodot is eladta, és végül Kázmért megvette: Kázmér végül is Pásztó és Sávoly első eladásának következménye, azaz mindkét ágon örökölhető.

Ifj. Török József az anyja 1817-es halála után sem adta ki a lánytestvérek részét. Kazinczy 1818 májusában Nyomárkay József ügyvéd segítségével egy utolsó kísérletet tett a peren kívüli megegyezésre, eredménytelenül:

„Ő Nagysága [ifj. Török József] egyenesen declaralta azt, hogy Lelke esmérete szerént légyen meg győződve az eránt, hogy Kázmér egyedül 's a Mlgos Grófnék ki rekesztésével tsupán ötet illeti.

A dolog illy helyezettetésében az Admonitiót [intést, felszólítást] tegnapi napon exhibealtattam [benyújtottam], 's az ólta talán a Felelet is meg van Körtvélyyessz Szolga Biró Úrnál, megláttyuk mi lessz benne.

A Procuratoria és Plenipotentiaria Constitutiokat, sub authentico, [üggyvédi és meghatalmazotti megbízásokat, hitelesítve] 10. forint Taxa fizetés mellett ki vettem, az Admonitiót megadó Eskütt Kozma Miklós Urnak 5. ftot ki fizettem, 's eszerént a 20. ftból megmaradt 5. Rftokat ide vissza rekesztem.”⁹⁷

Kazinczyék három év alkudozás után, 1819-ben végül pert indítottak, amit az eperjesi kerületi táblán (első fokon) 1822-ben megnyertek, és 1823. január 29-én az eperjesi tábla bírái meg is erősítették a korábban kimondott ítéletet. Ez az elsőfokú ítélet reményt adott Kazinczy számára, hogy hamarosan hozzájut az összeghez, amiből majd rendezheti tartozásait, a maradékból pedig sikeresen gazdálkodhat. E bevétel biztosnak látszott, így Kazinczy egyfajta áthidaló kölcsönként tekinthetett az 1820-as években felvett pénzekre. Kazinczyék a per különböző szakaszaiban hol tisztességes kifizetésben, hol a kázméri birtok rájuk eső részének átadásában reménykedtek. De a sógora fellebezéssel húzta az időt:

„Megmondá Fiscálisa, hogy nem csak magam, de gyermekeim sem érik még [!] végét a' pernek; sőt ő maga, a' Sógorom, a' feleségemnek kimondá, hogy ő ugyan semmi rést el nem múlász, a' mi a' pert vonhassa, mert neki hat gyermeke van.”⁹⁸

Kazinczyék végül a királyi táblán és a septemviratuson (a két felsőbb fokú fórumon) is megnyerték a pert, de a jogerős ítéletet csak 1829. január 21-én hirdették ki. Török József ügyvédje, Kossuth László még ezután is késleltetni tudta az ítélet végrehajtását,

⁹⁷ KazLev, 16/3598, Nyomárkay József – Kazinczy Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1818. május 20., 38.

⁹⁸ KazLev, 18/4107, Kazinczy Ferenc – Desseffy Józsefnek, Széphalom, 1822. szeptember 11., 144.

egészen 1830. május végéig. Kazinczy szerint a végrehajtó a kázméri birtokra tett beruházásokat a tényleges értéken felül számolta el, így 12 081 forintot követelt előre a fejlesztések ellenértékéért a felperesektől. Közben Kazinczy hitelezői Török József biztatására már betáblázták követeléseiket a még meg sem kapott birtokrészre. Az adósságba és szegénységbe sodródott Kazinczy életében nem látott pénzt felesége osztályrészéből.

Az irodalomtörténet-írásban a kázméri per lett a Kazinczyt nyomorba taszító külső okok legfontosabbika:

„ezért kellett e családnak annyi évig nyomorogni, szenvedni, ezért K[azinczy]nak, tiszteletes aggságát, 51–72 éveit folytonos szenvedésekben, nélkülözésekben, öldöklő gondok közt s a túrt igazságtalanságok boszús fájalmában leélni.”⁹⁹

Török Sophie végül a megítélt egyharmad birtok és 25 000 forint helyett csak 9500 váltóforintot vehetett kézhez. Az erről szóló kötelezvényt 1836. január 1-én állította ki az alperes özvegye, gróf Török Józsefné báró Vécsey Mária, és a kötelezvényt ki is fizette Kazinczy Ferenc özvegyének. Török Sophie halála után a helytartótanács értesítette Zemplén vármegyét, hogy az örökösöknek további követelésük nem lehet a Török-vagyonnal kapcsolatban.¹⁰⁰ Különös, hogy az 1836-os kötelezvény elveszett, emiatt 1844-ben érvénytelenítették.¹⁰¹

11.6. KÖZBEAVATKOZÓ PEREK: ÓNODI, SÁVOLYI, SZENDREI BIRTOKRÉSZEK

Kazinczy 1821 nyarán arról írt Dessewffynek, hogy hitelhez szeretne jutni, hogy birtokot szerezhessen: „Egy valakit megszólítottam, csinálna nekem pénzt, mert valami jószágot akarok venni.” E levél végén azt is elárulta barátjának, hogy ez a „valami jószág” az egyik volt Török-birtok, amelyet a felesége rokonai visszaváltottak. E javak megvételéhez – úgy vélte – joga lett volna a Kazinczy házaspárnak, és – feltételezésem szerint – meg is érte volna a pénzromlás miatt az évtizedekkel korábbi zálogösszege visszaváltani. Már csak pénz kellett volna hozzá: „most pénzt sürgetek, mert a’ feleségem vak Onkelének az özvegye kivette Fáy Barnabás Referend. Urtól a’ Szendrei birtokot, s azt velünk felosztja, ha a’ pénzt letesszük”.¹⁰²

Kazinczy sógora, ifj. Török József peres úton több, már korábban elzálogosított birtokrészt is megpróbált visszaszerezni. Kazinczy és felesége – lehetséges örökösként – e perekbe igyekezett beavatkozni az 1820-as évek elején. E próbálkozások egyikeként

⁹⁹ [→ Dokumentumok/Toldy Ferenc: Valami Kazinczy Ferenc életéhez K[azinczy] Gábor elbeszélése után]

¹⁰⁰ MNL BAZML SFL, IV. 2001/h. Loc. 359. No. 188. – Közli: HÖGYE 1990, 108.

¹⁰¹ Az érvénytelenítést Vécsey Mária fia, Török Bálint kérte 1844. július 2-án; a Zemplén vármegyéhez írt kérelmet közli: HÖGYE 1990, 108.

¹⁰² KazLev, 17/4004, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. augusztus 20., 514–515.

Török Sophie nagyanyja 30 000 forintnyi örökségére kérdezett rá a Kazinczy házaspár. Mindez Török József érdekeivel szemben történt, az egyik érintett rokon így utasította el Kazinczyék megkeresését: „A' Groff Török József Ó Nagyságával történt szerződésünket is megértvén, helyesnek jónak találtam, 's mellette maradok.”¹⁰³

1823-ban Zsiday Sándor pesti ügyvéd tanácsára¹⁰⁴ a Kazinczy házaspár beavatkozott egy már folyó perbe, amit Török József indított a Vécsey bárók, gróf Erdődy Györgyné Aspremont Mária, herceg Koháry Antal és gróf Almásy Ignác ellen a korábban elidegenített vagy zálogba került egykori családi birtokrészek miatt. Ezek az ónodi és egyéb helyen fekvő birtokrészek Kazinczy szerint leányágon is örökölhetőek voltak, akárcsak a kázméri birtok. A perbe avatkozás miatt a már folyó ügy bírójának gyorsan döntenie kellett a leányági örökösödésről, de ezentúl talán abban is reménykedett a házaspár, hogy e birtokokból is részesülnek.

Részben e perek költségei miatt Kazinczy 1822-ben a termést közvetlenül az aratás után eladta, így sem búzája, sem pénze nem maradt 1823 tavaszára:

„sem pénzem, sem gabonám, sem semmim nincs, sokszor koplalok? [...] De félre teszem a' szemérmemet, édes barátom, 's arra kérlek, hogy adj nekem Contractusra 50 köből gabonát. Sem pénzem nincs most, sem a' mit magam és cselédim egyenek. Megfizetem, ha pénzem lesz; pedig lesz vagy Kázmérből, vagy Erdődytól. Hidd-el, hogy nincs mit ennem. [...] Még egyszer kérlek, higyj-meg az 50 köből gabona árával.”¹⁰⁵

Ugyanebben a levélben teszi érthetővé, hogy a sógora, D'Ellevaux miért nem szállt be a perköltségbe: „ezt Dellvó nem ok nélkül teszi, mert neki gyermeke nincs, 's ha beteges felesége elhalna, ok nélkül fogott volna költeni”.¹⁰⁶ De az is lehet, hogy reménytelennek ítélte a per megnyerését D'Ellevaux és felesége, Török Susie, aki túlélve Kazinczyt, 1851 után halt meg, és több gyereknek is életet adott.¹⁰⁷ A Kazinczy házaspár semmit sem nyert e perbe avatkozásokból, viszont az évek során jelentős költséggel járhatott a próbálkozás.

11.7. A KAZINCZY HÁZASPÁR HITELEI

Mennyi kölcsönt vett fel a Kazinczy házaspár az 1820-as években? És e kölcsönökből mennyi volt a „törvénytelen”?

Török Sophie az alább közölt listájában törvénytelennek nevezi azokat a hiteleket, amelyek esetében túlárasták a váltót (Grün-ügy), vagy túlbecsült árut adtak készpénz fejében (Grün- és Bodzay-ügy), vagy más forint-nemben kérték a visszafizetést

¹⁰³ KazLev, 23/5844, Török Józsefné Horváth Borbála – Kazinczy Ferencnek, Sárospatak, 1821. február 22., 294.

¹⁰⁴ KazLev, 18/4160, Zsiday Sándor – Kazinczy Ferencnek, Pest, 1823. február 9., 254–256.

¹⁰⁵ KazLev, 18/4196, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Sátoraljaújhely, 1823. május 8., 322–323.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ BÉKÉSI 2015, 86., KAZINCZY 2009, 885 (vö. FILOLÓGIAI LEXIKON).

(Béhmer-ügy; Bodzay-ügy), vagy beválthatatlan váltót adtak (Béhmer-ügy). [-> 11.10. Grün-ügy; -> 11.12. Bodzay-ügy; -> 11.13. Béhmer-ügy]

Kazinczy halála után, 1832-ben Dessewffy József egy tervezetet nyújtott be a hatgyaték kiadásáról az Akadémiának és József nádornak címezve.¹⁰⁸ Ennek csatolmánya volt egy adósságlista: „íme Kazinczy adósságainak, a tőke-pénzeknek hátra lévő kamataikkal egygyütt lajstroma :/: [= a melléklet jele], jó része a tőkéknek bebizonyíthatandó uzsora”.¹⁰⁹ A mellékelt lajstromot, az adósságok listáját Török Sophie állította össze:

„*FELJEGYZÉSE*

azon adósságoknak, melyek reám B. eml. Férjem, néhai Tekintetes és Vitézlett Kazinczy Ferencz után maradtak – inclusive, Február. 29^{ikéig} 1832. Az Interesseket csak futólag felvéve:

Törvénytelen Adósságok.

Szám.	Creditorok' neve.	A' felvett Summa' mennyisége.	A' felvétel kelésének ideje.	Interesek.		
				Rf.	xr.	
		Wáltóban				
1.	I.	4000	1820. utolsó Júniusban	2800	„	A' mennyiben már a' bebizonyított Uzsora miatt a' Királyi Fiskus is bele avatkozott – reális adósságnak elfogadhatlan.
2.	B.	6000	1821. 1 ^{stó} Febr.	3990.	„	Csak 1900 Váltó forintot kaptunk készpénzt ezen Summára; a' többit pedig nagyon felrótt vászony, és gránátokban ¹¹⁰ tolván ránk a' Creditor, – tetemesen meg csalt.
3.	R.	3500.	1821. 18 ^{ik} Máj.	2266	15.	Ebből 630 Wforint volt kész pénz, – a' többi megetzetesedett Borokból állott, melyekkel nagyon megkárosítatván; reális adósságunk közzé nem számíthatik.
4.	B.	8000	1821. 8 ^{ik} Febr.	5283.	45	Ezen egész Summában oly rossz' Borokat adván a' Hitelező, hogy azokat félannyi áron sem adhattuk-el, mint a' mennyiben által-adattak; kitetszik: melly tetemesen megcsalattatunk; mivel csak 1758 Wforintot vehettünk-ki belőlle; mert egy-hamar tenta [szi]nűvé ¹¹¹ változott.

¹⁰⁸ A levél kéziratári jelzete: MTA KIK RAL 221/1832. Közölte: BALLAGI 1891., vö.: GERGYE 1993, 9–10, 23.

¹⁰⁹ BALLAGI 1891, 458.

¹¹⁰ *posztófajta* (ÚJ MAGYAR ETIMOLÓGIAI SZÓTÁR)

¹¹¹ A kézirat széle itt hiányos.

5.	F	6642.	1821. 12 ^{ik} Máj.	4301	„	Ezen Tőkéből csak 524 Wforintot kaptunk kész pénzben – a' töb[bibe] ¹¹² életet, bort, – és egy ros'z' kocsit adott a' Hitelező Úr, – a' naturalék közt, kivált a' borok, oly' ros'szak voltak, hogy a' legnagyobb vesztegetések közt is alig szabadulhattunk-meg azoktól, – így a' Capitális' felinél többé lévén megcsalattatva, – az adósság egész mennyiségét lehetetlen elesmernünk.
6.	B...	900	18[2]2. ¹¹³ 3 ^{ik} Apr.	535.	37 1/2	Ezen Váltó-pénzben felvett 900 Rforintot a' Creditor Conv. pénzben [prae]tendálja; ¹¹⁴ azon okból, hogy ezen Capitális' kiegészítésére Mélt. G[róf] ¹¹⁵ Forgáts Ferencz Úrnak, egy 4000 Conv. Rforintokról szóló passivus Contractusát transferálta reánk, – de a' mellyet soha [nem] ¹¹⁶ incassálhattunk; erre nézve a' Contractust törvényesen is vissza kívántuk vétetni a' Báró Creditor által; – de Ő ezt tenni nem akarván, a' Contractus máiglan is kezemnél vagyon; melly miatt illy tetemesen megkárosítván; a' Summa' mennyiségét és valóságát meg nem esmértem.
7.	D.	1140.	1822. 18 ^{ik} Márc.	583	9	Ezen Summára nem kaptunk csak 250 Rforintot Váltóban a' többi a' Zsidó Factoroknál maradt; minthogy a' Creditortól nem pénzt, hanem csak üvegeket vettek kezekhez.
<i>Törvényes Adósságok.</i>						
1.	Bosnyákné	3000.	18[0]6. ¹¹⁷ 15 ^{ik} Sept.	Ez Scála alá jön.		Ezt I. bold. Férjemmel egygyütt vévén-fel, – a' Hitelező'né' kerésétét igazságosnak ösmérem. –
2.	Csobai Nagy András	1000.	1805. Novem- berben	Ez is Scálát kíván.		Ezt Férjemmel szintűgy egygyütt vévén-fel; való, 's igazságos adósságnak lenni tökéletesen megismérem.
3.	Horn Ferencz Urtól.	1332.	1831. Februá- riusban.	Ennek az Interesse egészen ki van fizetve.		Ezen Sumát is kész-pénzben vévén-fel; valóságos, tiszta adósságnak lenni megösmérem. – –
Költ Kassán, Február. 23 ^{ikán} , 1832 ^{-ben} . Özveggy Kazinczy Ferentzné született Gróf Török Sópia. ¹¹⁸						

¹¹² A kézirat széle itt hiányos.

¹¹³ A kéziratban: „1802.”, de ez téves, ezért emendálva.

¹¹⁴ A kézirat széle itt hiányos.

¹¹⁵ A kézirat széle itt hiányos.

¹¹⁶ A kézirat széle itt hiányos.

¹¹⁷ A kéziratban: „1816.”, de ez téves, ezért emendálva.

¹¹⁸ Csak az aláírás Török Sópia kézírása.

A fenti táblázat átszerkesztve:

<i>kelt</i>	„Törvényes” (tőke + kamat)	„Törvénytelen” (tőke + kamat)	<i>a hitelező neve</i>
1805. nov.	1000 Rft + ? Rft		Nagy András
1806. szept.	3000 Rft + ? Rft		Bosnyák Pálné
1820. jún.		4000 + 2800 (váltó?)forint	I.
1821. febr.		6000 Ft + 3990 (váltó?)forint	Broskó György (faktor: Seelig Grün)
1821. febr.		8000 Ft + 5283 (váltó?)forint	Bodzay Sámuel
1821. máj.		3500 Ft + 2266 (váltó?)forint	Rasztohay János
1821. máj.		6642 Ft + 4031 (váltó?)forint	Fáy Zsigmond [?]
1822. márc.		1140 Ft + 584 (váltó?)forint	D.
1822. ápr.		900 Ft + 532 (váltó?)forint	Behmer József
1831. febr.	1332 (váltó?)forint		Horn Ferenc
	<i>Summa: 5332 (+ ?)</i> (rénes, illetve váltó?) forint	<i>Summa: 47 718 (váltó?)forint</i>	

A Rasztohay Jánostól 1821 májusában felvett összeget az 1822. június 11-én Kassán tartott Abaúj vármegyei közgyűlésen betáblázták Kazinczyék birtokaira: „Kassai Polgár Rasztohay Jánosnak Szép Halomi Kazinczy Ferencz Úr adósa ellen elő adott 3500 forintrul szóló Contractusa intabuláltatott.”¹¹⁹

A táblázat szerint a teljes tartozás összesen: 53 050 (váltó?)forint + két adósság kamata. Ez az összeg nem tartalmazza a házaspár által felvett összes kölcsönt, hanem csak azokat, amelyeket Kazinczy haláláig nem tudtak, így vagy úgy, rendezni. Az egyik levelezéskötet bevezetőjében a szerkesztő majdnem 10 000 forint adósságot számolt elő, amelyek közül e listán csak egy 1000 és egy 3000 forintos tétel szerepel.¹²⁰ Nem szerepelnek itt a zálogszerződések sem, amelyekért szabadon eladható birtokrészeket adott át Kazinczy, mint például a fentebb már említett, József öccsével kötött zálogkölcsön sem.¹²¹ Nincs számbavéve az a 6000 váltóforint sem, amelyet Kazinczy és felesége Jakobovics Izsáktól vett fel 1820. július 28-án [→ **11.9. Jakubovics-ügy**]. Nincs itt megemlítve a Berman-féle tartozás sem, talán ezt Nagykázmérra táblázták be (6000 Vft + kamatok) [→ **Berman-ügy**]. Hiányzik a listáról az a négy, összesen 1645 Rft tőkeértékű tartozás is, melyet 1822. május 4-én tábláztak be Abaúj vármegye gyűlésén:

„Olvastatott továbbá és intabuláltatott [...] Kazinczy Ferencz Úrnak magárúl Strausz Árva Zsidónak 1097. [ft.] 15 2/5 xr. 1818^k Esztendőben 10^k Júliusban. – Ismét 135. Rft 35 xr. 1819^k Esztendőben 3^k Januáriusban. – Nemkülömben 265 ft. 48. xr. 1819^k Esztendőben

¹¹⁹ MNL OL X 10872-1964 X 1006, 1823 (mikrofilmtekercs), 155b.

¹²⁰ KazLev, 22, X.

¹²¹ Több ilyen zálogszerződés található Kazinczy gazdasági iratai között: MTA KIK RUI 4r 261.

29^k Decemberben és utólyára 146. forintokról 32 xr. 1822^k Esztendőben 6^k Februáriusban adott Széphalmon költ négy rendbéli Kötelező Levelek.¹²²

E lista szerint 1820 nyarától 1822 tavaszáig 30 182 forint kölcsönt vettek fel (melyek mindegyike „törvénytelen”), és ehhez még hozzászámolandó a Jakubovics- és a Berman-féle 6000-6000 Vft-t és az utóbb említett négy kötelezőlevélből az 1822-es 146 forint – mindegyikhez hozzáértve a kamatokat is.

Kazinczy József 1835. november 4-én arról írt Toldy Ferencnek, hogy a bátyja 1821-ben és 1822-ben több mint 36 000 forintot vett fel úgy, hogy „több mint 20” cartabiancát, azaz szabadon felhasználható fölhatalmazást, szerződést adott a faktorok kezébe, akik kevés készpénzt és sok természetbeni dolgot hoztak, jelentősen túlárulva. Ellenben Kazinczy soha semmit nem fizetett vissza, még a kamatokat sem rendezte, így a tartozás 1835-ben már „mintegy 60. ezer ftra megyen fel”. [→ **Kazinczy József levelei Toldy Ferencnek**]

11.8. BERMAN-ÜGY

Bermann vagy Berman feltehetően azonos a sátorlajújhelyi zsidó személlyel, Bergmann (Bermann) Mózással, aki egy Kazinczy számára igen előnytelen kölcsön-ügylet résztvevője volt 1822-ben, esetleg valamelyik rokonával. [→ **11.13. Béhmer-ügy**]

Kazinczy 1830-ban levelet írt húgának, Klárának. E levélből tudható, hogy Bermannak 6000 forint tőkével és tízévi kamattal tartozott. Azaz e tartozás 1820 körüli, és 1819. december 26-án éppen Széphalmon járt a család egyik tagja: „Bermann Ujhelyben lakó gazdag zsidóra bizta a’ dolgot, ’s ennek fija nálunk vala ma [1819. december 26.] tanácskozni.”¹²³

1830-ban már összesen 9600 forintot követelt tőle Berman:

„Tegnapelőtt nálam vala Szolgabíró Bárczay Mihály Ur, ’s közlé a’ Districtuális Tábla Sententiáját, mellyben Bermann hatezer forint capitálisban, tíz esztendei interesével, és az Oppositionális perben már, convincáltatott [bizonyítottat].”¹²⁴

Berman 1828-ban és 1830-ban is végrehajtással fenyegette a Kazinczy házaspárt, és 1828. október 29-én járt is végrehajtó Széphalmon:

„Bermann rám hozá Zmeskál Assessort executióban Octob. 29d. Ez a’ gazember mindég egygez, és soha sem egygez. Most sorba járá embereimet, sorba ólamat, ’s elmondá nekik tótúl: Holnap olta enyémeek lesztek. Opponáltam, ’s meggondolván mit teszek.”¹²⁵

¹²² MNL OL X 10872-1964 X 1006, 1823 (mikrofilmtekercs), 136b–137a.

¹²³ KazLev, 23/5833, Kazinczy Ferenc – ismeretlennek [Vay Ábrahámnak?], Széphalmon, 1819. december 26., 274.

¹²⁴ KazLev, 21/5151, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. é. n. [Széphalmon, 1830. április], 285–286.

¹²⁵ KazLev, 20/4949, Kazinczy Ferenc – Bártfay Lászlónak, Széphalmon, 1828. november 3., 547.

Kazinczy azonban elháríthatta a végrehajtást ez ügyben, így Berman az eperjesi táblabírósághoz fordult, ahol 1830. március 9-én nyert is: „Bermann ma convincáltat Eperjesen”.¹²⁶ Ekkor újra végrehajtással fenyegette Széphalmot:

„Ez az átkozott, az egész világtól gazembernek ismert Zsidó [Berman] azt gondolta hogy engem az Executio gyalázatjával elijeszt, ’s 1828. ráhozta Zmeskált, ’s opponáltam. Kijövén Zmeskállal, sorba járá embereimet, ’s elhirdette nekik, hogy holnap olta az övéi lesznek; kiszaladt a’ szobámból, megtekinté ólomat, ’s elmondá pásztoromnak, hogy holnap olta ez a’ marha övé lesz [...]. [...] Executióval ijeszteni keserves dolog; de lehetetlen volt elkerülni a’ bajt, a’ vétkes lépéseket. Az a’ dolog, hogy magamat kivágjam.”¹²⁷

A tartozást – a jelenleg ismert adatok szerint – Berman ekkor sem tábláztatta be a széphalmi birtokra. Ennek oka bizonyára az volt, hogy nyáron Fáy Zsigmond közvetítésével Kazinczy 2000 forintot kifizetett, nagyrészt újabb hitelből: „[1830. júl.] 16. Fáy Zsigmond Úr Széphalmon. Végzek vele 1500 fntot Ungvárból neki, ahhoz 500 forintot.”¹²⁸

Berman a tartozást már ezelőtt nyomott áron felkínálta megvétellel Kazinczy sógorának, Török Józsefnek:

„Millyen lehet ez a’ kilencz ezer és hatszáz forintos adósság, láthatod onnan, hogy elment [ti. Berman] a’ sógoromhoz, és azt neki három ezer forinton árulta, nem hogy fizesse, hanem hogy interesre végye fel; nekem pedig három eszt. előtt másfél ezer forinton.”¹²⁹

Török József azért lehetett érdekelt a követelés átvételében, mert a kázméri birtok leendő megosztásakor e tartozást levonhatta volna a Kazinczyéknak kiadandó osztályrészéből.¹³⁰

Török József 1830. július 10-én meghalt.¹³¹ 1830. november 9-én az özvegye, Vécsey Mária levelet írt a Kazinczy házaspárnak,¹³² melyben közölte, hogy az eperjesi tábla ítélete szerint átvállalhatja a Berman-féle adósságot, vagyis engedheti betáblázni a Kazinczyéknak kiadandó kázméri birtokrészre a váltót, ha beleegyeznek. Így Kazinczyék nem a kázméri perben megítélt összeget, 11 000 forintot, hanem csak 5200-at kaptak volna meg, mivel a Berman-adósság ekkor 5800 forintra rúgott. A Kazinczy Klárának írt levél szerint tavasszal még 9600-at követelt Berman, de egyrészt ez az összeg alkuképes volt, másrészt a nyáron 2000 forintot rendezett a tartozásból Kazinczy.

Ez a tartozás nem szerepel Török Sophie 1842-es adósságlistáján [→ 11.7. **A Kazinczy házaspár hitelei**], ami arra mutat, hogy ekkorra már megtörténhetett a betáb-

¹²⁶ KAZINCZY, [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] = KAZINCZY 2015, 60.

¹²⁷ KazLev, 21/5151, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. é. n. [Széphalom, 1830. április], 286.

¹²⁸ KAZINCZY, [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] = KAZINCZY 2015, 66.

¹²⁹ KazLev, 21/5151, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. é. n. [Széphalom, 1830. április], 286.

¹³⁰ KazLev, 24/6175, Török Józsefné Vécsey Mária – Kazinczy Ferencnek és Török Sophie-nak, Nagykázmér, 1830. november 9., 326–327. (A KazLev-ben levélíróként tévesen Török Mária neve szerepel.)

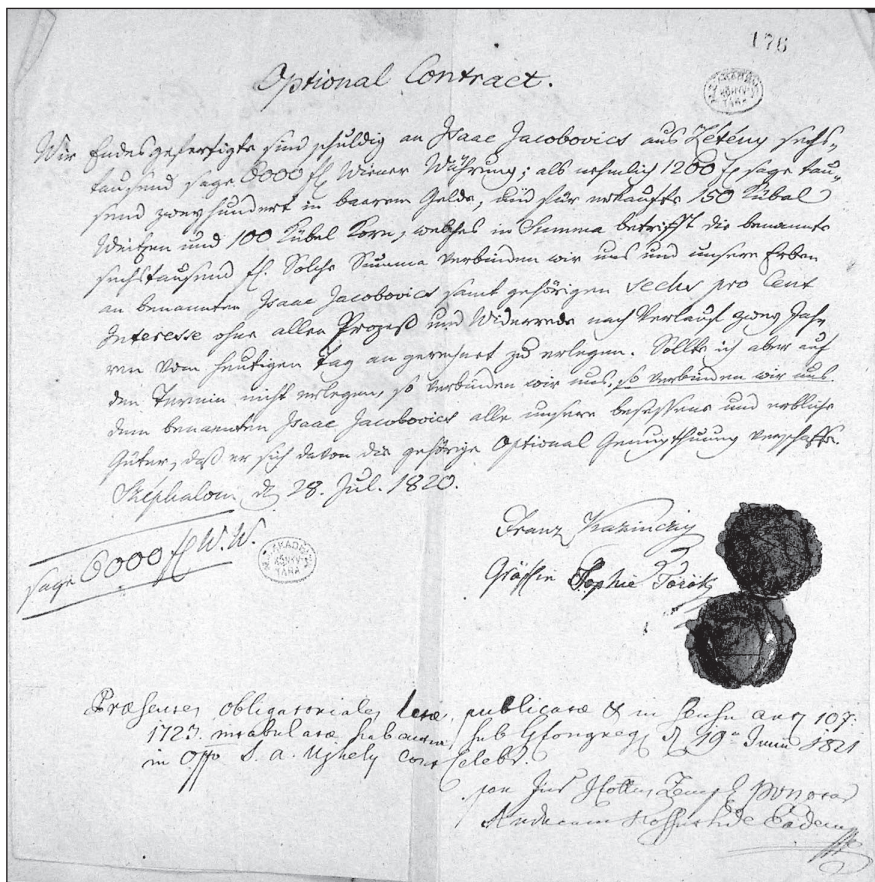
¹³¹ KAZINCZY, [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] = KAZINCZY 2015, 66.

¹³² KazLev, 24/6175, Török Józsefné Vécsey Mária – Kazinczy Ferencnek és Török Sophie-nak, Nagykázmér, 1830. november 9., 326–327. (A KazLev-ben levélíróként tévesen Török Mária neve szerepel.)

lázás a kázméri birtokra. Ezt az adós akarata ellenére is végrehajthatták, ahogy azt a Jakubovics-ügyben is látni fogjuk „Méltóságos Gróf Török Jósefnél N[agy]. Kázmérba Gróf Török 'Sofának jövendőben jutható ösirészét vehette és vette Bírói Zár alá.”¹³³ [→ 11.9. Jakubovics-ügy]

11.9. JAKUBOVICS-ÜGY

1820. július 28-án Jakubovics Izsáktól (Jakobovics, Isaac Jacobovics) 6000 váltóforintot vettek fel Kazinczyék.¹³⁴

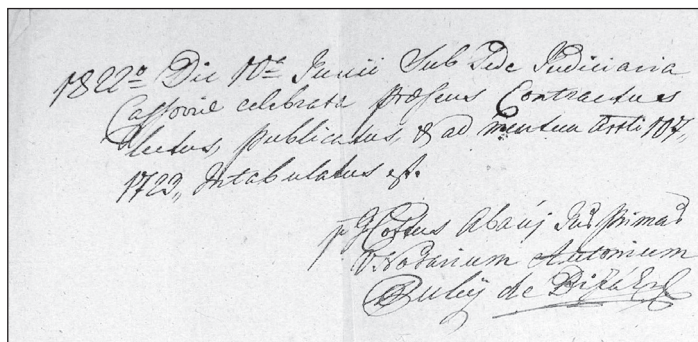

A Kazinczy házaspár és Jakubovics Izsák kölcsönszerződése

¹³³ Levéltári jelzet: MNL BAZML SFL, IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850, Loc. 293. No. 582.

¹³⁴ A szerződés lelőhelye: MTA KIK RUI 4r 261, 176. A szerződés másolata a zempléni levéltárban is megtalálható: MNL BAZML SFL, IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850, Loc. 204. No. 107.

A szerződés hátoldalára Puky Antal Abaúj vármegyei aljegyző 1822. június 10-én rájegyezte a betáblázást, az intabulációt az 1723. évi 107. törvénycikk alapján.

A Jakubovics-féle kölcsönszerződés hátoldala

A kölcsönt Kazinczyék nem fizették vissza, ezért a hitelező beperelte a házaspárt, és 1830. március 9-én meg is nyerte a pert az eperjesi kerületi táblabíróságon. A bíróság Kazinczy birtokait zároltatta, az erről szóló végzést megküldte az érintett vármegyéknek. Zemplén vármegye válaszából kiderül, hogy Kazinczyéknak ekkor (már) nincs zár alá vonható birtokuk a megyében – Széphalom Abaújhoz tartozott –, ám a leendő kázméri örökséget zárolták:

„Tekintetes Kerületbeli törvényes Tábla!

Költt 1831^{ik} esztendei Mártius 5^{ik} napján S[átor].a[lja]. Új-helybe folyt. tartott Köz.Gyűlésünkben.

Jakubovics Izsák felperessége alatt Vitézlő Kazinczy Ferentz Tábla Bíránk és Hitvесе született Gróf¹³⁵ Török 'Sofia ellen m[ült]. e[sztendő]. Martius 9^{ik} napján be végzett Perben hozott Itélet biztossága tekintetiből, találtatható Javaik a' Kerületi Tekintetes törvényes Táblának m[ült]. e[sztendő]. Mártius 9^{ik} napjáról költt Levelénél fogva Zár alá vétettni kívántattván; erre nézve ki küldött főszolgabíránk azon hivatalos Jelentését, hogy e' részben egyedül Méltóságos Gróf Török Jósefnél N[agy]. Kázmérba Gróf Török 'Sofianak jövendőben jutható ösirészét¹³⁶ vehette és vette Bírói Zár alá, válaszképpen ide mellyékelve¹³⁷ által küldjük, több vagyonok kebelünkbe nem találtattván

A' kik egyébb eránt sat."¹³⁸

¹³⁵ született <Kaz> Gróf

¹³⁶ ösi<tagot>

¹³⁷ A melléklet e másolatban nem található meg, nyilván az Eperjesre küldött eredeti levélhez csatolták. A Tiszáninenni Kerületi Tábla iratanyaga azonban 1956-ban egy belővést követő tűzvészben csaknem teljesen megsemmisült (Magyar Nemzeti Levéltár honlapja: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/birosagi_leveltarak).

¹³⁸ Levéltári jelzet: MNL BAZML SFL, IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850, Loc. 293. No. 582.

11.10. MAJOROS-ÜGY

Kazinczy 1822-ben bort vásárolt hitelre, nem tudni mennyiért, de „véghetetlen praecautio mellett Zsidói uzsorával”.¹³⁹ Kazinczy e mennyiséggel kereskedni akart, az árát azonban nem tudta kifizetni, így az eladó bíróság elé idéztette. Ezért is a sógorát hibáztatta:

„A' Sógorom hajthatatlansága engemet nem csak szükségbe ejte, hanem gyalázatokba, megaláztatásokba is. Illyen az, hogy egy Kassán lakó Majoros Márton nevű Urtól borokat vevék, 's ez most citáltata. Részemről az a' szerencsétlenség történt hogy nem compareálék, az ő részéről hogy nem convincáltatott per contumaciam; 's így most már másodíksor szándékoznak citálni.”¹⁴⁰

Majoros Márton még néhány hónapig várt a vételárra, aztán végrehajtással fenyegette meg Kazinczyt:

„Én régen bementem volna Kassára hogy Majorossal végezzek, 's az executiót megelőzzem, melly a' mint írtam, [1824.] Május 14dikére van rendelve. De pénzem nincs; a' legiszonyúbb elakadásban vagyok. A' Sógorom csak húzni vonni akarja a' pert, nem gondol azzal hogy én és ez a' sok gyermek, hogy az ő jó testvére a' legnagyobb szegénységet, a' legnagyobb elakadást szenvedjük, 's a' legnagyobb megaláztatást.”¹⁴¹

Ezt a tartozást Kazinczy feltehetően rendezte, mert későbbi pereskedésnek, betáblázásnak nincs nyoma – igaz, az abaúji közgyűlési jegyzőkönyvek hiányosak –, és Török Sophie táblázatában sem szerepel.

Majoros Márton kassai inspector volt, több hitelügyletének maradt nyoma az abaúji közgyűlések jegyzőkönyveiben. 1810-ben Schvarcz Jakab rozgonyi zsidó kereskedő vagyonát kérte zároltatni 2900 Rft adóssága miatt,¹⁴² 1828-ban pedig egy 1823-as 1450 Vft-os tartozást táblázott be Rudnyánszky Amália birtokaira.¹⁴³

11.11. BROSKÓ-ÜGY

A legnagyobb eladósodás 1821 februárjában figyelhető meg: egyetlen hónapban 14000 forint ismert tartozást halmozott fel a Kazinczy házaspár. Ebből 6000 váltóforintot Broskó Györgynek írtak alá, de csak 1200 Vft-ot kaptak kézhez. A kamatot a hitelező 6000 Vft után számolta, tehát az 1200 Vft-ra ténylegesen 30% körüli kamatot

¹³⁹ KazLev, 18/4170, Kazinczy Ferenc – Dülházy Mihálynak, h. n., 1823. február 23., 273.

¹⁴⁰ KazLev, 18/4169, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, [Széphalom], 1823. február 23., 271–272. Vö. KazLev, 18/4170, Kazinczy Ferenc – Dülházy Mihálynak, [Széphalom], 1823. február 23.

¹⁴¹ KazLev, 19/4347, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. április 28., 122. (Kiemelés az eredetiben.)

¹⁴² MNL OL X 10872-1958 X 1006, 1809-1810 (mikrofilmtekercs), 267a.

¹⁴³ MNL OL X 10872-1968 X 1006, 1828 (mikrofilmtekercs), 180a.

követelhetett – és ráadásul még a soha oda nem adott 4800 Vft-ot is. Ezt az igen előnytelen üzletet azért kötötte meg Kazinczy, mert „birkéket” akart venni ezen összegből. Mindez Kazinczy szemszögéből, az ő feljegyzéséből rekonstruálható:

„Seelig Grün Rozgonyi Zsidó 1821. Febr. 1 napján az ifju Bermannal jöve hozzám, hogy nékem ötet ez ajánlja, mert én Grünnek nevét sem hallottam soha. – Grün azt mondá, hogy hallja szükségemet, 's hogy én bizonyos speculatióra pénzt keresek. – (Birkéket akartam venni, 's bár ne csalódtam volna meg; úgy eddig rendben volnék) – Egy valaki, de a' kit meg nem nevezhet, nekem ad KÉTEZER Váltó Czedula forintot, ha neki HATEZER fntról adok Cartabiancát, Grünnek pedig Plenipotentiát, hogy azt az alku tehesse, a' mit a' szükség fog kívánni. Assecurált, hogy többet nem fogok visszafizetni mint a' mit felvettem, az pedig igazságos. Már több eseten is keresztülment így. Azért kívánnak háromszor annyit mint adtak, mert a' törvénytelen interest a' Capitalishoz csapják.

Adtam neki mind Cartabiancát mind Plenipotentiát, 's ő az én lovaimon elébb Nagy-Idára ment, a' mint gyaníthatni, a' híres Dombayhoz; onnan Sirokára, Sárosban. Én mel- lé adtam a' Zsidómat, hogy fel ne vegye Grün a' pénzemet, 's vele el ne illantson. Azonban Grün a' szekeremet, kocsisomat, és Zsidómat Sirokán, vagy Siroka körül valamely falu- ban hagyta, lovamra felült, 's éjjel a' Capitalistához ment. –

Végre megérkeznek, 's hoztak ezüstben és papirosban -----	1200 –
19 vég vásznat per 30 ft. -----	570 –
Granátot -----	80 –
két elnyűtt selyem asszonyi ruhát, melyet	
azonnal elajándékoztam -----	50 –
	Summa 1900 ft. –

adósom maradt 100 forinttal.”¹⁴⁴

Török Sophie – fentebb idézett – listáján ez azonosítható az alábbi „törvénytelen” adóssággal:

„Creditorok neve B. A felvett summa mennyisége 6000. A felvétel kelésének ideje 1821. 1-ső februar *Interesek* 3990 Rf. [Megjegyzés] Csak – 1900 – váltó ftot kaptunk kész-pénzt ezen summára; a többit pedig nagyon felrótt vászony és gránátokban tolván ránk a creditor, – tetemesen meg csalt.”

A meg nem nevezett hitelező Broskó György volt, ez pedig Kazinczy József 1833. december 18-án Toldy Ferencnek írt leveléből derül ki:

„Illyen egyik Manipulatioja volt [Kazinczy Ferencnek] 1821. Februariusban, azzal a Broskó Györgyel, a ki az Cholera alatt Szepes Vármegyében a Gróf Csakyak Jozságában Klucknón, mint Uradalmi Inspector a Lázadók által, Feleségével és a Nagyobb fiával kegyetlenül meg ölettetett. [E]nnek 6000. ftos Optionális Contractust adott, holott tsak 2000. ft kapott, abban is kész pénzt tsak 1200 ftot, egyéb iránt egynehány vég vásznat, valami gránátot, és még két aszonyi ruhát is.”¹⁴⁵

¹⁴⁴ Kazinczy autográf kézirat, MTA KIK RUI 4r 261, 282.

¹⁴⁵ [→ Dokumentumok/Kazinczy József levelei Toldy Ferencnek]

Broskó György fia, Broskó József 1830. június 21-én levélben figyelmeztette Kazinczyt a meglévő követelés kamatainak pontos fizetésére.¹⁴⁶ A levelet kiadó Váczy János szerint:

„A levélíró Broskó Józsefnek atyja volt egyik uzsorása Kazinczynak; ő foganatosított végrehajtást Kazinczy birtokára az eperjesi Ker. Tábla ítélete alapján 6300 frtig. Kazinczy akkor 5 évre árendába vette saját birtokát a végrehajtott összeg kamatai fejében; de a kamatok soha sem fizette, s így Broskó József (a levélíró) Kazinczy halála után kijelentette, hogy a jószágot elfoglalja. Az öreg Broskó az 1831-diki fölvidéki parasztlázadás áldozata lett Kluknón. (Szepes várm.) L. Kazinczy Józsefnek Kis Jánoshoz 1833. szept. 15. írt levelét Kis Gyula birtokában.”¹⁴⁷

Ezen ügyletben az látható, hogy nemcsak túlárasta a tőkés a váltót, hanem az ígért összeg egy részét piacképtelen áruban szállította le. Kazinczy azonban kénytelen volt ezt elfogadni, hiszen előre kiállította és átadta a faktornak a kötelezvényt (6000 váltóforintról) és a meghatalmazást, amellyel Grün bármilyen feltétellel megköthette az üzletet. A hitelező végül természetesen a 6000 Vft tőkét és annak kamatait követelte, és végül sikeresen végrehajtás alá vonta a birtokot. Nagyon nehéz Kazinczyt megérteni – de bizonyára nem ismerünk minden körülményt.

A Broskó-ügyről l. még: [→ **Kazinczy József levelei Toldy Ferencnek**].

11.12. BODZAY-ÜGY

Az 1821 februárjában felhalmozott 14 000 forint ismert tartozásból Bodzay Sámuel része 8000 forint volt [→ **11.11. Broskó-ügy**]. Ez az ismert kölcsönök közül a legnagyobb összeg. A Bodzay-ügy szövegei megjelentek a KazLev 24. kötetében.¹⁴⁸

Török Sophie 1842-es adósságlistáján így írt erről: „*Creditorok neve B. A felvett summa mennyisége 8000. A felvétel kelésének ideje 1821. 8^{ik} Febr. Interesek 5283 Rf. 45 kr.*” [→ **11.7. A Kazinczy házaspár hitelei**]. Ahogy minden tételhez, ehhez is megjegyzést fűzött az özvegy:

„Ezen egész Summában oly roszt Borokat adván a’ Hitelező, hogy azokat félannyi áron sem adhattuk-el, mint a’ mennyiben által-adattak; kitetszik: melly tetemesen megcsalattattunk; mivel csak 1758 Wforintot vehettünk-ki belőlle; mert egy-hamar tanta [szi]nűvé¹⁴⁹ változott.”

¹⁴⁶ KazLev, 21/5173, Broskó József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1830. június 21., 313–314.

¹⁴⁷ Váczy János jegyzete: KazLev, 21, 698.

¹⁴⁸ [A Bodzay-dosszié] = KazLev, 24/6199–6205, 356–377. – E szövegek hozzáférhetőek elektronikus kiadásban is: KAZINCZY, *Elektronikus*, http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/keziratok.php?tipus=szerzoi_kezirat&m=szk.

¹⁴⁹ [A kézirat széle itt hiányos.]

Tehát 8000 váltóforintot írtak alá, de csak 1758 váltóforintot vehettek kézhez a borok árából, de tíz év múlva már 13 283 rénes, illetve váltóforintot követeltek ennek fejében tőlük.

Egy ilyen előnytelen tranzakcióra nem tűnik elégséges magyarázatnak a „birkék vétele” [→ 11.11. **Broskó-ügy**], ezért feltételezhető, hogy e kölcsönök valódi célja az alsómihályi Nedeczky-birtok megvásárlása, pontosabban az első részlet, esetleg a kötbér kifizetése volt [→ 11.4. **Nedeczky-birtok**], vagy talán a Török-hagyaték kapcsán indított perekbe való beavatkozás. [→ 11.6. **Közbeavatkozó perek...**]

A Bodzay-ügyről írt beszámolójában Kazinczy is kettős célt említett: egy bizonyos birtok és állatok tervezett megvásárlásáról írt:

„Alkuban lévén bizonyos jószág eránt, 's a' marhával speculatiót nagyban akarván kezdeni, pénzre vala szükségem. Azt e' pénzetlen időben Zsidók nélkül lehetetlen szerzeni. Grünfeld Dávid Vécсэн Abaujban lakó Zsidó hozzám jöve Tek. Bodzay Sámuel Urnak (Buzitáról, Abaujban) ide mellékelte Signaturájával, mellyben ötven hordó Asszúszólóvel kínála-meg, hordaját per 180 ft. calculálván.”¹⁵⁰

Megjegyzendő, hogy itt is a Broskó-hitelnél látott Seelig Grün-féle forgatókönyvet láthatjuk, némi eltéréssel: egy faktor felkeresi Kazinczyt, és egy magyar nemes nevében üzletet ajánl fel – legalábbis Kazinczy elbeszélése szerint. Testvére szerint viszont ő küldött faktorokat pénzt hajhászni: [→ **Kazinczy József levelei Toldy Ferenchez**]. E konkrét ügyben először bort és szőlőt akart eladni Grünfeld, majd miután tisztázódott, hogy Kazinczynak készpénz kell, módosította ajánlatát: bort ad, de vevőt is ígér hozzá, tehát szinte azonnal készpénzhez juthat(na) Kazinczy. A valódi „capitalistával”, Bodzayval soha nem tárgyalt személyesen Kazinczy.

Az 1821. februárban indult ügylet össze jutott odáig, hogy Kazinczynak leszállították a borokat: „Miskolczra 1821. Octób. 29 d. [...] Mád. 13. Nov. 1821. Grünfeld istentelenségei. 15. megérkeztek a' borok.”¹⁵¹

A vevő azonban sosem jelent meg, a borok rosszak és alig eladhatóak voltak. Kazinczy később jogi úton akarta semmissé tenni a szerződést. Erről egy tanúkihallgatást modellező kérdéssorozata is fennmaradt:

„1. Beszélje-el a' Tanu, melly kötés alatt bocsátkozott T. Kazinczy Fer. Úr Grünfeld Dávid Abaujban Vécсэн lakó Zsidóval a' T. Bodzay Sámuel Ur 50 hordó borainak megvételebe?

2. Grünfeld könnyedén ígérte e azt, vagy olly szorosan, hogy ha a' kötés nem teljesítetik, a' borvételből semmi nem lesz?

3. És még is Grünfeld mit monda, a' mi bizonyítja, hogy a' fogadást teljesíteni nem akará? sőt hogy csalni 's kárt tenni akart?

4. Mit monda Grünfeld, hogy a' borok kinek pinczéjében állanak Mádon? és hogy miért kell a' boroknak nyakra főre kitakarítatni a' pinczéből?¹⁵²

¹⁵⁰ [A Bodzay-dosszié] = KazLev, 24, 361.

¹⁵¹ KAZINCZY, [rövid feljegyzések], MTA KIK K 633/V, 104a (a feljegyzést közli a hamarosan megjelenő *Pandekták II.* c. kötet: KAZINCZY, *Pandekták II.*).

¹⁵² [A sor előtt tévesen megismételve a „4.”-es szám, majd törölve.]

5. Kit hozza Grünfeld Mádon K. F. Úrhoz, 's melly szín alatt?
6. Hány hordó bort pecsételte-le K. F. Úr? 's miért nem mind?
7. Mit tud a' Tanu, megkóstolá e K. F. Úr azon hordókat, a' miket le nem pecsételt és krétával meg nem jegyzett? 's volt e azután a' pinczében hogy a' krétával megjegyzetteket¹⁵³ lepecsételé?
8. Tud e valamit a' felől, hogy a' Mádon lakó Meczner Úrral mit akara Grünfeld?
9. Hány hordó ment-fel töltelékre az 50ból? 's hová leve az üresen maradt hordó?
10. Mit tud a' Tanu a' borok esztendejéről, minemüségéről, történetéről, 's kitől tudja azt?
11. Maga a' Tanu ki hagyásából ment Mádra mikor ezek történtek,¹⁵⁴ 's K. F. Ur tudta e azt, akarta e azt, hogy a' tanu ott legyen, 's a' tanu volt e valamely befolyással a' dologban?
12. Ki bírta reá, hogy a' borokat Ujhelybe felhozza, 's mit kelle a' szekereseknek fizetni?
13. Hány hordó bor marada Mádon? kinél? és miért nem hozták-fel a' többivel?"¹⁵⁵

11.13. BÉHMER-ÜGY

A Béhmer-ügy szövegei megjelentek a KazLev 24. kötetében.¹⁵⁶ Török Sophie adósságlistáján a „Törvénytelen” adósságok közé sorolva található meg ez a kölcsön [→ 11.7. **A Kazinczy házaspár hitelei**]:

„Creditorok neve B. A felvett summa mennyisége 900. A felvétel kelésének ideje 18[2]2.¹⁵⁷ 3^{ik} Ápr. *Interesek* 535 Rf. 37 ½ kr. [Megjegyzés] Ezen Wáltó-pénzben felvett 900 Rforintot a' Creditor Conv. pénzben [prae]tendálja,¹⁵⁸ azon okból, hogy ezen Capitális' kiegészítésére Mélt. G[róf]¹⁵⁹ Forgács Ferencz Úrnak, egy 4000 Conv. Rforintokról szöllő passivus Contractusát transferálta reánk, – de a' mellyet soha [nem]¹⁶⁰ incassálhattunk; erre nézve a' Contractust törvényesen is vissza kívántuk vétetni a' Báró Creditor által; – de Ő ezt tenni nem akarván, a' Contractus máiglan is kezemnél vagyon; melly miatt illy tetemesen megkárosítván; a' Summa' mennyiségét és valóságát meg nem esmértem.”

E feljegyzésből, illetve az alább idézett ügyvédi levélből az látszik, hogy Béhmer 1000 konvenciószüztforint értékű kötelezvényt kért Kazinczytól, de erre csak 900 váltóforintot adott ki. Ezzel egy időben 4000 konvenciószü forint értékű kötelezvényt

¹⁵³ megjegyzetteket <megkós> lepecsételé?

¹⁵⁴ mikor <ez> történtek, [Javítás a törlés felett.]

¹⁵⁵ Kazinczy feljegyzése, MTA KIK RUI 4r 261, 109.

¹⁵⁶ [A *Béhmer-dosszié*] = KazLev, 24/6206–6209, 378–383. – E szövegek hozzáférhetők elektronikus kiadásban is: KAZINCZY, *Elektronikus*, http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/keziratok.php?tipus=szerzoi_kezirat&m=szk.

¹⁵⁷ [A kéziratban: „1802.”, de ez téves, ezért emendálva.]

¹⁵⁸ [A kézirat széle itt hiányos.]

¹⁵⁹ [A kézirat széle itt hiányos.]

¹⁶⁰ [A kézirat széle itt hiányos.]

kért, és cserébe Forgács Ferenc szintén 4000 forintról szóló kötelezvényét (és annak egyévi kamatát) adta. A nyereséget az hozta, hogy 1 konvenciósz ezüstforint 2 és fél váltóforintot ért [→ 1.1. Forint]. Vagyis ha az 1000 váltóforintot 1000 konvenciósz forintként papírozták le, akkor Béhmer 2500 váltóforintot és annak kamatait követelhetete. A konvenciósz forint alatt pengő forintot, azaz értékálló fémpénzt kell érteni, erről a vármegyei jegyzőkönyv tanúskodik: „Kazinczy Ferentz, és hitvese G. Török ’Sophia, B. Bémer Jóseffnek 1822^{ik} Esztendőben előbb 4000, később ismét 1000 pengő forintokról ki adott Kötelező Levelek ellen, ellent mondanak. – 1829.”¹⁶¹

Béhmer (vagy a faktora) jóhiszeműségét az is megkérdőjelezi, hogy 1000 helyett eleve csak 900-at adott, és még inkább az, hogy a Forgács-féle váltóról tudhatta: bevált-hatatlan. Tehát Kazinczyéknek 4000 konvenciósz forint értékű váltójáért egy értéktelen papírt adott.

Másrészt viszont Kazinczyék sem a kamatot, sem a tőkét nem fizették vissza. Béhmer végül perrel fenyegetőzött, miközben – a jelek szerint – megpróbálta a piacon is értékesíteni Kazinczyék váltóját. Kazinczyék erre válaszul érvényteleníteni akarták a szerződést. 1829 márciusában Wékey Károly ügyvéddel levelet írtak a bárónak:

„Grof Forgacs Ferenc Contractussaval vissza veszi és ezek helyett a 4000 forintos Kötelezést vissza adja Nagyságod. Mellyre alázatossan kerem Nagyságod, külömben a’ legközelebbi Köz Gyülésre be-megy a’ Protestatio, melly Nagysadnak nem lehet kellemetes.”¹⁶²

Béhmer természetesen nem ijedt meg a vármegyei közgyűléstől, nem tekintette semmisnek a szerződést. Kazinczyék erre valóban beadtak egy tiltakozást a közgyűléshez:

„Tekintetes Kazinczi Kazinczy Ferencz, és Hites-Társa Méltóságos Szendrői Gróf Török Sófia képekben és nevekb, ellentmondás, meg és eltiltásképpen fedeztetik fel Tekintetes Zemplény Vármegye közönsége előtt az; miképpen Méltóságos Bezdédi Bárá Bémer Jósef Ö Nagysága a’ múlt 1822^{ik} Esztendő Aprilis Hónapnak 21^{ik} napján, majd ismét ugyan azon Esztendő Majus 14^{ikén} Kornstein Náthán, és Bergman Móses sidók által, az ellent-mondóknak, Méltóságos Gróf Forgács Ferencz Ö Nagysága által alá irtt 4000. Conventionalis pénzről szóló Contractussát, mint realis és az adós Grófon megvehető adósságot, minden Evictio¹⁶³ nélkül transferalt, ’s azért az Ellentmondóktól szinte 4000. forint Conv. pénzről szóló Contractust vett légyen ki, nem tsak, hanem ugyan azon időben, ismét ugyan azon ellentmondóktól, más 1000. forint Conventionalis pénzről szóló Contractust is által vett, de a’ mellyre mai napig sem fizetett soha többet 900. forint Váltó Czedulánál; azomban most mind az elsőrendű 4000. úgy a’ második 1000.

¹⁶¹ MNL BAZML SFL, IV. 2001. g., jegyzőkönyv, 1829. (Kiem. O. L.)

¹⁶² KazLev, 24, Wékey Károly – Béhmer Jóseffnek, Sátoraljaújhely, 1829. március 10., 769–770.

¹⁶³ *evictio* (lat.): a *tebervállalás* jogintézménye, amely az ügylet visszafordíthatatlanságát biztosította azzal, hogy az eladó átvállalta a vevőtől az eladott tulajdont érő esetleges peres következményét és költségét: „Lényege az öröklési joggal ellentétes irányú, vagyis azokkal szemben, akik az elidegenítés után is jogot formálhattak az ingatlanra, az elidegenítő fél magára és utódaira vállalta, hogy az új birtokost és örököseit perbeli megtámadás esetén megvédi annak birtokában, viseli a peres költségeket.” (NÉMETH 1993, 52.)

forint Conv. pénzt Perrel sürgeti,¹⁶⁴ 's az ellentmondókat illy tetemesen kívánnyá károsítani és elrontani; nehogy tehát addig is mig ezen ki jatzodtatásokat a' maga rendes útyán orvosolnák, halgatásokkal nétalán tán, abban való meg nyugvásokat mutatnák ki, ezennel mind a' 4000. Conv. pénz forint Obligatioikat [kötelezvény], mellyet a' Méltóságos Gróf Forgács Ferenc Ö Nagyságán meg nem vehető 4000. Conv. pénz forint Obligatioja helyett, úgy az 1000. Conv. Pénz forintról szállót is, mellyre 900. forintnál többet nem kaptak, Méltóságos B. Bémer Ö Nagyságának ki adtak meg semmisítik, azokat irreálisoknak, nem igazaknak declarálják, 's Méltóságos B. Bémer József Ö Nagyságát, ezen Obligatiók tovább adásától 's az azokkal történhető Kereskedéstől translatióktól meg és el tiltják; 's ezen Ellentmondás, El tiltás és megsemmisítés rendjéről, a' szokott Tanúbizonyosság Levelet a' Tekintetes Megye által ki adattatni alázatosan kérvén. –

[A levél hátoldalán más kézírással:]

Vétegett Martius 20^{kán} 1829

Olvastatott 829^k Eszt. Mart. 23^a tartatott Köz Gyűlésben

[Alatta más kézzel a levéltári lelőhely számai, és a tárgy: „Protestatio.”]¹⁶⁵

Az bizonyos, hogy Béhmer egy behajthatatlan követelést adott el Kazinczyéknak, és az is, hogy nem vette vissza gróf Forgács Ferenc kötelezvényét: ez az *Alba optionalis* ma is az Akadémia kéziratárában, a Kazinczy-hagyaték iratai között van.¹⁶⁶ A Kazinczyhoz került kontraktust 1821. július 1-én Bécsben írta alá Forgács Ferenc. Az abaúji közgyűlés 1822. szeptember 4-én Kassán egy másik, 1822. február 1-én kelt kötelezvényt intabulált: „Intabuláltattak következő Contractusok: Báró Bemer Josefé, Gróf Forgács Ferenc ellen 4000. Rft. Conv. pénzben de datto 1^{ae} Febr. 1821.”¹⁶⁷ Eszerint Béhmernél több Forgács-féle adóslevél is lehetett.

Feltehetően ez ügyben fordult 1823-ban Kazinczy bécsi ismerőseihez, Cserey Farkashoz és Baykor Józsefhez. Baykor válaszleveléből kiderül, hogy Kazinczy szabadulni szeretett volna egy bizonyos gróf F. váltójától. Valószínű, hogy a Forgács-kötelezvényről van szó.¹⁶⁸ Baykor kedélyesen elmesélte, hogy őt egy 1000 forintos papírral kínálták meg, tehát gróf F-nek több váltója is forgalomban lehetett. Szerencsére ő nem dőlt be, hiszen Bécsben közismert volt, hogy a gróf szívesebben költ „kezes Nimfára, vagyis nyerges szűzre”, mint adósságaira:

„Gróf F-nek 1000. ftos jó 's intabulált Obligatiojával magam is meg-kínáltattam egy harmad rész értékébe számlálva, tsak venném által, sőt azt bizonyosan 100. fton is meg vehettem volna; neki az Attya ad annyit esztendőnként Kegeyelemből, a' mennyiből itt mint Secretarius ki-élhet, szállásán nints többé mit találni, minekutánna a' Creditorok minden Házi bútorait már nem egyszer el foglalták. Tart egy más szálláson, ide való szokás szerént, egy kezes Nimfát, vgy is nyerges szűzet, hámos paripa gyanánt. Mikor

¹⁶⁴ pénzt <Interessét> sürgeti, [A „perrel” szó sötétebb tintával ráírva az „Interessét”-re, így utólag törölve azt.]

¹⁶⁵ Levéltári jelzet: MNL BAZML SFL, IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823–1850, 92. csomó, Közgyűlési iratok 1829, Loc. 288. No. 332.

¹⁶⁶ Szövegét és fordítását közli: KazLev, 24, 768–769.

¹⁶⁷ MNL OL X 10872-1964 X 1006, 1823 (mikrofilmtekercs), 264a.

¹⁶⁸ A levelet kiadó Váczy János jegyzete is gróf Forgács Ferencel azonosítja: KazLev, 18, 526.

Bureaujában nints, ennél lakik, időzik, eszik 's mulat. A' mit erre költ, 's itt ki-adni módja van, arra az Igazság' Karja ki nem terjed. A' Magyar Korona alatt még most praeter virtualitatem indivisam semmije sints.”¹⁶⁹

Megjegyzendő, hogy Kazinczy információáramlásban betöltött központi szerepe ekkor gyengének bizonyult, a bécsi Forgács gróf megbízhatatlanságáról szóló pletyka túl későn ért el Széphalomra. Közelebbi ismerősei közül Vay Ábrahám, aki rokona is volt, tudhatott volna felvilágosítással szolgálni Forgács Ferencről:

„Mi lesz ebből a' következetlen, és léhás eszű gögös fiatal emberből [ti. Vay Ábrahámól]? [...] pedig maga már az az uzsora, a' melylyet Gróf Forgács Ferenczen elkövete, elegendő lett volna arra Rómában, hogy akármely Censor Kátón kívül is: »equum illi ademisset.«”¹⁷⁰

Béhmer elvileg jó üzletet csinált: egy bizonyosan behajthatatlan értékpapírt cserélt egy valószínűleg behajthatóra. Kazinczyék pedig egy behajthatónak mondott kötelezvényért és a kapcsolt további készpénzért csak váltót adtak ki. Az üzlet tehát összetett, sikere azon múlik, hogy ki mennyi kockázatot visel. Amennyiben igaz, hogy 1000 konvencióos forint (1000 ezüst Rft = 2500 váltóforint) helyett csak 900 váltóforintot kaptak Kazinczyék, akkor azt úgy lehet értelmezni, hogy ebben számolták el a kölcsön valószínű költséget. Dessewffy szavaival: az uzsorát.

Ez akkor tűnik vállalhatónak, ha a Forgács-féle kötelezvényt már nem terhelte semmiféle kockázat. Vagyis ha Béhmer (illetve a faktor) behajthatónak vallotta, és egyúttal valóban ígéretet tett arra, hogy mentesíti a behajthatatlanság kockázatától Kazinczyékat. Ez a legfontosabb pontja az 1829-ben írt ügyvédi levélnek is. Kazinczy állítása szerint Béhmer a váltót „mint realis és az adós Grófon meg vehető adósságot [...] transferalt”-a rájuk.

Irracionálisan aránytalan üzlet lett volna, ha a konvencióos- és a váltóforint árfolyamkülönbségén felül a váltó kockázatát is vállalták volna Kazinczyék. Valószínűbb, hogy ezúttal is becsapták őket.

11.14. KAZINCZY DIENES NAGYVÁRADI HAGYATÉKA (1824.)

1824. április 30-án Nagyváradon meghalt Kazinczy Dienes (1761–1824), aki a nagyváradi házát bátyjára, Kazinczy Ferencre hagyta. Az 1824. május–júniusi utazások hátterében e hagyaték ügyeinek az intézése állt:

„Testvér Öcsém Consiliár. Kazinczy Dienes, Biharnak 1782. Vice-, tovább Fő-Notáriusa, végre 1803. második Al-Ispánja és 1808. Dietai Követe, April. 30d. meghala nő és gyermekek nélkül, 's Nagy-Váradon épített negyvenzeret megérő házát nekem hagyá,

¹⁶⁹ KazLev, 18/4171, Baykor József – Kazinczy Ferencnek, Bécs, 1823. február 24., 276.

¹⁷⁰ KazLev, 15/3404, Dessewffy József – Kazinczy Ferencnek, Kassa, 1817. március 22., 127.

de azon teherrel, hogy adósságait kifizessem. E' történet, és a' miket ez maga után vona, engem arra kényszerítének, hogy Május 11dike olta tegnapi csak négy nap valék házamnál.¹⁷¹

Kazinczy május 20-án érkezett Debrecenbe, és június 29-én tért haza Széphalomra.¹⁷² Kazinczy hirdetése a házról a *Magyar Kurír*-ban jelent meg (1824. 9. és 12. sz., júl. 30. és aug. 10.) az alábbi szöveggel:

„Az Ápril. 30d meghalálozott Consiliárius Kazinczy Dienes Úr' Nagy-Váradí háza, mellyet a' Megholt ajándékképen Ferencz testvér bátyjának hagyott, ezennel eladóknak hirdettetik. Áll az a' Püspöki Palota és a' Lazarétum' épülete közt, több más Úrilakások' szomszédjában, de a' 3525 quadrát ölnyi telket minden oldalai felől úczák kerítik. A' ház mind bírja a' mit egy háztartásra kívánhatni, 's szép ízlésben épült 1790 után. Könnyíti a' megvételt, hogy az, teljes bátorság' előmutatása mellett, Contractusra is megszerezethetik. A' kiknek reá kedvek volna, intézzék leveleiket a' Legatariushoz Széphalomra, Újhely mellett, Zemplény Vármegyében.¹⁷³

Az örökségre nagy szüksége lett volna Kazinczynak. A sógora, Török József ellen 1819-ben indított örökösödési per még mindig nem zárult le, és az 1821–1823-ban felvett hitelei is súlyos adósságokkal terhelték. 1824 áprilisában Kazinczy birtokait egy pert nyert hitelezője (Majoros Márton) már végrehajtással fenyegette [→ **11.10. Majoros-ügy**]. A nagyváradi hagyatékot azonban jelentős adósság terhelte, így az nem hozhatta helyre Kazinczy pénzügyeit: „főleg mivel Miklós öcsce, a ki szintén Nagyváradon lakott, nem épen atyafi szeretettel sáfárkodott a hagyaték körül úgy, hogy Dénes után voltaképp csak az ősi javak egy hatod részét örökölheti, a mi csak egy csepp a tengerben”.¹⁷⁴

Kazinczy Dienes adósságai több mint 17 000 Rft-ra rúgtak. Az alábbi listán Kazinczy Dienes részletezte tartozásait halála előtt 3 évvel (tehát ennél is több lett végül):

---

¹⁷¹ KazLev, 19/4363, Kazinczy Ferenc – Zádor Györgynek [Stettner György, Fenyéry Gyula], Széphalom, 1824. június 30., 139.

¹⁷² KazLev, 19/4365, Kazinczy Ferenc – Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1824. július 1., 145–147.

¹⁷³ Kazinczy újságkivágatai autográf megjegyzésekkel: MTA KIK, K 633/V, 162b, 163a.

¹⁷⁴ VÁCZY János, *Bevezetés* = KazLev, 19, XXXI.; itt és a következő oldalakon további adatok Kazinczy anyagi nehézségeiről.

„Copia. Passiv adosságaim 27^a Február 1821.

		In Capitali				
Contractus datuma				Restáns Interesse		
A Dioeces. Cassának		Rf.	xr.		Rf.	xr.
14 ^a Junii	814 “ “	1200	“	a 14 ^a Junii 819.	72	“
7 ^a Julii	814 “ “	1100	“	a 7 ^a Julii 819.	66	“
22 ^a Oktobr.	816 “ “	6000	“	a 22 ^a Octobr. 818.	720	“

A Lazaretumnak

30 ^a Nov.	814 “ “	3000.	“	a 1 ^a Xbr. 819.	180	“
8 ^a Mart.	819 “ “	1500.		a 7 ^a Mart. 819.	90	“
22 ^a Oktobr.	816 “ “	1100.		a 27 ^a Nov. 819.	66	“

A Böjti Sándor Gazdaszonyának vólt tartozás
800 f. de ebből 200zat
még életében lefizetett
a M. Ur, marat...

600 –

Ezekhez jön az az adóság
mely a Gr. Sauer
massájából vett sertések
árába Mihályi István
Urnak tartozom
u. m. 1^a Feb. 1812.

2548 f. ennek fele 1274 – a 1^a Feb. 1819. 152. 53.

Van még a Dioeces: Cassának
nevem alatt egy Contractus dd. 12^a aprilis
806. Scala

szerint teszen...
de azzal Jó'sem ötsém
tartozik

1315 47 1/5 – – – – –

17085 47 1/5¹⁷⁵

Kazinczy irathagyatékában¹⁷⁶ megtalálható vonatkozó dokumentumok:

– Miklós öccsének végrendeletéből kivonat, az 1820-as eredeti végrendelet és kiegészítések;

– Dienes hagyatékának osztálya, érsemjéni és érkeserői birtok leírása, megosztása: Kazinczy kézírása és aláírása és Domokos Lőrinc aláírása és pecsétje, 1824. június 16.

¹⁷⁵ KazLev, 22/5600, Mészáros Sámuel – Kazinczy Ferencnek, Nagyvárad, 1824. október 30. levél melléklete, 394.

¹⁷⁶ Kazinczy Ferenc birtokviszonyaira vonatkozó iratok [levéltári cím], MTA KIK, Ms 5081, 9 db., 28 f.

[9 kéziratoldal]: ebben pontosan kiszámolva a hagyaték értéke és a tartozások, így látható, hogy több a tartozás, ez azonban a Gazdát és Gazdánét (Gordán Jánost és Czula Katát) érinti. A ház árából tehát egy krajcárt sem láthatott Kazinczy. Az 1813-as osztálykor kapott birtokrészek azonban megmaradtak. Ezek az ősiség (*aviticitas*) jogintézménye által védett nemesi földek nem szolgálhattak fedezetül a tartozásokhoz, így ezeket a testvérek megkapták;

– „Osztályink Dienes testvér öcsém után, 1824.” Az érsemjéni és érkeserői 1813-as osztályban megkapott birtokait osztották hat felé: Kazinczyé a 6. nyíl (sorsoltak), vagyis az érkeserői birtokrész (1500 négyszögöl a Curiánál, továbbá a szolgáló emberek, erdők, földek, bordézsma évi számított jövedelme: 263 forint 54 és 1/4 krajcár). Az érkeserői zsidó ház becsült értéke 155 forint, és ezt kiegyéztük a testvérek 82 forinttal.¹⁷⁷

Az utóbbi, érkeserői ház talán az, amelybe az anyja 1804-ben küldte volna lakni Kazinczyt, és amiről 1805-ben így írt a nagybátyjának:

„Asszonyám [...] engemet minden gondolatom, óhajtásom 's kérésem ellen Keserűbe küld, hogy a' világ nevetségére lakjam egy keskeny telken, paraszt házba, a' falu végén tő szomszédjába a' temetőnek, idegenek között!”¹⁷⁸

1824-ben Kazinczyt a Mészáros Sámuel nevű ispánja arról tudósította, hogy az ingóságokat sikerült eladni.¹⁷⁹ A ház licitációját 1824. november 8-ára tűzték ki, de az árverés sikertelen volt.¹⁸⁰ Erről Kazinczy Miklós számolt be Kazinczynak, és kifejezte aggodalmát, hogy ha sokáig húzódik a ház eladása, akkor a pénzromlás és a kamatok miatt veszélybe kerülnek az érsemjéni és érkeserői anyai birtokrészek is. Az örökösök ugyanis nemcsak az örökség erejéig, hanem a saját vagyonukkal is feleltek az örökösök tartozásaiért: „Dienes Bátyám adósságai mind addig, míg azok nem depuráltak, az én 's Testvéreim nyakán vannak”.¹⁸¹ Kazinczy és testvérei érdekei itt ütköztek. Kazinczy a végrendelet szerint megkapta volna azt az összeget, ami a ház árából megmarad a tartozások rendezése után. Kazinczy abban reménykedett, hogy ha kivárnak, talán akad egy jobban fizető vevő, és így számára is marad valami a ház árából. A testvérek e várakozásban nem voltak érdekeltek, számukra ez csak felesleges kockázatot jelentett.

A testvérek hiába sürgették a ház eladását, mert „a' házra a' December első napján tartott licitációkor egy vevő sem volt”.¹⁸² Kazinczy azzal nyugtatta Klára testvérét, hogy az ősi birtokukat nem fenyegeti veszély, mivel Gordánnak kell helyt állnia a tartozásért: „Soos Pál egy értelemben vala velem, hogy ha Miklós az ősit félti, ott lakván citáltassa 's exequáltassa Gordán Uramat, 's nem forog veszélyben az ősi.”¹⁸³ Ha Dienes

¹⁷⁷ Kazinczy Miklós (?) kézírása, de mindenki aláírta, pecsételte.

¹⁷⁸ KazLev, 22/5457, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Péternek, Érsemjén, 1805. június 3., 93.

¹⁷⁹ KazLev, 22/5600, Mészáros Sámuel – Kazinczy Ferencnek, Nagyvárad, 1824. október 30., 392–394.

¹⁸⁰ KazLev, 22/5604, Kazinczy Miklós – Kazinczy Ferencnek, Nagyvárad, 1824. november 9., 399–400.

¹⁸¹ *Uo.*, 399.

¹⁸² KazLev, 19/4446, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, 1825. január 16., 281.

¹⁸³ *Uo.*

tartozását Gordánon hajtánák be, az igen előnyös lenne Kazinczy számára: a ház árából részesedhetne, még akkor is, ha Gordán vagyona csak részlegesen tudná fedezni egykori gazdája adósságait.

A házat és a bútorkat végül 1826 őszén sikerült eladni, de Kazinczy és Miklós viszonya megromlott:

„Most látom én hogy történt hogy ház és mobília az én hírem nélkül adattak-el. Miklós tanácsla nekem Prókátort, 's én hittem Miklósnak, 's ő a' Prókátorral azt csinálta a' mit akart. [...] Mikor a' nekem hagyott ágy licitáltatott, M. az én ágybelim helyébe rakta a' maga rongyait, 's az adatott-el olcsón.”¹⁸⁴

Kazinczy ugyanebben a levélben arra is célzott hűgának, hogy Miklós testvérük Gordánnal szövetkezett:

„íme az a' bölcs ember a' maga testvérbátyjának parázna-születésű leányát veszi, 's magát vejévé teszi egy utálatos korhely-embernek, 's nem gondol vele hogy szegény gyermekei érte pirúlnak, hogy testvérei szégyeljék hogy egy atyának 's anyának gyermekei vele, hogy őtet az egész világ neveti.”¹⁸⁵

Ugyanis Dienesnek – Kazinczy szerint – hat gyereke is volt két házasságon kívüli kapcsolatából,¹⁸⁶ és az egyik Gordán lánytól született lányát vette el Miklós.

11.15. BENKŐ-ÜGY: ELLENTÖRTÉNET

1823-ban Hidegkúthy Andrásné Benkő Terézia sátoraljaújhelyi özvegyasszony 73 éves korában, egyenesági leszármazottak nélkül halt meg. A temetés 1823. március 8-án volt Sátoraljaújhelyben, az anyakönyv szerint az elhunyt társadalmi helyzete: „civilis”.¹⁸⁷ A temetés költségét Kazinczy fizette:

„Isten látja, hogy pénzem épen nincs. [...] Ezt sietve írom azon perczben, midőn hírt veszek, hogy Ujhelyben egy vén asszony gyermek nélkül ma megholt. Nekem kell eltemettetnem. Eszemen sem vagyok tehát.”¹⁸⁸

Benkő Terézia még életében Kazinczy Ferencnek és feleségének adta el, illetve adta át a város határában fekvő ingatlanjait. Az 1821. június 6-án kelt végrendeletében¹⁸⁹ ezt az átadást megerősítette:

¹⁸⁴ KazLev, 20/4714, Kazinczy Ferenc – Kazinczy Klárának, h. n., 1826. november 28., 165.

¹⁸⁵ *Uo.*, 164.

¹⁸⁶ KAZINCZY, *Pályám* 2009, 873–874.

¹⁸⁷ Sátoraljaújhelyi római katolikus halotti anyakönyv: <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:939J-1B93-V?i=554&cat=41762>.

¹⁸⁸ KazLev, 18/4176, Kazinczy Ferenc – Dúlházy Mihálynak, [Széphalom, 1823. március 7.], 290.

¹⁸⁹ [→ Dokumentumok/Benkő Terézia végrendelete]

„Minden fekvő Javaimat mellyekkel SAÚjhely Várossa Határában birtam, még életemben Tekintetes Kazinczi Kazinczy Ferencz Úrnak annak rendi szerént el 's által adván, azon megtörtént tselekedetemet ezen utolsó Rendeléseim által újra megerősítem [...]”

Továbbá arra is felhatalmazta Kazinczyt, hogy belátása szerint intézkedjék az ingóságok szétosztásáról:

„meg-hatalmazom, hagyom és rendelem a' fentebb is Titulált Tekintetes Kazinczy Ferencz Urat a' végre, melly szerént azon minden névvel nevezendő Ingó Javaimmal, házi Butoraimmal mellyek holtom után meg-maradandók lesznek, az általam kijelentett és előtte is tudva lévő körülöttem fáradozott Személyeket, 's Jo-akaróimat, – egyenes és jó Lelki esmérte szerént – jutalmaztassa meg”.

A család egy része szerint azonban Kazinczy és felesége „a haldoklót reá vette és elnyerte minden belső-külső vagyonokat”.¹⁹⁰ A vér szerinti örökösök közül név szerint két lánytestvért ismerünk, Márton Istvánné Benkő Zsuzsannát és Mészáros Imréné Benkő Máriát, továbbá egy már halott fiútestvér gyermekeit (Benkő József, Sámuel, Aloisius és Erzsébet). Az utóbbiak mostohaapjának, Kolumbán Jánosnak Zemplén vármegyéhez írt leveléből [→ **Kolumbán János panaszlevele Kazinczy Ferenc ellen**] tudható, hogy a Kazinczy házaspár 1820-ban, az akkor 70 éves Benkő Teréziával kötött egy megállapodást:

„Mult 1820^{ik} esztendei Nemes Vitézlő *Benkő Josefa'* Hertzeg Eszterházy Regementbéli Kapitány Úr és Sámuel testvérje mostoha fijaim Tekintetes *Kazintzy Ferentz* földes Uraságtól egy oly Traktatust kapván: hogy Nemes *Benkő Therezia* Nénnyeknek halálával /Tisztelt/ *Kazintzy Urtól* Kézpénzben 2000. az-az Kétezer forintokat kapnak; vagy nények Aszszony Házát nékiek által engedni fogja, mind ezeken kívül a' Traktátusba ajánlott Tekintetes *Kazintzy Ferenc Úr*, nevezett mostoha gyermekeimnek esztendőnként N°. 3. hordó-bort is.”¹⁹¹

Eszerint Benkő Terézia unokaöccseinek Kazinczy vagy 2000 forintot, vagy egy sátorlajújhelyi házat, továbbá évi 3 hordó bort ígért. Bizonyára ugyanennyi járt volna Benkő Terézia két lánytestvéreinek is, így a kiosztandó vagyon összesen 6000 forint és évi 9 hordó bor lett volna. Az unokaöccsöknek 1820-ban írt Kazinczy, nyilván Benkő Terézia akaratával megegyezően, aki így garantáltnak láthatta végakarata teljesítését. Kazinczy e vállalásán felül még járadékot is fizetett az özvegyasszonynak haláláig: „Nények Aszszont Tekintetes *Kazintzy Úr* 2^{1/2} esztendeig bizonyos Conventióval értetvén az vagyonoktól esendő interesre”.¹⁹² A *conventio* szó nemcsak 'megegyezés'-t, jelenthet, hanem 'fizetés'-t is.¹⁹³

¹⁹⁰ [→ Dokumentumok/Kolumbán János panaszlevele Kazinczy Ferenc ellen]

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² Uo.

¹⁹³ PALLAS, *Conventio* szócikk.

Arra lehet következtetni, hogy Benkő Terézia az évjáradék és az örökösök kifizetése fejében adta át ingatlanjait a Kazinczy házaspárnak.

Kolumbán levele alapján azonban úgy tűnik, hogy Kazinczy és Benkő Terézia 1823-ban újabb szerződést kötöttek, amely érvénytelenítette az 1820-ast:

„Sógor Aszszony hirtelen halálával senki-atyafiai közzül megnem jelenhetvén – egyedül Tekintetes Kazintzy Úr a’ haldoklót reá vette, és elnyerte minden belső-külső vagyonokat.”¹⁹⁴

Kolumbán az 1820-as szerződéssel Sátoraljaújhelyre, majd Széphalomra utazott, és kényszerűségből (a feltehető 1823-as szerződés miatt?) megegyezett Kazinczyval:

„Tekintetes *Kazintzy* Úrnak azután se a’ 2000 forintokat, se a’ házat adni kedve nem volt – hanem más egy Contraktust tett véllünk t. i. Húsz hordó borokrol, nem tudtam a’ boroknak minémű kelendőségét, rettentő szerentsétlenségemre a’ jó Traktatustól elálván Tekintetes *Kazintzy* Úr kedvéért és borokat vállalván magamra; abban való tsalatkozást nem remenylvén, mostoha fijaim tsak 300. forinton adhatták el, böltsen tudja T. *Kazintzy* Úr is.”¹⁹⁵

A Kazinczy házaspár valószínűleg a rossz Bodzay-féle borokat [→ 11.12. **Bodzay-ügy**] vagy a Majorostól vett szintén rossz borokat [→ 11.10. **Majoros-ügy**] toltá rá az örökösökre, ugyanis 1823-ban máshonnan nem lehetett 20 hordó boruk. Bodzaytól 1821 februárjában az 50 hordó bort 180 forint/hordó áron – összesen 9000 forint értékben – „vették” meg Kazinczyék, de Török Sophie szerint: „Ezen egész summában oly rosz borokat adván a hitelező, hogy azokat félannyi áron sem adhattuk el, mint a mennyiben által-adatta”.¹⁹⁶

A Benkő-örökösök nevében Kolumbán 2000 forint helyett 20 hordó bort vett át. Vagyis ha tényleg a Bodzay-féle borokról volt szó, akkor Kazinczyék a hordónként 180 forintért vett bort 100 forintért adták tovább, közel féláron, ahogy Kazinczyné írta. Az örökös – állítása szerint – azonban csak 300 forintért tudta eladni a 20 hordót, azaz borok tényleges piaci értéke 15 forint/hordó volt. A Benkő-örökösöket a borokkal is becsapta a Kazinczy házaspár, hiszen amikor átadták a Bodzay-borokat, már jól tudták, hogy silány, értéktelen áruk.

A levélíró saját személyes sorsát is felpanaszolta, de végső soron csak az utazásra elköltött 71 forintját remélhette Kazinczytól és feleségétől, ehhez kérte a vármegye közbenjárását:

„Én a’ borok árából semmit sem kapván megismérem: hogy mostoha gyermekeim résekről hibássan, és károsan tselekettem, mostoháim ezzel be nem érték, még vagyonszámom elszedték, melyeket az ő Édes Annyokkal keservesen szeregettem. Vásárhelyen lévő azon Házamat is elkételettem adni, ne átkozódjanak, véllem ne patvarodjanak. [...] a’ mostoha fijaim és leányom ágyi bujtorjaimat is elocupalván, Ó nagy

¹⁹⁴ [→ Dokumentumok/Kolumbán János panaszlevele Kazinczy Ferenc ellen]

¹⁹⁵ Uo.

¹⁹⁶ BALLAGI 1891, 462.

fájdalmak! Mindezekben Tekintetes *Kazintzy* Úr nagy megszorulottságomat, könyörgöm mind magának, mind Tekintetes Társának, légyenek oly kegyes könyörületességgel, igaz felebaráti szeretettel, tiszta lelkiismerettel hozzám emlékezzenek jóttevőségemről, és méltóztatassanak hijjában elköltött 71. forintomat vissza fizetni [...]. Böltsen méltóztatik Tekintetes *Kazintzy* Úr és Tekintetes Hitvesse tudni: hogy szavokra hajtván engedelmekettem volt magamnak megromlásával.”¹⁹⁷

A dunántúli Kolumbán Jánosnak a zempléni táblabíró Kazinczy ellen tett panaszát a zempléni közgyűlés 1826. december 15-én megtárgyalta, és az ügy kivizsgálásával Kolosy (Kolozsi) József zempléni főszolgabírót, valamint Szenczy András zempléni esküdtet bízta meg.¹⁹⁸ Az örökösök másik ágán Benkő Mária, illetve az ő halála után az örököse, Mészáros Ferenc is vitatta a Kazinczy házaspár eljárását.

Kolosy József főszolgabíró 1827. február 17-én kelt levelében jelentette a vármegyének, hogy kivizsgálta Mészáros Ferenc esedezését, hogy a maradék nélkül meghalt Benkő Terézia Kazinczyra hagyott javait vegyék el, és adják át neki. A főszolgabíró megállapította, hogy az örökségből Kazinczy kifizette a rokonságot:

„[Marton István] feleségét Benkő Sussánnát és ennek Testvérét Meszaros Imre feleséget Benkő Mariát fenn [titulált] Kazinczy Ferencz Ur Benkő Theresia Halála után tökéletesen kielégítette mely¹⁹⁹ szerint a nevezett Benkő Sussánna és Mária ez Targyba az Impetitorok ellen az Evictiott is magokra válalták, e szerint a Panaszolkodónak ezen Targyba bepanaszlott T. Kazinczy Ferencz uron²⁰⁰ semmi keresete nem lehet.”²⁰¹

A jelentés jogalapja Marton István – aki az örökösök harmadik ágát képviselte – 1823. december 2-án kelt kötelezvénye volt:

„Alább irt recognoscálom,²⁰² hogy Tekint. Kazinczy Ferentz Ur feleségemet Nemes Benkő Susánna asszonyt, és ennek testvére, Nemes Mészáros Imréné – Benkő Maria asszony Gyermekait, minden praetensiojök eránt mellyeket talán néhai Benkő Theresia Özvegy Hidegkuti Andrásné asszony halála után a Tekint. Ur ellen tehetnénk, tökéletesen ki elégített, s kötelezem mind feleségemet, mind említett sogor asszonyom maradékot hogy a Tekint. Urat minden impetitorok ellen akik talán Néhai Sogor asszonyommal kötött Tractatusnál fogva birt jószágai eránt meg támadhatnák, evincalni fogjuk. Széphalom Decemb. 2d. 1823. Ezek szerint a Tek. Urnak azon írása, mellyel nekem egy hordó bort ígére, és a mellyet töllem Nemes Kováts Balás Sogor Uram által vett, Cassálnak declaráltatik.

Marton István, mint feleségem képviselője, ki minap itt volt és²⁰³ ezekben meg egyezett. Én előttem a Tit. Uraság akkori Ispánya Mészáros Sámuel előtt [mk.]”²⁰⁴

¹⁹⁷ [→ Dokumentumok/Kolumbán János panaszlevele Kazinczy Ferenc ellen]

¹⁹⁸ HÖGYE 1990, 59.

¹⁹⁹ kielégítette <légyen> mely

²⁰⁰ Ferencz<en> [Az „uron” sor fölé írt javítás.]

²⁰¹ MNL BAZML SFL, IV. 2001. h., Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok, 268. polc, 474. sz.

²⁰² recognoscál (lat.): emlékezik, beismer

²⁰³ [Bizonytalan olvasat.]

²⁰⁴ Ismeretlen kézzel írt egykorú másolat: MNL BAZML SFL, 474. szám (polcszám nélkül).

Az iratban fontos kitétel az „evincalni fogjuk”, vagy ahogy Kolosy főszolgabíró is értelmezte: „Benkő Sussánna és Mária ez Targyba az Impetitorok ellen az Evictiott is magokra válalták”. Az *evictio* ugyanis a *tehervállalás* jogintézménye, amely az ügylet visszafordíthatatlanságát biztosította azzal, hogy az eladó átvállalta a vevőtől az eladott tulajdont érő esetleges perek következményét és költségeit:

„Lényege az öröklési joggal ellentétes irányú, vagyis azokkal szemben, akik az elidegenítés után is jogot formálhattak az ingatlanra, az elidegenítő fél magára és utódaira vállalta, hogy az új birtokost és örököseit perbeli megtámadás esetén megvédi annak birtokában, viseli a peres költségeket.”²⁰⁵

Marton István nyilatkozata nemcsak elismerte, hogy Kazinczy kifizette a Benkő-örökösöket, hanem jogi védelmet is biztosított számára. Nem lehetetlen, hogy ez a kitétel Kazinczy kedvéért került Széphalmon a szövegbe. Marton mindenestre kapott egy hordó bort.

Kazinczy ügyletét a főszolgabírói jelentésnek megfelelően 1827-ben jogszerűnek találta a zempléni közgyűlés:

„Mészáros Ferencnek, a' Benkő Mária halál után magát illető Örökösödésbeli Jussa eránt Kazinczy Ferencz ellen bé adott panaszára Jelentés tétetik: és a' panaszolkodónak keresete helytelennek találtatik.”²⁰⁶

Ennek ellenére a Benkő-rokonok némelyike láthatta úgy, hogy Kazinczy és felesége más javain nyereszkedett, visszaéltek egy idős özvegyasszony helyzetével, és becsapták a örökösöket a silány borokkal. Kazinczynak semmilyen kimutatható köze nem volt a Benkő-családhoz, de mégis egy olyan helyzetet alakított ki, ahol ő határozhatta meg a javak szétosztását, és ezzel bizonyosan nem járt rosszul. A saját maga uralta szövegekben ennek a hét éven át húzódó ügynék nyoma sem maradt (a temetés költségére vonatkozó panaszon kívül),²⁰⁷ de a vármegyei archívum legalább részben megőrizte e történet darabjait: amelyek így összerakva élesen szemben állnak Kazinczy saját történeteivel.

---

²⁰⁵ NÉMETH 1993, 52.

²⁰⁶ MNL BAZML SFL, IV. 2001. g., Közgyűlési és megyei közigazgatási jegyzőkönyvek, 1827.

²⁰⁷ „Nekem kell eltemettetnem. Eszemen sem vagyok tehát.” (KazLev, 18/4176, Kazinczy Ferenc – Dúlházy Mihálynak, [Széphalom, 1823. március 7.], 290.)

12. Epilógus

12.1. KAZINCZY FELÖLTI KISFALUDY KÁROLY KÖPÖNYEGÉT

Kazinczy és Kisfaludy Károly első találkozója az irodalomtörténetünk legismertebb eseményei közé tartozik, köszönhetően Orlai Petrich Soma festményének és Toldy Ferenc képmagyarázatának.¹ A festményen Kazinczy drapp színű felső öltözetben fog kezét a sötétkék színű, prémes gallérú köpönyegben belépő Kisfaludyval. Mögöttük Toldy szemléli az eseményt, körülöttük a kortárs irodalom alakjai állnak.

E találkozásról egy ezideig publikálatlan Toldy-szöveg is beszámol: [→ **Dokumentumok/Toldy Ferenc: Kazinczy Pesten, 1828.**]. Nem ismert e szöveg keletkezési ideje – az elbeszélő talán már nem az ifjú pályakezdő, hanem a pályáját már befutó idősebb irodalomtörténész –, de mindenképpen figyelemre méltó Kazinczy fizikai, testi állapotának leírása:

„drap-színű felsőruhában egy kiseded alakot pillantok-meg, ritka, ’s ezüst-fejéjű hajjal, elsárgult, bepadt, barázdás ábrázzal, merőn kiszökő áll- és arczsontokkal, mélyen fekvő szemekkel – *kelle* hinnem hogy ő az, kit keresek, ’s fájdalom boríta-el, ’s megakasztá nyelvemet. [...] »Örömem nem lel szókat«, mondék, de nevededő fájdalommal; mert olly eleven, olly lángoló lelket illy roncsolt tetemben látni elsüllyesztő gondolat.”

Toldy beszámolója szerint az előregedett Kazinczy szájalmat ébresztett a fiatalok szívében, és ez enyhítette meg Kisfaludy Károlyt is: „Kisfaludy, bátyja Sándor által Kazinczyra nem a’ legkedvezőbbben volt elkészülve; de midőn beszélőnk, mint megöregedett szenvedései által, vonzódást látszék érezni feléje [...]” Kisfaludy Károly a személyes találkozáskor megkedvelte Kazinczyt: „Károly’ szíve a’ legjobb szív a’ világon, midőn a’ maga szemeivel nézhet, ’s ezt festé újonnan az az ellágyulás, mellyel a’ roskadt tetemű ’s annyi bajba kevert agg, érdemes férfit látá-meg.”

Habár Kazinczy volt „roskadt tetemű”, mégis a fiatalabb író halt meg hamarabb. Kazinczy gyászfátyol felkötésével gyászolta Kisfaludyt, és felszólította a pesti írókat példája követésére.²

Kisfaludy jelentős adósságot hagyott maga után. Élete végére birtokait elvesztette: amit tudott eladott, a többi hitelezők táblázták be, jó esetben rokonai kezére került. A hagyatékának iratanyaga Viszota Gyula kutatásának köszönhetően ismert. Viszota feltárta a költő tartozásait, adósságainak történetét is, és megállapította:

„A fenti adatokból kétségtelenül kitűnik, hogy milyen könnyen csinálta Kisfaludy Károly adósságait és milyen könnyen és hamar feledkezett meg adósságairól, mert – a

¹ SZILÁGYI 2020.

² KAZINCZY’ *útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra* = KAZINCZY 2015, 151.

Csek-féle adósságától eltekintve, amelyre 1820–1830-ig fizetett kamatot – egy adóssága után sem fizetett kamatot.³

Kisfaludy nemcsak az irodalomtörténész szerint, hanem testvére, Sándor szerint is rosszul gazdálkodott örökölt birtokaival és szerzett javaival:

„Azonban az, hogy [...] anyai osztályrészének árrát [...] Bécsben olly rövid idő alatt elköltötte, mind testvéreit, mind minden rokonit, barátit, esmerősseit keservesen meggyőzte arról, hogy Ő egy jószívű, becsületes tékozló.”⁴

Viszota Gyula adatai szerint a „jószívű, becsületes tékozló”-nak 1831 januárjában

„16.471 frt 15 kr. bejelentett adóssága volt. Fáy [András vagyongondnok] 1831 márczius 28-án Pest vármegyéhez intézett jelentésében 22.000 frtról ír s megmondja, hogy a meglévő vagyon harmadrészben elég csak az adósságok kiegyenlítésére. A rendelkezésre álló adatok szerint a kimutatható adósság 16.811 frt 14 kr. volt, [...] így a fenti adósságból le kell 6281 forintot vonni, úgy hogy egyelőre 10.530 frt 14 kr. adóssága volt 1831-ben [...]”⁵

A hitelezők egyik csoportja betábláztatta az adósságait Kisfaludy birtokaira, a többieket kellett egy örökölt ingatlan árából, illetve a hagyatéki kótyavetyéből, azaz az ingóságok árából kifizetni, amire Viszota Gyula szerint képesek is voltak az örökség kezelői.⁶ Kisfaludy a Váci utcában egy hétszobás lakást bérelt 1830-tól évi 1000 forintért.⁷ E tágas ingatlanban annyi értéket – bútorokat, festményeket, könyveket, rézlapokat – halmozott fel, amennyiből halála után aktív adósságait rendezhették: „Kisfaludy Károlynak elég nagy összegre rúgó adósságát saját vagyonából teljesen kifizették, úgy hogy hitelezői közül egyik sem szenvedett kárt.”⁸

Viszota közölte a hagyatéki árverés teljes inventáriumát is, így részletesen tudható Kisfaludy ingóságainak listája. Kisfaludy kótyavetyére bocsátott képeinek és képkereiteinek becsült értéke 7722 Vft 30 krajcár, könyveinek és papírosainak értéke pedig 195 Vft volt.⁹ Vevőre talált – többek között – a *Külföldi Játékszín* (1 Vft 12 kr), a *Szent hajdan gyöngyei* (kötetlen, 2 Vft), a *Zalán futása* (45 kr) és Berzsenyi verses kötete (2 Vft), ám az *Aurora* példányai nem keltek el (1 Vft-ért árulták).¹⁰ Az árverésen Toldy Ferenc 141 Vft-ért vette meg Heinrich Thugut Kazinczyról 1829-ben festett portréját.¹¹

³ VISZOTA 1904, 152.

⁴ Kisfaludy Sándor levele Toldy Ferencnek, 1833. április 28. = VISZOTA 1904, 153.

⁵ VISZOTA 1904, 118.

⁶ *Uo.*, 153.

⁷ *Uo.*, 136.

⁸ *Uo.*, 82.

⁹ *Uo.*, 89–93.

¹⁰ *Uo.*, 98.

¹¹ *Uo.*, 124.

Az 1831. március 30-án tartott árverésen Kazinczy is ott volt, habár ennek naplójában nincs nyoma.¹² Összesen 65 váltóforintért az alábbi tárgyakat vette meg:

- „Egy Fekete Pantallón”: 7 Vft;
- „Négy Ingek”: 7 Vft;
- „Két lepedők”: 5 Vft;
- „Három új lepedők”: 9 Vft;
- „Hét törölköző kendők” 3 Vft;
- „1 Findsa” 2 Vft;
- „Egy kék posztó köpönyeg prémes kraglival [gallérral]”: 32 Vft.¹³

E lista Kazinczy mélységes szegénységéről tanúskodik. Használt ruhákat, lepedőket és törölközőket vásárolt, de a könyvekből, képekből és személyes emléktárgyakból nem vett egyetlen darabot sem. A „kék posztó köpönyeg”-et könnyű elképzelnünk, csak rá kell nézni Orlai Petrich festményén Kisfaludy alakjára. Ha Kisfaludy át is vette – Toldy és Orlai Petrich szerint – a vezérszerepet, végül Kazinczy Kisfaludy köpönyegébe burkolózva mehetett haza.

12.2. MI MARADT A KAZINCZY-BIRTOKBÓL?

Kazinczyék minden egyes kölcsönrel a birtokukat kockáztatták. Az érvényben lévő jog szerint ha a tulajdonjogot nem is, de a zálogjogot igen. A nemesi birtokon a végrehajtás a zálog erejével bírt, ami azt jelenti, hogy a javakat vissza lehetett váltani.¹⁴ Kazinczyék több végrehajtást is elszenvedtek, és ha néhányszor vissza is tudták váltani az adott részt, biztos, hogy már Kazinczy életében zálog alá került a széphalmi birtok egy része (talán nagyobb része).

1824-ben a Majoros Márton által indított végrehajtást, a „legnagyobb megaláztatást” még elkerülte Kazinczy [→ 11.10. Majoros-ügy], ahogy Berman próbálkozását is sikerült kivédenie 1828-ban [→ 11.8. Berman-ügy]. 1829. június 15-én azonban végrehajtás alá került a széphalmi birtok:

„Engem itt mindenemmel, házammal, embereimmel, földjeimmel, rétjeimmel és ingó 's ingatlan holmimmal exequálának, 's most mind azt arendában bírom, míg az Isten rá segít, hogy a' pénzt letehetem.”¹⁵

Kazinczy tehát bérlőként maradhatott Széphalmon, ahogy erről öccse, Kazinczy József is beszámolt Toldy Ferencnek 1833. december 18-i levelében:

¹² KAZINCZY, [Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.] = KAZINCZY 2015, 88.

¹³ VISZOTA 1904, 94–100.

¹⁴ SOMORJAI, *i. m.*, 19.

¹⁵ Kazinczy Ferenc – Guzmics Izidornak, 1829. július 7., KazLev, 21/5012, 71. (Vö. még: KazLev, 23/5914, Kazinczy Ferenc – Fáy Andrásnak, Széphalom, 1829. június 20., 387.)

„1829 Junius 15^{én} minden névvel nevezhető akkor a Bátyámnak még birtokában volt Ingtalan Birtoka, még a lakó Házát is oda értvén 9649. ftig 30. xrig exequáltatott.¹⁶ Az Exequens Bírónak interpositiójára¹⁷ Broskó az exequált minden vagyont az Capitalissának Interesse Sumájában¹⁸ a Bátyámnak Árendába adta 5. Esztendőre, de ezen Árendára ekkoráig egy xr sem fizettetett.”¹⁹

1830-ban Berman újra végrehajtókat hozott Széphalomra, de a tartozást végül – feltehetően – nem tábláztatta be a birtokra, hanem felkínálta megvételre a követelést Kazinczy sógorának, Török Józsefnek.

Az 1820-ban Jakubovics Izsáktól felvett 6000 váltóforintot sem fizették vissza Kazinczyék. A hitelező beperelte a Kazinczy házaspárt, és 1830. március 9-én meg is nyerte a pert az eperjesi kerületi táblabíróságon. A bíróság Kazinczy birtokait zároltatta, az erről szóló végzést megküldte az érintett vármegyéknek. Zemplén vármegye válaszából kiderül, hogy Kazinczyéknek ekkor (már) nincs zár alá vonható birtokuk a megyében, ám a leendő kázméri örökséget zárolták. [→ 11.9. Jakubovics-ügy]

Összességében az látszik, hogy Kazinczyt a kázméri per elhúzódása és az 1820-as években felvett kölcsönei sodorták hatalmas adósságba, majd csődbe. A Kazinczy házaspár az évtized végére súlyosan eladósodott, gazdaságilag tönkrement. Török Sophie 1842-es halála után Kazinczy gyermekei szegénységi bizonyítványt kértek és kaptak. Toldy Ferenc szerint Széphalomból a sok „elzálogolás” után alig 9000 váltóforintot érő rész maradt meg, de ezt is „exequáltatta” Broskó József [→ 11.11. Broskó-ügy]. E birtokrészt más elzalogosított részekkel együtt Kazinczy gyermekei vissza akarták váltani. 1855-ben még folyt a pereskedés, Toldy szerint ekkor a még „megnyerhető rész, a földes uraság megszűnte után is érhet még 20,000 pgőt”.²⁰ Az 1859-es Kazinczycentenárium ünnepségei felhívták a figyelmet a pusztuló Széphalomra. Ekkor kezdeményezte az Akadémia azt a közadakozást, amelynek célja a birtok megvétele, az épületek és a kert rendbetétele, illetve a leszármazottak támogatása volt. A gyűjtés jelentős összeget, 60 000 Ft-ot eredményezett; az egykori 190 hektár területű Kazinczy-birtok az Akadémia tulajdonába került. A mai *Emlékpark* 4,2 hektár.²¹

A Széphalom-projekt csődbe ment anyagi értelemben. A Széphalom-brand azonban megvalósult, ma napig él. E szempontból tehát siker Széphalom.

12.3. AZ EMLÉKHELY KIALAKULÁSA A 19. SZÁZADBAN

12.3.a. A ház lebontása, az Emléksarnok építése

1829. június 15-én a rendezetlen adósságok miatt végrehajtás alá került a széphalmi birtok, Kazinczyék bérlőként maradhattak otthonukban. A széphalmi birtokot tehát

¹⁶ exequál (lat.): végrehajt

¹⁷ interpositió (lat.): közbenjárás

¹⁸ az Capitalissának Interesse Sumájában: 'a tőkéje kamatának összegében'

¹⁹ [→ Dokumentumok/Kazinczy József levelei Toldy Ferencnek]

²⁰ ORBÁN 2007b, 38.

²¹ *Uo.*, 11.

Kazinczy már életében elvesztette. A legidősebb gyermek, Eugénia szerint elképesztő szegénységben éltek az utolsó években: „2–3 napig nem láttunk kenyeret”.²² Toldy Ferenc szerint sokszor csak azt ették, ami a konyhakertben termett, Kazinczy ezért legyengülten kapta el a kolerát. [→ Toldy Ferenc: Valami Kazinczy Ferenc életéhez K[azinczy] Gábor elbeszélése után]

Kazinczy halála után özvegye csak néhány évig tudott Széphalmon maradni, valamikor 1833 után és 1838 előtt ki kellett költöznie.²³

Lehetséges, hogy ezután is a településen maradt, de egy parasztházban, Toldy ugyanis ezt írta Guzmicsnak 1837. május 14-én: „a szegény özvegy szegény állapotban, egy parasztszobában teng, gondolom Széphalmon”.²⁴

Török Sophie 1842. február 14-én halt meg Nagyváradon Szepesy Annánál. Halála után szegénységi bizonyítványt kértek és kaptak gyermekei. 1842. december 21-én Zemplén vármegye a hivatalos irat kiadását így indokolta meg:

„köz tudomásunkra lenne, hogy ezen árvák Néhai Édes Atyjok a világi gazdálkodással semmit nem gondolva egész életét a tudományok művelésébe és így a Királyi Felség és Honna s a Köz jó előmozdításába töltötte le, annyira, hogy háza népe fenntartására tett kölcsönzések miatt végsőleg lakháza is bírói foglalat útján elvétellett, így később özvegye Szendrői Gróf Török Sónia élte utolsó napjaiban csak jó Atyafiai és Felebaráti segedelmekből nyerhette meg élelmét”.²⁵

Vahot Imre 1854-es visszaemlékezése szerint Kazinczy fia, Bálint megpróbálta „ezen jószágot nagybátyjától [vissza]váltani”, hogy a lakhelyet és a kertet megújítsa.²⁶ Kováts Dániel szerint egy másik fiú, Antonin vissza is váltott egy részt a nagybácsitól.²⁷ Annyi bizonyos, hogy a birtok (vagy annak egy része) Kazinczy egyetlen még élő testvérének, Józsefnek tulajdonában volt, de arra nincs adatunk, hogy a hitelezőktől hogyan és mikor került hozzá Széphalom. Sem a hitelezők, sem József nem költöztek be, hanem bérbe adták a birtokot. A kert és a ház lehangoló állapotba került az 1840-es 1850-es évekre. A Kazinczy fiúk nem sokat tehettek a szülői házért, a szüleik sírját őrző kertért.

Petőfi Sándor 1847-es verse és úti levelei közismertek: „Én voltam ott, láttam a pusztulás és feledés legszívzaggatóbb, legelkeserítőbb képét...”²⁸ Vahot már idézett leírása szerint a ház „most [...] juhakolul és magtárul használtatik; ablakai vályoggal rakván be, födele szalmával van kifoltozva”. Vagyis Kazinczy József nem csak a fogság alatt tartott/tartott juhokat Széphalmon... Arany Jánost ugyanaz az elkeserítő látvány fogadta 1855-ben, mint Petőfit tíz évvel korábban: még mindig zsidó haszonbérlők

²² PÁSZTOR 1979, 17.

²³ Török Sophie ugyanis 1833-ig Széphalomról keletkezett leveleit, de 1837. február 24-i levelében már Sátoraljaújhelyre kéri a válaszlevelet. A közbenső időszakról nincs ismert levele. (KAZINCZY FERENCNÉ 1986, 65–66.)

²⁴ Idézi Busa Margit: *uo.*, 22.

²⁵ MNL Sátoraljaújhely, IV. 1001/h. Loc. 353. Közli: HÖGYE 1990, 107–108.

²⁶ VAHOT 1854, 84–88. – Hosszabban idézi: KOVÁTS 2009, 126.

²⁷ KOVÁTS 2009, 106. (Sajnos a forrását nem közli.)

²⁸ PETŐFI 1956, 66.

lakják a házat, a Kazinczy család sírján pedig pulykák legelnek.²⁹ E leírások szerint rossz állapotban volt a zsindegyel és részben szalmával fedett tető, és a lakóépület sohasem készült el: Petőfi és Arany is két-három lakható szobáról írt.

A változás az 1859-es Kazinczy-centenárium ünnepségeihez köthető. Az országos megemlékezések felhívták a figyelmet az elhanyagolt Széphalomra. Az ünnepségsorozat egyúttal az önkényuralom elleni tiltakozás is volt. Ekkor kezdeményezte az Akadémia azt a közadakozást, amelynek célja a birtok megvétele, az épületek és a kert rendbetétele és a leszármazottak támogatása volt. A gyűjtés jelentős összeget, 60 000 forintot eredményezett.

Az évforduló eseményeiről több újságcikk is beszámolt, kiemelkedik ezek közül a *Vasárnapi Újság* széphalmi tudósítása Matolay Viktor tollából.³⁰ A szerző képet is közölt: *Széphalom (Kazinczy Ferencz háza és sírja)*.³¹ A kép 1859-ben vagy azelőtt készült, és azt maga a szerző mellékelte a cikkhez. A meg nem nevezett rajzoló távlati képet adott, mintegy igazolva Kazinczy elképzelését: festői látvány a nyílt mezők felett egy kis halmon lévő ház a zempléni hegyekkel a háta mögött. A rajz szerint nem nyúlik egyetlen fa koronája sem a ház fölé, nincs magas lombkoronájú fa. A ház és a sírkert vonalától az útig mező vagy szántó van. Egy vékony fás sáv mögött a hegyekig szántóként megművelt terület látható. Az egykori erdős Ligetnek és a megálmódott angolkertnek nyoma sincs. Matolay Viktor a cikke szerint jól ismerte a helyet:

„Sokszor látom én e vidéket, mert utam gyakran erre visz [...]. Tekintsük meg magát a képet, melyet leírásunkhoz mellékelünk. Messziről látni itt *Széphalomot*, [...] a ház, melyben lakott, s melyet végzetszerűleg soha be nem fejezett, ott áll, egy domb tetején, melynek csak szegélyét látszik képezni a kert. Ennek fái közt van a sír, – de a domb, pedig csak néhány vékás szántó föld, üresen áll. – Reményilem, a Kazinczy-alapítvány kezelőinek figyelmét ki nem kerülendő, s hogy azt, a házat el nem takaró gyér bokrokkal együtt a kerthez foglalandják, kiegészítésül a Széphalom nevezetnek. [...] [A ház] meszeletlen, [...] szalmával van fedve, s [...] görbül már fedele [...]”³²

A kép nem pontos: a ház jobb- és balszárnyán egy-egy ablakkal többet rajzolt, és a tetőt is magasabbra emelte Kazinczy rajzaihoz és Jakobey-festményekhez képest. A ház közvetlen közelében mindkét oldalon melléképületek látszódnak. Lényegében ugyanilyen fák nélküli környezetben ábrázolta a házat Jakobey Károly két ismert festménye 1859-ből.

²⁹ Arany János – Ercsey Sándornak, Nagykovács, 1855. október 19. = ARANY 1982, 313–314.

³⁰ MATOLAY 1860.

³¹ A kép nagy felbontásban: http://epa.oszk.hu/00000/00030/00306/pdf/VU-1860_07_02_01_08.pdf.

³² MATOLAY 1860, 17.

A ház országút felőli ábrázolása: Jakobey Károly festménye, 1859.

A képen³³ az országút felőli front közepén bejárati ajtó sejlik az árnyékolás miatt, pedig itt a valóságban ablak volt. Az út hátrakanyarodik a ház nyugati oldalához, az egyetlen ajtóhoz. Jakobey másik festménye a ház sírkert felőli képét adja.³⁴

1859 után Dessewffy Emil, az MTA elnöke intézkedett, hogy a birtokot megszeresse az Akadémia. A „köztulajdonba” került ház állapotát Matolay Viktor 1863-ban részletesen bemutatta ugyancsak a *Vasárnapi Újság*ban.³⁵ Itt az 1860-as cikkének illusztrációjával egybevágóan mutatta be Széphalom látványát:

„az országút felett vagy 80 ölnyire, eddig egy pár holdnyi szántóföld terül el, melynek végében van a kert, s ennek észak felé eső felében elől állott az épület. Homlokzata az országút és így kelet felé, bejárása a hegyek vagy is nyugat felé volt fordítva.”³⁶

Matolay 1863-as cikke a ház utolsó és az Emlékcsarnok tervezésének első stádiumában készült, ezért hosszabban idézünk tőle. A széphalmi ház 1862 végétől, már „fél év óta lerontva” állt, csak két szoba maradt meg belőle.³⁷ A lebontás okai nem egyértelműek:

„Ugy értesültem, s láttam is, miszerint a falak nem voltak eléggé szilárdak arra, hogy egy új tetőt melyre hitem szerint is szükség volt, elbírhattak volna [...]. [...] oly *szakértő vélemény előttünk nem fekszik*, mely kimondaná, hogy a régi falak meg nem állhattak, s az új fedelet meg nem bírhatták volna, s azoknak ha csak részbeni lebontásuk s újból állításuk szükséges leendett: ezeknél fogva csak egyben találhatunk megnyugvást, hogy

³³ A képet kiadta Kováts Dániel 2009-es könyvének borítólapján és 66. oldalán (KOVÁTS 2009).

³⁴ PIM KATALÓGUS 2010, 167. (MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 71.)

³⁵ MATOLAY 1863.

³⁶ *Uo.*, 210.

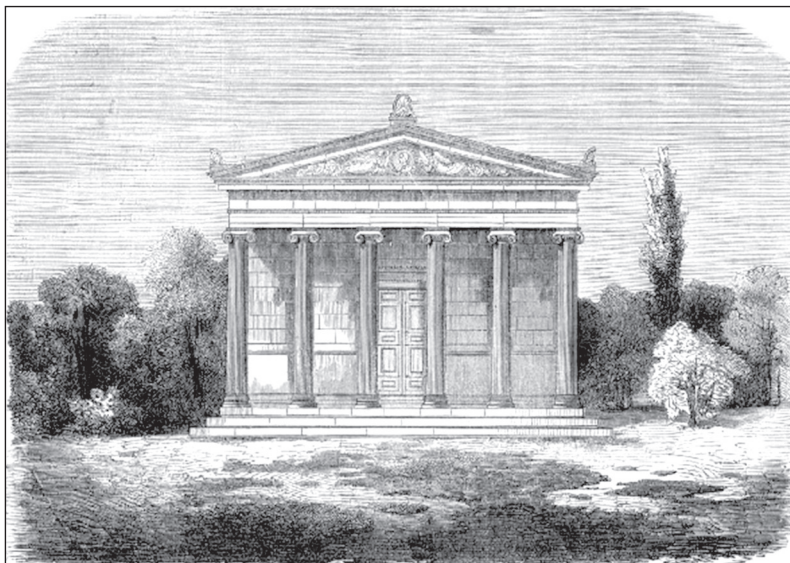
³⁷ A beszámoló eredetileg 1863. májusban jelent meg, tehát 1862 végén történhetett a bontás.

gr. Dessewffy Emil [...] nem egyezik vala bele, s nem határozza el azon falak lerontását, ha azoknak tarthatlanságáról tisztán meg nem győződik.³⁸

A falak állapotát Kazinczy egyik megjegyzése is magyarázhatja, miszerint az épület statikai állapotát biztosító „vaskapcsok, melyek a' falakat öszvevonták, ki voltak tördelve, 's el voltak lopdosva”³⁹

Matolay is úgy tudja, mint minden egyéb forrásunk: „[a] délnek fekvő, s az épületnek keresztül fekvő déli végét képező két szoba az, melyek egyike a nagy hazafi írószobája, másika pedig hálószobája volt. Ezen két szoba hagyatott meg, hogy más alakban s modorban megújittassék [...]”⁴⁰ Erre a két megmaradt szobára készült Ybl Miklós első Emlékcarnok-terve: „azon két szoba, mely meghagyatott, és melyeknek keleti és nyugati végébe oszlopcsarnok [...] van tervezve, maga a két szoba pedig, mivel jóformán össze van repedezve, külön falakkal körülövezve, s mintegy összetartva leend [...]”⁴¹

Ybl Miklós első terve szerint a megmaradt szobákra épülő Emlékcarnok keleti tájolású lett volna, vagyis az országút felé nézett volna a bejárata. Ez egybevág az 1863-as úrbéri térkép ábrázolásával is. A megépült Emlékcarnok viszont délkeletre néz, így bizonyos, hogy nem pontosan az eredeti ház alapjaira épült. Ybl *Vasárnapi Újság*-ban közölt tervének a homlokzati képe 6 oszlop szélességű.⁴²

Ybl Miklós 1. Emlékcarnok-terve, előlnézet, 1862–1863.

³⁸ MATOLAY 1863, 209–210. (Kiem. O. L.)

³⁹ KAZINCZY, *Szépbalom és házi dolgaim* = KAZINCZY 2009, 157.

⁴⁰ MATOLAY 1863, 210.

⁴¹ *Uo.*

⁴² *Uo.* – Vö.: <http://ybl.bparchiv.hu/elolnezet-nem-vegleges-valtozat>.

Ez az 1. terv nem valósult meg, egy jelentősen átdolgozott, kisebb méretre (4 oszlop szélesre) szabott 2. terv alapján épült meg az Emlékcsarnok.

„Ybl Miklós 1863-ban készítette az első tervet az emlékcarnokhoz. Az eredeti elképzelés az volt, hogy a Kazinczy-kúriát részben lebontják, két helyiségét, a költő háló- és dolgozószobáját azonban belefoglalják a tiszta klasszikus formákat idéző építménybe. [...] Az építkezéshez azonban egészen 1868-ig nem fogtak hozzá, s közben a Kazinczy-kúria teljesen elpusztult. Ekkor Szkalnitzky Antal és Koch Henrik társulása elvállalta a helyi építőmester által végzett kivitelezés felügyeletét. A megvalósított épület kisebb méretű, mint az 1863-as terv szerint lett volna. Ybl tervhagyatékában fennmaradt egy szignálatlan, datálatlan távlati kép, amely megegyezik a megvalósult épület főhomlokzati architektúrájával, ám egy alacsonyabb épületrész is feltűntet a hátsó oldalon. Ez azonban a megvalósult változatban elmaradt, amelyen a fő- és hátsó homlokzat kiképzése megegyezik. A kivitelezést valószínűleg csak 1873-ban fejezték be.”⁴³

E forrás szerint 1868-ra elpusztult a ház maradéka is. A *Vasárnapi Újság* cikke szerint 1867-ben még állt a két szoba, a szerző állítólag látta a „lerombolt s az elpusztulás legvégső pontján álló házat, egy elhagyatott belsőség közepén”.⁴⁴

További kutatást igényelne annak megválaszolása, hogy a széphalmi házat Ybl Miklós tervei miatt bontották-e le, vagy tényleg rogyadoztak a ház falai is, és így Ybl 1. terve mentette volna a menthetőt. Ez valószínűleg szemléleti kérdés is: felmerülhet-e a korban egy esztétikailag nem értékes épület megőrzése pusztán az egykori lakója iránti tiszteletből? Vajon mit tudtak volna kezdeni Magyarországon egy 400 m²-es házzal a múzeumok előtti korban? Az 1. terv észszerűnek tűnhet: a túl nagy épület 3/4-ét elbontani, a megmaradó, legjobb állapotú szobák falait pedig felhasználni. A terv megváltoztatását nem indokolhatja önmagában az, hogy „[idő]közben a Kazinczy-kúria teljesen elpusztult”, a ház kőfalait ugyanis bármikor vissza lehetett volna építeni. A kisebb Emlékcsarnok bizonyára olcsóbb volt. Az eredeti falaktól megszabadulva, az épületet a kivitelezők el tudták forgatni az eredeti 1. tervhez képest.

12.3.b. Az Akadémia korai kerttervei és a valóság

A ma látható kertet 1859 után tervezte meg az Akadémia. Addigra az egykori, részben megvalósult díszkertnek nyoma sem volt. A képi ábrázolások szerint egy vékony fás sáv húzódott a ház és a sírkert vonalában.⁴⁵ Matolay Viktor szerint 1863-ra már létezett egy kertterv:

„Ezen kert megújítása és átalakítása iránt is van már egy tervezet, a mely azon eszméből indul ki, hogy az egész majdnem köröskörül teljesen sűrű facsoportozattal legyen körülvéve, belül szabadon s igen kevés és rendetlen facsoportozatokkal; a tervező ugy-

⁴³ Kemény Mária összefoglalója az Ybl-archívumban: <http://ybl.bparchiv.hu/temak/kazinczyferenc-emlekcarnok-szephalom>. – Ugyanitt megnézhetőek az Emlékcsarnok tervei.

⁴⁴ NAGYIDAY 1867, 327.

⁴⁵ L. Jakobey Károly festményei (PIM KATALÓGUS 2010, 167.) és MATOLAY 1860 (21. melléklet).

látszik azt kívánta előállítani, hogy egy erdőben képzelje magát a látogató – elzárva a többi világtól, s annak közepében, tágas nyílásban, egyedül a kegyeletes emlékek szemléletébe merülhessen [...].⁴⁶

Tíz évig azonban semmi sem történt a kerttel. 1872-ben Matolay a zempléni közgyűlésen indítványozta a Kazinczy-alapot kezelő Akadémia felszólítását egy bizottság létrehozására, mert „ezen kертté alakítás mégcsak megkezdve sincs”.⁴⁷ Zemplén vármegye tehát levelet írt az Akadémiának, hiszen nem volt joghatósága az abaúji Széphalom területén intézkedni. Arany János akadémiai főtitkár és Csengery Antal másodelnök válaszleveléből kiderült, hogy a Kazinczy-alap gazdátlan maradt: az Akadémia valójában nem kezelője az alapítványnak, az alapítvány létrehozói – az egykori akadémiai elnök Dessewffy Emil is – pedig időközben meghaltak. Arany és Csengery azonban „kötelességének tartja az ügy tisztázását, rendezését folytatni és bevégezni”.⁴⁸

A Magyar Nyelv Múzeumában található meg az Akadémia Széphalomra vonatkozó gazdasági levelezése az 1920–30-as évekből. Ebből kiderül, hogy kb. 800 db fenyőfát ültettek 1929 őszén az északi határra, amelyek 1936-ban még megvannak, de száradnak; ugyanekkor 5 db öreg borovi fenyő is száradozik. 1929-ben kifagyott egy öreg tiszafa és az összes borostyán. Ebben az időszakban készültek el a járdák, az országút melletti kerítés, a kút, a vízvezeték, az emlékcsernokkal szembeni szökőkút, a virágház, a pince és a kertészház is. Ezen építményekről több rajz, tervrajz és költségvetés is található e gyűjteményben.

Az Akadémia azonban rossz gazda volt, mert Pestről nehezen tudta ellenőrizni a birtokot. Ezt tanúsítják Dudás Kálmán műszaki tanácsos MTA-nak (Voinovich Géza főtitkárnak) írt helyszíni jelentései. A levélgyűjteményben két jelentést találtunk. Az első egy fogalmazvány, amely 1934. június 16-én kelt:

„A parkot gondozatlanul találtam. A fák a száraz galyaktól megtisztítva nincsenek. A mauzoleum előtti tér ló trágyás, szemetes volt. A park fái közül több fának kivágását észleltem. A sirokhöz vezető és gyertyán fával szegélyezett út sepreten itt is sok a kivágott fa. A szökő kútban ismét ráktenyésztés folyik, a víz csirkebélből szennyes. A kertész kis árokásás útján a bajt megszüntethetné mert ezen a helyen a fák gyökereitől kidőlnek. – A gyümölcsös kert hernyós, gondozatlan. A kertésznek csak a menyét találtam otthon, mert a kertész és családja az Ujhelyben vásárolt szőlőjében munkálkodott. – [...] A burgonya pincére [...] megjegyzem, hogy az építmény maga annyira primitív falazással készült annak idején, hogy avval foglalkozni és erre költekezni helyén valónak nem láttam.”

A második 1937. május 27-én kelt:

„A park több évtizedes mintegy 15 m magasságú 10–32 [...] 84 db puhafa szű által fertőzött, [...] kiszáradt fenyőt (abból 1/3-a kiszáradt, kergét vesztett állapotban) olvastam össze. 1 db nagy koronájú nyárfa is kiszáradt. – A kiszáradt fenyők egy részénél a lombágakat egészen a fa koronájáig lefűrészelve találtam. Ezeket elmondás szerint a vi-

⁴⁶ MATOLAY 1863, 210.

⁴⁷ Az indítvány szövegét közli: HÖGYE 1990, 115.

⁴⁸ A levélváltást közli: *uo.*, 115–118.

rágház fűtésére használták. [...] A park lombfái egyébként az elhalt ágaktól megtisztítva nincsenek. [...] Az utak a mauzoleom körül gazosak, a fű magasra nőtt, helyenként kaszálják. – Az utak gyomolását és a fenyő tobozok szedését (tüzelőül) két elmebajos aszony végzi. [...] A *virágház* behorpadt tetővel és elkorhadt orom szegélydeszkával sérült állapotban van. A falai vizesek a víz elöntötte tavasszal az épületet. [...] A földdel átfedett kőboltozatos burgonya pincében magasan állott a talajvíz. [...] A vízmedence pereme a vízszínétől felmegkopadozott, sérült. – A medence víze piszkos. [...] A virágdíszítés a park körül szegényes, a régi állapothoz képest. [...] Az északi oldalon [...] drótfontos kerítések rozsdásodnak [...].⁴⁹

* * *

A széphalmi birtok története számos tanulsággal jár. Kazinczy papírra vetett tervei színvonalukban, racionalitásukban és szépségükben lenyűgözőek. E terveket a szerencsétlenségek és váratlan események sorozata szinte végzettszerűen akadályozta meg: a tanfelügyelői állás elvesztése, a gazdag házasság meghiúsulása, a fogság, a regmeci birtokközpont elvesztése, a családi veszekedések, a perek és adósságok. E történetek mindegyikében volt egy-egy apróság, egy pillanat, amikor eldőlt, hogy jó vagy rossz irányba sodródik-e tovább Kazinczy élettörténete. A széphalmi birtok térben és időben megdőbbszerűen hű vetülete Kazinczy sorseseeményeinek. Még a halála utáni történetek is szinte tapinthatók e földdarabon. A 19. század második felének álságos kultuszeseményei egy romba dűlő épület előtt zajlottak. Kazinczy emlékoszlopát felújították, de közben legszentebb emléke, a gyermeke sírja eltűnt hosszú évekre.

12.4. HOL NYUGSZIK TÖRÖK SOPHIE?

Kazinczy Ferencné Török Sophie a széphalmi sírkertben, férje és első gyermeke, az egyéves korában elhunyt Iphigenie mellett nyugszik. Ezt már 1806-ban, a gyermekük temetésekor elhatározták a szülők:

„[Iphigenie] Megholt 18d. Aug. Kázmérrt. – Még akkor nap írtam a’ Kassai Püspöknek, hogy kertemnek azt az eggy nyomát, a’ hová a’ gyermek temettetni fog, engedje felszenteltetni, ’s megengedte. Ott fekszik, itt Széphalmon, sírban, nem kriptában. *Jobbja ’s balja mellett én és Sophie fogunk fekünni.* Harang és ének nélkül tettük földbe. A’ Plebánus csak halkal végzette-el a’ mit tőle tiszte kívánt.”⁵⁰

A közös síron hosszú ideig nem szerepelt a gyermek neve, ezt az elmúlt években pótolták a széphalmi *Emlékpark* gondozói.⁵¹ Így a jelenlegi sírfeliraton Kazinczy Ferenc, Török Sophie és Iphigenie neve is olvasható. A kislány temetéséről Kazinczy

⁴⁹ Mindkét levelet a széphalmi Magyar Nyelv Múzeumában őrzik.

⁵⁰ KazLev, 4/978, Kazinczy Ferenc – Kis Jánosnak, Széphalom, 1806. augusztus 24., 277. [Kiem. O. L.]

⁵¹ Kováts Dániel monográfiájában még a régi sírkő fotója látható, amelyen csak Kazinczy Ferenc és Török Sophie (Zsófia) neve olvasható: KOVÁTS 2009, 118.

több helyen is írt, és Kazinczy temetése is viszonylag jól dokumentált, ismert a felsőregmeci és mikóházi református eklézsia temetési anyakönyvének másolata is.⁵²

Török Sophie haláláról és nyughelyéről a *Kazinczy Lajos honvéd-tábornok élete (Írta ő maga aradvári fogságában 1849. szept. 1-től október 24-ig.)*⁵³ című szöveg tudósít:

„E közben kapok én [azaz Kazinczy Lajos] egy stafétát, amelyben írja nekem az én jó anyám, hogy ő igen nagy betegen fekszik Nagy-Váradon, tehát menjek hozzá, mert érzi, hogy nem sokáig fog élni. Ennélfogva én el is utaztam rögtön oda és csak annyira emlékezem, hogy még egy pár szót tudtam vele szólni és azután elhunyt az én karjaim között. Elhunyt, anélkül, hogy tőlem bucsut vehetett volna és engem megcsókolhatott volna. Az a Báró *Szepesy* kisasszony, akinél elhalt, engemet igen szívesen látott és nekem azt az ajánlatot tette, hogy a temetést ő fogja elvégeztetni, de megboldogult anyám nekem mindig azt írta, hogy ha meghal, vitessem *Széphalomra* és úgy temettessem oda, amint azt az én atyám még életében meghagyta. Egyik oldalán a kis *Iphigeniának* ő és a másikon az anyám fekdüjjenek. Ezt akartam tehát én is és ottan Váradon csináltattam neki egy jó erős diófa koporsót és azt egy nagy ferschlóba tétettem és azután az én tisztí szolgámat, akit magammal vittem, előre elküldtem *Széphalomra* egy levéllel, a szegény anyám teteit pedig egy fogadott fuvarossal és a Báró *Szepesy* egy gazdatisztjével elküldtem szintén oda, akik a sok utba csak tizedik napon értek oda, úgy hogy szegény anyám tetemei már meg is szagosodtak, pedig akkor igen hideg idő volt.”⁵⁴

E szövegrészlet fontosságára Pásztor Emil figyelte fel először az *Adatok Kazinczy Ferencné Török Zsófia haláláról*⁵⁵ című közleményében. A napló hitelességét azonban nem sokkal később ő maga is kétségbe vonta a Kazinczy Lajosról írt könyvében.⁵⁶ Itt számos érvet sorolt fel amellet, hogy e napló hamisítvány, és valójában a szövegközlő Becske Bálint (Kazinczy Ferenc unokája) a szerző. Jellemző érve, hogy Haynau nem lehetett Aradon akkor, amikor a szöveg szerint ott volt, illetve hogy a kéziratot nem mutatta be soha Becske.

Pásztor arra is rávilágított, hogy a hamisítás tényét immár száz éve, 1922-ben rögzítette Harsányi István sárospataki főkönyvtáros. A nagykönyvtárban található folyóirat példányára, Becske Bálint szövegközlése elé ezt írta:

„Ezt az életírást Becske B. maga írta, ilyen életírása Kazinczy Lajosnak soha nem volt. Hamisítvány tehát az egész, első betűtől az utolsóig. Emődy László barátom előadása után jegyzem ezt ide, aki elmondta, hogy Becske, az ő apósa, a Kazinczy Ferencz iránti hódoló tiszteletből írta az egész »Életírást«. Becske élete végén (†1912) már szellemi defectusban szenvedt. Spatak, 1922. V. 10. Harsányi István főktnok.”⁵⁷

⁵² Újabb közlése: *uo.*, 117.

⁵³ BECSKE 1906, 25–34, 95–98, 155–160, 309–320.

⁵⁴ *Uo.*, 157.

⁵⁵ PÁSZTOR 1975, 194.

⁵⁶ PÁSZTOR 1979, 29.

⁵⁷ Idézi PÁSZTOR 1979, 163; a kiadványt közzétevő Arcanum éppen ezt a példányt használta, így e sorok itt is olvashatók: https://adt.arcanum.com/hu/view/AdalekokZemplenVarmegyeTorteneteh_ez_11.

Végső soron Pásztor Emil a szövegközlést ismeretlen szövegek, szóbeli közlések és kitalációk egyvelegének ítélte, és, mint ilyet, hiteltelen forrásnak, amelynek a szerzője valójában Becske Bálint volt. 2015-ben Békési Gábor éppen Török Sophie haláláról szólva utalt arra, hogy a Becske-szöveg egy „jószándékú” hamisítvány.⁵⁸ Ugyanígy vélekedik a 2018-ban megjelent legújabb Kazinczy Lajosról szóló könyv szerzője is. Solymosi József „koholmány”-nak ítéli e naplót: többek között azt nehezményezi, hogy tábornokként szerepelteti Kazinczy Lajost, noha ő „csak” ezredes volt.⁵⁹

Török Sophie haláláról és temetéséről szóló ismereteink kétségbevonhatóak, ha kizárólag e szövegre épülnek.⁶⁰ Másrészt viszont, ha az adatforrás hamisítvány is, még nem biztos, hogy minden adata hamis. A fent említett Emődy László azt írta saját naplójában a Becske-féle szövegről, hogy „[i]gaz is van benne, mese is”,⁶¹ hiszen Becske Bálint Kazinczy Ferenc unokája volt, szülei, Becske Lajos és Kazinczy Iphigenia (e néven a második Kazinczy Ferenc lányai közül) gyakran vendégül látták Kazinczy Lajost. A fiktív naplót a történet szerint Kazinczy Lajos 1849-ben írta az aradi várőr-tönben, és innen küldte el Kazinczy Iphigeniának egy „tót katona” által. Ez a katona, Rochom Pál valóban létezett, és a Becske család cselédje lett.⁶²

A „napló” szerint Török Sophie 1842. február 14-én halt meg Nagyváradon.⁶³ Ez az adat helyes: Kazinczy Eugénia írta Toldy Ferenchez, hogy „Szegény Anyam Februarius 14diken halt meg.”⁶⁴ Az is adatolható, hogy Kazinczy Lajos valószínűleg Magyarországon lehetett anyja halálakor: 1841. december 6-án kelt levelében arról írt Török Sophie-nak, hogy „azt hiszem, hogy januárban átölelhetlek Benneteket”.⁶⁵

A „napló” szerint Kazinczy Lajos – szülei akaratának megfelelően – elküldte Szépalomra eltemettetni anyja holttestét, ahová az 10 nap múlva érkezett meg.⁶⁶ Török Sophie római katolikus volt, Szépalom pedig az egri főegyházmegyéhez tartozó Sátoraljaújhely filiája volt.⁶⁷ Valóban találunk a sátoraljaújhelyi római katolikus anyakönyvben olyan temetést, amely az egyik filiában – Hosszúlázon – történt,⁶⁸ de az 1842-i bejegyzések között nem található meg Török Sophie neve.⁶⁹ És nincs sem a sátoraljaújhelyi református anyakönyvben, sem a közeli mikóháziban, sem Alsó- és Felsőregmecen.

⁵⁸ BÉKÉSI 2015, 91.

⁵⁹ SOLYMOZI 2018, 19.

⁶⁰ A hagyomány erejét nem törte meg a forrást érő kritika: „Az özvegy, Török Sophie utolsó óráiról a legkisebb fia, Lajos tudósít bennünket.” (KOVÁTS, 122.)

⁶¹ Emődy visszaemlékezését idézi: PÁSZTOR 1979, 164.

⁶² PÁSZTOR 1979, 165.

⁶³ BECSKE 1906, 156–157.

⁶⁴ Idézi: CZIFRA 2013, 61.

⁶⁵ SOLYMOZI 2018, 115. – Solymosi a levelet Z. Szabó László kiadása nyomán magyar fordításban közli: KAZINCZY Lajos 1990, 57.

⁶⁶ BECSKE 1906, 156–157.

⁶⁷ <https://adatbazisokononline.mnl.gov.hu/adatbazis/mikrofilm-anyakonyvek/adatlap/29738>.

⁶⁸ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS64-FD5G?i=187&cat=41762>.

⁶⁹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-CS64-FD2V?i=197&cat=41762>.

Mielőtt felmerülne a gyanú, hogy Török Sophie-t Becske Bálint igazságérzete és fikciója juttatta csak el Széphalomra, térjünk vissza Nagyváradra. A nagyváradi katolikus anyakönyv 1842. februári 14-i elhalálozási bejegyzése ez:⁷⁰

Év, Nap.	A meghaltnak, és eltemetésnek neve, és családneve.	Életkor, születési helye, lakóhelye.	Életkor, születési helye, lakóhelye.	Bejegyzés, a halál oka, és a temetés helye.	Temetés, a halál oka, és a temetés helye.
1842. febr. 14.	Török Sophie	Néhai Kazinczy Ferencnek özvegye, született Abaúj V. Megye Kázmér helységben, és lakott N. Váradon.	61 év.	Tüdősorvadás.	A' haldoklók szentségével ellátta P. Füle Pál Capucinus. A' Nemzetiségi sírbolt Kázméron. A' beáldást a háznál végezte Treletzky József segédpap.

A nagyváradi katolikus anyakönyv

Azaz: „Krisztus Urunk’ születése után 1842^{dik} Év. / Téliutó [=február] 14^{én} meghalt, ’s ugyanaznap orvosi bizony[ítvánnyal] a’ Nemzetiségi Sírboltba elszállítattott. / Méltóságos Szendrői Gróf Török ’Sofia. / Néhai Kazinczy Ferencznek Özvegye. Született Abaúj V. Megye’ Kázmér helységében, ’s lakott N. Várad[on]. / 61 év. / Tüdősorvadás. / A’ haldoklók szentségével ellátta P. Füle Pál Capucinus. / A’ Nemzetiségi sírbolt Kázméron. A’ beáldást a háznál végezte Treletzky József segédpap.”

A „napló” főbb állításait alátámasztja ez az irat. Török Sophie valóban ott és akkor halt meg, ahogy a szöveg írja, és valóban elszállították a holttestet. De nem Széphalomra, hanem a családi sírboltba, Nagykázmérra.

A nagykázméri római katolikus temetési anyakönyvben⁷¹ valóban megtalálható Török Sophie temetése:

Év, Nap.	Eltemetett	Eltemetési hely	Életkor	Temetés	Temetés helye
1842. febr. 14.	Török Sophie	Néhai Kazinczy Ferencnek özvegye, született Abaúj V. Megye Kázmér helységében, és lakott N. Váradon.	61 év.	Tüdősorvadás.	A' haldoklók szentségével ellátta P. Füle Pál Capucinus. A' Nemzetiségi sírbolt Kázméron. A' beáldást a háznál végezte Treletzky József segédpap.

A nagykázméri római katolikus anyakönyv

⁷⁰ <http://erdelygen.uw.hu/forrasok.php>. (Vö. ORBÁN 2023–2024, 252.)

⁷¹ <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-9R7W-39?i=74&cc=1554443&cat=768828>.

Azaz: „25^{dike} Februarius / T. Keresztényi Albert Úr ideigleni helyetes / Nagyságos G. Török Zsófia Asszony Tekintetes Kazinczy Ferencz elmaradott özvegye / R[ómai] C[atolicus] / [szentségekkal] ellátva / 62. éves / Földes ur / [eltakarítás helye] Kis Bányatska”

A dátum napjának első száma nehezen olvasható, de a napi kelet 25-eként rekonstruálható, tehát valóban 10-11 nap volt az út Nagyváradról, ahogy azt a Becske-szöveg állítja. De a legfontosabb, hogy az eltemetés helye Kisbányácska, azaz Széphalom. Vagyis a „napló” ezen elbeszélésének főbb állításai dokumentumokkal igazolhatók, és kijelenthető, hogy Török Sophie Széphalmon van eltemetve.

12.5. A VALÓSÁG SIVATAGA

Részlet egy meg nem jelent újságcikkből, melyet Torday Ede írt:

„Beküldetett a Pesti Naplóba május 25 1858.⁷²

Igénytelen szózat.

Hol a tiszai gőzös Csapnál Ungmegyében kiköt, nyugot felé zöld erdőn keresztül Szürte helységébe visz az út, s ott a reformatus egyház közelében van egy szegény zselérlak, düledékes, kerítetlen s egy leégett száraz malom romjaival, egy pusztaság s szomorúság jelképeit hirdető, s e lakban ki lakik?... Kazinczy Thalia özvegy Hrabovszky Sándorné négy gyermekkel s két unokával együtt, kik száraz kenyeren tengődnek,⁷³ ha van, sáros időben mezitláb járnak, gyarló testüket a kegyelem rongyaival fődik s husvét napján⁷⁴ is fekete vasárnapot ülnek... s ki ezen Kazinczy Thalia? a nagy Kazinczy Ferenc leánya.”⁷⁵

---

⁷² A megadott helyen nem jelent meg.

⁷³ kenyeren <élődnek> tengődnek,

⁷⁴ husvét <vasár>napján

⁷⁵ MTA KIK M. Ir. Lev. 4r 121. [szám nélkül].

Függelék: dokumentumok

ALSÓ REGMETZI TELKEKNEK LAISTROMA

Eredeti dokumentum: Kazinczy Ferenc autográf kézirata: MTA KIK, RUI 4r 261, 306–319.

Megjelenés: KOVÁTS 2008. (részlet)

Kazinczy
Andrásnak esztendő nélkül,
Józsefnek 1756ban, és
Ferencnek 1794ben
tett
Jegyzéseik,
Alsó Regmec eránt.

Alsó Regmetzi Telkeknek Laistroma.

Írásaink között két rendbeli Laistrom találatik; az egyiket írta Kazinczy András, Péternek fija, Dánielnek atyja, dátum nélkül. A' másikat Kazinczy József, Dánielnek fija, 1756ban, Májusnak 20dikánn. Én ezt a' két Jegyzést szóról szóra, minden változtatás nélkül írom-le, utánna vetvén tulajdon jegyzéseimet. Alsó Regmetzenn, December havának másodikán, 1794.

Kazinci Ferenc [mpr.]

Kazinci András jegyzései.	Kazinczy József jegyzései.
<p>----- Alsó Regmetzenn. 1. A' kertbeli¹ két ház hely Nemes hely volt, de az <i>Nagy Mihályi</i> részre való.</p>	<p>----- Anno 1756. 20. May Alsó Redmeczi Sessiókat a' régi idvezült Nagy Atyám Uram laistroma szerint investigálván Halmádi András Gazdá- val, találtam következőképen et quidem: (itt szóról szóra le van írva az a' két sor, a' mit én is szóról szóra írtam- le a' Kazinci András jegyzéseiből ezen papirosnak szomszéd oldalán) Most mi bírjuk, a' kin az régi kőfal állott, és most újabb épület tétetik rajta.</p>

¹ [Bizonytalan olvasat.]

Az én Jegyzésem.

Az, a' ki, Ujhelyből jöven, Felső Regmetz felé megyen, Alsó Regmetzre beérvén jobb kézre legelébb is egy régi roskadó félben való viskót talál; mellette Ujhely felé egy kis szilvás és Csörgő felé egy nem nagy veteményes kert vagyon; 's benne most 1794ben Kracsó Mihály zsellér lakik. Ennekelőtte ott Ihnát nevezetű Kondás lakott, de kihölt, 's maradéki elszéledtek. — — Túl a' Kracsó Mihály veteményes kertjén lakik egy más viskóban Halmágyi István két ökrös zsellér. Az Atyja Halmágyi András is itt lakott. — Ugyan ezenn az udvaron Felső Regmetz felé áll egy régi kőház. Valaha ez felház volt, úgy, hogy az alsó kőház felett a' szobák fából voltak építve. Benne utóljára Tusai² lakott. Dőlő forma állapotra jutván a' felső fasor, 's az alsó kőfalak is gyengülvén, az Atyám Kazinczy József a' felső sort lehordatta, és belőle benn a' kertbenn egy kertészházat csináltatott; redvesedni kezdvén itt a' fenyő gerendák (mert a' fasor mind abból állott) ezt a' kertészházat az Anyám Bossányi Zsuzsánna 1789ben vagy 90ben elhányatta, és a' kertész a' megnevezett kőházba szállította, melly azon idő alatt, míg a' kertész a' kertben lakott, töltház szolgáltatót tett. Sőt IIdik József³ alatt Templomit is.

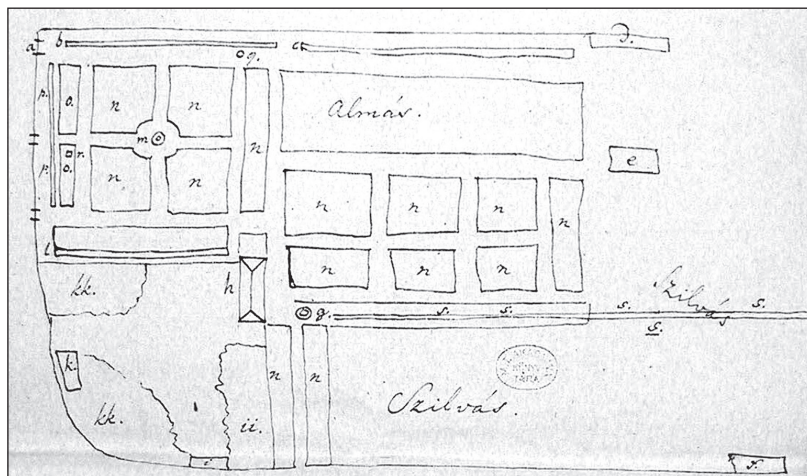
Ezen kis udvarnak háta megett, és szomszédságában Felső Regmetz felé, virágos gyümölcsös és szilvás kertünk vagyon; mellyet ebbe a' rendbe az Atyám K. József hozott. De hogy annak előtte is kert volt itt, hihető azon nagy körtvély fából, melly a' fagyalspallér mellett áll. Hasonló régiségűnek látszik az a' vén alma fa is, mellyen bótzmány és sóvári alma terem közel a' somspallérhoz a' kert elején.

A' megnevezett épületekenn kívül még egy aszaló van a' kertbenn; ezt is az atyám K. József építette; egy méhes, egy kút, és egy árok, a' kúttól szinté a' rétekig.

A' kút régi; mellette valaha egy pályinka házat építetett K. Dániel nagy atyám. Felállításá estzendőbbe került, melly azt mutatja hogy a' gazdasággal sokat nem gondolt, és még inkább azt, hogy nem lakván Regmecenn, sőt itt igen ritkán fordúlván-meg, adminisztráló Tiszteji ezt a' jószágot csak bitanglolták.

Az árok az Anyámnak Bossányi Zsuzsánnának munkája. Azért ásatott, hogy a' kert földje, melly most vad vizes, általa javúljon.

Nagyobb világosság' okaért és a' maradékok' kedvéért ide festem a' telek mostani formáját szabad kézzel.

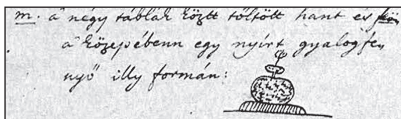

² [A keresztnévnek hely van kihagyva.]

³ Sőt József [A „IIdik” sor fölé írt beszúrás.]

Magyarázatok

- a. Kapu az útszáról a' kertbe.
- b. fagyalspallér.
- c. megyspallér; a' végiben a' méhes mellett meleg ágyak.
- d. méhes.
- e. kertészház volt.
- f. aszaló.
- g. kút orgonával sűrűn beültetve.
- h. Tusai háza; azután töltőház; most kertészház. Alatta zöldségnek való pincék vannak.
- i. Halmágyi István háza. ii. kertje.
- k. Krácskó' háza. *kk.* kertje.
- l. mogyoró spallér.
- m. a' négy táblák között töltött hant és a' közepében egy nyírt gyalogfenyő illy formán:

- n. zöldségnek készült táblák, gyümölcsfákkal körülültetve.
- o. eper tábla.
- p. somfa spallér.
- q. a' vén körtvélyfa.
- r. bótzmány és sovári almákat termő vén fa.
- s. árok.

Horváth Ferenc hetvenegynehány esztős gazdája az Anyámnak azt mondja, hogy éppen az útsza szélén, és így talám ott, a' hol a' Krácskó háza most áll, még egy nagy felházat ért. A' háznak alatta volt a' bejárás az udvarra, és az udvarról osztán fel a' felső sorra gradicsokon jártak.

Kazinczy András' jegyz. ---	Kazinczy József jegyz. ---
2. Mellette Fekete Iván, alias Korecskó, a' Nagy Mihályi részre.	Most mi bírjuk; Lovász lakik rajta.

Ezenn a' telken, most 1794ben, egy ide Zebeignyőből Zempl. Vármegyéből származott öreg ember Bobkó⁴ lakik. Annakelőtte lakott itt egy Kázmérből jött Peticzkó nevű ember; ez előtt pedig az Anyám megözevgyülése táján Konventziós Vincellér Kassai János.

3. Tót Márton, alias Kulinics. Keczer Menyhért részére való.	Most mi bírjuk; Gocs, a' Pásztor, lakik rajta.
--	--

⁴ [Hely van kihagyva a keresztnévnek.]

1794ben is Gocs György lakik, atyja Gocs István után, négy ökrös egész telkes urbariális gazda.

4. Mellette kettő egymás ⁵ mellett, Almádi és Kovács, Kazincy részre való.	Most mi bírjuk; senki sem lakik rajta.
---	--

1794ben a' Gocs György szomszédságában lakik Halmágyi János, ugyan csak Jánosnak fija, a' ki az Atyám idejében ült már ezen telekre. Addig pusztán állott.

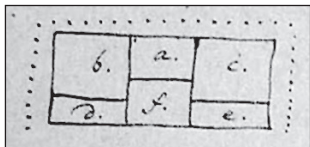
A' másik pusztá telket az Anyám ültette-bé már özvegységében. Most Gazdája Laczkó János lakik rajta, elébb Maczkó nevű Mikóházi, és ezelőtt ismét Titkó Kolbási ember lakott rajta.

K. András jegyzései. ---	K. József jegyzései. ---
5. Kettő ismét Besztercei; Vasko és Bunda.	Most Daczó bírja.

Daczó Pál Uram Felső Regmetzen 1774ben hólt-meg. Nem volt soha felesége. Utánna succedált Daczó József, Daczó Ferentznek, a' ki Pálnak testvér bátyja volt, fija. Ez a' Daczó József Erdélyben Sepsi Szent Györgyön éppen a' Moldva Ország szélén lakván, alkalmatlannak tartotta ezen Jóság bírását, 's arendába adta azt Rolly Józsefnek, a' ki akkor Felső Regmetzen lakott, és a' Desőffy Ferentz által Szirmay Tamásra devolválódott Komjáti Just bírta, nyólcz esztendőre. Pósa István Datzó Józsefnek Prókátora, elmúlván ez a' nyóltz esztendő, árenda színe alatt, de a' mint közönségesen tartattatik zálogban, a' Daczó Pál bírtokát Daczó Józseftől megvette, és ezen megvételre Rátkay István barátját és Prókátor társát magához vonta. Így most 1794ben ez a' két Alsó Regmetzi telek Pósa István és Rátkay István által bíratattik. Nem lakik rajta senki, sőt ház sincs a' telken, mert az a' ház, a' mit itten Tamás (igaz névvel Orosz Tamás) ez előtt mintegy hatvan esztendővel épített volt, az ő meghalálózása után egészen elpusztult és lerokadt. Most a' telket arendában bírja Csörgőn lakozó Szűcs mesterember, Hideg András.

6. Azon túl Keczer Menyhért major ház helye.	Most Hericz Uram lakik rajta.
--	-------------------------------

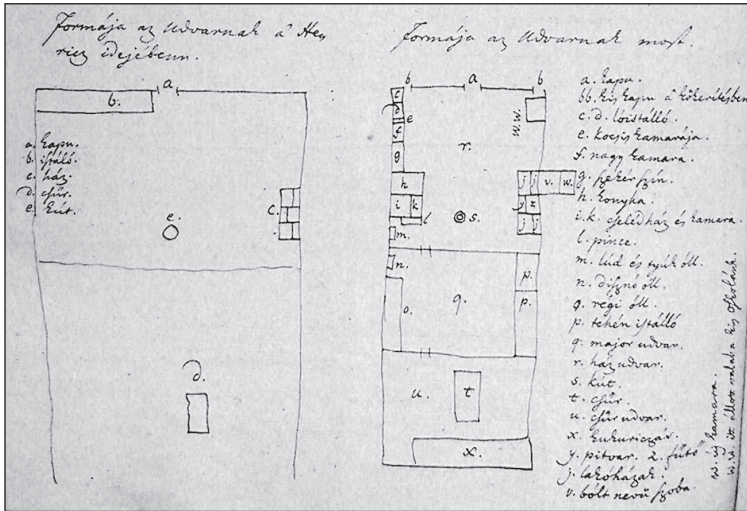
Midőn ez a' házhely és a' Hericz Alsó Regmetzi Portzója Kazinczy József Atyámra által-szállott, következő épületek állottak rajta: 1.) Az útsza' mentébenn a' kapu mellett egy dőlő forma lóistálló fából és paticsból, szalmával befedve. 2. A' ház, a' mellyben Hericz lakott, egy része a' kémény alatt kőből, a' több része rövott fából, körülte folyosó, fedele bikkzsindely. Ez még most is áll, de ki töldva. Mert midőn Hericz lakott benne, a' ház formája ez vala:

a. pitvar.
b. c. d. e. lakóházak.
f. konyha.

⁵ Mellette egymás [A „kettő” sor fölé írt beszúrás.]

3.) A' csűr, fából, szalmával béfedve, felette alacsony, és igen szűk. A' kerítés sövény volt. Most 1794ben következő épületek állanak ezen az udvaronn. 1.) Maga a' ház. A' Hericz idejében állott épülethez az Atyám egy boltozott szobát épített, mellyen rajta maradtott a' *bólt* név. Ehhez ismét az Anyám, 1792ben megégvén háza' teteje, ⁶ elnehezedvén a' konyha mellett lévő kamarába járkálásra, egy kis kamarát hasonlóképpen kőből és bé boltozva. – 2.) A' konyha, cselédházzal, kamarával és pincével; kőből. Az Atyám építette. 3.) A' lóistálló, fából, szekérszínnel és nagy kamarával. Az Anyám építette. 4.) A' majorban, az az, a' ház és konyha 's csűr között egy hosszú sor tehénistállót fából, tapasszal, zszindely alatt. 5.) Ezzel által ellenbenn egy roskadó óll áll. – 6.) A' csűr, kőből, az anyám építette.

Formája az Udvarnak a' Hericz idejében.

- a. kapu.
- b. istálló.
- c. ház.
- d. csűr.
- e. kút.

Formája az Udvarnak most.

- a. kapu.
- bb. kis kapu a' kőkerítésben.
- c. d. lóistálló.
- e. kocsis kamarája.
- f. nagy kamara.
- g. szekér szín.
- h. konyha.
- i. k. cselédház és kamara.
- l. pince.
- m. lúd és tyúk óll.
- n. disznó óll.

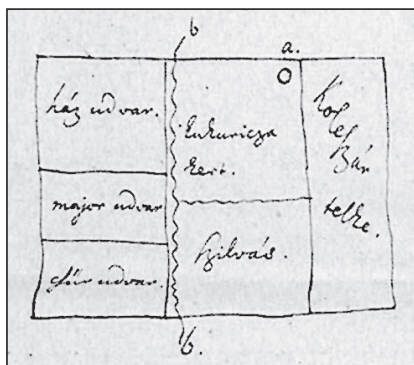
⁶ teteje, <eg> 's

- o. régi óll.
- p. tehén istálló.
- q. major udvar.
- r. ház udvar.
- s. kút.
- t. csűr.
- u. csűr udvar.
- x. kukuriczás.
- y. pitvar. z. fűtő.
- j. lakóházak.
- v. bólt nevű szoba.
- w. új kamara.
- w. w. itt állott valaha a kis oskolánk.

K. András' jegyz.	K. József jegyz.
7. Ruzska Miklós, N. Mihályi részre.	Most Hericz Uram bírja.
8. Ruzska István, N. Mihályi részre.	Most Hericz Uram bírja.
9. Varga Mihály, N. Mihályi részre.	Most Hericz Uram bírja.

Az én Jegyzésem.

A' még életben lévő embereknek vallások szerint a' Hericz háza megett egy árkon folyt-le az eső és hó víz, és a' mellett volt a' Mikóháza felől jövő út le a' rétekre. Túl ezen, most kukuriczás kert vagyon, szintén a' Kerékjártó azaz Koleszár telkéig, és ennek épen szomszédjában az uraság jégverme illy formán:

[A rajzon: ház udvar. major udvar. csűr udvar. kukuricza kert. szilvás. Koleszár telke.]

a. jégverem.

b. az árok, mellyet az Anyám ásott illy mélyre, annakelőtte csak természetes gödri volt.

Minden környüállás azt mutatja, hogy ez a' három telek lett ezzé a' kukuriczás és szilvás kертté.

10. Kupás N. Mihályi részre. 11. Possay László Kazinczy részre.	Most mi bírjuk, Kerékjártó lakik ott. 11. Most miénk, Kerékjártó bírja 1/2.
--	--

Ez a két darab egygyé vált, és most Koleszár az az Kerékjártó András lakik rajta; annelölte testvér bátyja Koleszár az az Kerékjártó Pál, a ki még életben van és sub N^o Conscriptiois Andrea Kazincianae lakik;⁷ ez elözt ismét atyjok Kerékjártó Márton bírta.

12. Lácza, Szinnye, részre.	Most Hericz Uram, bírja, holott nincs feltéve a' Camerális Conscriptióbann. ⁸
-----------------------------	--

Most pusztakertecske. 1794ben Asszonyámnak feleséges inasa bírja.

K. András jegyz. ---	K. József jegyz. ---
13. Vlaszati alias Pupilics Péter. Keczer Menyhért részre.	Most Hericz Uram bírja, Bdunyák lakik rajta.

Bdunyák Ferkóné bírja 1794ben. A' férje is itt lakott. Házokba belé ütött az istennyila, 's megégett. Az Anyám e' helyébe újat építetett, a' Liget alatt lévő pályinkaház fájából.

14. Stophán alias Hány János Keczer Menyhért részre.	Most Hericz Uram bírja; Varga Mihály lakik rajta. Nincs a' Camerális Conscriptióbann.
--	---

1794ben Hornyák András bírja. Ez elözt Mladzentzó János; annelölte Varga.

15. Ivanyiga András, Szinnye, részre.	Dni Hericz, Vorosila ül rajta.
---------------------------------------	--------------------------------

Most is Vorosila. Az az, a' Vorosila leányát elvett, és ez után Vorosilának succedált, s Vorosilának bérált Bdunyák Ferenc.

16. Halász Tamás, alias Béres György, Szinnye, részre.	Domini Hericz, Labancz János ül rajta.
--	--

⁷ [A „lakik;” elözt hely van kihagyva.]

⁸ feltéve a' <Conscriptióban.> Camerális Conscriptióbann.

Labancz után űlt rajta Ferdinánd nevezetű Kazinczyak' Gazdája; ennek viskója egészen le-roskadván valami Csizmadia új házat épített; megvette tőle Haloncsák, a' ki most is rajta lakik.

17. Molnár János Nemes Ember.

Most mi bírjuk megszerezvén.

Molnár János azt a' fiskalitást, melly annakutánna Hericznek conferáltatott, denunciálta, és ezen denunciatio által jutalmúl nyerte ezt a' telket. Az egész telek idővel rólok reánk szállott által; rész szerint zálogképpen, rész szerint pedig cserében, melly csere ezen teleknek helyébe Rimaszécsi Mólnár Istvánnak Vágási Portziókat adta; mellyből az erdő és egyéb jus kedvéért csupán csak egy bizonytalan részt tartottunk-meg. Kocsi Andrásné, született Csapó Erzsébet, ezen Mólnár Jánosnak maradéka, a' maga részét kiváltotta. De barátságos eggyet-értés által úgy ejtődött a' dolog, hogy nem ennek a' teleknek, hanem annak a' felét kapta, a' mellyen most, ve-jével Galgótzai Zsigmonddal lakik. Ez magyarázza-meg, hogy van az, hogy ámbár Kocsiné az őtet illető részt kivette, az egész telek még is kezünknel vagyon.

18. Kecskés János, Szinnyei részre.

Domini Hericz, Huszovszki űl rajta.

1794. Huszovszki János űl rajta, a' ki testvér öccse a' most élő, és sub n° 19. lakó Györgynek.

19. Koszti, Szinnyei részére.

Domini Hericz, Huszóvszki űl rajta; nincs a' Conscriptióban.

1794. Huszovszki György űl rajta.

20. Szinnyei Kúria.

Domini Hericz, Mladzentzó Fer. űl rajta, nincs a' Conscriptióban.

1794. Mladzentzó András. Mladzentzók előtt Lesnyák lakott itt.

21. Fekete János, Szinnyei része.

Domini Hericz; a' Cselédnek adja; non est in conscriptione.

22. Kukoly, Szinnyei részre.

Domini Hericz.

23. Labancz András alias Orosz Pál. Szinnyei részre.	Domini Hericz; Labancz János úl rajta.
--	--

1794ben is Labancz.

-----

24. Thamás, alias Polyák János. Szinnyei részre.	Domini Hericz.
--	----------------

-----

25. Egy puszta telek vagyon; fele Kazinczi részre, fele Nagy Mihályira.	Most mi bírjuk; hanem két esztdeje hogy a' Hericz cselédjei kezdték bitangolni, hogy puszta.
---	--

-----

26. Csonka Márton. Szinnyei részre.	Domini Hericz.
-------------------------------------	----------------

-----

27. Sándor Mihály, Kazinczi részre.	Domini V.Comitis Desöffy.
-------------------------------------	---------------------------

A' még életben lévők, nevezetesen Gazdánk Felső Regmetzi születésű, és szintén megöregüléséig Daczó Pál Urnál⁹ gazdáskodott Horváth Ferentz is, azt vallják egy szájjal, hogy Alsó Regmetzen VIszán Desöffy Ferenc más telket nem bírt, hanem azt, a' melly 1723ban Xbr. 16dikán Kazinczi András által Pintér Mártonnak 70. M[agyar][orin]tban [eladta.]¹⁰ Galambos nevű puszta teleknek nevezetik. Ezt Pintér Martonné 1738ban 7^a Aug. eladta ugyan annyiban Brezinai Erzsébethnek, Hericz Mártonnénak. Erről deriváltatott Desöffi Ferencre. Dezsöffi Ferentzől Kazinczy József pernélkül visszaváltotta a' Hericz által elfertonosított rétekkal.

Most 1794ben felét a' teleknek bírja Kocsi András Nemes ember özvegye. Lásd a' N° 17.re tett jegyzéseimet; felén pedig Truchán nevű Kazmérből jött ember lakik, az ott maga által tavaly épült házbann.

-----

28. Labancz János, alias Disznó Lukács. Szinnyei részre.	Most mi bírjuk; Gocs lakik rajta.
--	-----------------------------------

1794ben Huszóvszki János lakik rajta.

-----

⁹ Urnak [Átírással javítva.]

¹⁰ [A hiányos mondat emendálva.]

29. Gombos István, Kazincié.	Ki nem tanulhattam.
------------------------------	---------------------

1794ben Pusztá; Csisnyai János zsellér bírja.
1801.ben lakik rajta Markovics Gyurka.¹¹

30. Pillancs János, Szinnyei rész.	Domini Hericz.
------------------------------------	----------------

1794. Kása nevű ember lakik rajta.

31. Márton András, Kazincié.	Mi bírjuk; Kurucz Jacko ¹² űl rajta.
------------------------------	---

1794ben Velejtei nevű ember; előtte Kassai nevű ember; ez előtt ismét Kurucz András, és Mihály testvérek.

32. Csubín, alias Szemián, Keczer Menyhért részére.	Miénk; ugyan Kurucz Jaczkó bírja, mivel pusztá.
---	---

1794ben Vojkó; Kazinczy Dániel idejében Bozsik bírta, de akkor is pusztán. K. József idejében pedig a' falusi Pásztor; 's érette urdolgázott. Háza nem hosszában vólt rajta, mint a' más házak, hanem a' telek előtt az útszán.

33. Pillancs Mihály, Nagy Mihályi részre.	Domini Hericz.
---	----------------

1794ben Hornyák Mihály. Az előtt Mlaczenczó Mihály¹³ lakott rajta.
NB. Ez közt és a' Tinkó telke közt sub N° 37. van egy pusztá, Hericzé.

34. Harsányi, Kazinci részre.	Miénk, de pusztá.
-------------------------------	-------------------

¹¹ [Ez a sor más tintával, de Kazinczy kézírása szintén.]

¹² Ja[.]ko [Átírással javítva.]

¹³ Mlaczenczó <András> Mihály

35. Mladzencó, alias Christóf János; Nagy Mihályi rész.	Domini Hericz.
---	----------------

---

36. Csurma Nagy Mihályi részre.	Domini Hericz.
---------------------------------	----------------

---

37. Pacsata, alias Nagy István, Nagy Mihályi részre	Miénk, Timkó ül rajta.
---	------------------------

1794ben is Timkó; az atyja is ott űlt. – NB. Ez közt és a' N° 33. közt van egy pusztá, Hericzé.

---

38. Simkó, Nagy Mihályi részre.	Miénk; Laczkó ül rajta.
---------------------------------	-------------------------

1794. Csisnyai János; az atyja előtt Laczkó nevű.

---

39. Dohány Pál, alias Markó János, NMihályi részre.	Domini Hericz.
---	----------------

1794ben Márkó. Az előtt pusztá; de Zsírosóvkának neveztetik a' telek.

---

40. Zsenkó, alias Hegedűs Mihály. Nagy Mihályi részre.	Domini Hericz.
--	----------------

1794. Pusztán bírja Timkó György. Valaha Leskó Jánosnak egy rossz háza volt rajta.

---

41. Szöllősi István, Kazincy részre.	Miénk; Kisnyai ül rajta.
--------------------------------------	--------------------------

1794. Csisnyai György ül ott. Előtte az atyja űlt, Csisnyai Petró, a' ki nyilván fja volt az itt megnevezett Kisnyainak.

---

42. Ivánkó, alias Kis János; Nagy Mihályi részre.	Miénk; Kurucz Miska ül rajta.
---	-------------------------------

1794ben Koleszár Pál, Bíró; őelőtte pedig Kurucz Miska.

43. Brunyák, alias Laczkó János, N. Mihályi részre.	Domini Hericz.
---	----------------

1794ben Bodnár Márton nevű Kovács mester ember, mert Bdunyák János rossz ember zsel-lérségre jutott.

44. Dési János, Kazincy részre.	Most miénk; Sándor csinál rajta házat.
---------------------------------	--

1794ben Harangozó, vagy Takács Andr. Az előtt Koleszár Mihály; az előtt pedig Sándor.

45. Morvai, N.Mihályi részre.	Domini Hericz non est in Conscriptione.
-------------------------------	---

1794ben Egy Csismadia, György¹⁴ Nagy Idai fi. – A' házat egészen az Anyám állította.

46. Bunyitai, NMihályi részre.	Domini Hericz.
--------------------------------	----------------

47. Korcsma ház hely, Keczer Menyhért részre.	Domini Hericz.
---	----------------

Most is Korcsma. A' kútat és pincét mi csináltattuk.

Itt van az út Mikóházára; a' falu közepén cigányház áll, hátrább pedig Mikóháza felé Pásztorház épül.

¹⁴ [A „Csismadia,” és a „György” között hely van kihagyva a családnévnek.]

Kazinczy József¹⁵ ezt írja itt:

„Ettől fogvást a' mi Majorunkig mind Hericz Ur bírja, ki a' cseléd usuálja.”

48. Vontroba János, Keczer Menyhért részére.
49. Kupás Mihály, N. Mihályi részre.
50. Kovács Ferencz, alias Hacsin Jakab.
Keczer Menyhért részére.
51. Lengyel János, NMihályi részre.
52. Kerekgyártó Angyal, NMihályi részre.
53. Jakab Varga N.Mihályi részre.
54. Török János, alias Vacsora Péter, N.
Mihályi részre.
55. Kassai Bíró. NMihályi részre.

Kazinci András Uram Udvara,¹⁶
ahhoz 9 1/2 sessio.

NMihályi István Kuriájához
21 1/2 Colonicalis Sessió.

Néhai Keczer Menyhért részére az
majorral 9 sessio.

Szinnyei részre a' majorral N^o
13. sessio.

Besztercei 2. Sessio.

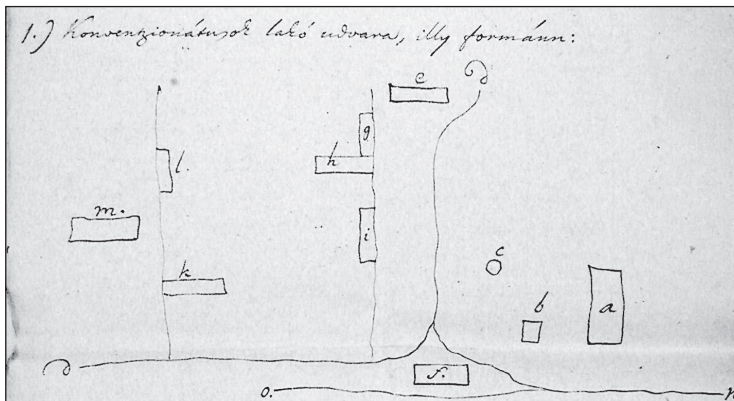
Mólnár Jánosé 1.

Kazinczy József itt semmi jegyzést nem
tett.¹⁷

[Nota. Ez a' 22. Sessio tsak kvartalis, és
így 5 1/2 egész Sessio a' mint a' Cameralis
Conscriptióból kitetszik.¹⁸]

1794ben a' Mikóházára menő útonn innen a' falunak alsó végéig ezek a telkek állanak.

1.) Konventzionátusok lakó udvara, illy formánn:

¹⁵ József [Az ékezethiba törléssel javítva.]

¹⁶ [E szerint nem Kazinczy András írta e sorokat, de talán az ő megbízásából készült a feljegyzés.]

¹⁷ [Ez a sor függőlegesen elforgatva.]

¹⁸ [A Keczer Menyhérte és Szinnyeire vonatkozó sorok mellé írt „Nota” nem Kazinczy Ferenc kézírása.]

Magyarázat

a. Korcsmaház sub N° 47. b. pince. c. kút.

d. út, Mikóháza felé.

e. Most épülő Pásztorház.

f. Czigány és néha vártaház.

g. Kocsis Gyurkának leroszkodó háza.

h. Az ő ez idén épült új háza. Mindene az Anyámé benne.¹⁹

i. Takács Mizsu háza.

k. Szakács és Kerülő háza.

l. Bdunyák Jankó háza.

m. Leskó Mihály háza és telke.

n. Felső Regmecre vivő út.

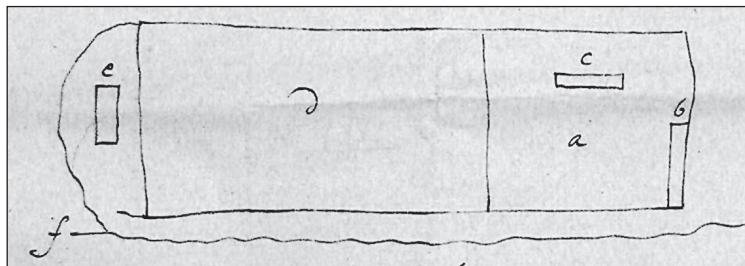
o. Ujhelyi út.

2.) Leskó Mihály telke, Hericz részre való.

3.) Ragyás János telke, Hericzé. A' házat rajta Ragyás János csinálta; a' fa az Anyámé.²⁰

4.) Puszta, Zsellérek bírják.

5.) Kazinczy major és Dánielnek szálló háza. Én még értem ottan alacsony faházát, mellynek helyébe az Anyám özvegy korában építette még a' mostani sorházat. Ennek szomszédjában Ujhely felé volt szilvása és csűri Dánielnek. A' csűr el van hányva, a' szilvás meg van, 's kaposztás kertnek is szolgál. Ez az udvar így állott valaha.

Magyarázat

a. Udvar.

b. Kazinczy Dániel háza.

c. Istálló, de régen el van hányva,

d. szilvás.

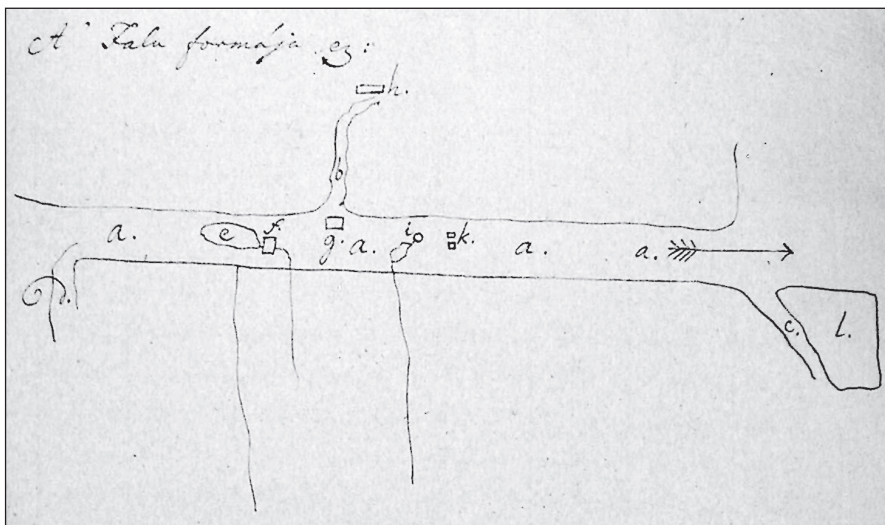
e. csűr

f. Ujhelyi út Felső Regmeczről.

¹⁹ [Ez a mondat talán későbbi bejegyzés, de Kazinczy kézírása.]

²⁰ [Ez a mondat Kazinczy későbbi bejegyzése.]

A' Falu formája ez:

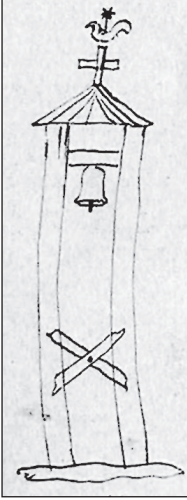

- a. a. a. a. nagy útsza Felső Regmec felé.
b. Kis útsza Mikóháza felé.
c. út Legenye felé a' rétekenn.
d. út Csörgő felé a' rétekenn.
e. tó, melly a' Leskó háza előtt gyűl az esővízből, 's a' Halmágyi István telkén megyen-le.
f. híd²¹ a' tó felett.
g. Czigány és vártaház.
h. Pásztorház.
i. kút; előtte pocsaly, melly az udvarház megett fut-le.
k. Harangláb, mellyről alább bővebben.
l. Temető.

HARANGLÁB.

Talám 1782ben, 83ban, legfeljebb 84ben történt, hogy a' régi harangláb ledőlván az Anyám egy újat állított. Tartván tőle a' Kázméri Plébánus, hogy ha azt nem a' falusiak, hanem az Uraság fogja felállítani, rajta nem lesz kereszt, 's míg az Anyám a' Bártfai fürdőben múltatott, egy otromba haranglábot felállított, 's keresztet tétetett felibe. Az Anyám haza jött, meglátta a' goromba formájú haranglábót, elhányatta azt, újat állítatott a' régi' helyénn, 's minthogy a' harang minden vallásbeli lakosoknak szolgál, egy keresztet tétetett reá, de kakassal; illy formán:

²¹f. <...> híd

A' Plébánus panaszt tett a' Vármegyénél; de kiszűlvén az az Invesztigátzióból, hogy a' harang Protesztáns földes Úré volt, tudnillik Tusaié, úgymint a' kinek háza' filegoriájánn állott mindaddig, míg az le nem roskadott; 's osztán az úzus is azt bizonyítván, hogy minden vallásbeliekeknek szolgál, a' kakas annyival inkább hagyattatott-meg a' kereszt felett, mivel az a' Katholikusoknál nem példátlan dolog; úgymint a' kinknél a' Kapucínusok keresztjein mindég kakas is vagyon. A' Gyűlésen a' dévaj Kálvinisták azt mondották, hogy a' Kálvinista kakas megkukurikolta a' Pápista keresztet.

Egyéberánt csak azt jegyzem-fel még, hogy hiteles Öregek, nevezetesen egy 1768. körül itt szolgált igen vén Kertész, 's egy²² igen vén Legenyei Asszony azt állították,²³ hogy a' hol most ez a' kukurikoló kakas áll, ott régenten egy Kálvinista Templom állott. Csak fából volt építve. Horváth Ferenc Gazdánk, a' ki több 70. esztdősnél, már azt nem érte; de hogy igen is volt itt Kálv. Templom, azt hallotta. Meglehet hogy ennek Prédikátorától vette nevezetét az a' rét a' Liget alatt mellyet még most is PAP RÉTJÉNEK hívnak.

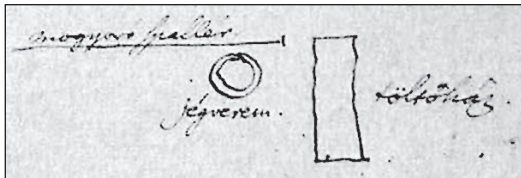
Az Urbárium béhozatt 1774benn.
Geometrice felmértetett 1775ben.
Szőlők fogattattak 1759benn.

Széphalom, Január. 16dikán, 1807.

Végig futván Regmeczen a' Nagy Gábor Úr által dolgozott Regestrumot, tapasztaltam, hogy holmi, a' minék megléte felől még igen jól emlékezem, nincs meg a' Regestrumban; 's ez arra emlékeztetett, hogy a' szegény Atyám a' *bolt*-nak nevezett szobában a' falba csináltatott a' familia levelei számára egy almariomot, 's abban sok levél összesenyvedt, egy jó rakást pedig a' magokat oda vett egerek öszve morzsáltak, minekelőtte azt észre venék. – Ezt legalább tudnunk szükséges, ha a' tudás a' dolgot helyre nem hozhatja is; és egyedül e' végből jegyzem-fel itt.

2^{or}) A' Hericz és Péchy executiója 1801ben Novemberben véghez menvén, az Anyám a' töltház mellett jégvermet ásatott. Valamelly régi épület' fundamentom falára akadtunk ottan, mellynek otléte felől senki semmit nem tudott, 's sok szekér követ hánytunk-ki a' jégverem kedvéért csinált gödörből.

K. F.

[mogyoróspallér; jégverem; töltőház.]

²² Kertész, egy [Az „s” sor felé írt javítás.]

²³ állítj[...], [Atírás.]

ZÁLOGLEVELEK: ALSÓREGMEC

Eredeti dokumentumok:

Záloglevél: Alsóregmec, 1790. április 24., visszaváltás: 1801. november 6.

Eredeti irat, több kéz írása: MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 183., 2. tétel. 1. f., fekete viaszpecséttel.

Záloglevél: Alsóregmec, 1790. május 25., visszaváltás: 1801. november 6.

Eredeti irat, több kéz írása: MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 183., 1. tétel. 1. f., fekete viaszpecséttel.

Záloglevél: Alsóregmec, 1800. június 24., visszaváltás: 1801. november 6.

Eredeti irat, több kéz írása: MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 183., 4. tétel. 1. f.

Megjelenés: ORBÁN 2017a.

Záloglevél: Alsóregmec, 1790. április 24., visszaváltás: 1801. november 6.

A mely 2 darab Rétemet Zelvai János Uram birt a felső réteken engetem Nemes Szatmári József Uramnak 100 az az Száz Vft. 10 esztendőre melyet a ki váltáskor tartozom le teni Ő kigyelme is jó szomszéttságal veni Sig A Regmez 24 Ap. 1790

Arva Bossányi Susánna

[Idáig Bossányi Zsuzsanna autográf írása; az aláírás alatt hitelesítő fekete viaszpecsét és egy idegen kézzel nehézkesen írt, tintafoltos aláírás:]

[.]arame [..] Vágo

[A lap túloldalán ifj. Kazinczy József kezével:]

1801. d. 6^a 9^{br}. kifizettem

Záloglevél: Alsóregmec, 1790. május 25., visszaváltás: 1801. november 6.

Ezen Levelemmel engetem it az A Regmezi határba lévő két darab Rétemet Nagy Toronyán Lakos Latnyitski Andrásnak 120 Vft birni 10 egész esztendeig mely sumát el jüvén a tiz esztendő le tévén magam vagy maradekom tartozik minden per patvar nélkül ki ereszteni a Rét az melyet Bodnár Péterné Aszonyomtul ezen esztendőben váltattam ki Sig A Regmez 25. Maÿ. 1790

Arva Bossanyi Susánna

Anno 1790. Die 25. Maÿ

[Idáig Bossányi Zsuzsanna autográf írása; az aláírás alatt fekete viaszpecsét; a lap túloldalán ifj. Kazinczy József kezével:]

1801. d. 6^a 9^{br}. kifizettem

Záloglevél: Alsóregmec, 1800. június 24., visszaváltás: 1801. november 6.

Ezen Levelem melet engetem Legenyei Lakos Sándor Györgynek azon két darabka Fertonos Rétemet hasznalni melyet most leg közeleb Kotsi József Uram birt 50 az az ötven Rft. melyet ha kezemhez veni akarnék az 50 az az ötven Rft. le teni tartozom magam is Maradékomban is Sándor György valamint edig minden esztendőbe 10 garas Fertont fog irete fizetni Sig A Regmez 24 Jun. 1800

Arva Bossányi Susánna [mpr.]

[Idáig Bossányi Zsuzsanna autográf írása; az aláírás előtt és alatt ifj. Kazinczy József kezével:]

1800. die 29^a Junii a Fertont meg hozta
Kazinczy József.

[A lap túloldalán szintén ifj. Kazinczy József kezével:]

1801. Nov. 6kán kifizettem

AZ 1813-AS OSZTÁLYLEVÉL

Eredeti dokumentum: a péchújfalusi Péchy család levéltárában található, azonosítatlan kézzel írt, eredeti pecsétekkel és aláírásokkal hitelesített példány: *Kazinczy Ferenc, 1759–1831, író perében hozott határozat a hét K. testvér birtokosztálya [kézirattári cím]*, MNL OL, P 2257-290.-2.-a-2, (raktári egység száma: P 2257_54).

Megjelenése: CENTGRAF 1978; HÖGYE 2005.

Megjegyzés: Centgraf Károly és Hőgye István kiadásainak szövegforrása szintén a péchújfalusi Péchy család levéltárából származik, és szintén azonosítatlan kéz írás: MNL OL, P 536. A már megjelent és a most közölt szöveg egyaránt pecsétekkel és aláírásokkal hitelesített példány, ám mégis számtalan helyen eltérnek, de nemcsak a helyesírásukban, hanem a személynevekben és számokban (ez lábjegyzetben jelezve) is. Összességében a most közölt példány a pontosabb. Lényeges, hogy a jelen szöveg a pénzegységet az elején rénes forintban adta meg, míg a másik forrás csak forintot írt, ami 1813-ban akár váltóforintnak is érthető. A korábbi szövegközlések számos helyen hibásan írták át a latin szakszavakat (pl. clarificatio helyett clasificatio; falcidiana helyett faleidiana; exscindál helyett exsendiál stb.). Hőgye nem ismerte Centgraf kiadását, két helyen is sorokat hagyott ki, és nem közölte a dokumentum utolsó bekezdését.

[A hét Kazinczy testvér 1813-as birtokosztálya]

Alólis meg irandó hét Testvérek u. m. Kazinczy Ferencz, Kazinczy Dienes, Kazinczy Juliánna D. Dercseny Jánosné, Kazinczy Klára, Krajnyik²⁴ Josefné, Kazinczy Susánna Özvegy Péchy Sándorné, Kazinczy Josef, és Kazinczy Miklos: adjuk tudtokra mind a mostaniaknak, mind a Jövendőbélieknek: hogy néhai Kedves édes Anyánk Nagy Ugróczy Bossányi Bossányi Susánna, néhai Kazinczy Josef édes Attyánknak Özvegye, a' múlt 1812. esztendőben November

²⁴ Klára, <Ruszkai> Krajnyik

14^{dik} napján, itt ÉrSemjénben meg halván, ámbár halála után Testamentoma találtatott, mint hogy mind azáltal mi közöttünk azon Testamentom iránt sok kérdések és nehézségek adtak elő magokat, el annyira, hogy December 18^{dik} napján 1812. esztendőben kénytelenek voltunk a közöttünk fenn forgó kérdések el intézése végett magunk által választott Birákban compromittálni; és az azok által rendelt Terminusra, az az Martzius 20^{dik} napjára rész szerént személyly szerént, magunk; rész szerént pedig Törvényes Plenipotentiariussaink által, itt ÉrSemjénben öszveis gyűltünk.

Meg gondolván mindazáltal azt, hogy ha ezen Osztálybeli dolgunk Perrel intéződnek el; az húzamosss üdöt kívánna, és abból reánk nézve kár és zűrzavar következne; meg gondolván pedig kiváltképpen aztis, hogy az által az Attyafiságoss szeretet, és egyesség, mellynek fenn tartását, Fő Törvényünknek tartjuk, könnyen fel bomólhatna; vagy legg alább meg gyengülhetne: mind ezeknek el háritására, egy akarattal meg egyeztünk abban: hogy félre tévén édes Anyánknak Testamentomát, és attól minnyajan el állván, két kedves Attyánkfiainak, u. m. V. Palatinus Méltóságoss Pechujffalusi Péchy Imre, és Tekéntetes Kapolcsi Domokos Lőrincz Uraknak közbenjárása, és Cooperatioja által, az Osztály közöttünk attyafiságoss és barátságoss úton, végbe menjen: e' következő Principiumok szerént:

1° A' Leány Ágon lévő három Testvérek, Férjfi Testvérjeik iránt vonszó igaz attyafüi szeretettől indittatván: és meg lévén arról győztetve, hogy a Férjfi Testvéreknek, azon residen[tionalis], vagy respective Curialis házakra, mellyekben rész szerént eddig is laktak; u. m. Ferencznek a Széphalmira; Dihenesnek a Néhai Bossanyi János ÉrSemjéni Curiájára; Josefnek az A. Regmeczire; Miklosnak pedig, az ÉrSemjéni Bossanyi Ferenczére, mellyben édes Anyánkis holta napjáig lakott; nem csak gazdaságok folytatása; hanem Lakásokra nézveis szükségek vagon: ezen 4. Curialis helyeket, minden most azokon találtató épülletekkel együtt, említett 4. Férjfi Testvéreiknek Osztálybeli részeken kívül, és minden Imputatio nélkül által engedik; olly hozzá tétellel, mindazáltal, hogy a' Leány Testvéreknekis hasonló Cathegoriajú, és amennyire lehet, extensiojú Curialis helyek, exscindaltassanak; és ha ne talántán ezekenis valamely épületek volnának: azoknak árra, ne hetünkre nézve, hanem csak az három Leány Testvér között bonificáltasson. Ha pedig a Leány Testvéreknek egy vagy más helyen, akár extensiojára, akár kvalitássára nézve, kissebb vagy csekélyebb Curialis helyek adodnának; azok azon Férjfi Testvér által, kinek Curialis helye, ultra proportionem, vagy nagyobb, vagy jobb lenne; ha Curialis Fundussal lehet ugyan: in aequivalenti, ha pedig az nem lehetne; Szántó, vagy Kaszálló Földel in duplo bonificáltasson.

2° Tekéntetbe vévén, mi hat Testvérek azt, hogy hetedik Testvérünk, Miklós legg ifiabb, és kívánván iránta jó indulatunkat, szeretetünket bizonyítani; előre meg egyezünk abban, hogy mivel nékie eddig más Lakása nem lévén, kénytelenített Pásztón kölcséggess épületet tétetni magának, mellyet már most akármellyiknekis közzüllünk általvenni és kifizetni terheess volna; tehát a Semjéni ratajához nékie adattasson, a Pásztói rész Jozság; és csak annyiban potóltasson, az más adjustatióra hagyott Jozságból; amennyiben még az Ó Semjéni és Pásztói Ratajához valamely potolás kívántatnék. Ezen felül pedig, által engedjük nékie Rátáján felül Kojj Hellységében, azon egész rész Jozságot, mellyet néhai édes Anyánk, néhai Nagy Réti Darvass Imre Battyánktol zálogképpen aquiráltt. Által engedjük pedig, még ezen kívül édes Anyánknak utazó Kocsiját, ött Lóval 's szerszámmal együtt.

3° Mind néhai édes Anyánk, mind mag nélkül meg hóltt néhai Testvérünk Obester Kazinczy László halála után némelly Terhek maradtak; mellyek itten sub NB. NB.²⁵

²⁵ [A csatolmányra felhívó N[ota]B[ene] jel a lap szélén megismételve.]

adnectáltattnak. Ezekre nézveis tehát, meg egyezünk abban: hogy azon terhek, amelyben apendens fructusokból telik; azokból, amelyre pedig, nem; azon épületek árrából, melyek az alább meg teendő Osztály szerént, egyiknek, vagy másiknak rátájában fognak juttani; cum imputatione, mind a hetünk által egy formán fiztessenek. Nem értendő mindazáltal ide, az Osztály alá vett Jozzágnak a 1^a Januarii, valo proventus; mint-hogy azt, mindenik közzüllünk a maga Osztály[á]ban²⁶ obvenialandó rátájára nézve, a 1^a Januarii a[nni]. c[urrentis]. maga részére fogja percipialni.

4° József Testvérünk azon tekintetből; hogy a Regmeczi Curiával néki adodtak bonificatio nélkül, legg nagyobb extensiojű, és legg többet érő épületek, olly Declaratiot tévén, hogy azon felül, amit a terhekből rátaja után fizetni tartozik; önként való indultájából még 400. Rforintban kívánt concurrálni. Ezen ajánlása ugyan, mi általunk Testvérei által köszönettel el fogadtatik; úgy mind az által: hogy ezen 400 Rforint ne a terhek kifizetésére fordittasson; hanem inkább néhai édes Anyyánknak előttünk túdvalévó akaratajához képest, adodjon ebből Krajnyik Amalia Hugunknak ugyan 250. a Ferencz Bátyyánk Eugenia Leányának 150. Rforint.

5° Meg egyezünk pedig abbanis; és meg határozzuk előre; hogy Nemes Abaujj Vármegyében ugyan, A: Regmecz; a Széphalmi Praediummal, Nemes Bihar Vármegyében pedig, ÉrSemjén designáltassanak pro capite bonorum, olly formán; hogy valamint már az első pont szerént, két Férjfi Testvérünknek ugyan amott; más Kettőnek pedig, itt; a Curialis Fundusok designaltattak: ugy a 3. Leány Testvéreknis; a mint ezen két Corpusnak extensioja fogja ütni, egynek ugyan egyik helyen, a más kettőnek pedig, a másik helyen adodjanak ki a Curialis Fundusok, Lakó helyül; és valami birtok ezeken kívül Nemes Abaujj, Zemplén, Hevess, Nograd, Bihar, és Zabolcs Vármegyékben láltatik, az mind ezekhez adattasson adjustatioképpen; a Localitáshoz, és mindenik osztozó Attyafinak, amennyire csak lehet, Commoditássához alkalmaztattva.

Megállapodván tehát ezen fellyebb irtt Principiumokban; és ezeket Osztályúnknak bazisául defigalván; minekutánna minden Jozzágnak Conscriptiói, és az azokban találtató, s bonificatio alá tartozó épületeknek aestimatióji előnkben adattattak; azokból a jövedelmet, és bonificatio alá tartozó épületek árrának Summáját előre ki dolgoztuk: a szerént, amint itt a NB.²⁷ alatt fekvő Deductio mutatja. Melly Deductio szerént, úgy ütöttki a dolog; hogy az A: Regmeczi főbb Jozzághoz kell csatoltattni a Mátyásházi, Pányoki, M: Jesztrebbi, K: Tárkányi, és Petneházi Rész Jozzágoknak, az Ujjheli Kövess hegyi szabad szöllővel együtt; az ÉrSemjéni főbb Jozzághoz pedig, a' Mihályfalvi, Keserői, Selindi, Otományi, Álmosdi, Kójjí, Szunyogdi, Ér Tarcsai, Pásztói Rész Jozzágoknak, a Toronyi, és Margitai szabad szőlőkkel együtt; és hogy az A. Regmeczi rész: mellynek jövedelmét 4962. Rforint 56 2/8²⁸ krajczárra defigaltuk: fog tenni 3. Ratat: az ÉrSemjéni pedig, mellynek jövedelmét 6630. Rforint 4 1/8 krajczárba defigaltuk, 4 Ratat, és így; hogy ezen osztály alá vett egész Jozzágnak a Jövedelme öszveséggel téssen 11593 Rf. 1 xczart, mellyből fog esni egy hetedrészre 1656 [Rft.] 8 4/8 krajczár.²⁹ Melly Ratakat in Specificó ki dolgoztuk, és assignáltuk kinek, kinek e szerént:

²⁶ Osztályban [A szövegváltozat alapján emendálva.]

²⁷ [A csatolmányra felhívó N[ota]B[ene] jel a lap szélén megismételve.]

²⁸ [CENTGRAF 1978-ban és HÖGYE 2005-ben: „7/8”.]

²⁹ 4 Ratat. Melly Ratakat [Lejegyzési vagy másolási hiba miatt kimaradt a szövegből, és a lapszé-
lére írva pótolva ez a részlet: „és így; hogy ezen osztály alá vett egész Jozzágnak a Jövedelme öszve-
séggel téssen 11593 Rf. 1 xczart, mellyből fog esni egy hetedrészre 1656 f 8 4/8 krajczár”.]

I. A Ferencz része fog állani ezekből:

Széphalmon és Regmeczen.

A' Széphalmi Curia, mellynek ki terjedése meg határozottatott 6000. qvad[rata]. öllben.

Colonusok Regmeczen:

Bapkó János egész ház helyyess

Velejti János d[ett]o d[ett]o

Tímkó János d[ett]o d[ett]o

Zsellérek

Széphalmon és Regmeczen

Szakszon György

Gocsik György.

Krácsko Palko.

Kis Rusznák.

Hornyák György.

Ragyák Mihály.

Onder Mihály.

Keselly János.

Dobai Mihály.

Béres György.

Ilkó –

A' Kertész ház egy Zsellér helyyett.

Majorság Szántó föld Regmeczen és Széphalmon, mind a három fordulóban öszveséggel 130 1/3 hóld.

Majorság Kaszállók az 1^{ső} Classisból 57³⁰ 2/3 hóld.

A 2^{dik} Classisból 58 2/8 hóld.

A Ritkahegyi Krompli Földekből 3 1/8 hóld.

A' Liget Erdő, melly most még Hericzczel közösen biratik téssen öszveséggel 432 4/8 hóldat; ennek fele pedig 216. 2/8. Ez valamint eddig közössben biratott, ugy ezútánis a három osztozó Testvérek között, közössben hagyatik egyenlő Jussal. Hogy mind azáltal ezen erdő, egyik vagy másik Attyafinak arbitrarie való használása által, mindnyájoknak kárára el ne púsz-túljon; az ezen erdőben osztozó 3. Attyafinak kivánságára, annak ususába mind a 7. Testvérek által, ezennel olly regulatio tételik: hogy azt sem egyiknek, sem másiknak, maga oktából használni, és vágatni szabad nem lészen, hanem csak úgy, és annyiban, amennyiben azt magok között üdőről üdőre meg fogják határozni.

A Ritkahegyen, a régi és ujj fogás, valamint a Mátyásházi dézmáss Szöllők, még most közönsegessben hagyatnak, és a 3. Testvérek a Kilenczeddel fognak egyformán osztozni; szabadságokban fog mindazáltal állani; hogy ezen két rendbeli Dézmás Szöllőket jövendőben magok között feloszszák.

A Ritkahegyi 27. Kapás Majorság Szöllőből 1/3 = 9. kapás.

A Prédahegy és K[ovács] Vágási pusztúlt állapotban lévő Erdőnek használásais, a Condidenseknek in Communi hagyatik.

Igy szintén, mindennemű regale beneficiumok, u. m. Korcsmák, Ser és Pályinka házak, Vizi malmok s. a. t. a 3 Condidenseknek közössbe assignaltatnak olly móddal; hogy most ugyan egy esztendeig a Jövedelmen osztozzanak; de a Malmokra nézve esztendő el forgása alatt közelébből meg tudván; hogy mellyiknek mennyi jövedelme légyen? a három Vizi malmokat akkor Zemplen Vármegyei mostani Subst. V. Ispán, Tekintetes Szemerei Szemere István, és

³⁰ [CENTGRAF 1978-ban és HÖGYE 2005-ben: „52”.]

Abauj Vármegyei Fő Notarius, Tekintetes Kojji Comáromy István Urak, és Kedvess Attyánk-fiai, mint evégre általunk most előre ki választott Arbiterek Cooperatiojával magok között fel fogják osztani.

Ezek pro Commoditate assignaltattván, az A. Regmeczi és Széphalmai Jóságából, ezeken kívül még azon rész Jóságokból, mellyek a Regmeczi 3. ratához pótlásúl tétettek, nyil húzás által jutott ezen ratára

A Petneházi Jóságnak hasonfele, a Sikei, Vídi, és Rohodi Ősi eleink osztályából fent levő Lignatiobeli Jussal együtt.

A' Kiss-Tárkányi Portio egészlen.

Az Ujhelyi Kövesshegyi Szabad Szőlő; az Ujhelyi Ungvari pinczével; és potlásúl

Regmeczen azon Csisznyai Bodnár György nevű egész ház helyess Colonus, melly a 3. Rátára jutott Colonusokból fenn maradt.

II. A Juliánna Dercsényi Jánosné Része fog állani ezekből.

A. Regmeczen és Széphalmon:

Azon Curialis Fundus, melly a Josef Curiajával által ellenben fekszik, és amellyen most, a kert találatik. Deminthogy ezen mostani extensiojában tészen 9444. □ ölet; azonban amint majd alább meg teczik, a Josef Curiajának extensioja csak 4038. □ öll; tehát ennek bonificatiojával el fog annak Dél felöl való részéből, hassittatni végghosszában hasittatni 2456. □ öll. Minthogy pedig, még a' Ferencz Curiajának Compensatiojára is kellene ebből el szakajtodni 494. qvad[rata] öllnek; de így sem egyik, sem másik Attyafinak Commoditása nem eszközöltettnék; azért a fellyebb puncto 1^a stabilialt Principium szerént, ezen 494. □ öllbeli Falcidiája a Ferencz Curiajának, az allodialis Szántóföldekből fog in duplo exscindaltatni 988. □ ölekben.

Colonusok Regmeczen.

Petró György egész ház helyyes

Gots György d[ett]o d[ett]o

Harangozó Pál d[ett]o d[ett]o

Zsellérek

Ör[eg] Vook András.

Gocsik Ferencz.

Ifj. Nalesnyik Mihály.

Markovics György.

Ör[eg] Nagyidai Mihály.

Ulyko András.

Ifj. Nagyidai András.

Varga János

Rubi István

Özvegy Peregrin Mihályné; és

Máttyásházán

Zsiros János és

Takács Mihály.

Majorság Szántó föld Regmeczen és Széphalmon, mind a három fordulóban öszvességgel 130 1/3 hóld.

Itt meg jegyeztetik: hogy ebből kell ki vágódni a fellyebb meg irtt Ferencz Curiaja potlásának 988. □ ölekben.

Majorság Kaszálok: az 1^a Classisbeliekből 57 2/3 hóld.

d[ett]o d[ett]o a 2^{dik} Classisbol 58 2/8 hóld.

A Ritkahegyi Krompli földekből 3 1/8 hóld.

A Liget Erdőnek 1/3 része, úgy amint a dolog fellyebb, a' Ferencz Rátájában deducaltatott.

A Ritkahegyen a régi és ujj Fogás, valamint a Mátyásházi hegyen lévő Dézmás Szőlőknekis 1/3 része; ugy amint ezis a Ferencz Rátájában deducaltatott.

A Ritkahegyi 27. kapás majorság Szőlőből 1/3 = 9. kapás.

A Prédahegyi és KovácsVágási el pusztúlt állapotban lévő Erdőnek használásais, ezen 3. Condidenseknek, in Communi hagyattatik.

Igy szintén minden Regale beneficiumok Jövedelmeinek 1/3 része azon Deductioval, amint fellyebb a Ferencz Rátájában elő adatott.

Ezek Testvérünk Juliánnánakis pro Commoditate assignáltattván, a Regmeczi és Széphalmi Jozzágból; ezeken kívül még, azon rész Jozzágakból, mellyek a Regmeczi 3. Ratához pottlásúl tétettek, nyíl huzás által jutott ezen Ratára:

A MagyarJesztrebbi egész Portio; melly a Rhédey Attyafiakkal lett Osztályból ide jútott.

III. A József Részé fogg állani ezekből:

A Regmeczi Residen[tialis] Curia, mellynek ki terjedése téssen 4038 □ öleket; azon pottlással, melly a Juliánna Curiajának Dél felől valo részéből el fog szakasztodni 2456 □ ölekben.

Colonusok: Vook Péter egész ház helyess.

Halmagyi János d[ett]o

Koleszár János d[ett]o

Zsellérek: Ör[eg] Nalesnyik Mihály.

Iff. Velejti János.

Marko András.

Nagy Rusznák.

Dupa András.

Roszoka Pál.

Timár György.

Gazda Pál.

Zaveczki János.

Bdunyák János.

Vasko János.

Vak Ondo.

Majorság Szántó föld, Regmeczen és Széphalmon, mind a három Forduloban, öszveséggel 130 1/3 hóld.

Majorság Kaszállók az 1^{ső} Classisuakból 57 2/3 hóld.

d[ett]o d[ett]o 2^{dik} Classisuakból 58 2/3 hóld.

A Ritkahegyi Krompli Földekből 3 1/8 hóld.

A Liget Erdőnek 1/3 része, úgy amint a dolog fellyebb a Ferencz rátájában deducaltatott.

A Ritka hegyen, a régi és ujj fógás, valamint a Mátyásházi hegyen lévő Dézmás szőlőknekis 1/3 része, ugy amint ezis, a Ferencz rátájában deducaltatott.

A Ritkahegyi 27. kapás majorság Szőlőből 1/3 rész = 9. kapás.

A Prédahegyi és K.Vágási el púszúlt állapotban lévő erdőnek használásais, ezen 3. Condidenseknek in Communi hagyattatott.

Igy szintén minden regale beneficiumok Jövedelmeinek 1/3 része, azon Deductioval, amint fellyebb a Ferencz rátájában elől adatott.

Ezek Josef Testvérünknek pro Commoditate assignáltattván, a Regmeczi és Széphalmi Jozzágból; ezenkívül még, azon rész Jozzágakból, mellyek a Regmeczi 3. ratához pottlásúl tétettek nyíl huzás után jutott ezen Rátára.

A Petnehazi rész Jozságnak hasonfele, a Sikei, Vidi, és Rohodi Őss Eleink Osztályából fenn levő Lignatiobeli Jussal együtt.

A Pányoki portio pedig egészen.

Fel lévén e szerént ezen három osztozó Attyafiak között Regmecz cum appertinentis, három egyenlő részre osztva; minthogy Regmeczen és Petneházán, a Szánto és Kaszállóföldek, itt most csak in abstracto osztodtak három felé; szükség hogy azokat, a három és respective két Condidens Attyafi, Insinér által; amott ugyan három; itt pedig két részre ki vágattassa; és ha hogy egymás között, meg nem egyezhetnének: mellyik rész, mellyiké légyen? Nyill húzással intézzék el a dolgot egymás között.

Érr-Semlyénből és az ahoz pottlásúl tétetett rész Jozságból fog állani

IV. A *Dienes Része* ezekből:

A néhai Bossanyi János Curiája sub N^{ris} Libri Fundualis³¹ 150°, 151°, az Úton túll lévő Major Kertell, és azon épültt 3. Zsellér házakkal, sub N^{ris} 12°, 13°, 14°; mely Curia téssen mindöszve 4577 □ öll[et], mellyhez mindazért; hogy ezen legg kevesebb épület találatik; a több Férfji Testvéreknek designalt Curiák között; mind azért, mert ezen Curia két darabban vagyon; adatik pottlásúl, ezen osztozó Attyafiaknak közz meg egyezéséből a sub N^{ro} 209. lévő pusztá Curalis Fundusbol 3000 □ öll.

Az alább, mind a 4. Nyilban bé irándo Colonialis és Inquilin[aris] Telkekre nézve itt előre meg jegyeztetik: hogy mivel azok 4. egyenlő részre, többféle probatételek utánis nem szakasztothattak: azokra nézve ölly modban állapotott meg a Concernens 4. osztozó Attyafi: hogy amelly Ratában, a Telek belső ki terjedése, kevesebb □ ölekre fog ki ütni: az a Rata ahoz a Curiához adodjon, mellynek belső ki terjedése nagyobb.

Továbbá, hogy mivel az Urbar[ialis] Telkeknek külső appertinentiaji Combinatiojából, úgy üti ki magát a dolog: hogy a Mikloss Testvérünknek jutott Urbar[ialis] Telkek appertinentiaji, az más három nyilakbélieknél többre mennek: ugy hogy Dienes Testvérünknek ugyan 8 2/8 Klára Testvérünknek 11 2/8 Susánna Testvérünknek pedig 14 2/8 és így öszveséggel a háromnak, 33 2/8³² hóldaknak kelletik bonificaltatni: tehát ezen bonificatio, azoknak, elsőbenis a legg nagyobbik, az az, az úgy nevezett Keserői Calcaturának Tengeri földjéből szakasztasson ki. Melly szerént maradván a Keserői Calcaturában csak 198 7/8; az elsőben 191 4/8; a másodikban pedig 193 7/8; és így öszveséggel 584 2/8 hóld, adodik ebből ezen rátához 1/4 részre, 146 1/16 hóld majorság szántóföld.

Colonusok sub N^{ro} 46° Geszti János

N^{ro} 9° Gazsi János.

Zsellérek sub N^{ro} 133° Szabó Bálint András

N^{ro} 63° Kiss béres István

N^{ro} 183° Gombaszár nevű Zsidó.

Majorsági Kaszállók 1^a Classis 195 4/8 esik 1/4 részre 48 7/8 hóld.

d[ett]o d[ett]o 3^a Classis az Erdőn lévők és a

Mokabeliek 115 hóld. Ennek 1/4 része 28 6/8.

Az ugy nevezett Pap Tava áll 6. hóldból, melly Kaszállot ezen osztozó Attyafiak közz meg egyezésből részén felül hadják Dienes Testvéreknek ad dies Vitae.

Az Semjéni Erdő 850. hóldban lévén itt felvéve; ebből is esik ezen 1/4 részre 212 4/8 hóld. Mivel mindazáltal ezen Erdő nincsen kiszakasztva, hanem a Compossessoratus között Transactio szerént, az egész Semjéni határon lévő Erdő Vágásokra vagyon fel osztva; és ahoz képest,

³¹ telekkönyv

³² [Helyesen „33 6/8” lenne.]

minden esztendőbeli Vágásból, annyi épületre való, és tűzi fa szokott ki adattatni, amennyi a Proportione Possessorii, az az 15 1/2 Telek után competál: tehát itt a 4. osztozó Attyafiakis, minden esztendőben csak az épületre való, és tűzifát fogják egymás között 4. egyenlő részre felosztani.

Az most Árendaba lévő és 15 1/2 Telek után pro tempore 155. forintban meg határozottat regale beneficiumokból adodik 1/4 részre 38. for. 45. xr.

A több ezen Semjéni Jozsághoz kapcsolt rész Jozságok négy részre hányattatván; minthogy lehetetlen lett volna szaggatás nélkül a négy részt úgy ki csinálni; hogy az a már ki dolgozott, és meg állapított Jövedelemhez képest tökéletesen egy forma lett volna: az ezen külömben apro Corpusoknak még aprobebb részekre való el szaggattatását kívánván mi 4. osztozó Testvér Attyafiak el távoztatni; és Commoditásunkat egynehány forintbeli több vagy kevesebb jövedelemnél nagyobbra becsülvén, abban minnyájjan meg egyeztünk, hogy ezen adjustatiobeli rész Jozságokból, melyik rata, melyikünké légyen?

Igy tehát adódott Dihenesnek önnön választása szerint,

Az Ér-Keserői Rész Jozság egészen, hozzá értvén t[udni]. i[lilik]. azon egy Telketis melly Bátyánk Mélt. Pechy Imre Ur által, a Megyeri és Györgyei részünknek helyébe, az említett Bátyánk Urunk Pasztói rész Jozságával együtt nekünk Cambiumban által bocsajtott a mai nap erről költt Cambialis Levelünk értelme szerint,³³ és amelly a Jövedelem kidolgozásában általunk külömben Calculusba vétetett.

A Mihályfalvi Portiocska.

A Szúnyogdi rész Jozzágnak 1/3 része. és

A Toronyai Szabad Szőlő.

V. A Klára Krajnyik Josefné része áll ezekből:

A Bossányi Ferencz Nagy Atyánk, vagyis már most Miklos Testvérünk Curiája, és a Néhai Pechy Sándor Sogorunk Curiája között fekvő azon belső Fundusnak a Miklos Curiája felé fekvő hasonfele, melly sub N^{ris} Libri Fundualis 94°, 95°, foglaltatik; azon adjustatioval, melly a Miklos Testvérünk Curiájából most el szakasztott in Org[.] □ 6300. = hatezer háromszáz.

Colonusok sub N^{ro} 48° Szabo András.

N^{ro} 30° Kötélverő István.

Zsellérek sub N^{ro} 165° Deák András

N^{ro} 182° Kereszturý János

N^{ro} 67° Gazsi Gáspár.

Ezen kívül az Urbar[ialis] külső appertinentiakbeli Falcidianak potlásául, amint fellyebb, a Dienes ratája kiszakasztatásában azon §. alatt: melly kezdődik: Továbbá t[öbbsi] meg határozottat a Keserői fordulóból 11 2/8 hóld.

Az első Classisbeli Majorság Kaszállóból 48 7/8 hóld.

Az 3^{dik} Classisból ----- 28 6/8 hóld.

Az ÉrSemjéni Erdőből azon Clarificatioval; mint fellyebb, a Dienes ratájában deducaltott, 212 4/8 hóld.

A Regale beneficiumok árendájából, a fellyebbi Clarificatio szerint 38 fr. 45. xr.

Ehez járúl még a több rész Jozságokból az, amit Kedves Sogorunk, Krajnyik Josef Ur, mint Klára Testvérünknek Férje és Plenipotentiariusza, a más három Testvéreknekis meg egyezésével maga el választott; ugymint

A Selindi egész Portio.

³³ által bocsajtott, és amelly [Az „a mai nap erről költt Cambialis Levelünk értelme szerint” a lap szélére írva utólag, és korrektúrajellel besúruva.]

A Tarcsai portio.

A Margitai határban, az Ákor hegyen levő Majorság Szabad Szőlő.

VI. A Susánna Ózvegy Pechy Sándorné része áll ezekből:

A Klára Testvérünk rátájában fellyebb clarificaltott, és sub N^{ris} Libri Fund[ualis] 94°, 95° foglalt Cur[ialis] Fundusnak, a Sogorunk Pechy Sándor Curiaja felől fekvő másik hasonfele in Org[.] □ 6300.

Colonusok: N^{ro} 160° Fülep János.

N^{ro} 159° Mate István.

N^{ro} 22° Szovati István.

Zsellérek: N^{ro} 65°, 66°, Pocsy Imre

N^{ro} 68° Üress Fundus.

Ezenkívül az Urbar[ialis] külső appertinentiákbeli Falcidiának potlásául, amint fellyebb, a Dienes ratája kiszakajtságában, azon § alatt, melly kezdődik: *Továbbá* etc. etc. meg határozottatott, a Keserői Fordulobol 14 2/8 hóld.

A majorság Szántóföldekből 146³⁴ 1/16 hóld.

Az 1^é Classisbeli Kaszállókból 48 7/8 hóld.

A 3^{dik} Classisbol d[ett]o 28 6/8 hóld.

Az ÉrSemjeni erdőből; a fellyebb meg írtt clarificatio szerént 212 4/8 hóld.

A Regale benef[iciumok] árendájából, a fellyebbi clarificatio szer[ént] 38 f. 45 xr.

Ide járúl az: amit maga ezen Kedvess Testvérünk Susánna, a több rész Jozságokból, a más 3. Testvéreknekis meg egyezésével magának el választott; u. m.

A Kojji rész Jozság.

A Ótományi rész Jozság.

A Szúnyogdi portionak 1/3 része.

Meg jegyeztetik: minthogy a Kóji Jozságbeli Portiohoz, amint az Instrumentum sub NB mutatja, azon részis hozzá csattoltatott; melly Deficiens Battyánk néhai Bornemisza Ferencz halála után, néhai édes Anyánk Lineajára jutott, a Szőlő alatt lévő Házzal és pinczével együtt: tehat a Ház és pinczének becsü szerént való árrát, Susánna Testvérünk fogja bonificalni azon máss ött Comaromianus Successoroknak, kik a Battyánk Bornemisza Ferencz részében succedáltak.

VII. A Miklós része áll ezekből:

ÉrSemjénben, az úgynevezett Bossányi Ferencz Curiajának a más 2. Leány Testvérünk Curiaji adjustatiojától meg maradott része melly téssen 6833 □ ölet. Ehez adodik még a sub N° 209. lévő pusztá Cur[ialis] Fundusból 1100. □ öll.

Colonusok sub N° 158° Farkass András.

N° 181° Gábor János.

N° 43° Üress.

Zsellérek N° 8° Gerő János.

N° 69° Ádám Ferencz.

A majorság Szántóföldekből: 146 1/16. hóld.

Az 1^é Classisbeli Kaszállókból 48 7/8 hóld.

A 3^{dik} Classisbol d[ett]o 28 6/8 hóld.

Az ÉrSemjeni Erdőből a fellyebb meg írtt Clarificatio szerént, 212 4/8 hóld.

A Regale benef[iciumok] árendájából, a fellyebbi Clarificatio szerént 38. f. 45 xczár.

³⁴ [CENTGRAF 1978-ban és HÓGYE 2005-ben: „148°.”]

A több rész Jozságokból pedig, az ezen Osztályunk elején stabilított Principiumoknak 2^{dik} pontja szerént, a Pásztoi rész Jozságok: ehez értvén aztis, amely Portio a Bencsikekkel most meg történt amica Transactio által Györgyéből és Megyerből eme Lineánkra háromlott, és amellyet mi Kedves Bátyánk Méltóságoss Pechy Imre Urnak Cambiumban őlly moddal által engedünk; hogy azért aequivalenst részünkre a Pásztoi és Ér-Keserői Jozszágbol adott, mint ez az erről készített Cambialis Levélben bővebben elő adattatik.

Ezen kívül az Álmosdi Portio, és

A Szúnyogdi Portionak 1/3 része. Meg jegyeztetik: hogy ittis, hasonló modon kell kiszakajtatni Insenér által az ÉrSemjéni 4. részre jutott birtoknak; amint a Regmeczi és Petneházi 3. és respective 2. rész ki szakajtása eránt a rendelés fellyebb meg tétetett.³⁵

Fel lévén e szerént közöttünk 7. Testvérek között, mindazon Jozságok ósztva, mellyek vagy néhai édes Attyánkról és Anyánkról reánk maradtak; vagy pedig az ólta csereképpen általunk aquiráltattak, ezen Osztályunknak állandóságára és törvényess Jussainknak fenn tartására nézve.

1° Az ebben foglaltatott mindennémü Jozságokra és Jussokra nézve, valamint az mutua Successiot fent tartjuk: úgy minden törvényess Impetitorok ellen, a mutua evictiot magunkra, és Successorainkra felválaljuk.

2° Hogy ezen osztályt mind mi, mind Successorink annyival szentebbül meg tarcsák, aztis meg határozzuk; hogy az, aki ezt ok nélkül³⁶ fel bontani igyekezne; arany pénzben 200 = kétszáz arany vinculumon marasztasson (még pedig őlly formán, hogy mind addig ameddig a Vinculumot le nem fizeti semmi Biró előtt³⁷ actoratussa ne lehessen). Sőt ha ugyan csak meg történne, hogy valaki közöttünk, vagy Successoraink között (a Vinculum letételévelis) e mi Osztályunkat fel bontani igyekezne: és akármí névvel nevezhető Perrel ez ellen procedalna; akkor, és azon esetbenis azon épületekre nézve, mellyek most a 4. Férjfi Testvéreknek (ut superius Puncto 1° gener[alium] Principio[rum]) nem rátajokban, hanem csak attyafiságból által adattak és respective ajándékoztattak, keresete soha ki ne terjedhessen.

3° Hogyha mindazáltal minden akaratumk ellenis netalántán meg történt volna: hogy vagy valamely Jozszágbeli rész; vagy valamely proventus, e mostani Osztályúnból egészlen ki maradt volna: Szabadságában hagyatik az azt detegaló Attyafinak; hogy a Parochianus Vicze Ispán és Sz. Biró által ezen dolgot meg visgaltathassák, és pro comperto decidaltathassák, e mostani Osztálynak minden Convulsioja nélkül.

Melly attyafiságoss egyezésünknak és abbol következtet Osztályunknak nagyobb erősségére ezen rész szerént transactionalis, rész szer[ént] Osztály Levelünket kezünknak aláírásával, és szokott petsétünkkel meg erősítjük. Költt ÉrSemjénben Április 10^{dik} 1813.

Kazinczy Ferencz [p. h.]

Kazinczy Dienes [p. h.]

Kazinczy Julianna
feleségem törvényes

Kazinczy József [p. h.]

Plenipotentiáriussa
Derczeni Dercsenyi János [p. h.]

Kazinczy Miklós [p. h.]

Krainik Josef
mint Hitvesem Kazinczy
Klára Asszony Plenipotentiariususa [p. h.]

özvegy Pechy Sándorné
Kazintzy Sussánna [p. h.]

³⁵ [Ez megjegyzés az osztálylevél végére van írva, és egy korrektúrajellel van beszúrva ide.]

³⁶ aki ezt fel bontani [Az „ok nélkül” sor fölé írt beszúrá.]

³⁷ fizeti actoratussa [Az „semmi Biró előtt” sor fölé írt beszúrá.]

Mi³⁸ előttünk oly megjegyzéssel, hogy az Osztály Levélnek végén puncto 2° a' Parenthesisben tett ezen szók: még pedig oly formán, hogy mind addig, a' meddig a' vinculumot le nem fizeti, semmi Biró előtt actoratussa ne lehessen, ismét a' vinculum le tételével is, pro non adjectis tartattassanak, mint a' mellyektől az osztozó Atyafiak el állottak. Az harmadik punctumban ki tett esetben pedig ad ordinariam Juris viam reserváltak. Sign[at] Anno mense et die ut supra.

Péchuifalusi Péchy Imre
[p. h.]

Kapóltsi Domokos Lőrincz
[p. h.]

MINDEN FÖLDJEIM. 1814. AUG. 18D.

Eredeti dokumentum: Kazinczy Ferenc autográf írása: MTA KIK, Ms 5081 (oldalszám nélkül).

Megjelenése: ORBÁN 2017b (kéziratfotó, átírás nélkül).

Megjegyzés: a lelőhelyen több feljegyzés is található Kazinczy birtokairól, innen mutatott be fotókat Kováts Dániel.³⁹ Kazinczy adatainak forrásai Zemplén vármegye hites földmérőjének, Steiner Ádámnak a számításai voltak (a földmérő 1815-ös működéséről van további adat).⁴⁰

Minden földjeim. 1814. Aug. 18d.

	I.) SZÉPHALMON.	Steiner Geometra számolása szerint p. 1200 □		Rectior. calculo.	
sub C,	Liget alatt	25	476		
E,	Kert és patak között	8	910		
F,	Kert előtt és ház előtt (Belé számlálván csűrhelyet, pástot, kertelést a' temetőnél)	7	796		
	II.) MIKÓHÁZI CALCAT.				
	Jégvermes	4	870		
	Mikoházi útnál a' Czigány ház mell.	6	423		
	Gazda' földje	1	600		
	Tímár földje a' parton	3	1102		
	Nalezsnnyiké a' kertje' végében	1	1095		
	Vók Andrásé a' Czigányház felé	1	276		
	Nagy Dubinkán	4	54		

³⁸ [Innentől más kéz írásával.]

³⁹ KOVÁTS 2009, 49–53.

⁴⁰ DONGÓ 1914b, 311.

Több Zsellérek földjei	5	159	2	89
Markó András földje	–	900		
Kenderföldek Regmeczen	–	1032		
Ritkahegyi ortás	8	108		
III.) CSÖRGEI CALCATÚRA.				
Vágott-hídnál	7	1134		
Kopasókai 8 föld	7	697		
Ugyan-ott 6 föld	2	567		
A' nagy táblám a' Dubinka alatt	3	769		
Épen ez mellett	7	92		
Köblösen	1	560		
Dupa Andris	1	128	2	–
Bdunyák Jankó ortása	–	671		
Vók és Nalezsnik	1	900		
Ujkó földje ezek mellett	–	1109		
Mátyás malma mellett	1	681		
Égett tónál	5	592		
Summa: 121		1101		
Ehhez jön:				
a' Leskó által felszántott föld	1	–		
a' Hornyáktól elvett föld	1	–		
a' Gocsiktól elvett föld	–	900		
Summa summar. 124		801		
Ruda Bányácski csere földjeim	4	–		
vide paginam praecedentem. 128		801		

BENKŐ TERÉZIA VÉGRENDELETE

Eredeti dokumentum: MNL BAZML SFL, V. 1. Sátoraljaújhely város levéltára, Sátoraljaújhely, Végrendeletek 1770–1872, 19. csomó, 140. szám.

Megjelenése: hibás átírással, jelöletlen változtatásokkal részleteket közöl: HÓGYE 1990, 40–41.

Megjegyzés: a 1821. június 6-án kelt végrendelet eredetileg össze volt hajtva és három piros pecséttel volt lezárva. [→ **Benkő-ügy: ellentörténet**]

[Az irat külzetén:]

140.

Nemes Benkő Theresia Asszonyoknak, néhai Hidegkútý András Úr Özvegyének Testam-
toma. Junius 6^{án} 1821.

T[ekinte]tes *Ottlich János Pensionarius Kapitány*, Barbarits János Város Fő Bírája, Speck
Antal, Szűts Mihály Tanácsbeliek, és Póllyá Ferencz Város Hites Notáriussa jelenlétekben.

[Szintén a külzetén, de más kézírással, 90°-kal elforgatva:]

Kazinczy Ferencről és az ő élete párjáról is hálásan emlékezük. –

[Az irat szélén áthúzva:]

<Diuma non soluta>

[A végrendelet szövege:]

Az Atya, Fiú, és Szent Lélek Úr Istennek nevében Ammen.⁴¹

Én alább írtt erőtelen testel, de épp és józan elmével lévén, minek előtte Testemet a' Földnek,
Lelkemet pedig az Istennek ajánlanám, tsekély világi Javaimról, mellyekkel az Úr meg-áldott, e'
következendő megmásolhatatlan Testamentalis Rendelésemet tészem:

1^{ször} Minden fekvő Javaimat mellyekkel SAÚjhely Várossa Határában birtam,⁴² még éle-
temben Tekintetes Kazinczi Kazinczy Ferencz Úrnak annak rendi szerént el 's által⁴³ adván,
azon megtörtént tselekedetemet ezen utolsó Rendeléseim által újra megerősítem, és minden
részben tökéletessen helybe hagyom, olly erőss magam el-határozásával, hogy azt az én holtom
után sem atyámfiainak sem más akár kinek megváltoztatni szabad ne lehessen.

2^{ször} Tapasztalván a' Tituláltt Úrnak és Élete Párjának a' Nagyságos Asszonyoknak érántam
valamint annak előtte, úgy az óltától fogva, a' miolta fekvő Javaimat örököszen el- 's által adtam
– megbizonyítani méltóztatott mintegy édes Atyai 's Anyai különös Kegeyességeket, gondosko-
dásokat nagy⁴⁴ szívűségeket, és egyenes Lelkűségeket; ezeknél fogva holtom után meg-hatal-
mazom, hagyom és rendelem a' fentebb is Tituláltt Tekintetes Kazinczy Ferencz Urat a' végre,
melly szerént azon minden névvel nevezendő Ingó Javaimmal, házi Butoraimmal mellyek⁴⁵
holtom után meg-maradandók lesznek, az általam kijelentett és előtte is tudva lévő körülöttem
fáradozott Személyeket, 's Jo-akaróimat, – egyenes és jó Lelki esmérte szerént – jutalmaztas-
sa⁴⁶ meg, az én erántok vonszó szíves szeretetemnek és hajlandóságomnak néminémű megbizo-
nyításának jeléül. –

3^{ször} Az én tisztességes és állapotomhoz illendő el-temettetésemet, Lelkemért szolgáltató
Szent Miséknek meg tétele eránt való gondosságotis hagyom és kötöm a' szivere többször neve-
zett Tekintetes Kazinczy Ferencz Úrnak úgy szinte a Helybeli Catholicum Templom szükségé-
inek fel segittetését a' környül állásokhoz alkalmaztatva.⁴⁷

⁴¹ [A végrendelet első mondata más kézírással, mint a végrendelet további részei.]

⁴² Határában<, rész szerént néhai V[itéz]lett [...pský ...] [... ..] Férjem után, rész szerént magam
után> birtam,

⁴³ el <adván> 's által

⁴⁴ gondoskodásokat <és> nagy

⁴⁵ Butoraimmal <szabad tettése szerént jutal> mellyek

⁴⁶ esmérte<l> jutalmaztassa [Átírás és törlés, a „szerént –” sor fölé írt javítás.]

⁴⁷ úgy szinte a<..> [Az „úgy szinte a<..>” feltehetően utólag beírva a sor végére, a mondat foly-
tatása már a lap szélére 90°-kal elforgatva van beírva.]

Melly utolsó Rendelésemenek szentül lejendő meg-tartása végett, adtam az alább írt Személyek előtt, ezen saját kezem kereszt vonásával megerősített megmásolhatatlan Testamentalis Rendelésemet. Költ SAÚjhelyben Junius 6^{án} 1821^{dik} Esztendőben.

Benkő Therésia saját keze vonása X⁴⁸
nehai Hidegkúthy Andras özvegye.⁴⁹

Coram me Joanne Ottlik [mpr.] [Piros viaszpecsét.]
Cao. Regio Pension. Capitaneo.⁵⁰

Joanne Barbatits [mpr.] [Piros viaszpecsét.]
Judice Primario.

Antonio Spech [mpr.] Senatore. [Piros viaszpecsét.]

Ellöttem Szűts Mihály Hites személy előtt [mpr.] [Piros viaszpecsét.]

és Póllya Ferencz msk. Város Hites Notariussa előtt 's által. [Piros viaszpecsét.]

Tekintetes Nemes Csongrád Vármegyébe helyezettett Csongrád Várossában lakos nemes Benkő Sámuel és⁵¹ Nemes Kováts Balás Uraknak, mint közlőről való atyafiaknak kérésekre, Fő Bíró Barbarits János, Spech Antal Város Hitesse, és Póllya Ferencz notárius jelenlétekből – ezen Testamentoma néhai Benkő Therésia Aszszonynak, közönségessen fel bontatott, és felolvastatott. Költ SAÚjhelyben Oct. 13^{dik}án 1823^{dik} Eszt.

Feljegyzette Póllya Ferencz [msk.]
Város Hites Not.

KOLUMBÁN JÁNOS PANASZLEVELE KAZINCZY FERENC ELLEN

Eredeti dokumentum: MNL BAZML SFL, IV. 2001/h. Loc. 268. No. 535.

Megjelenése: HÖGYE 1990, 57–59 (nem betűhű).

Megjegyzés: [→ 11.15. Benkő-ügy; ellentörténet]

[A levéllap külzetén piros viaszpecsét, vármegyei rájegyzések mellett a címzés:]

⁴⁸ [Az „X” Benkő Therésia aláírását helyettesíti.]

⁴⁹ [Ez a sor más kézzel írva.]

⁵⁰ [Bizonytalan olvasat.]

⁵¹ Benkő <József és,> Sámuel <Uraknak mint a' kiknek attya> és

Tekintetes Nemes Zemplin Vármegye Nagy Érdemű Rendjeinek Kegyes Feő Pártfogó Uraimnak alázatos, és leg méjebb tisztelettel ajánlom.

S. a. Újhely Várossában.

Tekintetes Nemes Vármegye Nagy Érdemű Rendjei!
Tellyes bizodalmmal felett Feő Pártfogó Kegyes Uram!

A' szünet nélkül való aggódásaim legnagyobb szívbeli fájdalmakat okoznak, éjjel napal nyughatatlanná tésznek; következő okokból: –

Mult 1820^{ik} esztendei Nemes Vitézlő *Benkő Josefa'* Hertzeg Eszterházj Regementbéli Kapitány Úr és Sámuel testvérje mostoha fijaim Tekintetes *Kazintzy Ferentz* földes Uraságtól egy oly Traktatust kapván: hogy Nemes *Benkő Theresia* Nénnyeknek halálával /Tisztelt/ *Kazintzy* Urtól Kézpénzben 2000. az-az Kétezer forintokat kapnak; vagy nények Aszszony Házát nékiek által engedni fogja, mind ezeken kívül a' Traktátusba ajánlott Tekintetes *Kazintzy Ferenc* Úr, nevezett mostoha gyermekeimnek esztendőnként №. 3. hordó-bort is. Nények Aszszont Tekintetes *Kazintzy* Úr 2½ esztendeig bizonyos Conventióval értetvén az vagyonoktól esendő interesre, Sógor Aszszony hirtelen halálával senki-atyafiai közül megnem jelenhetvén – egyedül Tekintetes *Kazintzy* Úr a' haldoklót reá vette, és elnyerte minden belső-külső vagyonokat. – Engemet Kapitány Úr Pestre felinvitált 's megkért, a' Traktatust kezemhez adván 50. forint summával, mennék 's végeznék. Kotsist 35. forinton felfogadván, a' többi költségekre lévén – Újhelybe 5. napokat töltvén. – Minekutánna T. *Kazintzy* Urat éppen ottan, Tekintetes Nemes Vármegye Curialis Házánál feltaláltam volna. Ki légyek, kitől küldve 's miért, előadtam, mellyek után Tekintetes *Kazintzy* Úr feleletét adván, hogy majd megfogja írni, mi tévők légyünk, én és Sámuel fijam a' hosszas válasz adást nem várhatván⁵² úgy neveztetett Széphalom udvarházához mentünk. Tekintetes *Kazintzy* Úrnak azután se a' 2000 forintokat, se a' házat adni kedve nem volt – hanem más egy Contraktust tett véllünk t. i. Húsz hordó borokrol, nem tudtam a' boroknak minémű kelendőségét, rettentő szerentsétlenségemre a' jó Traktatustól elálván Tekintetes *Kazintzy* Úr kedvéért és borokat vállalván magamra; abban való tsalatkozást nem remenylvén, mostoha fijaim tsak 300. forinton adhatták el, böltsen tudja T. *Kazintzy* Úr is. Mint hogy Kapitány Úr az maga Portióját Édes Anyjának, és a' Báro *Márjásy* Inf[anterie]. [...] Regémentben lévő *Aloisius* Ötsének, hasonlóul *Erzébeth* Hügának szánván, az esztendőnként járandó 3. hordó borokat pedig maga részére akarván Tekintetes *Kazintzy* Úr az első járásbéli 50. forint Költséget le fizette Sámuelnek, annakutána a' borok végett. Más két járásban 71. azaz Hetven, és egy forintok erszényemből költettettek el. Én a' borok árából semmit sem kapván megismerem: hogy mostoha gyermekeim részekről hibásan, és károsan tselekettem, mostohaím ezzel be nem érték, még vagyonkamat elszedték, mellyeket az ő Édes Annnyokkal keserversen szeregettem. Vásárhelyen lévő azon Házamat is elkételemnittem adni, ne átkozódjanak, véllem ne patvarkodjanak. Kapitány Úr ellenem kelvén, végképpen is megvetett,⁵³ pedig telhetőség Testvérjeit [...taltam] annyira: hogy magamat ki úritvén a' mostoha fijaim és leányom ágyi bujtorjaimat is elocupalván, Ó nagy fájdalmak! Mindezen Tekintetes *Kazintzy* Úr nagy megszorulottságot, könyörgöm mind magának, mind Tekintetes Társának, légyenek oly kegyes könyörületességgel, igaz felebaráti szeretettel, tiszta lelkiesmérettel hozzám emlékezzenek jóltevőségemről, és méltóztassanak hijjában elköltött 71. forintomat vissza fizetni, legjobb móddal Postán expediálni, énné-

⁵² válasz adást úgy neveztetett [A „nem várhatván” lapszélre írt javítás.]

⁵³ is vetett, [A „meg” sor fölé írt javítás.]

kem semmi Hivatalom [nem] most, ki vévén hogy ezen Császári Királyi Nemes *Lázár György* Posta Mester Úrnál legyen lakásom. Böltsen méltóztatik Tekintetes *Kazintzy* Úr és Tekintetes Hitvesse tudni: hogy szavokra hajtván engedelmeskettem volt magamnak megromlásával. Nyugton se lehetek, minthogy jó Társamtól elmaradván – mind-hogy ily balfátumok környékeztek meg. Tekintetes *Kazintzy* Úrhoz folyamodom, mert eránta jól tévő valék, és instálom a' Tekintetes Nemes Vármegye Nagýérdemű Rendjeit mint feő Pártfogó Kegyes Uraimat, méltóztassanak Tekintetes *Kazintzy* Urat arra birni: hogy az én költségem vissza térítettné.

Ezen Tekintetes Nemes Vármegye némely tisztviselő Uraknak igen esmeretségében vagyon Tekintetes *Kazintzy* Úr, kik mondották, nem olyan lélek táplálván Tekintetes *Kazintzy* Uraságot hogy az én költségemet vissza ne adja. Erdélyben Tekintetes Olasztelekű *Kolumban Sámuel* Úrhoz Nemes N[agy].küküllő Vármegye egyik Feő Tábla Birájához Úr Bátyámhoz [...] mennék, de a' költségtelenségek egyedül való gátlásaim. –

Mire való nézve kételenítve bátorcottam a' Tekintetes Nemes Vármegye Nagýérdemű Rendjei kegyes színei elejbe alázatossan járulni. Ki is a' Tekintetes Nemes Vármegye hathatós Kegyes Pártfogásaiban vagyok, legméjjebb alázatos tiszteletnek tiszteletivel ajánlott – állandóan maradok

A' Tekintetes Nemes Vármegye Rendjeinek;
feő Pártfogó Kegyes Uraimnak;

[Pusztá Péterű]⁵⁴ d. 20^a Nov. 1826.

legkissebb alázatos szolgálja
özvegy Nemes Kolumban János [mpr.]”

KAZINCZY AZ ALKÍMIÁRÓL

Eredeti dokumentum: Kazinczy Ferenc autográf szövege: MTA KIK K 762, [*Maradványok*], 40a–45a.

Megjelenése: ORBÁN 2011.

Megjegyzés: A kézirat 41. foliója fordítva van bekötve. A nem ponttal jelölt rövidítések jelöletlenül vannak feloldva. A keletkezési idő magából a szövegből derül ki: „A' mi még eszembe jut – 1804ben írom ezt – feljegyzem”.

⁵⁴ [Bizonytalan olvasat. – Pálmonostora, Bács-Kiskun vm.]

Referendárius a' Magyar Cancellariánál Mária Theresia alatt, 's atya Józsefnek, a' Debreczeni District. Tábla Birájának, és Lajosnak, a' Kassai Kerületbeli Oskolák Kir. Directoroknak.⁵⁵

A' Gróf igen betegen feküdt Bécsben. Orvosai nem boldogúlhattak nyavalyájával. Végre Obristlieutenant BÁRÓ REHBERG,⁵⁶ a' háznak szoros barátja, egy Gyógyítót ajánl, a' ki nem tartozik ugyan a' Bécsi Medicusok' czéhébe, sőt általok annyira üldöztetik, hogy magát nem is meri mutatni, de a' ki felől felel, hogy a' Grófot tökéletesen talpra állítja. A' beteg elfogadja a' barátja által tanácslott Gyógyítót, 's Rehberg egy setét estve imhol hozza az embert.

Eggy hóri-horgas, száraz, előre görbült vén ember, fekete ruhában, fekete borzas parókával, rettegve, félve tett lépésekkel belép, székét fog, 's néz a' Grófra. Nem száll, nem tudakoz semmit, nem tapintja az érverést. Minek is tudakozódna? avagy nem tudta e Rehbergtől a' beteg' állapotját? Végre megszóllal. – A' Gróf, ugymond, nehezebben van, mint hogy rajta mingyárt lehessen segíteni. De ne tartson semmitől, ő meggyógyítja. Rehberg bizonyos cseppeket fog hozni tőle a' Grófnak, azt mindennap végye bé szilvapályinkában, még pedig olly régiben, mint a' millyet kapni lehet; első holnapban nem fogja tapasztalni javulását, a' másikkban egészségesebb, elevenebb lesz, mint volt.

Püspök Klímó⁵⁷ Pécsert ismeretes volt arról, hogy régi szilvapályinkája vagyon, 's a' staféta imhol hoz tőle két pintes palaczkot. – Az Orvos' ígéretei pontban bételjesedtek; első holnapban nem látszott épülni, a' másodikban tökéletesen helyre állott.

A' Gróf megszóllította Rehberget, hogy háládatosságát akarja a' Gyógyító eránt bizonyítani. De Rehberg azt felelte, hogy az ő barátja Philosophus; ingyen tesz jót a' Szerencsétlennel, 's nem vár 's nem vész semmi jutalmat.

Azonban mintegy fél esztendő múlva imhol jó Rehberg. – Édes Grófom, ugymond, a' mi barátunk nagy elakadásra jutott; most ő folyamodik a' te segédedhez. Felesége 's két eladó leánya fogva tartattnak adósságok miatt Strassburgban. Ő aranyat tud csinálni, de az időt kíván, hitvese 's leányai pedig tömlöczben senyvednek. Segíts rajtok; tanúld-meg mesterségét. Az a' pénz, mellyen azt tőle⁵⁸ megveszed nem lesz elveszve. Szerencsés lesz általa minden maradékod.

A' Császárné nagy ellensége volt minden titkos társaságoknak,⁵⁹ 's a' Gróf látta, hogy ebbe belé ereszkedni néki veszedelmes leend, 's eltolta magától a' Rehberg ajánlását, de kész volt Gyógyítójának nevezetes summával kedveskedni. Rehberg azt tanácslotta, hogy a' Gróf

⁵⁵ Gróf Török József (I.) (1714–1776): Borsod vármegyei alispán, országgyűlési követ (1751), udvari tanácsos, a Szepesi Kamara elnöke. Szabadkőműves, alkimista és rózsakeresztes. 1774-től gróf. Felesége: báró Pfeffershoffen Katalin (?–1790). Említett fiai:

Gróf Török József (II.) (1742–1816): a debreczeni kerületi tábla bírása (1770–1786). A miskolci Erényes Világpolgárok páholy egyik vezetőjeként Kazinczy szabadkőműves társa. 1787-ben római katolikusról református vallásra tért át. Mindkét szemére világtalan.

Gróf Török Lajos (1748–1810): a kassai tankerület főigazgatójaként (1785–1796) Kazinczy felettese, később apósa („ipam”). Ellenzéki politikusként vett részt az 1790/91-es országgyűlésen, 1791–1793 között tagja volt a tanulmányi bizottságnak. Szabadkőműves és rózsakeresztes volt, foglalkozott alkímiával, kémiával. A miskolci Erényes Világpolgárok (virtuosos cosmopoliták, 1781 k.) szabadkőműves páholy alapító nagymestere, Kazinczy beavatója (1784. jan. 16.) Felesége: gróf Rogendorff Aloysia („napam”) (1754–1817).

⁵⁶ Obristlieutenant Báró Rehberg: vélhetően a grófi címet is nyert Rechberg sváb család tagja.

⁵⁷ Klímó György (1710–1777): 1751-től pécsi püspök.

⁵⁸ tőle<d> [Törlés a kéziratban.]

⁵⁹ Mária Terézia uralkodása során fokozatosan lett a tiltott mozgalomból eltűrt, végül a közélet szereplőinek jelentős részét összefogó hálózat, amelynek már a királynő férje, I. (Lotaringiai) Ferenc császár is tagja volt.

válasszon-ki egyet a két fiai között, akit Adeptussá⁶⁰ tétessen; 's a Gróf eléggé gyenge volt egyet kiválasztani. Választása Lajosra esett.

Rehberg a fiatal Candidatust⁶¹ egy estve szekérébe veszi 's mégyen vele abba a föld alatt való rejtékbe, a hol az Impostor⁶² lakott. Nagy mysteriozitással⁶³ fogadtatik. Hogy bizonyos légy, ugymond a Mágus az ifjú Grófnak, hogy nálam meg nem csalattatol, én semmihez nem fogok nyúlni, 's azt kívánom, hogy mindent tulajdon kezeiddel tégy. Most pedig mindeneknek előtte töltsd által egy más üvegbe azt a mit ezen üvegben lelsz, 's vizsgálj-meg tulajdon meggyőződésedig, mi légyen? – Kéneső⁶⁴ – De az e? – Bizonyosan az. – Nincs e benne valami egyéb? – Nincs. – Jó tehát. – A Gróf teljesíti a mit Mestere hágy, a Mercuriust⁶⁵ betölti egy phialába, 's egynehány óra múlva a Mercurius avolál,⁶⁶ 's két aranyat érő arany marad a phiala⁶⁷ alján. Képzeltetni e szerencsésebbet, mint a kis Adeptus volt!

A Gróf szorgalommal járja a leczkét, 's végre Mesterré lesz a tudományban. Nincs semmi is könnyebb a természetben. – Rehberg felkaparja a pactált didactrumot⁶⁸ – csak kétszáz souverain⁶⁹ volt! – felkaparja, megviszi a Chemicusnak 's – soha többé a háznál meg nem jelent.

A kis Gróf akkor látta, hogy az Impostor Mercuriusában arany volt széljel oszlatva, midőn a maga Mercuriusából kezdett dolgozni. 'S ez a szerencsétlen történet kedveltette-meg véle a Chémiát, melyet osztán egész életében mindég űzött.

Rehberg e vagy más hasonló korpából dagasztott Úri-ember, azt a tudósítást tette a Referendáriusnál, hogy Bécs és Neustadt⁷⁰ között egy keresztúton temérdek kincs van a föld' gyomrába letéve; azt fel kellene venni. De az Ádámra⁷¹ mondott átok megfogta a földet, arra hogy a kincs felvétethessék az kívántatik-meg, hogy egy Pap a keresztút' tájékaról hárítsa-el az átkot, 's a t. –

Találtak Papot, a ki reá adta magát, hogy a helyre kimégyen és a kívánt funkciót⁷² megteszi; 's a Gróf, vagy valamely erre rendelt embere, a Pappal és a Kincsfeltevővel Bécsből kiindulnak, a szekeret valamely fogadóban hagyják, 's magok gyalog a kincs' helyére kimennek. Éjjeli 12. órakor meggyűjtják a gyertyákat, 's a Pap a maga ornátusában⁷³ hozzá fog a föld' elátkolásához, 's megborzad, 's halva felfordul. A két életben maradott kísérő a holt testet a fogadóba viszi, a Polizey⁷⁴ visum repertumot⁷⁵ tétet, 's nem látván semmi nyomát az erőszakos megöletésnek, eltemeteti. Azonban a Gróf a Kincsfeltevőt a házába fogadja, 's az fél esztendeig füstölte

⁶⁰ adeptus (lat.): beavatott. „Az aranycsinálók egyik csoportja. Az adeptusoknak állítólag birtokukban volt a bölcsék köve, amellyel a nemtelen fémet aranyra vagy ezüstre festették.” (SZATHMÁRY 1986, 507.)

⁶¹ candidatus (lat.): jelölt.

⁶² impostor (lat.): csaló, gazember.

⁶³ mysteriozitás (gör.-lat.): rejtelmesség, titokzatosság.

⁶⁴ kéneső (rég.): higany.

⁶⁵ mercurius (lat., rég.): higany.

⁶⁶ avolál (lat.): elillan.

⁶⁷ phiala (gör.-lat.): fiola, cső alakú üvegedény.

⁶⁸ pactált didactrum (lat.): megegyezés szerinti tanulópénz.

⁶⁹ souverain d'or: osztrák-németalföldi aranypénz, 1795-ben 13 Rft és 40 krajcárt ért (KAZINCZY 2011, 292).

⁷⁰ Neustadt: Wiener Neustadt, Bécsújhely (A).

⁷¹ Ádám: a Ószövetség az első ember nevét a 'föld' jelentésű héber *adamah* szóval kapcsolja össze.

⁷² functio (lat., rég.): feladat, hivatalos megbízatás.

⁷³ ornátus (lat.): katolikus papi szertartási díszruha.

⁷⁴ Polizey (ném.): rendőrség.

⁷⁵ visum repertum (lat.): helyszíni szemle.

vaníliával a' szobát, azt állítván, hogy az olly ceremonia, a' melyet ha szerencsétlenek nem akarnak lenni szándékokban, elmellőzni nem lehet. Végre azt a' jelentést teszi a' Grófnak, hogy holnap vagy szerencsések lesznek, vagy olly jelt kapnak, melly intésűl szolgálnd nekik, hogy hagyják abba. – Más nap jó egy Inas a' Gróf büreaujába,⁷⁶ 's hozza a' hírt, hogy ez 's ez a' szobában⁷⁷ – éppen az, a' melly vaníliával füstöltetett – a' boltozat nagy repedést kapott. Már értem! felele a' Gróf; mehetsz. – Ez a' történet vetett véget megtévedésének.

Gróf Lajos, a' fija, Ónadi⁷⁸ magánosságában Chemiával töltötte idejét. Eggykor a' Grófné ollykor nyitotta-meg a' laboratórium ajtaját, midőn a' Gróf eldől a' Mercurius sublimatus⁷⁹ gőzétől, mellynek phialája széljelpattant a' szén felett. A' Gróf a' nyugtalanság miatt kezében tartotta azt. – A' Grófné hajánál fogva rángatta-ki a' szobából félholt férjét, 's tejjel 's vajjal hozta vissza az életre.

A' Kakomagia,⁸⁰ Geistersehery⁸¹ és holmi efféle bolondságok nagy divatjokban voltak Bécsben 1780–1790 között. Born⁸² és Sonnenfels⁸³ hasztalan' korbácsolták őket. Végre ez a' bolondság is kiment a' módiból. A' mi még eszembe jut – 1804ben írom ezt – feljegyzem:

1786ban Bécsbe mentem-fel.⁸⁴ Akkor tájban történt a' mit itt beszéllek.

Egy vén asszony egy háznak pincze lyuka mellett menvén-el, valamelly gyanús hangot halla-meg. Azt vélvén, hogy a' pinczében öldöklés esik, a' Polizeynak hírt ad, 's az azonnal küld egynehány fegyveres Poroszlót, hogy a' Házmasterrel minden pinczét nyitasson-meg. A' Házmaster elijed, vonogatódzik, esküszik hogy nyugodt elmével lehetnek, nem történik semmi rossz: de a' Polizey eljárt a' maga tisztében. Egy ajtót belőlről zárva lelnék. Kiált a' Polizey, hogy nyissák-meg, különben kifeszítik sarkából az ajtót. A' Kakomagus⁸⁵ kiált: Geist der Lügen, deine Stunde ist noch nicht gekommen.⁸⁶ De a' Polizey kevés kedvet mutatott bévárni az órát. Végre látják az elzárkozottak, hogy őket valami hatalmasabb hatalom fenyegeti mint az

⁷⁶ bureau (fr.): hivatal, dolgozószoba.

⁷⁷ szobában [Javítás a kéziratban ebből: szoba]

⁷⁸ Ónod: Ónod (Borsod vm.), itt feküdt a gróf Török család csak fiúágon örökölhető birtoka, amelyet Kazinczy apósa eladott, és ellenértékéből a kázméri birtokot vette.

⁷⁹ Mercurius sublimatus (lat.): higanygőz.

⁸⁰ kakomagia (gör.) a. m. „rosszmágia”; feketemágia.

⁸¹ Geistersehery (ném.): szellemidézés.

⁸² Born Ignác (1742–1791): mineralógus, geológus, feltaláló, több akadémia tagja. 1776-ban Mária Terézia megbízta a bécsi természettudományi múzeum (Hof-Naturalienkabinette) rendezésével, 1779-ben a bécsi bányászati kamaránál udvari tanácsos lett. A bécsi Zur wahren Eintracht ('Igaz Egyetértéshez') nevű szabadkőműves páholy szék mestere (vezetője).

⁸³ Sonnenfels, Joseph von (1733–1817): bécsi politikus, jogász, gazdasági szakember, udvari tanácsos, a politikai és gazdasági tudományok egyetemi tanára (1763–1791), a bécsi Képzőművészeti Akadémia elnöke (1810). II. József bizalmi embere. Szabadkőműves.

⁸⁴ Kazinczy bécsi útjáról: KAZINCZY 2009, 987 skk.

⁸⁵ kakomagus (gör.): feketemágus.

⁸⁶ Geist der Lügen... (ném.): 'Hazugságok szelleme, még nem jött el az órád'. Kazinczy munkácsi fogsága során (is) hallott egy „mágus”-t hasonló szavakkal „szellemet idézni”: „A' szegény Magus misét recitált, 's lassan-vont neheztelő hanggal így szólla az ördöghöz: Geist der Lügen, ich befehle dir im Namen des Gottes der Wahrheit, dass du mir Nachricht bringst, ob meine Gattin und Kinder leben, gesund sind etc.” ('Hazugság Szelleme, parancsolom neked az Igazság istenének nevében, hogy nekem hírt hozz, vajon feleségem s gyermekeim élnek-e s egészségesek-e stb.'): KAZINCZY, *Az én naplóm* = KAZINCZY 2009, 236.) (A gót betűs német szövegrészek olvasata és fordítása: Szép Beáta.)

ördög. Mit tehetek egyebet? kérték Gróf Zinzendorf⁸⁷ Excellentiáját, a' Polizey Ministert, hogy Mágusi formaruhájából vetkezzék-ki, 's nyakába függesztvén az arany gyapjat, szólljon a' Poroszlókkal, hogy menjenek haza. Kennst ihr mich, meine Kinder?⁸⁸ kérdé a' Gróf. Nun so seydh ruhig, geht nach Hause, und schweigt von dem was ihr sagt.⁸⁹ – A' dolog más nap tudtára lett Bécsnek, 's a' Born és Sonnenfels Oskolája örvendett, hogy ezek magokat nevetségessé tették.

Szerencsy József,⁹⁰ szerencsétlen férje a' tiszteletre legméltóbb Asszonynak, ugyan ezen idő tájban Bécsben mulatván, nem kerülte-el kelepcezőket, 's azt a' SZERENCSET, hogy közzéjek felléphetett, nagy pénzen vásárolta-meg. A' Mágus egy karikát vont egy pinczében maga körül, 's a' karikába egynehány koponyát rakott-ki, 's holmi zsidó betűkkel 's chifferekkel⁹¹ tele festett táblákat; egy fekete kakast vett maga mellé, és annak fejét egy emberi vért ontott hóhérpallost;⁹² vállán pantallér formán⁹³ fityegett egy nagy rolla,⁹⁴ mellyről imádságokat olvasott fenn szóval sok órákig. Ezt a' rollát, ugymond, Salamon⁹⁵ övének hívták. A' pinczében egynehány koporsó állott, holt testtel, vagy holt-testet hazudó bábozattal. Végre egynehányan borzadozást kaptak, és azt állították, hogy megjelent a' lélek. Szerencsy és még egynehány semmit nem látott; 's a' látók azt mondák, hogy az onnan van, mert még nem méltók annak látására.

Gróf Illésházy István⁹⁶ és Gróf Barkóczy Ferencz,⁹⁷ sógorok, tagadták, hogy lelket látni, annyival inkább citálni lehessen. A' próbát az öreg Illésházynak egy talán Trencsén Vármegyei régi Kastélyában tették-meg; 's meg kell vallani, hogy a' Mágus a' próbatételnek igen alkalmazatos

⁸⁷ Ludwig Zinzendorf (1721–1780): német gróf, befolyásos bécsi politikus, Kaunitz barátja, a Legfőbb Állami Számszék alapítója, 1773-tól államminiszter. 1771-től tagja az aranygyapjas lovagrendnek.

⁸⁸ Kennst ihr mich, meine Kinder? (ném.): 'Ismeretek engem, gyermekeim?' (olvasat és ford.: Szép Beáta).

⁸⁹ Nun so seydh ruhig... (ném.): 'Nos, csak legyetek nyugodtak, menjetek haza, és hallgassatok arról, amiről szó van' (olvasat és ford.: Szép Beáta).

⁹⁰ Szerencsy József (?–1794): Abaúj vármegyei táblabíró, a miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Felesége: Radvánszky Terézia (?–1829 után), Radvánszky János lánya, Szerencsy Franciska anyja. Radvánszky Teréziát Kazinczy 1784-től ismerte, barátnéjának tekintette, verseiben és leveleiben Cidli néven említette.

⁹¹ chiffer (fr.): titkos számjegy, ábra (helyesen: chiffre).

⁹² [Hiányos mondat!]

⁹³ pantallér formán (rég.): „Tekercsszerűen összehajtott s a két végén szíjjal összefoglalt, tehát koszorút képező köpenynek, takarónak stb.-nek ilyképeni viselését [...] a magyar bakák pantallérnak nevezik.” (PALLAS, *A la bandouiere* szócikk.)

⁹⁴ rolla (fr.-ném.): tekercs.

⁹⁵ Salamon: Bölcs Salamon, ószövetségi zsidó király. A Salamon temploma alapvető jelkép a szabadkőműves hagyományban, a templomot építő Hiram Abif pedig az első Mester, akit féltékeny társai meggyilkoltak, de tanítványai előtt feltámadt.

⁹⁶ Illésházy István, gróf (1762–1838): Liptó és Trencsén vármegyék főispánja (1800–1838), államtanácsos (1805), étekgőgömester (1825–1838), országgyűlési követ. A Magyar Tudós Társaság (MTT) igazgatótanácsának tagja. Illésházy János szeptemvir fia. Felesége 1786-tól: gróf Barkóczy Terézia.

⁹⁷ Barkóczy Ferenc, gróf: államtanácsos, Pest vármegyei főispáni helyettes. A miskolci Erényes Világpolgárok páholyban Kazinczy szabadkőműves társa. Barkóczy János Szabolcs vármegyei főispán fia, Barkóczy Ferenc érsek unokaöccse.

scénát⁹⁸ választott, a régi Kastélyba vívén őket; mert az imaginatio⁹⁹ már ez által is készült itten illetén dolgokat látni. Egy holnapig nem vala szabad Asszonyt illetni, sőt nem volt szabad, csak kezéhez is nyúlni nékiek. Babbal, lencsével 's effélékkel tartotta tanítványait, gyónásra hajtotta őket, 's azt kötötte-ki tőlök, hogy harmad napig nem alusznak, és vagy szüntelenül imádkoznak, vagy lelketlátás felől beszélgetnek. Végre valóban láttak koporsóban fekvő testeket; látták azt is, hogy emberi alakok a' szobán keresztül holtakat hordottak. De Illésházy esküdt, hogy ámbár az apparitiót¹⁰⁰ látta, nem hitte, hogy azt látja; az az, hogy még akkor sem hagyta-el az a' hit, hogy a' mit lát, valóságos áltatás.

Egy Bécsben mulató Erdélyi Úr B***hoz¹⁰¹ jó, 's kéri ötet, hogy szerezzen neki valamely efféle Varázst; nem hiú viszketegségből akarná látni, ha igaz e, a' mivel kérkednek,¹⁰² hanem hasznát akarná vennie. B*** nem akarta teljesíteni kedvét, 's azt felelte neki, hogy nincs annyi bátorsága, hogy a' varázstűkörbe tekintsen: de végre engedett úntalan kérelmeinek. A' Mágus előjött, 's azt kérte az Erdélyi Úrtól, ha a' kérdés, mellyet magának megfejtetni óhajtott, jelenvalót vagy jövődőt illet e, vagy valamely tudománybeli dolgot? A' felelet az vala, hogy az philosophiai kérdés. B*** a' canapén fogott helyet, mellyen akkor is űle, midőn nékem ezt beszélte; a' Mágus az ablakban, az Erdélyi Úr pedig azon szegletben, melly a' canapé' és ablak' fala közt volt. A' Mágus meghagyta, hogy a' jó Erdélyi szemeit fel ne emelje azon tűkörrel, mellyet neki úgy ada tartani, hogy az egy kalap' mélyjében álljon, 's maga az ablakban elkezdé az ördögök nyelvén a' parancsoló könyörgést. Az Erdélyi Méltóság semmit nem látott, 's a' Mágus csak nem káromkodásra fakadt ellene. Újra kezdte birbitéléseit.¹⁰³ Látok! kiálta az Erdélyi Úr. – Mit látsz? – Egy infulás¹⁰⁴ Papot. – Semmirekellő! gazember! etc. azt hazudád, hogy philosophiai tárgyat kívánsz megfejtetni, 's ímé kurváról gondolkozál. Ójdd magadat, hogy engem ide ne csalj megint, mert rosszul jársz! Ezzel kiragadván kezéből a' tűkröt, ment. – B*** nem mert meg is mozdulni. Végre megszóllítá Erdélyi Ismerősét, ha nem látott e titkaiba a' Mágus. Ez esküdt, hogy nem. – Azonban egynehány hét múlva jó, 's vallást teszen, hogy néki a' Városban egy szép kis lánykája volt; az ötet mindég repeső örömmel fogadta, 's a' grádics-ra¹⁰⁵ szaladt elibe, valamikor látta jönni; 's egy idő oltá hűlni kezdett. Fel nem levén okát, a' Mágushoz folyamodott; 's ímé az megfejtette a' titkot;¹⁰⁶ egy Signor Abbate¹⁰⁷ tette eránta hűségtelessé a' szép gyermeket. – Ezt jelentette az infula.

Nem méltó e hogy vaksággal veretessék az illetén bolond!

⁹⁸ scéna (gör.-lat.): jelenet; színházi jelenet.

⁹⁹ imaginatio (lat.): képzelet.

¹⁰⁰ apparitio (lat.): rendkívüli jelenség.

¹⁰¹ B***: vélhetően Báróczi Sándor (1735–1809): erdélyi születésű író, műfordító, aki ekkor Bécsben élt, foglalkozott alkímiával, és személyesen is többször találkozott Kazinczyval. 1760-tól a bécsi magyar testőrség tagja, 1806-ban ezredesként vonult nyugalomba. Szabadkőműves, alkimista. Kazinczy egy életrajz és nyelvészeti tanulmány kíséretében újra kiadta munkáit (*Báróczi Sándor Minden Munkái*, 1–8. kötet, Pest, 1813–1814), önéletrajzaiban és nekrológiáiban is tisztelettel emlékszik meg róla.

¹⁰² kérkednek, [Javítás a kéziratban ebből: /:]érkednek.]

¹⁰³ birbitélés (rég.): motyogás, kuruzsló mormogás [?]. „[A babona szóval] a Nyelvtört. Szótárban is meglévő [...] berbitél (berbetél, börbötél, birbitél, birbicsél, a. m. mormog, motyog, darál) ige is egybevethető.” (PALLAS, *Babicsolás* szócikk.)

¹⁰⁴ infulás (lat.): püspöksüveges.

¹⁰⁵ grádics (lat., rég.): lépcső.

¹⁰⁶ megfejtette <ez> a' titkot; [Törlés a kéziratban.]

¹⁰⁷ Signor Abbate (ol.): apát úr.

KAZINCZY JÓZSEF LEVELEI TOLDY FERENCNEK

Eredeti dokumentum: Kazinczy Ferenc öccsének, Józsefnek autográf levelei: MTA KIK M. Ir. Lev. 4r. 118.: *Írók levelei egymáshoz.*

Megjelenése: ORBÁN 2022a.

Megjegyzés: A lelőhelyen számos Kazinczy Ferenc által írt vagy neki címzett levél, illetve Kazinczy-szöveg van, de itt található meg „a Kazinczy család Toldyhoz írt, a hagyatékkal is kapcsolatos levelei” is.¹⁰⁸ Ez utóbbi csomóban kilenc Kazinczy Józseftől Toldy Ferencnek írt levél, két boríték és egy nyugta található meg, a válaszlevelek azonban hiányoznak. A levelek autográf tisztázott kéziratok. A csomóból három olyan levelet választottam ki, amelyek fontos információkat tartalmaznak Kazinczy Ferenc eladósodottságáról. A leveleket betűhű átírásban közlöm, a szövegkritikai jegyzetek és a legfontosabb tárgyi magyarázatok lábjegyzetbe kerültek. A most közölt három levelet Kazinczy József írta Toldy Ferencnek a Kazinczy Ferenc halála utáni években mint az árvák ügyeinek képviselője. A levelezés fő tárgya Kazinczy írói hagyatékának megjelentetése, pontosabban az örökösöknek fizetendő jogdíj. Kazinczy József mint legidősebb férfi rokon képviselhetette az árvákat.

1. levél

Kazinczy József – Toldy Ferencnek, Alsóregmec, 1833. december 18.

[A levélkézirat első oldalán Toldy feljegyzése: „Vál[aszoltam]. 15. Jan.”]

Tekintetes Ur!

E napokban mutatta az Ángyám Kazinczy Ferenczné ditsekedve, az T. Urnak ujabbi eránta való példa nélkül való Barátságát, azon hozzá küldött Levelét, melyben a Magyar Tudós Társaságnak a Bátyám Munkáji elfogadása, azoknak nyomtatattása, és Honorálása felől méltoztatott tódósítani.

Áldassék mind ezekért az Isteni Gondviselés Hálá a Magyar egész Tudós Társaságnak, Hálá és pedig Forró Hálá a tisztelt Tudós Társaság Nagy Kegyességű Elől Ülőjének,¹⁰⁹ Hálá azoknak az egyes Tagoknak, akik e részben különös részt vettek, ezen tekintetnél fogva fogadja el a Tekintetes Uris mint ezen valóban nagy Jó Téteménynek, egyik főbb elő mozdítója nem tsak az Ángyámnak¹¹⁰ és Gyermekeinek, de Nekemis szíves alázatos köszönetemet, jutalmazza meg az Egek a Tekintetes Urnak ezen Barátságát, Kedveseiben.

Egyébb iránt minekutánna a Tekintetes Urnak a Bátyám emlékezete iránt már anyiszor bizonyított Barátságá útát nyit nekem arra, hogy én a Tekintetes Urral nyíltan szólhassak, kintelen vagyok nem tsak közönségesen szólva azt mondani a Bátyám Háza népe financialis állapotokról, hogy igen rosszul hagyta a Bátyám, de nyilván megmondani hogy nem lehetett szerentséltenebbül hagyni, mint a hogy hagyta szegény.

Temérdek Wuchereyal¹¹¹ egybe kötött, a leg gondolatlanabb Lépéseket tett szegény, 's mind egyikét az adott Contractusokon kívül ujabb Levelezéseibe¹¹² tett ujabbi meg esmerésével, még

¹⁰⁸ A lelőhely részletes leírása Czifra Mariann katalógusában található meg: CZIFRA 2014, 230–237. – A családi levelek közül néhányat szintén ő ismertetett: CZIFRA 2013.

¹⁰⁹ Ülőjének, [Emendálva.]

¹¹⁰ Angyámnak [Emendálva.]

¹¹¹ Wucherey (ném.): uzsora.

¹¹² Levelézéseibett [Emendálva.]

roszabbá, 's talán éppen orvosolhatatlanná tette, nevelte ezen veszedelmet minden ilyen irtoztató eseteiben az a Baj is, hogy minden ilyen Fatalis Contractusokat az Ángyom is Subscribálta.

Illyen egyik Manipulatioja volt 1821. Februariusban, azzal a Broskó Györgyvel, a ki az Cholera alatt Szepes Vármegyében a Gróf Csakyak Jozságában Klucknón, mint Uradalmi Inspector a Lázadók által, Feleségével és a Nagyobb fiával kegyetlenül meg ölettetett. [E]nnek 6000. ftos Optionális Contractust adott, holott tsak 2000. ft kapott, abban is kész pénzt tsak 1200 ftot, egyébb iránt egynehány vég vásznat, valami gránátot, és még két aszonyi ruhát is.¹¹³ – Ezen adosságért az Bátyám az Eperjesi Distr. Táblán perbe idéztetett, Convincáltatott,¹¹⁴ és a Distr. Tábla Assessora Tekintetes Kolosy István Ur által 1829 Junius 15^{én} minden névvel nevezhető akkor a Bátyámnak még birtokában volt Ingatlan Birtoka, még a lakó Házát is oda értvén 9649. ftig 30. xrig exequáltatott.¹¹⁵ Az Exequens Bírónak interpositiójára¹¹⁶ Broskó az exequált minden vagyon az Capitalissának Interesse Sumájában¹¹⁷ a Bátyámnak Árendába adta 5. Esztendőre, de ezen Árendára ekkoráig egy xr sem fiztetetett. Broskónak pedig fia, és leánya, 's veje van. A Bátyám Halála után bizonyos Fay Sigmond Ur Özvegye Sellyebi Susánna, az Eperjessi Distr. Tábla előtt 6. ezer egynehány száz ftokig ismét és hasonló veszedelmes Adosság miatt Perbe idézte az Ángyomat a héten veszem a Prokátornak Eperjesről irott Levelét, mellyben azt jelenti hogy az Ángyam most Nov. 29.^{én} végső Itélettel Convincáltatott. – Itt most az Executiótól nem lehet annyiban tartani, hogy egy talpalatnyi sints exequálni való, vagy exequálható, mert a mi a kéznél van is, az mind a Broskóé.

Igy van még Perben az Ángyom B. Bémerrel, Bodzaival,¹¹⁸ és talán többekkel is.

Azomban Emberséges Embernek, azon kell lenni, hogy hogy a mennyire lehet segítsen.

Ennek a Segedelemnek a Tekintetéből, most én arra a gondolatra jöttem, hogy ha ennél a Magyar Túdós Társaság Kegyeségénél fogva, a Creditorokkal¹¹⁹ tractálhatnék,¹²⁰ hogy mind-egyikének jutna a mennyire lehet, de a velek lévő Bajnak szakadna Vége legalább ezt a kis Vagyont a Broskó kezéből lehetne ki szabadítani, 's meg tartani.

De minekutánna, senki velem tsak pusztá előadására a dolog miben léttének, de még a Tekintetes Ur Levelének elő mutatására, szóba sem fog állani, azt látnám jobbnak, hogy ha a fent tisztelt Magyar¹²¹ Túdós Társaság, ebbéli Kegyes Határozását, in forma probanti expedíál-tathatnám,¹²² 's a Tractálás esetében a Tractálni, akaró, és valóban tractáló Creditorral az ő biztosítására, elő is mutathatnám.

Ennek meg nyerhetése végett alkalmatlankodom én a Tekintetes Urnak ezzel az alázatos kéresemmel méltóztasson a Magyar Túdós Társaságnak e részben tett egész Kegyes Határozását, annak rendi szerént expedíáltattatni, és nekem a mennyire lehet a fentebb elő adott okoknál fogva minél előbb meg küldeni, én is a Tekintetes Ur Levelét válaszát a S. A. Ujhellyi postán vehetem.

¹¹³ Erről részletesebben: [→ 11.11. Broskó-ügy].

¹¹⁴ convincál (lat.): bizonyít.

¹¹⁵ exequál (lat.): végrehajt.

¹¹⁶ interpositió (lat.): közbenjárás.

¹¹⁷ az Capitalissának Interesse Sumájában: 'a tőkéje kamatának összegében'.

¹¹⁸ Erről részletesebben: [→ 11.12. Bodzay-ügy], [A Bodzay-dosszié] = KazLev, 24, 356–377; [→ 11.13. Béhmer-ügy], [A Béhmer-dosszié], KazLev, 24, 378–383. – A szövegek hozzáférhető elektronikus kiadásban is: KAZINCZY, *Elektronikus*, http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/keziratok.php?tipus=szerzoi_kezirat&m=szk.

¹¹⁹ creditor (lat.): hitelező

¹²⁰ tractál (lat.): tárgyal

¹²¹ Magya [Emendálva.]

¹²² in forma probanti expedíál-tathatnám (lat.): 'jóváhagyás formájában küldettethetném'.

A ki egyébb iránt magamat kedvezéseibe, és engedelmével betses Barátságába ajánlván vagyok.

A Tekintetes Urnak
A. Regmeczen Széphalomtól
félórányira 18. Dec. 1833.

alázatos szolgája
Kazinczy József

2. levél

Kazinczy József – Toldy Ferencnek, Alsóregmec, 1834. április 19.

Tekintetes Ur!

A Tekintetes Urnak, és Tekintetes Bajza Urnak is, a Néhai Testvéremnek Kazinczy Ferencnek szerentsétlen Gyermekei iránt több ízben bizonyított Kegyességek most is arra bátorít engemet, hogy minekutánna a Magyar Tüdös Társaság e Tekintetes Uraknak, múlt Esztendőben tett nagy betsű Tüdősítások következésében a Kazinczy Ferenc munkáinak és Írásainak által vételét, Esztendőnként leendő Nyomtatását Kegyesen el határozta, de a menyire tudom még ezt mintegy interimaliter,¹²³ mert még a Tekintetes Urakra van az bízva hogy ez iránt a most következő nagy Gyűlésére a fent tisztelt Tüdös Társaságnak újabb Tüdősítást adjanak. Méltóztassanak a Tekintetes Urak, magok további Kegyes és hathatós közben vetésekkel oda intézni, és azt eszközölni is, hogy a fent tisztelt Tüdös Társaság ezt a meg becsülhetetlen és a Bátyám Gyermekei által soha meg nem köszönhető Kegyességét, egyedül [...] [Fe]rentz¹²⁴ Bátyám Gyermekei részekre, teszi és tette, ez a ki fejezése a Határozásának a fent tisztelt Tüdös Társaságnak a Gyermekekre nézve igen fontos és múlhatatlan. Hogy az abból be jöendő vagy be jöhető Summa ne Successiójok¹²⁵ legyék a Gyermekeknek a Creditorokra nézve, hanem Jótétemény, és Graczia, a minthogy valósággal az is.

Az Ángyomnak, és bizonyosan nekem is nem az a célunk, hogy a Creditorok, azt a mit igazán költsönöztek, el veszítsék,¹²⁶ 's eképpen Őket Istentelenül meg tsallyuk, hanem azt ohajtyuk tsak, hogy az Istentelenül szóba lévő, soha nem adott, vagy rend kívül számlált árát a naturaléjoknak, az Özvegy és Gyermeknek ne lennének kénytelenek magok végső Romlásokkal fizetni.

Ezen alázatos kérésemet meg újjítván, 's szíves Tiszteletemet Tekintetes Bajza Urnak is bemutatattani kérvén magamat Barátságába ajánlván tisztelettel vagyok.

A Tekintetes Urnak
A[lsó]. Regmeczen 19. Apr. 1834.

alázatos Szolgája
Kazinczy József

¹²³ interimaliter (lat.): ideiglenesen.

¹²⁴ [A levélkéziratban itt oldalthatár van, és a mondat folyamatossága is megtörik. A lap rektójának alján az őrszó az „az”, a lap verzőjének első szava viszont egy félszó, a „rentz”, így bizonyos, hogy néhány szó, esetleg egy sor kimaradt a levél letisztázásakor.]

¹²⁵ successio (lat.): örökség

¹²⁶ költsönöztek, <anny> el veszítsék,

3. levél

Kazinczy József – Toldy Ferencnek, Alsóregmec, 1835. november 4.

[A levél borítékja is megtalálható, rajta tört piros viaszpecsét és postai bélyegző: „Ujhely”, továbbá a címzés Kazinczy József kézírásával:]

Tekintetes Schédel Ferencz Urnak, a Magyar Tudós Társaság Rendes Tagjának és Levél Tárnokának Barátságos tisztelettel adassék
Pesten.

[A levél utolsó oldalán a jobb felső sarokban Toldy Ferenc megjegyzése: „Vettem Nov. 13. 1835.”]

Tekintetes Ur!

Ujjobban alázatosan engedelmet kérek, újabbi alkalmatlanságomért. De minekutánna egy az hogy a kérdéses 36. arany¹²⁷ hasznát lehetne venni, más az hogy nyugtatóm régen fel ment. Nem tudom annak mibenléttét. Annál fogva újabbi engedelem alázatos kérése mellett, kérem a Tekintetes Urat egész tisztelettel méltóztasson engemet ezen 36. arany vagy az arra fel küldött Nyugtatóm mibenléte eránt tudósítani.

Itten az Ángyom dolgai a leg szomorúbb Hellyheztetésben vagynak. Ugyan is a szegény Bátyám még 1821.dikben és 1822.^{ben} a¹²⁸ leg veszedelmesebb Zsidók körme közzé esett. Egynehányának, több mint 20. rendbeli Albákat¹²⁹ adott pénz keresés végett, azok neki egynehány magokhoz hasonló többnyire Keresztyén, de a leg pogányabb Emberektől valami kevés pénz 's mellé Naturalékat¹³⁰ irgalmatlan¹³¹ Árban szereztek. Így a Bátyám ezekben a két Esztendőben 36. ezer ftnál több adosságokat tsinált. Ezeknek soha Interestét nem fizette, úgy hogy most a Tőke és Interest mintegy 60. ezer ftra megyen fel. Egyike az ilyen nevezetes Creditoroknak, az a Broskó, a kit a Cholera kor Szepes Vgyében Kluknón, ahol valamelyik Gr. Csákynek Inspectorá volt kegyetlenül meg ölték. Az Eperjessi Tábla ebbe meg citáltatta, és Convincáltatta, az Exequens Assessor a Bátyámnak és Ángyomnak meg egyezésekkel 1829. Junius 15^{én} minden ki gondolható, a Bátyámnak kezénél és birtokában volt minden vagyonát 9478 ftig a mennyire az Convictiva és Executorialis költség Summája ment exequálta és Resignálta; De ugyan akkor nap Broskó öt Esztendőre a Distr. Tábla Exequens Assessorá jelenléttében egyik Contractus mellett melly Broskó Kazinczy Ferencz és Gróf Török Sofia által Subscribálva, petsételve, és az Exequens által Coramisalva¹³² van, Árendába adja, az Exequált Sumának 6. pro 100.¹³³ Interesse Sumájában. Más részről ugyan azon nap, ugyan azon Exequens Assessor jelenléttében és Coramisálása alatt Broskó más Solennis Contractust ad Kazinczy Ferencznek és Gr. Török Sofiának, hogy ő az Exequált 9478. ftból el enged 3300. ftot. és tsak 6178 ftnek fizesse a 6. pro 100. Interestét titulo Arendae a Bátyám és Ángyom. E mellett a Bátyám sem az Executiókor sem azután egész életében, sem annak halála után is az Ángyom 1833. Eszt. elejéig nem tsak nem

¹²⁷ a./anynak [Átírással javított betű.]

¹²⁸ [A névelő a kéziratban nagybetűvel; emendálva.]

¹²⁹ Alba (lat.): fehér (azaz üres) lap; választható hitellel, azaz cartabianca, egy szabadon felhasználható fölhatalmazás.

¹³⁰ naturálé (lat.): természetbeni dolog, áru

¹³¹ irgalmat [A „lan” utólag pótolva, félig a sor fölé írva.]

¹³² coramisalva (lat.): láttamozva

¹³³ 6. pro 100.: 6%

fizetett egy xrt is soha. De a nevezett 1833 elejéig Broskó részéről soha egy betűvel sem sürgetett is. Hanem akkor kezdett Broskónak életben maradt Fia levelezni Ángyommal: Én ezen környüállásokat oly Emberekkel közlöttem, akik ezen a vidéken Eszes vóltokról Prokatori Ügyességekről esmeretesek, és akiknek magam iránt, szíves Indulatjokról sőt Barátságokról meg vagyok győződve, nevezetesen olyannak akire Mélt. Gróf Teleky József Ur is Ő Nagysága maga itt lévő Perét tudomásomra is bízta, közlöttem, oly Tanátsot kaptam hogy minekutánna az Executio tsak egy xr in Recognitionem Juris Dominalis¹³⁴ fizetésével is sem az Executiókor, sem azólta soha sem Solidáltatott de a képzelt Birtokos részéről usque 1833. soha nem is reflectáltatott, Ángyom most ne fizessen, ha szinte perre kerülne is a dolog, míg ott el nem dül. Más részről az adosságoknak illy gazsággal telyes miben léttét látván a Procatorunk, a Cancellariához recurrál¹³⁵ az Ángyom nevében Concurualis perre¹³⁶ való parantsolatért, melly mind a Distr. Táblához mind Abauj Vármegyéhez elérkezett Informatiót kíván. Abauj vármegye minthogy itt nekünk Tanúkat kellett keresni és Eskettettni az Uzsoráskodásokra, míg azokat kaphattuk időbe tölt, a parantsolt Relatiót tsak most küldhette fel. A Concurualis per tehát még kérdés alatt van.

De Broskó 1834. November Első napjaiban mikor még én is a Hegyaljai szüretemen vóltam egy Prokatorral Ángyomra jött, 's erővel el foglalta az apja részére 1829. Jun. 15^{én} exequált mindent. Természetesen hogy mihelyt meg tudtuk, reoccupáltattuk¹³⁷ Ángyommal a Broskó Petséttyeit az ajtokról le szagattattak s. a. t. Broskó Repositióra¹³⁸ ki jött az Abauji Subst. V:Ispány Urral, a ki ötet 1835. April. 13^{án} reponálta.¹³⁹ Ángyom a Cancellariára fel vitte; de proh Dolor¹⁴⁰ ott is Aprobálva¹⁴¹ van a Repositio. Még Dec. közepéig a V:Ispány ki nem jön, de a dolog végképpen el van veszve. Minden Emberi segedelem nélkül. Mit tsinál már most Ángyom, mit tsinál kivált 3. gyermeke. Mert *Emilt* én Katonának adván ez előtt 3. Esztendővel 1832. Majus 27^{én} Ő 1833. Sept. 1^é napján Zászlótartó lett. Ez tehát már provideálva van, a másik fiú *Antonin* itthon van 22. Esztdős, de minden occupatio nélkül, ez most akar szinte Katona lenni, de Zulag¹⁴² nélkül most Cadet nem lehet. Még a mellé Equipirozás¹⁴³ is kell. Honnat? A harmadikat *Bálintot* Gróf Vay vette magához, ez is provideálva van. A negyediket *Lajost* Mélt. Gróf Teleky József Ur Ő Nagysága a Pionnier oskolába beeszközölte, fel is küldöttem, de nem tudom el fogadják é mert németül nem tud a fiú. A három leány közzül egy Férhez [!] ment, Thália, ez is provideálva van, de kettő Eugenia, és Iphigenia hajadonok, és így most provisio nélkül marad az Ángyom, Antonin, Eugenia, és Iphigenia. Emilt, ditsekedés nélkül mondom az Assentirozásától ólta én gondoskodtam iránta, most is, ezután is fogom tenni. Az Isten ne vegye Ditsekedésnek sem fel hányásnak, a többi iránt a mit tehetek nem tsak magam de Gyermkeim is tesszük de hogy egészen vigyük a 4. Terhét is nem telik töllünk[.] Antonin most is többnyire nállunk van, de pénzembe nem került ekkoráig. Iphigeniat a nyáron Ángyom Erdélyből haza hozatta, azolta a nagyobbik Fiamnál Menyemnél van Szabólts Vármegyében. De ez mind nem Arithmetikai Igasság hogy holtig tart.

¹³⁴ in Recognitionem Juris Dominalis (lat.): 'a tulajdonjog elismeréseként'

¹³⁵ recurrál (lat.): fellebbez

¹³⁶ concursualis per (lat., rég.): hitelezőket összehívó per

¹³⁷ reoccupál (lat.): visszafoglal

¹³⁸ repositio (lat.): visszahelyezés

¹³⁹ reponál (lat.): visszatesz

¹⁴⁰ proh Dolor (lat.): oh, fájdalom!

¹⁴¹ Apropálva [A „p” átjavítva „b”-re.]

¹⁴² Zulag (ném.): juttatás

¹⁴³ Equipirozás (fr., rég.): felszerelés

Igy vagyunk itten Tekintetes Ur! van itt minn aggódni. Követem enyi terhelésem miatt.
Ajánlom magamat betses Barátságába 's vagyok
A Tekintetes Urnak
A. Regmeczen 4. Nov. 1835.

alázatos szolgálja
Kazinczy József

TOLDY FERENC: KAZINCZY PESTEN, 1828.

Eredeti dokumentum: Toldy Ferenc autográf kézírata: MTA KIK, M. Irod. Lev. 4r. 121, 1–9 (ez az eredeti oldalszámozás; kézírattári számozás nincs).

Megjelenése: kiadatlan.

Megjegyzés: a szövegben említett levélke: KazLev, 20/4904, Kazinczy Ferenc – Toldy Ferencnek, Pest, 1828. február. 18., 471.

[→ 12.1. Kazinczy felőlti Kisfaludy Károly köpönyegét]

Kazinczy Pesten,
1828.

Februárius' 18dikán Trattnert temették, az öreget. Elmenék a' gyászgyülekezetből Kisfaludyhoz 's mulaték, míg bealkonyodott. Haza jővén, egy vármegyeahajdut lelek magamnál egy levelkével: „Édes barátom, én itt vagyok; ma délben jöttem, 's reménylem, meglátlak ma estve Fáy Andrásnál, kinél Szemerével és Bártfayval együtt töltöm első Pesti napomat. Kérlek, hozzd el Bajzát és Kézikönyved' kijött íveit. / Kazinczy írása. Nem hívék szemeimnek. Azonnal a' Tek. uraknál termék, 's a' hajdu¹⁴⁴ megy. Én futok Bajzához le, 's még csak félig hívé¹⁴⁵ a' régen óhajtott, régen várt férfi' ittlétét; mert ekkor nem reménylém még, hogy jőne. Kedvesen meglepé Bajzát a' hír, de öröme rejtettebb mint enyém; így ő egyébkor 's mindég. Épen ma estve nálunk¹⁴⁶ vendégség vala, 's B nem jöve: vonta valami a' piqueniquebe; oda készült épen, 's makacs volt Kazinczyt is nem ma látni, mert az öröm' halasztásában is van valami báj. Én futék, Bajzát valamiképp kimentendő, de magam gyönyörömmek azonnal élni ohajtó. Ünnepi érzések közt haladtam az útszán, mert azt valék meglátandó, kinek pillantata előtt két ivadék vonúlt-el, melly benne a' nemzeti csinósítás' egyik fő athlétáját tisztelé, 's én azon embernymnak, mellyel ő felvirúlt, csak unokája. Azt valék látandó, kinek haja leírhatatlan szenvedések, 's kelletlen emlékü küszdésék között őszüle-meg: 's ezek tiszteletet parancsolnak. Belépek Szemeréhez. A' magas, bolthajtásu szobát¹⁴⁷ csak egy világ deríté-fel, 's gyenge¹⁴⁸ fényvel; a' közepett álló asztal' bal felén, honnan bejőni, Szemere ült, amazon drap-színű felsőruhában egy kisdéd alakot pillantok-meg, ritka, 's ezüst-fejérű hajjal,¹⁴⁹ elsárgult, bepadt, barázdás ábrázzal, merőn kiszőkő áll- és arczsontokkal, mélyen fekvő szemekkel – *kelle* hinnem hogy ő az, kit keresek, 's fájdalom boríta-el, 's megakasztá nyelvemet. Vizsgán az ajtó felé nézvén, kérdé Szemerét: Ki? 'S ez: Schédel. Felkél az aggastyán, megölel, őszvecsókol. Én néma. Sokkal tartozom Neked kedves barátom, monda, fogadd legszívesebb hálámat. „Örömem nem lel szókat”, mondék, de neveke-

¹⁴⁴ 's <futok> a' hajdu [A törlés bizonytalan olvasat.]

¹⁴⁵ híve [Emendálva.]

¹⁴⁶ ma nálunk [Az „estve” sor fölé írt javítás.]

¹⁴⁷ szobáb<an> [Átírás és törlés.]

¹⁴⁸ deríté-fel, <de> gyenge [Törlés és sor fölé írt javítás.]

¹⁴⁹ ezüst-fejérű <fövel> hajjal, [A törlés bizonytalan olvasat.]

dő fájdalommal; mert olly eleven, olly lángoló lelket illy roncsolt tetemben látni elsüllyesztő gondolat. Útja' nehézségeiről szólt; hét napig jöve, 's fedezetlen szekeren, e' változó, durva, fagyos időben. Szava rekedt az érthetetlenségig; 's múlt éjjel febrilis alterációval. Mutatám a' kézikönyv' első hat ívét, végig tekinté megelégedéssel. Nyílik az ajtó, Bártfay jó 's Vörösmarty 's Fenyéry. Az elsőt látta már, mert nála szállt-le; Fynek égtek arcza, nyelvén a' szív' hangja halatott, V hideg, 's csak az udvariság' szavaival köszöntve. Sokféléről folyt a' beszéd, az Öreg Paziázit tudakolá. Vonásai a' hajdan szép férfiút árulgatják; szemei most is sebesen forgók, tele erővel, tűzzel. Nyolcz óra lett, 's indulánk Fáyhoz. Az úton velem karöltve, Jankovicsról beszélénk, 's úgy látszék, hogy azok után, mellyeket Szemere mondhatott néki, már nem egyébert menne hozzá, mint hogy ígéretének¹⁵⁰ feleljen-meg, 's kézíratait Jnak keresztülnézhesse. Elválnk Fáy' házánál, mert nekem az estve kötelességem vala otthon lennem. Bajza épen éjjel előtt jöve haza, 's elhatároztatott, hogy más nap Kisfaludyt az Öreghez visszük.

Febr. 19.¹⁵¹

Hozzám jövének reggel B és Fenyéry 's menénk Károlyhoz. Ő falura készült épen, farsangi mulatságra. Ígérkezett, 's nem vonható szavát vissza, de szerdán eljő, mondá. Kisfaludy, bátyja Sándor által Kazinczyra nem¹⁵² a' legkedvezőbbben volt elkészülve; de midőn beszélnök, mint megöregedett szenvedései által, vonzódást látszék érezni feléje; 's ígéré¹⁵³ ismét, hogy a' látogatásban Kyt megelőzi. Bártfaynál meglelők az öreg urat. Nagy Pál' relációja, mellyet a' diétáról vármegyéjének teve felolvastatott, azután a' Salluszthoz írt gyönyörű toldalék. Bejöve Emil.¹⁵⁴ Öszvecsókoltuk mindnyájan a' szép, nagy kék-szemű ifjut; 's az ősz atya fiatal barátjai' kegyébe ajánlá. Meg lőn határozta, hogy estve egybegyűlünk ismét Bártfaynál, 's menék Bval Helmezyt meghíni. Ettől tudtuk-meg, hogy Károly nem mene-ki Lőrinczibe, de csak délután találtuk otthon.¹⁵⁵ Ebéd előtt kereste Szemerénél, de híjába. Délben hozá-el könyvkötőm a' Prof. Herzog' Sallust' Catilináját nagy commentáriussal 's német fordítással.¹⁵⁶ (Leipzig, bei Köhler. 1828. 8.). Oda küldém azonnal Kazinczynak, e' felirással: Knak vidám felkelést az ebédttől, legbuzgóbb tisztelője. Kisded levelkében megköszöné.

Bártfaynál a' leggyönyörűbb kör vala. Helmezy, Kisfal., Klauzál Imre, Vörösmarty, Bajza, Fenyéry, 's fűszere a' férfitársaságnak: a' Bártfay' lelkes¹⁵⁷ asszonya. Egy nem hívott jurátus, mód 's nevelés nélkül fúrá magát a' társaságba, 's ha e' nincsen, még vidámabb vala leendő a' gyülekezet. Nyolczadfélkor Szemere, Fáy és Vitkovics hozák az ünnepelel férfiút, 's menének, mert vendégségen voltak. Elébe vezettük Károlyt. Igen tisztelt férfiú! monda Kazinczy, barátságodat kérem, 's csókolkozzának. Leülénk körbe. Közel ülven Hozzá, a' pamlagra híva maga mellé, Kisf. jobbjá mellett üle széken. Hogy melyét kíméljük, kézíratait hoztuk elé 's Helmezy az Erdélyi levelek' dikét¹⁵⁸ olvasá, én az első Catilináriát. Melly fordítás! Alig bírtam tüzemmel. Menének aztán a' többiek¹⁵⁹ az utolsó szobába dohányozni, én, Bajza, Klauzál maradánk. Ky a' szerelem 's házas élet' boldogságát emlité, 's látszék hogy hitvese' 's gyermekei' szeretete enyhíti csak élete' sanyarúságát. Walther, barátja a' házúrnak, egy geneológiai tévedést mutata-ki a' Wesselényi Nádor' életében, Kczy hállával vevé a' megigazítást, mint a' Catilináriában eléfordult

¹⁵⁰ hogy <a> ígéretének

¹⁵¹ [A dátum a lap szélén.]

¹⁵² Kazinczy <iránt> nem

¹⁵³ ígéré [Az ékezet javítva.]

¹⁵⁴ [Ez és a következő mondat lap szélére írt pótlás, korrektúrajellel beszúrva.]

¹⁵⁵ otthon, [A vessző pontra javítva.]

¹⁵⁶ fordítással. [Az ékezethiba törléssel javítva.]

¹⁵⁷ lelkes [Emendálva.]

¹⁵⁸ [A számnak hely van kihagyva a kéziratban.]

¹⁵⁹ többiez [Emendálva.]

paczkázni szó gáncsait is elébb. Kazinczy' kérésére Bártfay a' vacsora felett Bajza' borénekét lélekkel 's érzéssel felolvasta. Egy epizódot Cserhalomból én. Kazinczyné' születése' napja le-
vén Kisfaludy egészségét itta, Helmeczy a' Kazinczyét; következtek a' vendégeké sorban. Kisf.
sokat beszélgete Kczyval 's szivességgel, így vacsora után is, főképp a' festőkről 's festésekről.
Kczy azt a' rezet dicsérte, mellyen Napóleonnak, hitvesétől 's fíjától való elválása képeztetik.
Nekem Bacsányiról beszélt. Az Öreg Bártfaynál hált, mi menénk. Meg vagyok engesztelődve K
íránt, monda Károly, soha többé nem tudnék rá haragudni. Tudom hogy rám meg fog emlékezni.
Egy vihart festek néki, 's megveszem számára a' négy¹⁶⁰ évszakát 's a' Napoleon' bucsúját.
– Károly' szíve a' legjobb szív a' világon, midőn a' maga szemével nézhet, 's ezt festé újonnan az
az ellágyulás, mellyel a' roskadt tetemű 's anyyi bajba kevert agg, érdemes férfit látá-meg.

TOLDY FERENC: VALAMI KAZINCZY FERENC ÉLETÉHEZ K[AZINCZY] GÁBOR ELBESZÉLÉSE UTÁN

Eredeti dokumentum: Toldy Ferenc autográf kézírása, MTAK KIK, M. Ir. RUI 4r 15, 259–262.

Megjelenés: ORBÁN 2007.

Toldy Ferenc

Bánfalva sept. 23. 1855.

Valami Kazinczy Ferenc életéhez.
K Gábor elbeszélése után.

KF 15 esztendő's volt mikor atyja elhalt 1774.; de¹⁶¹ nem csak nagykoruvá létekor nem kapta ki atyai részét, hanem míg anyja élt, nem. Ez 1812. nov. 14. halt meg, mikor Ferenc 53 éves múlt s 4 gyermeke élt. Osztozott¹⁶² a hét testvér az Abauj, Zemplény, Szabolcs, Bihar, Heves és Nógrádban elszórt birtokokban; s Fnek Széphalom jutott Bányácska nevű faluval, s számos messze elszórt apró részletek, melyek a felügyelést és gazdálkodás költségeit is, épen a távolság és elap-
rozás miatt, alig fedezték. A régi s kamatjaik által is megszorodott adósságok, a háztartás, a sok gyermek nevelése (élt ekkor Eugenia, Thalia, Emíl, Antonín), a fogsági költségek¹⁶³),¹⁶³ sógora gr. Török József ellen 1810 óta folytatott per költségei, az irodalmi áldozatok, a drágaság, subsid. koronáz. insurrect. költségek¹⁶⁴ együtt annyira terhelték, hogy kénytelen volt ama parcellákon túl adni, végre Bányácskát is apránként elzálogosítani. Mikor KF elfogatott, mintegy 20,000 ftra ment ingóságainak becse; mikor 6 eszt.¹⁶⁵ 6 hónapig s 2 hétig tartott fogságából kiszabadult, ez öszveg, az öcscse K. József (szül. 1772. † 1855) uralma alatt állott anyja által a fogsága idejében részére tett költségek fejében,¹⁶⁶ elenyészettnek tekintetett; anyja nem adott ki neki egyebet mint az általa Széphalomnak nevezett bányácskai dombot s egy csekély szőllőt;

¹⁶⁰ [A kép címének vagy készítője nevének hely van kihagyva.]

¹⁶¹ elhalt; de [Az évszám sor fölé írt beszúrás.]

¹⁶² múlt. Osztozott [A „s 4 gyermeke élt” lap szélére írt beszúrás.]

¹⁶³ [„a fogsági költségek^{*)}” sor végére utólag beírva.]

¹⁶⁴ [A „subsid. koronáz. insurrect. költségek” lap szélére utólag beírva.]

¹⁶⁵ 7 eszt. [Átírás.]

¹⁶⁶ részére költ[...]/ fejében, [A „tett” sor fölé írt beszúrás; a „költségek” javítása átírás.]

megházásodásáig¹⁶⁷ anyjánál lakott Regmeczen és Ér-Semlyént,¹⁶⁸ s nála volt tartása. Megházásodván Széphalomra ment lakni, hol csak 3 szoba¹⁶⁹ állt készen; s ezek mellett, egy gyékénynyel becsinált ajtón túl levő ajtótlans s ablaktalan teremben verték a cigányok a vályogot. Sem anyja nem segítette, sem felesége nem kapott szüléitől egyebet kiházásításnál (említi Kishez I., 60.).¹⁷⁰ Családja ellenzette a házasságot, mert a nő kath. volt, mert Török Zemplényben, hova szorult (kázméri jószágára), idegennek tekintetett, ott minden atyafiság s rokonság nélkül levőnek; de vagyoni állapotja is leszállt volt. Az ónodi uodalom egykori fél birtokosa, ügyetlen gazdálkodás s főleg chemizálásai az aranycsinálás¹⁷¹ által, mindenét elvesztette volt már, az egy Kázmér kivételével, s új gróf¹⁷² volt, s három gyermeke: József, Sophie-Antoinette, Marie-Susie. Török szerette K-t, s nem kérdezte: miből fognak élni. Végre T. megh. 1810. június 23. Osztozni kellett volna. Török József nem adta ki a leányoknak (az ifjabbik d'Ellevauxné¹⁷³ lett) örökségüket. Kazinczy három esztendeig kérte, míg végre pert indított. Tíz év múlva végre referáltattott ez az eperjesi kerületi táblától, az actorok megnyerték; felment a kir. táblához, s már eldöntendő volt, mikor az 1825-ki országgyűlés kihirdettetett. Törvényszünet 1827-ig. 1828^b¹⁷⁴ Pesten járt K. informálni; megnyeri mind a két táblánál. Török via gratiae novizálja, 1830-ban újra megnyerik az actorok; kiadandó volt a két harmad jószág s 80,000 f vt. usus fructus fejében. A beruházások 30,000 ftra becsültetnek, úgy hogy még az üvegház s egyéb kényelmi építkezések is betudattak: az átkos emlékeztető Lánczy kiküldetik a végrehajtásra, s követeli *előbb* a 30 ezret, aztán meglesz a többi. Kcy megható levélben kéri az istentelen bírót, ne tegye a törvény foganasítását lehetőtlenné; ez nem tágít; jó a cholera, s elragadja Ky-t. Török József rábirja hűgait az egyezkedésre, ezek rá állnak, s egy-egy kielégítetik tiz tiz ezer váltó fttal! S ezért kellett e családnak annyi évig nyomorogni, szenvedni, ezért Kynak, tiszteletes aggságát, 51–72 éveit folytonos szenvedésekben, nélkülözésekben, öldöklő gondok közt s a túrt igazságtalanságok bosszús fájdalomában leélni; ő, ki, ha elgyengült anyja, ha László (ki fogságaért üldözte) s a fősvény, szívtelen József nincs, ha sógora a becsület és vérségi kötelem-érzésnek egy szikrájával bir, úr leendett, és szerencsés férj és atya.

Halála után ^{*)} Brosko ügyvéd [Br. [...] exequ., fia]¹⁷⁵ Csáky Kár. uradalmi igazg. ki nemes¹⁷⁶ creditora volt Knak, soha sem bolygatta [ez],¹⁷⁷ a cholera-ban feleségével és egyik fiával karóba¹⁷⁸ húzatott a tótok által, fia nem egészen¹⁷⁹ 9000 vftban exequáltatta Bányácskának a sok elzalogolás után megmaradt részét, s e summában visszabocsátotta Thalianak. Ettől megvette Széphalommal együtt József 9000 pgő fton. A pátens kijöttekor KF gyermekei megidéztek Józsefet 9000 ftra, Thalianak nem levén joga azt többért eladni; Józs. regressust formált Th. ellen, ez azalatt csődöt mondott, s foly a per. Így több zálogos¹⁸⁰ ellen, de nagyobb része elévült. A megnyerhető rész, a földes uraság megszűnte után is érhet még 20,000 pgőt.

¹⁶⁷ megházásodásáig [Ékezethiba.]

¹⁶⁸ lakott Ér-Semlyént, [A „Regmeczet és” sor fölé írt beszúráás.]

¹⁶⁹ csak <2> szoba [Javítás a törlés fölött.]

¹⁷⁰ egyebet <egy pár ezer ftnál.> (említi Kishez I., 60.). [Javítás a törlés alatt.]

¹⁷¹ főleg az aranycsinálás [A „chemizálásai” sor fölé írt beszúráás.]

¹⁷² s gróf [Az „új” sor fölé írt beszúráás.]

¹⁷³ ifjabbik <...> d'Ellevauxné

¹⁷⁴ 182[.]^b [Átírás.]

¹⁷⁵ [A sor végére beírva: „Br. [...] exequ., fia”; bizonytalan olvasat.]

¹⁷⁶ ügyvéd ki nemes<.> [Beszúráás a sor felett.]

¹⁷⁷ [Bizonytalan olvasat.]

¹⁷⁸ a cholera-ban egyik <gyermekével> karóba [Javítás a törlés felett.]

¹⁷⁹ fia <...> nem egészen

¹⁸⁰ több <bányácskai> zálogos

KF Gyermekai:

Eugénia, Krajnyik Imréné

Thalia, Warga kapitányné, utóbb Hrabovszkyné.

Emil, huszár kap., nyugdíjazott (forr. alatt Csehorsz.). Berendelték. Nőtelen. Jóember.

Antonín, Nőtelen, haszonbérelő; most nem folytatja; pénzes ember, semmivel sem gondoló.

Bálint, Vay Ábr. fiaival nevelkedett, felesége¹⁸¹ Homoky, s vagyonos. Becsületes derék emb., de semmit sem csinál. Fösvény.

Lajos, Teleki Józs. költs. neveltetett Patakon, Tullnb. 1849. mint tábornok főbe lövet. Aradon.

Iphigenia, Becskéné; apja † után ment férjhez.

Zemplény 1821-ben (?) ***) bízta meg K-t a zavarba hozott levéltár rendezésével. Ezóta be-
bejárt K. hetekre, néha egy-egy hónapra Újhelybe dolgozni. A levéltárban tartott ágyat – de
mikor sok¹⁸² a dolga, három széken nyúlt el, hogy soká ne aludgyék. Élelem egy pohár tej s egy
db kenyér; mert minden ebédre meghívásokat mellőzött. A nemes bramín! Büszkesége elrejtet-
te vele e nélkülözést, de felfedezte Kassay, a levéltárnok, s részvétellel beszélt Gábornak. S ilyen-
kor napokig nem ment ki, mindig dolgozott. Új lajstromot csinált, 3 folio-kötet ott még most is
látható. Elválasztotta, s külön bekötötte 16 folio kötetbe a csak historiai becsüeket: „Acta
politico-historica”. Magának is sokat kivonogatott. Így gyűltek tömérdek hist. adatai. –
Szegénysége, nélkülözései kimondhatatlanok. Pesten is 1828, 30, 31, ritka meghívást fogadott
el, Szemereéit sem, kinél lakott. Meghívással mentegetőzött. Sz, kinek ez feltűnt, titkon követé
egyszer, s a szent öreg – sétált, s egy zsemle volt ebédje az isten ege alatt. Otthon sokszor csak
abból étkeztek, mi a házi kertben volt. Így a choleraikor. Tengerivel élt akkor, s ez volt minden.
A nyomor tette a járvány áldozatává. – Történt, hogy fiát nem küldhette be Patakra, mert – csiz-
mája nem volt!

-----

*) 1805. fizetett a kamarának 1068 f 50 ½ xrt, s majd 496 f 4 xrt kellett rá fizetnie, mert a
calculus hibás volt (Level. Kishez I. p 91.).

** A kölcsöntőke 2000 f volt, felment a kamatokkal együtt 6000ig. Csak ekkor exequáltatta
Brosko, s visszaadta KFnek 360 f évi haszonbérben. Haláláig a summa 8800ig stb rúgott fel:
akkor exequáltatta Br. fia.

***) Ezt 1821. mart. 16. írja Döbrenteinék. Viczmándy esp. propositiójára 300 f vcz kapott
díjúl.

---

¹⁸¹ Bálint, felesége [A „Vay Ábr. fiaival nevelkedett” sor fölé írt beszúrás; a beszúrás utáni vessző
emendálás.]

¹⁸² de <ha> sok [Javítás a törlés felett.]

Mértékegységek

A metrikus, ma is használt mértékegységeket 1874-ben vezették be Magyarországon, előtte területenként és időben is igen változó lehetett ugyanazon elnevezésű mértékegység értéke. Az alábbiakban a 18. század végén és a 19. század elején használt mértékek leginkább elfogadott értékeit adom meg. Az összeállítás forrásai: 1874. évi VIII. törvénycikk;¹⁸³ BOGDÁN 1990; BOGDÁN 1991; IFJ. BARTA 2009, 401.; BOGDÁN István: MAMÚL 2003–2014/IV, 185; RÁCZ 1983, 69; RÁCZ 1989, 399–400.

Hosszmértékek

1 láb = 31 cm

1 öl = 6 láb = 1,9 méter

1 osztrák (posta)mérföld = 7,58 km

1 magyar mérföld = 8,35 km

Területmértékek (földmértékek)

1 négyszögöl = 3,6 m²

1 kapás = szőlőterületben 540–810 m² /¹⁸⁴

1 nyilas = nagyságrendileg kb. 11500–32400 m² (szántóföld); 1800 m² (szőlő)¹⁸⁵

1 mérő (pozsonyi) = kb. 0,5 magyar hold = 2158 m²

1 magyar hold = 0,75 kataszteri hold = 1 köblös föld = 1200 négyszögöl = 4316 m²

1 köblös föld = 1 magyar hold = 4316 m²

1 kaszás = nagyságrendileg kb. 1 magyar hold = 4316 m²

1 kataszteri hold = 1,33 magyar hold = 1600 négyszögöl = 5755 m²

---

¹⁸³ 1874. évi VIII. törvénycikk a métermérték behozataláról: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87400008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29>.

¹⁸⁴ A szőlő területmértéke a *kapás*, amely azt a területet jelenti, melyet egy nap alatt egy ember meg tudott kapálni. Ez időben és tájanként is változott. RácZ István adatai szerint kertí szőlőnél (1825-től) 225 négyszögöl, vagyis 810 m², hegyi szőlőnél 150 négyszögöl, vagyis 540 m² volt. (RÁCZ 1989, 399.) Egy kapás szőlő ára a 18. század végén Debrecen környékén 50–60 Rft. (*Uo.*, 346.) Bogdán István szerint Tokaj-hegyalján egy kapás nagysága átlagban 200 négyszögöl volt. (BOGDÁN 1990, 322.)

¹⁸⁵ RÁCZ 1989, 399.

Űrmértékek

1 magyar icce = 2 meszely = 0,85 liter

1 bécsi icce = 0,7 liter

1 pozsonyi icce = 0,84 liter

1 akó = 64 icce = 54,3 liter

1 pesti, pozsonyi akó = 60 icce = 50,8 liter¹⁸⁶

1 bécsi akó = 56,6 liter¹⁸⁷

1 köböl = 62, 94 vagy 125 liter (= 2 pozsonyi mérő; ezt használták a pesti piacon; gabonamérték)

1 pozsonyi mérő = 62,39-62,53 liter¹⁸⁸ (gabonamérték)

1 bécsi mérő = 61,49¹⁸⁹ (gabonamérték)

1 kis cseber = 50 icce = 42,4 liter¹⁹⁰

1 átalag (antal, antalkó) = 90 icce = 0,5 gönci hordó = 75,5 liter

1 öreg cseber = 100 icce = 85 liter

1 gönci hordó = 180 icce = 2 átalag = 151 liter¹⁹¹

Súlymértékek

1 lat (bécsi) = 17,5 gramm

1 font (bécsi) = 0,56 kg

1 mázsa (bécsi) = 100 font = 56 kg

---

¹⁸⁶ IFJ. BARTA 2009, 401.

¹⁸⁷ 1874. évi VIII. törvénycikk a métermérték behozataláról: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87400008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29>.

¹⁸⁸ „Mérő» elnevezésű mértékegység többféle volt forgalomban, mint pl. bécsi vagy alsóausztriai mérő, pesti mérő, pozsonyi mérő. A gabonaforgalomban a bécsi és a pozsonyi mérőt használták. Kőrösi megírja, hogy a pozsonyi mérő használatát a helytartótanács már tulajdonképpen 1770-ben elrendelte, de azt is hozzáteszi, hogy az új mérő nem igen honosult meg, legalább is mint kizárólagos mennyiségi egység. Majd azt is megállapítja, hogy bár a pozsonyi és a bécsi mérő között tényleg 2 1/3 % különbség létezett, gyakorlatilag nem tettek különbséget kettő között és a vásárfelügyelőség hivatalos árjegyzései egyformán vonatkoztathatók mind a kettőre.” (SZÓNYI 1935, 204.)

¹⁸⁹ 1874. évi VIII. törvénycikk a métermérték behozataláról: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87400008.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D29>.

¹⁹⁰ „Kelet-Magyarországon a csöbör általában 50 budai iccés, illetve 42,42 1[iter]” (BOGDÁN 1991, 158).

¹⁹¹ Ma 136 liter.

Levéltári és kéziratári források rövidítése

MNL BAZML Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára (Miskolc)

MNL BAZML SFL Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára Sátor-
aljaújhelyi Fióklevéltára (Sátoraljaújhely) [Zempléni Levéltár]

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (Budapest)

MTA KIK Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi
Könyvek Gyűjteménye (Budapest)

OSZK Kt Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (Budapest)

PIM Petőfi Irodalmi Múzeum (Budapest)

RGy Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye (Budapest)

A közgyűjtemények munkatársainak ezúton is köszönetet mondok, hogy lehetővé tették a kutató-
munkát.

Felhasznált irodalom

(Az internetes hivatkozások letöltési ideje: 2025. 09. 30.)

- ARANY 1982 = ARANY János, *Levelezés 2, Levelezése 1852–1856*, kiad. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula, SÁNDOR István, Bp., Akadémiai, 1982 (*Arany János Összes Művei, 16*).
- ÁCS 2002 = ÁCS Anna, *A gazdálkodó költő: Kisfaludy Sándor gazdálkodása bevételi pénztárkönyve alapján*, A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 22, Veszprém, 2002, 149–158.
- BADICS 1912 = BADICS Ferenc, *Kazinczy Ferencz ismeretlen levelei és szerződései*, ItK, 1912/3, 320–328.
- BALÁZS et al. 2007 = BALÁZS György–BASICS Beatrix–KRÁSZ Lilla–KULCSÁR Krisztina–KURUCZ György–MONOK István–RING Éva–SOÓS István, *Hétköznapi élet a Habsburgok korában 1740–1815.*, Bp., Corvina, 2007.
- BALLAGI 1891 = BALLAGI Aladár, *Kazinczy Ferencz és a „nemzeti hála”: 1832–1836*, ItK, 1891, 455–468.
- BAROS 1908 = BAROS Gyula, *Kazinczy Ferenc és Radvánszky Teréz = A Kisfaludy Társaság Évkönyve 1907–1908*, 1908, Bp., Franklin-Társulat, 68–104.
- IFJ. BARTA 2009 = IFJ. BARTA János, „*Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...*”: *Gazdálkodás és társadalom Zemplén megyében a 18. század végén*, Debrecen, A Debreceni Egyetem Történeti Intézete, 2009.
- IFJ. BARTA 2011 = IFJ. BARTA János, „*Urak és parasztok*” *Sátoraljaújhelyen a 18. század végén: A földbirtoklás és a földhasználat szerepe a város társadalmának megoszlásában*, = *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 21. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2011, 327–339.
- IFJ. BARTA 2015 = IFJ. BARTA János, „*Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...*” II.: *Adattár Zemplén megye 18. századvégi történetéhez*, Debrecen, A Debreceni Egyetem Történeti Intézete, 2015.
- IFJ. BARTA 2020 = IFJ. BARTA János, „*Ha Zemplin vármegyét az útas vizsgálja...*” III.: *Adattár II. Zemplén megye 1800. évi összeírása*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2020.
- BECSKE 1905 = BECSKE Bálint, *Adatok Alsó-Regmecz Birtoktörténetéhez*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1905/10, 257–258.
- BECSKE 1906 = *Kazinczy Lajos honvéd-tábornok élete (Irta ő maga aradvári fogságában 1849. szept. 1-től október 24-ig.)*, közli [írta] BECSKE Bálint, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1906/1, 25–34, 1906/3, 95–98, 1906/5, 155–160, 1906/9, 309–320.
- BECSKE 1909 = BECSKE Bálint, *A széphalmi Kazinczy mauzoleum ereklyéinek jegyzéke*, Bp., MTA, 1909.

- BÉKÉSI 2015 = BÉKÉSI Gábor, *Az ismeretlen Török Sophie = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 25. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2015, 61–93.
- BENCSIK 2006 = BENCSIK János, *Adatok a tarcali szőlőültetvények 18. századi történetének ismeretéhez = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 16. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2006, 249–252.
- BENDA 1982 = BENDA Kálmán (főszerk.), *Magyarország történeti kronológiája*, II., Bp., Akadémiai Kiadó, 1982.
- BENDA Gy. 1984 = BENDA Gyula, *Egy Zala megyei köznemesi gazdaság és család a XVIII. század közepén (Parraghy László hagyatéka)*, Agrártörténeti Szemle, 1984/1–2, 1–84.
- BERZEVICZY 1806 = BERZEVICZY Gergely *De conditione et indole rusticorum in Hungaria*, címmal nélkül [Lőcse, 1806]
- BITNICS 1871 = *Bitnicz Lajos hátrahagyott kézírataiból: 1828-ban Pestre, a m. tud. társaság alaprajzának kidolgozására tett utazásom naplója*, közli LIPP Vilmos, Fővárosi Lapok, 1871. aug. 23., 886–887; 1871. aug. 24., 890–891.
- BÓDI 1943 = BÓDI Ferenc, *A Csurgói Református Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium másfél-évszázados története, I. kötet*, Kaposvár, Uj-Somogy Nyomda- és Lapkiadó Részvénytársaság, 1943.
- BODNÁR 2022 = BODNÁR Krisztián, *Dókus László, Zemplén vármegye tiszti (fő)ügyésze*, Levéltári Évkönyv, 2022/4, 188–203.
- BOGDÁN 1990 = BOGDÁN István, *Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 6.)
- BOGDÁN 1991 = BOGDÁN István, *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1991. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltartan és történeti forrástudományok 7.)
- BORSA 1969 = BORSA Iván, *A Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Levéltára I., A gyűjtemény kialakulása*, Levéltári Közlemények, 40., 1969/2, 289–323.
- BOZÓKY 1891 = BOZÓKY Alajos, *Az ausztriai magánjog rendszere*, Bp., 1891.
- BÖDŐ 2023 = BÖDŐ Krisztián, *A racionális birtokgazdálkodás vonásai néhány Fejér vármegyei birtokon a 19. század közepén a korabeli sajtó tükrében*, KRE-DIt, 2023/1, 256–284.
- CENTGRAF 1978 = CENTGRAF Károly, *A Kazinczy testvérek osztálylevele*, Levéltári Szemle, 1978/3, 657–668.
- CZIFRA 2012 = CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc könyvei nyomában*, Magyar Könyvszemle, 2012/4, 426–441.
- CZIFRA 2013 = CZIFRA Mariann, *Zseni a panteon kertjében: Kazinczy Eugénia pályája*, Századvég, 2013/2, 59–100.
- CZIFRA 2014 = CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában – Katalógus*, Bp., Argumentum, 2014.
- CZIFRA–DEBRECZENI–GRANASZTÓI–ORBÁN 2017 = CZIFRA Mariann, DEBRECZENI Attila, GRANASZTÓI Olga, ORBÁN László, *Szakértői tanulmány a széphalmi Kazinczy-*

emlékkert rekonstrukciójának tervezéséhez, MTA–DE [HUN–REN–DE] Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport, 2017. [Kézirat.]

- CSOKONAI 1999 = CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Levelezés*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Bp., Akadémiai, 1999 (Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei).
- DANYI [2023] = DANYI Pál, *Ártörténet.hu. Pénz- és ártörténeti szakportál*, Bp., Dapner Megoldások Kft. <https://artortenet.hu/>.
- DEÁK 1875 = DEÁK Farkas, *A gróf Vay Ádám berkeszi levél- és könyvtára*, Századok, 1875, 468–476.
- DEBRECZENI 2020 = DEBRECZENI Attila, *Széphalom: Kazinczy és egy emlékezhely születése*, Irodalomismeret, 2020/3–4, 5–51.
- DEBRECZENI 2022 = DEBRECZENI Attila, *A tanfelügyelő Kazinczy programja*, ItK, 2022/4, 441–476.
- DEBRECZENI 2023–2024 = DEBRECZENI Attila, *Járt-e Kazinczy a kassai Érzelmek iskolájába?* = *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 32. kötet, szerk. NYIRI Péter, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2023–2024, 221–240.
- DECSY 1793 = D[OCTOR]. D[ECSY]. S[ámuel]., *Magyar Almanak MDCCXCIV-ik esztendőre*, Bécs, Schräml Ferentz Antal, [1793].
- DÉKÁNI 1902 = [KAZINCZY Ferencz Följegyzései], közli DÉKÁNI Kálmán, ItK, 1902/2, 191–206; 1902/3, 336–350; 1902/4, 493–502.
- DÉKÁNI 1903 = KAZINCZY Ferencz családi levelezése, közli DÉKÁNI Kálmán, ItK, 1903/2, 201–220; 1903/2, 357–371. (Ebben: [KAZINCZY Ferencz kellemetlenségei László és Dienes öccsével].)
- DÉKÁNI 1904 = KAZINCZY Ferenc, *Széphalom és házi dolgain*, közli DÉKÁNI Kálmán, ItK, 1904/2, 223–231.
- DÉKÁNI 1905 = [KAZINCZY Ferencz „Diáriuma”], közli DÉKÁNI Kálmán, ItK, 1905/2, 193–206; 1905/3, 327–346.
- DOBSZAY 2015 = DOBSZAY Tamás, *A fogoly teste Kazinczy fogságnaplójában = A test a társadalomban: A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2013. évi, sümege konferenciájának kötete*, szerk. GYIMESI Emese, LÉNÁRT András, TAKÁCS Erzsébet, Bp., Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület, 2015, 355–368 (Rendi Társadalom – Polgári Társadalom, 27).
- DOMANOVSKY 1944 = DOMANOVSKY Sándor, *József nádor élete, I. kötet, 2. rész*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1944.
- DONGÓ 1898 = DONGÓ Gyárfás Géza, *Vármegyénk háztartása 100 év előtt*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1898/5, 162–164.
- DONGÓ 1904a = DONGÓ Gyárfás Géza, *Zemplén vármegye történeti földrajza: Széphalom (Kisbányácska)*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1904/2, 38–40.
- DONGÓ 1904b = DONGÓ Gyárfás Géza, [Kazinczy Ferenc újhelyi szöllejét eladja; Kazinczy Ferenc Újhelyben szőlőt vesz], Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1904/9, 288.
- DONGÓ 1908 = DONGÓ Gyárfás Géza, *Hány orvos élt Zemplén vármegyében 100 évvel ezelőtt?*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1908/12, 369.

- DONGÓ 1909a = DONGÓ Gyárfás Géza, *A zempléni nemes hadak 1809-ben*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1909/6–7, 161–214.
- DONGÓ 1909b = DONGÓ Gyárfás Géza, *Res memorabiles: [Kazinczy Ferenc édes anyjának háza Újhelyben]*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1909/11, 342.
- DONGÓ 1909c = DONGÓ Gyárfás Géza, *Zemplén vm. számadásos könyvéből* = Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1909/11, 342–344.
- DONGÓ 1912A = DONGÓ Gyárfás Géza, *A zempléni jakobinusok birtoktörténetéhez*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1912/1, 83–86.
- DONGÓ 1912B = DONGÓ Gyárfás Géza, *Örökadás-vételek száz évvel ezelőtt: III. Kazinczy Ferenc eladja szölejét*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1912/9, 328–329.
- DONGÓ 1914a = DONGÓ Gyárfás Géza, *Kazinczy Ferenc „Punyi” lova 1809-ben*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1914/1, 94–95.
- DONGÓ 1914b = DONGÓ Gyárfás Géza, *Adatok a s.-a.-újhelyi ref. egyház történetéhez: II. és befejező közlemény*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1914/4, 307–311.
- ECKHARDT 1922 = ECKHARDT Sándor, *Magyar rózsakeresztesek*, Minerva, 1922/4–7, 208–223.
- ENTZ 1940 = IFJ. ENTZ Géza, *Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenysége*, Pannonia, 1940/2, 197–221.
- EÖRI SZABÓ 1813 = EÖRI SZABÓ Gábor, *[Veszprémi ár- és bérszabási füzet]*, 1813, Gróf Esterházy Károly Múzeum, Pápa – Magyar Nemzeti Digitális Archívum: https://mandadb.hu/tetel/882208/ar_es_berszabasi_fuzet.
- FALLENBÜCHL 1994 = FALLENBÜCHL Zoltán, *Magyarország főispánjai, 1526–1848*, Bp., Argumentum, 1994.
- FEHÉR 1989 = FEHÉR Erzsébet, *Kazinczy véleménye a közös iskolákról = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 2. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 1989, 61–79.
- FEJTŐ 1997 = FEJTŐ Ferenc, *II. József*, Bp., Atlantisz Könyvkiadó, 1997.
- FILOLÓGIAI LEXIKON = szerk. DEBRECZENI Attila, vezető mts. ORBÁN László, TÓTH Barna, informatikai fejlesztés NYITRAI Nóra, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2020. https://deba.unideb.hu/deba/filologiai_lexikon/.
- FÓNAGY 2013 = FÓNAGY Zoltán, *A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában; Adattár I–II.*, Bp., HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2013 (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.)
- FRAZER 2002 = FRAZER, James G., *Az aranyág*, Bp., Osiris, 2002.
- FÜGEDI [1813] = FÜGEDI Márta, *[1813-as miskolci limitáció]*, gépirat, é. n., Herman Ottó Múzeum, Néprijzi Adattár, Miskolc – Magyar Nemzeti Digitális Archívum: <https://mandadb.hu/dokumentum/1312742/NA3552.jpg>.
- GAÁL 1960 = GAÁL László *emlékezései = Csokonai emlékek*, kiad. VARGHA Balázs, Bp., Akadémiai, 1960.

- GAÁL 1988 = GAÁL Botond, *A természettudományok oktatása és művelése a kollégiumban = A Debreceni Református Kollégium története*, szerk. BARCZA József, Bp., 1988, 592–626.
- GÁRDONYI 1909 = GÁRDONYI Albert, *A péchujfalusi Péchy-család levéltári lajstroma*, Bp., Franklin-Társulat, 1909.
- GARZÓ 1873 = GARZÓ Gyula, *Néh. gr. Török Lajos cholera ellen alkalmazott rusztincturája s ezen üldözött gyógyszer fényes sikerének okiratai*, Kecskemét, Szilády K. fia, 1873.
- GERGYE 1993 = GERGYE László, *Kazinczy Ferenc kéziratok hagyatéka*, Bp., MTA Kézirattára, 1993 (A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának katalógusai 21).
- GOLDBERGER 1914 = GOLDBERGER Izidor, *Az utolsó nemesi felkelés és a zempléni zsidók*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1914/1, 32–34.
- GÖRÖG 1829 = GÖRÖG Demeter [név nélkül], *Azon sokféle Szőlő-fajoknak Lajstroma a' mellyeket egy érdemes Hazánkfia Európának majd minden nevezetesebb Szőlő-hegyeiről 's kertjeiből meghozatott, és a' Grintzingi Szőleiben, Bétshez egy órányira, a' Cecius hegynék (Kablenberg) meleg oldalán, 1819 's a' következő esztendőkbén elültetett*, Bécs, Haykul Antal betűivel, 1829.
- GRANASZTÓI 2017 = GRANASZTÓI Olga, *Széphalom – Egy angolkert utópiája*, Irodalomismeret, 2017/4, 54–89.
- GRÜNWARD 1927 = GRÜNWARD Béla, *Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon, 1790–1848*, Pécs, Dunántúl Egyetemi Nyomdája, 1927 (Történeti értekezések 14.)
- GVADÁNYI 1790 = GVADÁNYI József, *Egy falusi nótáriusnak budai útazása*, Pozsony–Komárom, Wéber Simon Péter, 1790.
- GYÁNI 1999 = GYÁNI Gábor: *Az olvasó táblabíró: Középosztályi műveltség a 19. század végén*, Történelmi Szemle, 1999/3–4, 387–402.
- H. BALÁZS 1987 = H. BALÁZS Éva, *Bécs és Pest-Buda a régi századvégen*, Bp., Magvető, 1987.
- HAJDU 1982 = HAJDU Lajos, *II. József igazgatási reformjai Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1982.
- HAJNIK 1888 = HAJNIK Imre, *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben*, Bp., MTA, 1888.
- HALMOS 2024 = HALMOS Károly, *Az arany emberei: Jókai Mór Az arany ember című regénye gazdasági kritikai nézőpontból*, Bp., Reciti, 2024.
- HALMY 1991 = HALMY Márta, *Szentgyörgyi József orvosi levelei Kazinczy Ferenchez = A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve*, Debrecen, 1991 (1993).
- HANUY 1904 = HANUY Ferenc, *A vegyes házasságokra vonatkozó tételes jog és gyakorlati eljárás*, Pécs, Taizs József könyvnyomdája, 1904.
- HATVANY 1960 = HATVANY Lajos, *A kompromittált író és a pórul járt mecénás = uő., Harcoló betűk: Irodalmi tanulmányok*, Bp., Gondolat, 1960, 5–12.
- HÍTES 2014 = HÍTES Sándor, *Hypotheka vagy hypothesis: A valóságos és a képzeletbeli a Hitel gazdaságtanában = Jólét és erény: Tanulmányok Széchenyi István Hitel című művéről*, szerk. HÍTES Sándor, Bp., Reciti, 2014, 95–131.

- HOFMANN 1923 = HOFMANN, Victor, *Die Devalvierung des österreichischen Papiergeldes im Jahre 1811: Eine finanzgeschichtliche Darstellung nach archivalischen Quellen*, München–Leipzig, Duncker & Humblot, 1923.
- HORVÁT 1967 = HORVÁT István, *Mindennapi: Horvát István Pest-Budai naplója, 1805–1809*, szerk. TEMESI Alfréd, SZAUDER Józsefné, Bp., Tankönyvkiadó, 1967.
- HORVÁTH 1911 = HORVÁTH Károly, *Berzeviczei Berzeviczy Gergely 1763–1822*, Bp., Luther-társaság, 1911 (A Luther-társaság 30. kiadványa).
- HORVÁTH D. 1988 = HORVÁTH D. Tamás, *Fizetési eszközök és átszámítások a keszthelyi inventáriumokban a napóleoni háborúk idején (1799–1816)*, Numizmatikai Közlöny, 1987–1988 (86–87. évfolyam), 109–112.
- HÖGYE 1990 = HÖGYE István, *Kazinczy Ferenc és családjára vonatkozó iratok, dokumentumok Zemplén Vármegye Levéltárában*, Borsodi Levéltári Füzetek 30., Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1990.
- HÖGYE 2005 = HÖGYE István, *A Kazinczy-testvérek vagyonomosztása 1813-ban = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 15. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2005, 39–47.
- HUSZ 2000 = HUSZ Ildikó, *Apáról fiú(k)ra: Örökösödési jogszokások és gyakorlat Zsám-békon a 19. század első felében*, Korall, 2000/4, 5–22.
- ILLÉSSY 1902 = ILLÉSSY János, *A mikófalvi Bekény család leszármazása és története*, Bp., „Hunnia” Könyvnyomda, 1902.
- JANKÓ 2007 = JANKÓ Annamária, *Magyarország katonai felmérései 1763–1950.*, Bp., A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, 2007.
- KAMODY 1989 = KAMODY Miklós, *Levelezés és utazás Kazinczy Ferenc korában*, = *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 2. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 1989, 33–60.
- KARSA 1902 = KARSA Ferenc, *A Rákóczi-féle adománylevelekből (XXVIII.): Kazinczy Peter urnak Pataky Varbely Hazanak Collatiója*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1902/10, 314–315.
- KAZINCZY, *Elektronikus* = KAZINCZY Ferenc, *Összes művei: Elektronikus kritikai kiadás*, szerk. DEBRECZENI Attila, vezető munkatárs BODROGI Ferenc Máté, ORBÁN László, informatikai fejlesztés NYITRAI Nóra, 2016–, DOI: 10.5484/Kazinczy_Ferenc_muvei, http://deba.unideb.hu/deba/kazinczy_muvei/.
- KAZINCZY 1790 = KAZINCZY Ferenc, *Hívatalba vezető Beszéd, mellyet a' Kassai Tudománybeli Megye' Nemzeti Oskoláinak leg-első Királyi Visitoraihoz tartott Kazinczy Ferentz, Tettes Abaújvár és Sáros Vármegyék Törvény-Táblájok' Bírája, mint a' meg-nevezett Oskoláknak Királyi Districtualis Inspector a Kassán Decemb. 20-dik 1789.*, Kassa, Ellinger János József, 1790.
- KAZINCZY 1812 = KAZINCZY Ferenc, *Mesterségek. Festés, Faragás Nálunk* [I.], Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1812. április 8., 233–234.; [II.], 1812. április 11., 241–242.; [III.], 1812. április 15., 248–250.

- KAZINCZY 1827 [?] = KAZINCZY Ferenc, *Történetek' Kalendariuma*, autográf kézirat, 1827 (?), lelőhely: MTAK KIK K 633/I, [*Az én Pandektám I.*], 1–62.
- KAZINCZY 2009 = KAZINCZY Ferenc, *Pályám emlékezete*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Kazinczy Ferenc művei: Kritikai kiadás).
- KAZINCZY 2009b = KAZINCZY Ferenc, *Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig: Önállóan megjelent fordításkötetek*, s. a. r. BODROGI Ferenc Máté, BORBÉLY Szilárd, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2009 (Kazinczy Ferenc művei: Kritikai kiadás).
- KAZINCZY 2011 = KAZINCZY Ferenc, *Fogságom naplója*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2011 (Kazinczy Ferenc művei: Kritikai kiadás).
- KAZINCZY 2013 = KAZINCZY Ferenc, *Erdélyi levelek*, s. a. r. SZABÓ Ágnes, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Kazinczy Ferenc művei: Kritikai kiadás).
- KAZINCZY 2015 = KAZINCZY Ferenc, *Magyarországi utak*, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi kiadó, 2015 (Kazinczy Ferenc művei: Kritikai kiadás).
- KAZINCZY 2018, I–II. = KAZINCZY Ferenc, *Költemények: I. Szövegek; II. Jegyzetek*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi kiadó, 2018 (Kazinczy Ferenc művei: Kritikai kiadás).
- KAZINCZY 2021 = KAZINCZY Ferenc, *Pandekták I.*, s. a. r. GRANASZTÓI Olga, Debrecen, Debreceni Egyetemi kiadó, 2021 (Kazinczy Ferenc művei. Negyedik osztály. Feljegyzések. Kritikai kiadás).
- KAZINCZY, *Pandekták II.* = KAZINCZY Ferenc, *Pandekták II.*, s. a. r. GRANASZTÓI Olga, Debrecen, Debreceni Egyetemi kiadó, ? (Kazinczy Ferenc művei. Negyedik osztály. Feljegyzések. Kritikai kiadás). [Megjelenés előtt.]
- KAZINCZY BÉLA 1913 = KAZINCZY Béla, *Kazinczy Péternek és feleségének végrendelete 1679-ből*, Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez, 1913/1, 67–74.
- KAZINCZY FERENCNÉ 1986 = *Kazinczy Ferencné Török Sophie levelezése*, szerk. V. BUSA Margit, Z. SZABÓ László, Győr, Kazinczy Ferenc Gimnázium, 1986.
- KAZINCZY Lajos 1990 = *Kazinczy Lajos anyjához írt levelei*, szerk. Z. SZABÓ László, Győr, Kazinczy Ferenc Gimnázium, 1990.
- KazLev = KAZINCZY Ferenc *levelezése*, I–XXI, s. a. r. VÁCZY János, Bp., MTA, 1890–1911 [= KazLev, 1–21]; XXII, s. a. r. HARSÁNYI István, Bp., MTA, 1927 [= KazLev, 22]; XXIII, *1927 óta előkerült és kötetbe nem foglalt levelek gyűjteménye*, s. a. r. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., Akadémiai, 1960 [= KazLev, 23]; XXIV, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 [= KazLev, 24]; XXV, *Hivatali levelezés*, s. a. r. SOÓS István, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 [= KazLev, 25].
- KEMÉNY 1928 = KEMÉNY Ferenc, *Töredékek egy Brunszvik-tanulmányból*, Kisdudnevelés, 1928/7–8, 235–245.
- KEMPELEN 1911–1932 = KEMPELEN Béla, *Magyar nemes családok*, I–XI. kötet, Bp., Grill Károly Könyvkiadó, 1911–1932. Elektronikus kiadás: Arcanum Adatbázis Kiadó, Bp., <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csaladok-1/>.
- KISS 2006 = KISS Endre József (szerk.), *Kazinczy Ferenc könyvtári gyűjteménye Sárospatakon*, Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, 2006.

- KISS L. 2009 = KISS László, „...az én széplelkű patikáriuskodni-szerető Ipam...” A gyógyszergyártó és forgalmazó gróf Török Lajos (1748–1810) = *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 19. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2009, 213–220.
- KOVÁTS 2007 = KOVÁTS Dániel, *A sátoraljaújhelyi promontóriumok helynévi szótára* = *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 17. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2007, 409–430.
- KOVÁTS 2008 = KOVÁTS Dániel, *A Kazinczy család alsóregmeci telkei* = *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 18. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2008, 139–148.
- KOVÁTS 2009 = KOVÁTS Dániel, „Fény s nagyvilág énnékem Széphalom”: *A Kazinczy Ferenc emlékhely története és hatása*, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság és Feliciter Kiadó, 2009.
- KÖLCSEY 2000 = KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, s. a. r. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas Kiadó, 2000 (Kölcsey Ferenc minden munkái, kritikai kiadás).
- KÖLCSEY 2005 = KÖLCSEY Ferenc, *Levelezés I., 1808–1818*, s. a. r. SZABÓ G. Zoltán, Bp., Universitas Kiadó, 2005 (Kölcsey Ferenc minden munkái, kritikai kiadás).
- KÖVÉR 1993 = KÖVÉR György, *Az Osztrák Nemzeti Bank működése és az Osztrák-Magyar Bank alapításának előzményei, 1851–1878.* = *A Magyar Nemzeti Bank története I.: Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig, 1816–1924*, BÁCSKAI Tamás (szerk.), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 155–257.
- KÓHEGYI 1988 = KÓHEGYI Mihály, *II. Ferenc devalvációs rendelete (1811)*, Numizmatikai Közlöny, 1987–1988 (86–87. évfolyam), 113–137.
- KÓRÖSI 1873 = KÓRÖSI József, *Adalékok az árak történetéhez*, Bp., Ráth Mór, 1873, 221–299. (Pestvárosi Statisztikai Évkönyv, 1.; Budapesti Statisztikai Közlemények, 7.)
- KÓSZEGHY 2008. = KÓSZEGHY Péter, *Balassi Bálint, Magyar Alkibiadész*, Balassi Kiadó, Bp., 2008.
- KUJBUSNÉ 1993 = KUJBUSNÉ Mecsei Éva, *Hagyatéki iratok: Szabolcsi nemesek és nyíregyházi mezővárosi polgárok végrendeletei, hagyatéki leltárjai és árvagyami számadásai a XIX. század első feléből*, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltári Évkönyv 9., Nyíregyháza, 1993, 41–108.
- KÜNSTLERNÉ VIRÁG 2014 = KÜNSTLERNÉ VIRÁG Éva, *Közélet és privát szféra eseményei Kazinczy András naplójában*, Turul 2014/2, 48–54 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye).
- LEROY-BEAULIEU 1880 = LEROY-BEAULIEU, Paul, *Pénzügytan*, IV. kötet, Bp., MTA, 1880.
- MAGOS 2019 = MAGOS István, *A Láczaai Szabó Józsefnek tulajdonított Kazinczy-ellenes gúnyirat szerzőségéről*, ItK, 2019/3, 301–329.
- MAGYAR MUSEUM I–II. = *Első folyóirataink: Magyar Museum I (Szöveg), II (Kommentár)*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2004 (Csonkai Könyvtár, Források 11).

- MAGYAR NÉPRAJZ 2001 = *Magyar néprajz, I–VIII.*, főszerk. PALÁDI-KOVÁCS Attila, Bp., Akadémiai, 2001.
- MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON = *Magyar néprajzi lexikon, I–V.*, főszerk. ORTUTAY Gyula, Akadémiai, Bp., 1977–1982. Elektronikus kiadás: Arcanum Adatbázis Kiadó, Bp.: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/>.
- MAGYAR TÖRTÉNELMI FOGALOMTÁR = *Magyar történelmi fogalomtár, I–II*, BÁN Péter (szerk.), Bp., Gondolat, 1989.
- MAMÚL 2003–2014 = KŐSZEGHY Péter (főszerk.), TAMÁS Zsuzsanna (szerk.), *Magyarművelődéstörténeti lexikon, I–XIV*, Bp., Balassi Kiadó, 2003–2014. Elektronikus kiadás: KŐSZEGHY Péter (főszerk.), TAMÁS Zsuzsanna (szerk.), Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete, 2014–2016, <http://mamul.btk.mta.hu/>.
- MÁRKUS 1901 = MÁRKUS Dezső (szerk.), *1740–1835. évi törvényczikkek*, Bp., Franklin-Társulat, 1901 (Magyar Törvénytár 1000–1895.)
- MARQUARD 2001 = MARQUARD, Odo, „*Narrare necesse est*” = O. M., *Az egyetemes történelem és más mesék*, Bp., Atlantisz, 2001, 389–393.
- MÁTÉ 2022 = MÁTÉ Zsolt, *A Kazinczy-kúria rekonstrukciójáról = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 31. kötet, szerk. NYIRI Péter, Sátoraljaújhely, 2022, 119–130.
- MATOLAY 1860 = MATOLAY Viktor, *Kazinczy-ünnepély Széphalmon (1859. dec. 30.)*, Vasárnapi Újság, 1860. január 8., 16–20.
- MATOLAY 1863 = MATOLAY Viktor, *Kazinczy laka és emléke Széphalmon*, Vasárnapi Újság, 1863. június 14., 209. (A *Felvidék* cikkének újraközlése.)
- MEZEI 2000 = MEZEI Márta, „*Magamat ragyogtatom*”: *Közelítések a Fogságom naplójához*, ItK, 2000/3–4, 416–439.
- MEZEI 2006 = MEZEI Márta, *Kazinczy Ferenc leánykérésének története, több változatban = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 16. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2006, 29–46.
- MNL OL: *Mária Terézia úrbéri tabellái* [2025] = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, *Adatbázisok: Mária Terézia úrbéri tabellái* <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazisok/maria-terezia-urberi-tabellai/>.
- MNL OL: *Urbáriumok és összeírások* [2025] = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, *Adatbázisok: Urbáriumok és összeírások* <https://www.hungaricana.hu/hu/adatbazisok/urbariumok-es-osszeirasok/>.
- NAGY 2014 = NAGY Kornél, „*Vagyon egy Oremus nevű szőlő, fő bortermő...*”: *A sátoraljaújhelyi Oremus szőlő történetéhez*, *Történelmi szemle*, 2014/1, 91–106.
- NAGYIDAY 1867 = NAGYIDAY Viktor, *Kazinczy Ferencz laka Széphalmon. 1867.*, Vasárnapi Újság, 1867. június 30., 327.
- NÉMETH 1993 = NÉMETH Gábor, *Mezővárosi irásbeliség, ingatlanforgalom és szokásjog az abaúji és zempléni mezővárosokban a 16–18. században = Folia Historica 18.: A Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Évkönyve*, főszerk. KOVÁCS Tibor, Bp., Magyar Nemzeti Múzeum, 1993, 47–74.

- NÉMETH 2016 = NÉMETH Ildikó, *Adalékok a Habsburg Birodalomban és az Osztrák-Magyar Monarchiában működő tiszti leánynevelő intézetek történetéhez*, Hadtörténelmi Közlemények, 2016/4, 1149–1161.
- [N. N.], *[Az Érsekújvári leánynevelő intézetben...]* 1835 = [N. N.], *[Az Érsekújvári leánynevelő intézetben...]*, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1835. október 10., 233.
- [N. N.], *Beschreibung der Handlung...*, 1804. = [N. N.], *Beschreibung der Handlung und des Industriefleisses der K. K. Seestädte und Freihäfen*, Triest und Fiume, Leipzig – Triest, bei August SCHUMANN, Peter ORLANDINI, 1804. <https://www.digitale-sammlungen.de/de/details/bsb10290459>.
- [N. N.], *[Bétsben új Fels. Rendelés jött ki...]* 1817 = [N. N.], *[Bétsben új Fels. Rendelés jött ki...]*, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1817. május 31., 349–350.
- [N. N.], *[Eszergam. Aug. 15-dikén...]* 1829 = [N. N.], *[Eszergam. Aug. 15-dikén...]*, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1829. augusztus 26., 129–130.
- [N. N.], *[Ő Felsége kegyelmesen meg-parancsolta...]* 1789 = [N. N.], *[Ő Felsége kegyelmesen meg-parancsolta...]*, Magyar Kurir, 1789. június 27., 678–679.
- [N. N.], *[Nyomorult Embertse!...]* 1898 = [N. N.], *[Nyomorult Embertse!...]* = *Mondolat. Dicshalom. 1813.*, BALASSA József (szerk.), Bp., Franklin-Társulat, 1898, (Régi Magyar Könyvtár X.), 100–109.
- [N. N.], *[Uj Bánya (Bars vármegyében)...]* 1835 = [N. N.], *[Uj Bánya (Bars vármegyében)...]*, Hazai 's Külföldi Tudósítások, 1835. január 21., 49.
- ORBÁN 2007 = ORBÁN László, *Toldy Ferenc: Valami Kazinczy Ferenc életéhez K[azinczy] Gábor elbeszélése után = Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*, 17. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2007, 35–39.
- ORBÁN 2010 = ORBÁN László, *A Maris históriája = Ragyogni és munkálni, Kultúra-tudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Monika, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010, 451–464.
- ORBÁN 2010b = ORBÁN László, *Kazinczy-hálózat I.: a „könyvcsináló pálya” kiépítése*, Studia Litteraria, 2010, szerk. IMRE László, GÖNCZY Monika, 96–121.
- ORBÁN 2011 = ORBÁN László, *Kazinczy feljegyzései alkímiáról, szellemidézésről és egyéb „efféle bolondságok”-ról*, = *Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 21. kötet, szerk. KOVÁTS Dániel, Sátoraljaújhely, 2011, 33–42.
- ORBÁN 2012 = ORBÁN László, *A pennaháború rejtett ütközete: Beregszászi Nagy Pál kiadatlan levelei egy vita hátterében*, ItK, 2012/4, 434–454.
- ORBÁN 2017a = ORBÁN László, *Kazinczyhoz írt kiadatlan anyai levelek*, ItK, 2017/5, 659–690.
- ORBÁN 2017b = ORBÁN László, *Kazinczy széphalmi birtoka*, Irodalomismeret, 2017/4, 8–52.
- ORBÁN 2018 = ORBÁN László, *Levelezéshálózatok mintázatai a régi századfordulón = Aranka György és a tudomány megújuló alakzatai*, szerk. BIRÓ Annamária, EGYED Emese, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2018, 399–414.
- ORBÁN 2019 = ORBÁN László, *Mese a szolgálólányról = „köztünk a' Mester”: Tanítványi köszöntőkötet a 60 éves Debreczeni Attila tiszteletére*, szerkesztette BÓDI Katalin, BODROGI Ferenc Máté, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019, 105–121.

- ORBÁN 2021 = ORBÁN László, *Kazinczy eladósodása az 1820-as években*, *Studia Litteraria*, 2021/3–4, 53–70.
- ORBÁN 2022a = ORBÁN László, *Adalékok Széphalom gazdasági csődjéhez: Kazinczy József levelei Toldy Ferenchez = Széphalom: A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve*, 31. kötet, szerk. NYIRI Péter, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2022, 131–140.
- ORBÁN 2022b = ORBÁN László, *Megafon: Der Streit zwischen Gregor von Berzeviczy und Ferenc Kazinczy = Schnittstelle Germanistik. Forum für Deutsche Sprache, Literatur und Kultur des mittleren und östlichen Europas: Identitätsformen im mittleren Europa und in der Habsburgermonarchie jenseits nationaler Sprache und Kultur*, szerk. Steffen HÖHNE (Weimar-Jena), Kálmán KOVÁCS (Debrecen), Alja LIPAVIC OŠTIR (Maribor), Alexander MIONSKOWSKI (Vilnius), Mari TARVAS (Tallinn), Manfred WEINBERG (Prag), Universitätsverlag WINTER GmbH Heidelberg, Band 2, Heft 2, 2022, 135–155.
- ORBÁN 2025 = ORBÁN László, *Csokonai anyagi helyzetéről*, *Studia Litteraria*, 2025/1–2, 47–72.
- ORPHEUS = *Első folyóirataink: Orpheus*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2001 (Csokonai Könyvtár, Források 7).
- OROSZ 2010 = OROZS István, *A jobbágyvilág megszűnése Magyarországon*, Debrecen, A Debreceni Egyetem Történeti Intézete, 2010 (Speculum Historiae Debreceniense 5).
- ÖRSI 2015 = ÖRSI Julianna, *A vallásilag vegyes házasságok kialakulásának folyamata és jellemzői*, *Ethnographia*, A Magyar Néprajzi Társaság Folyóirata, 2015/3, 351–372.
- PALLAS = *A Pallas nagy lexikona*, I–XVI. és két pótkötet, szerk. BOKOR József, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1893–1897, 1904. Elektronikus kiadás: *A Pallas nagy lexikona*, Bp., Arcanum, FolioNET Kft., 1998: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/>.
- PANDea [2025] = OSZK, Pannon Digitális Egyesített Archívum: <https://dspace.oszk.hu/>.
- PAPP 2008 = PAPP Klára, *Egy családi levelezés a Csákyak erdélyi és partiumi szőlőbirtokairól* = Szabolcs-Szatmár-Beregi megyei Levéltári Évkönyv 18, szerk. KUJBUSNÉ Mecsei Éva, Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltára, 2008, 53–68.
- PÁSZTOR 1975 = PÁSZTOR Emil, *Adatok Kazinczy Ferencné Török Zsófia haláláról*, *ItK*, 1975/2, 193–194.
- PÁSZTOR 1979 = PÁSZTOR Emil, *A tizenötödik aradi vértanú*, Bp., Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó, 1979.
- PATAKY 1951 = PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története*, Bp., Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1951.
- PETŐFI 1956 = PETŐFI Sándor, *Úti levelek Kerényi Frigyeshez = PETŐFI Sándor, Vegyes művei: Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*, kiad. V. NYILASSY Vilma, KISS József, Bp., Akadémiai, 1956 (Petőfi Sándor Összes Művei, 5).

- PIM KATALÓGUS 2010 = *A Szép és a Jó: Kazinczy és a művészetek, Kiállítás a Petőfi Irodalmi Múzeumban* (katalógus), szerk. KOVÁCS Ida, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2010.
- POHÁNKA 2009 = POHÁNKA Éva, *A pécsi püspöki éremgyűjtemény kirablása: A Pécsi Püspöki Könyvtár Éremtárának 1803-1804-es ellopásának története*, Pécsi Szemle, 2009/1, 58–64.
- RAYMAN 2014 = RAYMAN János, *Klimo György híres éremgyűjteménye = Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban*, szerk. Schmelcz-Pohánka Éva, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2014, 11–30.
- RÁCZ 1983 = RÁCZ István, *Debreceni végrendeletek 1595–1847*, Debrecen, Hajdú-Bihar megyei Levéltár, 1983 (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár forráskiadványai, 8).
- RÁCZ 1989 = RÁCZ István, *A debreceni cívisvagyon*, Bp., Akadémiai, 1989 (Agrártörténeti Tanulmányok, 14).
- SOLYMOSSI 2018 = SOLYMOSSI József, *Kazinczy Lajos ezredes, a tizenötödik aradi vértanú*, [Bp.], Line Design Kiadó, 2018.
- SOMORJAI 2014 = SOMORJAI Szabolcs, *Hiteltörténet a be- és kitáblázási jegyzőkönyvek alapján a 18. század második és a 19. század első felében: A megyei hitelezés Csongrád, Fejér és Pest–Pilis–Solt vármegye példáján keresztül*, Doktori Disszertáció, Bp., 2014. <https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/22441/diss.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- SOMORJAI 2014b = SOMORJAI Szabolcs, *1830: Egy hitelválság és a Hitel = Jólét és erény: Tanulmányok Széchenyi István Hitel című művéről*, szerk. HITES Sándor, Bp., Reciti, 2014, 147–164.
- SOMORJAI 2022 = SOMORJAI Szabolcs, *Az 1840-es váltótörvény megszületéséről és jelentőségéről* = CZOCH Gábor–SASFI Csaba–TÓTH Árpád (szerk.), *A város örök: Tanulmányok Bácskai Vera emlékére*, Bp., Korall Társadalomtörténeti Egyesület, 2022, 160–181.
- SOÓS 1993 = SOÓS László, *Az Osztrák Nemzeti Bank, 1816–1851. = A Magyar Nemzeti Bank története I.: Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig, 1816–1924*, BÁCSKAI Tamás (szerk.), Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1993, 81–153.
- SZ. KÜRTI 1990 = SZ. KÜRTI Katalin, *A Városi Képtártól a Medgyessy és Holló Emlékmúzeumig = A Hajdú-Bihar megyei múzeumok közleményei*, 50. sz., szerk. GAZDA László, Debrecen, 1990, 23–33.
- SZABADI 2016 = SZABADI István, *„Mindenek jó rendel és ékesen légyenek Ti Közöttetek.” A Békés–Bánáti, Bihari, Érmelléki és Nagybányai Református Egyházmegyéek vagyonszeirési jegyzőkönyvei 1809*, szerk. SZABADI István, Debrecen, TtREL Kiadó, 2016.
- SZÁNTAY 2017–2018 = SZÁNTAY Antal, *Árak a 18. századi Magyarországon = Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv*, 2017–2018, 135–159.
- SZATHMÁRY 1986 = SZATHMÁRY László, *Magyar alkémisták*, s. a. r. GAZDA István, Bp., Könyvértékesítő Vállalat, 1986.

- SZENTESI 2022 = SZENTESI Edit, *Eperjesi kísérletek a pesti kánon formálására: Két levél Johann Rombauer műveiről a Régi Akadémiai Levéltárból*, *Ars Hungarica*, 2022/4, 343–378.
- SZENTGYÖRGYI [1952] = SZENTGYÖRGYI Lajos, *Nagyapám családi élete. 1765–1832.* [1952, gépirat; Szentgyörgyi Géza tulajdonában.]
- SZÉCHENYI 2002 = SZÉCHENYI István, *Hitel*, Bp., Neumann Kht., 2002. <https://mek.oszk.hu/06100/06132/html/>.
- SZILASI 2000 = SZILASI László, *Kecskeméti Gábor: Prédikáció, retorika, irodalomtörténet (A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században)*, *ItK*, 2000/1–2, 240–250.
- SZILÁGYI 2014 = SZILÁGYI Márton, *A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*, Bp., Ráció, 2014.
- SZILÁGYI 2017 = SZILÁGYI Márton, *Forrásérték és poétika: Kazinczy Ferenc: Fogságom naplója*, Bp., reciti, 2017 (Irodalomtörténeti füzetek, 177).
- SZILÁGYI 2020 = SZILÁGYI Márton, *Összeköt vagy elválaszt? A nemzedék mint irodalomtörténeti magyarázóelv = Uő., Omniárium: Irodalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Ráció, 2020, 23–33.
- SZILÁGYI 2021 = SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében: Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*, Bp., Reciti, 2021.
- SZINNYEY 1891–1914 = SZINNYEY József, *Magyar írók élete és munkái, I–XIV.*, Bp., Hornyánszky Viktor, 1891–1914. Elektronikus kiadás: Arcanum Adatbázis Kiadó, Bp.: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinnyei-jozsef-7891B/>.
- SZŐNYI 1935 = SZŐNYI Gyula, *Gabonaárak a XVIII. század vége óta*, *Statisztikai Szemle*, 1935/3, 201–209.
- T. MÉREY 1970 = T. MÉREY Klára, *A Somogy megyei Hunyady-uradalom majorsági gazdálkodása a XIX. század első felében*, *Agrártörténeti Szemle*, 1970/3–4, 411–469.
- TAKÁTS 1980 = TAKÁTS Sándor, *Kémvilág Magyarországon*, Bp., Szépirodalmi, 1980.
- TANÁRKY 1873 = TANÁRKY Gyula [Beszámolója az MTA 1873. jan. 12-i igazgatósági ülésén] = *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője*, 1873, 8–9.
- THIRRING 1903 = THIRRING Gusztáv, *Népesedésünk kútforrásai a múlt század első felében; Székfoglaló értekezés*, Bp., MTA, 1903.
- TÓTH Á. 2009 = TÓTH Árpád, *Polgári stratégiák; Életutak, családi sorsok és társadalmi viszonyok Pozsonyban 1780 és 1848 között*, Pozsony, Kalligram, 2009.
- TÓTH S. 1875 = TÓTH Sámuel, *Az egyházakat s belhivatalnokokat legközvetlenebbül érdeklő Országos Törvények, kormányrendeletek, egyházkerületi rendszabályok és intézkedések kivonatos gyűjteménye*, Debrecen, Tiszántúli Egyházkerület, 1875.
- TOWNSON 1798 = TOWNSON, Robert, *Travels in Hungary, with a short account of Vienna in the year 1793*, London, G. G. and J. Robinson, 1798.
- TÖRÖK 1803 = TÖRÖK Lajos, *Neue durch Erfahrung bewährte Theorie der Heilkunde nach kosmologisch-fysiologisch-chemischen Grundsätzen*, Kassa, Ellinger, 1803.
- TRINGLI 2011 = TRINGLI István, *Sátoraljaiújhely*, Bp., MTA Történettudományi Intézete, 2011 (Magyar várostörténeti atlasz 2).

- ÚDVARI 1990 = ÚDVARI István, *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészskégeinek 1806. évi összeírása*, Nyíregyháza, Vasvári Pál Társaság, 1990 (Vasvári Pál Társaság Füzetei 3).
- ÚJ MAGYAR ETIMOLÓGIAI SZÓTÁR = *Új magyar etimológiai szótár – online kiadás*, szerk. GERSTNER Károly, Bp., MTA Nyelvtudományi Intézet, HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, 2011–2025. <https://uesz.nytud.hu/index.html>.
- UGRAI 2007 = UGRAI János, *Önállóság és kiszolgáltatottság: A Sárospataki Református Kollégium működése, 1793–1830*, Bp., l'Harmattan, 2007.
- UNGVÁRY 2016 = UNGVÁRY Krisztián, *A zsidóság szerepe Tokaj-Hegyalja borászatában*, Zempléni Múzsza, 2016/2, 40–43.
- VÁCZY 2012 = VÁCZY János, *Kazinczy Ferenc és kora, I–II.*, s. a. r. KOVÁTS Dániel, Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2012.
- VADAS 2023 = VADAS András, *Beköszönt a „nyár nélküli év”* = LACZÓ Ferenc, VADAS András, VARGA Bálint (szerk.), *Magyarország globális története a kezdetektől 1868-ig*, Bp., Corvina Kiadó, 2023, 439–442.
- VADERNA 2013 = VADERNA Gábor, *Élet és irodalom: Az irodalom társadalmi használata gróf Desseffy József életművében*, Bp., Ráció, 2013.
- VAHOT 1854 = VAHOT Imre, *Kazinczy Ferenc: Magyar- és Erdélyország képekben*, Pest, Emich Gusztáv, 1854.
- VÁRMEGYÉK I–XXV. – *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország monografiája)*, szerk. BOROVSKY Samu, Bp., Országos Monográfia Társaság, 1896–1914. Elektronikus kiadás: *Magyarország vármegyéi és városai*, Bp., Arcanum Adatbázis Kft., 2004.: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/>.
- VIDA 1841 = VIDA Vince, *Értekezés a egyes házasságokról*, Pest, Beimel Nyomda, 1841.
- VISZOTA 1904 = VISZOTA Gyula, *Kisfaludy Károly hagyatéka*, A Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 1903–1904, Bp., Franklin-Társulat, 1904, 81–154.
- VÖLGYESI 2024 = VÖLGYESI Orsolya, *Kazinczy Ferenc és testvérei az 1800-as évek elején*, ItK, 2024/2, 199–218.
- ZOLTAI 1935 = ZOLTAI Lajos, *Fáji Fáy János a könyv- és műgyűjtő debreceni polgármester, 1773–1833*, A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 1935, 129–143.
- ZVARA 2016 = ZVARA Edina, *Egy tudós hazafi Bécsben: Görög Demeter és könyvtára*, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Bp., 2016 (Nemzeti téka).

Névmutató

- Ábrahám Áron 189, 272
Ács Anna 234, 377
Ádám (1803) 154
Ádám Ferenc 350
Albi Mihály 145
Almádi (Alsóregmec) 328
Almásy Amália Terézia (Mimi?) 56, 58
Almásy Ignác 285
Andrássy grófok 35
Angiolini Ferenc 108
Aranka György 56, 76, 386
Arany János 313–314, 318, 377
Artaria, Francesco és/vagy Carlo 129
Aszalay János 93–94, 209, 225
Aubert (Aulber), Ignaz 104
Axmann (szakács) 103
- Baczka-Madarasi Kis József → Kis József
(Baczka-Madarasi)
Bacsányi → Batsányi
Bácskai Tamás 384, 388
Bácskai Vera 388
Badics Ferenc 193, 377
Bajkor → Baykor
Bajza József 365, 368–370
Balásházy János 219–220
Balassa József 84, 386
Balassi Bálint 12, 384
Balázs (szőlőbérő) 377
Balázs György 26–27, 50, 128, 377
Baldovszki Mihály 245–246, 249
Ballagi Aladár 286, 306, 377
Balog József 247
Balog Péter 273
Balogh Piroska 101, 106
Bán Mária 26
Bán Péter 177, 186, 189, 192, 385
Bánffy Erzsébet → Rákóczy Lászlóné Bánffy
Erzsébet
Bapkó János 191, 345
Baranyi József 121
Barbarits János 354–355
- Barcza József 381
Bárczay Ferenc 24, 141, 143, 150
Bárczay Mihály 289
Bárczay Pál (Bártzay) 139
Barkóczy Ferenc 361
Barkóczy Ferenc (érsek) 361
Barkóczy János 361
Barkóczy Terézia 361
Báróczi Sándor 128–129, 258, 260, 362
Baros Gyula 52, 377
Baróti Szabó Dávid 61
Barta János, ifj. 68, 88, 169–172, 184, 186, 190,
200, 373–374, 377
Bártfay László 252–253, 289, 368–370
Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina (Gosztonyi
Istvánné) 253, 369
Barthos András 219
Barthos Andrásné 219
Bártzay → Bárczay
Basics Beatrix 377
Báthory Zsófia 173
Batsányi János 370
Batthyáni Vince 59
Batthyány Vincéné Rudnyák Jozéfa 59
Baykor József (Bajkor) 262, 299–300
Bdunyák (Alsóregmec) 331
Bdunyák Ferenc 331
Bdunyák Ferencné (Vorozsila lány) 331
Bdunyák János (Jankó) 338, 347, 353
Becske Bálint 11, 151, 175, 177, 180, 320–322,
377
Becske család 321
Becske Lajos 321
Becske Lajosné → Kazinczy Iphigenia, II.
Béhmer József 275, 288, 297–300, 364
Bekény Borbála (Boronkay Zsigmondné) 247
Bekény János 246
Bekény család 246, 248, 382
Bekény Mária (Kenessey Ferencné) 247
Békési Gábor 285, 321, 378
Belényesy Károly 79
Beleznay Miklós 44

- Beleznay Miklósné Podmaniczky Anna Mária 44
- Bely (zsellér) 162, 187
- Bencsik család 351
- Bencsik János 200, 378
- Benda Gyula 11, 378
- Benda Kálmán 16–18, 28, 378
- Benedek István 27
- Benke család 140
- Benke György 140
- Benke János 140
- Benke Mária → Nagy Jánosné
- Benkő Aloisius 305, 356
- Benkő család 308
- Benkő Erzsébet 305, 356
- Benkő Ferenc 119
- Benkő József 305, 356
- Benkő Mária → Mészáros Imréné Benkő Mária
- Benkő Sámuel 305, 355–356
- Benkő Terézia → Hidegkúthy Andrásné Benkő Terézia
- Benkő Zsuzsanna → Marton Istvánné Benkő Zsuzsanna
- Beregszászi Nagy Pál 30, 386
- Béres György 191, 345
- Bergmann (Bermann, Berman) Mózes 288–290, 298, 311–312
- Berlász Jenő 383
- Bermann, ifj. 294
- Bernáth család 35
- Bernáth József 102
- Berzeviczy Gáspár 265
- Berzeviczy Gergely 42, 378, 382, 387
- Berzsenyi Dániel 195, 235, 310
- Bessenyei György 44, 383
- Besztercei (Alsóregmec) 328, 337
- Biró Annamária 386
- Bisztray Gyula 377
- Bitnicz Lajos 31, 378
- Bobkó (Alsóregmec) 327
- Boda Ferenc 167
- Bódi Ferenc 27, 378
- Bódi Katalin 386
- Bodnár György 346
- Bodnár Krisztián 282, 378
- Bodnár Márton 336
- Bodnár Péterné 341
- Bodrogi Ferenc Máté 227, 382–383, 386
- Bodzay Sámuel 275, 288, 295–296, 306, 364
- Bogdán István 200, 203, 373–374, 378
- Bokor József 387
- Bónis család 242–243
- Bónis lányok 248
- Bónis Mária (Máriássy István Kálmánné) 247
- Bónis Sámuel 242–243, 246
- Bónis Teréz (Lónyai Lászlóné) 246–247
- Borbély Szilárd 383
- Born Ignác 360–361
- Bornemisza Ferenc 182, 350
- Boronkay Imre 178
- Borovszky Samu 390
- Borsa Iván 115, 378
- Borvakay László 229
- Bosnyák Erzsébet → Tőke Károlyné Bosnyák Erzsébet
- Bosnyák Mária → Nyáray Ferencné Bosnyák Mária
- Bosnyák Pálné 212, 269, 287–288
- Bossányi család 32, 37, 160, 172, 180–182, 184, 192
- Bossányi Ferenc 122–123, 180–184, 200, 343, 349–350
- Bossányi Ferencné Comáromy Julianna 102, 180–181, 183, 225
- Bossányi János 121–122, 153, 155, 158, 181–183, 343, 348
- Bossányi Jánosné 181
- Bossányi Klára 183
- Bossányi Zsuzsanna → Kazinczy Józsefné Bossányi Zsuzsanna
- Bozóky Alajos 104, 378
- Bozsik (Alsóregmec) 334
- Bödő Krisztián 33, 378
- Böjti Sándor 302
- Brambilla, Giovanni Alessandro 55
- Braun, Adam 236, 238
- Bretzenheim Károly August 35
- Brezinai Erzsébet → Hericz Mártonné Brezinai Erzsébet
- Broskó György 288, 293–295, 312, 364, 366–367, 371–372
- Broskó József 295, 364, 367, 371–372
- Brunszvik Teréz 254, 383
- Brunyák (alias Laczkó) János 336
- Buczy Emil 229
- Budai András 106
- Bujanovics Károly 106–107, 126–127
- Bunda (Alsóregmec) 328
- Bunyitai (Alsóregmec) 336
- Burger Jónás 189
- Busa Margit 313, 383
- C. → Radvánszky Terézia, Szerencsy Józsefné
- Cajetan, Szent 256
- Calvino, Italo 12
- Carlo Dolci (Dolce) 128

- Cato Censorius (Kátó) 267, 300
Centgraf Károly 167, 342, 344–345, 350, 378
Cicero, Marcus Tullius (Tzitzeró) 263
Comáromy Anna 229
Comáromy György 218
Comáromy István 346
Comáromy Julianna → Bossányi Ferencné
Creutz, Georg Christoph 257, 261
Czifra Mariann 68–70, 79, 114, 135, 255, 321, 363, 378
Czika (Czike) Zsuzsanna → Spáh Gáborné
Czika (Czike) Zsuzsanna
Czoch Gábor 388
- Cs. Gárdonyi Klára 383
Csáky család 35, 200, 294, 364, 366, 387
Csáky Imre 232
Csáky Károly 371
Csáky Zsigmond 200
Csata János 145
Csek József 310
Csengery Antal 318
Cserey Farkas 16, 38, 94, 97, 128, 201–204, 206–209, 212, 214–215, 222, 229–230, 262, 273, 299
Cserey Miklós 19
Csernel Dániel 212
Csisnyai György 335
Csisnyai János 334–335
Csisnyai Petró 335
Csizsariczki János 145
Csobai Nagy András → Nagy András, csobai
Csóka János 227
Csokonai József, ifj. 32
Csokonai Józsefné Diószegi Sára 27, 32, 247
Csokonai Vitéz Mihály 27, 32, 121, 147, 247, 379–380, 387, 389
Csonka Márton 333
Csubín (alias Szemian) 334
Csurma (Alsóregmec) 335
- D. (hitelező) 288
Daczó Ferenc 328
Daczó József 328
Daczó Pál 328, 333
Danyi Pál 15, 17–18, 20–23, 25, 152, 188, 192, 207–208, 379
Darvas Imre 182, 343
Datzó → Daczó
Deák András 349
Deák Farkas 115, 379
- Debreczeni Attila 12–14, 27, 31, 47, 52, 54–60, 65, 68, 79, 118–119, 126, 147, 378–380, 382–384, 386–387
Decsy Sámuel 48, 379
Dehm → Miller-Dhem
Dékáni Kálmán 114–116, 150, 161, 163, 183, 379
D'Ellevaux János (Dellvó) 285
D' Ellevaux Jánosné Török Marie Susie (Zsuzsanna) 148, 255, 279–280, 282, 285, 371
Dercsényi Ferenc 217
Dercsényi Ferencné Szemere Klára 217
Dercsényi János (Weisz) 101, 280, 351
Dercsényi Jánosné Kazinczy Julianna (Kazinczy testvére) 160, 183, 198, 342, 346–347, 351
Dertsák János 145
Dési János 336
Dessewffy család 248
Dessewffy Emil 315–316, 318
Dessewffy Ferenc (Desóffy) 328, 333
Dessewffy Gábor 174
Dessewffy József 35, 38, 41, 86, 97, 105, 107, 111–112, 114, 128, 130, 189, 203, 205, 218, 224, 229–232, 240, 244–245, 255, 263–267, 271, 273–277, 279–280, 283–286, 293, 300–301, 390
Dessewffy Virginia 97
Diószegi Sára → Csokonai Józsefné Diószegi Sára
Dobai Imre 214
Dobai Mihály 191, 345
Dobos Kálmán 167
Dobsa család 165
Dobsa László 166
Dobszay Tamás 13, 105, 379
Dohány Pál (alias Markó János) 335
Dókus László 282, 378
Dolce, Carlo → Carlo Dolci
Dombay (Nagyida) 294
Domanovszky Sándor 18, 20, 379
Domokos Lajos 211
Domokos Lőrinc 167, 211, 302, 343, 352
Donát János 240
Donát Jánosné (Marie Donat) 240
Doncsecz Etelka 204–205, 215, 245, 256–257, 259, 270–271
Dongó Gyárfás Géza 31, 33, 35, 37, 46, 64–65, 174, 185, 214, 217, 219–220, 232–234, 352, 379–380
Döbrentei Gábor 17, 37, 112–113, 129, 230, 240, 277–278, 280–281, 372
Dudás Kálmán 318

- Dúlházy Mihály 245, 275, 293, 304, 308
 Dupa András 347, 353
 Dusicska József 217
 Dzurisin István 144
- Eckhardt Sándor 258, 260, 380
 Édes Gergely 230
 Egyed Emese 386
 Ehrenstein, Leopold 101
 Ellinger János József 382, 389
 Emich Gusztáv 390
 Emödy László 320–321
 Engel (sátoraljaújhelyi zsidó) 253
 Entz Géza 237–239, 380
 Eöri Szabó Gábor 34, 380
 Ercsey Sándor 314
 Erdélyi Ilona → Hericz Imréné Erdélyi Ilona
 Erdődy Györgyné Aspremont Mária 285
 Esterházy Károly 49, 51
 Esterházy II. Miklós 29, 235
- Fáj → Fáy
 Fallenbüchl Zoltán 44, 380
 Fanny → Szerencsy Karolina Franciska
 Farkass András 350
 Fáy Károly 218
 Fáy Ágoston 64, 72
 Fáy András 310–311, 368–369
 Fáy Barnabás 120, 125, 130, 178, 284
 Fáy János 236–239, 390
 Fáy Jánosné Klimó Anna 237
 Fáy Mihály 223
 Fáy Zsigmond 288, 290, 364
 Fáy Zsigmondné Sellyebi Zsuzsanna 364
 Fazekas István 19–20, 38, 98, 150, 166, 204, 273
 Fehér Erzsébet 49, 380
 Fejtő Ferenc 55, 380
 Fekete Iván (alias Korecskó) 327
 Fekete János 332
 Fellner József 252
 Fenyéry Gyula → Zádor György
 I. Ferenc (Habsburg–Lotaringiai) 16–18, 57, 125, 232, 384
 I. Ferenc (Lotaringiai) 358
 Ferdinánd (Alsóregmec) 332
 Ferrari Gaudenzio 236
 Fessler Ignác Aurél 52
 Festetics György 27, 29, 105
 Festetics László 29
 Fónagy Zoltán 380
 Forgách Ferenc (Forgács, Forgáts) 262, 267, 287, 297–300
 Fráter Antal 189
- Frazer, James George 260, 380
 Fried Sámuel 112, 156, 227, 272
 Fügedi Márta 36, 380
 Füger, Friedrich Heinrich 128
 Füle Pál 322
 Fülep János 350
 Fülöp Géza 383
- Gaál Botond 259, 381
 Gaál László 247, 380
 Gábor János 350
 Gabriel (zsidó kereskedő) 238
 Gál András 141–142
 Galgóczi Zsigmond 332
 Gárdonyi Albert 132, 381
 Garzó Gyula 259, 381
 Gáspár Pál 61
 Gazda István 388
 Gazda László 388
 Gazda Pál 347
 Gazsi Gáspár 349
 Gazsi János 348
 Gedai István 17
 Genotte (Bécs) 244
 Géresi Kálmán 135
 Gergye László 286, 381
 Gerlach, Franz Dorotheus 252
 Gerő János 350
 Gerstner Károly 390
 Gessner, Salomon 73, 209
 Geszti János 348
 Gocs György 328, 346
 Gocs István 327–328
 Gocs (Alsóregmec) 333
 Gocsik (1814) 353
 Gocsik Ferenc 346
 Gocsik György 191, 345
 Goethe, Johann Wolfgang 78
 Goldberger Izidor 234, 381
 Goldgráber József 189
 Gombaszár (zsellér) 348
 Gombos István 334
 Gordán János 303–304
 Gordán Jánosné Czulai Kata 303
 Gots → Gocs
 Gönczy Monika 386
 Görög Demeter 29–30, 210–211, 381, 390
 Granasztói Olga 68, 79, 90, 92, 212, 378, 381, 383
 Gravén [?] 114
 Grossschmied Antal 128
 Grünfeld Dávid 296–297
 Grünwald Béla 264, 266, 277, 381

- Gulyás Mária 146
 Gulyás Mihály 146
 Guzmics Izidór 98, 311, 313
 Gvadányi József 32, 381
- Gyáni Gábor 197, 381
 Gyimesi Emese, 379
 György (regmeci csizmadia) 336
 György József 242
 Györi Dániel 247
 Györkösy Alajosné 98
 Gyulay Ferenc 58
 Gyulay Ferencné Kácsándy Zsuzsanna 58
 Gyulay Karolina (Lotti) 112–113, 219, 224, 241–242, 244–246, 255, 274, 278
 Gyulay Lajos 112, 229
 Gyurka (béres?) 227
 Gyürky Pál 27
- H. Balázs Éva 33, 46, 381
 Habsburgok 377
 Háfiz, Samszu'd-Dín Muhammad 230
 Hajdu Lajos 31–32, 37, 381
 Hajnik Imre 45, 381
 Halász Tamás (alias Béres György) 331
 Halmágyi András (Halmádi) 325–326
 Halmágyi István 326–327, 339
 Halmágyi János, id. 328
 Halmágyi János, ifj. 328, 347
 Halmos Károly 14, 18, 235, 381
 Halmy Márta 136, 381
 Haloncsák (Alsóregmec) 332
 Hanuy Ferenc 143, 381
 Harangozó (vagy Takács) András 336
 Harangozó Pál 346
 Harsányi (Alsóregmec) 334
 Harsányi István 111, 268–270, 320, 383
 Hartai család 173
 Hatvany Lajos 55, 381
 Havrila György 145
 Haykul Antal 381
 Haynau, Julius Jacob 320
 Hegyessy Gábor 68
 Heinrich Thugut → Thugut, Heinrich
 Heister, Philipp 209
 Helmeczy Mihály 166–167, 240, 248, 369–370
 Herder, Johann Gottfried 121
 Hericz család 117, 152–154, 175–180
 Hericz Imre 175, 328–338
 Hericz Imréné Erdélyi Ilona 175
 Hericz József 66, 76, 117–119, 125, 176–180, 280, 340, 345
 Hericz József, ifj. 180
- Hericz Józsefné Kraynik Klára 180
 Hericz Mártonné Brezinai Erzsébet 333
 Herzog, Christian Gottlob 369
 Hideg András 328
 Hidegkúthy András 354–355
 Hidegkúthy Andrásné Benkő Terézia 304–307, 353–356
 Hirgeist Ferenc 104
 Hites Sándor 13, 266, 381, 388
 Hofmann, Victor 19, 382
 Hoga István 79
 Hohenheim, Philippus Aureolus Theophrastus Paracelsus Bombastus von 261
 Holéczy Mihály 242–243, 255
 Homérosz 28
 Homoky Matild → Kazinczy Bálintné Homoky Matild
 Hopf, Jindřich Bedřich 103
 Horatius, Quintus Flaccus (Horász) 263
 Horn Ferenc 251, 287–288
 Hornyák (1814) 353
 Hornyák András 331
 Hornyák György 191, 345
 Hornyák József 145
 Hornyák Mihály 334
 Hornyánszky Viktor 389
 Horvát István 16, 30–31, 252, 255, 382
 Horváth Antal, szentandrászi 88
 Horváth Ádám → Pálóczi Horváth Ádám
 Horváth D. Tamás 17, 382
 Horváth Ferenc 327, 333, 340
 Horváth Károly 43, 382
 Horváth Tamás 234
 Hőgye István 25, 36, 45, 90, 105–106, 108, 167, 178, 189, 198, 284, 307, 313, 318, 342, 344–345, 350, 353, 355, 357, 382
 Höhne, Steffen 387
 Hörde (zászlóartó) 104
 Husz Ildikó 190, 382
 Huszovszki (zsellér) 162, 187
 Huszovszki György 332
 Huszovszki János 332–333
- I. (hitelező) 288
 Ibrányi Antal 278
 Ihnát (kondás) 326
 Ilkó (zsellér) 191, 345
 Illésházy István 361–362
 Illésházy János 361
 Illéssy János 247, 382
 Ilosvay Krisztina → Sárosy Andrásné Ilosvay Krisztina
 Imre László 386

- Inczédy István 214, 217
 István (molnár) 63
 Ivánkó (alias Kis János) 336
 Ivanyiga András 331
- Jahn, Ignaz 128
 Jakab András 146
 Jakab (vulgo Fige) Ilona 146
 Jakab Varga (Alsóregmec) 337
 Jákob (bérlő) 189
 Jakobey Károly 82, 314–315, 317
 Jakubovics Izsák (Jakobovics, Isaac Jacobovics)
 288–289, 291–292, 312
 Jancsi → Szilágyi János
 Jankó Annamária 66, 382
 Jankovich Miklós 258, 369
 János főherceg 232
 Jekelfalusy József 232
 Jézus Krisztus 112
 John, Friedrich 128–129
 Jókai Mór 381
 II. József 24, 28, 37–38, 44–49, 53, 55–56, 65, 90,
 171–172, 189, 326, 380
 József nádor 18, 20, 286, 379
- K. Kovács László 151
 Kácsándy nővérek 58
 Kácsándy Terézia → Rhédey Lajosné Kácsándy
 Terézia
 Kácsándy Zsuzsanna → Gyulay Ferencné
 Kácsándy Zsuzsanna
 Kalmár János 20, 191
 Kamody Miklós 37–39, 41–42, 57, 126, 382
 Kandó Gábor 170, 234
 Kappel Frigyes 53
 Karsa Ferenc 173, 382
 Kása (Alsóregmec) 334
 Kassai (Alsóregmec) 334, 337
 Kassai János 327
 Kassay Sámuel 214–215, 372
 Kassay Sámuelné Szilágyi Mária 214, 217
 Kászonyi Dániel 236
 Kátó → Cato
 Kaunitz, Wenzel Anton 361
 Kazinczy András (Kazinczy dédapja) 201, 325,
 327–328, 330–331, 333, 337
 Kazinczy András (Kazinczy nagybátyja) 31,
 45–46, 64, 95, 102–103, 106, 114, 171–172,
 174, 178, 226
 Kazinczy András (Kazinczy Gábor testvére)
 114, 255
 Kazinczy Antonin (Kazinczy gyermeke) 37,
 114, 221, 313, 367, 370, 372
- Kazinczy Arthurné Almásy Viola 269–270
 Kazinczy Bálint (Kazinczy fia) 256, 281, 313,
 367, 372
 Kazinczy Bálintné Homoky Matild 372
 Kazinczy Béla 173, 383
 Kazinczy család 32, 37, 63, 76, 95–96, 99, 101,
 115, 121, 155, 159–160, 163, 166–170, 172,
 174–182, 189, 191–192, 198, 218, 223, 225,
 255, 302–303, 312–314, 333–336, 338, 363,
 365, 378, 384, 390
 Kazinczy Dániel (Kazinczy nagypapa) 114, 175,
 325–326, 334, 338
 Kazinczy Dienes (Kazinczy testvére) 27, 44, 61,
 101–102, 107, 115–116, 118, 121, 123, 134,
 138, 160, 163, 166, 175, 182–183, 185, 226–
 227, 271–273, 300–304, 342–343, 348–351,
 379
 Kazinczy Emil (Kazinczy gyermeke) 37, 231,
 245, 255–256, 259, 367, 369–370, 372
 Kazinczy Eugénia (Kazinczy gyermeke),
 Krainik Imréné 11, 37, 97, 114, 219, 239, 241,
 245, 249, 255, 272, 313, 321, 344, 367, 370, 372
 Kazinczy Ferencné Török Sophie (Antoinette
 Zsófia) 11, 19, 37, 43, 85, 98, 117, 122–124,
 132–133, 135, 142–143, 148–151, 155–156,
 212, 214, 219–220, 222, 228, 241–242, 250–
 251, 253–254, 256, 259, 269, 281–282, 284–
 287, 290–295, 297–298, 306, 312–313, 319–
 323, 363, 366, 370–371, 378, 383, 387
 Kazinczy Gábor 114, 135, 247, 266, 284, 313,
 370, 372, 386
 Kazinczy Iphigenia, I. (Kazinczy gyermeke) 43,
 117, 123, 319–320
 Kazinczy Iphigenia, II. (Kazinczy gyermeke),
 Becske Lajosné 98, 255–256, 281, 321, 367,
 372
 Kazinczy István (Kazinczy unokatestvére) 35,
 232, 251
 Kazinczy József (Kazinczy apja) 114, 169–172,
 174–175, 183, 190–192, 233, 325–328, 330–
 331, 333–334, 337, 342
 Kazinczy József (Kazinczy testvére) 48, 64,
 72–73, 88, 95–96, 99, 101, 105–106, 119–120,
 124–125, 134, 147, 149–150, 153–154, 156–
 158, 160, 163–167, 178–180, 189, 193–194,
 197, 203, 223–225, 251, 256, 265, 268, 273,
 279, 288–289, 294–295, 302, 311–313, 341–
 344, 346–347, 351, 363, 365–366, 368, 370–
 371, 387
 Kazinczy Józsefné Bossányi Zsuzsanna (Ka-
 zinczy anyja) 32, 42, 63–64, 72, 88, 95–97,
 99–100, 102–106, 108, 110, 115–126, 129,
 131–134, 136, 138–139, 147–148, 150–152,

- 154–165, 171–172, 174, 177–183, 185–187, 189, 193, 197–198, 203, 215, 218, 222–223, 225–227, 233, 265, 268–269, 273, 282, 326, 341–342
- Kazinczy Józsefné Ragályi Mária 120
- Kazinczy Julianna (Kazinczy testvére) → Der-
csényi Jánosné Kazinczy Julianna
- Kazinczy Klára (Kazinczy testvére) → Kraynik
Józsefné Kazinczy Klára
- Kazinczy Lajos (Kazinczy gyermeke) 98, 220,
256, 259, 281, 320–321, 367, 372, 377, 383,
388
- Kazinczy László (Kazinczy testvére) 27, 42, 72,
99, 106, 115–116, 118, 137–138, 167, 183, 268,
343, 371, 379
- Kazinczy Miklós (Kazinczy testvére) 99, 101–
102, 107, 121, 132, 156, 158, 160, 163, 182–
183, 190, 198, 214–215, 272–273, 301–304,
342–343, 348–351
- Kazinczy Ottilia → Lónyay Gáborné Kazinczy
Ottilia
- Kazinczy Péter (Kazinczy szépapja) 60, 173, 218
- Kazinczy Péter (Kazinczy ükapja) 173, 175, 325,
383
- Kazinczy Péter (Kazinczy nagybátyja) 31, 35,
100, 107, 114–116, 122, 124, 132, 150, 152,
155, 157–158, 160–161, 171–172, 174, 180,
189, 197, 232, 235, 265, 268, 272, 303
- Kazinczy Péterné Makay Kata (Kazinczy ük-
anyja) 173
- Kazinczy Sophie (Zsófia) → Vay Ábrahámné
Kazinczy Sophie
- Kazinczy Thalia (Kazinczy gyermeke), Varga
Józsefné, Hrabovszky Sándorné 26, 37, 241,
245, 247, 249, 255, 259, 323, 367, 370–372
- Kazinczy Zsuzsanna (Kazinczy testvére) →
Péchy Sándorné Kazinczy Zsuzsanna
- Keczer Menyhért 327–328, 331, 334, 336–337
- Kecskeméthy (Kecskeméti) József 36, 242–243
- Kecskeméti Gábor 389
- Kecskés János 332
- Kecskés Péter 204, 215
- Kelcz Antal 47–48
- Kelemen (1811) 217
- Kelényi György 41
- Kemény Ferenc 254, 383
- Kemény Mária 317
- Kempelen Béla 383
- Kende János 46
- Kengyel Lajos 62
- Kenyhercz Róbert 14, 29, 140
- Kerékyártó Angyal 337
- Kerékyártó (Koleszár) (Alsóregmec) 330–331
- Kerékyártó (Koleszár) András 331
- Kerékyártó (Koleszár) János 347
- Kerékyártó (Koleszár) Márton 331
- Kerékyártó (Koleszár) Mihály 336
- Kerékyártó (Koleszár) Pál 331, 336
- Kerényi Frigyes 387
- Keresztényi Albert 323
- Keresztury János 349
- Keselly János 191, 345
- Kiesewetter (börtönőr) 107
- Kininger, Vincenz Georg 128–129
- Kis Gyula 295
- Kis Imre 273
- Kis János 83, 128, 132, 212–213, 235, 248, 258,
261, 295, 319, 371–372
- Kis János (medgyaszai ispán) 140
- Kis József (Baczka-Madarasi) 40
- Kis Rusznák 191, 345
- Kisfaludy Károly 53, 309–311, 368–370, 390
- Kisfaludy Sándor 234, 309–310, 369, 377
- Kisnyai (Alsóregmec) 335
- Kiss Béla 101, 106
- Kiss Béres István 348
- Kiss Endre József 266, 383
- Kiss József 387
- Kiss László 259, 384
- Kiss Sámuel 39
- Klauzál Imre 369
- Klimó Anna → Fáy Jánosné Klimó Anna
- Klimó György 236–237, 239, 358, 380, 388
- Klobusiczky Vince 207
- Klopstock, Friedrich Gottlieb 245
- Knaut, Friedrich 244–245
- Knaut Friedrichné Mária 244–245
- Koch Henrik 317
- Kotzok István (Koczok) 271
- Kocsi András 333
- Kocsi Andrásné Csapó Erzsébet 332
- Kocsis Gyurka 338
- Koháry Antal 285
- Koleszár → Kerékyártó
- Koller József 237–239
- Kolosy József (Kolozsi) 307–308
- Kolosy István 364
- Kolumbán János 305–307, 355, 357
- Kolumbán Sámuel 357
- Kornstein Náthán 298
- Kossuth Lajos 68, 185, 282
- Kossuth László 35, 282–283
- Kosztai (Alsóregmec) 332
- Kotsi József 342
- Kotzok → Koczok
- Kovachich Márton György 56

- Kovács (Alsóregmec) 328
 Kovács Ferenc (alias Hacsin Jakab) 337
 Kovács Gergelyné 41
 Kovács Ida 388
 Kovács Kálmán 387
 Kovács Tibor 385
 Kováts András 214
 Kováts Andrásné Újváry Mária 214
 Kováts Balázs 307, 355
 Kováts Dániel 77–78, 176, 180, 214, 219, 313, 315, 319, 321, 325, 352, 377–378, 380, 382, 384–386, 390
 Kozma Gergely 111, 142
 Kozma Miklós 283
 Kőhegyi Mihály 17, 19, 384
 Kölcsey Ferenc 38, 89, 96–97, 129–130, 167, 195, 239–241, 244, 384
 Kőrösi József 24, 28, 192, 374, 384
 Körtvélyesi István 283
 Kőszeghy Péter 12, 384–385
 Kötélverő István 349
 Kövér György 15, 18, 384
 Kövér Imre 156, 272
 Krácskó Mihály 326–327
 Krácskó Palkó 191, 345
 Krajnik, Krajnyik → Kraynik
 Krász Lilla 377
 Kraynik Amália 105, 344
 Kraynik Imréné → Kazinczy Eugénia
 Kraynik József 64, 180, 279, 349, 351
 Kraynik Józsefné Kazinczy Klára (Kazinczy testvére) 99, 105, 132, 142, 166–167, 180, 182–184, 222, 231, 259, 278–280, 289–290, 303–304, 342, 348–351
 Kraynik Klára → Hericz Józsefné (ifj.), Kraynik Klára
 Krisztus → Jézus Krisztus
 Kruzsinszki Mátyás 144
 Kujbusné Mecsei Éva 193, 196, 384, 387
 Kukoly (Alsóregmec) 332
 Kulcsár Krisztina 377
 Kultsár István 266
 Kupás (Alsóregmec) 331
 Kupás Mihály 337
 Kurucz András 334
 Kurucz György 377
 Kurucz Jacko 334
 Kurucz Mihály 334, 336
 Küstlerné Virág Éva 173, 175, 201, 384

 Labancz János 331–333
 Labancz János (alias Disznó Lukács) 333
 Labbancz András (alias Orosz Pál) 333

 Lácza (Alsóregmec) 331
 Lácza Szabó József 84, 384
 Laczkó (Alsóregmec) 335
 Laczkó János 164–165, 328
 Laczkovics László 104
 Laczó Ferenc 390
 Lajcsák Ferenc 253
 Lakatos Erzsébet 146
 Lakatos Farkas 146
 Láng Ferenc 371
 Lang, Thomas 128
 Latnyiitski András 341
 Latzik Mihály 268
 Latyák Pál 220
 Lázár György 357
 Lázár Kata → Molnár Györgyné Lázár Kata
 Leb Grünhut 238
 Lénárt András 379
 Lenclos, Ninon de 263
 Lengyel János 337
 Leroy-Beaulieu, Paul 17, 384
 Leskó (1814) 353
 Leskó János 335
 Leskó Mihály 338–339
 Lesnyák (Alsóregmec) 332
 Lichtenstein Károly 240
 Lipavic Oštir, Alja 387
 I. Lipót 175
 II. Lipót 54, 57
 Lipp Vilmos 378
 Lisznyai Kálmán 389
 Lónyay Gábor 232–234
 Lónyay Gáborné Kazinczy Ottilia 255
 Lónyay László 105
 Lorántffy család 173
 Lorberer József Gottfried 25
 Loyan (nevelőnő) 36, 239–242, 244
 Lőw (zsidó kereskedő) 238

 Maczkó (Alsóregmec) 328
 Magos István 84, 384
 Mailáth György (Majláth) 109, 111
 Majoros Márton 275, 293, 301, 306, 311
 Makay Kata → Kazinczy Péterné Makay Kata (Kazinczy ükanyja)
 Marcsa (Kazinczyék szolgája) 37
 Mária Terézia 15–16, 36, 41, 169–170, 181, 190–191, 259, 261, 358, 360, 385
 Márkó (Alsóregmec) 335
 Markó András 347, 353
 Markovics György 334, 346
 Márkus Dezső 143, 385
 Márkus Pál 247

- Marmontel, Jean François 142, 227
 Marquard, Odo 13, 135, 385
 Martinovics Ignác 52, 62, 84
 Márton András 334
 Márton István 307–308
 Márton Istvánné Benkő Zsuzsanna 305, 307–308
 Márton József 246
 Mate István 350
 Máté Zsolt 78–81, 83, 385
 Matolay Gábor 86
 Matolay Viktor 78, 86, 89, 98, 314–318, 385
 Mátyás (molnár) 353
 Mauks Jozefina → Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina
 Meczner (mádi lakos) 297
 Meskó Antal 230
 Mészáros Ferenc 307–308
 Mészáros Imre 307
 Mészáros Imréné Benkő Mária 305, 307–308
 Mészáros Sámuel 302–303, 307
 Mezei Márta 148–149, 209, 385
 Mihályi István 302
 Miller-Dehm (bécsi) 26, 129, 235
 Mimi → Almásy Amália Terézia
 Mionskowski, Alexander 387
 Mlaczenczó Mihály 334
 Mladzencó (alias Christóf János) 335
 Mladzenczó András 332
 Mladzenczó Ferenc 332
 Mladzenczó János 331
 Mollevaut, Charles-Louis 252
 Molnár Anna (Ujfalussy Istvánné, Leszkay Ferencné) 246–247, 249
 Molnár György 249
 Molnár Györgyné Lázár Kata 249
 Molnár István (rimaszécsi) 332
 Molnár János 49
 Molnár János (Alsóregmec) 332, 337
 Molnár Terézia (parnai) → Ocskay Károlyné Molnár Terézia (parnai)
 Monok István 377
 Morvai (Alsóregmec) 336

 N. Mihályi → Nagymihályi
 Nagy (Mikóháza) 352
 Nagy András, csobai 287–288
 Nagy Ferenc → Vályi Nagy Ferenc
 Nagy Gábor 25, 35, 43, 109, 126–127, 133, 137–138, 156, 161, 166–167, 178–179, 182, 235, 244, 272, 340
 Nagy Imre 141
 Nagy János (Érsemjén) 145
 Nagy János (Göncruszka) 139–140
 Nagy János (Nagyléta) 146
 Nagy Jánosné Benke Mária 139–140
 Nagy Jánosné Orosz Sophia 146
 Nagy Kornél 220, 385
 Nagy Mária (Érsemjén/Debrecen/Göncruszka/Nagyléta) 121–122, 130–133, 137–143, 145–146, 149, 386
 Nagy Mihály 142
 Nagy Pál, felsőbüki 369
 Nagy Pál → Beregszászi Nagy Pál
 Nagy Rusznák 347
 Nagyidai András, ifj. 346
 Nagyidai Mihály 85
 Nagyidai Mihály, id. 346
 Nagyiday Viktor 317, 385
 Nagymihályi István 325, 327, 330–331, 333–337
 Nalesnyik Mihály, id. 347
 Nalesnyik Mihály, ifj. 346
 Nalesnyik (mikóházi) 352–353
 Napóleon (Bonaparte) 232–233, 370
 Nedeczky Imre 35, 278–281, 296
 Németh Gábor 298, 308, 385
 Németh Ildikó 386
 Németh János, dömötöri 111
 Németh János, nyéki 33, 106, 111
 Németh László 132
 Némety József 190
 Niczky Kristóf 49
 Nikolai (Szent Miklós) 256–257
 Ninon → Lenclous, Ninon de
 Nizsnyánszky György 101
 Nora, Pierre 65
 Nutter, William 128

 Nyáray Ferenc 174
 Nyáray Ferencné Bosnyák Mária 174
 Nyéki Németh János → Németh János, nyéki
 Nyíri István 35, 154, 158
 Nyíri Péter 379, 385, 387
 Nyitrai Nóra 380, 382
 Nyomárkay József 283

 Ocskay Károly 217
 Ocskay Károlyné Molnár Terézia (parnai) 217
 Okolicsányi János 106
 Oláh Erzsébet 145
 Onder Mihály 191, 345
 Orbán László 27–28, 30, 32–33, 40, 68, 79, 95, 117, 121, 130, 142, 145, 149, 152, 178, 227, 250, 259, 274, 312, 322, 341, 352, 357, 363, 370, 378, 380, 382–383, 386–387
 Orczy László 45, 60, 94

- Orczy Lőrinc 44–45, 47, 60–61
 Orlai Petrich Soma 309, 311
 Orlandini, Peter 386
 Ormós Borbála → Szűcs Dánielné Ormós
     Borbála
 Orosz István 190, 200, 387
 Orosz Sophia → Nagy Jánosné
 Orosz Tamás 328
 Ortutay Gyula 385
 Ótskay → Ocskay
 Ottlik János 354–355

 Örsi Julianna 143–144, 387

 Pacsata (alias Nagy István) 335
 Paládi-Kovács Attila 385
 Pálffy Károly 44
 Pálóczy Horváth Ádám 25, 39, 41, 58, 67, 81, 85,
     89, 95, 125, 195, 219, 222, 230–231, 260
 Pápay Sámuel 248
 Papp Klára 200, 387
 Parraghy László 378
 Pászthory Sándor 54, 57
 Pásztor Emil 98, 313, 320–321, 387
 Pataky Dénes 128, 387
 Pataky Mózes 28
 Paziázi Mihály 369
 Péchy család 167–168, 342
 Péchy Imre 102, 109–111, 116, 118, 124–125,
     130, 153, 155–157, 159–163, 167, 197, 265,
     272, 343, 349, 351–352
 Péchy Mihály 183
 Péchy Sándor 180, 218, 340, 349–350
 Péchy Sándorné Kazinczy Zsuzsanna (Kazinczy
     testvére) 72, 101, 132, 141, 160, 166–167, 180,
     182, 227, 268, 342, 348, 350–351
 Péczeli József 56, 61
 Peregrin Mihályné 346
 Perényi Antalné Petheő Polixéna 175
 Perl Levi 238
 Peter András 146
 Péteri Takáts József 29
 Petheő Polixéna → Perényi Antalné Petheő
     Polixéna
 Peticzkó (Alsóregmec) 327
 Petőfi Sándor 313–314, 387
 Petró György 346
 Pétsi → Péchy
 Pfeffershoffen Katalin 358
 Pfeffershoven (bárónő) 273
 Pilati, Carlo Antonio 46
 Pillancs János 334
 Pillancs Mihály 334

 Pintér Márton 333
 Pintér Martonné 333
 Plezsnay Ferenc 122
 Pocsy Imre 350
 Podmaniczky Anna Mária → Beleznay Miklósné
     Podmaniczky Anna Mária
 Pohánka Éva → Schmelczér-Pohánka Éva
 Pólyya Ferenc 220, 354–355
 Porubszky György 247
 Porubszky István 247
 Posa (1801 k.) 119
 Pósa István 328
 Possay László 331
 Pozbai Dezsőné 167
 Prónay Éva → Radvánszky Jánosné
 Prónay Gábor 54
 Prónay László 55
 Puky Antal 292
 Puky Ferenc 260
 Pyrker János László 252–253, 383

 Rác István 33, 200, 373, 388
 Rádl (debreceni kereskedő) 53
 Ráday Gedeon (I.) 44, 52
 Ráday Gedeon (III.) 257
 Ráday László 257
 Ráday Pál (III.) 257
 Radi Károly 77, 83
 Radó Sándor 27
 Radvánszky János 59
 Radvánszky Jánosné Prónay Éva 59
 Radvánszky nővérek 58
 Radvánszky Polyxénia, Újházy Sámuelné 57–
     59, 77
 Radvánszky Terézia, Szerencsy Józsefné 52, 59,
     77, 97, 250–251, 361, 377
 Raffaello Santi (Raphael) 128
 Ragályi József 179
 Ragályi Mária → Kazinczy Józsefné Ragályi
     Mária
 Ragályi Tamás 260
 Ragyák Mihály 191, 345
 Ragyás János 338
 Rajner János 214
 Rákóczi család 220, 382
 I. Rákóczi Ferenc 173
 II. Rákóczi Ferenc 173
 II. Rákóczi György 173
 Rákóczi László 174–175
 Rákóczi Lászlóné Bánffy Erzsébet 175
 Raphael → Raffaello Santi
 Rasztohay János 288
 Ráth Mór 384

- Rátkay István 328
 Rayman János 237, 388
 Rehberg (báró, Rechberg?) 358–359
 Reiszig Ede 232
 Révai Miklós 30
 Rexa Dezső 217
 Rhédey család 198, 347
 Rhédey Lajos 141
 Rhédey Lajosné Kácsándy Terézia 138
 Riedel, Andreas 107–108, 209
 Ring Éva 377
 Ringer István 79
 Rochom Pál 321
 Rogendorff Aloysia → Török Lajosné Rogendorff Aloysia
 Rogendorff Kajetán 85
 Rolly József 328
 Rombauer, Johann 389
 Roszoka Pál 347
 Rózsi (dajka) 43, 50
 Rubi István 346
 Rudnay Sándor 253
 Rudnyák András 59
 Rudnyák Jozéfa → Batthyány Vincéné
 Rudnyánszky Amália 293
 Rummy Amália (Vattay Mihályné) 246–255
 Rummy család 250
 Rummy Emília 253
 Rummy Henriette 254
 Rummy János György 248
 Rummy József 271
 Rummy Károly György 56–57, 67, 204–206, 213, 215, 218, 235, 242–243, 245–246, 248–254, 256–257, 259–260, 270
 Ruzska István 330
 Ruzska Miklós 330
 Ruzsitska, Georg 108
- Sachner (1813) 259
 Sáfrán Györgyi 377
 Salamon (bérlő) 189
 Salamon (országos zsidó király) 361
 Sallustius, Caius Crispus (Salluszt, Szalluszt) 252, 369
 Sándor (Alsóregmec) 336
 Sándor György 342
 Sándor István 377
 Sándor Lipót nádor 62
 Sándor Mihály 333
 Sándorffy József 127
 Sárközy István 229, 244–245, 255
 Sárosy András 149
- Sárosy Andrásné Ilosvay Krisztina 129, 137, 141, 149
 Sasfi Csaba 388
 Sáska János 142
 Sáska Miklós 142
 Sauer (gróf) 302
 Schédel Ferenc → Toldy Ferenc
 Schedel, Thomas 108
 Schiavonetti, Luigi 128
 Schmelcz-Pohánka Éva 237–238, 388
 Schrämbel Ferenc Antal 379
 Schumann, August 386
 Schwarcz Jakab 293
 Schwarzenberg, Josef 127
 Seelig Grün 288, 294–296
 Sellyebi Zsuzsanna → Fáy Zsigmondné Sellyebi Zsuzsanna
 Selymi (gazda) 166
 Sennovitz Mátyás 38, 249–250
 Sennyey Pál 180
 Sepsi Mária 144
 Sévigné, Marquise de 263
 Simkó (Alsóregmec) 335
 Simon Máté 238
 Simonffy Dániel 238
 Soliman, Angelo 209
 Solymosi József 321, 388
 Somorjai Szabolcs 14, 169, 264, 266–267, 311, 388
 Sonnenfels, Joseph 54, 360–361
 Soós István 29, 40, 47–49, 51, 53–54, 56–57, 377, 383
 Soós László 16–18, 20, 388
 Soos Pál 303
 Spáh Gábor 149, 227, 272–273
 Spáh Gáborné Czika (Czike) Zsuzsanna 43, 126, 149
 Speck Antal 354–355
 Splényi Petronella → Vondernothné (Van der Nathné)
 Steiner Ádám 185–187, 352
 Stettner György → Zádor György
 Stophán János (alias Hány) 331
 Strausz (hitelező) 288
 Stratimirovics István 144
 Stuart, Gilbert Charles 128
 Stumpfne Braun Zsuzsanna 151
 Swieten, Gottfried van 54, 57
- Sz. Kürti Katalin 238, 388
 Szabadi István 29, 388
 Szabó Ágnes 383

- Szabó András 349
 Szabó Bálint András 348
 Szabó G. Zoltán 130, 384
 Szabó György 267
 Szabó János 244
 Szabó József → Lácza Szabó József
 Szabó Mihály 227
 Szabó Pál 146
 Szabó Sáróy Sámuel 102–103
 Szacsuvay Sándor (Szatsvai) 137
 Szakszon György (Szaxon) 66, 71, 164, 191, 345
 Szalay László 41
 Szalluszt → Sallustius
 Szántay Antal 24, 388
 Szathmáry László 258–260, 359, 388
 Szatmári József 341
 Szatsvai → Szacsuvay Sándor
 Szauder Józsefné 382
 Szaxon → Szakszon
 Széchényi Ferenc 54, 56
 Széchenyi István 266, 381, 388, 389
 Székely László 261
 Szeles Zsigmond 247
 Szellő Ferenc 26
 Szellő István 26
 Szemere István 345
 Szemere Klára → Dercsényi Ferencné Szemere Klára
 Szemere Pál 193, 195, 248, 266, 278, 280, 368–369, 372
 Szenczy András 307
 Szenig János 30
 Szentesi Edit 52, 389
 Szentgyörgyi Géza 136, 389
 Szentgyörgyi József 16, 24, 50, 52, 117, 124, 129, 133–139, 146, 149, 161, 166, 228, 230, 235, 244, 247–248, 258, 381
 Szentgyörgyi Lajos 136–137, 389
 Szentiványi Ferenc 60
 Szentmarjay Ferenc 61
 Szép Beáta 360–361
 Szepes (báró) 320
 Szepes Anna 313, 320
 Szerdahelyi (1794 k.) 72
 Szerencsy József 52, 361
 Szerencsy Józsefné → Radvánszky Terézia
 Szerencsy Karolina Franciska (Fanny) 52, 97, 361
 Szilády Károly 381
 Szilágyi Mária → Kassay Sámuelné Szilágyi Mária
- Szilágyi Márton 12–14, 24, 27, 33, 59, 72, 102, 104–106, 108, 127, 131, 209, 247, 309, 383, 389
 Szilasi László 13, 389
 Szinnyei család 331–334, 337
 Szinnyey József 142, 389
 Szirmay Antal 31, 33, 45, 90, 231
 Szirmay Caton 251
 Szirmay család 198
 Szirmay Péter 102
 Szirmay Tamás 328
 Szkalnitzky Antal 317
 Szkaszkó János 36, 198
 Szlavy György 61
 Szlavy György, id. 102
 Szlavy János 97, 104, 141
 Szmethanovics Károly 104
 Szombathy József 259
 Szovati István 350
 Szöllősi István 335
 Szőnyi Gyula 18, 374, 389
 Szrog Sámuel 174
 Sztáray Albert 219, 232
 Szulyovszky Menyhért 61, 101, 104
 Szulyovszky Teréz 100
 Szulyovszkyak 100
 Szúnyogné (szőlőbirtokos) 141
 Szűcs Dániel 193–197
 Szűcs Dánielné Ormós Borbála 196
 Szűts Mihály 354–355
- T. Mérey Klára 192, 389
 Taizs József 381
 Takács Erzsébet 379
 Takács Mihály 346
 Takács Mizsu 338
 Takáts József → Péteri Takáts József
 Takáts Sándor 40, 389
 Tamás Zsuzsanna 385
 Tanárky Gyula 68, 185, 389
 Tarvas, Mari 387
 Tatay János 151
 Teleki család 248
 Teleki József (1738–1796) 57
 Teleki József (1777–1817) 141
 Teleki József (1790–1855) 256, 367, 372
 Teleki Sámuel 47, 116, 159
 Temesi Alfréd 382
 Teőke → Tőke
 Terézia (Terka, 1801 k.) 147–148
 Terhes Sámuel 82, 243–244, 247

- Thamás (alias Polyák János) 333
 Thirring Gusztáv 121, 389
 Thugut, Heinrich 310
 Timár György 347, 352
 Timár János 63, 95
 Timkó György 335
 Timkó János 191, 345
 Timkó (Alsóregmec) 334–335
 Timkó, ifj. (Alsóregmec) 335
 Tischbein, Johann Friedrich August 128
 Tiszta Ferenc 46, 48
 Titkó (Alsóregmec) 328
 Toldy Ferenc (Schédel) 114, 209, 231, 256, 289, 294, 309–313, 321, 363, 365–366, 368, 370, 386–387
 Torday Ede 323
 Tót Márton (alias Kulinics) 327
 Tóth Árpád 33, 388, 389
 Tóth Barna 380
 Tóth Mihály 247
 Tóth Sámuel 143, 389
 Tóth-Pápai (Mihály?) 179
 Townson, Robert 27, 389
 Tóke Eliza (Elise Teőke) 270–271
 Tóke Károlyné Bosnyák Erzsébet (Teőke) 111, 156, 269–270
 Török Bálint 284
 Török család 117, 125, 149–151, 256, 275, 282–283, 296, 360
 Török János (alias Vacsora Péter) 337
 Török József (Kazinczy apósának apja) 259, 358
 Török József (Kazinczy apósának testvére) 44, 273, 358
 Török József (Kazinczy sógora) 150, 281–285, 290–292, 301, 312, 370–371
 Török Józsefné Horváth Borbála 285
 Török Józsefné Vécsey Mária 284, 290
 Török Lajos 35, 44, 47, 52, 150, 232, 256–261, 281–283, 358–360, 371, 381, 384, 389
 Török Lajosné Rogendorff Aloysia 150, 281, 358
 Török Marie Susie (Zsuzsanna) → D' Ellevaux Jánosné Török Marie Susie (Zsuzsanna)
 Török Sophie → Kazinczy Ferencné Török Sophie
 Trattner Mátyás 368
 Treletzky József 322
 Tringli István 169, 173, 191, 389
 Truchán (Alsóregmec) 333
 Tusai (Alsóregmec) 326–327, 340
 Tzitzer → Cicero
 Udvari István 144, 390
 Ugrai János 28–29, 390
 Uhlárik János 254
 Újkó (Csörgő) 353
 Újváry Mária → Kováts Andrásné Újváry Mária
 Ulyko András 346
 Ungváry Krisztián 14, 201, 390
 Úza Pál 97, 104, 179
 Ürményi József 31, 64
 V. Busa Margit → Busa Margit
 V. Nyilassy Vilma 387
 Vaczko Anna 144
 Váczy János 19, 61, 68, 118–120, 167, 190, 204, 244, 275, 278, 281, 295, 299, 301, 383, 390
 Vadas András 193, 390
 Vaderna Gábor 266, 390
 Vágo [ ] arame 341
 Vahot Imre 313, 390
 Väichterné (Knichterné) Gödry Teréz 255
 Vajna Antal 236
 Vak Ondo 347
 Vályi Nagy Ferenc 28, 41
 Varga Bálint 390
 Varga János 346
 Varga Mihály 330–331
 Vargha Balázs 380
 Vasko (Alsóregmec) 328
 Vasko János 347
 Vattay Mihály 254
 Vattay Mihályné → Rummy Amália
 Vay Ábrahám 114, 229–231, 235–236, 267, 289, 300, 367, 372
 Vay Ábrahámné Kazinczy Sophie (Kazinczy unokatestvére) 114, 229, 235
 Vay Ádám 379
 Vay család 114–115, 248
 Vay István 54
 Vay József 47–48, 58, 217, 219, 235
 Vay Miklós 229, 240
 Vay Miklósné Adelsheim Johanna 125
 Vay Zsuzsanna 139
 Vécsey család 285
 Vécsey Ferenc 57
 Vécsey Mária → Török Józsefné Vécsey Mária
 Végh István 58
 Végh Terézia 58
 Velejtej (Alsóregmec) 334
 Velejti János 191, 345, 347
 Veres vagy Vörös (tanító) 246
 Viczay József 95, 148
 Viczmándy Lajos 372
 Vida László 218, 235
 Vida Vince 144, 390

Vincze István 123, 154
Vinkler (1794 k.) 72
Virág Benedek 133, 205, 215
Viszota Gyula 53, 309–311, 390
Vitkovics Mihály 31, 369
Vlaszati Péter (alias Pupilics) 331
Voinovich Géza 318
Vojkó (Alsóregmec) 334
Vók András 352–353
Voltaire (François-Marie Arouet) 61, 277
Vondernothné (Van der Nathné), Splényi
    Petronella 272–273
Vontroba János 337
Vook András, id. 346
Vook Péter 347
Vorosila (Vorozsila, zsellér?) 331
Vozár György 145
Völgyesi Orsolya 63, 282, 390
Vörösmarty Mihály 369

Walther (László) 369
Wartensleben, Wilhelm Ludwig Gustav 268
Washington, George 128
Weber Simon Péter 381
Weinberg, Manfred 387
Wékey Károly 298

Wesselényi család 248
Wesselényi Ferenc 173, 369
Wesselényi József 244
Wesselényi Miklós, id. 112, 227–228
Wesselényi Miklós, ifj. 39, 229–230
Willdenow, Carl Ludwig 97

Ybl Miklós 80, 316–317

Z. Szabó László 321, 383
Zádor György (Stettner György, Fenyéry
    Gyula) 41, 253, 301, 369
Zaveczi János 347
Zelvai János 341
Zichy (postamester) 126
Zichy Antal 135
Zinzendorf, Ludwig 361
Zmeskál József 289–290
Zoltai Lajos 238, 390
Zrínyi Ilona 173
Zvara Edina 24, 29–30, 390

Zsenkó (alias Hegedűs Mihály) 335
Zsiday Sándor 167, 285
Zsiros János 346